

114
1959 / 3

საქართველოს
საბავშვო
საბავშვო

მნათობი

11

ს. მ. მ. მ. მ. მ.

1959

მ ნ ა თ მ პ

სოციალ-დემოკრატიული რევოლუციური პარტიის ლიტერატურულ-მხატვრული და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური შურონალი

წელიწ. დი 36-ე

№ 11

ნოემბერი 1959 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

მ
ნ
ა
თ
მ
პ

შ ი ნ ა ა რ ს ი

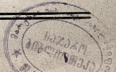
გიორგი ლეონიძე — ქართული სიტყვა. ლექსი	35
არჩილ ხულაყური — წყალდიდობა. მოთხრობა	5
მიქელ პატარიძე — ლექსები.	32
კლავდია დვედარიანი — დაქარგული საყურე, რომანი. დასასრული.	34
გრიგოლ აბაშიძე — მამულეების გახსენება ეგვიპტეში. ლექსი	63
ვახტანგ ჯავახიძე — ლექსები	70
ე. სმირნოვი — მეგობრებს, ლექსი, თარგმანი გ. ცეცხლაძისა	73
სიმონ წყვარავა — ხეთნი. ნარკვევი	74

კრიტიკა და კვლევითობა

ვლ. მაჭავარიანი — მეტი გარკვეულობისათვის ლიტერატურულ კრიტიკაში	95
ჯემალ შარაშიძე — თანამედროვე თემის დაუფლებისათვის	101
ნოდარ რუხაძე — ლადო ავალიანის მოთხრობები	106
ი. მირცხულავა — კომუნისტური საზოგადოების ორი ფაზისა და სოციალიზმის კომუნისტური გადაზრდის კანონზომიერებათა შესახებ	111
ე. ქობინაშვილი — „ქართული ეროვნული კომიტეტი“ და ქართველი რევოლუციონერები პეტროგრადში	117
ა. კაპანაძე — შეიარაღებული აჯანყება შორაპნის მაზრაში 1917—1918 წლებში	126
ხ. ვართანიანი — აზერბაიჯანის მოძმე ხალხთა მეგობრულ ოჯახში	132
შოთა რევიწვილი — შილერი მარქსისა და ენგელსის კონკრეტიაში	136
ვალერიან მაჭარაძე — რუმინეთის დიდი ეროვნული პოეტი	140
მაქსიმე შეტრეველი — ალაგირელი ქართველები	145

(იხ. მეორე გვ.)

გამომცემლობა
«საბჭოთა საქართველო»

ლიბერატორული მემკვიდრეობა

შალვა ნუცუბიძე — სიბრძნის ცნება ს.ს. ორბელიანის ნააზრევში	150
პაატა გუგუშვილი — ტექსტილური მრეწველობის ორი ტერმინისათვის „ვეფხისტყაოსანში“	158
მ. მახათაძე — შენიშვნები „ვეფხისტყაოსნის“ ზოგიერთი დაზიანებული და დაზიანებული ბელი ადგილის შესახებ	164
მოსე გოგიბერიძე — ნ. ბარათაშვილის „მერანის“ ესთეტიკური ანალიზი	169
ნიხეილ კეკელიძე — ა. წერეთელი კატკოვის წინააღმდეგ	175

კუბლიკაციბა

მ. გოზალიშვილი — ნიკო ნიკოლაძის წერილები სერგეი მესხისადმი (გაგრძელება)	178
---	-----

წიგნების მიმოხილვა

პროფ. შ. ჩხეტია, პროფ. ი. ანთელავა — მონოგრაფია რეფორმამდელი აფხაზეთის ეკონომიურ განვითარებაზე	184
დ. კოდორიძე — წიგნი ბორჯომის ზეობაზე	188
დოცენტი ა. ნეიშანი — პასუხის პასუხი	189

ახალი წიგნები

გარეკანის შესაშვ გვ.

რედაქტორი ს. ჩიქოვანი

სარედაქციო კოლეგია

დ. ბენაშვილი, დ. გამეზარდაშვილი, ლ. კალანდაძე (პ/მგ. მდივანი), გ. მარგველაშვილი, ა. ქუთათელი, ს. შანშიაშვილი

რედაქციის მისამართი: თბილისი, ლენინის ქ., № 63. ტელეფონი 2-13-42, 2-11-66.

ზეღმწერილია დასაბეჭდად 28/XI-59 წ. ქალაქის ზომა 70×108. ანაწყობის ზომა 7¼×12¼. დიზიურ ფორმათა რაოდენობა 12. პირობით ფორმათა რაოდენობა 16. უე 08110. ტირაჟი 6500. შეკვეთა № 804.

საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროს მთავარპოლიგრაფიამომცემლობის ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატი. თბილისი, მარჯანიშვილი ქ. 5.

ქართული სიტყვა

1

თანამედროვეთ გული და გემო
მათ ნებისამებრ
თუ ვერ გავთაფლე —
ხომ შემიძლია ვთქვა, დავიჩემო, —
ქართული ლექსი არ დავადაბლე!
არ დავამცირე!
მე მაქვს იმედი,
თუმცა ნალეაწი მიძღვის მცირედი,
მაგრამ ოცნება არი იმ ერთის,
და გულიც მისთვის შემიწირია —
ქართული სიტყვა, ქართული სიტყვა
მასთან ყოველი, ო, რა მცირეა!
ხომ კარგად იცი, რაღადა მკითხავ, —
რა დიდი ზღვაა, რა უძირია!
მოკვდი და მხოლოდ მისათვის აღსდევ,
ამ სიტყვისათვის, პოეტო, მხოლოდ
და პანთეონში თუ გამილალდე,
მისი წყალობით — ბოლოს და ბოლოს!
სიტყვა ძლიერი, ვით ანთეოსი,
მე ეპოვე ერის გამაცოცხლებლად,
მან ზიდა ბედი საქართველოსი,
ცრემლი, დიდება, ვნება, ოცნება!
მეორე მზედ მაქვს გამოსახული
და მზეზე აღრე მე მას ვუგალობ,
თუ კი გავმხდარავარ მისი მსახური —
მამ, როგორ უნდა გავქრე უკვლოდ?

2

ცაში რამდენი ვარსკვლავიც არი,
მიწად იმდენი ვარდი ყოფილა,
ვარღად ქართული სიტყვა ვიცანი
და გულმა ვარდი არ იმყოფინა!
ყვავილი — მიწის არი ღიმილი,
ქართული ლექსი — ქართველი ერის...
იქნება ლხინი თუ სიმძიმელი,
შეხედე, როგორ უკვდავად მღერის!

3

თურმე ითვლიან ჩემს წელიწადებს,
 მიკიჟინებენ, ხომ არ დაებერდი?
 კიდევ და კიდევ ბევრი იცადეთ,
 სანამ მაგრად ვარ ჩემი თავბედით.
 თქვენ იცით ბუდე ჩემი გულისა,
 სადაც ელვარებს მწვანე მაისი?
 თქვენ იცით სიტყვა გაზაფხულისა
 უძველეს დროშის სიდარბაისლით?
 თუ მარგალიტში მე ვურევ ხელებს,
 თუ ვაელვარებ უთვალავ ფერებს,
 თუ ქართულ სიტყვას შევასახელებ,
 რა მომადუნებს, რა დამაბერებს?!
 თავს სიღარიბით ვერ შეგაცოდებთ,
 თვითულ დილას ვანთებ მარჯანით,
 და ვხვდები, თითქოს ხელთ მომაწოდეს
 აელვებული მზით ოქროს ჯამი.

4

ვნანობ, ვინც დასთმო ქიკვიკი მერცხლის,
 ვინც აღრიანად სიკვდილს მოუწვა,
 ვინც ეს აგური გამოსწვა ცეცხლით,
 ეს ჩემი გულიც მას გამოუწვავს!
 ქართული სიტყვა, ქართული სიტყვა
 მე გამაცოცხლებს ყოველგვარ დროსა,
 ვერავითარი დელგმა და სეტყვა
 ქარს ვერ გაატანს ჩენს ქართულ დროშას!
 მოგესალმები, მომავალ დღეთა
 ქართული ლექსის ლაღო მხედარო,
 დაგაგვირგვინებს ახალი მცხეთა,
 სიმღერის ძალით თუ მას ედარო!
 შენ თუ გაგიტანს—ქართული სიტყვა—
 გამღერებინებს ლხინსაც და ჭირსაც...
 და თუ რჩეულად ის მოგიკითხავს,
 მემკვიდრე ყივჩაღს
 გადაეცემ სირჩას!..

5

სიტყვა ძლიერი, ვით ანთოსი,
 მე ვპოვე ერის გამაცოცხლებლად,
 მან ზიდა ბედი საქართველოსი,
 ცრემლი, დიდება, ვნება, ოცნება.
 არ დაიდება მისი საზღვარი,
 მისი ლაღარი არ იშრიტება,
 დე, მან აზიდოს კიდევ ახალი
 საქმე და აზრის ჭეშმარიტება!

წყაღღიღობა

როგორ ვიფიქრებდი, თუ ოდესმე მე თვითონ დავანგრევედი იმ სახლს, სადაც ბავშვობისა და ყრმობის წლები გამიტარებია.

ჩუღღურეთი მეტწილად მეწისქვილე-თა და მეთევზეთა უბანი იყო. ბუნებრივია, მეწისქვილენი და მეთევზენი მდინარის პირად უნდა ყოფილიყვნენ დასახლებულნი და ჩვენი უბანიც მტკვრის მარცხენა ნაპირს მიჰყვებოდა ყოფილი ვორონცოვის ხიდიდან მუხრანის ხილამდე.

სახლი, სადაც მე ვცხოვრობდი, მტკვარს გადაჰყურებდა, აივნები მტკვარზე ეკიდა. მეზობლები ყოველგვარ სიბინძურეს აივნიდან მდინარეში ყრიდნენ...

ჩვენი აივნის წინ, მტკვარგალმა „მადათოვის კუნძული“ იყო. აქ ცლიდნენ თითქმის მთელი ქალაქის სანაგვე ყუთებს. ამიტომაც „კუნძულზე“ მუდამ დაძრწოდნენ შშიერი ძაღლები. კბოღებზე თეთრად შეფეთილი ქოხი იდგა. ქოხის ქვემოთ, რიყეზე, ყოველთვის ება ცისფრად შეღებილი ბრტყელძირიანი ნაფი. ქოხის კარი უმალვე გაიღებოდა, თუ ხიდის თაღებში ტივი გამოჩნდებოდა.

მეტივეები ღონივრად უსვამდნენ ორთაყვირებს და ტივი თანდათან ნაპირს უახლოვდებოდა. ქოხიდან გამოსული კაცი — მუნჯი თომა ტივს რიყე-რიყე მისდევდა. მეტივეები მას მსხვილ თოკებს გადაუგდებდნენ ხოლმე. მუნჯი ერთ-ერთს მაინც დასწევდებოდა, დაეზღუჭებოდა და მთელი ძალ-ღონით ცდილობდა ტივის შეჩერებას: ფეხის ქუსლებით რიყის ქვეებს ეზჯინებოდა, იძაბებოდა, ივრინებოდა. ვიებურთულა ტივი ასე მიათრევდა თომას, ვიდრე იგი

მუხრანის ხიდის ახლოს საგანგებოდ დარჭობილ სოლზე არ შემოახვევდა თოკს.

მე ყოველთვის ვფიქრობდი: ერთხელაც იქნება, მეტივეები ვერ მიაწევდნენ თოკებს, ან ტივი წყალში შეათრევს თომას და დაალარჩობს-მეთქი, მაგრამ ასეთი რამ არასოდეს მომხდარა.

ჩვენი ეზოს კიდიდან მტკვარში შეჭრილი იყო აგურის სქელი კედელი. ამ კედელზე რკინის მსხვილი ჯაჭვებით ება წისქვილი.

წისქვილის ქვედა ნაწილი არაფრით განსხვავდებოდა ჩვეულებრივი ორნაფიანი ბორნისაგან. ერთმანეთს დაშორებულნი ნაგები იმაგრებდნენ უზარმაზარი ფრთებიანი ბორბლის ღერძს. ბორბალს მტკვრის მძლავრი დინება ატრიალებდა.

ეზოდან წისქვილში ვიწრო ბონდით გადაჰქონდათ ღონიერ მტვირთაეებს ხუთფუთიანი ტომრები. ამ დროს ბონდი სიმძიმისაგან იზნიჭებოდა, ქანაობდა და საცოდავად ჭრიალებდა.

საფრქვეავი შეჰქონდათ მზისაგან გამოფიტულ ნაცრისფერ ფიცრულში, რომელიც ნაპირისკენ მოქცეულ ნაგზე იდგა. ფიცრულს გარშემო ბანი ჰქონდა, ხის მოაჯირით შემოვლებული. ბანი წისქვილის მეორე ნაგზეც გადადიოდა.

ოდესღაც ორ ხიდს შორის ოცამდე ასეთი წისქვილი ყოფილა ჩამწკრივებული, მაგრამ მე ამდენი არ მახსოვს. ჩემს დროს ხუთიოდე წისქვილი-ლა ფართატებდა ნაპირის გასწვრივ.

ბავშვებს გვყვარდა წისქვილზე გადასვლა. ფიცრულის უკან ხის მერხზე ვსხდებოდით ხოლმე და ვოცნებობდით. თავს მეზღვაურებად წარმოვიდგენდით და ეს ბებერი, მოჭრილუე წისქვილი

ხშირად დაგვატარებდა ზღაპრულ ქვეყნებში.

დიდი ხნის შემდეგ ისევ ჩვენს აივანზე ვიდექი და მტკვარს დავცქეროდი. დავცქეროდი და ველარ ვცნობდი ჩემს ძველ მეგობარს: ბეტონის ჯებირებში მომწყვდეული დადინჯებულაყო, შეუმჩნევლად მიედინებოდა. გლუვ ზედაპირს აერეკლა განთიადის ფერმკრთალი ცა, სანაპიროს ქვის მოაჯირი, ხის წვეროკიანები და მთაწმინდა.

ორივე სართულის აივანზე სიცარიელე დამხვდა, სიჩუმე. ბოძებს შორის გაბმულ თოკებზე არ ფრიალებდა თეთრეული, არ ისმოდა მეზობლების გაუთავებელი ყაყანი, ეზოს მტკვრის მხრიდან სანაპირო მოსწოლოდა, დაეწროებულაყო. სახლიც საბრაღისად გამოიყურებოდა; დაბერებული, დაჩაჩანაკებული ოდნავ წინ გადახრილიყო. იფიქრებდი, მოახლოებული ფათერაკი უგრძენია, გასაქცევად მომზადებულია, მაგრამ წელი ველარ აუთრევიანო.

დაედიოდი დაცარიელებულ ოთახებში... ყველა კარი ღია დამხვდა.

ამ ვიწრო ოთახებში ჩვენ ვცხოვრობდით. ჩვენს შემდეგ ვინ სახელობდა, არ ვიცი. კედლები დანესტიანებულა, ქერი ჩამონგრეულა...

აქ ვილა ცხოვრობდა? — ამ სახლის პატრონი! სახელი დამეიწყებია. მის ოთახებს აღარც კარები აქვს, აღარც ფანჯრები. ჩამოუხსნია კარ-ფანჯარა და თან წაუღია, ონკანიც მოუძვრია. ნეტავი რად უნდოდა? სადაც ვადასახლდა, იქ კარიც დახვდებოდა, ფანჯარაც, ონკანიც და კიდევ ბევრი სხვაც. მაგრამ მაინც მოუხსნია, მოუძვრია, თან წაუღია — ჩემი იყო და სხვას არ დარჩევს.

აქ კი ჩემი ბავშვობის მეგობრები ცხოვრობდნენ... სადა ხართ ახლა გურამ და ნანა, გახსოვართ თუ აღარა?! მე ხშირად მაგონდებით, არ მავიწყდებით... ნანა, შენ მაშინ სიფრიფანა გოგონა იყავი, დიდი თაფლისფერი თვალები გქონდა, წყლიანი თვალები... მხრებზე წვრილი, გაფშვილი ნაწნავები გეწყო თეთრი ბაფთებით შეკრული...

მაგრამ ეს პაწაწინა ოთახი ვილასია?! გამარჯობათ, ბებია მაკო, თქვენც წასულხართ, აბარებულხართ... რამდენჯერ გადმოვისხიათ ჩვენთვის ამ აივანიდან წყალი, ბავშვები ცელქობისათვის რომ დაგესაჯეთ? სად დაკუნელებთ ახლა, შემოდგომის ფოთოლივით დამქვანარი? რამე ხომ არ დაგრჩათ ოთახში? თქვენს ცნობისმოყვარე თვალებს იქნებ რაღაც გამოეპარა, გამოჩნა? არა მგონია... თუმცა როგორ არა! დამტვერილ თაროზე იესო განისვენებს მარტოდ-მარტო მიტოვებული. მაცხოვრისათვის შარშანდელი ბზის ტოტი და ნახევრად დამწვარი თაფლის-სანთელი გაგიმეტებიათ. ბებია მაკო, წასვლისას დაგვიწყებიათ თქვენი იესო, რომლის წინაშე სამოცი წელი დანოქილი ლოცულობდით... ბებია მაკო, რატომ დაგავიწყდით ღმერთი?!

ისევ სუფთა ჰაერზე გამოვედი და ეზოში დავეშვი. ეზოს მეორე ნახევარს გოლიათი ქადარი გადაფოფრებოდა. დაბალ ერთსართულიან სახლისკენ გადაზნექილიყო, თითქოს უნდოდა ეს ძველი სახლი ილღიაში ამოეჩარა და თან წაეღო.

ამ სახლში ცხოვრობდა მეთევზე ლადო — ყველაზე კეთილი და ყველაზე ღონიერი კაცი მთელს ჩულურეთში. მხრებზე გაცრეცილი, მზისაგან გახუნებული ხაყისფერი ხალათი უმაღლავდა დაკუნთულ სხეულს.

სად არის ნეტავ იუღია — მეთევზის ლამაზი ცოლი? იუღიას ყოველთვის, ტანზე შემოჭერილი შავი კაბა ეცვა. გულისპირი ღრმად ჰქონდა ამოჭრილი და ისე ჩანდა, თითქოს მოქნილი, ქათქათა სხეული შავი სამოსელიდან დასხლტომას ლამობდა...

ამ ცაცხვის ქვეშ გატეხილი წისქვილის ქვა ეგდო მეწისქვილეს უყვარდა აქ ჯდომა. ჰო, მართლა, მეწისქვილე სტეფანე სულ დამეიწყდა — ეს ახოვანი, მუდამ კეთილად მომლიძარე კაცი. შავ, პატარა უღვაშს აიგრეხდა, წისქვილს გახედავდა და ამაყად იტყოდა ხოლმე: ჩემი ბებრუტუნა მღერის! მართლაც

სტეფანეს წისკვილი „მღეროდა“: კრია-
ლებდა, ტლამუნობდა, ბუბუნებდა და ამ
ხმაურში მკაფიოდ მოისმოდა სარეკელას
ზომიერი რაკენი...

მოგონებებისთვის დრო აღარ მრჩე-
ბოდა. ჭიშკარზე უკვე პირველმა მუშამ
გაღმოაბოჯა. მხარზე წერაქვი და ნიჩაბი
გაედო და დინჯად მოირბეოდა. მალე
სხვებიც შემოჩნდებოდნენ.

იმ დღეს პირველად გამამწესეს სამუ-
შაოთა მწარმოებლად და ისე ვღელავდი,
როგორც პირველ გამოცდაზე. სამუშაო-
ზეც ყველაზე ადრე გამოცხადდი, მაგ-
რამ მუშა დაეინახე თუ არა, გული შეთა-
ნალრა, თითქოს დღეს ჩემი ცხოვრების
განუყოფელი ნაწილი უნდა დამენგრია.
უნდა დამენგრია ის, რასთანაც ჩემი
ცხოვრების უბედნიერესი დღეები იყო
დაკავშირებული.

მუშა კი უკვე ეზოში მოალაგებდა.

მან წერაქვი და ნიჩაბი კედელზე მია-
ყუდა, კიბეზე ჩამოჯდა. ჩემთვის არც კი
შემოუხედავს, თითქოს იქ არ ვიდექი.
ჯიბიდან გაზეთი ამოიღო, გაშალა. მინ-
დოდა, მიესულიყავი და გამოვლაპარა-
კებოდი. მეთქვა, რომ აქ მე ვარ უფ-
როსი, თან განმემარტა, საიდან და რო-
გორ დაეწყოთ სახლის დანგრევა.

ორიოდე ნაბიჯი გადავდგი. მუშის სა-
ხე მეცნაურა. უფრო დავაკვირდი და
ვიცანი კიდეც, ნამდვილად ვიცანი: იგი
მეთევზე ლადო იყო.

მისმა გულგრილობამ გამოაცა. მშვი-
ლად შემოვიდა, კიბეზე ჩამოჯდა და თა-
ვი გაზეთში ჩარგო. თავის ყოფილ სახ-
ლისკენ არც გაუხედავს, თითქოს იქ არ
ეცხოვროს, თითქოს იქ არ ყოფილიყოს
მისი კერა.

— გამარჯობა, ძია ლადო! — ვეღარ
მოვითმინე და მივესალმე.

— გაგიმარჯოს! — ძველმა მეთევზემ
თავი აიღო და შემომხედა, თვალეში
ოდნავ მოხუცა, დამაშტერდა.

მე წინ დავუდექი და ვკითხე:

— ვერ მიცანი, ძია ლადო?

ძველი მეთევზე წამოდგა და პირი
ცისკენ მიმბარუნებინა, დაკვირვებით
შემათვალისწინა, გაიღიმა და მითხრა:

— ვერა, შვილო, ვერ გიცანი.

— მამუცა ვარ, ძია ლადო!

— აბა მამუცა?

— აი, იქ რომ ვცხოვრობდი, — მივ-
ბრუნდი და ხელი გავიშვირე მეორე
სართულის კუთხისაკენ.

— ო, შენ ხარ, ბიჭო? — ისე მკითხა,
თითქო ყოველდღე მხედებოდა.

ძველი მეთევზე ისევე კიბეზე ჩამოჯ-
და. პაპიროსი ამოიღო და გააბოლა. ვერ
მივხვდი, ესამოვნა თუ არა ძია ლადოს
ჩემი ნახვა. დაფიქრებული იჯდა და
ღრმა ნაფაზით ქაჩავდა პაპიროსს.

დაბერებულიყო, მაგრამ მოტეხილი
არ ჩანდა, ჯერ ისევე ჭარმაგად გამოიყუ-
რებოდა, თმა გაქალარავებოდა, გამეჩხ-
რებოდა. მზით გარუჯული სახე და კი-
სერი ღრმად დაღარვოდა. თვალეში ად-
რინდელი ცეცხლი მინავლულიყო, ჩამქ-
რალიყო. მომეჩვენა, თითქოს თავის
ქალა დაპატარავებოდა, ამიტომ მხარ-
ბეკი ზედმეტად ფართო მოუჩანდა ასე-
თი ჰაბტუური მხრები სხვა ბერიკაცის-
თვის ჯერ არ შემემჩნია.

კარგ გუნებაზე ვიყავი და მინდოდა,
ისეთი რამ მეთქვა, ან ისეთი რამ გამეხ-
სენებინა, რაც ორივეს გაგვაშხიარულე-
ბდა და ტბილ მოგონებებში გადაგვიყ-
ვანდა. მაგრამ დუმილი ძველმა მეთევ-
ზემ დაარღვია:

— შენზე ამბობდნენ, ომში დაიღუ-
პაო...

— როგორც ხედავ, არ დავღუპულ-
ვარ, — ვიხუმრე.

— ვხედავ... დედაშენს მაშინ ერთი —
ორჯერ შევხვდი ბაზარში, თალხები
ეცვა... ნუგეშის თქმა მემძიმა და თვალი
ავარიდე. დიდი ხანია აღარ შევხვედრი-
ვარ.

— ახლა არა უშავს რა, კარგად არის.

— აქ ბეერნი იყავით... ბავშვები —
დაიწყო ძია ლადომ, — კარგი ბავშვე-
ბი... შოთა სად არის, რას აკეთებს?

— ექიმია...

— ნოღარი?

— ომში დაიღუპა

— გოგია?

— ისიც.

— აი, ის, პატარა გოგო რომ იყო...

— ნანა?

— ჰო, ნანა.

— გათხოვდა... მგონი სამი შვილი ჰყავს...

— იმისი ძმა?

— გურამი? მშენებელია... რუსთავს აშენებს.

— ძია ლადო გაჩუმდა. მერმე უცებ მომიბრუნდა:

— შენ რაღას აკეთებ?

— მე?

— რისთვის გარჯილხარ ასე ადრინად.

სამუალება მომეცა და ვუთხარი კიდევ, რისთვის ვირჯებოდი. ძია ლადო წამოდგა, თუჯივით მძიმე და უხეში ხელი დამადო მხარზე.

— ადვილი საქმე მოუნდვით... დანგრევა ადვილია... აი, მე ბევრი რამ დამინგრევია... წლობით ნაშენები ერთ დღეს დამინგრევია, — მან ხელი ჩაიჭინა და დამშორდა. მერმე ისევ მომიბრუნდა. თვალები ნაღველით ავსებოდა. — თუმცა ამის დანგრევა მაღლია... ამას დაანგრევ და უკეთეს ააშენებ... მაგრამ, რაც მე დაეანგრე, ვეღარ ავაშენე... ვეღარ ავაშენე...

გუნება შემეცვალა. დამეკარგა ის მღელვარება და სიხარული, რამაც დღეს გათენებამდე წამომახტუნა ლოგინიდან. ვიდექი, ძია ლადოს უაზროდ ვადევნებდი თვალს. იგი ახლად მოსულ მუშებში იდგა. როცა ლაპარაკი დაასრულა, ჩემთან მოვიდა და მითხრა: სახლის დანგრევას ასე და ასე ვაპირებთო. მე ჩემი გეგმა მქონდა შემუშავებული, სიტყვის სათქმელად პირიც კი დავადე, მაგრამ ძველმა მეთევზემ დამასწრო:

— დანგრევით ნუ დაიწყებ ცხოვრებას, ვითუ დაგებდოს...

მე მაშინ მივხვდი. ძია ლადო ცხოვრებაში ყოველგვარ წერილმანს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა...

მუშები სახლს შეესივნენ.

ძია ლადომ კიბეები მშვიდად აიარა. მისი ფართო მხარბეჭი მეორე სართულზე დავლანდე.

მოწმესავით ვიდექი. მუშების მოქმედებას მხოლოდ თვალს ვადევნებდი, თითქოს ეს საქმე მე არ შემეჩვენებოდა.

მზერა ჩვენი სახლის სახურავისკენ გამექცა. სახურავზე ძია ლადო გადმომდგარიყო და მტკვარს ვასცქეროდა. დიდხანს უმზერდა დაეინებით, შემდეგ თავი მოაბრუნა, ეზოს გადმოხედა, თვალი მოავლო დაბრეცილ, რიკულეზჩაყვნილ აივნებს, კუჭყიან შუშაბანდებს, ჩანგრეულ კიბეებს, ნესტიან კედლებს... ძველი მეთევზე იღიმებოდა... მის ზევით, მის გარშემო ლურჯი ცა იყო, ლურჯი, გამჭვირვალე.

ინგრეოდა ძველი სახლი, ჩემი ბავშვობის ბუდე... მის კედლებში მალე დაინთქებოდა უღარდელად უზრუნველად გატარებული დღეები. გული მეკუშმებოდა: ჩემშიც ირღვეოდა რაღაც... ეს იყო ბავშვის გულით ნაგრძნობი და განცილი, ბავშვის თვალით დანახული სამყარო. ამის ნაცვლად ჩემს წარმოდგენაში ცოცხლდებოდა სხვა ცხოვრება, რომელსაც მაშინ გვერდით ჩაუპარე და ვერ დაეინახე, ვერ განვიცადე; რომელსაც ახლა ვჭკვრეტ სხვა თვალებით და განვიციდი სხვა გულით.

* * *

მოდიდებული მტკვარი კალაპოტში ძლივს ეტეოდა.

მოდოდა ამღვრეული, თიხისფერი. ტალღებს ზათქით მოავგორებდა, წისქვილის ბორბალს ლინიერად ატრიალებდა, ატლაშუნებდა, მღვრიე შხეფებს პაერში ასროლინებდა.

ეზოში თივისა და ნაკელის სუნი იდგა. ბორჩალოელ თათრებს აქლემები დაეჩოქებინათ და ზედ ფქვილით გატენილი საცალოებს ჰკიდებდნენ. იქვე კეხიანი ვირი ზეზუერად თელეშდა. ულლიდან გამოშვებული ხარები ზარმაცად იცოხნებოდნენ.

სტეფანე და სახლის პატრონი ცაცხვის ჩრდილში იხსდნენ და ნარდს თამაშობდნენ. ცაცხვს ფუტკარი ეხვეოდა და ხე უზარმაზარ სკასავით ზუზუნებდა.

ქვედა სართულზე მავო სარეცხსა ფენდა.

შუადღის ზარმაცი თვლენა გაბმულმა სტეენამ შეამფოთა. ასეთი სტეენა იმას ნიშნავდა, რომ მტკვარზე რაღაც სახიფათო ამბავი ხდებოდა, ან კაცი იხრჩობოდა, ან მტკვარს მოჰქონდა ისეთი რამ, რისი გადარჩენაც ღირდა — სახეირო იყო.

აივანზე მებობლები გამოიშალნენ, ზოგმა ეზოში ჩაირბინა, ზოგი წისქვილზე გადავიდა, იქ მონახა სეირის საყურებლად მოხერხებული ადგილი.

შორს შავი წერტილი გამოკრთა.

— კაცია! — წამოიძახა ვიღაცამ.

საიდანღაც მეთევზე ლადო გამოჩნდა. ისიც მტკვარს გადაადგა. აღმა გახედა მდინარეს. მოუსვენრობა დაეტყო, აწრიალდა, ნაპირის გასწვრივ გაიარ-გამოიარა. მისი ნავი ახლა ნაპირზე ეგდო, — გულმინწინ ამოათრია შეჰაკეთებლად.

— რის კაცი, ძაღლია! — იყვირეს მეორე სართულიდან.

მტკვარს ნამდვილად ძალღი მოჰქონდა. ახლა უკვე გარკვევით ჩანდა წაგრძელებული თავი და დაცქვეტილი ყურები.

ხალხი გამხიარულდა. მძაფრად აღარ განიცდიდა ძაღლის დაღრჩობას. სტეენამაც ხელი ჩაიქნია, ცაცხვის ჩრდილს დაუბრუნდა.

მღვრიე ტალღებში ხან გამოკრთებოდა დაცქვეტილი ყურები, ხან იმალებოდა; ძალღი მოცურავდა, სწრაფად უახლოვდებოდა ნაპირს. ხიდის ცოტა ქვემოთ მდინარე იცვლიდა მიმართულებას და ტალღები თავისთავადაც ისროდნენ ძაღლს ნაპირისკენ.

ბოლოს ნავაზი შემოისროლა მორევში, რომელსაც მტკვარში შეჭრილი აგურის კედელი აჩენდა. აქ თიხისფერი წყალი ბღღინავდა, ტალღა ტალღას ეწინებოდა, ეგრიხებოდა, ჩნდებოდა დიდი ძაბრულები, რომლებიც თითბარებით სწრაფად ტრიალებდა. ასეთი ძაბრულა კარგ მოცურავესაც წამსვე გამოასალმებდა წუთისოფელს.

ძაღლი ორ-სამჯერ ძალღემად დაატრიალა ჭავლმა, ჩაძირა, კვლავ ამოაყურყუმალავა.

ლადომ თოკი მოარბენინა, ერთი ბოლო ღონიერ ბიჭებს დააკერინა, მეორით თვითონ დაეშვა კედელ-კედელ...

ამასობაში ძაღლის პატრონიც გაჩნდა, მისწი-მოსწია ხალხი და მტკვარს გადაეყვდა.

ლადომ წყლისაგან გამოლოკილ კედელში შეჰყო ცალი ფეხი და ჩაიყუზა. მარტყენა ხელით უკვე წყალს ეხებოდა. ნავაზი სულ ახლოს ჩაატარა დინებამ, მაგრამ ლადო ვერ მისწვდა.

ძაღლი მტკვარში შეჭრილ კედელს წინა თითებით მოებლაუჭა და რამდენიმე წუთს დაყოვნდა. მეთევზე კი თავისკენ უხმობდა, ხელი წინ ჰქონდა გაშვერილი, ცერს საჩვენებელ თითზე უსვამდა, ტუჩებით უწრუპუნებდა. ძაღლი ლადოს წვალებას ყურადღებას არ აქცევდა, ჰკვიანური თვალებით პატრონს შესჩერებოდა, მისგან მოელოდა შეველას.

პატრონი მოუსვენრად წრიალებდა, ძაღლს შორიდან უყვავებდა, ეუბნებოდა, კედელს მოეშვიო. ნავაზი კი კედელს ვერ ელეოდა. წყალმა მაინც თავისი გაიტანა: ძაღლი ჯერ დაღალა, მერმე ტალღა დაჰკრა და წაიღო, ისე წაიღო, მორევში აღარ შემოუთრევიო.

ძაღლი წყალს მიჰქონდა, საბრალო თვალებით ისევ პატრონს მისჩერებოდა. პატრონმა თავში იტაცა ხელი, რაც ნავაზისთვის მცირე ნუგეში უნდა ყოფილიყო.

ბიჭებმა თოკის ამოქაჩვა დააპირეს, მაგრამ თოკი უცებ დამსუბუქდა და ბიჭები, ხალხი რომ არა, უსათუოდ გაიშობებოდნენ მიწაზე. ლადო ტანსაცმლიდან დაღეშდა წყალში, ძაღლს ცურვით დაედევნა. წისქვილთან დაეწია. იქ ორივე ჩააყურყუმალავა წისქვილის ბორბალმა. კარგა ხანს არ ჩანდნენ არც ერთი, არც მეორე.

ხალხმა იხუვლა, მეორე ეზოს მიამურა. ახლა იმ ეზოში იწყებოდა სეირი.

ჭადრის ქვეშ იღლია გამოჩნდა. ახლაც ტანზე ვიწროდ შემოჭრილი შავი კაბა

ეცა. მტკერის ნაპირთან მივიდა და იკითხა:

— რა მოხდა?

არაფერი, ძალო, იღრჩვებოდა. — უპასუხა სტეფანემ.

— მერმე?

— მგონი დაიღრჩვა.

— ლადო სად არის?

— ძალოს გაეკიდა.

იულიას არ უყვარდა, როდესაც მისი ქმარი სეირის ყურების მიზეზი გახდებოდა ხოლმე... მეთევზის ცოლი უხმოდ გაეცალა ნაპირს.

იგი ყველაზე ჩუმე ქალი იყო მთელს ეზოში. არასოდეს არ ერეოდა მეზობელთა ყაყანაში. გარეთაც იშვიათად გამოდიოდა. ამიტომ ყველა მეზობელი ერთგვარი რიდიტა და პატივისცემით ეკიდებოდა.

სტეფანემ მეთევზის ცოლი ოთახის კარამდე მხერით გააცილა. მაკოს ეს როგორ გამოეპარებოდა, ჩაიხიბოდა, ოღონდ ისე ჩაიხიბოდა, რომ სტეფანეს გაეგონა.

— რას იცინი, შე დამქნარო! — უთხრა სტეფანემ.

მაკომ თვალი ჩაუკრა და ანიშნა — ახლოს მოდიო.

სტეფანე მოაჯირთან მივიდა. დედაბერმა მიიხედ-მოიხედა და ხმადაბლა ჩამოსძახა:

— ერთი ჩიტი დავიჭირე, სტეფანე.

— სადაური?

— უცხო.

— მაინც?

— უცხოა-მეთქი!

— როგორია?

— ჯერ ფრენა არ იცის.

— როდის ენახო?

მოსაუბრენი ხალხის ყაყანა გააჩუმა. ეზოში თავით ფეხამდე დასველებული, გატალახიანებული ლადო შემოვიდა. ნაგაზი ფეხებში ეგლისებოდა, უკან კი ჯგროდ მოსდევდა ხალხი.

ძალოს პატრონი დაქმუნულ ფულს აჩრიდა ჯიბეში, მაგრამ ლადო ხელ-უხელმა იცილებდა, სიცილით ეუბნებო-

და: მაგ ფულიანად, მაგ ძალოიანად მომწყდი თავიდანო.

ხალხი კმაყოფილი იყო — სეირი კეთილად დასრულდა. იცინოდნენ, ეხუმრებოდნენ ლადოს, ლადოც სიცილითვე უბრუნებდა ხუმრობას.

დაბალ აივანს მეთევზის ცოლი გადმოადგა. იგი ჯერ გაოცდა, ასეთ ყოფაში რომ დაინახა ლადო, მერმე გაიღიმა, კი არ გაიღიმა, მკრთალი შეუმჩნეველი ღიმილი გამოკრთა დიდ თვალებში.

მხოლოდ ლადომ იცოდა, რას ნიშნავდა ასეთი ღიმილი. გატალახიანებულ ტანისამოსზე დაიხედა, შუბლზე ჩამოშლილი, სველი ქოჩორი გაისწორა და ხელები გაშალა — რას იზამ, ხდება ხოლმეო. ბოლოს, როგორც იყო, მოიშორა ძალოს პატრონი და აივანისკენ გასწია. მაგრამ ძალი აღარ გაჰყვა პატრონს, მეთევზეს აეტმასნა და არ შორდებოდა. გაოცებულმა პატრონმა ძალით წაყვანაც სცადა. ტყუილად გაისარჯა: ნაგაზი ვერ მოაცილა მეთევზეს...

ღამით აგრილდა, იმდენად აგრილდა, მეზობლებმა აივნებზე გამოფენას, ოთახებში ყოფნა ამჯობინეს.

ეზოში ბნელოდა.

სიბნელეში ვიღაც დაშლივინებდა. რამდენჯერმე დააპირა წისქვილზე გადასვლა, ვერ გაბედა. ბოლოს ფრთხილად გაიარა ბონდი და გაუჩინარდა. ცოტა ხნის შემდეგ კვლავ გამოჩნდა, აჩქარებული ბონდზე მოკუნეკულბდა. ნაპირზე რომ გადმოვიდა, კაცის ხმამ შეაკრთო:

— მაკო, ამ ღამეში რას დაწრიალებ?

— შენა ხარ, ლადო, გული გამიხეთქე.

— გულს რა გაგიხეთქავს, ეშმაკების ბებია ხარ.

— შენისთანა ეშმაკებსა, — მიუგო დედაბერმა და უცებ ისე შეხტა და ისე შეკვივრა, რომ ახლა კინაღამ ლადოს გაუსყდა გული.

— რა მოგივიდა, მაკო!

— ჯანდაბას მაგისი თავი, რალაც მო-

მედო ფეხებზე, — მოითქვა სული მაკომ.

— ნუ გეშინია, ძალღია.

— შენი ბეწვი დაიწვას, — შეუტია მაკომ ძალღს.

— ჩიტის გული გქონია.

ლადომ ნაგახს თავზე ხელი გადაუსვა.

— ლამაზი ცოლი გყავს და ახლა ძალღიც გაიჩინე. მაგრამ... ეგ ძალღი ფრთხილი არ უნდა იყოს. — უთხრა მაკომ.

— ფრთხილიც არის და ავიცა.

— მაშ, კარგად გქონია საქმე... იუღიამ რა გითხრა?

— რას მეტყობა?

— ძალღის მოყვანა გაუხარდებოდა.

ლადომ იცოდა, მაკო აღარ გაათავებდა კარტალს. ამიტომ ისე გაშორდა, პასუხი არ გაუცია. დედაბერი დაედევნა და მკლავზე მოეკიდა.

— რას ჩამაცვიდი, მაკო, რა გინდა!

— ლამაზი ცოლი გყავს, ლადო.

— მყავს... მყავს... რა გქნა, სხვებსაცა ჰყავთ...

— ლამაზ ქალებს ნებნივრობა და ფუფუნება უყვართ.

— მარტო ლამაზებსა?

— დამიჯერე, ასეა-მეთქი.

— რატომ არის ასე?

— ასეა და... სილამაზეს სხვა ფასი აქვს, ლადო, ძვირი ღირს... ეს კარგად იციან ლამაზებმა.

— შენ საიდანღა იცი...

— საიდან? შე დალოცვილო, ასეთი კი არ დავბადებულვარ. ჩემისთანა ქალი ჰქვეყანაზე ორი არ დადიოდა.

ლადო ქუჩაში გავიდა.

ქუჩის მეორე მხარეს დუქნის ფანჯრები მკრთალად იყო განათებული. სუსტი შუქი ქვაფენილს ეღვრებოდა და ტრამვაის ლიანდაგი ცივად ელავდა.

ლადომ ქუჩა გადასჭრა და დუქნის კარი შეაღო. დუქანში შეხუთული პაერი დახვდა. შემწვარი ხორცის და თამბაქოს სუნს ტრიალებდა.

მედუქნემ ახლად შემოსულს თავი დაუქრა და დახლთან მიიპატიჟა. მეთევზემ მოქიფებებს გადახვდა, მიესალმა. მოქიფენი ხმაურით წამოიშალნენ, დაიწვი-

ეს — შემოგვიერთდით, ლადომ უარის ნიშნად თავი გაიქნია და ფანჯრის სახელოს ცარიელ მაგიდას მრუჯდა. ნაგახიცი მის ფეხებთან მოკალათდა.

— ერთი არაყი მომიტანე, ანტონი — გასძახა ლადომ მედუქნეს.

— კარგი ღვინო მაქვს, ლადოჯან.

— არაყი მომიტანე!

— ჰავისა თუ...

— ჰავისა!

მედუქნემ წელში გამოყვანილი ღვინის ჰიქა არყით აავსო, თეფშზე დადგა, გარშემო პურისა და ყველის ნაჭრები მოუწყო. სამიოდე ქორფა, ვარდისფერი ბოლოცი დაუმატა, ლადოს მიართვა.

— ძალიან სუქდები, ანტონ? — მიაგება ლადომ.

— რა გქნა, ლადოჯან.

— კაცი ხარ, ხორცი როგორ უნდა მოგერიოს?

— შენ ეგა თქვი და! — ისე უპასუხა მედუქნემ, თითქოს სიტყვა მოუქრა მეთევზეს.

ლადო დუქნის ფანჯრიდან ნახევრად-ბნელ ქუჩას გასცქეროდა. ცხენებმა თქარათქურით გააქროლეს ეტლი. მერმე ცარიელი ტრამვაის ვაგონი გარიხინდა.

მეთევზემ არაყი გადაჰკრა. ცეცხლოვანი სითხე ჩაელვარა სხეულში და სისიამო ყრუანტელად მოექცია, დაქიმული ძარღვები მოედუნა...

— ერთიც დამისხი, ანტონ!

მედუქნე ლადოს მაგიდასთან მოთუბთუბდა და მალევე გაბრუნდა უკან.

ვიღაცამ სიმღერა წამოიწყო...

ნაღვლიანად მღეროდნენ მთვრალეები. გაბზარულ და ჩახლჩილ ხმებში იმდენი სითბო ერია, რომ ლადოს ყელში მოეხვინა გული. ან გოლიათ მეთევზეს სიმღერა გულს უჩვილებდა, გაინაბებოდა, გაყუჩდებოდა და თვალმდებუქული უსმენდა ხოლმე.

მეთევზემ მეორე ჰიქა გამოცალა.

— ანტონ, კიდევ მომიტანე!

ლადომ შესამე ჰიქა დაიდგა წინ. იგი ახლა იუღიაზე ფიქრობდა მხოლოდ.

განაწყენებული დატოვა შინ და წამოვიდა.

იულიას სიტყვა არ უთქვამს, არც ლადოს უთქვამს სიტყვა იულიასთვის. დაიბანა, გამოიცვალა ტანსაცმელი და ტახტზე დაჯდა გაყუჩებული. უნდოდა, რალაც ეთქვა ცოლისთვის, თავი ემართლებინა — ძალი შემეცოდო... ცოლი ღუმდა და ღუმელი საყვედურით იყო, მაგრამ ღუმელი ღუმელია, რას ეტყვი, რას განუმარტავ? ღუმელს ღუმელით უნდა უთხრა სათქმელი. ლადოს კი აღარ ეყო მოთმინება და გარეთ გამოვარდა.

„სილამაზეს სხვა ფასი აქვს... ძვირი ღირს...“ — გაახსენდა მაკოს ნათქვამი. „რა ღირს სილამაზე? ჰო, რა ღირს? — ფიქრობდა მეთევზე, — ქალის სილამაზე მამაკაცის სიყვარულზე ძვირი არ უნდა ღირდეს... არ უნდა ღირდეს, არა...“

ლადომ მესამე ჭიქაც გადაჰკრა. არყის გემოს უკვე ვეღარ გრძნობდა. მედუქნეს კიდევ ერთხელ შეაფხებინა ჭიქა.

ღუქანში მთვრალი კაცი შემოიჭრა. შემოსვლისთანავე ყველას მიესალმა:

— გამარჯობათ, ბიჭებო! ახლადშემოსულისთვის მოქეიფებებს არ მიუქცევიათ ყურადღება.

მხოლოდ ლადოს არ მოეწონა მისი მწვანე ფრენი და გაწეწილი თმა. ხელებზე დააკვირდა: ქალივით პატარა ხელები ჰქონდა, თანაც თეთრი და ფუნჩულა...

მწვანეფრენიანი მეთევზის მაგიდას მიუჯდა და არაყი მოატანინა. „ასეთი ბედი მაქვს“, — გაიფიქრა ლადომ და ახლადშემეხილი თანამესუფრე ერთხელაც შეათვლიერა: სახეც ქალივით ლამაზი ჰქონდა, ეს კი იყო, უაზროდ აცეცებდა არყისა თუ ღვინის სმისაგან დაწითლებულ თვალებს.

მწვანეფრენიანს საუბრის გაბმა არ გასძნელებია, ჭიქა ჭიქაზე მიუჭახუნა მეთევზეს, დღეგრძელობა უსურვა და გამოცალა. ლადოს თეფშიდან პურის ნატეხი და ბოლოკი აიღო, შეჭამა.

— ცხოვრება მარტივია, — უთხრა მეთევზეს თანამესუფრემ, — მარტივად

არის მოწყობილი, მაგრამ თვითონ ადამიანები ართულებენ მას.

ლადოს რალაც მოეწონა თანამესუფრის ნათქვამში, თუმცა ბოლომდე ვერ გაიგო, რისი თქმა სურდა, იქნებ ამიტომაც ჰკითხა: როგორ ართულებენო. თან იმაზე ფიქრობდა, ეს კაცი წინათ საღლაც მინახავს, საღლაც შემხვედრიაო, მაგრამ — საღ? ვერაფრით მოიგონა.

— მე მიყვარს ეს ძველი უბანი, — ამბობდა ენისბორძიკით მწვანეფრენიანი, — აქ პატიოსნებას, კაცობას ჯერ კიდევ ფასი არ დაუკარგავს, აქ მარტივად ცხოვრობენ, პირდაპირი ხალხია, კაცი კაცის ღვაწლსა და ამაგს არ ივიწყებს...

„ეს კაცი საღლაც მინახავს, — კვლავ გაიფიქრა მეთევზემ, — ღმერთო, გამახსენე... ღმერთო, გამახსენე.“

— მე თვითონაც ასეთი ვარ, — განაგრძობდა მწვანეფრენიანი, — მე ვიცი პატიოსნების, კაცობის ფასი, კაცის ამაგისა და ღვაწლის ფასი... მე არ მიფასებენ ოღონდ...

— ყველაფრისთვის ფასი დაუღვიათ ამქვეყნად, — თქვა მეთევზემ, — კაცობისათვის, პატიოსნებისათვის, ღვაწლისთვის, ჰო, სილამაზისთვისაც დიდი ფასი დაუღვიათ. ყველაფერი ძვირად ფასობს, უფრო მეტად ვიდრე ღირს...

მოქეიფებმა ისევ წამოიწყეს სიმღერა, სიმღერამ მედუქნის თვინიერი ფშვინვა დაახშო.

ლადომ ჭიქაში ჩარჩენილი არაყი მოწურუა და ხმამალა დაიძახა:

— ანტონ, ორი არაყი!

მედუქნემ ორივე ჭიქა აავსო არაყით. მწვანეფრენიანი ზედზედ ქაჩაედა პაპიროსს. მომღერლებისკენ ნახევრად შებრუნდა, ხმის შეწყობა სცადა, მაგრამ ხელი ჩაიქნია და ისევ მეთევზეს მოუბრუნდა:

— ცხოვრება ურჩხულს ემსგავსება, — იმდენად მთვრალი იყო, ენას ძლივს აბრუნებდა, — აი, მე, მაგალითად... ხედავ ამას, — მან საფერთქლის ზემოთ თმა აიწია და შუბლის მარცხენა მხარეს ნაკლები გამოაჩინა, — ეს კრი-

ლობა არ გეგონოს... იცი, რა არის ეს... მე არ მინდოდა ამქვეყნად მოსვლა და ძალით გამოიმჩივანეს... მაშეებით... საწყალი დედაჩემი... ასეთ დაბადებას რა ვუთხარი!..

მეთევზეს ნაქდევიც გაახსენდა, მაგრამ ვერაფრით მოიგონა, სად ენახა ეს კაცი.

— ზოგჯერ ისეთ ხასიათზე დგები, რომ თავის დაღრჩობა გინდა, — თქვა მწვენიფრენჩიანმა, ლადოს თეფშიდან ისევ აიღო პური და მოცეცქნა.

მეთევზეს ჩამჭკალი სახე გაუნათდა.

— შენ ხომ ერთხელ უკვე სცადე თავის დაღრჩობა.

— მე? — გაოცდა მწვენი ფრენჩი.

— ჯერ გადავარდი, მერმე შეგეცოდა შენი თავი და ღრიალი მორათე — მიშველეთო.

— არა... მე ხმა არ ამომიღია... უსინდისო ვიყო, თუ ხმა ამომეღოს...

მეთევზემ გაიღიმა. მაგიდიდან თეფში აიღო, რომელზედაც ჯერ კიდევ ეწყო ყველისა და პურის ნაჭრები და ფეხებთან მიყუჩებულ ძაღლს დაუდგა.

— ჰამე, ძაღლო! — თან დაუყვავა, თავზე ხელი გადაუსვა.

ნაგაზმა თეფში მოასუფთავა.

— იცნობ იმ კაცს, ვინც გადაგარჩინა? — ჰკითხა ლადომ მწვენი ფრენჩს.

— როგორ არა... — უბასუხა მან და დახლისკენ წაბარბაცდა. თან არყიანი ჰიქა წაიღო.

მეთევზე წამოიმართა, ფეხზე მდგარმა გადაჰკრა არაყი და კარისკენ წავიდა. — ჩემზე იქნება, ანტონი — მიძახა ღია კარიდან.

— შენ იცი, ლადოჯან.

— წამოდი, ძაღლო... წამოდი.

ლადოს სიგრილე ეამა, ჯიბეებში ხელბნაწყობილი შევიდა ეზოში. ნაგაზი მორჩილად მიჰყვებოდა.

წისქვილის ბორბალი ისევ ჰრიალებდა, ჰაერში ასროლილი შხეფები მთვარის შუქზე ციმციმებდა.

მეთევზე გადაბრუნებულ ნაეზე წა-

მოწვა და ცას მიაშტერდა. წყლის ნაცნობ შხუილს მიაყურა, ასეთი შხუილი მდინარემ იცის მხოლოდ ღამთაღმოსაღამო ყველაფერი დადუმებულია. ლადოსწრაფად წამოდგა და მტკვარს ჩააშტერდა, წყლის სწრაფმა დინებამ თავბრუ დაახვია — ახალა იგრძნო არყის ძალა. ცაცხვს ხელი მოაელო, მხრით მიეყარნო.

წისქვილთან მტკვარი იღუმალი და ბნელი ხდებოდა, აქ წისქვილის ჩრდილი ეცემოდა მდინარეს. ჩრდილი ტყავივით მოქნილი იყო, ირხეოდა, თანთალეზბდა, ხან ამოიბურცებოდა, ხან ჩაიზნიქებოდა. ტალღები მძიმე ჩრდილის ქვეშ მისრიალებდნენ, დაუსრულებლად მისრიალებდნენ. გინდოდა ხელით დასწედომოდი და მდინარისთვის ჩრდილი მოგებოდა, რომ გენახა ტალღების ნამდვილი სახე.

ლადომ საყელო გადაიღელა და გახურებული მკერდი მტკვრის ნიავს მიუშვირა. შესცივდა. ისევ შეიბნია საყელო. ძაღლს მიუბრუნდა.

— წავიდეთ... გვეყოფა გარეთ ხეტილი... იულიას არ სძინავს... გველოდება. წამოდი, იულიასთან თბილა... იულიასთან სხვა სიტბოა.

მეთევზეს არ შეუშინებია, მისი გამოჩენისთანავე როგორ აწრიალდა მკო. აივანს მთვარე ანათებდა და დედაბერი ხან ბოძს მიეფარებოდა, ხან ჩაცუტქდებოდა და რიკულებიდან იჰყიტებოდა ეზოში.

მეთევზე და ძაღლი სახლისკენ წავიდნენ. ჰადართან ლადო შეჩერდა და მტკვარს მოხედა. სიბნელეში მოესმა, წისქვილის კარმა თითქოს გაიჭრიალა, თან, მგონი, ქალის ხმაც გაიგონა.

ლადომ აივნიდან გადახედა წისქვილს.

წისქვილის კარი ერთხელაც გაიღო და მიიხურა — ვიღაცა გამოვარდა გარეთ. კარი ისევ გაიღო. ახლა სტეფანე გამოჩნდა ლამფის შუქზე. იგი კარებშივე მისწვდა ადრეგამოსულს და უჩანე მოუნდომა შეთრევა.

მეთევზემ ხუთიოდე კიბე ჩაიბრინა და

ნაპირთან გაჩნდა. გაყუჩდა, სმენად იქცა...

— გამიშვი! ხელი გამიშვი! — გაიგონა ქალის მუდარა...

— გოგო, გამიგონე, სიტყვა მინდა გათხრა...

— თავი დამანებე! წყალში გადავვარდები, დედას გეფიცები, თავს დავიღრჩობ!

— გოგო, ხომ არა გკლავ, ერთი სიტყვა მათქმევინე.

ლადომ ველარ მოითმინა და ბონდი გადაირბინა, სტეფანეს მიექრა.

შეშინებულმა გოგომ მეორე მამაკაცი რომ დანახა, იქვე ჩაიკეცა. სტეფანემ კარი გამოხურა, ბანზე გამოვიდა, წისქვილი ისევ სიბნელეში გაეხვია.

— რა გინდა, რისთვის მოხვედი?

— თქვენი ხმა გავიგონე და მოვედი.

— მე შენთვის არ დამიძახია.

— არც მე მოვსულვარ შენთან.

— ლადო!

— ცოდოა ეს გოგო, გაუშვი თავისი გზით წავიდეს...

— ძმობას გეფიცები, მეწყინება.

— აღეკი. გოგო... — ლადო დანიხარა და გოგო წამოაყენა, — აქ რამ მოგიყვანა?.. არც შენ იქნები კეთილი სული.

— მთვრალი ხარ, რა უნდა გელაპარაკო.

გოგო ფრთხილად გადავიდა ბონდზე. წისქვილის ყრუ ბუბუნში მკაფიოდ ისმოდა სარეკელას ხმა. მდინარე ნავეზის ქიმებს მკერდით ეხებოდა. წყალი შხუოდა... წისქვილის ბორბალი ძალუმიად ტრიალებდა, ტლამუნობდა.

ბონდი ნელა ირწეოდა და მეთევზის წაგრძელებული ჩრდილი წყალში შექრილ აგურის კედელზე ცახცახებდა.

ძალდი ნაპირზე წამუტუნებდა, ყეფდა.

— შეგეშინდა, ძალოო? — ნაპირზე გადმოსვლისთანავე შეეკითხა მეთევზე, — ნუ გეშინია!

ლადომ შუა ეზოში ონკანი მოუშვა. წყალი თქრივით წამოვიდა. ლადო დანიხარა და გახურებული შუბლი შეუშვირა წყალს. ასე დაყოვნდა ერთხანს. მერ-

მე წელი გამართა და თავი გაიქნია წყლის წვეთები მოიშორა, თვალეზი გაახილა და გაოცდა. ის გოგონა მკაცრ კიბესთან ატუხული იდგა და არც აპირებდა წასვლას.

— რატომ არ წასულხარ, გოგო.

— სად წავიდე?

— საიდანაც მოხვედი, იქვე წადი.

გოგო ხმას არ იღებდა.

— რა გქვია?

— ტასო.

— აქ რა გინდოდა?

— მაკომ ბაზრიდან მომიყვანა.

— ბაზარში რაღა გინდოდა?

— მეზობლებს წამოვეყვი სოფლიდან.

— დედ-მამა არა გყავს?

— არა.

— მაკოს რად წამოყვედი?

— მითხრა, სამუშაოს გიშოვნო, ფულს მოგცემენო...

— არ მოგეწონა სამუშაო? — გაიღიმა მეთევზემ.

— სამუშაო არავის მოუტია... იმ კაცმა ცოტა მაქამა, ლეინო დამალევიდა და... ტომრებზე წამაქცია...

— წაგაქცია?..

— მე შემეშინდა და გარეთ გამოვარდი.

— აქ რაღას უდგახარ.

— არ ვიცი... ბებია მაკომ შინ არ შემიშვა...

— ჩემთან წამოდი. მე გაგათევინებ ლამეს.

ლადომ შეატყო, გოგო დაეჭვდა და შეყოყმანდა.

— წამოდი... თახსირი ვინმე არ გეგონო, შინ ცოლი მყავს.

ლადომ სველი შუბლი ხალათის სახელოთი მოიწმინდა და ტასოს ხელი მოაკიდა, მაკოს კიბეს მოაშორა.

ხუთიოდე საფეხური აიარეს და ვიწრო კარს მიადგნენ. ლადომ კარი შეაღო და შეიხედა, მაგიდაზე ლამაზ ბუტბუტა, სუსტად ანათებდა ოთახს. იულია ლოგინში იწვა, აბურდული თმა, ბალიშზე მძიმედ ეყარა, მკლავები წითელ საბანზე ელავდა.

მეტევე ფეხაკრეფილი შევიდა და ლამფას ოდნავ აუწია. ოთახში სინათლემ იმატა და იულიას ქუთუთოები შეუთამაშდა. ლადო საწოლთან მივიდა, დახედა, ცოლმა დიდი, შავი თვალები გაახილა. ღრმა თვალებში საყვედური არ გამოკრთოდა, არც სხვა რამ საყვედურის მსგავსი. ღია თვალები მისჩერებოდნენ ლადოს, მისჩერებოდნენ, სხვა არაფერი.

— იულია...

იულიამ თვალები უფრო ფართოდ გაახილა.

— იულია...

— კარი დახურე, გრილა. — იულიამ მკლავები საბანში შემალა და გვერდი იცვალა.

— მოიცადე, იქ გოგო დგას, იულია.

— ვინ გოგო?

— ტასოა.

— რომელი ტასო.

— რა ვიცი, ასე თქვა, ტასო მქვიანა, — დაიბნა ლადო.

— შენც მეტი არ გინდოდა, შინ წამოიყვანე.

იულია ლოგინზე წამოჯდა.

ცოლის სხეულიდან და, საერთოდ, ლოგინიდან საოცარი სითბო იღვრებოდა ოთახში. ლადოს მოუნდა ცოლის თბილი სხეულისთვის ხელი ეხლო, მოაღერებოდა, მოაჭერებოდა, თავის მოუხეშავ ხელებს დახედა და ჯიბეში ისე ჩაიწყო, თითქოს მოპარული ნივთები დამალაო.

— ცოდოა, იულია, აქ არც სახლი აქვს, არც კარი.

— ყველას შენ უნდა გადაეყარო.

— ღამე გავათევიანოთ, ხვალ თავის გზას გაუდგება.

იულიამ ფეხები ფოსტლებში წაპყო, ლამფას გადასწვდა, სინათლე მოუმატა.

— ჯანდაბას შენი თავი...

— შემოდი, ტასო... გოგო, შემოდი-მეთქი.

ტასო ოთახში შემოვიდა, იულია გაოცებული მიამტერდა, მერმე ქმარს ახედა.

იულიას რატომღაც ტასო პატარა გო-

გოდ წარმოედგინა, მის წინ კი მოწიფული, ლამაზი ქალიშვილი იდგა. ყელზე დაკურებული ქერა ნაწნავები თეძოებამდე სწვდებოდა, შემკრთალი თვალები დაბლა დაეხარა, გაფითრებულ სახეზე ტუჩები ნაკვერჩხლებივით უღვივოდა.

ლადოც პირველად ხედავდა ტასოს სინათლზე. ვერც კი წარმოიდგენდა, თუ ეს გოგო ასე ლამაზი იქნებოდა.

— იულია, სტეფანე ხომ იცი, რაც არი... პოდა, წისქვილში მიეყვანა...

იულია ისევ საწოლზე ჩამოჯდა. სახეზე ვარდისფერმა გადაკრა. თვალები დაუპატარავდა. ისე უმზერდა ქალიშვილის კი არ უმზერდა, თითქოს ამოწმებდა მის სილამაზეს, სინორჩეს. მეთევზის ცოლის თვალებში წამით გაიელვა უცხო ნაპერწყალმა, იულიასთვის უცხომ, რადგან მას არასოდეს არ უფიქრია იმ წლებზე, რომლებიც ამჟამად ამორებდნენ ტასოს ასაკს.

— მერმე? — იკითხა მან.

— რომ არ მომესწრო, გოგოს დაღუპავდა...

— დაღუპავდა...

— ჰო...

— ჰო... ჰო... — იმეორებდა იულია იმავე კილოთი, როგორითაც ქმარი წარმოთქვამდა.

— რა ვქნათ, იულია?

— რა ვქნათ, — იულიამ ქმარს ხელზე ხელი მოჰკიდა და გაიღიმა, — რაც გულით გინდა, ისა ჰქენი.

— ეს გოგო აქ დავაწვინოთ.

— შენა?

— შე გარეთ დავიძინებ, ტახტზე, იქ მირჩვენია.

— კარგი, ლადო...

ტასო მორჩილად იდგა ღია კართან.

მეთევზემ მეორე დილით ქალიშვილი ანტონთან გადაიყვანა. იცოდა, მეღუპენეს ჭურჭლის მრეცხავი გოგო სპირდებოდა. ხოლო სტეფანეს აღარც კი გახსენებია ის ღამე, ყოველ შემთხვევაში, თავი ისე ექირა, თითქოს არაფერი მომხდარიყო.

ჩენი სახლისთვის მუშებს სახურავი უკვე გადაეცალათ. კარ-ფანჯრები ჩამოეხსნათ, აივნები ჩამოენგრათ. შიშველი კედლები უაზროდ გამოიყურებოდნენ, თითქოს შუა გზაზე კაცი გაატიტვლეს და აღარ იცის რა ქნას, საით გაიქცეს, სად შეაფაროს თავი.

ძია ლადო საქმით იყო გართული. მე ვნახე, როგორი პატივისცემით ეპყრობოდნენ დანარჩენი მუშები. საქმის კარგ მცოდნედ თელიდნენ და მართლაც ასე იყო. ყოველგვარ წვრილმანზე მიდიოდნენ მასთან და ისიც დაუზარებლად, შეუცთომლად იძლეოდა განმარტებას.

ძველი სახლი კი ინგრეოდა, თანდათან დაბლდებოდა, პატარავდებოდა, პაერში იდგა მტკრის კორიანტელი, რომელსაც ცხელი ქარი ფანტავდა...

ლადო დილიდანვე ცაცხვის ქვეშ იჯდა და ბაღეს კემსავდა.

ეზოში ბავშვები ჟიჟივებდნენ, ონკანთან იროდნენ, იწუწუბოდნენ. მაკომ ბავშვებს ტაშტით წყალი გადმოასხა, დაუცაცხანა — ონკანს მოეშვით, გააფუჭებთო... ბავშვები კი თავისას მანც არ იშლიდნენ.

წისქვილიდან სტეფანე გამოვიდა. უკან გლეხი მოჰყვებოდა, ხელებს შლიდა. გაცხარებული ლაპარაკობდა. ასე ლაპარაკ-ლაპარაკით გადმოვიდნენ ნაპირზე. მერმე გლეხმა ჩამოხსნილი საპალნე ისევ აჰკიდა ვირს და წაეიდა. როგორც ჩანდა, მინდზე ვერ მორიგდნენ...

სტეფანე ლადოსთან მივიდა და გაბრაზებული ქვაზე ჩამოჯდა.

— სულ საზრით უნდა ავუჭრელო ზურგი... — ამბობდა მეწისქვილე. იგი უფრო იმაზე იყო გაწიწმადებული, რომ მტკირთავეებმა ულაღატეს, მეოთხედლე იყო აღარ მოდიოდნენ და თვითონ უხდებოდა ისეთი საქმის გაცეთება, რასაც წინათ არ იკადრებდა.

— საფქვავეი მაგისია, უნდა დაგაფქვეინებს, უნდა არა... ^{სტეფანე} მტკირთავეებით უთხრა მეთევზემ.

— წისქვილი კი ჩემია, მინდა დაუფქვავე, მინდა — არა.

— შენ არ დაუფქვავე, სხვა დაუფქვავეს... წავა და ელექტრონით დააფქვეინებს.

— პაი გიდი! მერმე ჩემი და იმათი დაფქვილი ერთია!

მაკომ ისევ გადმოასხა წყალი ბავშვებს. ბავშვებმა ერთი ჟიჟილ-ხივილი ასტეხეს და ახლა თვითონ გაწუწუეს დედაბერი. გულზე გახეთქილმა მაკომ წყლით სავსე ვედრო გამოიტანა. ბავშვები სიცილით მიმოიფანტნენ და შორიდან დაუწყეს გაღიზიანება. მაკომ წყალს ველარ აწვდენდა მათ და წყველის ნიაღვარი გადაფრქვია. ბავშვებს აყოლილი ნაგავიც გამწარებულ დედაბერს უყუფდა.

— ვანიყო! — დაუძახა სტეფანემ თავის შვილს.

ქოჩორა, შავგვრემანმა ბიჭმა მოიბინა და მამას წინ მორჩილად დაუდგა.

— ახლავე შინ წადი!

ბიჭმა რაღაცის თქმა დააპირა, მამამ მაკრად გაუმეორა:

— შინ წადი! ახლავე!

ბიჭი გულდაწყვეტილი გაბრუნდა, სტეფანემ მიძახა:

— სირბილით!

ლადომ კემსვა მოათავა და წამოდგა. სტეფანეს მიუბრუნდა.

— რატომ გაავადე, ეთამაშა.

— კარგს არაფერს ასწავლიან... ეს პიონერები...

ლადომ ხეზე დაკიდული ბაღე ჩამოხსნა, აყეცა, ეზოდან მტკერისკენ გადაიხარა და ნელ-ნელა ჩაუშვა ნავში.

— ვინ მოგყვება? — ჰკითხა სტეფანემ.

— თომა.

— მუნჯი ბელიანია.

— ალალი კაცია თომა.

— სოლანულში მიდიხარ?

— არა, აქვე... შენი სახლის წინ... სტეფანე რიყეში ცხოვრობდა, ბაზარ-

თან... მისი სახლიც მტკვარს გადაჰყურებდა...

— დილაზე ითევზავებთ?

— ვნახოთ... რა ხელზე გავშლი ბადეს...

სტეფანემ უცებ წისკვილს მიაყურა.

— საფუკავი გამოილია, გესმის, როგორ ხრიალებს... ქვა გამოფუქდება, — თქვა და წისკვილზე გადაიჩინა.

ლადომ სხეუნიდან ნიჩბები ჩამოიტანა და ისინიც ნაეში ჩაყარა.

მტკვარს მომწვანო ფეხი გადაჰკრავდა.

მეთევზე წისკვილზე გადავიდა და მეორე ნაეის ბანზე დადგა. ვაღმა იხედებოდა. ქოხიდან თომას გამოსვლას ელოდა.

ბინდებოდა. ლადო დაბლიდან შესცქეროდა ქალაქს.

ქალაქი მაღალი იყო, ბინდისფერი და მყუდროებით მოცული. წისკვილაზე შორეული ხმები აღწევდა, ეს იყო მატარებლების კვილი თუ ბორბლების ხმაური. მაგრამ ეს ხმები ამ მყუდროების მიღმა რჩებოდა.

ქალაქი მაღალი იყო და ბინდისფერი... იგი მტკვარს ზემოდა დასცქეროდა.

ბინდისფერი იყო ნარიყლაყ, მეტეხიც. მთაწმინდაც ბინდისფერი იყო.

ქოხიდან თომა გამოვიდა და მეთევზეს ხელი დაუქნია. ლადომ ჯერ ვერ დაინახა იგი, მერმე თვითონაც მოჰყვა ხელების ქნევას. ასე შეთანხმდნენ. კმაყოფილი მეთევზე უკან გამობრუნდა, წისკვილში შევიდა.

წისკვილი ღუმლა. სტეფანეს გაეჩუმებინა წისკვილი.

— მორჩა, დღეს აღარ იმუშავებს, — თქვა მეწისკვილემ.

— მუშტარი არ უნდა გაგებრუნებინა.

— ერთი მაგათი...

— თუ გინდა, ნავით შინ მიგიყვან?

— ჯერ დაერჩები... რა მეჩქარება.

ლადომ წისკვილის ბანიდან კოკათ მოსწია თავისი ბრტყელძირიანი ნავი, ნავას დაუძახა და ნაეში ჩასვა, თვითონაც ჩახტა ნაეში.

სტეფანე ბანის მოაჯირს ნიდაყუებით დაეყრდნო, თვალს აღევნებდა მეფეების მოქმედებას. გაოცებული ვერ მოქმედებდა, რატომ ხდებოდა ასე: ლადო მიწაზე თითქოს გაუბედავად დადიოდა, თითქოს რაღაცას ეკრძალებოდა, ხოლო როდესაც ნაეში იდგა... აქ ვერაფერი შეედრებოდა მეთევზეს, ნავი თათქოს განუყოფელი ნაწილი იყო მეთევზის სხეულისა. ისინი ერთმანეთს ავსებდნენ. თავისი ბრტყელძირიანი ნავით ლადო ყოველთვის ჩაგრავდა მტკვარს, როგორც მშფოთვარე და გახელებულიც უნდა ყოფილიყო მდინარე.

ახლაც აგურის კედელს ჰოკი ჰკრა. ნავი მდინარეში შეაქურა, ჰოკი ნაეში ისროლა, ნიჩაბს დასწვდა და ღონივრად მოუსვა.

ვაღმა რიყეზე თომა იდგა და ელოდებოდა.

სტეფანემ ერთხანს უცქირა, როგორ ებრძოდა ლადოს ნავი ტალღებს. მერმე წისკვილს კლიტე დაადო და ქუჩაში გავიდა.

დაბალი სახლის სახურავზე გულისწამლებად ეივეციებდნენ ბელურები, ხანდახან ფრთების ფრთხილით გამოიშლებოდნენ, ქუჩას ჩაუქროლებდნენ. ისევ ძველი სახლის სახურავზე გაიბაწრებოდნენ და ფრთხილი ცნობისმოყვარეობით აკვირდებოდნენ გამველეებს.

სტეფანემ მარჯვნივ გახედა ქუჩას. ღია ფანჯარაში იუღია გადნომდგარიყო.

იუღიამ მეწისკვილეს თვალი ააჩინა, თითქოს ვერ დაინახა, როგორ მიესალმა სტეფანე. მეწისკვილემ ხელმეორედ დაუკრა თავი.

პაპიროს ცეცხლი მოუკიდა და გააბოლა. იქვე ვიღაც დედაკაცმა ნარეცხი წყალი ქუჩაში დაღვარა. ცოტა ზემოთ ხარახებს დუქნის წინ ნარდი გამოეტანათ, თამაში გაეხურებინათ. კამათის ჩხაყუნი და ქვემდს ტაცა-ტაცუცი ისმოდა.

მეწისკვილემ იუღიასკენ გასწია.

— როგორა ხარ, იუღია? ჰკითხა მესვლისთანავე.

იულია უხმოდ დასჩერებოდა ქვაფენილს.

— დიდი ხანია არ მინახავხარ.

— დღეები არ დამითვლია.

— მე ვითვლიდი... როგორა ხარ?

— კარგად.

— შენი ქმარი სათევზაოდ წავიდა.

— მერმე ეგ რას უშლის ჩემს კარგად ყოფნას.

— წინათ არ უშლიდა. ახლა — არ ვიცი.

— არც ახლა უშლის.

იულიამ ახლა-ღა შეხედა მეწისქვილეს — იგი ცბიერად იღიმებოდა.

— რას იღიმები?

— დიდი ხანია არ მინახავხარ.

იულიას ყოველთვის აოცებდა მეწისქვილეს სიკობტავე. სტეფანე მთელ დღეებს წისქვილში ატარებდა იქიდან ერთხელაც არ გამოსულა დამტვერილი თუ ფქვილით დასვრილი. ახლაც ისე ბეწიანად ეცვა, თითქოს წისქვილიდან კი არა, შინიდან გამოსულიყო... ფანჯრის რაფას დაყრდნობილი იულია აღმაცურად დასცქეროდა სტეფანეს და უცებ თვალი შეასწრო, მის შიშველ მკერდზე როგორ აფათურებდა მხერას სტეფანესწრაფად წამოიმართა და გულისპირი გაისწორა.

— დღეს მოვალ, იულია...

— არა.

— მოვალ...

— არა. — ჯიუტად გაიმეორა მეთევზის ცოლმა.

— იცოდე, მოვალ.

— არა, არა-მეთქი.

იულიამ ფანჯრები მიხურა. მეწისქვილე სილაგანწულივით გამობრუნდა.

სტეფანე დაღამებამდე წისქვილის ბანზე იჯდა. მუხრანის ხიდიდან ბიჭები მტკვარში ხტებოდნენ და მათ გაკყურებდა.

დაღამდა.

წისქვილი ნელა ირწეოდა.

სტეფანემ უცებ სმენა გაამახვილა, დაძაბა: წისქვილი დუმდა. მეწისქვილე-

მაც ამ დუმილს მიაყურა. წისქვილი სხვა დროსაც ყოფილა გაჩერებული, მაგრამ სტეფანეს მოეჩვენა, რომ ამასწინა მარტო გაჩერებული არ იყო. წისქვილი დუმილა. ეს დუმილი რატომღაც ცუდად ენიშნა მეწისქვილეს, შეერთა კიდევ სწრაფად შეალო წისქვილის კარი და შევიდა. შიგნით ბნელოდა. ვირთხებმა ერთი გაიშლიგინეს და მიყუჩდნენ.

წყლის ნელი შხუილი ისმოდა. მაგრამ წყალი თითქოს იმისთვის შხუოდა, რომ ეს დუმილი უფრო შემზარავი გაეხადა.

სტეფანე ერთხანს იდგა გაოგნებული. მერმე ხეიმირთან მიიჭრა და ჩაიხედა. ხეიმირი ცარიელი იყო. ჩამოხტა. ხისა და თუნუქის სარწყავები გადმოაქოთა — ხორბლის ნამცეციც ვერ იპოვა ვერსად.

მეწისქვილე მიხედა, რომ წისქვილში მარტო დუმილი არ სუფევდა, აქ სიცარიელესაც მოეკიდა ფეხი. ეს დუმილი სიცარიელისა იყო.

სწრაფად გაიჭრა გარეთ, ეზოში გადავიდა, საწყობის კარი გააღო. ბნელ სარდაფში ნოტიო სივრცე დახვდა. ასანთს გაკჭრა, სარდაფში მკრთალმა შუქმა იფეთქა და სტეფანემ იქვე კუთხეში ცარიელი ტომრები დაინახა: კოხტად დაკეცილი ტომრები რამდენიმე წყებად ელაგა. ხელმეორედ გაკჭრა ასანთს. ისევ განათდა სარდაფი. მეწისქვილე სიბნელეში სათითაოდ ამოწმებდა ტომრებს, ხელები უთრთოდა, ტომარას ტომარაზე ისროდა უკან.

სარდაფიდან მეწისქვილე მაკოსთან ავარდა. ფანჯრიდან ოთახში შეიხედა. დედაბერი მაცხოვრის ხატის წინ იდგა და პირჯვარს იწერდა, თან ტუჩებს აცმაცუნებდა.

— მაკო! — დაიყვირა სტეფანემ.

დედაბერი შეხტა და შეშინებული ფანჯარასთან მიცუნცულდა. ფარდა გადასწია და გარეთ გამოიხედა. სტეფანე დაინახა, გაუკვირდა, კარი გაუღო.

— ხორბალი მომეცი! — კარის გაღებისთანავე მიაგება სტეფანემ.

— მე როგორ მოვერევი, შემოდი და წაიღე.

მეწისქვილემ მაკოსთან მიბარებული

ერთი ტომარა ხორბალი, რომლის დაფქვას ჯერ არ აპირებდა, საწოლის ქვემოთდან გამოაცურა. მხარზე შეიგდო და გარეთ გავარდა.

სტეფანე თითქმის სირბილით გადავიდა წისქვილზე. სწრაფად მოხსნა ტომარას პირი და ხორბალი ხეივანში ჩაუშვა. მუხრატთან მივიდა, მარცხნივ მოაბრუნა. წისქვილის ბორბალმა კრიალი გაიღო, წყალი ატლამუნდა, ვეებერთელა ქვა დატრიალდა და საპირედან ფქვილმა ალატში დაიწყო თოვა.

მეწისქვილემ შვებით ამოისუნთქა და ჯიბეებში ასანთი მოძებნა. ლამაზი ასანთი. ყვითელი შუქი აპარბალდა და ჩრდილები დაიჩხა კედლებზე.

სტეფანე ყურს უგდებდა სარეკელას რაკუნს, როგორც ექიმი ავადმყოფის გულისცემას, ისე ამოწმებდა წისქვილის ხმაურს, მერმე გაიღიმა და გარეთ გამოვიდა. ერთხანს კიდევ მიაყურა, წისქვილი მძლავრად ბუბუნებდა.

— ჩემი წისქვილი მღერის, — თქვა შვებით და ახლა-ღა იგრძნო, რომ გაოფლიანებულიყო, თან წყურვილი აღჩნობდა.

ტანისამოსიდან მტვერი ჩამოიბერტყა. ქაშარი გაისწორა. მერმე წისქვილის კარი დაკეტა და ეზოში გადავიდა.

სარდაფის კიბეები ფრთხილად ჩაიბრა და ბნელი ტალანის კედელს ხელისფათურით გაჰყვა. ერთ კარზე დააკაკუნა. კარი გაიღო და ჩია, გრძელუღვანოანი მკეზოვემ გამოიხედა.

— არმალუმ, — უთხრა სტეფანემ, — ამა, გასაღები, საფქვეს მიხედე.

კარი ისევ მიიხურა.

მეწისქვილე ცაცხვთან მივიდა. ახლა ნაპირიდან მიუგდო ყური წისქვილის ბუბუნს.

— მღერის, ჩემი ბებრუცუნა ძველებურად მღერის, — თქვა ხმამაღლა და ქიშკარსკენ გაეშურა.

შინ წასვლამდე წყურვილის მოკვლა გადაწყვიტა და ისევ ანტონას მიაკითხა. დუქანი ხალხით იყო გაქედილი. ხმამაღალი ლაპარაკი, ხორხოცი, სიძღვრა, ქალების კისკისი თამბაქოს კვამლით და-

ნისლულ ოთახს ქაოსური ხმებით ავსებდა. სტეფანე ამ ხმებში შეფერხდებოდა ხმებში გაითქვიფა. ხმაურში უხარბოდა, ხმაური ალაპარაკებდა, აცინებდა, ხმაური ახორხოცებდა, და ამღერებდა. სიმღერა კი არა, მეწისქვილეს სიტყვა არ დაუძრავს, სიცილი კი არა, არ გაუღიმი. როგორც ყოველთვის, მარჯვენა ნიდაყვით დახლს დაყრდნობილი იდგა და ხმას არ იღებდა. მაგრამ მისი სული ხორხოცებდა, მღეროდა, ხმაურობდა.

სტეფანემ ერთი ბოთლი ღვინო გამოცალა.

დუქანში ტასიკო ტრიალებდა. მეწისქვილე თვალს არ აშორებდა და, როცა ქალიშვილმა გვერდით ჩაუარა, ხელი მოჰკიდა, გააჩერა.

— რატომ გამირბი, გოგო?

ტასო მორჩილად გაჩერდა. სახეზე აღმურმა დაჰკრა.

შაეხალათიანი ვაჟი, რომელიც განმარტოებით იჯდა, დაიძაბა. მაგრამ მაშინვე დამშვიდდა, როდესაც სტეფანემ მამა-შვილურად გადაუსვა ტასიკოს თავზე ხელი. შაეხალათიანის წუთიერი აღელვება დუქანში არავის შეუმჩნევია.

სტეფანემ მალე დატოვა დუქანი.

ეზოში ბნელოდა იგი კედელ-კედელ წავიდა, ხუთიოდე საფეხური ფრთხილად აიარა და ლაღოს ოთახის კარი დაუკაკუნებლად შეაღო. გული ძალუმად უტემდა, მანც ეგონა, მეთევზის ცოლი დაუკითხავად სტუმრობას შეიცხადებდა. იულისას სტეფანეს გამოჩენა არ გაჰკვირვებია, თითქოს ელოდაო, ისე ჰკითხა:

— დაგინახა ვინმემ?

ამ კითხვამ სტეფანე დაამშვიდა და მშვიდადვე უპასუხა:

— არა.

იულიამ თმის ვარცხნა მიატოვა და დარაბები მიხურა, მოტრიალდა, კედელს მიყრდნობილი, უხმოდ მიაჩერდა მეწისქვილეს, რომელიც ასევე უსიტყვოდ უახლოვდებოდა.

— საიდან მოდიხარ? — ჰკითხა ქალმა.

— სულ ერთი არ არის, საიდან მოვდივარ?.. შენთან მოვედი.

- სად ყოფილხარ, გეკითხები.
- ანტონასთან ვიყავი.
- ანტონასთან?
- იულია, შენ სხვა ხარ, იულია...
- ის?
- ის სხვაა... — ის ლამაზი ბავშვია...
- შენ კი... შენ ლამაზი ქალი ხარ...
- შენ რაღა ხარ?

— მხოლოდ მე ვიცი შენი ფასი, იულია. ლადომ რა იცის, თევზი რომ იყო, მაშინ სხვაა, ლადომ მხოლოდ თევზის ფასი იცის.

იულია ოდნავ გაფითრდა... ტუჩები აუთრთოლდა.

— შენ რაღა ხარ, რა? რატომ არ მეუბნები?!

— კარგად იცი, რაცა ვარ და როგორიცა ვარ.

— სხვის ცოლთან ყველა კაცი მაგარია.

— ლადოც? — დამცინავად ჰკითხა სტეფანემ.

იულიას არ ეგონა, თუ ასე ეწყინებოდა ქმრის აბუჩად აგდება. ბევრჯერ ყოფილან ერთად, მაგრამ სტეფანეს ლაღზე სიტყვა არ დაუძრავს. ამ კაცთან ყოფნისას იულიას ყველაფერი ავიწყდებოდა და ისიც არაფერს ახსენებდა. ჰო, ცდილობდა არაფერი გაეხსენებინა.

— თუ გინდა, შენს ცოლსა ჰკითხე. — უთბრა სტეფანეს და ღიმილში გესლი გაურია.

სტეფანეს ცოლის ხსენებაზე სახე აელეწა.

- რა გკითხო?
- ჰკითხე, ისიც გეტყვის.
- რას მეტყვის?
- იმას, რომ სხვის ცოლთან ყველა კაცი მაგარია.

— იულია!

— რა გინდა!

— იულია! — ხმას აუწია სტეფანემ. უცებ მოაგონდა, რომ ლადომ მისი სახლის წინ თევზაობდა. შუბლზე ოფლმა დაასხა. დასცხა. საყელო შეიხსნა და დაჟინებით დაუწყო ცქერა იულიას, თითქოს უსიტყვოდ უნდოდა დაეტყუებინა

ის, რასაც იგი ქალური ეშმაკობით მალავდა წარმოთქმული სიტყვების მიღმა.

მაგრამ იულიას ღიმილი სწრაფად გუბნებოდა მეწისქვილეს. თუმცა ამ არაფერში ბევრი რამ იყო ისეთი, რაც სტეფანეს სულს უშფოთებდა, თანაც ვერაფრით მოიშორა იქვი: რად თევზაობდა ლადო მისი სახლის წინ? თევზაობდა კი? — ჰო, თევზაობდა, ბადეს შლიდა, მაგრამ ბადეში ვის აბამდა?

მეწისქვილე გარეთ გაეარდა.

სირბილით მიიჭრა შინ, აივანს გადაყულდა მტკვარს გახედა: მთვარის შუქი ვერცხლისფრად ეღვრებოდა მდინარეს. ნაეზე ორნი იღგნენ. ნაეის ბოლოში მდგარი დაიხარა, სწრაფი მოძრაობით ბადე აეცეცა, წელში გასწორდა და ხელი მარჯვედ მოიქნია. ბადემ მთვარის შუქზე გაიბზინა და მოვერცხლილ ტალღებში დაინთქა.

— ლადო! — გაისმა სიბნელეში სტეფანეს ხმა.

— ჰე-ჰე!

— შენ ხარ, ლადო?

— ჰო, მე ვარ, მე!

მეწისქვილემ შევებით ამოისუნთქა, მაგრამ ეს მცირე ხნის სვება იყო, გულის სიღრმეში ტკივილს გრძნობდა. ტკივილი ჩრჩილივით უღრღინდა გულს.

„მაინც რა გეუბრის დღე იყო“, — გაიფიქრა მან და ოთახის კარი შეაღო...

მეთევზე გათენებისას დაბრუნდა...

ონკანი მოუშვა, ბადე გარცხა. მერმე აიენის ბოძზე ჩამოკიდა გასაშრობად. თევზს წყალი გამოუცვალა და ვედროიანად აივანზე შემოდგა.

ნაგაზი კულის ქნევით დასდევდა უკან, თან თვალებში შესცივინებდა.

მეთევზემ სველი ხალათი გაიხადა და მოაჯირზე გადაკიდა. მკლავები და მხრები ჩაიბანა. როდესაც ოთახში შევიდა, იულია საწოლზე წამომჯდარი დახვდა.

— არ გძინავს? — გაუკერდა ქმარს. ცოლმა თევზისა და მდინარის სუნი

იგრძნო. თხელი ნესტოები ოდნავ აუთო-
თოლდა და დაებერა. ეს სუნი მეთევზის
ცოლს ყოველთვის აღნიშნებდა და
გულს ურევდა, მაგრამ ახლა ხარბად
შეიყნოსა იგი... ქალის სხეული უჩვეუ-
ლო თრთოლვამ მოიცვა. საბანი გადაიძ-
რო, პერანგის ამარა გადმობტა ლოგინი-
დან. ქმარს მიუახლოვდა და თბილი ხე-
ლები მოხვია შიშველ მხრებზე.

— რა გრილი ხარ, — უთხრა და სა-
ხით მიეკრო გარუჯულ მკერდს, თან ხე-
ლებს უსვამდა დაქუნთულ ბეჭებზე: —
მდინარესავით გრილი ხარ...

მეთევზემ ბავშვივით აიტაცა ცოლი,
გულში ჩაიხუტა. ცოლიც ბავშვივით მო-
კალათდა ქმრის ღონიერ მკლავებზე.

— შენ ღონიერიცა ხარ... მდინარესა-
ვით... მტკვარივით ღონიერი ხარ.

ქმარს პირველად ესმოდა ასეთი სიტყ-
ვები ცოლისაგან და უყვირდა. შეიძლება
მეთევზის მაგივრად სხვა კაცი რომ ყო-
ფილყო, უფრო მეტად გააკვირვებოდა,
იმდენად გააკვირვებოდა, რომ დაფიქ-
რებულყო კიდევ, მაგრამ მეთევზემ
პირველად იგრძნო ცოლის სხეულის ამ-
გარი სითბო და მინებდა. ეს კი იყო,
ერთხელ ჩახედა ცოლს ღრმა გიშრის-
ფერ თვალებში, იქ ცეცხლი ენთო, უც-
ნაური ცეცხლი — ფაქიზად მოელვარე.

— ჰო, შენ კეთილიცა ხარ... ყველაზე
კეთილი... მტკვარივით კეთილი.

— განა მტკვარი კეთილია?

— შენთვის სიკეთე მოაქვს... შენ კი
ჩემთვის მოგაქვს სიკეთე. — ჩურჩუ-
ლებდა მეთევზის ცოლი. — შენ ჩემი
მტკვარი ხარ...

მეთევზე ხელში ატატებულ ცოლს
ისეთი სიფრთხილით დაატარებდა, თით-
ქოს აედამყოფი ბავშვი დაჰყავდა და
დაძინებას უბიძგებდა.

ფანჯრები ღურჯაღ განათებულიყო
და ოთახში განთიადის ღურჯი სინათ-
ლე იღვრებოდა.

მეთევზეს უცებ მოეჩვენა, რომ ფან-
ჯრიდან ვიღაც უმზერდა, თითქო ვიღაც
ჩასაფრებოდა მის ბედნიერებას. უნებუ-
რად შეკრთა, ცოლი უფრო მაგრად მიი-
ხუტა და შიშით გახედა ფანჯარას.

შუადღისას ბულდოზერი მოვიდა და
შიშვლად დარჩენილი კედლები მიწას-
თან გაასწორა... ჯერი ძია ლადოს სახლ-
ზე მიდგა.

ვიდრე მუშები კრამიტის მოხსნას შე-
უდგებოდნენ, ძველი მეთევზე თავის
ოთახში შევიდა... მე არ შევსულვარ,
არც სხვა...

გავიდა წუთი... ორი... სამი... ხუთი...
ათი... თხუთმეტი... ძია ლადო თავის
ოთახიდან არ გამოსულა.

ველარ მოვითმინე და მივაკითხე. გა-
ვოცდი: კედელს მიყრდნობილი მეთევზე
გამტერებული იდგა. არ ვიცი, რას ფიქ-
რობდა, რას იგონებდა, რა ახსენდებო-
და... მე მხოლოდ დავინახე: იდგა გაუნ-
ძრევლად, ასე ერთავად იდგა.

კარი გამოვიხურე.

მუშები უკვე შესდგომოდნენ ამ პატა-
რა, ძველი სახლის ნგრევას...

სუსხიანი დღეები დაიჭირა.

თევზაობის ალო წავიდა და მეთევზე
უშეტვლად მეწისქვილეს ეხმარებოდა.
ბევრი საქმე არც იქ ჰქონდა, თუმცა
წისქვილი იმდენს მაინც იძლეოდა, რომ
ულუქვამაპუროდ არ დარჩენილიყო.

მაგრამ მტკვარზე უჩვეულო რამ ხდე-
ბოდა: ზედიზედ ჩერდებოდა წისქვი-
ლები.

მეწისქვილე შიშით გასცქეროდა
მტკვარს — ხან აღმა, ხან დაღმა: წისქვი-
ლები ხმაგაკმენდილნი იდგნენ... სტეფა-
ნე გუმანით ხედებოდა, რომ ეს დუმილი
თანდათან ახლოვდებოდა და მალე მის
წისქვილშიც დასახლდებოდა. მან ერთ-
ხელ უკვე გამოსცადა ამ დუმილის ძალა
და მისი გახსენება ახლა თავზარსა სცემ-
და. ამავე დროს, მეწისქვილეს გულის
სიღრმეში მაინც ენთო სიზარულის ნა-
პერწყალი: მისი წისქვილი ჯერ კიდევ
მღეროდა. ჰო, ასე ამბობდა თვითონ.

— ჩემი ბებრუცუნა ისევ მღერის!

მაგრამ ერთ დღეს სტეფანეს ბებრუ-
ცუნაც გაჩუმდა.

მეწისქვილე დაღამებამდე ელოდა
მუშტარს. მუშტარი არც მეორე, არც
მესამე, არც მეოთხე დღეს არ გამოჩე-
ნილა.

— ჩვენი საქმე ცუდად არის, — თქვა
მეწისქვილემ.

მეთევზემ მხრები აიჩეჩა, ძველი გაც-
რეცილი პალტოს საყელო აიწია და
თავი შიგ ჩარგო.

სტეფანე დაფიქრებული გავიდა
ეზოდან და მხოლოდ ორი დღის შემდეგ
დაბრუნდა. გარეგნულად გახარებული
და აღზნებული ჩანდა.

ცხენებმა ეზოში სავსე ტომრებით და-
ტვირთული ფორანი შემოახრიგინეს.

— საფქვავე მოვიტანე, ლადო. ერთი
შენებურად დატრიალდი.

— საფქვავე?

ის არც ხორბალი იყო, ატყ სიმინდი,
არც ქერი. სტეფანეს რომელიღაც არ-
ტელისთვის ორცხობილა უნდა დაეღერ-
და.

ლადომ ფორნიდან ვადმოტვირთა
ტომრები და ეზოში დაახვავა.

— ეს რა გიმოვნიდა, სტეფანე? —
შეეკითხა გაკვირებული მეთევზე.

— საქმე! საქმე ვიმოვე! საქმე კი
ფულია! — და ბოლოს დაუმატა, — ჩემი
წისქვილი ისევ იმღერებს!

მეთევზე წისქვილზე გადავიდა.
მტკვარზე სუსხიანი ქარი დაქროდა და
ტანსაცემელში ყინულის ნემსებივით
ატანდა.

ლადოს ფიცრის დაფა უნდა აეწია,
რომ წყლის დინებისათვის საშუალება
მიეცა მთელი ძალით მისწოლოდა ბორ-
ბლის ფრთებს. მაგრამ ხავსმოდებული
დაფა ორ ნავეს შორის ჩაყინულიყო და
მეთევზემ ძვრა ვერ უყო. წერაქვი მოი-
ტანა და ყინულის სქელ ფენას მხვრევა
დაუწყო. ბოლოს, ოკოვარც იყო, მო-
ხერხა ფარის აწევა. წყლის მძლავრი ნა-
კადი მიასკდა ბორბალს.

— მოუშვი! — დაუყვირა ლადომ მე-
წისქვილეს.

მეწისქვილემ მუხრუჭი მოატრიალა,
წისქვილის ზეოა ქვა ქვედას დააშორა.
წისქვილის ბორბალი მაინც არ დატრი-
ადა. ისიც ჩაყინულიყო.

ლადო ახლა ბორბალს მიადგა, წერაქ-
ვი მოუქნია, ყინულზე ფეხი დაუცდა.
უნებურად მტკვრისკენ გადაიხარა. თავი
ველარ შეიმაგრა და... ჯერ წერაქვმა
მოატანა წყალში ტყაპანი, მერმე — ლა-
დომ. ლადომ მოახერხა წისქვილის ბორ-
ბალს დააკიდებოდა. ბორბალმა დაიჭ-
რიალა, გაისმა ყინულის მსხვრევის ხმა...
წისქვილის ბორბალი დატრიალდა, ლა-
დოს ჩაყვინთვინა წყალში, შემდეგ ზე-
ვით აიტაცა. მეთევზე გალიპულ ფიც რს
ჩაბლატუქებოდა, ჰაერში ატაცებული
ბორბალმა ისევ წყლისაკენ დააქანა. ლა-
დომ ეზოსკენ გაიხედა. მას უნდოდა და-
ენახა, იუღია იდგა თუ არა აივანზე. ვერ
მოასწრო, ბორბალმა ისევ წყლის ქვეშ
მოაქცია. წყლის ქვეშ გაიფიქრა: „ნეტა-
ვი სტეფანემ ახლა არ გააჩეროს ბორბა-
ლიო“. ბორბალი ისევ დინჯად და
მძლავრად ტრიალებდა.

ბორბალზე დაკიდული ლადო ნელ-
ნელა ზევით მიიწევა. ეზოში ვილა-
ცებებს მოქრა თვალი — ვერ გააჩერია.
მაინც იყვირა:

— გააჩერეთ!

სიტყვა შუაზე გაწყდა და სიტყვის
ნაცვლად წყლის ბუყბუყი გაისმა. ლადო
ისევ წყლის ქვეშ მოექცა.

ეზო უკვე სეირის მაყურებლებით
გაივსო. სტეფანე ხუმრობდა, იცინოდა
და სხვებსაც აცინებდა.

— გააჩერეთ! — ისევ იყვირა ლა-
დომ.

ნაპირს გამოხედა. ცალკეული სახეები
ვერ გაარჩია. ნაპირზე იდგა მოშეო-მო-
ნაცრისფერო ნისლი — ერთიანი, მთლი-
ანი, რომელსაც ლადო უყვიროდა, „გაა-
ჩერეთო!“ ნისლი მოძრაობდა, ხმაუ-
რობდა, იცინოდა და მცირე ხნით ქრე-
ბოდა. ქრებოდა მხოლოდ მაშინ, როცა
წყალში ჩაყვინთავდა მეთევზე. ამოყვინ-
თავდა და ისევ მოძრაობდა ნისლი, ისევ
ხმაურობდა, ისევ იცინოდა...

ლადომ იგარძნო, რომ გაყინული თითები აღარ ემორჩილებოდნენ. „ბალტო რომ არ მეცვას, გავცურავდი“, — გაიფიქრა და მკლავის ძალა მოსინჯა. მკლავებშიც დაწრეტილიყო ჯანი. წყლით გაყენთილი ტანისამოსი ერთიორად ამძიმებდა მის სხეულს.

„რატომ არ აჩერებენ წისქვილს, — ფიქრობდა მეთევზე, — ალბათ სტეფანეს არ ესმის ჩემი ყვირილი“. ამოყვინთვისას ერთხელაც იყვირა. ბორბალზე დაკიდულს წყალი წურწურით ჩამოსდიოდა...

ბორბალი ტრიალებდა მძლავრად. წისქვილის ყრუ ბუბუნში ისმოდა სარეკელას ზომიერი ცემა.

ნავაზი ნაპირ-ნაპირ დარბოდა გამწვარებულო, ყეფდა, წყმუტუნებდა, ხალხს ფეხებში ებლანდებოდა.

აივანზე იულია გადმოდგა.

იგი სწრაფად ჩამოვიდა ეზოში და გაფითრებულმა გახედა წისქვილს.

— გააჩერეთ! — გაისმა ლადოს ბლავილი, ეს უკვე განწირულის ხმა იყო.

— წადი, გააჩერე! — სტეფანემ ფეხი ჰკრა ნავაზს და წყალში გადააგდო.

ნავაზი წყალმა წაიღო.

— რატომ არ აჩერებ წისქვილს? — მიუბრუნდა მეთევზის ცოლი მეწისქვილეს.

— მიშველეთო, — რომ ეყვირა, ვუშველიდი. წისქვილს კი... არ გავაჩერებ.

იულია თვალისდახამამებზე გაჩნდა წისქვილზე. სწრაფად ჩაუშვა წყალში ფიცრის დაფა და მუხრუქს ეცა, მთელი ძალით მოატრიალა...

წისქვილის ბორბალი გაჩერდა.

ბორბალზე დადლილო, გაწამებული მეთევზე ეკიდა. იგი მძიკედ სუნთქვდა, გესლიანად იღიმებოდა. თავი გააქნია, სახიდან წყლის წვეთები მოიცილა. უცებ სულ ახლოს, სამ ნაბიჯზე იულია დანახა. იგი წისქვილის ბანზე იდგა ფერდაყარგული. მეთევზე იულიასკენ ფრთხილად გამოცოცდა, ცოლს თვალბეში აღარ უმხერდა. დარცხვენილი ჩანდა.

ლადო ბანის მოაჯირს მოეკიდა. იულია გადაიხარა, ორივე ხელი ჩაჰკვიდა და მთლად გაწუწული, სიცივისაგან აცახცახებული ქმარი წისქვილზე ამოათრია. ისინი უხმოდ წავიდნენ ბონდისაკენ. წინ იულია მიდიოდა, უკან ქმარი მიჰყვებოდა. მეთევზე ძლივს მიათრევდა დამძიმებულ სხეულს.

ეზოში გადავიდნენ. მეზობლები უხმოდ შესცქეროდნენ ცოლ-ქმარს.

იულიამ მეწისქვილეს გახედა. მეწისქვილე უხმოდ იღიმებოდა. იულიას მოეჩვენა — ღიმილი ნიშნისმოგებისა იყო.

მეთევზის ცოლმა ქმარს ტანააცემელი გამოუთვალა. ჩაი აუღღღა და დააღვეინა. მეთევზე ასევე მიწვა ტახტზე და საბანი წაიხურა.

იულიამ ქმარის სველი ტანისამოსი წყალში გაავლო და თუნუქის აგუზგუზებულ ლუმელთან მიაფინა გასაშრობად.

მეთევზე ხმას არ იღებდა, თავზე საბანი წაფთვარებინა და გაუნძრევლად იწვა.

შუალამე გადავიდა. იულია ვერ ისვენებდა, წრიალებდა. რამდენჯერმე დაძინება გადაწყვიტა, დაწვა კიდევც, მაგრამ თვალებს ძილი არ მიეკარა. ისევ წამოდგა, ლუმელს ცეცხლი შეუკეთა. სამფეხა სკამზე ჩამოჯდა და ფიქრს მიეცა.

სიჩუმეს მხოლოდ ცეცხლის ნელი გუგუნის არღვევდა.

ხანდახან ფანჯრის მინებს ჰარი აწვებოდა. მალე ჰარიც ჩაღვდა, გარედან უბრალო ჩამიჩუმეც არღარ ისმოდა.

ლადო იწვა გაუნძრევლად, თავზე საბანწახურული.

— ლადო! — ჩურჩულით დაუძახა ცოლმა.

ლადო ოდნავ შეიარხა.

— გძინავს?

— არა.

იულიას ეუცხოვა ქმარის ხმა. მივიდა. თავზე საბანი გადახადა.

ლადოს გამომეტყველებში იყო რაღაც ვედრების მსახავსი. ასე უმხერდა დიდხანს ცოლს, მერმე თვალბეში მოუწყლიანდა და თავი ბალიშში ჩარგო.

— ლადო, — დაიწყო იულიამ, — როდემდე უნდა იცხოვრო ასე?

მეთევზემ ვერ გაიგო, რას გეკითხებოდა ცოლი.

— კარგად გაიგონე, რას გეკითხები: როდემდე უნდა იცხოვრო-მეთქი, ასე თვალდახუჭულმა?

— თვალდახუჭულმა?

— თვალდახუჭულმა, ყველა შენ დაგცინის.

— ვინ დამცინის?

— ჯერ გატყუებს და მერე დაგცინის.

— ვინ გატყუებს.

— ყველა.

— ყველა გატყუებს? — განმეორებით იკითხა მეთევზემ.

— ჰო, ყველა! — დაუდასტურა ცოლმა.

— შეიძლება, — თქვა მორჩილად მეთევზემ.

— ასეა... — იულიამ ხმას ოდნავ აუწია და ჰკითხა. — შენ იცი, რა არის ყველა?

მეთევზე ნიდაყვით დაეყარნო ბალიშს და მიაჩერდა ცოლს, რომელიც ძველებურ კარადას ზურგიით მისწოლოდა.

— ყველა ის არის, რომ... — მცირე ხნით დაყოვნდა იულია და განაგრძო, — მეც გატყუებდი.

— შენც? — მეთევზემ კეთილად გაიღიმა, წაშით ეს ღიმილი შეაცვიფლა სახეზე, ისევე გაიღიმა... მას არ უნდოდა დაეჯერებინა, ან არ სჯეროდა, რომ იულიაც ატყუებდა.

გატყვი და შენ განსაჯე. მერმე, როგორც გინდოდეს, ისე მოიქეცი... ერთხელ ხომ უნდა გაიგო, ვინა ხარ... ანდა... — იულიამ სათქმელი არ დაამთავრა ისე განაგრძო, — მე ახლა უფრო მეცოდები, ვიდრე მიყვარხარ.

მეთევზე უაზროდ მისჩერებოდა ცოლს. გულმა რაღაც ცუდი უთხრა, მზად იყო ცოლისთვის პირზე ხელი აეფარებინა, გაეჩუმებინა, ან ეყვირა,

ებღავლა და თავისი ბღაეილით დაეხშო ცოლის ხმა. მეთევზეს არაფერს ვერაზივნება არ სურდა.

იულია კარადას მოსცილდა და ტახტზე ჩამოჯდა. ისე ახლოს დაჯდა ლადოსთან, რომ მეთევზემ იულიას ფრთხილი სუნთქვა გაიგონა, ქმარი მიხვდა ცოლს უჭირდა ლაპარაკის გაგრძელება.

მეთევზემ ხელი მოხვია და მკლავზე გადაიწვინა იულია. სახე ცოლის თბილ ყელში ჩარგო და ორთავენი გაუჭრდნენ.

— იულია, — ძლივს გასაგონად დაიწყო ლადომ, — იულია... მე ვიცი, სტუფანე, დამცინოდა, ვიცი, წისკვილი იმიტომ არ გააჩერა, რომ ხალხს ეცინა. მე არ ვაპატიებ სტუფანეს, აი, ნახავ, არ ვაპატიებ.

იულიამ იგრძნო — ლადო ათრთოლდა. ეს იდუმალი მორთოლვარება მასში იღვრებოდა. იგრძნო ისიც, მალე ეს ძალა მასაც დაიმორჩილებდა, კი არ დაიმორჩილებდა, თვითონ მინებდებოდა ნებზე-რად. იულიას ტუჩები ძალიან ახლოს იყო ლადოს ყურთან და ამიტომ წასჩურჩულა:

— შენ არაფერი არ იცი... ლადო...

იულიამ ქმრის ხელები მოიშორა და წამოდგა. მას გადაწყვეტილი ჰქონდა, ყველაფერი ეთქვა ქმრისათვის.

— შენ სათევზაოდ... ყოველთვის დამათ დადიოდი... საღამოს წახვიდოდა და დილით ბრუნდებოდი.

— ჰო, დილით ვბრუნდებოდი.

— როცა შინ არ იყავი... — იულია გაჩუმდა.

ლადოს ჯერ გული შეეკუმშა, შემდეგ მძლავრად დაუწყო ბავაბუჯი.

— როცა შინ არ ვიყავი, ხდებოდა აქ რამე?

— ჰო.

— მოდიოდა ვინმე?

— ჰო.

— ვინ მოდიოდა.

— სტუფანე.

— სტუფანე?

— გითხარი, სტეფანე-მეთქი.

— მეწისქვილე?

— ჰო, მეწისქვილე.

მეთევზეს სახე მოებრიცა, აელეწა. თვალები დახუჭა და კარგა ხანს დარჩა გაუნძრევლად.

— ის ამაყი იყო და მე მომწონდა მისი სიამაყე... ყოველთვის კობტად დადიოდა... თქვენ ყველანი მათხოვრებივით ჩანდით იმასთან... მერმე სულ სხვა აღმოჩნდა, მაგრამ ყველაფერი გვიან იყო.

ლადო აღარ უსმენდა.

— იცი, რად გეუბნები, მინდა მოტყუებული არ დადიოდე ამ ქვეყანაზე, არც ჩემგან, არც სხვისგან... შენ ღირსი ხარ იმისა, რომ ქვეყანაზე მოტყუებული არ დადიოდე.

ლადო ტახტიდან ვადმოვიდა.

... იულიამ დაინახა, როგორ ცახცახებდა ეს გოლიათი კაცი, როგორ ცდილობდა თავის შეკავებას და ვერ ახერხებდა. იულიას კდეც რაღაც უნდოდა ეთქვა, მაგრამ მიხვდა, ერთი სიტყვაც რომ დასცდენოდა, ლადო იფეთქებდა.

ლადომ თვალი ოთახს მიმოავლო. მზერა იულიაზე შეაჩერა. იულიამ ვერ გაუძლო კმრის მზერას და იატაკს დააჩერდა.

— მამ მოტყუებდით?.. შენც... სტეფანეც... ყველანი მოტყუებდით!

იულია დუმდა.

ლადო მიუახლოვდა ცოლს და ისე დაამტერდა, თითქოს ამ ქალს პირველად ხედავდა. მართლაც, მეთევზეს მოეჩვენა, თითქოს ეს იულია ჯ არ იყო, არამედ სხვა, ვიღაც უცხო და შორეული ქალი, რომელმაც გუშინ დაღუპვას გადაარჩინა და ახლა ცოლის საადრუმლოც გაუმედავნა. დიდი საიდუმლო გაანდო. ამიტომ იყო, რომ ასე მშვიდად გაუყარა ნახევრად სველ პალტოში მკვლავები და ცივად გასწია კარისკენ.

— რატომ ჩაიკვი, ჯერ კიდეც სველია. — დააწია ხმა იულიამ.

— უნდა წაეიდე. — უპასუხა ლადომ.

— დაბრუნდები?

— არა... აღარ დაებრუნდები.

— მე ვიცოდი, წახვიდოდი... აღარ დაბრუნდებოდი... შენ უფრო ამყარებდი ვიდრე... — იულიამ ვერ დაამთავრა სათქმელი, თვალები ცრემლით ავესო და ხმა ჩაუწყდა. იგი გაქურდულივით იდგა, დაცარიელებული. უეცრად იგრძნო: დაკარგა ის, რაც მისთვის ყველაზე მეტად ძვირფასი იყო, თანაც დაკარგა სამუდამოდ.

ლადო კართან მოუტრიალდა იულიას.

— ვერ დაერჩები... არ შემოდია... —

— ვიცო... მეც არ შემემძლო... და გითხარი... ვიცოდი, წახვიდოდი და... მაინც გითხარი...

გარეთ თოვდა.

ეზო თეთრად იყო გადაბარდნილი.

სიბნელეში თოვლის ფანტელები არ ჩანდა, მაგრამ ლადო გრძნობდა, მაგრად თოვდა, მხრები და თმა ხელად დებარდნა.

მაკოს ფანჯარაში შუქი ენთო. დედაბერი ამდგარიყო, ეს ნიშნავდა, გათენებას ბევრი აღარ უკლდა.

მეთევზეს მაკოს სიტყვები ვახსენდა და ფიქრში გაიმერა: „სილამაზეს სხვა ფასი აქვს... ძვირი ღირს“..

ლადო ქუჩაში გავიდა და გზას გაუყვა ფეხქვეშ თოვლი ზრამუნობდა. მეთევზე უხმოდ მიაბიჯებდა, მიდიოდა და თვითონაც არ იცოდა, საით...

სიარულში შემოათენდა... სიარულშივე შემოაღამდა...

შიშვლილა შეაწუხა და ჯიბეები მოიჩხრიკა — გახვრტილი კამიკიანიც არ აღმოაჩნდა.

სითბო და მყუდროება მოენატრა. სად წასულიყო... ქვეყანაზე არ ეგულუბოდა კაცი, რომელიც შეიკვდილებდა უცებ ანტონას დუქანი გაახსენდა, რატომ არ უნდა წასულიყო, იქ შეეძლო ნისიად ეკამა... ანტონა ღამესაც გაათევიებდა...

მეთევზემ ნაბიჯს მოუმატა.

დუქანში მართლაც სითბო და სიმყუდროვე დახვდა... ვიღაც ნახევარი ტანით გადაწოლილიყო დახლზე და ანტონა

ნას ეჩურჩულებოდა. როდესაც ლადო მედუქნეს მიესალმა, ის კაციც მოტრიალდა და ლადომ სტეფანე დაინახა.

ლადოს დანახვაზე მეწისქვილემ გაიცინა.

— ლადო, შენა ხარ! სად დაიკარგე, ბიჭო... გაშრი, თუ ისევ სველი ხარ?!

მეთევზემ პალტოა ღილებია შეიხსნა და სკამზე დაჯდა.

— ანტონ, რამე მაქამე...

მეწისქვილემ რაღაც გადაუჩურჩულა მედუქნეს.

— ლადოჯან... ხომ იცი, ახლა რა დროა... ძველი ვალი ისევ შენზეა, — უთხრა მედუქნემ ლადოს.

— ნუ გეშინია, ძველსაც და ახალსაც გადაგიხდი.

— ვერა ლადოჯან... რა ვქნა...

— ეგრე გაქვს საქმე?! — მეწისქვილემ ლადოს მოუბრუნდა. — ადექი და წადი, იულია გაეაზშმებს.

— იულისა ვახშამს შენცა ხარ დარეული... ახლა გაზღვევინებ. — ლადომ ყური გაუხედნა სტეფანეს და წამოდგა. მიუახლოვდა, მარჯვენა ხელი მოულოდნელად მოუქნია, ნიკაპში გაარტყა. მეწისქვილემ კედელს მიენარცხა და იქვე ჩაიკეცა. ვიდრე წამოდგებოდა ლადომ ქამარი მოიხსნა და ორად მიკეცილი სახეზე გადაუქირა... ერთხელ... მეორედ... მესამედ... მეოთხედ...

ქამარის ყოველ მოქნევას ლაზათიანი გინებას აყოლებდა.

მედუქსე იმდენად დაიბნა, დახლოდან გამოტყვას ვერ ახერხებდა. დაბნეული ბურტყუნებდა:

— რას შერები, ლადოჯან... არ მოკლა, კაცი... დაექი, პურსაც გაქმეც... ლეინოსაც დაგალევენინებ... ლადო... ლადოჯან...

ლადოს ქამარს პაერში ზუზუნი გაპქონდა.

მეწისქვილემ სახეზე ხელებს იფარებდა, ევედრებოდა, ნუ მომკლავო.

ლადო დაიძალა, ძლივსღა სუნთქავდა ბოლოს და ბოლოს მოეშვა მეწის-

ქვილეს, გაოფლიანებული გამობრუნდა. წელზე ქამარი შემოიჭირა და მაგიდას მიუჯდა.

— ანტონ, მაქამე რამე!

მედუქნემ ტასიკოს გახედა. ტასიკოს სამზარეულოს კარი გამოეღო და დუქანში შემკრთალი იყურებოდა.

— რაცა გაქვს, მოუტანე! — უბრძანა მედუქნემ.

მეწისქვილემ ძლივს აითრია წელი. სახე ორ-სამ ადგილას გახეთქოდა და სისხლი სდიოდა, თვალის უბეები ჩალურჯებოდა. ჯიბიდან ცხვირსახოცი ამოიღო და სახეზე მოისვა. გასისხლიანებული ცხვირსახოცით ხელმოკრედ მოიწმინდა სახე.

შეშინებული მედუქნე ხან მეწისქვილეს უმზერდა, ხან ლადოს, ხმას არ იღებდა, ვაითუ ჩემმა სიტყვამ ისევ წაახიზბოს ეს ორი დეკაციო.

ლადო ნიდაყვებით დაყრდნობოდა მაგიდას და სახე ხელებში ჩაერგო. ტასიკომ ცხელი ყაურმა გამოუტანა და წინ დაუდგა. მედუქნემ პური მოართვა. ლადო არ განძრეულა, ცხელი ორთქლი სახეზე ელამუნებოდა, კერძის სურნელი ყნოსვას უღიზიანებდა, მაგრამ ახლა ქამა აღარ შეეძლო. გული ერეოდა. ყელზე რაღაც მობჯენოდა და ნერწყვის ყლაპვას უშლიდა.

სტეფანე კარისკენ წავიდა ბარბაცით... კარი გამოაღო...

— მაშ, ასე ხომ?! — მიუბრუნდა მეთევზეს.

მეთევზემ სახიდან მოიშორა ხელები და ჯიქურ მიამტერდა სტეფანეს.

— ასე ყოფილა და... რას იზამ...

მეწისქვილემ კარი მიიჯახუნა.

მედუქნემ არაყი მოტრბენინა ლადოს.

— დალიე... ლადოჯან... კრიქას გაგისნის.

— ძველი ვალი მაშ ჩემზეა?!

— სტეფანემ ჩამჩურჩულა და...

— რა ჩამჩურჩულა?

— აი... — მედუქნე დაიბნა, — არ

მიუტანოო.

— რადაო?

— მალე წავაო.

— ჩემს მალე წასვლას რა თავში იხლიდა.

მედღუნე ხენეშით დაიხარა და უჩურჩულა:

— ამ გოგოს გადაეკიდა... თითქოს ქვეყანაზე სხვა ქალი არ იყოს. ამალამ აქ დატოვე, ნუ გაუშვებო.

ლადომ არაყი გადაჰკრა და ჭიქა მაგიდაზე დადგა.

მედღუნემ ხელახლა შეავსო ჭიქა. ლადომ პური გატეხა, ჭამას შეუდგა.

— ჩემს ნავს გავეცი და ვალს არ შევირჩინე... ეს უნდა იცოდე...

— ვიცი, ლადო-ჯან, როგორ არ ვიცი, — დაუმოწმა მედღუნემ.

„ნავს გავეცი... — ცუდად ენიშნა მეტევეზს და ფიქრში გაიმეორა, — ნავს გავეცი, ეგლა მაკლია, ნავი გავეცი... ქვეყანაზე ერთი ნავის მეტი არაფერი მაბაღია-რა... ერთი ნავი და ერთი ნაგაზი... ლადოს ახლადა გაახსენდა თავისი ძაღლი.

— ტასო, — უთხრა მეტევეზმ იქვე მდგარ გოგონას, — თუ ღმერთი გწამს, ნუ დაიხარებ, ერთი გადადი და ჩემი ძაღლი გადმომიყვანე.

— შენი ძაღლი, — გააგრძელა მედღუნემ, — შენი ძაღლი ხომ წყალში წაიღო?

— როგორ თუ წაიღო.

— აი... ბორბალზე რომ ეკიდე მაშინ... სტეფანემ წიხლი ჰკრა და წყალში ჩააგდო.

— შენი თვალით ნახე.

— მაშა.

მეტევეზმ კერძი განზე მისწია და ჩაფიქრდა.

გული სტკიოდა, მეტევეზს სადღაც შიგნით, სიღრმეში ყრუდ სტკიოდა გული, თითქოს ვიღაცა ხელით სწრავდა ნელ-ნელა, როგორც ყურძნის მტევანს. იგი უცებ წამოდგა და პალტოს ღილები შეიბნია.

— ქრთიცი დალიე! — უთხრა მედღუნემ.

მეტევეზმ პალტოს საყელო აიწა და ქუჩაში გავიდა. გადაწყვეტილი ჰქონ-

და, ეს ღამე დუქანში გაეთია. გადაიფიქრა, აღარ უნდოდა აქ დარჩენა. ეს ქაერი სულს უხუთავდა. მას შემდეგ მანც, რაც ძეწისქვილე შემოეღობა, გულში უსიამოვნო ნალექი დარჩა, ხელი არ უნდა გამესვარაო, — ფიქრობდა.

ქუჩაში ყინავდა, ფილაქნებზე დადებული თოვლის ზედაპირი მოყინულიყო და სიარული ჭირდა. ლადომ ქვევით გაუხვია. ფრთხილად გაჰყვა ქუჩას. თავის სახლს რომ გაუსწორდა, თვალი უნებურად ფანჯრისკენ გაექცა. ოთახში სინათლე ენთო. სახელს ნელი ნაბიჯით ჩაუარა. შეჩერდა.

იულიას სინათლე ენთო და ეს ყვეთელი, ნარინჯისფერი შუქი საოცარი ძალით იზიდავდა მეტევეზს. მას უნდოდა, მხოლოდ ერთხელ შეეხედა თავის ოთახში, უკანასკნელად შეეხედა, უკანასკნელად მოველო თვალი იქაურობისათვის...

რატომღაც მწვანე ფრენიანი გაახსენდა, უფრო სწორედ, მისი ნათქვამი: „ცხოვრება მარტივად არის მოწყობილი, მას ადამიანები ვართულებთო“. გაიღიმა, მაშინ მოეწონა მწვანეფრენიანის ნათქვამი. ახლა კი გაეღიმა: იქნებ ის რაღაც, რაც მარტივად არის მოწყობილი, არც არის ცხოვრება... ნამდვილი ცხოვრება მერმე იწყება, როცა მას ართულებენ... შეიძლება, ასეა... შეიძლება, არც არის ასე...

ლადომ ნაბიჯი გაუბედავად გადადგა, ქუჩა გადასჰკრა. ფანჯარასთან მივიდა და შეიხედა.

იულია ტახტზე იწვა გულაღმა და თვალები ჰერისთვის მიეპყრო. უძრავად იწვა, სახის არცერთი ნაკვეთი არ შერხევია. ეს კი იყო, ფიორი გადაჰკვროდა სახეს. იულიას თითქოს თვალხილულს ეძინა, თითქოს დასძინებოდა და ღიად დარჩენოდა თვალები.

მაგიდაზე ჭიქა იდგა. ჭიქაში ნახევრამდე ესხა წყალი. იქვე პურის ნატეხი ეგდო და ბურბავე ნამცეცები ეყარა. ღუმელი არ ენთო. ლადომ იგრძნო, ოთახშიც ციოდა. ოღონდ ოთახში მოყვითალო, ლამფის შუქის ფერის სიცივე იყო, გარეთ კი — ბნელი.

იულია უცებ წამოდგა და დაფეთებული თვალებით მიამტერდა ფანჯარას.

ლადომ სიბნელეს შეაფარა თავი.

მეთევზის ცოლი ფანჯარას მოადგა. მეთევზემ დაინახა, როგორ მოეკრა იგი მინას ხელებითა და სახით და გაიფიქრა, რომ ეს არ იყო ის ქალი, რომელმაც მას ცოლის საიდუმლოება გაანდო, იგი ნამდვილად იულია იყო, მეთევზის ცოლი, ოღონდ ახლა სასოწარკვეთოდა და სიბნელეს უმზერდა მსასოწარკვეთი თვალებით.

მეთევზის ცოლი ფანჯარას მოსცილდა. ოთახში ჩრდილები აფარფატდნენ, თითქო ორ ნებს შორის მომწყვდეული პეპლები ყოფილიყვნენ... მერმე ოთახში იკლო სინათლემ, შუქი თანდათან დაილია და კედლებიდან ჩრდილები ჩამოცვიდნენ მკვდარი პეპლებივით.

ლადო გატრიალდა და წავიდა.

იგი მიდიოდა მოლუშუდი მას ეჩვენებოდა, რომ მის სულშიც ჩაქრა სინათლე... ქუჩას მიჰყვებოდა ბნელი, ცივი და ცარიელი, როგორც ეს ზამთრის დამე.

ხილი გაიარა, წინ მიმავალი ქალი დაინახა, შეიძლება ქალისთვის ყურადღება არც მიეჭია, რომ ქალს ყინულზე ფეხი არ დასხლტომოდა და არ წაქეუთლიაყო.

ლადო მიეჭრა ქალს და წამოაყენა. ქალმა მადლობა გადაუხადა და ახედა.

— აქ საიდან გაჩნდი, ლადო? — კითხვა გაცემულმა.

მეთევზემ ტასიკოს ხმა იცნო. არც შემცდარა, მის წინ ტასო იდგა.

— წამოდი, გაგაცილებ.

მათ უხმოდ გაიარეს რამდენიმე ქუჩა და მოედანზე გავიდნენ. მოედანი გაჩირალდნებული იყო ელექტროშუქით და თოვლზე არეკილი სინათლე თვალებსასტკრიდა ორთავეს.

— მეტს ნულარ გამოწყეები... აქედან უკვე ახლოა ჩემი სახლი...

— გინდაც შორს იყოს... მეტი რა საქმე მაქვს...

— შინ წადი... ალბათ იულია გელოდება...

— ახლა მე არავინ მელიოდება.

ტასომ გაცივებით მოხედა მეთევზეს.

— არც იულია... არც სხვა... არავინ მელიოდება... მეც არაა... მიმიჭირება, არავისკენ მიმიწევს გული... სად უნდა წავიდე... ჩემი სახლი ეს ქუჩებია, ეს მოედნები, — ლადომ გაიღიმა, — ახლა ქვეყანაზე არავის აქვს ასეთი დიდი სახლი...

— ქუჩაში გაათეე ღამეს?

— წუხელ ასე იყო, ამალამაც ასე იქნება... ხვალ — ენახოთ.

მათ ვიწრო ქუჩისკენ გაუხვიეს და აღმართს შეუდგნენ... აქ თოვლი უფრო ღრმა იყო და ნაკლებად მოყინული... ფეხი აღარ სხლტებოდა.

ტასოს ერთი სული ჰქონდა გაეგო, რა მოხდა ლადოსა და იულიას შორის, მაგრამ შეკითხვას ვერ უხედავდა. თვითონ მეთევზე კი არაფერს ამბობდა. პალტოს ჯიბეებში ხელუხაწობილი, უხმოდ მიჰყვებოდა ტასოს.

ასე უსიტყვოდ მიადგნენ ქვის კიბეებს. კიბეებს მარცხნივ პატარა ერთსართულიანი სახლები მისდგომოდა. ერთმანეთში იხლართებოდა ხის რიკულებიანი აივნები, ხისავე სვეტები და ვიწრო კიბეები, ბნელი დერეფნები. ყველაფერს ხელუხაწობელი ქათქათა თოვლი ედო და თოვლის ანარეკლისაგან უცნაურად იყო განათებული. პატარ-პატარა ფანჯრებში შუქი ენთო და თითქოს ის შუქით მხოლოდ ფანჯრებს ანათებდა. რატომღაც სინათლე ქუჩაში არ იღვრებოდა. შიგვე რჩებოდა ოთახებში.

ისინი უსიტყვოდ ადიოდნენ ქვის კიბეებზე...

ლადოს ეგონა ეს კიბეები პირველსავე მოსახვევში თავდებოდა, მაგრამ ხარისხებს დასასრული არ უჩანდა. ისინი ადიოდნენ დაუსრულებლად. მარჯვნივ ახლა ეკლესიის თეთრი კედელი ადიმართა. კედელში მკრთალად განათებული ვიწრო სარკმელი იყო დატანებული. იმ სარკმლიდანაც არ იღვრებოდა ქუჩაში შუქი, თითქოს შუქი აქაც დაეგუბებინათ და გარეთ არ უშვებდნენ.

სახლებს ახლა უკვე ზევიდან დასცქეროდნენ. სახურავეები... სახურავეები...

სახურავები... ეს იყო თოვლის წახნაგები, სამკუთხედები, ოთხკუთხედები, მეტნაკლებად დაფერდილები, დაბრეცილები — ზოგან თეთრად განათებულნი, ზოგან კი დაჩრდილული.

ისინი უსიტყვოდ აღიოდნენ ქვის კიბეებზე...

ახლა თვალწინ მთელი ქალაქი გადაიშალა: ლაღო გაოცებული დამხვრდა მოციმციმე სიერცეს.

მეთევზეს ეს ქალაქი მხოლოდ მტკვრის ნაპირიდან ჰქონდა დანახული და განცდილი, დაბლიდან შესცქეროდა ხევებს, სახლებს, ხიდებს. მტკვრის ნაპირიდან ყველაფერი მაღალი იყო, დიდი...

ტასო შეჩარდა.

— მოვედით, — თქვა მან.

ისინი ორსართულიან სახლთან, ბანის ქვეშ იდგნენ. ლაღოს მხრების სიმაღლეზე აგურის რუხ კედლებში სამი ფანჯარა ენთო.

— მე აქ ვცხოვრობ, — თქვა ტასომ და ხელი გაიშვირა ჩამქრალი ფანჯარი-საკენ, — შენ რას იხამ, სად გაათევ ღამეს.

— არ ვიცი.

— ჩემთან დარჩი.

ლაღოს უხაროდა ტასოსთან ყოფნა, ასე პირისპირ დგომა. ტასოს თვალები განათებული ჰქონდა, მაგრამ ეს შუქი მასში დაგუბებული არ იყო, იგი იღვრებოდა ლაღოს სულში და უანგარობით ავსებდა. მეთევზე მოთვინიერებულივით იდგა ამ პატარა ქალიშვილს წინ და, ბავშვივით გახარებული, ჩასცქეროდა უნისლო თვალებში. მაგრამ უკვე გვიან იყო... ქალაქს ეძინა... გაიფიქრა: „წავალ, გზა დიდი“.

— გზა დიდი, გზა დიდი, — გაამეორა ახლა უკვე ხმამაღლა და წავიდა. თავდახრილმა ერთხანს იარა... როცა თავი მოაბრუნა, დაინახა, რომ ტასოს ფანჯარაშიც შუქი ენთო...

მეთევზეს დიდი გზა არ გაუღოია. იმავე ღამეს მივიდა თომასთან და მასვე შეეველა.

ახლა თეთრად შეფეთილ პაწია ქობ-ში ორნი ცხოვრობდნენ. დღევანდეს: გადიოდა, ლაღოს კაცის ხმა მისმობდა. მუნჯის წინ მუჯივით იჯდა.

ხანდახან კბოღეზე ჩამოჯდებოდა და საათობით იხედებოდა გაღმა: მისი ნაფიქვე ება. წისკვილი ისევ ტრიალებდა, ბავშვები ეზოში ირეოდნენ, მაკოს ტამტით გამოჰქონდა წყალი და ბავშვებს წუწავდა. მეზობლები ისევ ისე ფუს-ფუსებდნენ აივნებზე, ფენდნენ, ნარეცხს მტკვარში ღვრიდნენ. სტეფანე ცაცხვის ქვეშ ჯდებოდა ისევ და თავის წისკვილს გასცქეროდა... იულია არ ჩანდა ოღონდ...

თებერვალში თბილი დღეები დაიქი-რა.

თომა ბაზარში წასულაყო. ლაღო კბოღეზე იჯდა, გაღმა იცქირებოდა.

უკებ ხიდის თაღებქვეშ ტივი გამოჩნდა. მეთევზე კბოღეზე ჩაყურდა, ტივის შესახვედრად გაიქცა.

მეტრევეები ღონიერად უსვამდნენ ორთაყვირებს, ტივი ნაპირისკენ მიიწევა. ლაღო ახლა უკვე სირბილით მოსდევდა ტივს და მეტრევეებს უყვიროდა: — ჩქარა მესროლეთ თოკი! ორნი ტივს კიდესთან მოვიდნენ და მსხვილი თოკები ესროლეს ლაღოს. ლაღო ერთს ვერ მისწევდა, მეორე მოშორებით რაყებზე დაეცა.

თოკი გველივით დაიკლავნა და გასრიალდა. მეთევზე დაედევნა. დაავლო ხელი და მთელი ძალით დაებლა-უქა. თოკი მხარზე გადაიგდო და მეორე ხელით იაღლიაში ამოიტარა. იგი ახლა ბეჭებით აკაუებდა ტივს, ზურგით თითქმის მიწამდე წიღებოდა. თებებს რიყის ქვეზე აბჯენდა, მაგრამ ტივი მაინც მოარბენინებდა. ერთხელაც დაქიმა კუნთები, დამარღვეული კისერი გვერდზე გადახარა და უკებ მისი თვალები გაღმა ნაცნობ თვალებს წააწყდნენ.

აივანზე იულია იდგა.

ლაღომ თავი მოაბრუნა და კარგად დააკვირდა: აივანზე იულია იდგა.

იულიას ცალი ხელი ბოძისთვის მოეკიდა, მთელი ტანით მოაჯირზე გადმოხ-

რილიყო და დიდი თვალებით მისჩერებოდა ლადოს.

ლადომ იგრძნო, მუხლებში ღონე ეცლებოდა. ერთხელ ჩაიჩოქა კიდეც, ძლიერ წამოღდა, გაიმართა და ისევ დაეკიდა ტივს. თვალი მაინც არ მოუშორებინა იულიასთვის, უმზერდა დაეინებით, მთელი სხეულით მოიწყვედა მისკენ, მაგრამ ტივი ქვევით მიათრევდა.

იულია თანდათან პატარავდებოდა...

ახლა წისქვილი მოეფარა. წისქვილის ბორბალი ტრიალებდა და ისე ჩანდა, თითქოს ბორბალი ასი ხელით სახეში სცემდა იულიას, სახე ხან გამოკრთებოდა, ხან ბორბლის ფრთა მალავდა. იულია ფეხის წვერებზე იწევდა, გვერდზე იხრებოდა, მაგრამ თანდათან ფარავდა წისქვილი.

ლადოს ტივი მიათრევდა. კისერი მოგქცა, უნდოდა კიდეც ერთხელ დაენახა. ამაოდ! იქ მხოლოდ ძველი წისქვილი იდგა...

ლადო მოეშვა.

მეტივეები ყვირილით გადმოცვივდნენ ტივიდან. წელამდე წყალში გამოტოპეს, გინებით გამოვიდნენ რიყზე და ყველანი ერთად დაებლაუჭნენ თოკს.

ლადოს შეუტრეს.

მეთევემ უხმოდ გადაიტანა შემოტევა. ტივი დაამბევირა ნაპირზე და მოშვებული წაეიდა ქოხისაკენ.

დაღლილი ტახტზე მიეგდო. დილაშდემწვა ასე მიგდებული.

ასეთი მოდიდებული მტკვარი ჯერ არავის ენახა.

კალაპოტში აღარ ეტეოდა.

მოდიოდა ამღვრეული, თიხისფერი, ღონიერ ტალღებს ზათქით მოაგორებდა...

მტკვარმა კალაპოტი გადმოლახა. ეზოებში შემოიჭრა. სარდაფები წყლით გაავსო.

სტეფანეს წისქვილი ებრძოდა ტალღებს. წყალმა ბონდი მოარღვია და წაიღო. ახლა წისქვილს აწვებოდა მთელი

ძალით. ტალღა ტალღაზე ეხებებოდა, ბანის მოაჯირი გადააწვინა და ნიცი გაიტაცა. სახურავზე ვირთხებმა ამობღებულიყენენ და შეშინებული დამაწოდნენ.

ბორბალი სწრაფად ტრიალებდა, ასე სწრაფად არასოდეს უტრიალია წისქვილის ბორბალს. თითქოს ცხოვრებას დარჩენილი დღეები გავლა ერთ დღეში უნდოდა მოესწრო.

მხოლოდ სტეფანემ იცოდა, რა ხდებოდა წისქვილში... ხეიმარში საექვაკვი არ იყო და... გინდაც ყოფილიყო, მაინც ვერ გაუძლებდა ასეთ ბრუნვას... წისქვილი შიგნდანაც ირღვეოდა... ხროტივებდა, ხარიალებდა...

მეწისქვილე მაკოს აივანზე ბღღვინავდა, გამწარებული აწყდებოდა კედლებს.

უცებ გამაყრუებელი სტეენა გაისმა... მაგრამ ამჯერად არც კაცი იღრჩვებოდა. არც ძალი...

მეზობლები აივანებს მოედნენ.

მდინარეს ზემოდან წისქვილი მიჰქონდა. ვისი იყო ვერ გაარჩევდი — წისქვილები ტყუებშივით ჰგავდნენ ერთმანეთს.

სტეფანეს ფერი ეცვალა... მეორე სართულზე აირბინა და ახლა იქიდან გადახედა მტკვარს: მდინარეს წისქვილი მოჰქონდა, წისქვილი მოიჩწოვდა ურჩხულივით. ვეება ფრთებზე ფარდატით ახოვდებოდა, წყალში მიმოდ ჩამჯდარი უფრო და უფრო ახოვდებოდა.

როდესაც აივანს გაუსწორდა, სტეფანემ თავში იტაცა ხელები და თვალები დახუჭა. გაისმა გამაყრუებელი ლაწანი და მსხვრევის ხმა, რასაც მეზობელი ქალების კვილი დაერთო.

წისქვილი წისქვილს დაეჯახა, შელეწა, შექვლიტა და მიანგრია. სტეფანემ თვალი გაახილა, მის წისქვილს ნახევარი მხარე მოცილილი ჰქონდა მეორე ნახევარიც აყირავდა, აიწია, თითქოს წყლიდან ამოხტომას ლამობდა და ჩაინთქა.

მეზობლებმა მხოლოდ ახლა შეამჩნიეს მეთევზის ნავი. ცაცხვზე გრძლად

გამობმული მსუბუქად დასრიალებდა ტალღებზე...

მტკვარს ორ კვირას მძლავრობდა... მერმე თანდათან იკლო, ეზოებიდან წყალი ჩაიწრიათა კალაპოტში.

მეზობლები ეზოში გამოვიდნენ და გაოცდნენ. ეზოდან არასოდეს არ მოჩანდა ასეთი სივრცე... ეზო არასოდეს ყოფილა ასეთი ნათელი, ახალა მიაქციეს ყურადღება, რომ „მადათოვის კუნძული“ ხარაჩოებში იყო ჩასმული და იქ კბოღეზე შემომჯდარი ბაწაწინა ქობიცი გამქრალიყო...

გაღმა სანაპიროს აგებდნენ.

— მტკვარზე სანაპიროს აგებენ! — ასე უთხრა მეზობლებს ლადომაც.

იგი უკანასკნელად მოვიდა თავის ეზოში. მოვიდა ორ კაცთან ერთად. კაცებმა ფული დაუთვალეს მეთევზეს. მერმე ჩასხდნენ მის ნაეში და დინებას ქვევით გაჰყენენ. ლადო დიდხანს იდგა ცაქებთან და გასცქეროდა თავის ნავს, რომელსაც უცხო კაცები მიაცურებდნენ.

მას ერთადერთი სიხარულია დარჩა — ტასიკო ენახა, ამიტომ სირბილით გავიდა ქუჩაში.

ლუქნის კარი შეაღო. ღუქანში ანტონას მეთი არავინ დახვედრია.

— ტასო სად არის? — იკითხა ლადომ.

— ტასო? ტასო წავიდა.

— სად წავიდა?

— გათხოვდა.

— გათხოვდა?

— თუ გახსოვს, აქ დადიოდა ერთი შეხებალათიანი ბიჭი...

— არა, არ მახსოვს.

ლადომ ჯიბიდან ფული ამოიღო და დახლზე დაყარა.

— ანტონ, შენი ვალი მიიღე.

მეთევზეს ყველა ვალი მოსტუმრებულის ჰქონდა.

საღამოვდებოდა...

მუშები წავიდ-წამოვიდნენ. მხოლოდ ძია ლადო დარჩა. იგი ჯიბეებში ხელეზიწყობილი, ძველი სახლის ნანგრევებზე დადიოდა. მე ისეთი შთაბეჭდილება დამრჩა, თითქოს ნასახლარს ტყეპნიდა.

მეც შემეძლო წასვლა. სამუშაო საათები კარგა ხანია ამოიწურა, მაგრამ არ წავსულვარ. სანაპიროზე ვიდექი და ძია ლადოს ველოდებოდი.

— ძია ლადო! — ველარ მოვითმინე და დავუძახე.

— შენ კიდევ აქა, ხარ, ბიჭო?! — გამომეხმაურა ძველი მეთევზე და ჩემსკენ წამოვიდა.

სანაპიროს გავყევით.

— ახლა აქ ახალი სახლი აშენდება, — მითხრა მან.

— ჰო, აშენდება.

— სამუშაოთა მწარმოებლად თუ შენ დაგნიშნეს, ამიყვანე...

— აუცილებლად, ძია ლადო.

— შენ არ იფიქრო მარტო დანგრევა შემეძლოს...

უხმოდ მივიდიოდით დიდხანს. ღუმილი მე დავარღვიე.

— ძია ლადო, თომას სად არის?

— არ ვიცი, შეილო, აღარ შემხვედრია.

— სტეფანე?

— არ ვიცი.

— მედუქნე ანტონა?

— არ ვიცი.

— ბებია მაკო?

— არც ეგ ვიცი.

ისევ ღუმილი ჩამოვარდა. მთავარი ვერ გავუბედე... ბოლოს გაუბედაობა დაეძლიე და კვითხე:

— იულია?

— არ ვიცი... არ ვიცი...

თურმე რამდენი ხანი მეძინა

თვალთ ამეხილა და... გამეცინა:
თურმე რამდენი ხანი მეძინა:
რა არ ყოფილა, რა არ უქნიათ
მზე ამოსულა, ყველგან შუქია,
მე კი მკვდარივით თქრმე მეძინა.

რა არ ყოფილა, თურმე ყოფილა:
ომი, ტრფიალი, ცრემლი, სიცილი...
ეს ყვაეილები აქ ვინ მოჰქვინა?
დაფანტა მთებზე თოვლის ციმციმი,
ჯეჯილი მწვანედ ააფოფინა,
რა არ უქნიათ, რა არ ყოფილა!

თურმე მეძინა ამდენი ხანი
და გაღვიძება ვინ მიწყალობა?!
მე არ მსმენია ეს ტყბილნი ხმანი,
არც ფრინველების სტვენა-გალობა,
და გაღვიძება ვინ მიწყალობა?!

მე მძინებია რამდენი ხანი,
არ მსიზმრებია ეს ცა ეს მთანი...
ირგვლივ რამდენი ნაკვალევია,
წასულა ხალხი და ქალაქები;

რამდენს აქ სული დაუღვია
და დარჩენილა სისხლის ლაქები,
აკლდამები,
ქალა და ქვები.

რა ძვირფას დროში თვალთ ამეხილა,
ვხედავ, წარსულში რაც დამეხილა,
იმ უცნაური ბედის მაღლობა,
დღეს ვაღვიძება რომ მიწყალობა.

თურმე რამდენი ხანი გასულა,
მიტომ ხარბი ვარ და ვიწმირები,
ხალისის ზღვაში გულმა გასცურა,
როცა ვიხილე მუხის ძირები
და ვარსკვლავები — ღამის გზირები.

ვიცი, კვლავ შოდის ძილი უძირო,
ვერ გამაღვიძებს ფრინველთ გალობა,
დღეს მიტომ მინდა ვიყო უძილო;
მაღლობა იმას, ვინც მიწყალობა:
ეს მზე, ეს მიწა, ფიქრი უძირო,
რომ ამ ლექსებით ანაკვნესებით
სამშობლო მიწას მუდამ ვუმზირო.

ღ ი ლ ა

მე მხოლოდ ერთხელ ვიყავი დილა...
და მაშინ ნათლად ეს არ მიგრძენია,
მის მყუდროებას ვერ შევხვდი
ფრთხილად:

გონებამ გვიან გამოიძია...
ყოველდღე ტყდება სიბნელის გარსი,
მზე გადმოდგება ოქროს ოლარით,
მაშინ იწყება ზეიმის მსგავსი
მწვანე ფოთლების დიდი ხორალი.

დაკარგულ დილას ვიგონებ, ვეძებ
და დღის ხმაურში ნელა შევდივარ.
ნაცნობი ჩიტი დამჯდარა ხეზე,
მღერის: ამ დილით შენი ბედი ვარ.

მახარებს, თითქოს ვიპოვე ნივთი,
ძვირსახეული და სანუკვარი
და სიხარულით სხეული მიკრთის,
ვამბობ: დადექი, სადღა უჩქარი?!

დილის ხმაურში ვიპოვე აზრი,
რომლის ძებნაში დამე ვათიე,
უცებ გამოჩნდა ნანატრი ხაზი,
ხალისი გულში ვერ დავატიე.

თითქოს გადმომცეს პირველი ვაჟი
და გავიგონე კვნესა პირველი...
ფალას მოხედა უცერად კაჟი
და გაჩნდა ცეცხლი გასაკვირველი.

იმ წუთში ითქვა სიტყვა კაცური,
როცა გააღო შუქმა ცისკარი.
ათასმა გულმა იწყო ფაცური,
რადგან გულს მისწვდა სიტყვის ისარი.

წუთი გახსოვდეს, წუთი არსობის,
დილის სიგრილე და ნაზი სითბო;
ფიქრთა ჯარები მრავალასობით
და უეცარი აღერსის სიტკბო.

ეს იყო დილით, რომ გავიარე
პირველად მარტომ მცირე მანძილი;

სიცოცხლის დილას რომ ვეზიარე,
ხელები მქონდა მისკენ გაწვდილი
კარს მოდგა დილა სხივით, სიოთი,
მზე მთაზე იდგა, როგორც ჯვარცმული,
როცა ვიხილე კავკასიონი
და ჩვენი ქვეყნის დიდი წარსული.

სიკვდილიც მქონდეს დილაადრიან,
მზე რომ შეხვდება პირსაყეს მთვარეს,
დილავე, სიცოცხლის ტბილო გადავ,
მე შენს ხელებზე დაეხუჭავ თვალებს.

იხსენება ფარდა

გამოველ გარეთს!.. ვემდური ღამეს,
მომბეზრდა ბნელი ბინის კედლები.
ნთვარე ფანჯარას ღრუბლებში ადებს
და მიმოდიან თეთრი ეტლები.

თვლებს თანდათან სცილდება ბინდი,
გამოჩნდა ალვა-ზეცის მოისრე.
თითქოს საგნები უხმონი, მშვიდნი
დაბრუნდნენ შინ და ჩადრი მოიხსნეს.

თითქოს მძინარის რიდი დაიდო
მიტომ ნიავე ფოთოლს არ არხევს.

ცისკარმა როცა ფეხი აიდგა,
ღამე მოკლეს და სადღაც დამარხეს.

ყველას აეხსნა სმენა და თვალი.
დაირბა ფარდა და მზე ამოდის
ისე ცინცხალი, ისე მართალი,
რომ მე სიცოცხლეს აღარ ვნანობდი.

და მომეჩვენა, ხელი პატარა
მისწვდება მზეს და მეხსენება სმენა
და, ვით მეტყველის სიტყვას ანკარას,
გავიგებ მიწის ქარაგმულ ენას.

ე ლ ე მ ი ა

ჩემი სიმღერა არვის სმენია
და არც ზეპირად უთქვამს არავის;
ნეტავ ამ ქვეყნად რა დამარჩენია,
რად არ ავიღე ჩემი კარავი?

თხუთმეტი წელი ვიყავი მუნჯად
და მოლოდინის დავლიე შხამი,
ჩავიდა მზე და ჩამოწვა ლურჯად
ჩემი სიცოცხლის სადამო ქამი.

ვარსკვლავთა ოქრო, ლაქვარდი მუქი,
შორს მოჩანს გემი, ვით ცეცხლის
ურდო,

და მივეცურავდით ჩვენ თითქოს ერთად,
თუმც მივეცურავდით სხვადასხვა
მხარეს.

და ის მიცქერის ანთებულ შუქით,
თითქოს სიცოცხლის წართმევა

ტალღების დენა, სხივების ძაფი,
ეს სასწაულო-მე აბლა მესმის,
როგორც ამ წუთის ტკივილი მძაფრი
და მომავალი ტრფიალის გესლი.

სურდეს.
მას პასუხს აძლევს თვალების მზერა,
არ ვმაღავ სევდას და სიმწუხარეს..

დაპრგული საყურე*

ნაშუადღევს ციხე-დარბაზის გალავანში გაიფანტნენ ახალგაზრდები, დამალობანას თამაშობდნენ. — ეკატერინე ბროწეულის ბუჩქებისაკენ გაიქცა. ბუჩქს ტატო ამოფარებოდა. ისინი მართო დარჩნენ ალისფრად აყვავებულ ბროწეულის ბუჩქებს შორის. ეკატერინემ ხელი ჩაჰკიდა ტატოს და ბუჩქებს შორის გაიქცნენ, იცინოდა ეკატერინე, გზადაგზა ბროწეულის ალისფერ ყვავილებს კრეფდა და ჰაერში ისროდა, დამფრთხალ ჩიტებზე მიუთითა ბროწეულის ბუჩქიდან რომ წამოიშალნენ. უეცრად ხელი გაუშვა ტატოს, გაიქცა, შორიდან მიიძახა:

— დამიჭირე, ტატო! — გაქცეულს სპილოსძვლის სავარცხელი ჩამოუვარდა, ხუჭუჭა თმები ჩამოეშალა, სავარცხელის ასაღებად დაიხარა ტატო, მათი თავები ერთმანეთს დაეჯახნენ, ეკატერინემ ორივე ხელი თავში იტაცა, ბალახებში ჩაჯდა.

— საძაგლო! — თვლები უღიმოდა ეკატერინეს. ორივემ ხმამაღლა გადაიხარხარა.

ეკატერინემ აყვავებული ბროწეულის ტოტი მოიწია, მოტეხა, თავში სავარცხლით გაიმავრა.

— ლამაზი ვარ? — ტატომ ბალახებში ჩამჯდარ ეკატერინეს წინ ჩაიჩოქა.

— ცისიერო!

ეკატერინე წამოხტა, ტატოს ხელი დასტაცა და ორივენი კვლავ გაიქცნენ. სირბილით მივიდნენ ბატონის წყარო-

მდე. ეკატერინემ პეშვი შეუშვირა მოჩუხჩუხე წყალს და დაეწაფა.

— უ, რა კარგია! — ჩამონადენი წყლის წვეთები გულზე ეღვრებოდა, კაბის გულისპირს უსველებდა. კვლავ დაიხარა წყლით აივსო პეშვი.

— დალიე, ტატო ჩქარა, დაიღვრება! — ტატო წყალს დაეწაფა — კარგი, გეყოფა! — შეიფრთხილა ეკატერინემ და პეშვში დარჩენილი წყალი სახეში შეასხა.

ციხე-დარბაზის ეზოში ქართულს ცეკვავდნენ, როცა ეკატერინემ და ტატომ მიირბინეს.

— სად იყავ? — წარბი შეიკრა სალომემ.

— ვარდებს ვკრეფდი, დედილო. — ეკატერინემ ვარდების თაიგული გაუწოდა დედას. სალომემ გაჯავრება ვედარ მოახერხა. დედის გაშლილი წარბები რომ დაინახა ეკატერინემ, გამხიარულდა, მოცეკვავეთა წრეში შეიქრა, მკლავები გაშალა და გედევით ყელმოღვრებულმა ჩამოუარა. ირხეოდა ეკატერინეს თმებში გამაგრებული ალისფრად აყვავებული ბროწეულის ტოტი და ჰაერში გაისმოდა მისი წკრიალა ხმა:

— ბროლის ფიცარი, აფიცარი. — ეკატერინეს ხმა ალაზნის ველზე იკარგებოდა და ტატოს ეგონა კი არ ცეკვავს დაფრინავსო ეკატერინე.

— ცისიერო, ცით მოფრენილი ხარ და ვით შეგბედო? როგორ მოუღვრებია ყელი, მისცურავს თუ მიფრინავს? — უყურებდა ტატო მისი ფეხების მოძრაობას, მიფრინავს, ფეხს მიწას არ აკარებს, როგორ ხმარობს გაშლილ

ხელეხს ვინ მისცა ასეთი სახე, სინაზე. ვინ დაწერა ნახ ტუჩებზე ეს ლიმონი? თვალთ უბნელდება ტატოს, ეკატერინეს, მხოლოდ ეკატერინეს ხედვს ამდენ ხალხში, მის ცეცხლივით ანთებულ თვალეხს, ლალ მოძრაობას სიცოცხლისაყენ, ცხოვრებისაყენ რომ მიისწრაფის.

სტუმრების წასვლის შემდეგ მოწყენილობამ დაისადგურა წინანდალში.

ქალები ყოველდღე დასეირნობდნენ ცხენებით, ქარგავდნენ, თამაშობდნენ ბილიარდს და ჭადრაკს, თავს ირთობდნენ კითხვით, ვარჯიშობდნენ ლექსებსა და ზღაპრებში, ხატავდნენ. ავღრიან ღღებეს კი ატარებდნენ ბიბლიოთეკაში, ისხდნენ ცეცხლის პირს, სასახლის ჭებდა სართულში და უსმენდნენ მოხუცების ნაამბობს, ხალხურ სიმღერებსა და ანდაზებს.

• •

წინანდლის ზვრებში კრეფას იწყებდნენ, კვირა დღით აღრიდანვე გაგზავნეს თბილისში „დროშა“ და ცხენები სტუმრების ჩამოსაყვანად. მზიარულება დაუბრუნდა ჭავჭავაძის სახლკარს. უამრავი ხალხი ირეოდა მარანში — რეცხავდნენ, აშრობდნენ, ხარშავდნენ.

კვირა ღამიდან ღამისთევა იწყებოდა ზვრებში. სტუმრებმა სამხრობისას მოიყარეს თავი, მოვიდნენ თელავიდან, გარშემო სოფლებიდან, წინანდალში ხომ არავინ დარჩენილა, დიდი და პატარა ეწვია ჭავჭავაძეების მამულს. ვეებერთელა კოცონები დაანთეს ვენახის ნაპირებზე. რიგი უკრავდა, რიგი მღეროდა, რიგი ჭიდაობდა, ლექსის მოქმედლებიც გასჯიბრებოდნენ ერთმანეთს. დაცვარული ყურძნის მტევნები გადადიოდა ხელიდან ხელში. ასე იღუოდა ღამე ზვრებში.

— ნახე, ტატო, როგორი მტევანია. — დაიხარა ეკატერინე და ჩამკვრივებულ რქაწითელის მტევანს ხელი მოჰკიდა.

— აი, ესეც მშვენიერია, ეკატერინე.

— არა, ეს სჯობია, მოდი, ნახე. — ტატო მივიდა და ვაზთან დაიჭრა. ეკატერინემ ორი მარცვლი გამოაცვალა მტევანს, პირში ჩაიდო, ყურძნის მარცვალმა აწითლებული ბაგეები დაუხველა. — შენც ჭამე, ტატო. — კვლავ გამოაძრო მტევანს ორი მარცვლი და ტატოს გაუწოდა.

ტატომ ეკატერინეს თითების სითბო იგრძნო და სწრაფად დაიხია უკან, ეკატერინე შეკრთა, ვაზებს გაჰყვა. ბროწეულთან შეჩერდა, დაიწია ტოტი მძიმე ნაყოფს დაემძიმებია და დაეზიდა. გახლჩილი ბროწეული ეკატერინეს ბაგესავით უღიმოდა ტატოს.

— აქ რას აკეთებთ? — ჩაესმათ მაიკოს ხმა.

— ბროწეული მინდა მოვწყვიტო, ვერა ვწვდები, ტატო კი არ მეხმარება. აი, ხედავ, იქ, ზევით, რა კარგია!

— მოიცა, მოგვხმარები, დავიწვევ, შენ კი მოსწყვიტე.

ტატო ჩუმად იდგა და, მისჩერებოდა.

— მოდი, ტატო, მოწყვიტე, ხომ არ დაგეძინა?

ტატო ხესთან, მიიჭრა ბროწეული მოსწყვიტა, ეკატერინეს გაუწოდა.

ცეცხლის კოცონს დაუბრუნდნენ ეკატერინე, ტატო და მაიკო. ცეცხლის პირას მუთაქაზე ნინო იჯდა, მისი თითები ჩონგურის სიმებზე დათამაშებდა და კენესოდა ჩონგური ნინოსთან ერთად. გარშემო მსხდომნი განაბულიყვნენ. შეჩერდა ტატო. ცეცხლის ალი და ნაგვიანევი მთვარის შუქი უნათებდა სევდიან სახეს, უცნაურად შვენოდა მრავალნაცრემლი დაწვეები, ნაშალი თმა ყელზე ეყარა, ყუყუნა თვალეხში უსაზღვრო სევდა ციმციმებდა.

ტატომ ნინოს სევდას ველარ გაუძლო, განაპირდა, ბალახებში გაწვა, ბალახის ღერს კბილით სწიწკნიდა და გულნალვლიანი ფიჭრობდა — უსამართლო ხარ ბედო, რად დაისაჯა კეთილი და სათნო ნინო? რაოდენ სასტიკი უნდა იყოს ის, ვინც სამუდამოდ ცრემლისათვის გაიმეტა მისი ყუყუნა თვალეხი, მუდამ

კენესისათვის მისი მშვენიერი ბაგე, რომლებსაც ვარდის ფურცლებივით მხოლოდ ლენა შეეძლო მოეტანა. ანაზ-დად ძია გრიგოლი გაახსენდა: ინატრა — ნეტავ ძია გრიგოლი ხედავდეს ახლა ნინოს.

— სად დაგვეკარგე, ტატო! — თავს წამოადგნენ მაიკო და ეკატერინე. ტატო სწრაფად წამოხტა.

— ნახე, რამდენი ციციანთელები დაევიკირე — ეკატერინემ თავი დახარა. მის თმებში მიუყუთულიყვნენ ციციანთელები და ხანგამოშვებით ანათებდნენ. — მუდამ ბრწყინვალეებისაყენ მისწრაფის ეკატერინე — გაუელვა ტატოს.

აღმოსავლეთს აღისფერი წაეკილა, ჯადოსნურმა შუქმა გაანათა ვენახის ზვარი. განთიადთან ერთად ტოროლები მაშხალელებით ავარდნენ ვაზებიდან და აიჭრნენ სულ ზევით და ზევით. ამომავალ მზის სხივებზე ძვირფასი თვლებივით ბრწყინავდნენ ყურძნის მარცვლები და ირხეოდნენ ფოთლები.

სალომე ვენახის თავში იღგა. გადიამ თეთრი ხელთათმანები და მაკრატელი მოართვა, სალომემ პირველსავე ვაზს მტევანი შეაჭრა.

— ჩვენი ქვეყნის სიმდიდრე და ბარაქავე, დაილოცოს შენი მადლი. — ამ სიტყვებით ყურძნის მტევანი გამდელს ჩაუდო მოწულ ხელკალათაში, ამ კალათში სალომე და გამდელი ზედაშესათვის აგროვებდნენ ყურძენს. კრეფა დაიწყო. მკრეფავების სიმღერამ დაფარა მიდამო.

— ხედავ, წეროები მიდიან თბილ ქვეყნებში. — ტატომ ზევით აიხედა. გამწკრივებული მიფრინავდნენ წეროები, მორჩილად მიჰყვებოდნენ გზის მანვენებელს. ნეტავ მასაც გაუჩნდებოდეს ცხოვრებაში მეგზური — ინატრა ტატომ და თვალს აღარ აცილებდა მათ. უეცრად წეროებს ერთი გამოეყო და ჩამორჩა.

— რა არის ეს? — შეჰყვირა ეკატერინემ. — წერო, წერო, რატომ ჩამორჩა? — ვერ ისვენებდა ეკატერინე. ქა-

რავანი კი წინ მიიწვედა. ჩამორჩენილი ხანგამოშვებით ჩერდებოდა და განწირული ხმით ეძახდა წმინტაწირებულებს. ერთი კიდე შეჰყვირა და შურდულივით წამოვიდა ძირს.

— ვაიმე!! — ეკატერინე ტატოსა და მის შორის დავარდნილ წეროს დააჩერა. ტატო დაიხარა. წეროს ფრთები უსიცოცხლოდ გაეფოფრა, თავი გვერდზე გადაეგდო, ხელის შეხებაზე პატარა თავი ოდნავ გაანძრია და ისეთი ნაღვლიანი თვალებით შეხედა ტატოს, თითქოს ეკითხებოდა — შეგიძლია მიშველო!!

— ტატო, მოკვდება მოკვდება? — მესაჯერ ეკითხებოდა შემფოთებულ ეკატერინე.

— წყალი დავალეწინოთ, წყალი! — გაიძახოდა მაიკო.

ტატო კი იღგა, დასჩერებოდა ეკატერინეს კალთაში უსიცოცხლოდ თავგადაგდებულ წეროს და ფიქრობდა:

— ძნელი სავალია ცხოვრების გზა, ვერც მეგზურმა უშველა წეროს შუა გზაზე უღალატა ბედმა.

ხმა იღუმალი

ნოემბრის მზიანი დღე იყო. მსუსხავი ქარი დათარეშობდა ქალაქში. მზეს საც მცხუნვარება დაჰკარგოდა. ჭირხლი გადაჰკროდა მიდამოს. კარგა ხანია გათენდა. ქალაქს გაღვიძება არ ეტყობოდა და ქუჩაში მხოლოდ აქა-იქ გამოჩნდებოდა მგზავრი, რომელიც გადაუდებელ საქმეზე მიეშურებოდა.

ორსართულიანი სახლიდან თვალეების ფშვნეტით გამოძერა ფეხშიშველი, თმაბურძგნული პატარა ბიჭი და სახლის დარაბების გაღება დაიწყო. ბიჭი ქარის ყოველ შემოჭროლებამზე ძაგძაგებდა და ცდილობდა, რაც შეიძლება, მალე გამოეღო დარაბები.

ცხვრის ტყავის ქუდებით თავზე ჩამოფხატულ მეთულუნჩიებს გაყინული

ხელები ილღობში ამოდნოთ, ჩაქჩა-
ქით მომავალ სახედრებს მისდევდნენ.

მხოლოდ ტატო მიდიოდა ნელი ნა-
ბიჯით, თავშიშველს ფართო უშბლი
მსუსხავი ქარისთვის მიეშვირა. გამო-
ხედვანე ეტყობოდა არც ქარს გრძნო-
ბდა და არც სიცივეს. ქარი უწიწავდა
უკან გადავარდცხნილ თმას და უფრია-
ლებდა ყელზე გამოსკვნილ შავ ბაფთს.
მიდიოდა უზენაესი სასამართლო პა-
ლატის მოხელე აქტებისა და ოქმების
საწერად.

ტატო ორსართულიანი შენობის ქვე-
და სართულში შევიდა. კარი ხმაურით
მიიხურა და გრძელ ოთახში აღმოჩნდა,
რომლის ორივე მხარეს ჩამწკრივებულ
მაგილებთან ისხდნენ ჩინოვნიკები. ისი-
ნი თავაულებლად მუშაობდნენ. დარ-
ბაზის ბოლოს სამუშაო მაგიდას მისჯ-
დომოდა მაღალი, ხმელ-ხმელი მოხუცი.
მოხუცმა ტატოს მისალმებაზე სათ-
ვალეებს ზემოდან გადმოხედა და, მა-
ნამ არ მოაცილა მზერა, სანამ სამუ-
შაო მაგიდას არ მიუჯდა. მოხუცი სა-
მუშაოდ გამზადებულ ტატოს მიუბ-
რუნდა:

— თავადო ნიკოლოზ მელიტონის-
ძე ბარათოვო, მომართვა მოვიდა სა-
ქართველოს უმაღლესი მთავრობის სა-
სამართლო ექსპედიციიდან თქვენთვის
ფიცის ჩამორთმევის შესახებ.

ტატო ფეხზე ადგა, ისე უსმენდა
მოხუცს.

— ეს ყველაფერი ორშაბათისათვის
უნდა გამზადდეს. თავადო ბარათოვო,
საჭიროა დასდოთ ფიცი. როგორც აქა-
მდე, არც მომავალში მიეკუთვნებით
რაიმე ფარულ საზოგადოებას. დაფიცე-
ბის აქტს ხელს მოაწერს მრჩეველი
თავადი თუმანოვი, საქმის მწარმოებე-
ლი ბატონი დროზდოვი და მაგიდის
უფროსი, ბატონი გრიგორევი.

— კეთილი! — ტატომ თავი დაბლა
დახარა.

დარბაზში სიჩუმე ჩამოვარდა, მხო-
ლოდ ხანგამოშვებით ქარი აზანზარებ-

და მინებს და ზოგჯერ გაისმოდა, რო-
გორ წრიპინებდა ქალალზე. მაგიდის
უფროსის კალამი.

სამუშაოს დამთავრების შემდეგ ტა-
ტო ფედორ გავრილენკოსთან ერთად
გარეთ გამოვიდა. ქარი მომძლავრე-
ბულიყო და გამკვალავად უბერავდა.
ფედორმა ქუდი ჩამოიფხატა, მოსას-
ხამის საყელო აიწია.

— არასოდეს დამაიწყდება ის დღე,
როცა ფიცი ჩამომართვეს სამსახურის
ერთგულებაში. ეს ყველაზე ღირსშესა-
ნიშნავი დღეა ადამიანის ცხოვრებაში.
უფროსი მაგრად, მაგრად გართმევს
ხელს, როგორც მის სწორს, გული სი-
ხარულით გვეცემა. — წრიპინა და თავ-
მომაბეზრებელი ხმა ჰქონდა ფედორს.
ტატოს ნოემბრის ქარზე უფრო
მეტად სუსხავდა ის, უეტრად წარმო-
იდგინა, რომ მუდამ ასე უნდა იაროს
ფედორთან ერთად, მუდამ ასე უნდა
ესმოდეს ეს წრიპინა ხმა.

— მწუხრის ლოცვა უნდა მოვის-
მინო მამადავითზე, ამიტომ აქეთ გეა-
ხლებით!

ფედორმა მხრები უსიამოვნოდ შეარ-
ხია, თვალები დააჭყიტა, ეჩოთირა, ეგო-
დენ საინტერესო საუბარი რომ შეაწყ-
ვეტინეს.

— რა დროს მამადავითია ასეთ ამინ-
დში, აქ შებრძანდით ქაშუეთში.

ტატოს ფედორის რჩევისათვის ყუ-
რი აღარ მიუგდია, ჩქარი ნაბიჯით შეკ-
ყვა მთაწმილისაკენ მიმავალ გზას. ქარი
არხევდა გაძარცული ხეების ტოტებს,
ზოგჯერ აიტაცებდა შემორჩენილ გაყ-
ვითლებულ ფოთოლს და ჰაერში აფ-
რიალებდა. ახლა უკვე ნელა მიაბი-
ჯებდა ტატო, ფედორის თავმომაბეზ-
რებელი ხმა აღარ ესმოდა.

უკაცურობა იყო მთაწმიდაზე. ტატომ
მყუდრო ადგილი მოძებნა. — უბესავით
გამოკვეთილი. ქარი არც თუ ისე ძლიე-
რად ხვდებოდა. პირველი რამაც ხედვა
მოსტაცა, გიმნაზიის შენობა იყო, დაშ-
ტერდა შენობას, აქ ამ ნაცრისფერ შე-

ნობაში გაირბინა მისმა ყმაწვილკაცობამ სწორთა, თანზრდილთა და მიგობართ შორის. აქ შეიცნო ტატომ პირველად წუთისოფელი. მის შემდეგ, რაც ეს ადგილები დაავდო, გულს ჩუმი ნალექელი გაუჩნდა და ხმა იღუმალი თან სდევს მის ყოველ ზრახვას. ცხადად თუ სიზმრად სულ ერთს ჩასძახის:

— ეძიე, ყმაო, შენ ხვედრი შენი! მაგრამ სად, სად იპოვოს ტატომ თავის ხვედრი? ნუთუ მისი ხვედრია, მთელი დღეები გაატაროს ფედორსა და ვასილთან. ნუთუ მისი ხვედრია მაგიდის უფროსს თვალებში შესჩერებოდეს და სერთუკიდან მტვერს უწმენდდეს? ცივი ქარი სახეს უსუსხავდა, მაგრამ ვედარაფერს გრძნობდა და ჩუმიად ჩურჩულებდა: — ხმავ იღუმალო, ანგელოზი ხარ, მფარველი ჩემი, თუ მაცთური, ვინცა ხარ, მითხარ, რას მომისწავებ.

კრაქის ალი აციმციმდა ტატოს სახეზე. გზად მიმავალმა ბერმა, რომელსაც ნალამოს ლოცვა დაემთავრებინა, კრაქი მიანათა სახეზე და პირჯვარი გადაიწერა.

— თუ მაცთური ხარ, ამ წმინდა ადგილს ვით მოეკარე?

— ჩვეულებრივი ადამიანი ვარ, წმინდაო მამავ!

— ძეხორციელო, ამ ცუდ ამინდში აქ რას დაეძებ, რა დაგიკარგავს?

— იღუმალი ხმა არ მასვენებს, მამაო, ხვედრის საძებრად მომიწოდებს.

— ყმაო, ნუთუ რაიმე შეუწყნარებელი ცოდვა მიგიძღვის ამქვეყნად?

— არა, მამაო, თვალს გადავავლებ ჩემი ცხოვრების განვლილ გზას და იქ ვერ ვპოვებ ავს, ჩემი სინდისის საშფოთველს და საქეჯნავსა.

— მაშ, რად შფოთავს სული შენი, შვილო ჩემო?

ტატომ ბერისაკენ გაიშვირა ხელები.

— მხვედრსა ჩემსა ვერ ვპოვებ და მით კაეშანს ვედარ ვიშორებ!

ბერმა უკან დაიწია, ტატოს გაბრწყინებულ თვალებს ჩააშტერდა.

— ყმაო, ვისი სიტყვებით შელაპარაკები? არ წამიკითხავს ეგ სიტყვები ჩემ წიგნთა შორის, არცა მსმენია ვისმესგან ჯერ წარმოთქმული.

— ჩემი გულის ნალექელი მალაპარაკებს, მამაო, ხმა იღუმალი თანა მსდევს და ჩამძახის ამ სიტყვებს.

წუთით სიჩუმე ჩამოვარდა. ბერი თვალს არ აცილებდა ტატოს. მიუახლოვდა. მხარზე ხელი დაადო. ქალაქისაკენ მოაბრუნა, ვეებერთელა ხელი სივრცეში გაიშვირა:

— იქ, იქ არის შენი ხვედრი, ყმაო, იქ უნდა ეძიო იგი და გწამდეს, რომ ჰპოვებ უთუოდ. შენი ხვედრი დიდია ამ ქვეყნად. მისდევ მაგ ხმას იღუმალს, იგი მფარველი ანგელოზია შენი, ის მოგაცილებს გულის კაეშანს და მიგიზღავს ამ სოფლად შენს წილს. — ბერი სწრაფად მოტრიალდა ტაძრისაკენ. — აქ არ არის შენი ხვედრი, ყმაო, აქ მხოლოდ ბრძოლით დაქანცულნი ამოდიან დასასვენებლად, როს დაკარგავენ იღუმალი ხმის საკვირველ ძახილს.

ქალაქს ეძინა, როცა ტატო მთაწმიდიდან ჩამოვიდა. ჩაბნელებული იყო ყველაფერი, მხოლოდ ჭავჭავაძეებიდან გამოდიოდა შუქი. ფარვანასავით იზიდავდა ეს შუქი ტატოს, რას უქადდა იგი? სამუდამოდ გაუნათებდა ცხოვრების გზას თუ ფრთებს შეტრუსავდა და დაუნზობდა ფრენის უნარს.

ს ა ჟ უ რ ი

სიონის ტაძრისაკენ მიედინებოდა დიდი და პატარა. ერთმანეთს მისდევდნენ „დროშკები“, კარტები, ცხენოსნები, ქვეითები. ტაძრის შესავალში შეყრილები ერთმანეთს ესალმებოდნენ, ჯგუფდებოდნენ, ჩამორჩენილებს ელოდნენ და ერთად შედიოდნენ საზეიმოდ მორთულ ტაძარში.

გადასახლებიდან ალექსანდრე ჰავ-
ჰავაძის მშვიდობით დაბრუნებისათვის
პარაკლისს იხდიდნენ სიონის ტაძარ-
ში. ეშურებოდნენ, ენახათ ალექსანდ-
რე. მთელი ღამე თოვდა და ჰრაქუნებ-
და ფიფქად ნაყარი თოვლი მომავლე-
ბის ფეხქვეშ. ტაძარში წინა რიგებს
ორბელიანები, ბარათაშვილები და ჰავ-
ჰავაძეები იჭერდნენ.

— მოდიანი!

— ჰავჰავაძეები მოდიანი! — შეიქნა
ჩურჩული.

ტაძრის შესასვლელში ქუდი მოიხა-
და ალექსანდრემ და, როცა ტაძრის
კიბეზე ჩასვლა დაიწყო, ტაძარში მყო-
ფებმა მზერა მიაპყრეს მშვენიერ ვაე-
კაცს, რომელსაც ქუდი მარჯვენა ხელ-
ზე ედო და გვერდს სალომე და ნინო
უშვებდნენ.

— ისევ ისეთია, როგორიც წაიდა!

— არ დაუქარგავს სიმშვენიერე და
ლაზათი!

— გარსევან ჰავჰავაძის შვილს სიმ-
შვენიერეს რა დაუქარგავს!

ხალხი შუა გაიყო, გზა დაუთმეს,
ჰავჰავაძეებმა საკურთხევის წინ დაი-
ჭირეს ადგილი.

გამოვიდა ეფრემი. მისმა ხმამ დაი-
გუგუნა, საცეცხლური მიმოატარა თავ-
დაბრილ მლოცავების წინ და საკმევე-
ლის სუნი დააყენა ირგვლივ.

დედის გვერდით იდგა ტატო, ხედავ-
და, როგორ ჩამოდიოდა ფერმკრთალ
ლაწებზე ცრემლები, თვლები ღვთის-
მშობლის ხატისათვის მიეპყრო და უხ-
მოდ შესთხოვდა რაღაცას. — ნეტა ძია
გრიგოლი როდის დაბრუნდება? — გაუ-
ელვა ტატოს და მიხვდა, ამასვე ფიქ-
რობდა ეფემიაც.

— მაღლი უფალს!! — გუგუნებდა
ეფრემი და საცეცხლურიდან საკმეველის
სუნს ფანტავდა.

ტატომ თვალი შეავლო საკურთხევე-
ლის წინ თავდახრილ ალექსანდრეს.
კოცონივით გიზგიზებდა მის ხელში კე-
ლაპტარი. ასეთივე კელაპტარი ეჭირათ

სალომეს, ნინოს, ეკატერინეს. სალომეს
ლაწებზე ცრემლი ნაკალავს! ტრფეზ-
და. თავდახრილ ნინოს ცრემლი გულ-
მკერდზე ეფრქვევოდა. რა მშვენიერი
იყო კელაპტრის შუქით განათებული
ეკატერინე! როგორ აწითლებოდა ღაწ-
ვები და უბრწყინავდა თვლები! მუხლ
მოყრილი იდგა ეკატერინე ხატის წინ,
თავი დაეხარა. მოციმციმე სანთლის
შუქი ოდნავ უნათებდა სახეს. მონა-
ზონთა გალობა სადღაც შორიდან ეს-
მოდა ტატოს და ამ ვეებერთელა ტა-
ძარში მხოლოდ ეკატერინეს სახეს ხე-
დავდა, სანთლის მკრთალი შუქით ვანა-
თებულს. სანთელი თანდათან იწვოდა
ეკატერინეს ხელში.. შეიძრნენ ეკატე-
რინეს ბაგეები. რას შესთხოვს ეკატე-
რინე ღვთისმშობელს? სანთელი ჩაიწვა
ტატოს ხელში, თითების დაწვამ გამო-
აფხიზლა და ძლივსდა მოსწყვიტა მზე-
რა მავედრებელ ეკატერინეს.

დამთავრდა პარაკლისი.

გზა შეუკრეს ჰავჰავაძეებს წინანდ-
ლიდან ჩამოსულმა გლეხებმა. გარსევა-
ნის თანამებრძოლებმა გულში ჩაიკრეს
მათი მოჭირახულის შვილი, მიულო-
ცეს მშვიდობით დაბრუნება.

ქუჩის ბოლოს „დროშა“ ელოდა
ჰავჰავაძეებს. შავი ცხენები ერთ ად-
გილზე ვერ ისვენებდნენ, თოვლში ფე-
ხებს აბაკუნებდნენ და ნესტოებიდან
გამონადენი ორთქლით ბულს აყენებ-
დნენ. ალექსანდრე რომ დაინახეს, თა-
ვები ზეაიღეს, ყურები დაეკვიტეს და
მზიარული ჭიხინით შეეგებნენ, ჰვეუ-
ნას ამცნეს — დაგვიბრუნდით პატრონი.

დაცარიელდა სიონის ქუჩა. ტატო და
ლევანიც გამოვიდნენ. ჩუმად მიდიოდ-
ნენ, თავთავიანთ ფიქრებში გართულნი.
მოსახვევიდან პატარა ბიჭი გამოჩნდა,
თავზე თაბახი ედგა პურებით და გაპ-
ყვიროდა:

— ცხელი პური, აბა, კარგი ცხელი
პური!... პურს ოზშივარი ასდიოდა და
გარშემო სასიამოვნო სუნს ფანტავდა.

— მანანასთან კვლავ შევხვდებით ერთმანეთს, ტატო!

— აუცილებლად, რვა საათზე იწყება წვეულება.

— დიდი ქეიფი მოგველის.

— ალექსანდრეს საპატივისცემოდ განა მანანა თავს დაზოგავს?

ტატო და ლევანი ერთმანეთს დასცილდნენ და თავთავისი გზით წავიდნენ.

რვა საათზე ახმაურდა მანანას სახლკარი. გახშირდა მიმოსვლა. ფარეშებმა აანთეს შუა დარბაზში ჩამოკიდებული მრავალსანთლიანი ქალი. ჩამოუარეს კედლებზე გამაგრებულ სამსამსანთლიან სასანთლებს. ოთხივე კუთხის ბუხარში გუზგუზებდა ვეებერთელა კვინციის კუნძები.

ოთახებში ყველა ჯურის ხალხი ირეოდა. — ევროპელები და აზიელები, ერთმანეთს სცვლიდნენ ფრანგი და ინგლისელი მოგზაურები, სპარსელი და ინდოელი ვაჭრები, რუსი სამხედრო პირები და მოხელეები. ერთმანეთში ირეოდა ფრაკები, ჩალმები, მუნდირები და ქულაჯები.

მამაკაცები დარბაზში ჯგუფ-ჯგუფად იდგნენ და საუბრობდნენ. ლამაზ-მანები კი გარშემო სკამებზე ჩამწკრივებულიყვნენ და სილამაზეში ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ.

ტატო ჩქარი ნაბიჯით მიეშურებოდა მანანასაკენ. მის წინ ფრანგი მეფუნთუშის ბიჭი გარბოდა ვეებერთელა კალათით და ცხელ-ცხელი ფუნთუშები მიჰქონდა. დარბაზში შესულ ტატოს თვალები აუბრჭყვიალდა, წუთით შედგა, ვერც ერთი სახის გარჩევა ვერ შეძლო. დარბაზის ღია კარიდან მოსჩანდა ოთახების გრძელი რიგი.

დარბაზის შემდეგ ოთახში ეკატერინე იდგა. შიშველი მხრები და გედვიით მოღერებული კისერი ბრწყინვალეობას უქარგავდა თვალმარგალიტს, რომელიც ეკატერინეს გულ-მკერდს უმშვენებდა. მასთან ახოვანი ტაბუკი იდგა,

ბრწყინვალე მუნდირში. ისინი საუბრობდნენ. ეკატერინეს თანხმობას უხედავად და ლაღად უღიმოდა ბრწყინვალე თავადს, რომელსაც ლამაზი, ვაკეცური სახე ასწითლებოდა და მით ეშხი მომატებოდა.

ტატო ეკატერინესაკენ გაეშურა, გულმა შეიფრთხილა მის დანახვებზე და უცნაურად მოუნდა მასთან საუბარი. შედგა, თავით ფეხებამდე შეათვალეირა ეკატერინეს მოსაუბრე, მზერა კვლავ ეკატერინეზე გადაიტანა, თითქოს ბრწყინვალეობაში ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ ეკატერინე და უცხო თავადი. ვინ უნდა იყოს ის? — გაუელვა ტატოს და შედგა. ეკატერინე მისკენ მოტრიალდა, გაუღიმა. მიუახლოვდა. წამს გაქრა სიტყვები, რომლებიც შეამზადა მის შესახვედრად, და თავდახრილმ დადგა მის წინ.

— სამეგრელოს მთავარი დადიანი, თქვენ რომ ლექსი მოგეწონათ, მთავარო, მისი ავტორი თავადი ნიკოლოზ ბარათაშვილი. — გააცნო ეკატერინემ ისინი ერთმანეთს.

ტატოს მოუნდა სრულიად გასცლოდა აქურობას, როგორ ელოდა ამ დღეს, შეხვედრას ეკატერინესთან. რად შემოკენისი გული ამრიგად? ნუთუ პირველად ხედავს ეკატერინეს, ბრწყინვალე თავადებთან მოსაუბრეს? არა, ეს სხვაა, ეს სხვაა, ჩასძახა ვილაცამ, ვერ ხედავ, ეკატერინეს როგორ უბრწყინავს თვალები, როგორ შევნიან ისინი ერთმანეთს! მისი სიხარულის სანთელი ერთი სულის ჩაბერვით ჩაუქრო ვილაცამ. გარშემო ჩამობნელდა და ბიჯის წადგმა ველარ მოახერხა. თავი გაიქნია, უსიამოვნო ფიქრების მოსაცილებლად. სწრაფად გაეშურა ოთახების ბოლოს მოთავსებულ რვაკუხიან ბუდუარისაკენ. ბუდუარის კუთხეებში სავარძლები იდგა. ოთახი მოფენილი იყო აბრეშუმის ხალიჩებით. მაგიდაზე გადაფარებულ ატლასზე ამოქარგული იყო ნაირნაირი ფერის ყვავილები. კედლების

გასწორებ მდგარ დაბალ ტახტებზე გადაფარებული იყო აბრეშუმის ხალიჩა დიდი დორით და მინანას ხელით ნაკერი ბალოშებითა და მუთაქებით. ოთახში მზიარულად გუზგუზებდა პატარა ბუხარი, რომლის წინ თავი მოეყარათ მაიკოს, ტასოს, მართას, მარიამს, ლევანს, კონსტანტინეს, ილიას, დავითს. ტატომ დარდი ჩაიხშო, შეკრებილ ქალებთან მიიჭრა.

— ხედავთ, ჩვენი ქვეყნის ვარსკვლავებს სად მოუყარათ თავი! — ტატო ქალებს შორის ჩაჯდა. — რა მომკლავს ამდენ ლამაზმანებში. — მარიამმა თმებში ხელი წაატანა ტატოს.

— ჩემო ტატო, პალატაში ჯდომითა ხანი მოგმატებია, ფედორის ყურებით სევდა გაგბშირებია.

ტატო მარიამისაკენ მიბრუნდა, ვაუღიმა.

— მე რად მყვედრით ფედოროს,
თქვენვე მოგხვდებოთ სიძეთა.
თუნდაც კნენა სოფლის ჰკითხეთ,
რამდენი წლისა ხართ;
მაგას რომ ქმარი შეურთავს,
დაბადებული ყოფილხართ,
პაპუნაშვილი თქვენი ყმა, თქვენი
ლალაც ყოფილა,
იმის თქმითა მარიამ ოცდაათისა
ყოფილხარ.

— ხა, ხა, ხა, მარიამ ქალო, გაჯობა,
გაჯობა!

მუსიკის ჰანგმა დაფარა ქალების ხარხარი.

— აღეკით, აღეკით, ცეკვა იწყება! — წამოფრინდნენ ქალები, მარიამიც ზეზე წამოდგა, ტატოს ქოქოლა მიიყარა.

— ჩვენ არა ვწუხვართ ამ ხანსა, ვაი თქვენი ბრალია.

სანამ საცეკვაო დარბაზში გავიდოდა ტატო, ლოტოს მოთამაშე ხანში შესულ მანდილოსნებს მიუახლოვდა.

— არ წააგო, ფეფო! — წასჩურჩულა დედას.

— შენს სახელზე ვთამაშობ, შეილო! გაუღიმა ეფემიამ.

ახლა ბანქოს მოთამაშე მამაკაცებს მიეჭრა ტატო, როცა საცეკვაო დარბაზში გავიდა, პოლონეზი დაწყებული ჰქონდა ალექსანდრე ჰაეჰაეჰის ნინოსთან ერთად. ეკატერინე სამეგრელოს მთავართან ცეკვავდა, მალე ტატომაც მათ რიგში დაიჭირა ადგილი მაიკოსთან ერთად.

დამთავრდა კადრილი. მოქანცული ქალები ოთახებში გაიფანტნენ წყლებისა და ტბილელისათვის.

ვალსი მხოლოდ ახალგაზრდების მცირე ჯგუფმა დაიწყო. ტატო ეკატერინესთან ცეკვავდა და მისი მხერა არ სცილდებოდა საყურის თამაშს. საყურის ჩრდილი მოძრაობდა ეკატერინეს ყელსა და მხრებზე, თითქოს პეპელა დაფარფატებსო და არხვეს ლამაზ შროშანას. საყურე შროშანა — რაღაც შორეული მოაგონდა ტატოს და თვალი ვეღარ მოაცილა საყურის ჩრდილის თამაშს ეკატერინეს ყელზე, სურვილი იპყრობდა ხელში მოეჭვია მოფარფაცე ჩრდილი. ძლიერი იყო სურვილი, ხელი ეწოდა, არასოდეს ეკატერინეს საყურის თამაშს ასე არ მოუხიბლავს. ნუთუ პირველად ხედავს შროშან საყურეს ეკატერინეს ყელზე მოთამაშეს? მთლიანად დაეუფლა სურვილი, ბაგით შეხებოდა საყურის ჩრდილს. ძლიესლა მოახერხა წრის შემოვლა. გარეთ გამოვარდა, გამოსასვლელში ლევანი შემოეყარა.

— სად გარბი, ტატო? — ლევანმა თვალი გააყოლა, როგორ გარბოდა ტატო ფიფქ თოვლზე?

ბამბის ქულებივით ცვიოდა ვეებერთელა ფანტელები. ჩამოხურულიყო ყველაფერი და ამ ბურუსში ტატო ხედავდა, როგორ თამაშობდა ეკატერინეს საყურის ჩრდილი — მის მხრებსა და ყელზე. ბარდნიდა თოვლი. მიდიოდა ტატო, მისდევდა ეკატერინეს საყურის ჩრდილს... ნეტავი იმას, ვინც მის ჩრდილში მოიბრუნებს სუნთქვას და მისი

შერხევით, მისი სიოს მობერვით გულის
სიცხეს გაიფრინებს.

• •

ბინდი ჩამოწოლილიყო. ოთახს მხო-
ლოდ ბუხრის ალი ანათებდა. საეარ-
ძელში მაიკო იჯდა. ბუხარში ცეცხლის
აღის თამაშს შესჩერებოდა, როცა
ადამიანის ჩრდილი ძირს გაგებულ ხა-
ლიჩაზე გაწვა, მაშინ მოიხედა.

— შენა ხარ, ტატო!

— რადა ხარ ნაღვლიანი, მაიკო?

— წუხანდელმა დამემ დამალა,
შენც ფერმკრთალი ხარ, ტატო.

— უძილობამ გამაწამა.

— რას ფიქრობდი ასეთს. — ტატომ
ორად მოკეცილი ქაღალდი უბიდან
ამოიღო.

— წავიკითხო!

— შენი უძილობა უკვალოდ არასო-
დეს რჩება, წამიკითხე.

ტატომ დათვის ტყავზე მოიკეცა
მაიკოს ფერხითით და კითხვა დაიწყო:

— შენ უკვდავების

შარბათი ვინ სვას?

ვინ სული თვისი ზედ დაგაკონოს?

კითხვით გატაცებულებმა, ვერ შენიშ-
ნეს ეკატერინეს შემოსვლა, შუა ოთახ-
ში რომ გაჩერდა და იქიდან უსმენდა
ტატოს კითხვას. მაიკომ ხელი მოხვია
ტატოს და ჩურჩულით უთხრა.

— ჩემო ტატო, ჩემო დაჩაგრულო
ტატო, მაგრამ არა, ვერავის ბრწყინე-
ლება, ვერავის სიმძლავრე ვერ დაგჩაგ-
რავს, შენ ძლიერი ხარ ძლიერთა შო-
რის.

— ვის მიუძღვენი ეგ ლექსი, ტატო?

— გაისმა ეკატერინეს ხმა. ტატო ზეზე
წამოიჭრა, თავდახრილი დადგა მის
წინ.

— შენ გეკუთვნის ის, ცისიერო! —
ეკატერინემ ლექსი ჩამოართვა; დაბალი
ხმით დაიწყო კითხვა:

„ვითა მებელა

არხევს ნელ-ნელა

სმეტაკ შროშანას, ლამაზად აბრილს,
ასე საყურე,
უცხო საყურე,
ეთამაშება თავისა აბრდის*.

გულდახურული ხავერდის კაბა ეცვა
ეკატერინეს. აღარ თამაშობდა საყურის
ჩრდილი მის მხრებზე და ყელზე. მზერა
მოსწყვეტა ტატომ, არ უნდოდა დაპ-
კარგოდა საყურის ჩრდილი. ეკატერი-
ნემ თავი შეაბრია. ყურიდან საყურე
გამოიღო, ტატოს გაუწოდა. ბრწყინე-
ვლა საყურე ეკატერინეს ხელზე. შრო-
შანს ცვარვით დაფრქვევოდა მარგა-
ლიტები.

— აილე, ტატო, შენ გეკუთვნის
იგი, ცალს დავითოვებ ამ დღის მოსა-
გონებლად, ამიერიდან ვერავინ იხი-
ლავს შროშანას საყურის ჩრდილს ეკა-
ტერინეს ყელზე.

ტატომ საყურე ბაგეებთან მიიტანა.

• •

ტატოს ოთახიდან ახალგაზრდების
ხმამალალი საუბარი გამოდიოდა. ზუთ-
შაბათი იყო და ჩვეულებისამებრ ბარა-
თაშვილებისას იკრიბებოდნენ. ზამთა-
რი ხელს უშლიდათ ქალაქგარეთ გასე-
ირნებას და ისღა დარჩენოდათ, ტატოს-
თან შეეფარებინათ თავი.

გამდელმა დილიდანვე გააჩაღებინა
ფარეშებს ბუხარი. ეფემია ყოველ-
თვის განსაკუთრებული მზრუნველო-
ბით ამზადებდა დარბაზს ტატოს შეკ-
რებისათვის.

მწვანე მალღადაფარებულ მრგვალ
მაგიდაზე ვერცხლის ლანგრებით ბლო-
მად ეწყო: ხმელი ხილი, ჩურჩხელები,
ვაშლი, მსხალი, თხილი, წაბლი და
ტუბილეული. გამდელი ვახშამს ამზა-
დებდა. ზუთშაბათობის ეს ჩვეულება
დამკვიდრდა ბარათაშვილებთან.

მაგიდის ზემოდან ჩამოკიდებული სა-
სანთლე მხოლოდ მაგიდის გარშემო
მყოფებს ანათებდა. კედელთან მდგა-
რი ფართო ტახტები და საეარძლები კი

წყვილში რჩებოდნენ. გარედან ქარის ზუზუნი შემოდოდა.

— ვინც მოვიდა, გაუმარჯოს! — ტატო კარისაკენ გაეშურა. შემოსულ პლატონს სახე მოსასხამის საყელოში ჩაემალა და თვალები-ლა უჩანდა. მოსასხამი ჩამოართვა ტატომ.

— ხა, ხა, ხა, კაცო ეს რა მოგსვლია? ბანქოს, ჭადრაკსა და ნარდის თამაშს თავი ანებეს, პლატონსა და მოხარხარე ტატოს შემოეხვივნენ.

— შეხედეთ, ხალხო, შეხედეთ, ძილში კატა დაწოლია ბაკენბარდებზე, ეს-ლა აკლდა ამის ფილოსოფიურ სახეს!

მოსასხამის საყელის პლატონის ბაკენბარდები, მართლაც, უცნურად აებუძგა და მის დანახვაზე ყველას ხარხარი აუტყდა.

პლატონმა ხელი ჩამოისვა ბაკენბარდებზე და მორცხვად გაიღიმა. შეჩვეული იყო ტატოს კვიმატ ენას, თანაც პასუხს ვერცთუ ვერე ენამახვილად გასცემდა და საბოლოო დამარცხებას მუდამ გაჩუმებას ამჯობინებდა.

— კმარა, გაათავეთ! — ილიას მკვეთრმა ხმამ ხარხარი შეაწყვეტინათ. ილიას მრავალჯერ გამოეცადა ტატოს ენის სიმწვავე და ბრაზობდა, როცა ყველას აიყოლებდა.

თავთავიანთ ადგილს დაუბრუნდნენ სტუმრები. საუბარმა საერთო ხასიათი მიიღო!

— ხედავთ, სენატორ განს თავი როგორ ამყად უჭირავს! ყურადღებას არ აქცევს ქვეყნის არც პოლიტიკურ, არც ეკონომიურ, კულტურულ ვითარებას. არც მცხოვრებთა ზნე-ჩვეულება და ადამ-წესები შეუსწავლია. პირდაპირ დაიწყო პროექტის შედგენა, იმ საფუძველზე, როგორც რუსეთის გუბერნიები მოწყობილი. მართველობის მხრივ ერთმანეთს უთანასწორებს ქრისტიანულ და მუსლიმანურ პროვინციებს. — დიმიტრი აღელვებული ხელს იფშვნეტდა, ოთახში წინდაუკან დადიოდა.

— რას დაგიდევთ განი ჩვენი ქვეყნის ჭირ-ვარამს, მისი მიზანია მხოლოდ პირადი სარგებლობა და სამსახურში დაწინაურება, ვფიქრობ, მისი ერთადერთი სურვილია, გახდეს საქართველოს მთავარმართველი.

— ვაი ჩვენი ქვეყნის ბრალი, ყველა გზაბნეულის ხელი ჩვენკენ არის გამოწვდილი. განი სრულებით ვერ ერკვევა კანონმდებლობის და შინაგან მმართველობის საკითხებში. სიტყვა ჩამოართვა ტატომ.

— განის რეფორმები უკმაყოფილებას აძლიერებს ხალხში. ყველაფერი საშინელმა ფორშალიზმმა მოიცვა. მახარის უფროსისათვის თხოვნა ვერ მიგიცია უბნის მსაჯულის გარეშე. — ლევანს ხმაში აღშფოთება დაეტყო.

— ჭირი არ ელევა ჩვენს ხალხს.

— ჭირს რა გამოლევს, როცა კანონების დასამტკიცებლად ისეთები გამოგზავნეს, როგორც სენატორი განია.

— ამბობენ, ალექსანდრე ჭავჭავაძე არ უთმობსო განს.

— ბრძოლისათვის უნდა მოვემზადოთ, ასე ხომ ვერ დავუთმობთ!

— დავაქალოთ ჭავჭავაძეს, ჯერჯერობით არა მგონია საჭირო ვიყოთ.

— დღევანდელი ჩვენი შეყრის მიზანი ისტორიის სახელმძღვანელოა. დავუბრუნდეთ ჩვენს საქმეს.

— მე ალექსანდრე ჭავჭავაძეს გავუზიარე ჩვენი წინა თათბირის შედეგები ისტორიის სახელმძღვანელოს შედგენის შესახებ. მან ჩვენი აზრი მოიწონა.

— მაშ, ახლა ის-ლა დაგვრჩენია, წავიკითხოთ მხოლოდ ჩვენი დაწერილი ნაწილები.

— ჯერჯერობით წასაკითხად არც ერთს არა გვაქვს მზად.

— მაშ, ისევ ოდისეას დაუბრუნდეთ. — ლევანმა მაგიდიდან წიგნი აიღო. სკამი სინათლისაკენ მიიწია და დაიწყო. — სიმღერა მეხუთე. სათათბიროდ შეიკრიბნენ ღმერთები. — განაგრძობდა კითხვას ლევანი. უეცრად

გარედან მენახშირის ვირის ყროყინი შემოიჭრა. ვირს შინ დაბრუნება დაგვიანებოდა და თავის უკმაყოფილობას გამოხატავდა. ილიამ დაბალი ტახტიდან წამოიწია და იკითხა:

— ამ ბერძნებსა და რომაელებს ყველაფრის ღმერთი რომ ჰყავდათ, ნეტა, ვიცოდე, ვირების ღმერთიც ჰყავდათ?

ტატომ გასატეხად გამზადებული თბილი მუჭში ჩამალა.

— ეგ, ილიავ, პლატონს ჰკითხე, ჩვენში ეგ არის ბოგოსლოვი.

— ხა, ხა, ხა, ეგ საიდან მოიგონე? — ილია შედგა, მასაც მოეწონა ტატოს ნათქვამი და გადაიზარხარა.

პლატონი გაწითლდა, მიიხედ-მოიხედდა, დარწმუნდა, მხარს არავინ მიჰქრისო, ზეწამოიჭრა.

— სულელები ხართ ყველანი, აყოლიხართ ამ ფუქსავატს.

•
•

— ქრისტე აღდგა! ქრისტე აღდგა!... გუგუნებს სიონის დიდი ზარი.

— ჭეშმარიტად! ჭეშმარიტად! — წერიალებენ პატარა ზარები.

სიონის დიდი ზარის გუგუნს ეხმაურება ქაშუეთი, გაღმიდან დიდუბის ზარი უერთდება. მთაწმიდიდან მამადავითის ზარები ხმას აძლევენ და გუგუნებენ აპრილის მთვარიან ღამეში ზარები თბილისში.

ახმაურდნენ თბილისის მიძინებული ქუჩები. თბილისელები ზარის ხმაზე მიეშურებიან დროშეებით, ცხენებით, ქვეითად.

ზარები, ზარები უხმობენ დიდსა და პატარას.

ტაძრის შესასვლელში ჩამწკრივებულან ტატო, ილია, ლევანი, მიხეილი და გზას უთმობენ ქალებსა და მოხუცებს.

ეკატერინემ გაუღიმა ტატოს და აგიზგოზებული თვალები მიანათა, აგერ მოხუცი ქიტესა მხრებში გასწორებულა,

ლა, ლოპიანა, კელაპტრით ხელში, ყველას ზემოდან დაჰყურებს.

სიონის ტაძარი ხალხს ველარ იტევს.

გაიღო აღსავლის კარები. შემოსილი ეფრემი ჩვეულებრივზე მაღალი ჩანდა დღეს. ტაძრის სანთელთა ციმციმი ნათელს ჰფენდა მის მშვენიერ სახეს. გარდამოხსნა ხელში აიღო ეფრემმა. მჭეკარე ხმით დაიძახა:

— ქრისტე აღდგა!

— ჭეშმარიტად! — შეჰლაღადა არეულმა ხმამ. სიონის ტაძრის კედლებმა და გუმბათმა აიტაცა ხმა და ზეცას შესტყორცნა. მთვარესაც მიწვდა ეს ხმა და თბილისისაკენ აჩქარებით წამოცურდა.

წირვა დაიწყო.

შემოსილი ეფრემი, ხატით ხელში, გაეშურა გასავლისაკენ. კელაპტრებით ხელში გაჰყვა მღვდელთა კრებული. დაიძრა ხალხიც და უფროს-უმცროსობის მიხედვით გამოვიდნენ ტაძრის კარიდან.

— ქრისტე აღდგა მკვდრებით! სიონის დიდი ზარივით გუგუნებენ ვაჟაკები. — სიკვდილითა სიკვდილისა... — წერიალებენ წვრილი ზარებივით ახალგაზრდები, ციმციმებენ მათს ხელში სანთლები და ქვეყანას ქრისტეს აღდგომას ულოცავენ.

სამჯერ შემოუარეს ეკლესიას.

გაგრძელდა წირვა.

მამლების ყვილმა ამცნოთ განთიადის შემოსვლა.

მზის პირველმა სხივებმა ნათელი გადმოაბნია თბილისს.

ცივმა ალიონმა სახე აუწითლა ტაძრიდან გამოსულებს.

— ქრისტე აღდგა!

— ჭეშმარიტად! — გაისმოდა ირგვლივ, დიდი და პატარა, თავადი და გლეხი, წითელი კვერცხით ხელში ულოცავდნენ ერთმანეთს დღესასწაულს.

— ქრისტე აღდგა, ტატო!

— ჭეშმარიტად!

ხელი ჩაჰკიდა ეკატერინემ ტატოა და ისინი ერთად წავიდნენ დროშეებისაკენ. აჩერებდნენ, ულოცავდნენ, ძლივს-ლა მიიკვლევდნენ გზას.

სალომე და ნინო დროშაში ისხდნენ, როცა ეკატერინე და ტატო მივიდნენ. ალექსანდრე მიესალმა ტატოს და შუბლზე აკოცა.

დადიანმა „დროშაში“ ასელა უშველა ეკატერინეს. დაიძრნენ „დროშები“. ტატომ გახედა მიმავალ „დროშას“, რომელსაც გვერდით შავ ბედაურზე ამხედრებული დადიანი მისდევდა.

— ქრისტე აღდგა, ტატო! — მხარზე ხელი დაჰკრა ქიტესამ და ფართო მკერდზე მიიკრა. — რას გაჩერებულხარ, წამოდი, ჩვენთან წამოდი, ხელოსნების ლხინი გაჩვენო.

• •

— რას ინატრებ, ეკატერინე, დედოფლობას? — გაუცინა ნინომ ეკატერინეს და ცხენი, ეკატერინეს ცხენს მიაგდო.

— დედოფლობას? — ჩუმიად გაიმეორა ეკატერინემ და ცხენი შეაყენა. მთაწმიდის აღმართიდან გადმოხედა თბილისს.

— დამშვენდება დედოფლობა ჩვენ ეკატერინეს. — ალერსიანად გადახედა მანანაჰ ეკატერინეს.

— დედოფლობას აპირებ, ეკატერინე? — ცხენი შეაყენა მაიკომ.

ეკატერინემ გამომშვევედრად გადახედა მაიკოს.

— როგორ ფიქრობ, მაიკო, არ დამშვენდება გვირგვინი? სეფე ქალად ავიყვან იცოდე. — ცხენს მათრახი გადაჰკრა, გააჰკენა, შორიდან ისმოდა მისი კისკისი.

მამადავითობა იყო. გამრავლდა მთაწმიდის აღმართზე ქალთა ჯგუფები, მიეშურებოდნენ ისინი მთაწმიდისაკენ. ნატერის დღეა და ყველა ქალს თან მიაქვს ნატერით საესე გული.

მიდიან ფეხშიშველი შეთქმულნი;

ახალგაზრდა გასათხოვარი ქალები — კარგ ქმარს ნატრობენ, უშვილოები — შვილს, სნეულები — განკურნებას და მიდიან მოხუცები, ახალგაზრდები, მოზარდები.

სახედრებს მოაჩაქჩაქებენ მათდის ჩოხებში გამოწყობილი პატარა ბიჭები. მიდიან ვაჭრები სახელდახელო დუქნების მოსაწყობად. მოჯირითეები ცხენებს მიაქროლებენ.

მთაწმიდიდან ისმოდა ზარის რეკა, ზურნის კიჟყინი, დუდუკის ტაბილი ჰანგი და ტაშის ხმა, მოჩანდნენ ჯგუფ-ჯგუფად მოსეირნე ქალები.

ეკატერინემ ცხენი შეაყენა. სხვებმაც შეაჩერეს ცხენები. აქედან ფეხით უნდა ასულიყვნენ.

ქალები ტაძრის გალავანში შევიდნენ, ტაძრის საძირკველთან დაიჩოქეს.

ნინო გალავანში მოსეირნე ქალებს შეუერთდა, არაფერი ჰქონდა სანატრელი, უშვილოდ დარჩენილ გრიბოედოვის ქვრივს.

ტაძართან მივიდა ეკატერინე. კენჭი აიღო. ტაძრის საძირკველთან დაიჩოქა. კენჭი მიაღო საძირკველს, წამით თვლები დახუჭა, შემდეგ ფართოდ გაღებული თვალები დააშტერა კედელზე მიკრულ კენჭს. კენჭი ტაძრის კედელს აკვროდა და თავისიანივით შეთვისებოდა. ნატერა აუსრულდება ეკატერინეს, მაგრამ რომ აღარ ახსოვს, რა ინატრა? დედოფლობა — ნუთუ მართლა დედოფლობა ინატრა? სახეზე აღმური წაეკიდა. გახურებულ ღაწვებზე ხელეები აიფარა, ზეწამოდგა, გვერდით სამეგრელოს მთავარი დადიანი დაუდგა და მოხრილი მკლავი გაუწოდა. ეკატერინემ მკლავში ხელი გაუყარა და გაჰყვა. მთავარი რაღაცას ეკითხებოდა, მაგრამ ეკატერინეს არ ესმოდა, მისი გონება მხოლოდ ერთ აზრს დასტრიალებდა. — რა ინატრა, დედოფლობა თუ სხვაც? და კვლავ სახე წამოუწითლდა ეკატერინეს და ის სხვა თავისთავსაც ვერ გაუმხილა.

— ტატო ცეკვაეს, ტატო! — ჩაენმა ეკატერინეს შეძახილები და დადიანმა ეკატერინე მოცეკვავეთა ჯგუფისაკენ წაიყვანა.

• •

კანცელარიიდან დაბრუნებული ტატო აივანზე იჯდა, ქალაქს გადასცქეროდა. საღამოს სიო ეალერსებოდა ყველაფერს.

აივნის ბოლოში გამდელი ძაფს ართავდა. დახედავდა თითისტარს, ძაფს თვალს ააყოლებდა და წამით შეაცქერდებოდა მატყლის ფთილას. ეხვეოდა თითისტარზე ძაფი, იზრდებოდა გორგლად ქცეული ტატოს ფიჭვებიც.

— შეილო ტატო, რა ფიჭვმა აგიყოლია? — ტატომ დედის ხელი იგრძნო მზარზე, ახედა, გაუღიმა.

— ჩემს ხვედრს ვეძებ, დედი, გაშლილი ადგილი მინდა, ასპარეზი მინდა. ეფემიამ თვალეში ჩახედა შეილს. თვალეში აუწყლიანდა, ძლივს ჩურჩულთ უთხრა:

— მამაშენის ვანცხადებზე უარი უთქვამს ნეიდგარტს.

ტატოს ხელები ჩამოუცვივდა, თავი ჩაჰკიდა, გულს კენესა აღმოხდა. მაშ, ისევ კანცელარია, ისევ ფედოროვი, ისევ უაზრო მოხსენებების წერა.

სული შეეხუთა. დედას ხმა აღარ გასცა, კიბეზე დაეშვა, ქუჩაში გავიდა, მოიღალა. მის სულს დასვენება უნდოდა. მზის უკანასკნელი სხივები ციმციმებდნენ ხეების ფოთლებზე. შორს ცის დასალიერზე მოჩანდა თოვლით დაფარული ყაზბეგის მწვერვალი, რომელიც დიდებულად აღმართულიყო ცის სილურჯეში, თოვლიან ქედებზე მალა.

ფეხს აუჩქარა, მთავარმართებლის ბაღიდან მუსიკის ხმა ისმოდა. ჩაუარა მოედანზე ჩამწკრივებულ დროშეებს. გაუსწორდა მოედნის გასწვრივ ლამაზ სახლებს. ახედა სამხრეთით ერთმანეთში ჩახლართულ გორებს და გაჰყვა

მარჯვენა მხრის ვიწრო უსწორმასწორო ქუჩას, საიდანაც ბაზარი ვწყებოდა. ორთავე მხარეს ჩამწკრივებულ ლამაზო ლია დუქნები. თერძები კერავდნენ ტანსაცმელს, მეწაღეები — ფეხსაცმელებს, ხარშავდნენ ფლავს, წვავდნენ ცხვრებს, ჭედავდნენ ცხენებს, აცხობდნენ ლავაშს.

ბლოტის მაღაზიიდან ეკატერინე გამოვიდა, უკან მოახლე მოსდევდა, აბრეშუმის ქსოვილებით დატვირთული.

უეცრად ვიღაცამ დაიძახა:

— ქარავანი მოდის, ქარავანი!! — ყველა მოსახვევისაკენ გაიქცა, ერთმანეთში აირია ქართული, სომხური, თათრული, რუსული და გერმანული შეძახილები. ეკატერინემ ტატოს ხელი მოჰკიდა.

— გამიყვანე აქედან, ტატო, ხედავ, რა ამბავია!

ტატომ ვიწრო ქუჩით გაიყვანა ეკატერინე.

გასცდნენ ქუჩას. ჭავჭავაძიანთ სახლისაკენ გაეშურნენ. ჭავჭავაძეების ორსართულიანი კრამიტით დახურული შენობა შორიდანვე მოჩანდა, თავის თაღოვანი ფანჯრებითა და განიერი ხატოვანი აივნებით. აივანზე თალალა და დარეჯანი ფუსფუსებდნენ.

— ჯერ ადრეა, ტატო, ბილიარდი ვითამაშოთ. — ტატომ და ეკატერინემ ვეებერთელა დარბაზი გადასჭრეს რომელიც მცენარეების კედლით შუაზე იყო გაყოფილი და კედლის იქით ბილიარდის მაგიდასთან მივიდნენ. ეკატერინემ კი ხელში აიღო, თორმეტი შარი, გადათვალა და ერთ-ერთს დაუმინა.

— ასეთ საღამოს ბილიარდს ვინ თამაშობს? წამოდით ბაღში, ყველანი იქ არიან.

ისინი ბაღში გავიდნენ. წყლის აუზის ახლოს ფანჯრულში სალომე, მაიკო, ლევანი, კონსტანტინე და მიხეილი ისხდნენ. ქუჩიდან სიმღერისა, დაირის და

ჩონგურის ხმა ისმოდა. ხალხი ქუჩებში სასეირნოდ გამოსულიყო.

ფანჩატურიდან მთელი თბილისი მოჩანდა, მტკვარი, ყაზბეგი. ბაღს სტუმრები თანდათან ემატებოდნენ, მოდიოდნენ: ნათესავები, რუსი მოხელეები. გამოვიდა ალექსანდრე ჭავჭავაძეც, მას დიმიტრი ორბელიანი მოჰყვებოდა.

— რაღა თქმა უნდა, ჩვენ მოთხოვნილებას ვერ შევცვლით. ვახტანგის კანონების დატოვება აუცილებელია.

— განს ვახტანგის კანონის მხოლოდ ის მუხლი დაუტოვებია, რომელიც წისკვილებსა და წყლებს შეეხება.

— ეგ ხომ თვალის ახვევაა!

— მალე რუსეთისთვისაც გამოაშკარავდება განის რეფორმის უაზრობა.

— მოგზაურ სიუზანეს საფრანგეთში გამოუქვეყნებია წერილები, ჯერ-ჯერობით ხელთ ვერ ჩაივადე, მაგრამ, ამბობენ, მოურიდებელი წერილებიაო. მთაერობის საქმიანობის მრავალი შემაძრწუნებელი ფაქტია გამოაშკარავებული და გამოტანილიო. აქ პირველი ადგილი მეფეს უჭირავს. ამბობენ, ნიკოლოზი შეშფოთებულაო.

— ხო, ხო. — ჩაიხიბითთა დიმიტრიმ, რაღა თქმა უნდა, მეფისათვის ხელსაყრელი არ გახლავთ, ევროპაში გახმაურდეს მისი შინაური საქმიანობა.

— როგორც გინდათ, ის თქვით, ხალხს კი სანატრელი გაუხდა წინანდელი მმართველობა. — ლაპარაკში ჩაერია ყაფლანი.

— როდემდე გავფიქროთ ასეთ დაკვირვებულ მდგომარეობას, ფიქრიც კი ძნელია ამოზე! — ალექსანდრემ ფართო შუბლზე ხელი გადაისვა, წამწამები შეიკრა.

მოახლემ სალომეს, მანანასა და ანას მობრძანება აუწყა. ბაღის შემოსასვლელში ქალები გამოჩნდნენ, ალექსანდრე შესაგებებლად გაეშურა.

— მობრძანდით, საყვარელო რძლებო, მობრძანდით:

„სევმ მიწვიმა მანანა:

მომივლინა მან ანა;
მას თან მოჰყვა მანანა“.

ალექსანდრეს მუნასიბმა ყველა მოხიბლა და თავი მის გარშემო მოიყარეს.

კვლავ ბაღში გაიფანტნენ. ტატო ქალების შუა იდგა, დაბალი ხმით ღიღინებდა:

განთიადით ღამემდე შევეფრფინვიდი
კოკრობას,
არ ვზოვავდი სიცოცხლეს,
უძილობას, გალობას;
მჭონდა მცირე წადილო, ვერ მივხვდი
კი ძნელობას,
მსურდა გამლა ვარდისა, არ
ვფიქრობდი დაჰკრობასი“

სახლში გვიან ღამით შევიდნენ. ალექსანდრე ჭავჭავაძის დარბაზში ფრანგულ რბილ ავეჯს ჯერ კიდევ ვერ გაედევნა ქართული ბალიშ-მუთაქები და ვეებერთელა სპარსული ხალიჩები, რომელთა ანარეკლი ტერამდე აზიდულ სარკვეებში ჩანდა. ციმციმებდნენ მრავალი სანთლით განათებული ბროლის ქალები.

სალონის კედლებზე აკრული იყო ფრაგრული შპალერი, რომლის ზევით სარტყელზე სფინქსის ფიგურები იყო გამოხატული. შპალერი კი მთლიანად აფერადებული იყო მითოლოგიური სცენებით.

ტატო კედელს მიუახლოვდა, თვალი შეავლო პირამიდის მშენებლობის გამოხატულებას. ეტლში მდგომ ფარაონს, რომელიც მტერს შვილდ-ისრით ხოცავდა. იმ სურათის წინ გაჩერდა, სადაც ოდისევსი იყო სირინოზებთან გამოხატული. მიახლოებულმა მაიკომ აზრი გაუწყვიტა.

— რას დასცქერი, ტატო?

— აი ოდისევსის ხომალდი სირინოზების კუნძულთან მისულა, მას სირინოზების სიმღერით დატკობდაცა სურს, თანაც დალუპვის ეშინია. თანამგზავრებს უბრძანა, მაგრად მიაკრან ან-

ძაზე. ამნაირად ოდისევესმა სირინოზების სიმღერაც მოისმინა, დაღუპვასაც გადარჩა. შემდეგ გაეშურა პენელოპასაკენ, რომელიც მას ოცი წელი ელოდებოდა. ზედავ პენელოპას ლოდინით განაწამებ სახეს!

მაიკო დაფიქრებული მიაჩერდა პენელოპას გამოხატულებას, ალექსანდრეს ხმამ გამოარკვია ისინი.

— აბა, ყმაწვილებო, წამობრძანდით, სუფრას შევეუტიოთ.

სანთლებით გაჩირალდნებულ დარბაზში ვეებერთელა სუფრა გაეშალათ. სუფრის თავში ალექსანდრე დაჯდა, აქეთ-იქით დიმიტრი და ყაფლანი მიუსხდნენ. ალექსანდრეს პირდაპირ სალომე მოთავსდა მანანასთან და ანასთან ერთად.

• •

— ტატო შინ არის? — ქუჩიდან ამოსძახა მიხეილმა ეფემიას. ეფემიამ ზელსაქნარს თავი ანება, მოაჯირზე დაეყარნო.

— შინ გახლავს, თავის ოთახშია.

მიხეილმა კიბე აირბინა, ეფემიას ზელზე აკოცა, ტატოს ოთახისაკენ გაეშურა. ეფემიამ თვალი გააყოლა მიხეილს. მამამისი მოაგონდა; ახოვანი კაცი იყო ბირთველი, გიორგი მეფის მდივანი, მოუხეშავი, მაგრამ, როცა სიმღერას წამოიწყებდა, მისი მსმენელი ვერასოდეს დაივიწყებდა ბირთველთუმანიშვილს. როგორ უყვარდა მისი სიმღერა ეფემიას!

ტატო ფანჯარასთან იდგა. მაგიდაზე და იატაკზე ფურცლები მიმოფანტულიყო. მიხეილმა ფურცელი იატაკიდან აიღო.

— ეს რა არის, ტატო, ასე რომ მოგიძულებია? — ტატო მოტრიალდა, გაულიმა შეგობარს.

— ესეც შენი ნიაგი, შემოვარდება, ოთახს აგიფორიაქებს, სულსაც ჩასწვდება, ფიქრებს აგიშლის.

— რას საქმიანობდი, ტატო?

— იულიუს ტარანტელის თარგმნა დავამთავრე, ჯერ ისევ წინანდალში აღუთქვი მანანას. შენ რად მოგიწყენია?

— უმოქმედება მაწუხებს.

— ზომ მუშაობ ჩვენს ისტორიაზე?

— უქმად არა ვყოფილვარ, მაგრამ ამოებად მომეჩვენა ყველაფერი.

— ჩვენ უნდა შევივანოთ ჩვენი ხალხის საჭიროება. მომავლისათვის მომზადება უნდა ხალხს. ჩვენი ვალი უნდა მოვიხადოთ ქვეყნის წინაშე. მრავალი საქმე გვაქვს. ავიღოთ თუგინდ ისტორია, განა ხალხმა არ უნდა იცოდეს, რა გადახდა ჩვენს ერს? მომავალ შეკრებაზე ჩვენი დაწერილი თავები უნდა წავიკითხოთ, სამუშაო იმდენი გვექნება, ნეტავ შევძლებდეთ ყველაფრის გაკეთებას, რაც გულს უნდა!

— ეპ, ჩემო ტატო, გულის სურვილი უსაზღვროა, ათი სიცოცხლეც რომ გქონდეს, მაინც ვერ აღისრულებ.

— მითხარ, მიხეილ, რად აქვს ადამიანს ეგოდენ დიდი სურვილი? რა არის ჩვენი ყოფა — წუთისოფელი, საწყაული ალუქსებელი? ვერ დააკეზა ადამიანის სურვილს, ვერ დააკმაყოფილებ ნატურის ახდენით.

— ჩემო ტატო, შევარდნის ფრთები ჩამოგვაცალეს და ქათმის ფრთებით ძირს ბორიალი შეგვიძლია მხოლოდ.

— მაგრამ რადგანაც კაცი გვექვია — შეილნი სოფლისა, უნდა კიდევაც მივდიოთ მას, გვესმას მშობლისა.

— შენი მადლიანი სიტყვის ჭირიმე, ტატო, მოქნეულ ხმალს სჯობს შენი სიტყვა.

— მეფე ერეკლეს სურვილი იყო, ხმალი ჩაეგო ქართველ ხალხს და გუთანს ემუშავა! ხმალი ჩავაგეთ და ესლა დავკრჩინია, სიტყვას — მივსცეთ ხმლის ძალა. სიტყვას ნუ დავაჩლუნგებთ, თორემ რაღა უშველის დასნეულებულ ჩვენს ქვეყანას? თუ შევარდნივით ფრენას ვერ შევძლებთ, რომ

უვლადების წყალი ვასვათ, ყავარჯნე-
ბად შეეუდგეთ მაინც.

სიჩუმე ჩამოვარდა, თავთავიანთმა
ფიქრებმა წაიღო ორივე, ისევ ტატომ
დაიწყო:

— შენი ლექსები მომეწონა, მიხეილ,
შევიგრძნე უდაბნოში ციურის ცეცხ-
ლით ჩამომწვარი ხის მწუხარება და
თელწინ მიდგას:

„მაღალ კლდეზე მარტო, მწუხარედ
გამოკიდული დამკნარ შტოებით“.

— ახალი ლექსი მოვიტანე, წაგი-
კითხავ „სალამური“. — ლექსის კითხვა
დამთავრა მიხეილმა.

— რა გაახარებს ქვეყნის მწუხარე-
ბით დატანჯულ გულს, რა გაწყვეტს
ჯაჭვს მონობისას? წავიდეთ, მიხეილ,
გავიაროთ, ველარ ვეტევი ამ კედლებში.

გამოვიდნენ. ვიწრო ქუჩით მიდიო-
დნენ. ქუჩის ორივე მხარეს ჩამ-
წყრივებული იყო ბრტყელსახურაიანი
შენობები. სახლების კარები და
ფანჯრები ღია იყო. მცხოვრებლები
აივანზე გამოკრეფილიყვნენ. მოედნი-
დან სამხრეთით გაუხვიეს. აქ საცხოვ-
რებელი სახლები მხოლოდ მარცხენა
მხარეზე იყო გაშენებული, მარჯვენა
მხარე კი ვენახებს ეკავა. ვაზი, ბროწე-
ული, ატამი, ნუში, კაკალი ცვლიდა
ერთმანეთს.

ღარათის კართან მიხეილი დასცილდა
ტატოს. ახლა მინდორზე გავიდა ტატო
და გზას დაადგა. ეს ერთადერთი სწო-
რი ქუჩა იყო, რომელიც მთავარმარ-
თებლის სახლის უკან იწყებოდა. ტატო
მტკვრისაკენ ჩაპყვა ქუჩას, აქ გზის
ნაპირზე ქოხმახები იყო ჩამწყრივე-
ბული. ღია იყო ყველა ქოხის კარი.
ქოხების წინ ხის სკამებზე მოხუცები
ჩამწყრივებულიყვნენ და მზის ჩამავალ
სხივებზე ძვლებს ითბობდნენ. ბალ-
ვენახებიდან ახალგაზრდების ყიყინა
ისმოდა.

ჩქარი ნაბიჯით მიდიოდა ტატო.
თითქოს საღლაე მიეჩქარებო. მტკვრის
შხუილმა შეაჩერა. მოსარკულიყო ლურ-

ჯი ცა, მთვარის შუქზე ქარქაშიდან
ამოდებული ხმალივით დაკლავებდა
თბილისის გულზე გაწოლილი მტკვ-
რი, მის ზვირთებში კრთოდა თბი-
ლისის ლაქვარდი ცის კამარა. ყური
მიუგდო ტატომ წყლის ჩხრიალს, გა-
ხედა შორს, შორს, ცის დასავალს
ღრუბლის თეთრი ქელის გრებილი
გაპკვროდა. თბელდებოდა ღრუბლის
თეთრი გრებილი მთვარის მკრთალი
შუქით განათებული, და ვარსკვლავები
თავისაკენ იწვევდნენ ტატოს.

მტკვრის პირად ჩამოჯდა. მიწას ნეს-
ტის სუნი ასდიოდა. გამოღვიძება დაე-
წყო ყველაფერს. ჩურჩულებდნენ მინ-
დერის ყვავილები. უცნაური მოწყენა
ეტყობოდა ყველაფერს, მიწას დაემო-
რომ თავისი ქვეყნის მიწის სურნელი
შეეგრძნო.

დიდხანს იყო დამხოზილი. მტკვრის
ტალღები ეტყლაშენებოდნენ ნაპირს.

— თუ ამ სოფლად ყველაფერს
ბოლო უნდა მოვღოს, მაშ, რაღა არის
ჩვენი საქმე, ვინ საღდა იყოს? — მწარე
ფიქრები არ ასვენებდა ტატოს. ვერ
მოუპოვა ნაცნობმა ადგილებმა განსვენ-
ება, რა უნდა მტკვარს, რად ბუტბუ-
ტებს დაუსრულებლად? ნუთუ ტატოს
ესაყვედურება? წამოიფია, მიღამო მოა-
თვალეირა, მხნედ წამოიძახა:

„არც კაცი ვარა, რომ ცოცხალი
შეღარასა ემზავოსო,
იყოს სოფელში და სოფლისათვის
არა იბრუნოს“.

სიმარტოვე აღარ უნდოდა ტატოს.
აშინებდა ჩამოწოლილი ბინდი და სი-
ჩუმე. სიციცხლე მოუნდა, სოფლისა-
თვის ზრუნვა მოუნდა, ჩქარი ნაბიჯით
გასწია ქალაქისაკენ, აპყვა ვიწრო ქუჩას.
ქოხმახებიდან შუქი გამოდიოდა. აქა-
იქ ეხოებოდა ხმამაღალი ლაპარაკი
ისმოდა. გასცდა ქოხმახებს. მეტეხის
ციხისაკენ აუხვია. ყავახანას გაუსწორ-
და. აშულთა სიმღერა ისმოდა ყავახა-
ნიდან. — ტიტეო იწყებს. — თავის-

თავს წასჩურჩულა ტატომ, ესიამოვნა სიყვარულის მეგობრის ხმის გაგონება. ყავახანა ხალხით იყო საესე. თამბაქოს ბოლი ნისლივით ჩამოწოლილიყო და ახლადშესულს ხედვას უხშობდა. ვის არ ნახავდით აქ: ხელოვნები, გადაყენებული მოხელეები და იუნკრები, ბუღალის გამყიდველები, აზარტული თამაშობებით ერთობოდნენ, თან მღეროდნენ.

მაგიდაზე მიმოფანტულიყო: საყავის გატეხილი ჩაიდან, პირმომტერეული ფინჯნები.

ტატოს შესვლისთანავე სიმღერა შეწყვიტეს.

— ვინც მოვიდა, გაუმარჯოს!

— ჩვენს ტატოს გაუმარჯოს!

— შენი ჭირიმე, ბიჭო ტატო!!

— შენი გულის ჭირიმე, ჩვენი ფსიხომ იცი! — გაისმოდა აქეთ-იქიდან. გარს შემოეხვივნენ. ტატომ ხელი ტიტიკოს გადახვია და ახლა მან წამოიწყო სიმღერა.

— გამოცანა, გამოცანა ვის უნდა! — ლოპიანამ ხელში ბაღდადი ააფრიალა.

— გვითხარი!

— გამოცანა გვითხარი!

ლოპიანა მაგიდაზე იდგა ხელში აფრიალებდა ბაღდადს, რომელზედაც ქალაღის პატარა ნაჭერი იყო მიკრული. ტატო მაგიდაზე შეხტა, ბაღდადის ყურს ხელი წაავლო, ქალაღს დახედა.

— „ღვთისა შვილი მოესტაცე, სხვას მივაბარე ეულსა, ისიც იმას სტიროდა, ვაი რა უყო სწულსა“.

აშუღებო აბა გამოიციანით, ვისაცა გსურთ ყალამქარის ბაღდადი.

ახმაურდნენ, ბაღდადის გარშემო შეგროვდნენ.

რკინის ნაჭერზე, რკინისავე აჭანდახმა გაიფრიალა და ლოპიანას მკეპარე ხმამ ხმაური დაფარა.

— დადექით! იპოვა!

— იპოვა!

— იპოვა!

— ნამყენი, სწორია!

ლოპიანამ ტატოს ყალამქარის ბაღდადი კისერზე შემოახვია.

ქალმდია ღვთაბრძანებნი

• • •

სამსახურიდან გამოსულმა ტატომ ბიბლიოთეკისაკენ შეუხვია. გადასახადი უნდოდა შეეტანა, თანაც ჟურნალ-გაზეთებს გადაათვალიერებდა. ბიბლიოთეკის დახურვამდე ორ საათნახევარი იყო.

შორიდანვე გამოჩნდა ყიფიანების სახლი, სადაც ბიბლიოთეკა იყო. ბიბლიოთეკის ვეებერთელა ოთახები დიდიდანვე იესებოდა ხალხით. ტატოს ესმოდა სიცილი, მსჯელობა და კამათი, ლიტერატურის მოყვარულთ რომ გაემართათ ბიბლიოთეკის ფართო აივნებზე.

ბოლო დროს ქალებმაც დაიწყეს ბიბლიოთეკაში სიარული და ტატომ დარბაზში შესვლისთანავე შეამჩნია მაიკო და ეკატერინე. ტატო ქალებთან მივიდა, მიესალმა.

— რისთვის გარჯილხართ, ლამაზინებო?

— ფრანგული ჟურნალები მიგვაქვს ნინოსათვის, უღონოდ არის, წამოსვლა ვერ შეძლო. შენ რიდასთვის გარჯილხარ?

— შექსპირის ტრაგედიები მინდა. ფულიცა მაქვს შესატანი.

დარბაზში თამბაქოს ბოლის ბუდი იდგა.

— წავიდეთ აქ იმდენმა ხალხმა მოყარა თავი, სუნთქვა შეუძლებელია.

— მეც ამ წუთში დაგწვევით.

კიბზე ჩამომაველ ქალებს წამოეწია ტატო, მაიკოს მიუბრუნდა:

— ლევანის წერილმა დაიგვიანა, შენ არაფერი მიგიღია, კარგო!

— გუშინდელი ფოსტით მივიღე.

— მაიკოსათვის ლექსების რვეული მიგირთმევია, ტატო! — საყვედური ისმოდა ეკატერინეს ხმაში.

— თქვენთვისაც გაავაზადე. აქედან გაპირებდი გამოვლას. — რვეული ამო-

ილო უბიდან. ეკატერინემ გაშალა. ყდაზე დიდი ასოებით ეწერა „ეკატერინეს“.

ეკატერინემ რვეული ყურნალში ჩასდო.

ისინი წელი ნაბიჯით გაჰყვნენ ქუჩას. აქა-იქ სახლის ფანჯრები გაეღოთ. ზოგან ბანებზედაც გამოსულიყვნენ. ჩადრები გაზაფხული მშვიდად სუნთქვდა.

ზალიცმანის ლუდხანას გაუსწორდნენ. ლუდხანიდან მთეარმართებელი გამოვიდა, დროშაში ჩაჯდა და ცხენები გაჰანდნენ.

ეკატერინეს სახლის შესასვლელთან გამოეთხოვნენ მაიკო და ტატო. ტატო მაიკოს გაჰყვა. ლევანის წერილი უნდოდა წაეკითხა.

ეკატერინე პირდაპირ მამის ოთახისაკენ წავიდა, უნდოდა მამასთან ერთად წაეკითხა ტატოს ლექსები. უყვარდა ტატოს ლექსები ალექსანდრეს, უჭებდა კალამს. მამის კაბინეტის წინ გამდელი შემოხვდა, თითქოს საიდუმლოს ეუბნებოდა ისე წასჩურჩულა:

— მამას არ სცალია, ჩემო სიცოცხლე. სამეგრელოდან მოციქულები მოუვიდნენ.

ეკატერინე თავის ოთახისაკენ გატრიალდა. ოთახში შესულმა ახლა მიაქცია ყურადღება გამდელის სიტყვებს. — სამეგრელოდან მოციქულები მოვიდნენო. — უთხრა გამდელმა. — რად მოვიდნენ სამეგრელოდან მოციქულები? რა საქმე აქვთ მამასთან? — ფანჯარასთან მივიდა, გარეთ დაიწყო ყურება. საათის რეკამ შეაკრთო. სადარბაზოდ გასვლის დრო იყო. ეკატერინემ ტანსაცმლის გამოცვლა დაიწყო.

სადარბაზო ოთახში ალექსანდრე, სალომე და ნინო ისხდნენ. ისინი ხმადაბლა თათბირობდნენ.

— წინააღმდეგი არა ვარ, მაგრამ მენანება იმ სიშორეს გასაგზავნად. — სევდა გამოსჰვივოდა სალომეს სიტყვებში.

— ნინო რომ განსვენებულ ალექსანდრეს გავაყოლებ და გავემეტტე შორს გასაგზავნად?

— განსვენებული ალექსანდრე საბოლოოდ ჩვენთან აპირებდა დასახლებას და ჩვენც ამით ესულდგმულობდით, რა ვიცოდით, თუ სამუდამოდ დაეკარგავდით. დადიანი კი არასოდეს დატოვებს თავის სამყოფელს.

— არც იქნება კარგი, რომ დატოვოს. სამეგრელოსათვის ისეთი განათლებული პიროვნება, როგორც დადიანია, საჭიროა. მე ყოველთვის ვფიქრობ ჩვენი შვილების ბედნიერებაზე, მაგრამ, სალომე, არ უნდა დაგვევიწყდეს ჩვენი ქვეყნის კეთილდღეობაც. განა სამეგრელოს უპატრონოდ დატოვება და დადიანის აქ გადმოსახლება ქვეყნისათვის საკეთილო იქნება?

— მაგაში გეთანხმები, მაგრამ ვშიშობ, ვათუ ვერ გასძლოს ჩვენიდან შორს, ამიტომაც ვფიქრობდი, ისევე ჩვენში ავეერჩია ვინმე. ვინ იცის, რა მოხდება, განა ნინოს მაგალითი...

— ექ ჩემო სალომე, ვინ იცის, ვის სად დაეწევა ბედის ეტლი. ჯერჯერობით არც ჩვენებს შორის მეგულება დადიანზე უკეთესი სასიძო. — დაფიქრებით წარმოთქვა ალექსანდრემ და თვალი სივრცეს გაუშტერა. — გარდა ამისა, ამ ქორწინებას მრავალი სარგებლობა შეუძლია მოუტანოს ჩვენს ქვეყანას. ეს ქორწინება ხელს შეგვიწყობს, დაეუახლოვდეთ სამეგრელოს. ამით განმტკიცდება კავშირი დასავლეთსა და აღმოსავლეთ საქართველოს შორის. დამერწმუნე, სალომე, ასე დამორბეული ერთმანეთისაგან არასოდეს ყოფილა ჩვენი ქვეყანა. ახლა ყველაზე მეტად გვჭირდება გაერთიანება და განმტკიცება. ამისათვის კი აუცილებელია დადიანთან დამოყვრება. დადიანი მოწინავე კაცია, ესმის ჩვენი ქვეყნის პირვარამი, ასეთების დაახლოება აუცილებელია. განა ნინოს ჯერისწერაზე დასტურის მიცემის დროს მხედველო-

ბაში არ მქონია ქვეყნის კეთილდღეობა?! შენ რაღას იტყვი, ნინო?

— მეც შეძნელება ეკატერინეს მოცილება, მაგრამ, მამე ბატონო, თქვენი მოსაზრების საწინააღმდეგო არაფერი მეთქმის.

ოთახში ეკატერინე შემოვიდა. შეინდისფერი ხვერდის კაბა ეცვა, თეთრ არწივებშოვლებული. ალექსანდრემ შუბლზე აკოცა თავის ასულს. ეკატერინე დედის გვერდით დაჯდა. სიჩუმე ჩამოვარდა. ალექსანდრე სიტყვებს ეძებდა საუბრის დასაწყებად. გადაწყვიტა, გაეყვილს გატეხილი სჯობსო, და პირდაპირ დაიწყო:

— შეილო ეკატერინე, დარბაისლები მეწვიენენ სამეგრელოდან.

— ვიცო, მამა, შემოსულა მინდოდა თქვენთან, გამდელმა არ შემომიშვა. — ეკატერინემ გაუღიმა, ცნობისმოყვარეობით შეხედა მამას.

— მთავრის მიერ იყენენ წარმოგზავნილი, შენს თავსა მთხოვენ, თუ შენი თანხმობაც იქნება, დედოფლობას მოგილოცათ.

ეკატერინე წელში გასწორდა. მარცხენა წარბი ზეაეწია. სახეზე გაოცება გამოეხატა.

— თქვენ თანხმობა მიეცით, მამა? — ალექსანდრემ პასუხი დააყოვნა. იცოდა თავისი ჭირვეული ქალის ამბავი.

— გადაჭრილი პასუხი უშენოდ არ შემეძლო მიმეცა, მაგრამ, თუ ჩემი აზრი გინდა გაიგო, მე მომხრე ვარ ამ ქორწინების, რადგან ვფიქრობ, ეს არის ერთ-ერთი საშუალება აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს დაახლოებისა.

— თქვენ მხოლოდ ქვეყანაზე ფიქრობდით? — ეკატერინემ ჩუმად მჯდომ დედასა და დას შეხედა.

— ჩვენ, უპირველესად, შენს ბედნიერებაზე ვფიქრობდით. შენი ბედნიერებისათვის საწინააღმდეგოს ამ ქორწინებაში ვერაფერს ვხედავთ, გარდა ამისა, ჩემს შეილებს არ შეშინით, ქვეყნის ბედ-იღბალზე არ იზრუნონ.

ეკატერინემ მამას აღარაფერი უპასუხა. ადგა. თავისი ოთახისაკენ გაეშურა. ოთახში მყოფები კვლავ ჩუმად ისხდნენ. გამდელი შემოვიდა, უხმოდ მჯდომარენი მოათვალიერა და მოახსენა:

— ეკატერინე სადარბაზოდ ვერ გამოვა, თავი სტკივა.

გამდელის გასკლის შემდეგ სიჩუმე ალექსანდრემ დაარღვია.

— შეილო, ნინო, შენთვის მომიწევია ეს საქმე. მე უკვე დასტური მიეცი მთავრის მოციქულებს და სიტყვის გატეხა არ სჩვევია ალექსანდრე ჭავჭავაძეს.

თავის ოთახში შევიდა ეკატერინე. მაგიდაზე რვეული იდო. აიღო.

„პირმცინარითა,

სინარნარითა

მგოსნის ყარიბ გულს ესხვიმფენარე!“

— ამოიკითხა, შეკავებული ცრემლები ყელში მოაწვა. ლოგინზე დაეარდა. თავი საბანში ჩარგო. ხელებს აფათურებდა. საბნის პირის შარი-შურში უნდოდა ჩაეხშო გულის კენესა. მთელი ტანით კანკალებდა. ოთახში ფეხაკრეფით ნინო შემოვიდა. ლოგინზე ჩამოჯდა. ეკატერინეს თავზე ხელი დაადო. თმები ჩამოშლოდა ეკატერინეს, ჩამოშლილ თმებში ლოგინზე დადებული რვეული ჩანდა. ნინომ ეკატერინეს თმებში ხელი შეაცოცა და რვეული გამოიღო. ვაშალა ტატოს ლექსები, თვალები გაუფართოვდა, სახეზე გაოცება და უსაზღვრო სევდა აღებუქდა, თვალები სივრცეს გაუშტერა, თან ეკატერინეს თმებს ეალერსებოდა. — მამ, ეკატერინე, ტატო, ნუთუ... რატომ არასოდეს უფიქრია ამაზე, რატომ ვერ შეატყო? თავნება, დიდების მოყვარული-ეკატერინე! როგორ შეეძლო ფიქრად? დიდი ძალა აქვს ტატოს ლექსებს, თურმე ვინ უოფილა ეკატერინეს გულის რჩეული! — ამას ვერასოდეს მოიფიქრებდა ნინო. რჩევისათვის მოვიდა, დადუმდა, ველარც სანუგეშო სიტყვა მონახა.

— ეკატერინე, გესმის ბულბულის სტვენა? წავიდეთ ბალში. — თვითონვე გააკვირვა თავის სიტყვებმა.

ეკატერინე უეცრად წამოდგა. სახე გაქვეებული ჰქონდა. თვალები უბრწყინავდა.

ნადრევი გაზაფხულის გრილი საღამო იყო. ბალში ბულბული უსტვენდა. ახლადაკირტული ხეების ჩრდილები გაწოლილიყვნენ ბილიკებზე. მოწმენდილ ცაზე თავისუფლად მიმოდიოდა მთვარე და ქვეყანას გაზაფხულს ულოცავდა.

ნინომ ეკატერინეს ხელი მოხვია, ეკატერინემ შალი ტანზე შემოიხვია. ისინი დიდხანს დადიოდნენ უსმენდნენ ბულბულს.

*
*

მთავარი სამეგრელოს წავიდა ნიშნის ჩამოსატანად. ყველას აინტერესებდა, რა ნიშანს ჩამოუტანდა ეკატერინეს დადიანი, როდის ჩამოვიდოდა და ვინ ჩამოჰყვებოდა.

ჭაჭვაძეები მზითევს ამზადებდნენ, დადიანის ნიშნის საბადლოს. კერავდნენ, ქარგავდნენ, ჰედავდნენ. მთელი ქალაქი იღებდა მონაწილეობას მზითვის გამზადებაში. მხოლოდ ეკატერინე დადიოდა უმოქმედოდ ოთახებსა და ბალში. იმ დღის შემდეგ არავის უნახავს ქალაქში, ახლაც ბალის ფანჯატურში იჯდა. მისჩერებოდა, როგორ დაეცურავდა შავი გედი აუზში.

არ შეუმჩნევია ეკატერინეს, როგორ მოიღრუბლა. როცა აქა-იქ წვიმის წვეთებმა დაიწყო ცვენა, მხოლოდ მანძინ მიაქცია ყურადღება. უყვარდა გაზაფხულის წვიმა, როცა მსხვილი წვეთები ხის ფოთლებზე ახმაურდებოდა.

წვიმამ მოუხშირა. დაუბერა. ჩამობნელდა და სეტყვა ახმაურდა ბზის ბუჩქებში. მოაგონდა, სეტყვის დროს გარეთ რომ გამოცვივდებოდნენ ხოლმე, ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ, რომელი მათგანი უფრო მომსხო მარცვალს გადაყ-

ლაპავდა. ერთხელ ტატოს სეტყვის მარცვალი გადასცდა. — ინატრად, სეტყვებზე ვალც ბავშვი ვიყო და სეტყვის მსხვილი მარცვლისათვის დაგრბოდეთო ბალში.

დედოფალი

ფოსტლების ფრატუნით შემოვიდა გამდელი. ფანჯრებზე ჩამოშვებული მუქი ფარდები დღის სინათლეს არ უშვებდა ოთახში. მოხუცმა თვალი მოაუღო იქაურობას. მისი გაზრდილი ტახტზე ბალიშებში ჩაფლულიყო და არ ინძრეოდა. ფრთხილი ნაბიჯით მიუახლოვდა ტახტს. ეკატერინეს მხარს ხელი ოდნავ შეახო და ჩურჩულით უთხრა:

— შეილო, ტატო მოვიდა. — ამ სიტყვებმა იმოქმედეს ტახტზე უძრავად მწოლიარეზე და გამდელის წინ ზედიზემართა. გამდელმა შეხედვა ვერ გაუხედა თავის გაზრდილს, იატაკს დაეინებით დააცქერდა, კვლავ ჩურჩულით ჰკითხა:

— გელოდება, შეილო, შემოვიდეს? ეკატერინეს არ უპასუხია, ფანჯარასთან მივიდა, ფარდა გადასწია. გამდელი მიხვდა, უნდა მოეწვია სტუმარი. თვალი შეავლო ეკატერინეს. ეკატერინე გარეთ იცქირებოდა, თითქოს დაავიწყდა, რა უთხრა გამდელმა. მარცხენა წარბი ზევით ჰქონდა აწეული. გაფითრებული და მკაცრად მოკუმული ტუჩები ოდნავ გაეხსნა, ჩურჩულით თქვა:

— რამდენი ხანია აღარ მდსულა, საიდან გაჩნდა, სწორედ დღეს...

გამდელი უხმოდ გავიდა, როცა ოთახში ფეხის ხმა გაისმა, ეკატერინე უეცრად მოტრიალდა. მის სახეზე სევდა და სასოწარკვეთილება აღარ იხატებოდა. მზიარული ღიმილით ორივე ხელი გაუწყო და შემოსულს.

— კარგ დროს მოხვედი, ტატო!

— ნახვის სურვილმა მძლია, პირველად თქვენკენ გამოვეშურე.

ტახტზე ჩამოსხდნენ. ტატო აღტაცებით შესცქეროდა ეკატერინეს სახეს: — კიდევ მეტად დამშვენებულხარ, ეკატერინე!

— დიდი ხანია, არ მინახავხარ, ტატო!
— მე კი ყოველ წამს გხედავდი, ცისიერო.

დიდხანს ისაუბრეს მზიარულად. ტატოსაგან მოტანილ საჩუქარს დაჰხაროდა ეკატერინე, კმაყოფილი შლიდა წერილად დაწერილ ფურცლებს. სიამაყეს გრძნობდა. იცოდა, მას ეკუთვნოდა ყოველი სტრიქონი.

ეკატერინემ მოიწყინა. მუთაქას დაეყრდნო. მწუხარე სახით დააცქერდა ფურცლებს, მის სახეზე აღბეჭდილი უჩვეულო სევდა უფრო მომზიბელეს ხდიდა საყვარელ სახეს.

ეკატერინემ ზეახედა. თვალი შეავლო ტატოს. იგრძნო, უსაზღვროდ ბედნიერი იყო იგი ამ წამს, დაენანა. დე, ბედნიერი იყოსო ეს საღამო მისთვის. ოთახში დაფანტულად მიმოიხედა. უხერხულობა იგრძნო. ტახტიდან წამოდგა. კვლავ მიიხედა ტატოსაკენ. კვლავ შეხედა მის აღტაცებულ სახეს. ნელი ნაბიჯით გაეშურა ფორტეპიანოსაკენ.

კლავიმებზე ათამაშდნენ ეკატერინეს თითები. ოთახში მისი ხმა გაისმა. ტატო ტახტზე იჯდა, ბალიშებზე მიყრდნობილი. თვალები დაეხუჭა ეკატერინეს ხმით მოხიბლულს, დაეიწყებოდა სამეგრელოს მთავარი დადიანი და კვლავ ძველებურად შეხაროდა ბავშვობის მეგობარს.

ეკატერინეს ხმაში ბედნიერება და სევდა შეერთებულიყო, მისმა მწუხარებამ აქ ჰპოვა ნუგეში და გრძნობდა, უკანასკნელად უკრავდა ასე, რადგან უკანასკნელად უკრავდა მისთვის.

სიმღერა შეწყდა. ტატო წამოდგა.
ეკატერინე უძრავად იჯდა სკამზე. ხელები უღონოდ ჩამოეყარა. ტატომ დაინახა, როგორ გაფითრებული მოჩანდა მისი თეთრი ხელი მუქი ფერის ხა-

ვერდის კაბაზე. წამწამზე ცრემლი გადმოეკიდა, ფერმკრთალ დაწვებებზე მჭიმე კვალი დააჩნია და ბეჭდის თვალზე აციმციმდა. ტატომ ორივე ხელი მისკენ გაიშვირა.

— ეკატერინე! — ეკატერინე ამ ხმამ გამოარკვია. წამოხტა.

— დამტოვე, ტატო!
დაფიქრებული მიდიოდა ტატო. რად ტიროდა ეკატერინე?

ახალგაზრდების ჯგუფი მზიარული ყიფინით შემოეგრტყა გარს.

— როდის ჩამოხველ, ტატო? — გამოეგრკვა. მეგობრებს გაუცინა.

— დღეს ჩამოვედი.
— რატომ არ გვინახულე? — მხარზე დაწვდა ლევანი და შეარხია მეგობარი.

— თქვენკენ მოვეშურებოდი ახლა.
— კარგ დროს შეგვეყარე, ერთად წაეიდეთ!

— სად მიდიხართ?
— ჰავჭავაძიანთ სახლში. დედოფლობა უნდა მიეულოცოთ ეკატერინეს!

— რა დედოფლობა?
— არ იცი? — შენ აქ არ იყავ. სამეგრელოს მთავარმა ნიშანი ჩამოიტანა. დაინიშნა ეკატერინე.

ტატო შედგა. იგრძნო, როგორ აუკანკალდა მუხლები. პირველად ცხოვრებაში დააეიწყა თავისი სიკოტლე და სიფრთხილე გველის დროს.

ამხანაგებმა ვერ შეატყვეს შეერთობა. კვლავ მზიარულად განაგრძობდნენ:

— ნამდვილი სადედოფლოა ჩვენი ეკატერინე.

— „ნამდვილი სადედოფლოა ეკატერინე“. — უხმოდ გაიმეორა ტატომ და გაახსენდა მისი სიტყვები. — დამტოვე, ტატო!

სად მიდის? მაშ, დედოფლობა უნდა მიულოცოს ეკატერინე, ახლა? ამ წუთში? არა, არ შეუძლია. განვლილი ბედნიერება ჯერ კიდევ ახლოს არის მასთან.

— სად მიხვალ?
— მოიცა, ტატო!

— დაანებე თავი, ლევან, ხომ იცი მაგის ხსიათი.

ტატომ გადახედა თბილისს, მთვარე წყლის დასალევად ჩადიოდა მტკვარში. ახლა იგრძნო დაღლილობა. როდის მოვიდა აქ? ისევე მთაწმიდასთან, მინდვრის ყვავილებთან, ფრინველებთან, რომელთა სურვილები მოუსყიდავია. მაშ, ასე ხანმოკლე იყო მისი ბედნიერება? ახლაც შორიდან ესმოდა ეკატერინეს სიმღერა, მის სიყვარულს რომ დასტიროდა უენაასენლად.

დედოფალია ეკატერინე, დედოფალი. იმეორებდა გარშემო ყველაფერი. ამასვე ჩასჩურჩულებდა მთაწმიდის სიოც. მუდამ დედოფალი იყო მისთვის ეკატერინე. მაგრამ, არა! ახლა მისი დედოფალი კი არა, სამეგრელოს დედოფალია.

შუბლზე გადაისვა ხელი, ჩურჩულათ წარმოთქვა:

„აქ მივხვდი მე, უბედური, თუალთა შენთა მეტყველებას: ჟურმე ცრემლი უცნაური ზოგლოდა ჩემს ობლობას“.

მაიკოსთან

აღარაფერი ახარებდა ტატოს თბილისში. მაიკოს ავადმყოფობის ცნობამ რომ გული მოუკლა. ლოდივით დააწა გულს დედის სიტყვები — მძიმე სენით არისო შეპყრობილი მაიკო, აღარ ვფიქრობთო გამომჯობინდეს. დაფიქრებული მიჰყვებოდა ქუჩას. ყასებზე ჩამწკრივებულიყვენენ დუქნების წინ, მამლები გამოეყვანათ შესაჯობებლად. ბავშვებს წრე გაეკეთებინათ მამლების გარშემო, ჩაკუზულები მუხლებზე, ხელუდაყრდნობილინი ყინით ეხმარებოდნენ მოჩხუბრებს.

არბელიანების უბანში შეუხვია ტატომ. — მაიკო, ჩემი მაიკო. — ჩურჩულებდა ის. გაზაფხული იყო, სიო სურნელებს ფანტავდა. მეთულუხზე ბიჭს ყვფით მისდევდა პატარა ფინია.

სირბილით ავიდა კიბეზე, უნდოდა მალე ენახა ავადმყოფი. თეთრ ბაღში შებზე მიყრდნობილი, თეთრ სამოსში, ამქვეყნიურს აღარ ჰგავდა მაიკო. შემოსული ტატო რომ დაინახა, ორივე ხელი მისკენ გაიშვირა.

— ტატო, ჩემო ტატო! — ტატოც ხელგაწვდილი მიეგება მეგობარს, უკონიდა ფერმკრთალ ხელებს, სანთელივით რომ ჩამოჰქნოდა სიგამხდრით. მაიკოს თითები ლოყებზე, თმებზე ეალერსებოდნენ და გრძნობდა, როგორი ცხელი იყო ისინი.

— მაიკო, ჩემო, რა დაგემართა, კარგო?

— ავადმყოფობამ დამაძაბუნა, ჩემო ტატო!

— ვის ემეტები ავადმყოფობისათვის, კარგო? აი, დაპირებული კრიალოსანი მოგიტანე, როცა ჩათვლიდე, მომიგონებდე! — კელავ ხელები დაუკონა ტატომ მაიკოს.

— განა დიდხანს შევძლებ ხელში მეჭიროს კრიალოსანი, მაგრამ დავიბარებ თან ჩამატანონ, შენდა სახსოვრად, ტატო!

— თავი ანებე ფიქრებს, კარგო! ასეთს რას ფიქრებ, რომ ბოლო არა ჰქონდეს, ასეთს რას მიიღებ, რომ არ დაკარგო?

— სენმა ლოგინს მიმაჯაქვა, შორიდანლა მესმის სიცოცხლის ძალა, ტატო!

— სხვათა ბედნიერებათა სოფლისათა უყურე გულგრილად, ამაყად და გწამდეს, რომ იგინი შეურჩენელნი არიან ეს წამალი სიზმარში მაქვს ნასწავლი, და თუ დამიჯერებ, იმედი მაქვს, რომ გარგოს.

— დავანებოთ თავი ჩემზე ლაპარაკს, შენი ამბები მითხარი.

— რა-გიხარა, კარგო შენი წერილი მივიღე, დამტანჯა, რომ არ მომწერე, რაც გქონდა სათქმელი; თუმცა ძნელი სათქმელი იყო, არა? მანუგეშებდი მინც!

მაიკო ტატოს თმებს უწეწავდა, ჩურჩულით ეუბნებოდა.

— ჩემო გაწამებულო, ძმაო, ჩემო ტატო!

— ვისაც საგანი აქვს, ჯერ მისი სიამოვნება რა არის ამ საქაგელს ქვეყანაში, რომ ჩემი რა იყოს, რომელიც, შენ იცი, ობოლი ვარ. არ დაიჯერებ, მაიკო! სიცოცხლე მომძულებია ამდენი მარტობით. სად განისვენოს სულმა, სად მოიდრიკოს თავი.

„ძნელი არის მარტობა სელისა, მას ელტვიან სიამენი სოფლისა, მარად ახსოვს მას დეარგვა სწორისა, ოხვრა არის შვება უბედურისა“.

— ეს შენი ახალი ლექსია, ტატო?

— ჩემი ლექსების მთელი რვეული წამოგიღე, კარგო. — ტატომ ჯიბიდან გაკეცილი რვეული ამოიღო, მაიკოს გაუწოდა. მაიკომ რვეული ჩამოართვა. წარწერა ხმამაღლა წაიკითხა „დაო მაიკო ეს ლექსები იქონიე ჩემეულად. ვიცი, რომ წამკითხველი მათი მოიგონებს ბევრთა საამოთა დღეთა, ყმაწვილობისათა და შემობრალე შენსა ყარბსა ძმას“. — მაიკომ ტატოს მიაპყრო თავისი მშვიდი თვალები.

— გმადლობთ, ძმაო, მუდამ შენი ერთგული და მოყვარული დარჩება მაიკო. — ფურცელი გაშალა. — ამ ლექსს კი ჩუმად წავიკითხავ ჩემთვის. — წაიკითხა, კიდევ წაიკითხა, ფერმკრთალი ლოყები წითლად ამოეკვერა.

— რა კარგია, ტატო, ვისაც მარტობის გრძნობა განუღდია, ამაზე უკეთესს ვერაფერს ნახავს. ეს ლექსი ღირს იმ ტანჯვად, რომელიც მოგაყენეს.

— ჩემზე მეტად ვინ განიცდის მარტობას. წარმოიდგინე, მაიკო, სიმწარე იმ კაცისა, რომელსაც მამაცა ჰყავს, დედაც, დებიც, მრავალნი მონათესავენი და მაინც კიდევ ობოლია ამ საესე და ვრცელ სოფელში!

— ჩემო ტატო, ჩემო ტატო! ჩურ-

ჩულებს მაიკო, ცრემლები დაპაღუბით ჩამოსდის ღაწვებზე.

— აი, შეგაწუხე ჩემი ამბებით, მაგრამ შენ, მხოლოდ შენ შეგიძლია გამიგო. შეინახე ეს ლექსი, სხვა დროისთვის, როცა დაეწყნარდები. — ტატო მაიკოს ნაწნავებს დასწვდა, ბალიშზე რომ იყო მიმოფანტული, დაუყოვნა ისინი.

— შენი ნაწნავების ჭირიმე, ჩემო მაიკო. მაჩვენე კაცი, რომ მაღლიერი იყოს ამ წუთისოფლისა! ტატომ სწრაფად შეიცვალა სახე. — ჩვენს ყმაწვილებს რომ ჯერები მოუვიდათ, რამ დამავიწყა იმათი სახელი? მაგრამ შენ მოიგონე, რად მოუვიდათ? — მაიკომ მოშვილდული წარბები შეიკრა, ბაგეები მოკუმა, ისე ახედა მეგობარს.

— შენ რა გაჯავრებს? აგრე გაწითლება იქნება? ეგონებათ, სიანჩლოთ გაწითლდი! — გადაიხარხარა ტატომ და გულზე მიიკრა მაიკო.

— საქაგელო, საქაგელო! — ჩურჩულებდა მაიკო, აწითლებულ სახეს ხელებში იმაღავდა.

ტატოს წასვლის შემდეგ კვლავ მისი ლექსი გაშალა მაიკომ. — ჩემო ტატო, ჩემო ტატო, ვის შეუძლია გაიგოს შენი მწუხარება. გული სისჯლიდან ეცლება და კიდევ ხუმრობს, ღმერთო, რა ძალა აქვს. დედოფალი დედოფალი!

• •

ალექსანდრე ჭავჭავაძისას ვახშამი გაემართათ. სტუმრები მხოლოდ ახლობლები იყვნენ: ბარათაშვილები, ორბელიანები, მელიქიშვილები და რამდენიმე რუსი მოხელე. რუსებს ნინოს გარშემო მოეყარათ თავი. დარბაისლები ალექსანდრეს შემოხვეოდნენ. ახალგაზრდებს ეკატერინე მოექციათ-შუაში.

— რად იგვიანებს ტატო?

— გზაში შემოხვდა, სახლისაკენ გარბოდა, მალე მოვალო, დამიბარა. — უპასუხა ეკატერინეს ლევანმა.

— ამბობენ, საინტერესო რამ დაწე-
როს ტატომ.

— მაშას ძალზე მოსწონს, ამბობს:
დიდი შენაძენია ჩვენი ლიტერატურის-
თვისო. მაიკო, არ წაგიკითხავს?

— როგორ არა, წამიკითხა, მაგრამ
მისი მოსმენა ვაცს არ მოსწყინდება.

— აგერ მოვიდა კიდევც. — ეკატერინე
წამოდგა, ტატოს მიეგება. — დაიგ-
ვიანე, მოუთმენლად გელოდებოდით.
— ტატომ გაუღიმა ეკატერინეს და
ალექსანდრესაკენ გაეშურა. ალექსანდ-
რემ მხარზე ხელი დაჰკრა.

— გაგვხარე, ტატო!

სტუმრები რბილ სავარძლებზე მოეწ-
ყვნენ და მხერა ტატოს მიაპყრეს.
ტატომ რჩეული გაშალა და დაიწყო:

— „მწყემსო კეთილო, შენს წმიდა
სამწყისოს
შემოგვედრებ ჩემსა სამეფოს“...

გადასახლებიდან ახლად დაბრუნებუ-
ლი გრიგოლ ორბელიანი სავარძელში
იჯდა, თვალს არ აცილებდა ტატოს,
როგორ დაეაქაცებულა. — „გამარჯვე-
ბულნი დარჩნენ რვერნი“. — ესმის ტა-
ტოს ხმა გრიგოლს. — შენც გაგიმარჯ-
ვია, ჩემო ტატო, და უხარია გრიგოლს
საყვარელი დისშვილის გამარჯვება.
ახლა უფრო ახლობელი ხდება მისთვის
ტატო და კვლავ ფიქრები არ ასვენებენ
გრიგოლს: — რად გაგჩენია, ჩემო ბიჭო,
შუბლზე ეგ ნაადრევი ღარები? ქართ-
ლის ბედზე ფიქრმა დაგჩაგრა განა? —
იცის გრიგოლმა, ადვილი არ არის
ქართლის ბედზე ფიქრი. მეფე ერეკლემ
ყველა ქართველს ანდერძად დაუტოვა,
ქართლის ბედზე იფიქრეთო. ამ ან-
დერძს ვაყოლია ტატო და უცნაურად
შეიფრთხილა გრიგოლის გულმა, გაე-
ხარდა, არ დაეიწყებია ტატოს დიდი
ანდერძი მეფე ერეკლესი. ბედი ქართ-
ლისა აწუხებდა მეფე ერეკლესს, ეკრე-
თვე ბედი ქართლისა აწუხებს დღეს
ტატოს და ასე იქნება მუდამ.

უცერამა ხმაურმა გამოარკვია გრი-

გოლი. ტატოს კითხვა დაემთავრებინა
და მადლს უხდიდა გარსშემორტყმულ
ლებს.

ალექსანდრე ჭკვევიანემ ტატოსთან
მკლავგაყრილი მიიყვანა, წარმოსადეგი
ყმაწვილი, რომელსაც ევროპული ტან-
საცმელი ეცვა.

— გაიცანი და შეიყვარე შენი ლექ-
სების თაყვანისმცემელი, მიხეილ ბარა-
თაშვილი, მასაც თავისი წველილი შეუ-
ტანია ჩვენი ჭკვეუნის კეთილდღეობისა-
თვის, მისი ნამუშევარია „ნუმიზმატური
ფაქტები სამეფოსი“. — ტატომ ხელი
ჩამოართვა მიხეილს.

— ნება მომეცით, შინაურულად მოგ-
მართოთ, ტატო! — გაუღიმა მიხეილმა.
მოსული და ჯამუხი ვაქაყი იყო მიხეი-
ლი. მაგრამ მეტად სათნო და ლმობი-
ერი ღიმილი ჰქონდა.

— ამით მხოლოდ მადლიერი ვიქნები
თქვენი.

— შეიძლება დამემგობრდეთ კიდევც.
— კვლავ გაუღიმა მიხეილმა.

— ტატო, გეყოფა სერიოზული ლა-
პარაკი. — მიეჭრა ეკატერინე.

— იძულებული ვარ, დაგთმობ,
დედოფლის სურვილი გარდაუვალია. —
მიხეილმა მდაბლად თავი დაუკრა ჭკ-
ვევიანის ქალს.

— რას მიზრძანებთ, დედოფალი! —
ეკატერინეს მხნეობა დაუყარგა ტატოს
პასუხმა, ბაგეები ჩაიჭამა და ძლივს
წაიჩურჩულა.

— შენთვის დედოფალი ვარ, ტატო?
ნუთუ დაგაიწყდა, რას მეძახდი?

— მომტაცეს იგი. — ისინი ფანჯა-
რასთან იდგნენ. ნუშის ტოტს ქარი მი-
ნას ახეთქებდა და მოპირდაპირე დიდ
სარკეში ჩანდა, როგორ არწევდა ქარი
ბაღში ხეებს.

— და შენც სამუდამოდ დაივიწყე
იგი?

— მე მისი შუქი აღარ მინათებს,
ჩამქრალმა ცეცხლმა სითბო დაკარგა. —
ისინი დაშუმდნენ.

ღარბაზში დადიანი შემოვიდა.

სალომეს საეკვოდ მოეჩვენა ეკატერინესა და ტატოს განცალკევება. მაიკო მიიხზო.

— მაიკო, შენს გაზრდას, ეკატერინეს დამიძახე, მხოლოდ არავინ შეგამჩნიოს.

მაიკო ეკატერინეს და ტატოს მიუახლოვდა, მის სმენას ტატოს სიტყვები მისწვდა.

— ესრე დამიხზო ჩემმა ბედმა ნუგეშის კარი.

— დედა გიხმობს, ეკატერინე! — ეკატერინემ წარბები შეიკრა. ისე შეხედა მაიკოს, თითქოს ვერ გაიგო, რას ეუბნებაო. უეცრად თავი მალლა აიღო, ტატოს მიმართა.

— „ბედი ქართლისა“ ჩემთვისაც გადაწერე!

ტატომ თვალი გააყოლა სწრაფად მიმავალს, რაღაც უჩვეულო იყო მის ხმასა და მოძრაობაში.

— ნამდვილი დედოფალია, შენ რას იტყვი, მაიკო!

— მკაცრი ხარ, ტატო!

— უკვდავება მხოლოდ მშვენიერი სულის საგანძურია, მას ვერც შემთხვევა, ვერც ხანი ვერ დააბერებს.

— ნუთუ არ ხედავ იმ მსხვერპლს, რომელსაც ეკატერინე იღებს?

— ვერ ვხედავ მსხვერპლის საჭიროებას.

— პირადმა დარდმა გაგიქვევა გული?

— ჩემო მაიკო, თავი ანებე სხვაზე ზრუნვას, შენ როგორა ხარ, კარგო, მიხარია მომჯობინებულს ვხედავ.

— ვითომ? — მაიკომ ფანჯარას მიაშტერა თვალი, საიდანაც სიბნელე იხედებოდა.

ტატო და მიხეილი შინ ერთად ბრუნდებოდნენ.

— დიდხანს აპირებთ ჩვენთან დარჩენას?

— თეიმურაზ ბატონიშვილმა პეტერბურგის აკადემიაში მარი ბროსე მიიწვია, იგი ჩვენი ისტორიის შესწავლის საქმეს ჩაუდგა სათავეში. მეც დეკაბრისტების დამარცხების შემდეგ

გადავწყვიტე ისტორიის შესწავლა, ამიტომ გამოვეშურე, ალბათ, რამოდენიმე წელი მომიხდება დარჩენა.

— ჩვენი აზრები ემთხვევა ერთმანეთს, ჩვენი ქვეყნის ისტორიის შესწავლის საკითხი, ჩვენთვის მტკივნეული საკითხია. შეუღლებით კიდევ წიგნის დაწერას.

— მახარებს, რომ უკვე მიგიქცევიათ ამ საკითხისათვის ყურადღება. თუნებას მომცემთ, მეც დავესწრები თქვენს შეკრებას გავეცნობი თქვენს გეგმებს.

— გადავწყვიტეთ, შევადგინოთ საქართველოს ისტორიის საკითხავი წიგნი. მეხუთე საუკუნიდან დავანაწილეთ და ყოველი საუკუნე მივანდეთ თითოეულ ჩვენგანს. პლატონ იოსელიანს კი დავავალეთ, დაწეროს ისტორია ქრისტეს დაბადებიდან მეხუთე საუკუნემდე.

— შემდეგს თათბირს აუცილებლად დავესწრები. კარგი იქნება, ტატო, თუ თქვენ დაივალვით ქართული მწერლობის ძეგლების ქართული მანუსკრიპტების ნუსხის შედგენას.

— ყოველმხრივ ვეცდები, ვემსახურო ჩემს ქვეყანას.

— იმედი მაქვს, გამოიწვეთ თანამგზავრობას და დამეხმარებით, გაცივრო ჩვენი ქვეყანა. ჩემი წინაპრები ვახტანგ მეექვსეს გაჰყოლიან რუსეთში, მეც იქ დავიბადე და გავიზარდე. დღეს ბევრი რამ უცნობია ჩემთვის. თუმცა უცხოეთში მყოფ ქართველებს არასოდეს შევიწყვეტია მუშაობა. ვებუდავთ ქართულ წიგნებს. ვმუშაობთ მეცნიერების სხვადასხვათა დარგში. ცედილობთ კარგად შევისწავლოთ იმ ერის ენა, მწერლობა და ისტორია, რომელსაც სამუდამოდ დაუკავშირდა ჩვენი ქვეყნის ბედ-იღბალი.

ტატო შეჩერდა. მიხეილს შეხედა.

— აჰა ასრულდა ერეკლე მეფის, აზრი დღეს ჩვენს მამულში ბრუნდებიან გადახეწილი ჩვენი შეილები და თან მოაქვთ განათლება.

— გამოუვალმა მდგომარეობამ მიგ-

ვიყვანა მაგ დღემდე. გარდა მავისა, ერეკლეს სწამდა, რომ რუსეთისა და საქართველოს ინტერესები ერთმანეთს ეთანხმებოდნენ. ამიტომ რუსეთის მფარველობა ქართველმა მეფეებმა ყველაზე სწორ გამოსავალად სცნეს. სწამდათ, რომ რუსეთი დიციავდა საქართველოს ოსმალეთისა და ირანის თავდასხმისაგან. ამასთანავე ხელს გვიწყობდა რჯულის ერთიანობაც.

— ამიტომაც თავყვანსა ვსცემ მეფე ერეკლეს ნაანდერძევს, აქამდე თუ ხმლითა და ძალით ჰქვლობდა ქართველი, ახლა მშვიდობიანი მოქალაქის ხელი მართავს.

— მეფე ერეკლემ იმპერატორს აღთქმა დაადებინა, რომ საქართველოს საუკუნო მფარველობას გაუწევდა და მის მტერს საკუთარ მტრად იგულებდა.

— დღეს ვეღარ ერჩის ქართლს, კასპიის ღელვა.

— რაღა თქმა უნდა, კრწანისის ბრძოლის ღალატსაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, მაგრამ ეგ მხოლოდ მიზეზი იყო. საქართველოს ცხოვრების გზა აღრიდანვე იყო გარკვეული და ეს გზა რუსეთს ვერ ასცდებოდა, ბიზანტიის დამარცხების შემდეგ საქართველო გზას ეძებდა ევროპისაკენ და ამ ძიებამ იგი რუსეთამდე მიიყვანა.

— ერეკლეს სურვილი იყო მშვიდობა ენახა საქართველოს, დიდ სახელმწიფოს მიაბარა თავისი ქვეყნის ბედი და სამუდამოდ ჩააგო ხმალი. მხოლოდ დღეს მივხვდი ერეკლეს ანდერძნამაგარს — სიჩუმე ჩამოვარდა. თავ-თავიანთმა ფიქრებმა წაიღო ორივე.

— თქვენს სადგომამდე მოვსულვართ, მიხეილ.

— შემობრძანდით, განავარძოთ ჩვენი საუბარი.

— არა, გვიანაა.

უგუნებოდ გახდა ტატო საუბრის შემდეგ. მარტობა უნდოდა. ამიტომ აღარ გაჰყვა მიხეილს. დაფიქრებული მიდიოდა. მიაბიჯებდა ტრიალ მინდორ-

ზე. ცვარიანი ბალახები ესალმებოდა და ეჩურჩულებოდა:

— ჩვენთან, ჩვენთან მარტო, ქარგო, მოგიალერსებთ, განუგებთ, გაგიხარებთ მარტობით განაწამებ გულს.

ტატომ მიმოიხედა, უცხოდ მოიჩვენა ნაცნობი ადგილები. ჩაჯდა. სამყურა ჰყვაროდა ირგვლივ. დაწვა, სახე სამყურას რბილ ფოთლებში ჩარგო. სამყურას ყვავილებმა და ბაბუაწვერამ სახეზე მოუალერსა, თითქოს ცრემლების შემრობას ფიქრობსო, თვალბზე მიელამუნა. ეამა სამყურას ალერსი. ნორჩი ბალახისა და თავის ქვეყნის მიწის სუნმა თავბრუ დაახვია. რას ეჩურჩულება სამყურას ფოთლები, რა უნდა, ტატოს რას ეძებს?

— დემტო მამო, მიმიღე ძე შეცდომილი! — მუდამ ასე იქნება დაწოლილი მშობლიურ მიწაზე, შეიგრძნობს მის სუნს და ეს ეყოფა ნუგეშად ამ ქვეყანაზე. მუდამ ილოცებს თავისი ქვეყნის ბედნიერებისათვის. მშობელი გაიგებს მის გულისტივილს, როცა ნახავს განსაცდელში, და სჯერა, ტატოს მშობლიური მიწა დაიფარავს მას ყოველგვარი გასაჭირისაგან. მიწას ჩასძახა ტატომ.

— ჰოი, სახიერო, ნუ დამიყარგავ სასოებას, ცხოვრების წყაროვ, მასეი წმინდა წყალი შენი და მით დამიამე გულის სატკივარი. ნუ, ნუ დაჰქროლავს ჩემს ნავს მავნე ქარი, მიეც მას სადგური მყუდროებისა. გულთამხილავო, შენთვის ცხადია ჩემი გულის სიღრმე, შენ უკეთ იცი ჩემი განზრახვა, ნუ დამაჩნევ შავი ბედის ლახვარს, შემიშრე ცრემლი! — ტატოს ცრემლი ეფრქვეოდა სამყურას ფოთლებს და ჩაჩურჩულებდა ტატო მიწასა და სამყურას.

— ვინც მალღის გრძნობის მქონე მეგონა, იგი ვნახე უგულო, ვისიც სული განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია, ვისიც გონება მწამდა ზეგარდმო ნიჭად, მას არც თუ

განსჯა ჰქონია; ვისი ცრემლიც მეგონა ცრემლად სიბრალულისა, გამოპეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანი ცბიერებისა, წვეთი საშინელი საწამლაისა. სად განისვენოს სულმა, სად მიიდრიკოს თავი? ყმაწვილობითვე შეჩვეულმა სულმა, როგორღა გადაინაცლოს? — უტყვი იყო მიწა და სამყურაც, ნუგეშს არც ერთი არ იძლეოდა. უეცრად შეიგრძნო, როგორ წამოადგა თავს ხმა იღუმალის, მის ნაკვალევზე კენესოდა სამყურა.

— უჩო, რად არ გესმის ჩემი, დამემორჩილე, გასწავლი, როგორ უნდა მოიპოვო ბედნიერება, დაიმარხე მშვენიერება სულისა, უმანკოება გულისა და იცოდე იქნები ჰეშმარითად ბედნიერი.

წამოხტა ტატო, აქედანაც უნდა გაიქცეს, აქაც მოაგნო იღუმალმა ხმამ. მირბოდა ტატო, თითქოს კვალდაკვალ ვილაც მისდევსო, ფეხი წამოკრა, დახედა, სასაფლაოს ქვა თეთრად კიაფობდა მთვარის შუქზე და ოქროსფრად ბრწყინავდა წარწერები.

არც ერთი სული, გარშემო საუკუნოებრივი სიცილიერე. შეაკრთო ტატო სასაფლაოს იღუმალმა. ქვაზე ჩამოჯდა. ხმა იღუმალმა აქაც მონახა ტატო და ჩასჩურჩულა:

— აი, ხომ ხედავ მშვენიერ გამოგონებას. სასაფლაო — ეს აუცილებელია აღაშინანისათვის, რათა მომაკვდავი დროგამოშვებით აქ კითხულობდეს თავის ცხოვრებას.

ტატომ ზეცას ახედა და მისი ჩურჩული გაისმა:

— აი, ბედკრულის ნუგეშისცემა, დასასრული ბედნიერების.

დუმილიც მიმთვალე შენდაგი ლოცვად!

ლამის წყვილში ნელ-ნელა იჭრებოდა დილის შუქი. თანდათან ნათლებოდა ჩამობნელებული ქუჩა. პირქუშად

ჩამწკრივებულ სახლებსაც ნათელი აღებოდა. ეფემია ახლა უკვე შეტედა სახლის ბანებსა და სატყელებს. სიცილიერე იყო ქუჩაში, არავინ არღვევდა მყუდროებას. მხოლოდ ეფემია არ აცილებდა თვალს ვიწრო ქუჩას. ხანგამოშვებით მოეჩვენებოდა, ვილაც გამოჩნდაო ქუჩის თავში, მაგრამ მოძალელებული დილის შუქი არწმუნებდა, რომ კვლავ ცარიელი იყო ქუჩა. აგერ ინათლა. ქუჩაში გაისმა ფესსაცმელთა ქუსლების ბაკუნი. ვაჭრები მიეშურებიან თავიანთი ღუქნების გასაღებად. შორს, ქუჩის თავში ვილაც მაყალს აღვივებს და შამფურზე აგებს ქებას. პატარა ბიჭს ღუქნის შესაფალთან გამოაქვს გასასყიდი საქონელი.

მტრედების გუნდი აფრინდა ცაში. შიშველ სახურავზე ჩამწკრივდნენ, ფრთებს ისწორებენ, თითქოს ერთმანეთს ეჩურჩულებიან, რაღაცას უამბობენ, აი ყველა მათგანმა სათითაოდ შეიფრთხილა, დატოვა სახლის სახურავი და სულ ზევით და ზევით აფრინდა. ეფემიამ თვალი გააყოლა, მათი სილაღე ინატრა. ამ დროს ვეებერთელა ფრინველმა ჩამოუჭროლა მტრედების გუნდს და გაფანტა ისინი. — მაგათაც აქვთ თავიანთი დარდი! — გაუელვა ეფემიას და მისი ფიჭრები კვლავ ტატოს დაუბრუნდა.

მთელი ღამე არ უძინია ეფემიას. ასე ზის აივანზე და გასტყერის სივრცეს. დღეს უგუნებოდ იყო ტატო და შიშობს დედის გული, ამდენხანს რომ დაიგვიანა.

სიშარია თუ წარსულის მოგონება? ფეხმოტეხილი ტატო მოუყვანეს სახლში ეფემიას და მის შემდეგ აღარაფერი უსრულდება ბიჭს, თითქოს გზა შეიკრა მისმა ყოველმა სურვილმა. აი, პირველად გაიარა ტატომ ფეხის მოტეხის შემდეგ, დედის გულმა დაიკენესა დაკოტლებული შვილის დანახვაზე.

ეს ვინ არის, მის მუხლებზე თავი

რომ დაუღევს და ხელებს უკონის?
გამოერკვა, დახედა, ვერ იცნო.

— დედა, რად ზიხარ აქ? — ახლა-ლა
შეიციო შეილი ეფემიამ.

— სად იყავ, შეილო, ამდენხანს?

— ორთაქალაში, დედა, მიციდიდი?

— დაიგვიანე, შეილო, შემეშინდა.

— მაპატიე, დედი! მაპატიე. ტატომ
ზეაიტაცა ეფემია, ოთახში შეიყვანა,
თავის საწოლზე დასვა.

— ბავშვი ხომ არა ვარ, დედი, რად
გაიწამე ღამე?

— არ გაგიფრთხილებივარ, შეილო!

— მაპატიე, დედი!

— წადი, შეილო, დაისვენე, საცაა
გათენდება.

— როდი მეძინება, დედა, ახლა შე-
მიძლია, მთელი თბილისი შემოვიარო.

— თბილისში ახალი არაფერია, შეი-
ლო, მხოლოდ დადიანი ჩამოსულა ქორ-
წილისათვის.

ტატომ დედის ხელს ხელი წაატანა.

— დედა!

ძილი გაუტყდა ეფემიას. შეილის შე-
ძახილმა და მისმა გაბრწყინებულმა
თვალებმა აგრძნობინა, რომ არ მოშუ-
შებია ტატოს ჭრილობა. დედის გული
მიხვდა, რა მტკივნეულ ადგილს შეეხო.
დაენანა შეილი, ძილის შემდეგ მეთქვაო
მანც... ცრემლებით ავესო თვალები. —
მაშ, ისევ ძვირფასია ეკატერინე ტატო-
სათვის? ინატრა, ნეტავ არ გასჩენოდათ
ქაეკავაძიანთ კატომ თავისთვის უსაყ-
ვედურა, რად ცლებოდა ამდენხანს, რად
ვერ ივრძნო დედის გულმა შეილის
ტანჯვა, რად ვერ მიხვდა, რომ ტატოს
ჭრილობა მიყუჩებული იყო მხოლოდ
და არა განკურნებული.

ნუთუ სამუდამოდ დაბნელდა ტატოს
გზა? ნუთუ ვერასოდეს იპოვის თავის
ხედრს? ნუთუ ვერასოდეს მოიცი-
ლებს კაეშანს? — და აკენესდა დედის
გული, შეილის ხედრით განაწამები.

ალარც ტატოს დასძინებია, როგორ
სწყუროდა, მის სულს ბედნიერება და
სიხარული, მაგრამ საღლა იპოვის მას!

წავიდა ბედნიერი დღეები, მოგონებე-
ბა-ლა დარჩა ტატოს. არსებულ ეფემი-
ანელია და მომავალი ბნელი... სამუდამ-
მოდ დაეხურა ბედნიერების კარი. პოე-
ზია! ღმერთო, მომეხმარე სიყვარული-
სათვის დავიხშო გული და მხოლოდ
პოეზიას ვემსახურო.

ერთხელ, ერთხელ მაინც გამოანა-
თოს ტატოს ბედის ვარსკვლავმა, ერთ-
ხელ მაინც განაცდევინოს ნამდვილი
სიხარული მხოლოდ ერთი, ერთი წამი
ბედნიერებისა, და ტატოს აღარაფერი
ექნება ამ ქვეყანაზე სამდურავი.

• •

საზეიმოდ მორთულიყო ქაეკავაძიანთ
დიდი დარბაზი, ქალების სინათლეზე
ელვარებდნენ ქალთა ბრილიანტები და
მამაკაცების ეპოლეტები.

დაბალ ტახტზე მჯდომ მანანას გრი-
გოლი უჯდა გვერდით, საიდუმლოდ
საუბრობდნენ. ალექსანდრე სასიძოს-
თან ერთად ბოლთასა სცემდა ოთახში.

ფორტეპიანოსთან ეკატერინე იჯდა
და გაისმორდა მისი სიმღერა: „მოციმ-
ციმდი, მოდი, გამომედარე, შენგან ბნე-
ლი გული გამომიდარე“.

ტატო კარებშივე შედგა. ისევე იჯდა
ეკატერინე ფორტეპიანოსთან, როგორც
ოდესღაც, ისევე ისე ჩამოშლოდა შავი
კულულები მხრებზე, როგორც წინათ,
დიდი ხნის წინათ. მაგრამ განა დიდი
ხანია მას შემდეგ, რაც ტატოს ეკატე-
რინე არ უნახავს? ის ხომ ყოველდღე
ხედავდა მომღერალ, მოლიმარ ეკატე-
რინეს? განა ერთი წუთი კი ყოფილა
ისე, რომ ტატოს ეკატერინეს სახე
თვალწინ არ ჰქონოდა. — მართლაც რა
კარგად თქვა ძიამ, „ხედ წამწამზე მი-
ზიხარო“, — გაუელვა ტატოს. ასე ახლოს
და ასე შორს იყო მისგან ეკატერინე.
— ყველა ჩემი ფიქრი შენ გეკუთვნის,
ციხიერო. — წაიხურაწულა ტატომ. —
როგორ შემიძლია უშენობა? მე ხომ
მხოლოდ შენს ახლოს შემეძლო სიცოც-

ხლე. შენმა სიყვარულმა გამხადა ყველაზე ბედნიერი და ყველაზე უბედურიც ადამიანებს შორის! ნუთუ ყველაზე უბედური ვარ, რაც კი ქვეყნად ღმერთს გაუჩენია?

ეკატერინემ დაკვრა გაათავა. ტაშის ხმამ დაფარა დარბაზი. გიორგი, ილია, ლევანი, მიხეილი მივიდნენ ეკატერინესთან, ხელზე ეამბორნენ მადლობის ნიშნად. ეკატერინე ღიმილით მადლს უხდოდა ყველას.

ტატოს არ ახსოვს, როგორ გაჩნდა ეკატერინეს წინ, და როცა ტატომ მის პატარა ხელს ბაგეები შეახო, იგრძნო, როგორ თრთოდა ის, და, როცა ზეახედა, ეკატერინეს სახემ შეაერთო. — როგორ გაქვავებოდა სახე ეკატერინეს! ტატოს თვალებმა თითქოს გამოარკვია იგი, ნალელიანმა ღიმილმა გადაურბინა სახეზე. უჩვეულო იყო ტატოსათვის ეკატერინეს სევდიანი ღიმილი, წუთით შეჩერდა. შეებრალა ეკატერინე. იქნებ მართალია მაიკო და ეს მსხვერპლი მძიმეა ეკატერინესათვის!

— რად არაფერს შეტყვი, ტატო, არ მოგეწონა ჩემი სიმღერა? — ჩაესმა ტატოს ეკატერინეს ჩურჩული და თითქოს თავისთავად წამოცდა მივიწყებული სიტყვა.

— ცისოერო, დუმილიც მიმითვალე შენდამი ლოცვად! — და თავდახრილი გაჩერდა ეკატერინეს წინ.

ბასრბინილი შროშანი

ქაშუეთში შემავალი ვიწრო ქუჩა ხალხით გაესილიყო. ტაძარში კი ფრთხილად შედიოდნენ რჩეულნი. ყველას გზისაკენ ეჭირა თვალი და აქა-იქ ზოგჯერ გაისმოდა.

— არ მოდიან?

ჭადრის ხეები ბავშვებით შეხუნძლულიყვნენ. მოუთმენლად მოელოდნენ მეფე-დედოფალს. ყველას უნდოდა დაენახა ნამდვილი დედოფალი.

საზეიმოდ გამოიყურებოდა მოხუცი

ტაძარიც. უხაროდა, სადედოფლოდ გზავნიდა თავის ასულს. განვლილი დრო აგონდებოდა, კარგა ხნის განვლილი დრო, მუდმივ დედოფლებს რომ ამკობდა გვირგვინით.

— დედოფალი მოდის, დედოფალი!

ხალხი შუა გაიყო. ტაძრის შესავალთან შედგა პირველი ეტლი. ეტლიდან გადმომხტარმა გიორგიმ ხელი მიაშველა ეკატერინეს

— უპ, რა ლამაზი ყოფილა დედოფალი! — აღმოხდა ყველას.

ტაძრის შესასვლელისაკენ გაეშურა თეთრადმორთული ასულებით გარშემორტყმული დედოფალი. ხალხმა მეორე ეტლს მიაპყრო თვალი და კვლავ გაისმა.

— მეფეც რა ლამაზია!

და ბრჭყვიანებდნენ მზის შუქზე ვაჟაკების ბრწყინვალე მუნღირები, იზნიდებოდნენ თეთრი ვარდები.

ჩახჩახებდა უამრავი სანთლის შუქით განათებული ტაძარი. საზეიმოდ იღიმებოდა ყოველი სანთელი. დედოფლის გასაღებელ გზას ანათებდნენ ისინი. სიჩუმე იყო ყველგან, მხოლოდ ჩურჩული თუ გაისმოდა აქა-იქ.

დედოფალი თავდახრილ იდგა საკურთხევლის წინ. აი, მეფემაც დაიკავა თავისი ადგილი. ილიამ ფეხის წვერით გაასწორა მეფე-დედოფლის ფერხთით დაგებული ფიანდაზის გადაკეცილი ყური. უმცროსი დადიანი მიუახლოვდა მათ, შიშველი ხმალი დაუდო ფერხთა წინ. დედოფალმა პატარა ფეხი ლაპლაპა ლითონს დაადო და ოდნავ აეწია მოშვილდული მარცხენა წარბი.

სვეტზე მიყრდნობილი ტატო თვალს არ აცილებდა ეკატერინეს. მან აღრევე დაიჭირა ეს შეუმჩნეველი ადგილი.

თავდახრილი იდგა ეკატერინე. აღარც სახე უღიმოდა მუდამ მზიარულს. იქნებ გრძობს, რომ ვხედავ. — გაუელვა ტატოს. თითქოს სანთლიანი ხელიც უკანალებს მას. თუ ეს სანთლის აღის ციმციმია მხოლოდ?

რა ფერმიხდილი ჩანს თეთრ ტანსაცმელში ეკატერინე! რა მოხდენილად ციმციმებენ სანთლის ალზე ეკატერინეს თავზე ჯილის მარგალიტები! თითქოს ტატოს ცრემლებია, თავზე რომ დასდენია. მხრებზე დაყრილი ხუჭუჭი თმები სითეთრეს უკარგავენ თავსაბურავს და საყურის თვალები დრო და დრო ბუჩქში მიმალულ ციცინათელასავით აშუქებდნენ.

მღვდელმსახურების არც ერთი სიტყვა არ ესმის ტატოს. ვერც ვერავის ხედავს, მხოლოდ ფერმიხდილი ეკატერინე არსებობს მისთვის და ასე ჰგონია, მუდამ ასე ვიდგები განათებულ ტაძარში, მუდამ ასე ვეუყურებ თავდახრილ ეკატერინესო.

ბავშვობიდან არასოდეს უნახავს დამორცხვებულს. მუდამ ამაყი იყო, იმათითვე დედოფლობის მოსურნე, და მოაგონდა: ბავშვობისას როგორ თამაშობდნენ დედოფლობას, მოაგონდა ეკატერინე, ყვავილების გვირგვინით შემკული.

— ქვრივად დარჩება ლამაზი დედოფალი. — ჩაესმა ტატოს. მოიხედა, დედაბრები ჩურჩულებდნენ, თვალი გააყოლა მათს მზერას. მეფეს ხელში სანთელი ჩაფერფლოდა.

როცა საამბორებლად დაიხარა მეფე, მხოლოდ მაშინ მოსწყვიტა ოვალი ტატომ და მაიკოს სევდიან თვალებს წააწყდა, მისკენ მომზირალს. — რამოდენა თმები ჰქონია მაიკოს!

— დედოფალი შეწუხდა, დედოფალი — გაისმა ჩურჩული ტაძარში. ეს ხმა ერთიდან მეორესთან გადადიოდა, თითქოს ტაძრის ვეება კედლებიც მწუხარებით იმეორებდნენ.

— დედოფალი შეწუხდა, დედოფალი — ხალხი მდორედ შეინძრა, შუა გაიპო და ტატომ კვლავ დაინახა მისი ფერმიხდილი სახე, ძირს დაბრლია თვალები. რად წართმევი ჩვეულებრივი სიამაყე ეკატერინეს? რად თრთის ვისი ხელი მაიკოს მკლავში? რად დაკარ-

გვია სიმტკიცე მის ნაბიჯს? — ტატო მისჩერებია მის ფერმკრთალ სახეს და იცის, ეს უკანასკნელია, დღეოდან! ეკატერინე დაკარგულია მისთვის.

სწრაფად იცლება ტაძარი. ტატო კვლავ დგას და ეჩვენება: ყველ: გასავლისაკენ მიმავალი ეკატერინეს ფერმიხდილ სახეს ატარებს და მის დახრილ თვალებს.

ტატო დაკუთრებს დაცარიელებულ ტაძრის იატაკზე მიმოფანტულ ყვავილებს. ეკატერინეს ნაფებურზე შროშანა აგდია, შროშანა, მკერდს რომ უმშვენებდა ეკატერინეს. შროშანას ასალებად დაიხარა ტატო.

— გამიკითხე, შეილო! — ჩაესმა. შეკრთა. შეაიხედა. აქ ხომ აღარავინ იყო ტატოსა და ყვავილების მეტი. ეს ვინ არის დამკვნარ სახეზე ჯოჯოხეთური ღიმილი რომ უკრთის, გამხმარი ხელით და ვეება შავი ფრჩხილებით მისკენ რომ მოიწვეს? უკან დაიხია ტატომ. ეს, ალბათ, ის კუდიანი დედაბერი იყო, ბებია რომ უამბობდა ოდესღაც, ჭაბუკს გული რომ ამოაცალა.

— გამიკითხე, შეილო! — ტატო წელში გაიმართა. შროშანასაკენ გაწვდილი ხელი მოხუცისაკენ წარმართა. — დედოფლის საკეთილდღეოდ გამიკითხე! — განაგრძობდა ჩიფჩიფს მოხუცი.

ტატომ თვალი გააყოლა გასავლისაკენ მიმავალ დედაკაცს. გაურკვეველად ისმოდა მოხუცის ბუტბუტი და ასე ეგონა, ლოცვის მაგიერ წყველისო კუდიანი ეკატერინეს, მის ფეხქვეშაი ოსრისებოდნენ ტაძრის იატაკზე მიმოფანტული ყვავილები. და აი, დედაბერის ფეხმა ეკატერინეს მკერდიდან ჩამოვარდნილი შროშანა გასრისა. თითქოს მისი კენესა მოესმა ტატოს, სწრაფად დაიხარა. ხელში აიღო გასრისილი შროშანა, ტატომ გაიგონა მისი ნაღვილიანი ჩურჩული.

— შენც დაგკნობია ჭაბუკობა, ტატო.

და ქრებოდა ტაძარში სანთლები.

ბნელდებოდა გარშემო. ტატო სწრაფად გამოვიდა ტაძრიდან. მტკვრისაკენ ჩაუხვია. ნელი ნაბიჯით ჩაჰყვა ნაპირს. მზის სხივები წყლის ზედაპირზე იმსხვრეოდნენ. ბავშვობის დროსაც ხშირად ყოფილა აქ, მამის მეთევზეებთან ერთად. ბავშვობის დროსაც უყვარდა ეს განმარტოებულად მდგარი ჩინარი.

— შენი ხნისაა, ტატო, ეს ჩინარი. — ეტყოდა ხოლმე კაკალა. ამ ჩინარს მიეყრდნო, გადახედა მტკვარს, მოხუც მტკვარს.

გულის სიღრმეში ვიღაც აჯანყდა და ტატომ იგრძნო დიდი ძალა, შებრძოლება მოუნდა ბედღუელმართ ცხოვრებასთან. ბოროტი ხმა კი ხარხარებდა.

— განწირულო ადამიანო, შენ კვლავ დარჩები მარტოდმარტოდ ტრიალ მიწდორზე.

უეცრად შური დაეუფლა. შეშურდა სხვისი ბედნიერება, რომელიც მისთვის მიუწვდომელი იყო.

ბუტბუტებდა მოხუცი მტკვარი. შრიალებდა ჭაბუკი ჩინარი და ორივე სულით ობლობაზე შესჩიოდნენ ტატოს.

• •

დილით აღრე გაემგზავრა დადიანი თავისი ამალით სამეგრელოში. ეკატერინე ოქროსფერ ცხენზე იჯდა. ამომავალ მზის სხივებზე ბრწყინავდა დადიანისეული ცხენის ძვირფასი მოსართავი და ჭავჭავაძეების საგვარეულო ნივთები:

შეჩერდნენ მიმავლები.

ეთხოვებოდნენ ეკატერინეს.

ტატო მიეახლა, კაბის კალთაზე ემთხვია და ეკატერინეს სმენას მისწვდა.

— შენც ჩემსავით სულით ობოლი ხარ! — სწრაფად მოსწყვიტა ცხენი ადგილიდან და თბილისისაკენ გააქანა. მაიკომაც მოსწყვიტა ცხენი და ტატოს გამოუდგა. ეკატერინემ უკანასკნელად თვალი გააყოლა მიმავლებს, ამხედრებული მხლებლებმა შუაში მოიქციეს და წაიყვანეს ჭავჭავაძის ქალი დედოფლად.

ტატოსა და მაიკოს ცხენებმა შორს ჩამოიტოვეს გამცილებლები. ჩამორჩენილებს ვეღარ ხედავდნენ. ცხენები შეაჩერეს და ახლა უკვე ჩორთით განაგრძეს გზა. სიჩუმე მაიკომ დაარღვია.

— რა დაგეშართა, ტატო?

— ჰაერი აღარ მყოფნის, მაიკო, სულით ობლობა მაწუხებს.

— თავი ანებე მაგ ფიქრებს, ტატო, იქნებ სცდები და სხვა უკეთესი ჰპოვო.

— არა, მაიკო, ერთხელ დაობლებული სული მხოლოდ ოხერაში ჰპოვებს შევებას.

ცხენის ფეხის თქარა-თქური მოისმა. ლევანი შეეხშიანათ.

— რად გამოიქეცი, მაიკო, გავნებს ჩქარი სიარული.

— ჩვენ აღარ მივიჩქარით, ლევან.

— დღეს აუცილებლად მიდიხარ, ტატო? — ახლა ტატოს მიუბრუნდა ლევანი.

— დავაგვიანე, აღარც გული მიდგება ქალაქში.

— მაიკო ცხენი შეაჩერა და მომავლებს დაელოდა.

• •

ბარათაშვილები ტატოს ამზადებდნენ ნახიჩევანში გასამგზავრებლად. გამდელი უგუნებოდ დაბორილებდა ოთახებში. ეფემიას ხელიდან უვარდებოდა შვილისათვის ჩასალაგებლად გამზადებული ნივთები. აი, ეფემიამ ჩამოიღო ტატოს წიგნები, ყოველი მათგანი გადაფურცლა, მიუალერსა, ყოველ მათგანს დედის ცრემლი გააყოლა.

მოვიდა ტატო. ოთახში შევიდა. დაცარიელებულიყო ოთახი. შეკრული მადრაშები ლა იდო შუაში. ცარიელი კედლები. ცარიელი წიგნის თაროები. თითქოს საწვედურით უყურებდნენ. დედას ყველაფერი ჩაელაგებინა. იქაურობა მოათვალიერა. მაგიდის უჯრა გამოსწია, საიდუმლოდ შენახული პატარა ყუთი ამოიღო, გახსნა. ეკატერი-

ნეს ცალი საყურის მარგალიტებმა შემოანათეს. ერთ დროს მისი ჩრდილის თამაშმა ანატრებიანა ტატოს, „მუნ უკვდავების შარბათი ვინ სვასო?“ და ასე ნატვრად დარჩა ტატოს სურვილი. წუთით თვალები დახუჭა, კვლავ დახედა საყურეს. ცრემლი ჩამოუგორდა, საყურის მარგალიტებს შორის დაეცა. ტატო დასცქეროდა საყურეს, ველარ გაარჩია, მარგალიტები ეყარა ზევიდან თუ მისი ცრემლები იყო, ეკატერინეს ცალ საყურეზე რომ ციმციმებდნენ.

მარგალიტები ცრემლებივით დააყარა ოსტატმა და სამუდამოდ დაკრემლილი დარჩა ეკატერინეს ცალი საყურე. ფეხის ხმამ ფიქრი შეაწყვეტინა ტატოს, საყურე გულის ჯიბეში ჩაიდო.

მელიტონი სავარძლით გამოიყვანეს აივანზე ტატოს გამოსათხოვებლად. მან გულში ჩაიკრა გასამგზავრებლად გამზადებული შვილი.

— ჩვენი ოჯახის ნუგეშად შენლა დარჩი, შვილო! ოჯახის დახსნის სურვილმა შორი გზა გაგიშადა. ღმერთმა სურვილები აგისრულოს და ჩვენი დახსნა შეგაძლებინოს ამ გაჭირვებისაგან!

ეფემია უსიტყვოდ ცრემლებს აფრქვევდა შვილის მკერდზე. გულზე ხელებდაკრფილი მისჩერებოდა დროში ჩამჯდარს გამზადებულს და ლოცვასავით მხოლოდ ორ სიტყვას იმეორებდა:

— როდის დამიბრუნდები, შვილო?

ეფემია დიდხანს მისჩერებოდა ვზას. სად მიდის მისი ტატო? რად მიდის? — ოჯახს უნდა უშველოსო. — ამბობს მელიტონი. ვილაც აჯანყდა ეფემიას სულში და ხმამალა განწირული ხმით ყვიროდა: არ წაიდე, არ წაიდე! არ უნდა ეფემიას ოჯახის შევლა, არაფერი არ უნდა ეფემიას, ტატოს მეტი. მაგრამ რა უხმოა ეს ყვირილი, არავის არ ესმის იგი ეფემიას მეტს.

დილით მზის ამოსვლისას ეკატერინე გააილა თბილისმა სადედოფლოდ, მზე 5. „მნათობა“ № 11.

ჩადის და ტატოს აცილებს ბედის საძებნელად მიმავალს.

აყვავებულ იასამნებს შორის მიდის. ტატოს გზა, მოწმენდილ ცაში სრიალებენ მერცხლები და ჩამავალი მზის სხივებზე ლაპლაპებს სიონის ტაძრის გუმბათი. გაახსენდა ის დღე, როცა სიონის ზარის შემოკვრით აპირებდა თბილისის გაღვიძებას და ეს სურვილიც ოცნებად დარჩა მხოლოდ.

ტატო ეთხოვება ყველაფერს. თანდათან შორდება თბილისს. რამდენი ტკიბილი და რამდენი მწარე დღეები ახსოვს აქ! მაგრამ, აი, თბილისის ზოგიერთი ადგილი სივრცემ ჩანთქა, შორიდან მთაწმიდა-ლა მოჩანს და ძლავს-ლა ისმის მწუხრის ზარი. საყვარელი გახდა თბილისში გატარებული მწარე დღეებიც კი ყველა კუნძული, ყველაფერი უყვარს აქ ტატოს და ყველაფერი ენანება.

ყორნების ყრანტალმა ფიქრები შეაწყვეტინა, ჩინარის კენწეროებზე ჩამომჯდარი ყორნები დროშის ხმაურმა შეაშფოთა, ყაყანიტ წამოიშალნენ.

ახედა ტატომ ცას. უკან რჩება თბილისის ცა და ყაყანიტ მისდევდნენ ყორნები ტატოს ნაკვალევს. თვალები დახუჭა და ხმა იდუმალი აჩურჩულდა:

„მიქრის, მიმაფრენს, უგზო-უკვლოდ,
ჩემი მერანია,
უკან მომხავეის თვალბედითი შავი
ყორანი“...

ორი გული

ზალიდან მონადენმა ხმაურმა შეაკრთო ეკატერინე. მოჯრილი ფიქრები თავის გაქნევით მოიცალა. წამოდგა. ვეებერთელა სარკეში მთელი ტანით გამოჩნდა, თვალი შეაელო თავის ანარეკლს, ეუცხოვა. შავ თმებს თეთრი ზოლი გადასდევდა შუბლის ზემოდან. ხელი გადაისვა თეთრ ზოლზე, აკომციმდინ ქალის სინათლეზე ისინი, სამშობლოდან შორს გატარებული დღე-

ბის მოწმებდალ გაჩენოდნენ ისინი ეკატერინეს. მაღალ შუბლსაც გადაჰყვოდა ზოლი მთელ სიგრძეზე. ესეც სამშობლოს სევდამ გაუჩინა ეკატერინეს. უცხოდ მოეჩვენა თავისი თავი. სარკეს მოსცილდა. ფანჯარასთან მივიდა. ორივე ხელით გამოალო. მონადენ სიოს სახე მიუშვირა, სიომ შეარხია მარმამის ფარდები, ოთახში შემოიჭრა, ეკატერინეს სახეს მიუალერსა. შუბლს ზემოთ თეთრი ზოლი აუშალა და მთელ თავზე გადააყარა ვერცხლივით მოელვარე თმები. აშლილ თმებზე ხელი გადაისვა ეკატერინემ. სახეზე ნაღვლიანი ღიმილი გაეკრა. ანაზღად თბილისი მოაგონდა. ფანჯარას რომ გამოაღებდა, თბილი და რბილი სიო იჭრებოდა ოთახში, ალერსით გადაურბენდა სახეზე და ოთახს ფეხბაკეებით შემოივლიდა. ზევიდან თბილისის ცა დაჰყურებდა. შორიდან კი ისმოდა მტკვრის გულჩათხრობილი დუდუნე, გაჩს რომ ეკვროდა კლდიან ნაპირებს. შორს, შორს მეტრეველები გამოჩნდებოდნენ ჩირადნებით და ქაჩს გრიგოლის ლექსის სიტყვები მოჰქონდა — „თვალს ავახელ, ზედ წამწამზე მიხიხარ“... და ეკატერინეს მოეჩვენა: იქ, იქ იყო, თბილისში, გადასცქეროდა მტკვარს, თვალს ადევნებდა მეტრევეებს და ესმოდა მათი სიმღერა.

ბაღიდან მონადენმა ხმაურმა გამოარკვია ეკატერინე. ფანჯარაში გადაიხედა. მისი ქალ-ვაჟი სკამებზე ისხდნენ და შესჩერებოდნენ მათ წინ მდგარ ახალგაზრდას. შავი კოსტუმი ეცვა ჯაბუქს, განიერი მხრები, მაღალი შუბლი... ხელშემართული იდგა ჯაბუქი, თვალები უბრწყინავდა, რბილი და მელურა ხმა ჰქონდა. მისი სიტყვები არ ესმოდა ეკატერინეს, მაგრამ, ვის აგონებს მისი მოელვარე თვალები, გაბრწყინებული სახე და მაღალი სპეტაკი შუბლი?... შეკრთა ეკატერინე, ფანჯარის რაფაზე დაყრდნობილი ხელი აუკანკალდა, ბაგეები აუთრთოლდა და გულმა

თავისთავად წამოიძახა მივიწყებული სახელი:

არქონეშვილი

— ტატო!.. ჯაბუქმა თითქოს გამოგონა ეკატერინეს ჩურჩული, მთელი ტანით მობრუნდა მისკენ და მისმა გაბრწყინებულიმა თვალებმა კვლავ ტატოს თვალები მოაგონეს ეკატერინეს... ეს ხომ ტატო იყო, მათს დიდ დარბაზში მარჯვენა ხელი ზეადემართა და მოესმა მისი სიტყვები: „მორბის არაგვი არაგვიანი, თან მოსძახიან მთანი ტყიანი“... და, აი, ტატოს ხმას ძალა ემატება და კვლავ ისმის იმედით სასვე ერეკლეს ხმა... დიდხანს იდგა ეკატერინე, დიდხანს ესმოდა ტატოს ხმა: „დიდი ხანია გულს ირაკლისა გადუწყვეტია ბედი ქართლისა“... და სინთუმე ჩამოვარდა დარბაზში. ამ სინთუმემ შეაკრთო ეკატერინე, თვალები გაახილა, მიმოიხედა. სამშობლოს სევდა გამოჰყვა თან. დღენიადაც ნატრობდა იმ საოცნებო მხარეს, სადაც პირველად დაინახა სინათლე. ყველაზე ნათლად გადაიშალნენ მის თვალწინ სამშობლო მხარის ის სურათები, რომლებიც გამოთხოვების დროს აღიბეჭდა მის გონებაში. სწრაფად მოსცილდა ფანჯარას, სამუშაო მაგიდის უკრა გამოალო, ათრთოლებული ხელებით დაუწყო ძველ ნივთებს გადმოლაგება. აი მამის კრიალოსანი, დედის შუბლის ქინძისთავი, პატარა ნინოს თმის კულულო, გრიბოედოვის საპაპიროსე და კვლავ მოეჩვენა ეკატერინეს ეტლის საფეხურზე ფეხშედგმული გრიბოედოვი, უკანსკენლად რომ ეთხოვებოდათ. აი, მინდის ეტლი და კვლავ ზედავს ეკატერინე, როგორ ირხევა პაერში გრიბოედოვის ხელთათმანი. ესეც თბილისიდან წამოღებული აყვავებული ნუშის ტოტი და ტატოს ხელით ნაწერი რვეული. ეკატერინე სავარძელში დაუშვა: ხელები ულონოდ დაუცვივდა მუხლებზე და ათრთოლებულმა თითებმა ფურცვლა დაუწყო ტატოს რვეულის შეყვითლებულ ფურცლებს. აშრიადნენ

ჩვეულის ფურცლები ეკატერინეს თი-
თებში და ეკატერინეს მოეჩვენა, რომ
კვლავ იგრძნო ტატოს გულის ძვერა.
ეს ხომ ტატოს გული იყო, ტატოს
ბობოქარი გული, თავისი ქვეყნიდან
წორს რომ ჩაიხვია შავმა მიწამ და
შეწყდა მისი გულის ბობოქრობა. შეწყ-
და მისი მერნის დაუსრულებელი ქრო-
ლეა და დაისვენა მისმა გულმა!...
ტატოს გული აქ არის, ამ პატარა რვე-
ულში, კვლავ ესმის ეკატერინეს მისი
გულის მოძრაობა. ის ხომ ეკატერინეს
თავის ხელით მოუტანა ჭაბუკმა! მაგ-
რამ აქ რა უნდა ტატოს გულს? ტატოს
გული იქ უნდა იყოს, თავის თბილის-
ში.

ზარი დარეკა ეკატერინემ, მსახურს
უთხრა — უხმეო ახალგაზრდებს. რო-
ცა ახალგაზრდები ოთახში შემოვიდნენ,
ოთახის შუაში იდგა ეკატერინე, ჭადის
ელვარებას გაეშუქებინა იგი, მისი თვა-
ლები იმედით შესჩერებოდა ჭაბუკს და
ლოცვასავით გაისმა მისი ხმა.

— დიდხანს ველოდი ღირსეულ
შვილს ჩვენი ქვეყნიდან. ილია, დღეს
ბაღში ჩემს შვილებთან მოსაუბრე და-
გინახე და ვიგრძენ, ღირსეული იყავი
გადმომეცა ჩემი ანდერძი — ჩემს დროს
თბილისში იყო ჭაბუკი, რომელსაც ისე-
ვე უცემდა გული, როგორც შენ. მას
თავის ქვეყანაში განსვენებაც არ
ელირსა, უცხო მხარეში ქარიშხალმა

ზარით — ღრიალით მიიყარა მიწა. მისი
გული კი მე წამომყვა, ქართლის ბედის
სათვის ძვერდა ის და ვალდებული ვარ
მასვე დავებრუნო.

ეკატერინემ ორივე ხელით გაუწოდა
რვეული ილიას. ილიამ ჩამოართვა და
თავდახრილი ეამბორა ეკატერინეს
ხელს.

ეკატერინეს ცრემლები დაპალუპით
ჩამოსდიოდა სახეზე და ეფრქვეოდა
შავი ხავერდის კაბაზე. შვილები გაო-
ცებული შესჩერებოდნენ დედას, პირ-
ველად ხედავდნენ მტირალს.

— იქ, ჩემს თბილისში, მთაწმიდის
გულში ჩემთვის წმინდა საფლავებია
წინოსი და გრიბოედოვის, მიდი მათთან,
ჭაბუკო, უთხარი მათ, რომ ეკატერინემ
ტატოს გული გამოგატანა. გრიბოედო-
ვის ბობოქარი გული იცნობს მას.

ილია ჭევჭევაძე ქუჩაზე ფართო ნაბი-
ჯებით მიიბიჯებდა, მას ორივე ხელით
გულში ტატოს გული ჩაეკრა. თავი მალ-
ლა აეწია, ქარი უფრიალებდა შუაზე
გაყოფილ თმებს, მისი გაბრწყინებული
თვალები სადღაც შორს, შორს იცქი-
რებოდა და გრძნობდა, ტატოს მიერ
გათელილ ბილიკზე მიიბიჯებდა, ეს გზა
უფრო ადვილი იყო, ვიდრე ტატოს
მერნისათვის საეალი გზა და უხაროდა
მას, ტატოს გული მიჰქონდა თბილის-
ში, საქართველოს გულთან.

გრიგორ აბაშიძე

ღექსები ნიგნიდან — პირანდეზზე

მამულუკაშის მახსენება ეგვიპტეში

მამულუკობა ქარიშხლიანი,
მიწას გაკრული ბედაურები...
მე შესმის მათი ჯაჭვის ჩხრიალი,
მათ ოხერას შორით ვეხსაურები.

ცას ელვად აკრავს მათი ხმლის კვალი,
მიწას — ცხენებს ნაფეხურები,
ცეცხლს მოაფრქვევენ მრისხანე თვალით
და მოფრინავენ ფრთაშესხმულები.

აქ ბევრი მოკვდა ბეი მორკმული —
მკლავდამაშვრალი და ნაომარი...
სამშობლოს ჯაერით გულგამოკმულის
აფწიოთ, ძმებო, შესანდობარი, —

მათი, ვინც ტახტზეც ყრმობის ჩვენების
ტყვედ დარჩა და სხვა ნატურაც არ ჰქონდა —
ძილში ტოლებთან ჯოხის ცხენებით
თავის სანატრელ ქართლში დაქროდა.

ლანდივით სდევდათ სამშობლოს სევდა
ჩვენი ცისა და მიწის მიჯნურებს.
ვინც სიკვდილის წინ უხშობდა დედას,
მათთვის შენდობას ვინ დაიშურებს!

ჩვენი ლეიძეები და სისხლხორცები
კვლავ დაფუბრუნოთ. ძმებო, ჩვენს წილს,
მათგან სამშობლოს ზოგი ოცნებით,
ზოგი სტამბითაც შემოეწია.

ყური ვათხოვოთ ჩვენ მათს საჩივრს,
შენდობა ვუთხრათ მათ, ვინც ღირსია!
არც ურჯულობა, არც გარდახვეწა
მათ თავის ნებით არ უქირაიათ.

მაგრამ ნუ ჩავთვლით მათ ჩვენს თვისტომად,
ვინც შეაგინა თვისი ბავშვობა,
მამულუკობა ვინც თვით ინდომა
და თვით ირჩია ყიზილბაშობა.

წყველა და კრულვა მათს გზას შავგზიანს,
ვინც სამშობლოზე მახვილგაწვდილმა
მამულს მტრის ურდო შემოასია
და საქართველოს სისხლი აწვიმა.

ძვირად დაგვიჯდა ვ-სი გაცნობაც,
ვინც დედის საფლავს ჰნავდა სახენელით, —
ჯანდაბას მათი დიდი კაცობაც,
ჯანდაბას მათი დიდი სახელიც!

... მამულუკობა ქარიშხლიანი,
მიწას გაკრული ბედაურები...
მე მესმის მათი ჯაჭვის ჩხრიალი
და ქართლის ოხერას ვეხმაურები.

პანანა ჯანაშიძე

★

გაზაფხულივით
წამოიჩიტე,
ხმა დაიმძიმე —
მდინარის მსგავსად;
მაინც ძალიან დიდხანს გიკვირდა,
რატომ მალავენ ქალები ასაკს.
შენი ცხოვრების ნახევარ გზაზე
შენ შეგიყვარდა პირველად ქალი,
შენ გადააღვე ცხოვრებას თვალი,
როგორც დიდი ხნის წაქითხულ გაზეთს,
თვალში უცნობმა სხივმა იელვა,
უცნობი რიხი დაეტყო ხმასაც,
და შენ დამალე გრძნობა პირველი,
როგორც ქალები მალავენ ასაკს.
საკუთარ თავის გქონდა იმედი,
ცალი ხარივით უღელს შეები,
მაგრამ
როდესაც ახლოს მიხვედი,
შენ შეგეშინდა ბედნაერების.
მაინც მიხვედი,
მიხვედი ისე,
როგორც მიდიან თოვლში კოცონთან,
ცოტათი მაღლა იწვევდი კისერს
და თავი ცოტა უფრო მოგწონდა.

როგორც შეგეძლო,
ისე გიყვარდა,
ველარ ახსენი ღუმილის რაზა,
და შენ მალავედი გრძნობას პირვანდელს.
როგორც ქალები მალავენ ასაკს.
იგრძენ,
რომ წიგნებს ყმაწვილკაცობის
ძალიან დიდი ნაწილი მიეცე,
რომ „არა“ ზოგჯერ ნიშნავს თანხმობას
და რომ ქუჩაში ყიდიან იებს.
ქუთუთოებმაც იგრძენეს სიმძიმე
და ვერ იპოვნეს თვალებმა რული,
მარცხენა მხარზე ველარ იძინებ,
შენ ზუსტად იცი,
სად არის გული.
შენ იცი დიდი კანონი მიწის,
რომ სხვა სამოთხე არ არის არსად.
აბლა შენ იცი,
შენ კარგად იცი,
რატომ მალავენ ქალები ასაკს.
შენ დღესაც გიყვარს,
როგორც გიყვარდა,
ცალი ხარივით ეწევი უღელს
და ისე მალავ გრძნობას პირვანდელს,
როგორც ქალები მალავენ მუხლებს.

უნდა გავეძქე,
უნდა გავეძქე
მაღალი მთების ვიწრო დერეფანს,
სივრცეს იპოვნის სული ვაკეზე
და თვალი ლაქვარდს მიეფერება,

გულს გაახარებს ბარის ბალახი,
სადაც ლამაზი ღუმილი მეფობს.
...თუ შეიძლება,
ცა დამანახეთ,
ძალიან მაღლა წასულთ მთებო!

სამი წლის წინათ,
სამი წლის წინათ
შენ გიხაროდა პირველი თოვლი,

შენ გიხაროდა პირველი ია
და ჩერო —
შენი ოცნების ტოლი.

სამი წლის წინათ
 წახვედი ზღვაზე,
 ზღვა დაინახე პირველად მაშინ,
 შენ სული გქონდა ტალღებით საესე
 და წვიმის წვეთებს უსმენდი ქარში.
 სამი წლის წინათ
 ეძებდი ვარდებს
 და იმაგრებდი თმებში ლეროთი,
 სამი წლის წინათ

ნაპირთან მარტო
 იდექი,

თითქოს ხომალდს ელოდი:

სამი წლის წინათ
 ზღვა იყო დინჯი
 და შენ ოცნების იაღქნებს ენდე...
 შენთან მოვიდა მაღალი ბიჭი,
 მაგრამ ეს იყო ...სამი წლის შემდეგ.

შენ წამწამები დახარე ოდნავ
 და თვალს არიდებ სარკეებს ცივად.
 თითქოს უეცრად გამოგაღვიძეს
 დიდი და ტყბილი სიზმრების შემდეგ:
 ერთბაშად სახლი გეპატარავა,
 დაგივიწროვდა კაბები უცებ,
 გადაივიწყე ნათესაეები
 და ხშირად გრჩება კარები ღია.
 დასცქერი შენი ბავშვობის სურათს,
 სხვისი თვალებით უმხერ ყველაფერს,
 დახუჭავ თვალებს,

საკუთარ თავსაც
 სხვისი თვალებით უყურებ ზოგჯერ.
 ყველაფერია ოცნება შენთვის, —
 შენთვის მოკლეა იანვრის ღამეც,
 გაწუხებს ვიღაც,
 გაშინებს რაღაც,
 მიტომ დახარე წამწამი ოდნავ
 და თვალს არიდებ მაღალ სარკეებს,
 მაგრამ — გეძახის ბედნიერება,
 რომელსაც ველარ დაემალები.

მე ერთი ძველი სურათი მიყვარს —
 იქ ჩემი თავი ძალიან მომწონს.
 ეს სურათია იმჟამინდელი,
 ოდეს ალალი ბიჭი ვიყავი,
 ერთი ტყუილი არ მეტყვა ჯერაც,
 არ დამეშალა არცერთი ბუდე
 და ერთი ბავშვიც არ გამელახა,
 რადგანაც თავათ ვიყავი ბავშვი.

აი, ამიტომ,
 აი, ამიტომ
 მე ჩემი ძველი სურათი მიყვარს,
 ძალიან მიყვარს და მინდა, რათა —
 ოდეს ცხოვრების შარას გაევილი —
 წარსული ჩემი მომწონდეს იმე,
 ვითარცა მომწონს სურათი ჩემი.

3. სპირაზი

მეგობრებს

მე ვიზრდებოდი უხალისოდ, ზანტად
და წყნარად,
საგულნაკლულოდ პატარა და მორცხვი
ზედმეტად,
ამოცანების ამოხსნაზე ვტიროდი
მარად,
წლის ყველა დროში წამლების სმა თან
დამყვა ბედად.

ბოლოს ოჯახის მორთულობა
ძლიერ მომწყინდა,
მომწყინდა, როგორც შეჩვეული კარის
კრალი,
მძლე ქარიშხალი და გაშლილი სიერცე
მომინდა,
ხმა აზვირთებულ მდინარეთა, ზღვების
ღრიალი.

დაუნანებლად მივატოვე ოჯახი უცებ,
ვხეტიალობდი,
სად არ ვიყავ, აბა ვინ იცის!
ჩემიანების გასაკვირად, გასაოცებლად,
მე მეტრომშენში
შევიქენი მბურღავი მიწის.

ცვლის შემდეგ, როცა ამოვედი მე
მალაროდან,

მყის მოვიწმინდე შუბლი,
სველი რომ მქონდა ნაპით.
პირველად ვიგრძენ ფეხქვეშ მიწა და
მიხაროდა,
რომ განვიცდიდი მის მშვენებას მთელი
სიამით.

ეს გრძნობა იყო
ვით ნაპოენი და მონაგარი,
დედაქალაქში დაედიოდი არა
ცანცალით:

ჩემი ნაბიჯი უკვე გახდა
მტკიცე, მაგარი,

ბატონ-პატრონის ადვილურვე ღონით
და ძალით.
ავლა-დიდება მთელი ჩემი აი, ეს არი:
სამხედრო ბილეთს და პასპორტსაც
ჯიბით ვატარებ;
მაქვს პატეფონი, დღე-ნიადაგ
მოუსვენარი,
მაქვს ჩემოდანი, იმ ჩემოდნით სად არ
ვიარე.

სხვა საოჯახო ნივთებიც მაქვს,
ჩამოვთვლი რიგით:
სარკმელთან რომ დგას, გასაშლელი
საწოლი არი,
მაქვს კალოშები
გვირაბებში მქირდება იგი,
თალხი მაუდის ტანსაცმელიც მაქვს
საკეთარი.

და ამათ გარდა, სხვათაშორის, ბევრი კი
არა,
მომეპოვება ცოტა გროში,
სახარჯო ფული;
ბოლოს, სხვადასხვა საქალაღლე სავესეა
მარად, —
მასში ვინახავ ხელნაწერებს,
ხეაშიაღს გულის.

სხვა არაფერი გამაჩნია მე შესახიდი.
ყველა ნაცნობი ასე ფიქრობს, ამრიგად
ბჭობენ,
რომ ეს ქონება არ არისო ძალიან ღიდი,
ცოტა არისო, ძლიერ ცოტა, ასე
ამბობენ.

მე არ დაუწყებ ტყუილ დავას მათ
არასოდეს,
გამელიმება
და ჩემს გულში ვიფიქრებ ასე:
ზედმეტი ნივთი გვირაბგამყვანს რად
უნდა ჰქონდეს?

რამი სკირდება უბრალო კაცს ნივით
ძვირფასი?

მე სულ სხვა საქმე და სხვა ფიქრი
მიტაცებს, ძმებო?—

მინდა ყოველდღე გამოენახო დრო,
თუნდ მცირედი.

განმარტოებით ვჯდები მაშინ მე
საგანგებოდ,

ვცდილობ აეწერო თქვენი ყოფა. შრომა,
იმედი.

ყოველ სიტყვაზე მე ბევრს ვფიქრობ,
არ ვზოგავ ძალას,

რომ რასაც დაეწერ თქვენს შესახებ მე
წრფელი გულით,

თქვენს გულს ხედებოდეს,
აღუვებდეს თქვენს გრძნობას

ხალასს,
არ იქნეს ფუჭი, უსარგებლო და
დაკარგული.

დღენი დნებიან შეუმჩნევლად, ჩუმად
გატოვებენ,

ო, რა-რიგ სიბრძნით სავსე სიტყვებს
გულში ვინახავთ,

ჩვენ იმედები გვამხსნევენ,
გვასაზრდოებენ:

რაც დღეს ვერ შევძელთ დაგვეძლია
ხვალ გადავლახავთ.

ამიტომ არის,
დავას. იმედს,

წუთებს ოცნების,
ჩემს მაგიდას და

მყუდროებას პატარა ბინის,
მე არ გავცვლიდი

თუნდ შემპირდნენ თვით ოქროს
მთები

და ან ზღაპრული მდინარენი შუშხუნა
ღვინის.

თარგმანი გრიგოლ ცხეცლაძისა

ს უ თ ნ ი

ანზორ ნიკოლაშვილს მამა სამამულო ომში დაეღუპა. ყმაწვილი ადრე მოწყვეტიტეს ბავშვურ, უღარდელ ცხოვრებას და ტოლ-ამხანაგებში ნაწარდს. ისე კი, როგორ უნდოდა სულ მათთან ყოფილიყო, ექიდავა, ეხტუნა და ლელო გაეტანა. გული სწყდებოდა ბავშვს, დრო არ ჰქონდა, მტკვრის პირას სილაში ეგორავა და მერე აფოფრილ ტალღებს ქოჩორზე მოჰქცევოდა. ბანაობას რომ მორჩებოდა, გული ბადებისაყენ მიუწყევდა, მაგრამ, როგორც კი გაახსენდებოდა შინ თვალცრემლიანი დედა მელისო, მოზრდილივით ჩაფიქრდებოდა და გულში მისთვის ჯერაც შეუცნობი ნაღველი ჩაუდგებოდა. ათას უბედურებაგადატანა, ხანდაზმული კაცივით მძიმედ ჩაფიქრებული ბრუნდებოდა შინ. შეატყობდა თუ არა დედა უხალისობას, აცრემლდებოდა, მერე, შვილს არ დავანახოო, შებრუნდებოდა, ხელს კაბის კალთას შეავლებდა და მალულად თვალბეჭეში ამოისევამდა. ნაძალადევიად გალიმებულ დედას ანზორიც უღიმოდა, მაგრამ დედის ღიმილივით მისი ღიმილიც ნაძალადევი იყო.

ანზორი ყველაფერში დედას ჰბაძავდა — ტირილსა და სიცილში. შრომასა და გავლა-გამოვლაშიც. მზრუნველი დედის თვალბეჭე რა გამოეპარებოდა: რაკი ერთხელ მიუხვდა დედა შვილის გულისწუხილს, არა თუ ცრემლს, გულში რომ ცეცხლი ჰქონდა გაჩენილი, იმასაც უშალავდა. როცა ბოლმა შემოაწეებოდა, სახლიდან გარბოდა, სარდაფში ჩაიკეტებოდა და თეთრეულის რეცხვაში იქანებოდა. დარდი

ცოტათი მიუყუჩდებოდა თუ არა, ისევე ოთახში ამოვიდოდა, პატარა ანზორს თვალბეჭეში ჩახედავდა და მერე ნაზიკოსა და ზაურის მოეფერებოდა. ისინი ზომ ანზორზე უმცროსები იყვნენ, მათ ზომ ამ ქვეყნისა არაფერი ესმოდათ! ამ დროს ანზორი მხოლოდ ერთს ამოჰხედავდა დედას და გულში რომ „მატარებელი“ მოუტანა, იმას დაუწყებდა კირკიტს, ხან ორთქლმავალს მოხსნიდა შემადგენლობიდან და ხან ვაგონს.

მეზობლის ბიჭები ფანჯარაში თავს შემოპყოფდნენ, მაგრამ ანზორი, თითქოს იატაკზე ყოფილიყო მიჯაჭვული, ეჭვს შეინძრეოდა, წამოდგომას დააპირებდა, მერე რაღაც გაახსენდებოდა, გული შეეკუმშებოდა და მხრებჩამოყრილი ისევე იატაკზე დაეშვებოდა.

გაბრაზებული ბიჭები ხელს ჩაიქნევდნენ, გამოაჯავრებდნენ და უღარდელი სიცილითა და სიმღერით გარბოდნენ. დედამ არ დამინახოსო და თვალცრემლიანი ანზორი ფანჯრიდან დიდხანს გასცქეროდა ტოლებს, ისინი კი ხელი-ხელჩაკიდებულნი, ქრიამულით გარბოდნენ მტკვრის ნაპირისკენ.

ანზორის გასართობი ისევე ორთქლმავალი იყო. ხან ოთახში დაარბენინებდა და ხანაც ეზოში ჩამოახრივინებდა. ამ დროს მართლაც ჩაესმოდა მას ყურში ორთქლმავლის კვილი. ანზორი ხედავდა, თუ როგორ გარბოდა მატარებელი დიდუბიდან სადგურისაკენ. მობრუნდებოდა და ახლა ისევე ჩაავლებდა ხელს თავის „ორთქლმავალს“.

დიდუბეში, რკინიგზის დარაჯის ჯიხურთან ერთ დღეს საშინელი ყვირილი

და წივილ-კივილი ატყდა, ქალები და მათ შორის სადგურიდან მომავალი ანზორის დედა სასწრაფოდ იქით გაეშურნენ. ჯიხურთან რომ მივიდნენ, საშინელი სანახაობა გადაიშალა მათ წინ: მატარებელს ვილაცის ბავშვი გაეჭანა. ეკატერინემ ანზორიც იქ რომ დინახა, კინლამ გაგიჟდა ქალი.

ის ბავშვი ანზორის ამხანაგი იყო. თურმე ორივენი სახლიდან გამოპარულიყვნენ, უნდოდათ ახლოდან დაენახათ თუ როგორ გარბოდა მატარებელი ლიანდაგებზე, მემანქანე სად იჯდა, როგორ მართავდა საქვს.

გონსმოსული ეკატერინე მიხვდა, შვილი პირველად არ იყო აქ. ხანდაჩან რომ გადაიკარგებოდა, თურმე აქ მოდიოდა, მატარებლის მოძრაობას უყურებდა. ახლა კი თვითონ ხედავდა: რა უბედურებაც მოჰყოლოდა მათს ამგვარ საქციელს. ანზორი გადარჩა, მაგრამ ეს მესობლის ბიჭი რომ დაილუპა?

შინ რომ მიიყვანა ბავშვი, ეკატერინე მაშინვე სათამაშო მატარებელს ეცა და სულ მიღწე-მოღწეა. ანზორი კედელს აეკრა და ხმა გაკმობდა. მას შემდეგ ანზორი დიდუბეში აღარ გაპარულა, მაგრამ მატარებელი ისევ ძველებურად იზიდავდა და იტაცებდა.

ერთხელ ეკატერინემ ანზორის საწოლთან ორთქლმავლის სურათს მოჰკრა თვალი. საცოდავი ჭკრივი, კინლამ შეიშალა, სურათი კედლიდან ჩამოხსნა და ის იყო ნაყუწ-ნაყუწად უნდა ექცია. ანზორი ხელბეში ჩააფრინდა და უძილო ღამეებში ჩუმად ნაცოდვილარი ნახატი ძლივს ვადაარჩინა.

დიდ საგონებელში ჩაეკარდა ეკატერინე. ეს ბიჭი უთუოდ ამ მატარებლის მსხვერპლი გახდებო, ფიქრობდა ის.

იმ ზაფხულს ანზორი ნათესავმა სოფელ მეტეხში წაიყვანა. იქ კი ვერ გაჰყვა დედა, რადგან სამსახურის გაცდენა არ შეიძლებოდა.

ანზორი სოფელში ჩასვლისთანავე თანატოლებში გაერია. ჯერ მტყვარზე გა-

ჰყვა მათ, მერე მწიფე პურის ყანებში. ქართლის ველები ბალნარაგვით ყვეადა. ხეხილს ტოტები ნაყოფით დახუნდა ლოდა.

ანზორმა განსაკუთრებით საადრეო ატმით იჯერა გული. ყვითელი ატმებით უბეები ამოივსო. საღამოს ჭილაობა გაიმართა. ანზორიც ჩაერია ჭილაობაში. ზოგი თემოს თავზე გადმოიღო და ზოგსაც წელში შეუვარდა.

ამ გაწამაწიამი რომ იყო, ანზორმა შორიდან ხუთევაგონიან მატარებელს მოჰკრა თვალი. მოჰქროდა მატარებელი, მაგრამ გასაკვირი ის იყო, რომ მას არც ორთქლმავალი ება წინ და არც ელმავალი, არც კიოდა და არც ღულუნებდა, არც ორთქლი ამოსდიოდა მილიდან და აღარც ქშინავდა.

„ნეტა რა უნდა იყოს? რა ძალა მოაგრილებს ამ ევაგონებს?“ ფიქრობდა ანზორი და თან თვალებს არ აშორებდა. ლიანდაგი სწორედ შუაზე სჭრიდა ტრიალ დაბლობზე მოღალანე ყანას.

უცებ რაღაც თავისებური, მოგუდული ხმა გამოსცა მატარებელმა და სადგურის წინ შედგა.

— წამოდით ბიჭებო! — გასძახა ამხანაგებს ანზორმა და მკვიციხლად გაიქრა წინ. რკინიგზელის ფორმაში ევაგონიდან გადმოვიდა, ძირს დაიხარა და ევაგონების ქვეშ დაიწყო ცქერა. შუახნის კაცს იმგვარადვე ჩაცმული ახალგაზრდა გადმოჰყვა. მას ხელში ხელსაწყოები ეჭირა. იმ კაცმა გრძელტარიანი ჩაქუჩი ბორბლებს მიუთაკუნა, ბორბლებმა ზარივით ხმა გამოსცეს.

ანზორი სულ ახლოს იყო მათთან. სადაც ის ორი ძაა მივიდოდა, ისიც იქ ჩაეუტყვებოდა. ვერაფერი გაეგო, რას მიჰყავდა მატარებელი.

ანზორი ერთხანს კარგა მანძილით მოშორდა მათ. მერე გულმა არ მოუთმინა, ისევ ახლოს მივიდა, საფეხურზე შეხტა და მგზავრებით გაქვილი ევაგონში შევიდა. შიგნით უჩვეულო სისუფ-

თავე იყო, მეორე ვაგონშიც შევიდა, ისიც ისეთივე მიშვიდველი სანახავი იყო, როგორც პირველი. ძირს რომ ჩამოხტა და ვაგონები გარედან კიდევ შეათვალიერა, ახლა უფრო უკეთესი ეჩვენა.

კვლავ იმ რკინიგზელთან მიიხრბინა. ერთი მათგანი მემანქანე იყო, მეორე მისი თანაშემწე. მემანქანე ისე არ მოაბრუნებდა ენას, რომ მაღალი და დაბალი ძაბვა არ ეხსენებინა. ხან კი, როცა ვაგონს ქვემოთ ურიკას უკერეტდა, გოგორწყვილსა და რესორსაც ახსენებდა.

ანზორი ფეხაკრეფით მოჰყვებოდა იმათ უკან. მემანქანემ მოქლონიც ახსენა, თანაშემწეს უთხრა, ურიკაზე მოქლონი გაცვეთილა და ყანყალებსო.

სულ დაიბნა ანზორი, თანაშემწეს თვალს არ აშორებდა, მაგრამ ახლა უფრო ის აინტერესებდა, თუ სად იჯდა მემანქანე და რა ძალას მიჰყავდა ეს უცნაური მანქანა.

— ძია, ამ ვაგონებს ორთქლმავალი არ სჭირდება? — შეეკითხა ანზორი.

— არა, ბიჭიკო.

— ელმავალი?

— არც ელმავალი.

— არც ელმავალი? — თავისთვის ჩაილაპარაკა ვაოცებულმა ანზორმა.

— ელექტრომობტორს მიჰყავს ბიჭიკო.

— მიჩვენე, ბიძია, ელექტრომობტორი? — შეევედრა ანზორი და ისეთი თვალებით ახედა, ქვესაც მოუღებებოდა გული.

მემანქანეებმა ერთმანეთს გადახედეს.

— წამო ბიჭიკო, ბორჯომში წაგიყვანთ და ისევე ჩამოგიყვანთ, იმასაც აგიხსნით და გაჩვენებთ, რას მიჰყავს ვაგონები.

— არა, ძია, დეიდა გამიჯავრდება, იფიქრებს მატარებელმა გაიტანაო.

— აბა, ჩქარა, მოდი, გაჩვენებ. — მკლავში ჩააელო ხელი უფროსმა მემან-

ქანემ ანზორს და ანზორიც მარტად ჩააფრინდა სახელურს.

ანზორმა ბევრი ათვალირა ის ადგილი, სადაც მემანქანე იჯდა, მაგრამ ვერაფერი გაუგო.

— ბიჭიკო, ძალიან გინდა ყველაფერი იცოდე?

— მინდა! — გაბედულად მიუგო ანზორმა.

— მაშინ ხვალ, თბილისში, დეპოში მოდი და ყველაფერს დაწერილებით აგიხსნი, ახლა კი უნდა წავიდეთ. — თავზე გადაუსვა ხელი შუახნის კაცმა ანზორს.

ანზორს გული დასწყდა. მეტი ვერაფრის თქმა რომ ვერ მოახერხა. უცებ გაახსენდა ის, რაც უნდა ეთქვა.

— ძია, რა ჰქვია ამ მატარებელს?

— მოტორვაგონ-სექცია, ბიჭიკო. მოდი, ხვალ მოდი დეპოში და ყველაფერს გეტყვი. ახლა კი...

ანზორმა თვალის დახამხამებაში ისკუბა ვაგონის საფეხურიდან.

მატარებელმა დაბალი, გაბზარული ხმით დაიციელა და ისეთი სისწრაფით გაფრინდა, რომ ანზორმა თვალიც ვერ შეასწრო.

ანზორი ერთ ადგილას იდგა და ფიქრობდა თუ რას მიჰყავდა ეს მატარებელი, რა იყო მაღალი და დაბალი ძაბვა, მოტორვაგონ-სექცია და ურიკა.

— მემანქანე უნდა გავხდე, ბიჭებო, მემანქანე! — წამოიძახა უცებ ანზორმა.

ბიჭებმა ანზორს სიცილი დააყარეს, მას შერცხვა, ერთ ადგილას გაშეშდა.

• • •

ანზორ ნიკოლაშვილს ძალიან უნდოდა ესწავლა, საშუალო განათლება მიეღო და უმადლეს სასწავლებელშიც შესულიყო, მაგრამ ამისი საშუალება არ ჰქონდა. დედა ჭურჭლების მრეცხავად მუშაობდა სასადილოში. მას ძველებურად აღარ შეეძლო წამოჩატული ობლების მოვლა-პატრონობა. ამიტომაც

ანზორმა გადაწყვიტა დედას მხარში ამოსდგომოდა და მასთან ერთად ოჯახის ხელმძღვანელობა ეკისრა. მეექვსე კლასის ბუჯითმა მოსწავლემ გულისტკივილით დათმო ესოდენ საყვარელი მერხები და მოწიფული ვაჟაკივით სამუშაოდ მოწყობაზე დაიწყო ფიქრი. სად არ მიიყვანა დედამ, სად არ ურჩიეს მებობლებმა, მაგრამ არ იქნა და ვერ-სად ვერ გადაწყვიტა მუშაობის დაწყება.

— აბა, სკოლა რისთვის დასტოვე, შეილო? — ბრაზობდა ეკატერინე. ყმაწვილის გულში დიდი ხნით ამოჩემებული აზრი თანდათან იკიდებდა ფესვებს, სულ მატარებლის კივილი, ელმავლის თავისებური ღულუნნი და იმ საოცარი მოტორვაგონის მოგუდული დგანდგარი ჩაესმოდა ყურში.

გზოში კვლავ დარბოდნენ ტოლები, ხელს უქნევდნენ, მტკვრისკენ იწვევდნენ.

უცებ იმ ძიას ნათქვამი გაახსენდა, „დეპოში მოდი ზიძიკოო“ და იზანა, რომ თბილისში მობრუნებული არ მივიდა იმ კაცთან. ამ დროს ანზორმა ოთახში შემოგდებული ახალი გაზეთი გაშალა და მეოთხე გვერდზე ასეთ განცხადებას წააწყდა: „თბილისის ლოკომოტივების შემკეთებელი ქარხანა შეგირდებს იღებსო“. ანზორმა იმ განცხადების ქვემოთ მოთავსებული პატარა კორესპონდენციაც წაიკითხა, მასში ზეინკალ ვასო მეტრეველს შრომასა და ხელობას უქებდნენ, იმასაც წერდნენ, მეტრეველი ახალგაზრდებს ძალიან ეზმარებო.

ეს ქარხანა აზირის სახლიდან არც ისე შორს იყო და იმასაც ბევრი არ უფიქრია, კარი გააღო და ქუჩაში გამოვიდა, მაგრამ შედგა. ვერ გადაწყვიტა სად მისულიყო, ქარხანაში თუ დეპოში. იქვე ცრამვაიც ჩამოდგა. ანზორი ტრამვაის შეახტა და ცოტა ხანში თბილისის სადგურში ამოყო თავი.

ანზორმა ერთხანს დეპოში გასასვლელი ვერ იპოვა, ყველგან ელმავლები და ორთქლმავლები ჩამწყვრივებულნიყო. დიდი ვაიეგლახის შემდეგ, როგორც იქნა, დეპოს მიაღგა. მთელი დღე იცადა ანზორმა დეპოში, მაგრამ ის კაცი მინც ვერა ნახა. კარგად რომ შებნელდა, ისევ ვაგონების ქვეშ გამოძვრა და არაქათგამოლეულმა ძლივს მიაღწია სახლამდე. ისე მიეგდო საწოლზე, ჭამაც არ გახსენებია.

დილით ქარხნის საყვირის ხმას აპყვა ანზორი და ღრმადელისაკენ გასწია. მალე ლოკომოტივების შემკეთებელ ქარხნის კარებს მიაღგა. ახლა მთავარი ის იყო, თუ როგორ შესულიყო შიგნით და ვინ ენახა. მთელი ორი საათი ალაყაფის კარებთან იტრიალა. დარაჯს ვერ გაუბედა ქარხანაში შემიშეო. ბოლოს თვით მოხუცმა დარაჯმა მიაჭია ყურადღება.

— რა გინდა, ბიძიკო, ვის ელოდები?

— გაზეთში ამოვიკითხე, ქარხანას მუშები სჭირდებათ! — ძლივს ამოიღგა ენა ანზორმა.

დარაჯი მძიმედ შემობრუნდა და მის წინ მდგარი ბიჭუნა მუშტრის თვალით შეათვალიერა.

— მერე, ბიძიკო ჯერ შენ დედის რძე არ შეგშრობია ტუჩებზე და მუშაობას როგორ შესძლებ?!

— ოღონდ შემიშვი შიგ და შეეძლებ, ბიძია შეეძლებ! — შეევედრა ანზორი დარაჯს.

— კი მარა, ბიჭო, დედა არ გყავს ან მამა, ასე მარტო რომ მოსულხარ?

მამის ხსენებამ გული ატყინა ანზორს.

— მამა ომში დამეღუპა, დედას კი... გამოეეპარე, — ნაღვლიანად ჩაიდუღუნა ანზორმა.

— მამ, ომში დაგეღუპა მამა, არა? ეებს. — ამოიოხრა თანაგრძნობით დარაჯმა და კეთა მოიფხანა.

ანზორმა თავი ჩაღუნა.

— გაზეთში წავიკითხე, ვასო მეტ-

რეველი ახლგაზრდებს კარვად ეხმარებაო, მართალია ბიძია?

მოხუცს ხშირ უღვაშებში ჩაეცინა. ანზორს ხელი გამოსდო მკლავში:

— წამოდი, დირექციაში მივიდეთ.

— დირექციაში რა მინდა?

— აბა, ვასო მეტრეველმა რა იცის შენ ვინა ხარ, პირდაპირ ის ხომ ვერ მიგიღებს, ბიძიკო!

მოხუცი მანამ არ მოშორდა ანზორს, სანამ გამოცდილ ოსტატს, ვასო მეტრეველს არ ჩააბარა მისი თავი.

იმ საღამოს ანზორი სიხარულით ცას ეწია. უბნის ბიჭებთან თამაშით გული იჯერა. შინ რომ მოვიდა, ვერც აქ მოისვენა, რას აკეთებდა თვითონაც არ იცოდა. დედა გაოგნებით შეჰყურებდა უფროს ვატიშვილს და ფიქრობდა, რამ გადარია ეს ბიჭიო.

არც მეზობლებს გამოსჰპარვიათ ანზორის უცნაური საქციელი. მაგრამ ვერავის ამოეხსნა თუ რა ახარებდა აქამდე ნიადაგ დაღვრემილ ბიჭს.

მეორე დღით ოსტატმა გოცებულნი ბავშვი საამქროში გაატარა-გამოატარა, უამრავი დაზგები, მანქანები და შესაკეთებლად შემოყვანილი ლოკომოტივები აჩვენა. ანზორი ოსტატს შეშინებული მიჰყვებოდა. მოულოდნელად ანზორის თავის ზემოთ რაღაცა შემხარავად ახრიალდა. დამფრთხალი ბიჭი მყისვე ოსტატს ამოეფარა. მეტრეველს გაეცინა და დაფეთებულ ანზორს აღერსიანად უთხრა:

— ნუ გეშინია, ანზორ, ზევით აიხედე. ანზორმა მართლაც გაბედულად აიხედა ზევით. გოცდა ბიჭი: მთელს საამქროს გასწვრივ სულ მალა, თითქმის ჭერთან, რკინის ვეებერთელა ხიდის ბოლოს, პატარა ჯიხურში ქალი შენიშნა. იგი ისე დაარბენინებდა აქეთ-იქით ამწეც, რომ ანზორს სათამაშო მატარებელი მოაგონდა. იმ ხიდს ქვევით ღუ-

ზისმაგვარ ჩანგლიან ჯაჭვზე რკინებით საესე უხარმაზარდ ქუთი იყო გამოზმული. ანზორს ხშირად უნახავს სოფელში ქორი, რომ დაესხმოდა თავს წიწილებს და ზევით აიტაცებდა, მაგრამ ასეთი რამ კი არსად არ ენახა. „ამდენი რკინის ერთაშად ასე მალა ატაცება ვის გაუგონია?.. ფიქრობდა თავისთვის ანზორი.

ამასობაში ის მოძრავი ხიდი, რომელსაც ვასო მეტრეველმა ხიდური ამწე უწოდა, ზედ მის თავთან დადგა. ლოკომოტივის ნაწილებითა და ბორბლებით დატვირთული ყუთი სრიალით ჩამოეშვა ძირს და მას მუშები მიესივნენ.

— მიანა! — დაიძახა ერთმა და იმ რკინების ურჩხულს ჩანგლიანი ჯაჭვი შემოხსნა. მეორე მუშამ პირველზე უფრო ომხიანად გასძახა ზემოთ:

— ვირა! — და ის ჯაჭვი თვალის დახამამებაში აფრინდა მალა და ხიდური ამწეც რახრახით სწრაფად გაქანდა; ანზორს ასე ეჩვენა, თითქოს თვითმფრინავმა გადაამიარა თავზეო.

ოსტატი სხვებივით როდი იცინოდა, იგი გულდასმით აცნობდა ანზორს საამქროს საქმიანობას. უხსნიდა და თავისი ბავშვობაც ეხატებოდა თვალწინ.

პირველ დღეს ადამიანი არა თუ შეეგუება უცხო გარემოს, არამედ თვალსაც ვერ მიაჩვევს მას. საამქროში კი ათასნაირ მანქანა-დანადგარებთან ერთად შეუნელებელი ხმაური იყო. ანზორს კი წარმოდგენაც არ ჰქონდა ასეთ მანქანებზე, ყველაფერი — ადამიანები, საგნები და მთელი გარემო უცხოდ მოეჩვენა, გულთან ახლოს ვერ მიიტანა, ელარ შეეგუა, პირიქით, თითქოს ხელი ჰკრესო, გაქცევაც კი განიზრახა, მაგრამ ოსტატი რაკი მიუხედა ანზორს გულისწადილს, უფრო დაუყვავა, მკლავი გადასდო და ახალ-ახალი ჩარხები, ელექტროდანადგარები და მათთან მოფუსფუსე ადამიანები გააცნო.

ანზორი გონზე ვერ მოსულიყო, აღარ იცოდა რომელ მანქანაზე შეეჩერებინათ თავისი დამფრთხალი თვალები!

ვასო მეტრეველმა ანზორი იმ დღეს საამქროს უფროსს და სხვა ოსტატებსაც გააცნო. მერე დამხმარე მუშად მიამაგრა ურიკების შემკეთებელ ბრიგადას, რომელსაც თვითონვე ხელმძღვანელობდა.

იმ საღამოთი ანზორი დაქანცული და გაბრუებული იყო.

ანზორი მალე შეეჩვია ქარხნის ცხოვრებას. ახლა ხიდური ამწეების ამაზრუნენი რახრახი და ჰაერმჭრელების გაბმული ხმა აღარ აშინებდა.

ვის არ გამოუცდია პირველი ხელფასის მიღებით გამოწვეული სიხარული, მაგრამ ის, რაც ანზორმა იგრძნო და განიცადა არ გავდა არავის სიხარულს. ჯერ იყო და მოლარესთან ძლივს შეიყვანეს, მერე კი იმ ხანდაზმულმა ქალმა რვაასი მანეთი რომ ჩაუთვალა, ანზორმა აღარ იცოდა, რა ექნა.

დღემ ამეანზე ამოსული ფერდაკარგული ანზორი რომ დანახა, თვითონაც ფერი ეცვალა, მაგრამ შეიღს კარგად დააკვირდა და მიხვდა, ანზორის თვალების უჩვეულო ციმციმი ცუდის მთქმელებელი არ უნდა ყოფილიყო.

— რა ამბავია, შვილო?

— არაფერი, დედა, აი, ჩაიბარე! — და ანზორმა გაზეთში გამოხვეული შეკრა მიაწოდა.

ეკატერინემ ფრთხილად გახსნა იგი და...

— შვილო, შვილო! — აჩურჩულდა, მერე ძალა მოიკრიბა, უნდოდა რაღაც ეთქვა. მაგრამ უცბად ტირილი წასკდა.

ანზორი ხედავდა რომ დედის გულში სიხარული და მწუხარება ერთად შედედებულიყო, სიხარულს მწუხარება დაემარცხებინა.

ეკატერინემ უცებ იგრძნო, რომ ბიჭი ოჯახს საიმედო ბურჯად შეუდგა.

მართალია, ანზორი დამხმარე მუშა იყო, მაგრამ იგი გულდაგულ მუშაობდა ზეინკლის პროფესიისა და ექსპლუატაციის შემდეგ ოსტატმა საამქროს უფროსს წარუდგინა ანზორი.

— ამხანაგო უფროსო, ხომ გახსოვთ რა ტლუ ბიჭი ჩამაბარეთ?

— მახსოვს. — დაუდასტურა მიხეილ კუპრაევამ.

— ახლა მე ზეინკალს გაბარებთ! — და ვასო მეტრეველმა ანზორს ალერსით გადაუსვია ხელი თმაზე.

— ყოჩაღ, ვაჟაკო! — შეაქო მიხეილმა ანზორი. — თქვენ რომელ თანრიგს მისცემდით, ოსტატო?

მეტრეველი ახლა კი ცოტა შეყოყმანდა, მაგრამ პასუხი მაინც არ დაუყოვნებია.

— მეოთხეც შეიძლებოდა, მაგრამ ჯერ მესამე იკმაროს, ბავშვია, გაიზრდება და დაოსტატებასთან ერთად თანრიგიც მოემატება.

დღის ბოლოს ანზორი სახლისკენ გარბოდა. აივანზედაც არ იყო ასული, ისე შესძახა დედას.

— დედი, მომილოცე!

— რა მოგილოცო, შვილო? — კარებთან შეეფეთა ეკატერინე.

— რა და, მესამე თანრიგი.

— მესამე? — ვერ მიხვდა ეკატერინე, რა იყო ეს მესამე თანრიგი.

— დღეიდან მესამე თანრიგის ნამდვილი ზეინკალი ვარ, ნამდვილი! — გაიმეორა ანზორმა ხმადაბოხებით საამქროს უფროსისა და ოსტატის სიტყვები.

იმ საღამოს მთელმა დიდებულმა გაიგო, რომ ანზორი უკვე ზეინკალი იყო.

გავიდა რამდენიმე ხანი და მეზუთე თანრიგოსანი გახდა. ამ თანრიგების მომატებასთან ერთად ხელფასიც მოემატა. ანზორმა ათას ხუთასი მანეთი ჩაუთვალა დედას. ორი წელიც არ იყო გასული, ანზორს მეექვსე თანრიგი მისცეს.

— ანზორ! ორ წელიწადში რომ ასეთი სისწრაფით თანრიგები მიმელო

ახლა ამ საამქროს მთავარი ინჟინერი ვიქნებოდი, — მიულოცა ვასო მეტრეველმა ანზორს.

— ოსტატო, თქვენ ჩემთვის მთავარი ინჟინერიც ხართ და უფრო მეტიც.

— ეს მხოლოდ შენთვის, ანზორ, ისე კი ბრიგადირი ვარ, მეტი არაფერი, შენი ოსტატი კი ნოდარ გოგოლაძეა.

— არა, ბიძია, ყველაფერი ხარ, ყველაფერი!

— მაგას თავი დაეანებოთ, შენ ეს მითხარი, დიდი კაცი რომ გახდები, შენთან თუ გადამიყვან საშუალოდ?

— დამკინი, ბიძია?

— რაე დაგკინი, ბიჭო, მართალს გუბნები, დასაკინი რა გაქვს, ასე მალე ექვსი თანრიგი მიეღოს მუშას და ისიც შენისთანა ბლარტს, მე ჯერ არ გამოგონია, დასაკინი რა გაქვს, საამაყო ბიჭი ხარო! — სიყვარულით ეუბნებოდა ოსტატი ანზორ ნიკოლაშვილს.

— შენს ამაგს ჩემი ოჯახი არასოდეს არ დაივიწყებს. ბიძია ვასო, თუ გვიკადრებთ და სახლში გვეწვევით...

ველარ დაასრულა ანზორმა, თავი მორცხვად ჩაქინდა.

— მე არ ვიქნებოდი და სხვა გასწავლიდა, ასეთია ცხოვრება!

— შენ მაინც სხვა ხარ, ბიძია, უფროსიც ხარ, ოსტატიც, ბრიგადირიც და... მამაც! — ეს უკანასკნელი სიტყვა თითქმის ჩურჩულით დაამთავრა ანზორმა.

ოსტატი ფიქრებში წაიდა. მამით ობოლი ბიჭის სახით იგი მომავალი, ხვალინდელი დღის საუკეთესო ცვლას ხედავდა.

ოსტატი და შეგირდი იმ ერთ ადგილს იდგნენ და ერთმანეთს მართლაც მამა-შვილური სიყვარულით შეჰყურებდნენ.

• •

ანზორ ნიკოლაშვილს ბავშვობის დროინდელი ნატურა დიდი ხანია ასრულებოდა. ჯერ ერთი, ახლა იგი სულ ორთქლმავლებისა და ელმავლების ა-

ლო ტრიალებდა, მეორეც — ის მატარებელი, რომელიც მანქანელებს სოფელ ქეტხეში წახა და მანქანებს კაცმა მორავაგონ-სექცია უწოდა. უკვე მისთვის ზღაპრულ რამეს აღარ წარმოადგენდა. ახლა იგი ისეთივე ახლობელი გამხდარიყო მისთვის, როგორც გლეხისთვის ხარ-ურემი.

რა მალე გაირბინეს წლებმა და რა შორს დარჩა ის დღე, როდესაც ანზორმა მორავაგონ-სექცია პირველად დაინახა ქართლის თვალუწვდენელ ველებზე.

ეს იყო შეიდი წლის წინათ.

ახლა ის მორავაგონ-სექცია აგერ მის წინ არის აყირავებული, ანზორი მისი ბეჯითი „მკურნალია“, იცის ზეინკალმა თუ რა „აწუხებს“ და უჭირს შეიდი წლის წინათ ასე უცნობ მანქანას.

ახლა ქარხანაში ყოველ დღე რაღაც ახალი ხდებოდა, მაგრამ ერთ დღეს ისეთი ამბავი დაირხა, რომ ანზორი განცვიფრებული დარჩა. ჯერ კარგად ვერც კი გამოკრეველიყო, რომ საყვირის ხმა გაისმა.

მუშები საამქროში შეიკრიბნენ და მიტინგი გაიმართა.

მიტინგმა ყველას ამცნო ელმავალ-მშენებელი ქარხნის დაბადება თბილისში.

იმ საღამოს ანზორმა მთელ თავის უბანს მოსდო ეს ამბავი, ძალიან უხაროდა, მაგრამ რომ გეკითხათ, გაოგნებული ბიჭი ვერ გეტყვოდათ, რა უხაროდა. სწორედ ასეთი განწყობილებით მივიდა იგი ქარხანაში მეორე დღეს.

— გაიგე, ანზორ?

— რა, ბიძია ვასო?

— მორავაგონ-სექცია ისევ ორთქლმავალ-ვაგონ-მეკეთებელ ქარხანაში გადააქეთ. ყველა მუშა და ოსტატი თან გაჰყვება ჩემს გარდა.

— ბიძია, მიშველე. დამტოვე შენთან?

— ეს უკვე გადაწყვეტილია, მორჩა და გათვალა! — მტკიცედ მოუტრა ოსტატმა. ანზორს იერ წარმოედგინა მეტ-

რეველთან დაშორება, შეილივით იყო მასთან შეზრდილი და შეჩვეული. იმ ღამეს ჯავრით აღარ ეძინა. მკვიდრი ზამა არ ახსოვდა, პირველი წრთობა ამ პაღლიანი ოსტატის ხელში იგრძნო, ზეინკალიც მის ხელში ვახდა. ხელფასს რომ აიღებდა ანზორი, ოსტატს შინ მიიპატიებდა ხოლმე, მეტრეველიც არ უტეხდა ხათრს ობოლ ბიჭს. გულში უჩვეულო სიბზოს გრძნობდა, როცა ეს ნაადრევად დადინჯებული ბიჭი პატარა ქიქას მიაწოდებდა და ოჯახის წევრთა გასაგონად გამოცდილი კაცივით ჩამოილოცებოდა. ვასო მეტრეველს მარჯვენას ულოცავდა მთელი ოჯახი.

ახლა კი? ახლა როგორ უნდა მოშორებოდა ანზორი ასეთ კაცს. არა, უმკველად უნდა დარჩენილიყო ანზორი მეტრეველთან.

ამ გადაწყვეტილებით მივიდა იგი ღირქციანში, მაგრამ იქიდან ცივი უარით გამოისტუმრეს. მაშინ ისევ ოსტატს წარუდგა დაღვრემილი ბიჭი.

— ბიძია, რამდენი სიკეთე გიქნია ჩემთვის, გთხოვ, ახლაც ნუ დაიშურებ პაღლს, დამტკოვნ შენთან, — შეევედრა ოსტატს.

— მთელი საამქრო გადადის, შენ ახლა ჩემსავით ბრიგადირი ხარ, მეექვსე თანრიგის ზეინკალი, ხომ იცი შენ საგანგებოდ მოგიტხოვეს, უნდა გაჰყვე. — უჭირდა მეტრეველს ამ სიტყვების თქმა, მასაც ენანებოდა ასე მარჯვე და მოსიყვარულე ბიჭთან დაშორება.

— მე მაინც შენთან მინდა, — იმეორებდა ბავშვურად ანზორი.

— მერე და იცი რა ქარხანაში მიდიხარ, მარტო მისი სახელი რად ღირს, ბიჭო? — გამხნევდა მეტრეველი ამ სიტყვებზე და ანზორს თვალბეჭდში ჩახედა.

— ვიცი! — მიუგო ანზორმა და ოსტატის სიბზნევე მასაც გადაედო.

მეორე დღეს მთელი საამქრო ახალ ადგილზე იყო.

— დაგვიბრუნდა, დაგვიბრუნდა! —

იძახოდნენ ძველი ქარხნის მუშები. თითქოს დაკარგული შვილი დაბრუნებულა მამას.

ანზორი კი თავის გულში ახლა მეტრეველს როდი ევედრებოდა დარჩენას, პირიქით, მასაც სთხოვდა, შენც ჩვენთან გადმოდიო.

ანზორს კარგად ახსოვს, როგორ ჩაუვარდა გულში ლილის სიყვარული, რაღაც ისე მოხდა, რომ გაიცნო თუ არა ის აკმაყული გოგონა, შინ ველარ დგებოდა, ეკატერინე რაღაცას ამჩნევდა შვილს, მაგრამ რა ემართებოდა ბიჭს, ვერ მიმხვდარიყო. ანზორი წინათ თუ ყოველ საღამოს სახლში იყო, ახლა მოვიდოდა თუ არა ქარხნიდან, ცოტას უგულოდ და ძალისძალათი წახებმსებდა და საღმაც ისევ გარბოდა.

— ანზორ, შვილო, ერთხელ მაინც დაისვენე წესიერად, შენი თავი აღარ გეცოდება? — წუხდა დედა, აშკარად ამჩნევდა შვილს ასეთ მოუსვენრობას.

— კლუბში მეძახიან, დედა, მალე მოვალ! — უბასუხებდა ერთსადაიმავეს და ყოველ საღამოს გვიან ბრუნდებოდა შინ.

სულ გამოიცვალა ანზორი.

ცუდად არასოდეს არ ეცვა მას, მაგრამ ახლა განსაკუთრებით მიჰყო ხელი სიკობტავესა და სისუფთავეს. ქონორსაც დაეტყო ცვლილება, ზოგჯერ თუ შუბლზე თმა ჩამოშლილი გაივლიდა ქალაქში, ახლა, თითქოს პირველად ხელავდა სარკეს, მიდგებოდა და დახუჭუჭებულ თმას გულდაგულ ივარცხნიდა. ანზორის მკაფიო, ცოცხალ გამომეტყველებას ვაჟაოჟი იერი მისცემოდა. საშუალო ტანისა იყო ანზორი, მკვრივი და კუნთებმაგარი. ოცი წლის კაბუქს ისეთი გამომეტყველება მიეცა, ყველა მიხედებოდა რაღაც შინაგან დუღილს განიცდიდა მისი გული.

სახლიდან სწრაფად გარბოდა ანზორი

და შინ გვიან ღამით ბრუნდებოდა მძიმედ დაფიქრებული.

ეკატერინეს ვერაფრით ვერ ამოეხსენა შვილის ასეთი ცვლილება, მაგრამ ერთ საღამოს ყველაფერი ნათელი გახდა. ანზორი წინანდელზე უფრო აღრე დაბრუნდა სახლში და ეკატერინეს სთხოვა:

— დედა, თავი დამაბანინე!

— ახლავე, შვილო! — უთხრა დედა და წყალი გააცხელა. ხალათს რომ იხდიდა, გულის ჯიბიდან რაღაც გადმოუცურდა და იატაკს ფარფატივით დაეცა. ეკატერინე ფრთხილად დაიხარა და ხელში სურათი შერჩა, უცნობი ქალი-შვილის მშვენიერმა სახემ მზესავით შემოანათა, მისმა სილამაზემ თვალი მოსჭრა „ჰაა, აი რატომ ვერ ჩერდებოდა შინ“ — ჩაილაპარაკა ეკატერინემ და გადაწყვიტა დაემალა სურთი, მაგრამ აზრი შეიცვალა, სურათი გადმოაბრუნა და წარწერა ჩაიკითხა: „ჩემს ანზორს ნიშნად ჩვენი სიყვარულისა. ლილისაგან“. ეწერა ზედ და იქვე თარიღი იყო დასმული. ეკატერინემ კიდევ მიიტანა სურათი თვალთან, კიდევ დახედა ახალგაზრდა ქალიშვილის მომღიმარ სახეს, და მშვენიერ თვალებს. „ჩემს ანზორს...“ ჩაიჩურჩულა მან. და მერე შვილს მიუბრუნდა:

— ესაა შენი კლუბი?

ანზორმა ველარაფერი უპასუხა.

მთელი თვე დაუბრებულებით გაურბოდნენ დედა და შვილი ერთმანეთს, მაგრამ როგორ იწვოდა დედის გულს შვილის სიყვარულის ცეცხლით, ამას კარგად ხედავდა ანზორი. ხედებოდა, რომ ეკატერინეს ამ საკითხზე ლაპარაკიც აღარ უნდოდა. გაურბოდა და ვერაფრით ვერ შეგუებოდა იმ აზრს, რომ ანზორი ცალკე ოჯახს შექმნიდა.

ანზორის გულში ლილისადმი სიყვარული უფრო და უფრო იზრდებოდა, სხვა გამოსავალი არ იყო, დედისათვის უნდა ეთქვა ყველაფერი, მაგრამ გამბეჯობა დალატობდა ანზორს. შეიძ-

ლება ვერც კი ეთქვა ვერასოდეს, რომ ისევე დედას არ დაეხსნა შვილი.

— მითხარი, შვილო, გამანდე, — მოეფერა დედა.

— რა გითხრა, დედი... — ჩაქინდრა თავი ანზორმა და ისევე ფანჯრისაკენ შებრუნდა.

— ძალიან გიყვარს? — ჩაეკითხა დედა.

— მიყვარს. — ჩურჩულით წარმოსთქვა ანზორმა.

— მაშ რატომ არ მოიყვან სახლში — თქვა ეკატერინემ.

— ამ ერთ პატარა ოთახში, როგორ დავეტევივით ხუთა სული?

— თუ გიყვარს, შვილო... მოიყვანე... მერე შეიძლება ბინაც მიიღო.

— კარგი დედა, მაშ უთხრა ლილის? — გათამამდა ანზორი.

— უთხარი!

ასე შეირთო ანზორმა ცოლი.

ეკატერინეს მოსიყვარულე გულს რძლისადმი სიყვარული შეემატა. ოჯახში პატარა ჯულიეტამ აქამდე გამეფებული მკუდროება ტირილით დაარღვია.

ხარობდა ეკატერინეს გული, ხარობდა მთელი ოჯახი. დაჰკრავდა ქარანის საყვარი და ანზორი სამუშაოდან სულმოუთქმელად გამორბოდა შინ. სახლში კი ღიმილით ხედებოდა მისი განუყრელა შეგობარი ლილი და სიცოცხლის პირველა სიხარული — პატარა ჯულიეტა.

ამასობაში ანზორმა ბინაც მიიღო.

ანზორს იმისი შიში როდი ჰქონდა, ახალ სამუშაოზე ახალი ჩარხები და ახალი მოწყობილობა დამხედვება და ვერ გავერკვევიო. მართალია გარემო ახალი იყო, მაგრამ სააშქრო — საუცხბით ნაცნობი, აღამიანებიც — ერთი ოჯახის წევრებივით ახლობელნი. ხალხი ტალღასავით აწყდებოდა ალაყაფის კარებს და მერე ყველანი უამრავ სააშქროთა ლაბირინთებში იკარგებოდნენ.

ყოველი საამქრო რაღაც თავისებურ ხმას გამოსცემდა, ხოლო ერთად აღებული კი ერთს მთლიანსა და მხნე ვაჟკაცურ სიმღერას ჰქმნიდნენ. ამ ომახიან „გუნდში“ ძნელი იყო გაგება, რომელი იყო წამომწყები და რომელი ბანის მიმცემი. ანზორმა თავისი ახალგაზრდული ხმაც შეუერთა შრომის ამ მძლავრ ჰანგს, ბევრი რამ შეითვისა აქ ჰაბუჟმა, ბევრი რამ საინტერესო გაგო ძველი მუშებიდან. უფრო და უფრო კარგად გაიცნო ქარხნის ისტორია. ახალი დანადგარი იქნებოდა თუ ჩოლრი-შვილის დროინდელი ჩარხი, ანზორი ყველაფერში თავისებურ სიცოცხლესა ხედავდა.

ანზორი ამ ქარხანაში მოწ-ეული იყო. ეს კი უფრო მეტ პასუხისმგებლობას აკისრებდა მას. აქაც ხომ ბრიგადა ჩააბარეს! პირველ ხანებში ყველაფერი ჩვეულებრივად მიდიოდა, შემდეგ კი ანზორს გულში ახალი საფიქრებელი ჩაეჭრა. ეს ახალი იმდენად წარმტაცად ეჩვენებოდა მას, რომ აღარ იცოდა, როგორ დაეძრა იგი გულიდან; როგორ გაეზიარებინა სხვებისათვის.

— ოლივერ, — გაძახა მურში ამოგანგლულმა ანზორმა ალვის ხესავეთ შნოიანსა და ტანაყრილ ამხანაგს.

— რა იყო, ანზორ, — თავზე წამოაღდა ოლივერი და გრძელი მკლავებით სახზე ჩამოშლილი თმა გაისწორა.

— ამდენმა ფიქრმა ლამის თავი გამიხვრიტოს.

— შენც ნუ ფიქრობ...

— მეზუმრები?

— მართალს გეუბნები, ქვეყნის საფიქრებელს შენ მაინც ვერ მოერევი?

ანზორმა ახლა მამია სალუქვაძეს გახედა. მამიას მართლაც არ ენახა ანზორი ასე ღრმად ჩაფიქრებული, ვერ გაეგო თუ რა გასაჭირი ადგა ბრიგადირს.

მამია ბრიგადის წევრებს შორის ყველაზე უფროსი იყო, ცხოვრების საკმაო გამოცდილება ჰქონდა და ყოველთვის

დინჯსა და საქმიან ახალგაზრდას ასე იოლად არაფერი გამოეპარებოდა.

— ბრიგადირო, შენი გასაჭირი ალბათ ჩვენი გასაჭირიც იქნება! — ჩაერია ლაპარაკში მამია.

— მაშ, აბა მომისმინეთ! — მიმართა ანზორმა ირგვლივ შემოკრებილ ამხანაგებს.

ყველანი სმენად იქცნენ.

— უკვე მეორე წელია ამ საამქროში ერთად ვმუშაობთ, მე მგონია მიცნობთ, ბევრი ლაპარაკი არ მიყვარს, როცა საქმეა გასაკეთებელი მაშინ დაე ენამ იყუჩოს, დაე, ამ ხელებმა ილაპარაკონ. ხომ გაგიგონიათ ხალხში ამბობენ, ნაკლები ილაპარაკე და ბევრი გააკეთეო, მე არასოდეს არ შეგონა, რომ ჩვენ ამ ახალ საქმეში ვინმე დაგვასწრებდა.

— რაში დაგვასწრებს? — გააწყვეტინა სიტყვა თამაზ ქაბუნიძემ. მას ვერ გაეგო რას გულისხმობდა ბრიგადირი, თუმცა არა მარტო თამაზი, სხვებიც ვერ ჩასწვდომოდნენ, რა ალაპარაკებდა ანზორს.

— კომუნისტური შრომის ბრიგადის შექმნაში...

— ვინ დაგვასწრო?

— აი, თუნდაც ნოდარ ნიკოლაძემ, ჩვენსავე ქარხანაში, იშრომეს, იბრძოლეს და გუშინწინ ეს წოდებაც მიიღეს.

— ახლა ყველაფერი გასაგებია, — თქვა თამაზმა.

— ჩვენს ქარხანაში მათ გარდა, თერამეტი კომკავშირული კოლექტივი იბრძვის ამ საპატიო წოდების მოსაპოვებლად.

— ამდენ ლაპარაკს ის სჯობს, პირდაპირ გვითხრა, რას მოითხოვ ჩვენგან, — შეაწყვეტინა ოლივერ ავალი-შვილმა.

— ჰო, თორემ მალე საყვირი იქნება და... — დაუმოწმა მამიამ.

ბიჭებს საამქროს უფროსი მერაბ გაგუნაშვილი და ოსტატი დიმიტრი შავიძე წამოადგნენ თავს.

— ხელს ხომ არ გიშლით? — იკითხა მორიდებულად უფროსმა.

— რას ამბობთ უფროსო, პირიქით თქვენი დახმარება გვჭირდება.

— ილაპარაკე, გისმენთ. — უთხრა გაგუნაშვილმა.

— თავიდან არ დავიწყებ, განვაგრძობ... გვეყოფა უკან-უკან ჩანჩალი...

— მივჩანჩალებთ კი არა, ჯილდოებს ჯილდოებზე ვღებულობთ, — იწყინა მერაბმა.

ალბათ კიდევ კარგახანს გაგრძელდებოდა კამათი, რომ ანზორს კომუნისტური შრომის ბრიგადაზე არ ჩამოეგდო ლაპარაკი.

— ჰოო, ეს კი ჰკუხასთან ახლოს არის, ბიჭებო, ამაზე მეც მიფიქრია, თქვენ კომკავშირელები ხართ და ამისთანა კარგ საქმეს თუ წამოიწყებთ, ჩვენს სამაჟორს ნამდვილად დაამშვენებთ. აბა თქვენ იცით, ჰა, ბურთი და ჰა, მოედანი — გაამხნევა მერაბ გაგუნაშვილმა ბრიგადის წევრები.

ბიჭები ანზორს მიაჩერდნენ, აბა რას იტყვისო.

— რადგან თქვენც ასე გვიჭერთ მხარს, უფროსო, დღეიდან ეს ბრიგადა კომუნისტური შრომის წოდებისათვის მებრძოლ ბრიგადად გამოვაცხადოთ, ავიღოთ ვალდებულებები და ვებრძოლოთ მისი შესრულებისათვის.

— სახვალიოდ ნუ გადავდებთ, დღესვე გამოვაცხადოთ თავი კომუნისტური შრომის ბრიგადად, განა არ შეიძლება? — იკითხა თამაზმა.

— ამ ქარხანაში ცხრაშეტი კომკავშირული კოლექტივი იბრძოდა ამ სახელწოდებისათვის. წოდება ჯერჯერობით მხოლოდ ნოდარ ნიკოლაძის ბრიგადამ მოიპოვა. საქმე ის არ არის, თავი გამოვაცხადოთ, ეს როდი კმარა, მთავარია ბრძოლა.

ურვიკის თავზე წამომჯდარი ოლივერი ძირს ჩამოხტა.

— ანზორი მართალია, ასე ყველა

იტყვის მე ესა და ეს ვარო! — დაემოწმა იგი ბრიგადის.

— მაშ, ასე, წინააღმდეგი ხომ არა ხართ? — იკითხა ანზორმა.

— თანახმა ვართ, მაგრამ...

— ალბათ გეძვევებით, ჯემალ.

— არა, დასაძვევებელი რა მაქვს. მინდა ვიცოდე, რა უნდა გავაკეთო.

— ამას ახლავე გეტყვით, უნდა მოვიწადინოთ ძმებო, ყველაფერი ჩვენზე დამოკიდებული, ძველებურად მუშაობა აღარ გვარგებს, შეიდწლიანი გეგმა ხუთ წელიწადში შევასრულოთ, ამ ხნის მანძილზე თვითუელმა საშუალო და უმაღლესი განათლება უნდა მივიღოთ. — ანზორი შეჩერდა და წამით თვალწინ განვილიმა გზამ გაიბრინა, მოაგონდა ომში დაღუპული მამა, მოაგონდა თავისი სკოლა, გაჭირვების გამო თოთხმეტი წლისამ რომ დასტოვა, მაგრამ ეს ნაღველი მალე გაუნელდა, როცა წარმოიდგინა მისი ბრიგადის წევრებს უკლებლივ ყველას საშუალო განათლება აქვთ მიღებული, თითონაც შევა საღამოს სკოლაში, ისწავლის, უთუოდ ისწავლის, და სწავლაშიაც ისეთივე მოწინავე იქნება, როგორც წარმოებაში. ვისაც მის პირად ანექტაში არ ჩაუხედავს, მაგრამ მუშაობა უნახავს, ყველას ინჟინერი ჰგონებია. გააჩენდა ყველაფერი ეს და ისევე მოვიდა ხასიათზე. ისევე ჩაუდგა თვალბში შექი.

— შრომის ნაყოფიერებაც ერთიორად გავზარდოთ, თვითღირებულება კი ათი პროცენტით შევამციროთ, ყოველწლიურად თვითუელმა თითო რაციონალიზატორული წინადადება უნდა შემოვიტანოთ, ვიყოთ სანიმუშო საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვასა და ყოფაცხოვრებაში! — ანზორმა კიდევ დაასახელა რამდენიმე მუხლი, ზოგმა სხვაც დაუმატა: ქარხნის ეზოში ხეები დაერვათ და სისუფთავე დავიცვათო. ბევრი რამ ითქვა ახალგაზრდებში.

— თქვენი ჰირი ჩემი ჰირი იყოს, ხოლო თქვენი ლბინი — ჩემი ლბინი, —

დასძინა ანზორმა და ამხანაგებს თვალი გადაავლო.

— ესე იგი ერთი ყველასათვის. და ყველა ერისათვის, არა? — შეეკითხა მამია ბრიგადირს.

— ასე, ჩემო მამია, მე ჩემებურად ვთქვი, შენ შენებურად, თამაზიც თავისებურად იტყვის.

— ერთი წინადადება კიდევ დავუმატოთ.

— რომელი, ოლივერ?

— მოდი, ნოდარ ნიკოლაძის ბრიგადა გამოვიწვიოთ შეჯიბრში... ნოდარმა ძალიან გაითქვა სახელი, მისი ბრიგადის წევრები ყველგან გამოდიან, ის კი არა, მათივე წინადადებით მგონი კულტურის უნივერსიტეტიც შეიქმნას ჩვენს კლუბში!

— ჰოდა, მაგას რა სჯობია, სწორედ ისინი გამოვიწვიოთ, — გახარებული ამბობდა თამაზი.

• •

ანზორმა იმ ღამეს ბევრი იფიქრა აღებული ვალდებულებების შესრულების თაობაზე, მაგრამ არც მამიას მოუსვენია. მეორე დღით ისიც ადრე მოვიდა საამქროში. ბიჭებიც ადრე მოსულიყვნენ.

იმ დღეს საოცრად თოვდა. გარეთ ქარბუქი იდგა, მაგრამ ამ დღე საამქროში ბიჭებს გაგანია ცეცხლი წაპყიდებოდათ.

ბრიგადირი კარგად გრძნობდა, რომ ყველას გულისყური მისკენ იყო მიპყრობილი. დღეს მათ სული უნდა ჩადგათ გვერდებზემტვრეული უროკისათვის, ანზორს უხაროდა, რომ თამაზი და ჯემალი, ეს თვრამეტი-ცხრამეტი წლის ტალიკი ბიჭები ვაჟაკურად შეზომდნენ წამოყირავებულ უროკას.

არც ისე დიდი დრო გასულიყო ვალდებულებების აღების შემდეგ, რომ ერთ დღეს მერაბ გაგუნაშვილმა, მთელი საამქრო კომუნისტური შრომის

წოდებისათვის მებრძოლ საამქროდ გამოაცხადა.

ანზორმა კარგად იცოდა, რომ მისი ბრიგადა მოტორვაგონ-სექციის მთავარი დასაყრდენი იყო. ამიტომაც მერაბი ყოველდღე თავს დასტრიალებდა მათ. ანზორიც ხვდებოდა, საით ეწეოდა მერაბი: ისინი ერთი-მეორეს კარგად იცნობდნენ ლოკომოტივების შემკეთებელი ქარხნიდან.

— ანზორ, მართალია ის ამბავი მერაბს რომ უთქვამს? — ჰკითხა შესვენებისას მას თამაზ ქაბზინაძემ.

— არ ვიცი, რა უთქვამს?

— ჩვენს საამქროში მალე ელმავლების შეკეთებას დავიწყებთო.

— მეტი არაფერი უთქვამს?

— შორს არ არის ის დღე, როცა ჩვენი ქარხნის ფირნიშზე ორთქლმავალ-ვაგონშემკეთებლის ნაცვლად ელმავალ-ვაგონშემკეთებელ ქარხანას წავიკითხავთო.

— მართალია, ბრიგადირო?

— ორთქლმავლებმა თავისი დრო მოჰამეს, თამაზ, მაგრამ ჯერ მაინც დარჩა ისეთი უბნები, სადაც ელმავლები ვერ დადის, მალე იქაც შეადწევის ელექტროფიკაცია და მერე ეს ორთქლმავლები სამუზეუმოდ თუ გამოდგება თორემ...

— ნუთუ დასაჯერებელია, რომ ასე იქნება?

— ჰო, ასე იქნება, რათ გიკვირს, ცხოვრება წინ მიდის, ხალხი მთვარეზე გაფრენას აპირებს და რა შეიქნა ეს შენი გარუჯული ორთქლმავალი, სულ ასე ხომ არ უნდა დარჩეს. ეს არაფერი, მაგრამ საქმე ის არის, ჩვენს საამქროს ჯერ-ჯერობით ელმავლის შეკეთება გაუჭირდება! — ფიქრიანად დაასვენა ანზორმა.

— მაშ რა უნდა ვქნათ? — იკითხა შეწუხებულმა ოლივერმა.

— რა და... ელმავლების კაპიტალური შეკეთების კომბინატი შეიქმნება.

— კომბინატი?

— ჰო, ხარკოვის საპროექტო კანტორას შეკვეთილი აქვს, უმოკლეს ხანში დააპროექტოს ეს კომბინატი.

— კმ, ეს როდისღა იქნება, ხომ გავიგონია, ხვალინდელ ქათამს დღევანდელი კვერცხი მირჩვენიაო.

— შენ ყველაფერზე ასე იძახი, ოლივერ, აი ვნახავთ მომავალ წელს კომბინატის მშენებლობა დაიწყება და ჩვენ აუცილებლად შევძლებთ ელმავლების შეკეთებას. მანამდე კი სხვაც ბევრი რამ უნდა გავაკეთოთ.

— მაინც რა? — გააწყვეტინა მამია სალუქვაძემ.

— პირველ რიგში ჩვენ ელექტრომობრავი შემადგენლობის წვევის ძრავების შეკეთება უნდა ავითვისოთ.

— რანაირად, ბიჭო, ცარიელი ხელებით? — დაეჭვდა მამია.

— ცარიელი ხელებით რატომ, ჩარხები, საშრობი ღუმელები, დანადგარები და სხვა მოწყობილობანი უკვე მივიღეთ.

— საიდან, ანზორ? — იკითხა მამიამ.

— სხვადასხვა მანქანათმშენებელი ქარხნებიდან! — სთქვა ანზორმა და მამიამვე წუთში გაახსენდა აზოვის ზღვის პირას გაშენებული ქალაქი.

თამაზი გულუბრყვილო, მიაშიტი და მართალი თვალებით შეჰყურებდა ანზორს, გასულ წელს მას თავზე დიდი უბედურება დაატყდა, — მამა მივიღინების დროს გარდაეცვალა. თამაზს ალბათ ამ დარდის ვადატანა უფრო გაუჭირდებოდა, ანზორის ბრიგადაში რომ არ მოხვედრილიყო. თავაუღებელმა და აზრიანმა შრომამ მას გულზე შემოწოლილი ჯავრი ცოტათი მაინც შეუმსუქა, ანზორმა, თითქოს მის სულში ჩაიხედაო, მიხვდა ჭაბუკის წდაილს და კითხვებზე მშვიდად უპასუხებდა.

— შენ ყველაფერი გცოდნია, ანზორ!

— ჩაილაპარაკა თამაზმა.

— ბიჭო, რატომ არ უნდა ვიციოდე, ისე კი ჩვენ შორის დარჩეს და მერაბმა მიაშპო ყველაფერი. ისიც მითხრა, მალე

გზათა სამინისტროდან წვევის ძრავებისა და დამხმარე მანქანების გამოსაცდელ ელექტრონულ სტენდებსაც მიგიღებოთ. მოკლედ, ბიჭებო, მაშინ ჩვენი საამქროს სულ სხვა იქნება.

— კი მაგრამ სად დაეტევა ამდენი დანადგარი ამ საამქროში? მერე და ჩვენ ელმავლების შეკეთებას შევძლებთ?

— მაცალე, მამია, გეტყვი; კომბინატთან ერთად აშენდება სამანქანო, სააპარატურო, საურთიკო, საკომპლექტო და საამწყობო დამხმარე საამქროები. ახლა ჩემი თქმა რად გინდათ, თქვენ თვითონ ხედავთ, ყველაფერი ამ ერთ საამქროში კეთდება, მაშინ კი სხვანაირად იქნება.

* *

ანზორი არც თავის წარმატებებს უმალავდა ლილის და არც მარცხს.

იმ დილით ლილის წინ დიდხანს იყო გარინდებული.

— რა იყო ანზორ, ცუდად ხომ არა ხარ? — შეწუხდა ლილი.

— არა, ისე, რაღაც გამახსენდა, — თითქოს ენა დაეზაო, ისევ გაყუჩდა.

— რა გავახსენდა, არ მერტყვი?

— არაფერი, გენაცვალე, დღეს მოვალ და...

— მოხვალ, აბა სად წახვალ?

— ჰო, მოვალ-მეთქი. — დაიბნა ანზორიმ, მზინც არ უთხრა მეუღლეს, რომ დღეს მისი ორი ნაციონალიზატორული წინადადების ბედი წყდებოდა და თუ კარგად წავიდოდა საქმე, მალარიჩი იყო საქმეო. აბა, ბიჭებო ისე რას მოეშვებოდნენ? ოლივერი, ალბათ წუხელის სიზმარშიც თამაღობდა მომავალ ქეიფს.

მართლაც ანზორს მხოლოდ ოლივერი დახვდა საამქროში.

— მალარიჩი ხომ არ დაგვიწყებია, ანზორ? — საღმის მაგიერ შეაგება ოლივერმა ბრიგადირს. ანზორი ძალზე ამხანაგურად იყო ავალიშვილთან. ოჯა-

ხშიაც იშვიათი სტუმრები როდი იყვნენ ერთმანეთთან. თამაზი და ჯემალი კი გასულ წელს მოვიდნენ ქარხანაში, ჯერ მოწაფეებად მიიღეს ისინი. ანზორმა ცოტა ენერგია როდი დახარჯა, სანამ ხელობას შეათვისებინებდა მათ. ახლა ორივენი ზეინკლები იყვნენ, მაგრამ ისევ ისეთი მოკრძალებულნი დარჩნენ, როგორც პირველ დღეს. ოლივერა კი ისე იყო ანზორთან, როგორც ტოლიტოლთან.

სწორედ იმ დროს მოვიდნენ ჯემალი და თამაზიც, როცა ოლივერმა მეორეჯერ უთხრა, ვქეიფობთ თუ არაო.

ანზორმა ცერის თითი უჩვენა — აი, ასე ვარ პირობაზეო.

ალბათ ოლივერა მალარიჩის ხატრით კიდევ დიდხანს იქაქანებდა, რომ ამ დროს მერაბი, დიმიტრი, ინეინერი კაზიმირ გაზდა და ვილაც ერთი უცნობი კაცი არ გამოჩენილიყვნენ.

ანზორი შეერთა, ოლივერმა ეს მყისვე შეატყო და მეგობრის გამხნეება ხუმრობით სცადა, მაგრამ ანზორს ახლა მისთვის არ ეცალა.

ის უცნობი კაცი მერაბს მოჰყვებოდა; მერაბი უცნობს რაღაცას უხსნიდა და ისიც რაღაცას ეკითხებოდა.

მათს ლაპარაკს თამაზი ყურს უგდებდა. ოლივერი თავის ახოვანი ტანით ყველას მაღლიდან დაჰყურებდა. ურიკას ხან ზევით მოქეცოდა, ხან ქვევით. ნამდვილად კი ყური მათკენ ეჭირა.

— მაშ, ასე? — თქვა უცნობმა, — თქვენ დამტყიცებულად მიგაჩნიათ ეს წინადადება?

— შე მგონია, განმეორება არ არის საჭირო.

— განმეორება საქმეს არ აცნებს! — ჩაერია დიმიტრი შავიძე და მერაბს ანიშნა, უფრო ბეჯითად აუხსენიო. მერაბიც ალაპარაკდა.

— ამ საბუქსო მიმმართველის სადგდების ღარვა ხელით ხდებოდა, ეს კი ძალზე დიდ შრომას მოითხოვდა. ამხანაგმა ნიკოლაშვილმა პნევმატურ ჩა-

ქუჩის მოუწყო სპეციალური დოჯი, რისი შემწეობითაც სამუშაო დრო ორმაგად შემცირდა და შრომის ნაყოფიერება ერთი ორად გაიზარდა, მეორე წინადადება კი ასეთია: მოტორვაგონ-სექციის საცდელი გარბენის შემდეგ, სარესორო ჩამოკიდების მოწყობა ხდებოდა ძალზე პრიმიტიულად, ხელით, ნიკოლაშვილმა კი თანამედროვე ტექნიკით აღჭურვილი დომკრატები გამოიყენა, რითაც სამუშაო გაადვილა და შრომის ნაყოფიერება სამჯერ გაზარდა. ორივე გამოგონება ჩვენს სამქროს ყოველთვიურად რამდენიმე ათასი მანეთის ეკონომიას აძლევს! — განმარტა მერაბ გაგუნაშვილმა.

— თქვენ რას იტყვით, ოსტატო? — შეეკითხა უცნობი დიმიტრის.

— მართალს ამბობს ამხანაგი მერაბი. — დაუმოწმა შავიძემ უცნობს.

— რა კი ასეა, ტექნიკური საბუქო დღესვე განიხილავს თავის სხდომაზე ამ საკითხს, — დაასვენა უცნობმა და სამქროდან გავიდა. მერაბი, დიმიტრი და ინეინერი კაზიმირ გაზდაც თან გაჰყვნენ.

— წერილობითი დასაბუთება და ნახაზები, ანზორ?

— ყველაფერი მათთან არის წარდგენილი, მამია.

— უჰ, გავიხარე და ის არის, ბიჭო.

— სიხარული დღის ბოლოს უნდა ნახო, თამაზ! — და მამია ანზორს გაჰყვა. ანზორი კი ახლა იმაზე ფიქრობდა, რომ უკვე შეეკეთებული ურიკა მოტორვაგონის ქვეშ შეედგა და მერე მის გასინჯვაზე თან გაჰყოლოდა ქართლისკენ.

• •

ანზორი კარის ზღურბლზე შემდგარიყო. არავის ესმოდა მისი გულის ძგერა. ბიჭებმა დარბაზში რომ შეიხედეს და ნახეს ტევა აღარ იყო, ეზოში გამოვიდნენ და სასმელი წყლის ონკანთან, სკამებზე ჩამოსხდნენ.

მხოლოდ ანზორი დარჩენილიყო დღი

კარებთან. უკან რომ მოიხედა და ბიჭები ვერ ნახა, თითქო მუხლებში ძალა გამოეღიაო, უძლურებამ და გაუბედობამ მძლავრად ჩასჭიდა უჩინარი ხელები და ვერაფრით ვერ მოახერხა ნაბიჯი გადაედგა წინ და კარის ზღურბლს გამცდარიყო, თითქოს ამ კარის ზღურბლის იქით განსაკუთრებული ღონე თუ საშვი იყო საჭირო, რომ ანზორსაც კჭონოდა უფლება აქტივით გაჭედვილ დარბაზში ლაღად და თამამად შესულიყო. ბიჭები არსად ჩანდნენ. მარტოდ მარტო მდგარი ანზორი კი ერთ ალაგას გახევებულიყო.

ანზორმა აქედანვე შენიშნა ის უცნობი კაცი, რომელმაც ამ დღით მისი წინადადებები გაიწყო, გულისგამხერტი ეჭვი აწუხებდა ანზორს, ქარხკომი რა შუაშიაო, ესეც გაიფიქრა მან.

თავმჯდომარემ დღის წესრიგი დაამტკიცა. საკითხები უამრავი იყო. ჯერ ცალკეულ საამქროთა მიღწევები და ჩამორჩენის მიზეზები დაახასიათეს, ბოლოს მომხსენებელმა მოტორვაგონსექციის შესახებ ჩამოავდო საუბარი.

მოტორვაგონ-სექცია ყველა მანქანებლების მიხედვით მესამეჯერ გამოდიოდა პირველ ადგილზე, მერაბი ამას ისე უსმენდა, თითქოს აქ არაფერი მომხდარიყოს, არც ის გაკვირვებია, რომ მის საამქროს სათანადო ჯილდოები და სიგელები მიაკუთვნეს, პირიქით, იგი, თითქოს უფრო მეტს მოელოდა და მთელი ეს ამბები მასში რატომღაც სიხარულს არ იწვევდა.

კარებთან მდგარი ანზორი მომხსენებლის ლაპარაკს უსმენდა.

— ამხანაგებო, კომისიამ გამოარკვია და დადასტურა, რომ მოტორვაგონსექციის საამქრომ ნაყისრი ვალდებულებები ყველა დარგში გადაჭარბებით შეასრულა; წინადადება არის მას კომუნისტური შრომის საამქროს წოდება მიენიჭოს! — დაამთავრა მან და დარბაზში ტაშმა იფეთქა.

ახლა კი შეიშმუნა და აწრიალდა

მერაბ გაგუნაშვილი, მისი სიღინჯე, თითქოს თვალსა და ხელს შუა გაჭრა, ამდენმა შემოჩერებულმა თვალმა თავი ძირს დაახრევიდა.

მერაბს ამხანაგები მორიგ გამარჯვებას ულოცავდნენ.

— მე... მე რა შუაში ვარ, — გამოერკვა მერაბი და ირგვლივ მიმოიხედა, ვიღაცას ეძებდა, — ეს, ზომ იმ ახალგაზრდის წყალობაა! — იმეორებდა იგი, მაგრამ იმ ახალგაზრდას რომ ვერსად მოჰქრა თვალი, წამოდგა და დარბაზს გადახედა.

— მე რა შუაში ვარ ამხანაგებო, აგერ ის... — ხელი გაიშვირა მერაბმა და მთელმა დარბაზმაც იქით გაიხედა.

კარებთან ანზორი იდგა, ისეც მარტოდმარტო და სახეაღწევილი, დამორცხვებული და თვალბმობიციმციმე.

მერაბმა ანზორს მოუხმო, ბრიგადირმა კარის ზღურბლს გადააბიჯა, სიხარულით გაბრწყინებული თვალები მოავლო მეგობრებს, რომლებიც აღტაცებით შესტყროდნენ მას, ანზორი დარწმუნდა, რომ დღეიდან ცხოვრების მორიგი და ძნელი ზღურბლი გადალახული იყო.

სხდომა მუშაობას განაგრძობდა. დიმიტრი შავიძის კითხვაზე კომკავშირის კომიტეტის მდივანმა, ელგუჯა სახვაძემ სიტყვა ითხოვა:

— ამხანაგებო, დიმიტრი შავიძემ განაცხადა, ანზორ ნიკოლაშვილის ბრიგადა რომ არ ყოფილიყო, ჩვენი საამქრო ამ საპატიო წოდებას ვერ მიიღებდაო, თანაც, როგორც ჩანს, ნაწყენია, საამქრო ამ წოდებას ღებულობს და ბრიგადა არაო, საქმე ის არის, რომ დღემდე კომკავშირი ანიჭებდა კომუნისტური შრომის ბრიგადის წოდებას, ახლა კი ეს უფლება პროფკავშირებს გადაეცა, თუმცა ამით არსებითად არაფერი შეცვლილა, ამხანაგ ნიკოლაშვილის ბრიგადამ თებერვალში იყისრა ვალდებულებები, დადასტურდა, რომ მათ მოლოდინს გადააჭარბეს და თ-

ვიანთი ვალდებულებები სამმაგად შეასრულეს; ამის გარდა, დღეს ანზორის ორი მეტად მნიშვნელოვანი რაციონალიზატორული წინადადება, რომელიც უკვე დანერგულია წარმოებაში, ტექნიკურმა საბჭომ მოიწონა, ამიტომ ჩვენი წინადადება ანზორ ნიკოლაშვილის დამკვერელ ბრიგადას მიენიჭოს კომუნისტური შრომის ბრიგადის წოდება.

კომიტეტის სხდომამ ეს წინადადება მიიღო.

ხალხი წამოიშალა. უჩვეულოდ აღელვებულმა ანზორმა პირველმა დატოვა დარბაზი ფეხაკრეფით და ამხანაგებისაკენ გაეშურა. ანზორი დაბნეული იყო და ენას ვერ იღებდა.

*
*

ეკატერინე უზომოდ კმაყოფილი იყო, რომ წუხელის ანზორთან სრულიად შემთხვევით შეიარა. რამდენი რამ ახალი და კარგი გაიგო. ლილის სუფრის თადარიგში წაეშველა, მოუსვენარი ჯულიეტა შეიქცია და თან ცალი თვალი შეილისაკენ დაიჭირა, აბა, რას იტყვის, როგორ გაუძღვება ტოლებს თავისი მასპინძლობითო.

ბედნიერ დედას დილით ადრე გაეღვიძა. გაუკვირდა, რომ ანზორი ფეხზე იდგა, მის თვალში ანზორი ახლაც ისეთივე პატარა იყო, როგორც ამ ათიოდე წლის წინათ, მაგრამ ისევ ისეთივე დინჯი და გამგონე, როგორც ყოველთვის. შეკაყურებდა უსიტყვოდ შვილს, იგონებდა წარსულს და გული სევდით ეკუმშებოდა, მოგონებები ღრუბლების ქარავანივით ერთმანეთს მისდევდნენ. იმ გაუხარელი დღეების ტანჯვით აღსავსე სურათები ერთმანეთს ცვლიდნენ, მაშინ ხომ შვილს ცრემლიან თვალებს არიღებდა, ზოგჯერაც ნაძალადევად გაიღიმებდა, რომ ობოლი ბიჭის გულში ნაღველი არ გაჩენილიყო.

თითქო ყოველივე ეს გუშინ იყო. დღეს კი მისი ღიმილი მაშინდელივით ნაძალადევი როდი იყო, ახლა მთელი დედური არსებით ხარობდა იგი. და ამ ბედნიერი წუთების განცდისას მომდგარ ცრემლებსაც აღარ უშალავდა შვილს.

ანზორი მშვიდად შესცქეროდა მას. არც მისი ღიმილი იყო წინანდელივით ნაძალადევი.

— შეილო, ასე ადრე რათ ადევნი, წუხანდელი ღამენათევი ხარ, ცოტა დაისვენე! — მზრუნველობით მიმართა ეკატერინემ ანზორს და მკერდში ჩაიჭრა, ხუჭუჭა თმა გადაუვარცხნა, მოეფერა. ეს წუთები ორივესათვის რაღაც ისეთი სანეტარო იყო, რომ არცერთს ხმას არ ამოუღია, დედისა და შვილის გული ახლა სხვებისთვის გამოუცნობს, თვალით დაუნახავს, ხელით შეუხებელს, მაგრამ მათთვის კარგად ნაცნობ გრძნობას შეეპყრო.

— დედი, ხაშურისაკენ მივდივართ! — დაუგვიანა პასუხი ანზორმა.

— რათა, შეილო?

— მოტორვაგონ-სექცია გასასინჯად მიგვეყავს, შეეკეთება დავამთავრეთ!

— უძილო რომ ხარ?

— ახლა თავის ტკივილმა გამიარა, დედი.

— მაშინ, აი, ბორჯომის წყალი დელიე... ნეტავ მეც მოვდიოდე გორში, ქალიშვილს ვნახავდი! — და ეკატერინემ ბორჯომის წყლით საცხე ბოთლი მიაწოდა. ანზორმა ერთი აქეთ-იქით მიიხედ-მოიხედა და მერე ბოთლი ტუჩებთან მიიღო, სული რომ მოითქვა და ცარიელი ბოთლი იქვე ჩამოსდო, დედას მიუხებდნენ:

— წამოდი, დედი, წაგიყვან.

— სამსახური, შეილო?

— მაშინ, სხვა დროს იყოს, ახლა ბაქოს რკინიგზის დეპოს მოტორვაგონ-სექცია მიგვეყავს, მალე ქალაქ ორჯონიკიძისას წაგიყვანთ და იმ დროისათვის მოემზადე.

ანზორმა ხელბირი დაიბანა, წასასვ-

ლელად მოეშადა, მაგრამ ეკატერინემ მკლავში წაავლო ხელი და შეაჩერა.

— ასე უზმოდ, როგორ შეიძლება შეილო, ცოტა წაიხემსე.

— არა, დედი, ახლა ლუქმა არ გადავა ყელში.

— გული მოგიწანწალდება, ბიჭო, ეს ერთი ლუქმა მაინც გაღუქე...

ეკატერინემ ხაჭაპურის ნაჭერი ძალით შეაჩერა ხელში.

— რადგან ასეა, ერთ ჭიქასაც დავლევ!

ანზორი მეორე ოთახში გავიდა, სუფრა ჯერ ალაგებული არ იყო. ზორაგი ბევრი დარჩენოდით, ინატრა, ნეტავი დღეს კვირა იყოსო, ჩაის ჭიქაში თეთრი ღვინო დაასხა, ცოტა მოსვა და ისევ დიდგა. ტანში რაღაც უსიამოდ გააჩრეოლა, მერე კონიაკს მოჰკრა თვალი, დაასხა და უცებ გადაჰკრა, ის ხაჭაპურის ნატეხივ მიიყოლა, ქუდი დაიხურა და ეკატერინეს უთხრა:

— ეს კი კაი საქმე ჰქენი დედა, ახლა ხასიათზედაც კარგად ვარ.

ანზორს გულმა არ მოუთმინა, საწოლ ოთახში შეიჭვრიტა, ლილის ჯულიეტა მკლავზე გადაეწვინა და ორივეს ტბილად ეძინათ. ანზორმა მათეც წაიწია, მაგრამ დედის ჩურჩულმა შეაჩერა.

— დაეხსენ, შეილო, ცოდონი არიან, გაიღვიძებენ, — ანზორი დედის ნებას დაჰყვა და გარეთ გამოვიდა.

მიდიოდა ანზორი გზაზე და ყველაფერი სხვანაირად ეჩვენებოდა, გუშინდელი კრების ამბები თავში უტრიალებდა, ერთი რამ მისთვის ნათელი იყო, დღეიდან კიდევ უფრო მეტი პასუხისმგებლობა ემატებოდა, მაგრამ თავისი ამხანაგების მონდომებასა და საქმისადმი სიყვარულს რომ წარმოიდგენდა, ეს მოვალეობა არც ისე ძნელი ეჩვენებოდა.

აი, უკვე საამქროშია.

ეზოში შემოყვანილ ლიანდაგზე მორტორვაგონ-სექცია დგას. წინ პატარა ორთქლმავალი უბია. მერაბი და დიმიტრიც ჩვეულებრივზე უფრო ცხოვლად ფუსფუსებენ. აქვე არიან შემუხრუქე შურა თედევცი, ძალზე მოსული ვაჟკა-

ცი, მთავარი გამსინჯველ კამო მეზურნოვი, მისი თანაშემწე და სხვები.

მორტორვაგონ-სექციას მს. პატარა ორთქლმავალი რკინიგზის ჩრდილოეთის პარკამდის მიიყვანს, იქ კი ელმავალს მოუბამენ. რატომ ელმავალს? მორტორვაგონ-სექციას ხომ არც ელმავალი სჭირდება და არც ორთქლმავალი? მაშ რა ამბავია? ეს მორტორვაგონ-სექცია ბაქოს ეკუთვნის. იქ და ორჯონიკიძეშიც ათასსუთასვოლტიანი ხაზებია. საქართველოში კი — სამიათასვოლტიანი. ბევრჯერ უკითხავთ ანზორისათვის ამის მიზეზი და ყოველთვის აი ეს პასუხი მიუცია.

— გამარჯობა, კამო, აბა შენ იცი ხელობას თუ არ დავგიწუნებ, — მიმართა ანზორმა მეზურნოვს და განიერ მხრებზე ხელი დაჰკრა.

— ბიჭო, დასაწუნი ხელობა რომ გქონოდა, გუშინ კომუნისტური შრომის წოდებას არ მოგანიჭებდნენ, მართლა მომილოცავს, ძმავო! — სიხარულით მიმართა მან მეგობარს.

— ვითხრეს?

— ვითხრეს რომელია, მთელმა ქარხანამ გაიგო, წუხელ რადიოშიც გამოაცხადა.

— რას ამბობ, რადიოშიც?

— მაშ შენ რა გეგონა!

ანზორს მერაბმა მოუხმო და ყველანი ვაგონში შევიდნენ. მემანქანემ ვაგონები დაძრა და ჩრდილოეთის პარკისაკენ გაეშურა. გახავალში, მგისრეების ჯიხურთან, მორიგე ქალმა, რომელსაც სახე საოცრად მონუსხოდა, სექცია გააჩერა. მერაბი მაშინვე ძირს ჩამოხტა.

— თქვენი ელმავალი სად არის! — გულმოსულად იკითხა იმ ქალმა.

— რა გაჯავრებს, ქალო!

— როგორ რა მაჯავრებს, სად გაგიშვით, რომელ ხაზზე გაგატაროთ, დისპეტჩერი არ იძლევა ხაზს.

— ელმავალი, აი აგერაა, ახლავე მოვაბამთ. დისპეტჩერთან მე მიმიშვი, — მიუთითა მერაბმა დეპოდან ახლად გამოსულ ელმავალზე, რომელიც ცოტა

მომორებით იღვა და ჯიხურში შესული ვილაცას ტელეფონით დაელაპარაკა.

— წამოდი, სადგურის უფროსთან! მერაბს შუბლი თანდათან ექუფრებოდა, თითქოს მოსალოდნელ უსიამოვნებას წინასწარ გრძნობდა.

ორივენი სადგურის უფროსთან იდგნენ. სადგურის უფროსი ჯერ ვილაცას ტელეფონით დაელაპარაკა, მერე პირი უსაშველოდ დაალო და მთქნარებით მერაბისაკენ ზანტად შემობრუნდა.

— არ გიშვებენ, ძმაო, მე რაღა ვქნა.

— აბა, სად გავსინჯოთ ეს ოხერი სექცია, — თავს ძლივს იკავებდა მერაბ გაგუნაშვილი.

— არაფერი შემიძლია, ძმაო, ხომ ხედავ რა მოძრაობაა, სექციის გასინჯვა კი არა, სატვირთო ვერ გამოიტარებია.

— შენ აქედან გამიშვი და მერე მე ვიცი. — მერაბმა სცადა მისი დაყოლიება.

სადგურის უფროსმა თვალეზი აახამხამა.

— როგორ გავიშვა, შე კაცო, ურემი ხომ არ არის, რავა, საციმბიროდ გინდა გამიხადო თავი მაგ შენი სექციისათვის?

— აბა, რა ვქნათ.

— რუსთავისაკენ გავიშვებ.

— რუსთავისაკენ?

— ჰო, შენთვის სულ ერთი არ არის, საითაც გავიშვებ?

— აჰ, რუსთავისაკენ არა ბიძია, ხაშურისაკენ გამიშვი, — შეევედრა ანზორი სადგურის უფროსს.

— ხაზი თუ არ არის, ზურგზე ხომ ვერ შეგისვამ, ან მთვარეზე ხომ ვერ გაგაფრენ, ბიჭო, რაკეტა ხომ არ არის შენი სექცია.

მერაბისათვის მართლაც რომ სულერთი იყო, მას ახლა ისე ეჩქარებოდა სამჭროში დაბრუნება, რომ აღარ ჩიოდა საით გაუშვებდნენ, ოღონდ კი გაეშვით სადმე.

შეატყო თუ არა ეს ანზორმა სამჭროს უფროსს, ფეხი არ მოიცივალა იქიდან.

— რუსთავისაკენ ჩვენ არასოდეს წავგიყვანია სექცია, იქით რა ხაზია. გასინჯვისთვის უფრო საინტერესო იქნება

ავქალისკენ თუ გაგვიშვებ. ჯერ ხომ არ გამოსულა სატვირთო მცხეთიდან? ავქალამდის ხუთი წუთიც არ გეინდა, შევასწრებთ.

ტელეფონმა გაბმულად დაიწკრილა სადგურის უფროსმა ყურმილი ხელში აიღო და თვალეზი ძლივს ააფახურა.

— რაო? მეორეში? მეორეში ცისტრინებია, ვერ გავიშვებ, რას მიჯავრდები, დაეგდე მანდ, ნავთი გავაჩერო და წყალი გავუშვა? გონს ვერ მოსულხარ? საბარგოა, მესამეში, მესამეში, გესპის? ვაიც შენ და ვუციც!.. — თავისებურად მიაკრულა ვილაცას და ისევ დაამთქნარა.

— ბიძია, გავვიშვი, — შეევედრა ისევ ანზორი. სადგურის უფროსმა ზანტად გადმოხედა ანზორს, თვალეზი დაუბრიალა და დაიღრიალა:

— ჯანდაბას შენი თავი, აბა, ჩქარა, მოუსვით აქედან, თორემ ვერ შეასწორებთ ავქალაში, — წითელი ქული მოიხადა სადგურის უფროსმა და მოტყუებული თავი მოიქექა, მერე უსაშველო და გაბმული ხველება აუტყდა.

ანზორს შეეშინდა, ვაი, თუ გაბრაზებულმა გადაიფიქროსო და მადლობაც არ უთქვამს, ისე სულმოუთქმელად გაქრა იქიდან.

მემანქანეს ელმავალი უკვე მოება, მაგრამ ონკანი არ შეერთებინა. მერაბი რაც შეიძლება ჩქარობდა. ერთი სული ჰქონდა სექცია დაძრულიყო.

— მუხრუჭები, მუხრუჭები! — დაიძახა ვილაცამ.

— არ უნდა, აქედან გადი და ავქალაში აუშვით.

ანზორმა ერთ ვაგონში მანც მოასწრო მისი აშვება.

ისრებში არ იყო გასული, რომ შუა ვაგონის მარცხენა გოგორწყვილმა საოცარი რაზა-რუხი ატეხა. რამდენადაც უმატებდა სვლას ელმავალი, იმდენად ძლიერდებოდა ეს ხმა და ცეცხლი უჩნდებოდა.

— რა მოხდა, ანზორ? — დაფრთხა ერთი გამყოლთავანი.

ანზორმა გოგორწყვილის ცივსა და ამაზრუნ ხმას ყური მიუგდო. უცებ

ურჩიასა და ბორბლების თავზე მოტორს გარსაცმი ხუფი ახადა, ორივე ბორბალს ჩააცქერდა, ის ერთი მართლაც საოცრად ხმაურობდა, და ნაპერწყლებს ისროდა, ანზორმა გამოცდილ მკურნალივით ყური დაადო, მერე სასწრაფოდ წამოვარდა ზევით და აღმფოთებით წამოიყვინა:

— მუხრუქები, ბიჭებო, მუხრუქები! —
— რაო? — გაიკვირვა ერთმა.

— მუხრუქები მოუშვით! — და განიერ მხარბეჭიანი შურა თედევით ვეფხვივით ეცა მუხრუქის საქვეს, ანზორი მეორე ვაგონში გაიქცა, ხოლო მესამეში — მუხურნოვი. ცოტა ხნის შემდეგ ფერდაკარგული ანზორი ისევ პირველ ვაგონში დაბრუნდა.

— ერთი ბეწო დააკლდა, თორემ ყველაფერი დაიღწებოდა. როგორ არ იცოდა მერაბმა ან მემანქანემ, რომ დამუხრუქებული ვაგონები არ შეიძლება ადგილიდან დასძრა? — სულს ძლივს ითქვამდა ანზორი.

— მერაბის ბრალია, ძმაო — თქვა უკმაყოფილოდ ერთმა.

— უნდოდა თავიდან მოვეშორებინეთ, საამქროში მიეჩქარებოდა, ერთი სექციის ზედმეტად გამოშვების ჯავრი ჰქლავდა, ამ სიჩქარეში კინალამ დაგვლუბა. — ბუზღუნებდა თედევით.

— კი მარა, მემანქანე რატომ აპყვა?

— ამ ბრიყვ მემანქანეს უთქვამს, ავკალაში მალე ვიქნები და იქ აუშვებ მუხრუქებსო, მაგრამ ხომ ხედავ, რა მოხდა! — ვერ ისვენებდა თედევით.

— ახლა ხომ აუშვი, რატომ ხმაურობს მაინც? — იკითხა ერთმა გამყოლოთავანმა.

— საპაერო ონკანი არ იყო გაღებულნი, მემანქანე მუხრუქებს უშვებდა, მაგრამ პაერი მუხრუქებში გროვდებოდა, ვაგონებში არ ატარებდა, სამუხრუქე ხუნდები უპერდა გოგორწყვილის არტახს, ვერ ბრუნავდა, ცურვით მოქმედებდა. ამის გამო გოგორწყვილი გახურდა, დნობა იწყო, იგი ხომ ლიანდაგს ვხება, ისიც გახურდა, გააღწო, გამდნარი

ლითონი გოგორწყვილმა ლიანდაგიდან ააგლიჯა, ბორბალს მიეკრა და მასზე პატარ-პატარა ენახულები გაჩინა, ის არის, ახლა გოგორწყვილს რომ ურტყამს და არაჯგუნებს! — ახსნა ანზორ ნიკოლაშვილმა.

— მე'ე რაღა ეშველება?

— არაფერი, რაკი მუხრუქები ავუშვით, აწი საშიში აღარ არის, — დაამშვიდა ანზორმა ის ახალგაზრდა.

ვაგონში ახლილი ხუფიდან კამო მუხურნოვი ყოველი მექანიზმის მუშაობას ამოწმებდა, ანზორი ხან ერთ ვაგონის ურჩიას ახლიდა თავს და ხან მეორეს. იგი არა თუ თავის მექანიკურ ნაწილს — ურჩიებს, არამედ ყველაფერს უკვირდებოდა, წელს ზევით მხოლოდ მოკლესახელოებიანი მაისური ეცვა, ავკალამდის ურჩიებისა და გოგორწყვილებისათვის არ მოუშორებია თვალი, მერე ფანჯარა მალა ასწია და მარცხნივ მის თვალწინ მტერის ვრცელი ხეობა გადაიშალა, მდინარის ნაპირას, კოდბუების გაღმა და გამოღმა ნაპროდები სიმინდის ტყერი შრიალებდა.

ანზორს, თითქოს ბუნება ეთახდა. სურდა მის წიაღში გადაშვებულიყო. გაღელილი გულმკერდი სუფთა პაერით გაეგრილებია, მაგრამ ამ წყეული ურჩიებისათვის რა ექნა? ცალი თვალი მათქენ ეპირა და ცალი ნოხივით მოჩარდახებული მთებისაკენ. აგერ სექციამ ხიდზე გადაიგრუნხუნა, ახლა ანზორი მარჯვნივ გადაჯდა, ზაპესის ტურბინებში მოგურგურე ჩქერები, თითქოს ფსკერის სიღრმეს ბურღავდა, ისე ბრუნავდა და ხმაურობდა, მღეროვ შლამი ზევით ამოქონდა, ზედაპირზე ქაფი დგებოდა.

ანზორს თვალი ამწვანებული მთებისკენ გაექცა. ერთ წამში საგუბართან გაჩნდა. ლენინის ამართული მარჯვენა სულ ახლოს იყო, უნებურად ანზორმაც ხელი გადადო და თითქოს ბელადს ჩამოსართმევად გაუშვირა, საგუბრის ზევით მტკვარი ზღვასავით გადაშლილიყო, ჯვარის მონასტერი ნისლეზიდან ხანდახან პატარძალივით გამოჩნდებოდა, მტკვარში გრიალით შემოჭრილ არაგვს

სილურჯე მინც თავისებური შემორჩენოდა.

მოტორვაგონ-სექცია მცხეთაში გაჩერდა ანზორი ძირს ჩამოხტა, გრძელტარიანი ჩაქუჩი და ქანჩების მოსაშვები გადმოიტანა, ვაგონის ქვეშ შეძვრა და ურიკის რომელიღაც ნაწილს დიდის ვაივაგლახით ქანჩი მოაძრო, მერე სოლით მარჯვალოდან ხრახნილი რკინა ამოაგდო და ახალი გაუყეთა.

ელმავალმა კვლავ დაიღუღუნა და ანზორი და მისი ამხანაგები ვაგონში ავიდნენ.

ვაგონები სრიალით გასცილდა ისრებს, მერე ისეთი სისწრაფით დაეშვა თავქვე, რომ ანზორის წინ ეს მთები, ეს ველები, ხეხილის ბაღები და ბუჩქები ერთწუთს გაიფრებდნენ და ისევ ქრებოდნენ.

ანზორმა ყური მიუგდო, გოგორწყვილების მოძრაობას, ახლა იგი წინანდელივით აღარ ხმაურობდა. ისევ ფანჯარასთან ჩამოჯდა; განსაკუთრებით მოუსვენრობა მაშინ დაეწყო, როცა მეტეხის სიახლოვე იგრძნო, აი, მის თვალწინ ცამდე აწვდილი ალვუს ხეები ამორიალდა, მზის სხივებზე მათი ფოთლები ვერცხლისფრად ალაპლაპდნენ. ახლა სულ გამოიცვალა ანზორი, ხან მარჯვნივ მიდგებოდა ფანჯარასთან და ხან მარცხნივ. ქართლის ბარაქთან ველებზე პურის ყანა ზღვასავით ღელავდა, ქერი სიმწიფეში შესულიყო, გულთეთრა და გულწითელა ჩიტები თავთავებს დაფრთხილებდნენ და ქვივლ-ხვილით იქაურობას იკლებდნენ.

ანზორი შესცქეროდა ნაყოფით დახუნძულ ხეხილის ტოტებს, ძეწნებივით მიწას რომ დამხოზოდნენ; იგი უყურებდა ყოველივე ამას და რატომღაც ვერ ისვენებდა, ბიჭებს უკვირდათ, მაგრამ არაფერს არ ეუბნებოდნენ. აი, სექცია მეტეხს მიუახლოვდა, ახლა კი ვერ მოითმინა ანზორმა და თავისდაუნებურად წამოიძახა:

— ის არის, ის! — და ისევ ფანჯარას გადაეყრდნო.

— რა იყო, ანზორ! — შესძახეს ამხანაგებმა, მაგრამ ანზორმა მათ ყურადღება აღარ მიაქცია, თვალბრწყინდელად წამოებერა, სახე გაუფიქრდა. გარბოდა ვაგონები და ანზორიც თავის ფიქრებში მათ წინ უსწრებდა, სადღაც შორს მიფრინავდა. მას აგონდებოდა თავისი ბავშვობა, ამ ყანების ზღვაში კოტრიალი, მტკვარში ბანაობა, ბუსუსებიანი ატმებით ამოცხებული უბეები, კილაობა, ხტუნვა, აგონდებოდა ყველაფერი, ის, რაც მაშინ აქ, სწორედ ამ ადგილებში ნახა, აი, თითქოს ახლა ვაგონიდან კი არ გაპყურებს ამ წარმატაც სანახაობას, არამედ იმ პურის ყანების შუაგულშია. იმასაც ხედავს, რაღაც უცნაური მატარებელი, რომ გამოჩნდა. აი, გაჩერდა კიდეც, ანზორი ოცნებით გამოეყო ამხანაგებს და იმ ადგილას მიიბრინა, წინა ვაგონიდან ვიღაცა გადმოვიდა, ვაგონქვეშ შეიხედა, ის კაცი იდგა და ილიმებოდა, გაკვირვებულ ანზორს უპასუხებდა: — ეს მოტორვაგონ-სექციაა და ამას არც ელმავალი სჭირდება და არც ორთქლმავალი, წამოდი ბიძიკო, ბორჯომში წავიყვანთ და ისევ ამოგიყვანთო, მაშინ გაიგებ რა მატარებელია ეს და როგორ მოძრაობსო“.

ანზორს გაახსენდა ის ძველი ამბავი, რომელმაც მოგონების ჩარჩო დატოვა და იქიდან ცოცხალივით გადმოვიდა ამასობაში მოტორვაგონ-სექცია მართლა გაჩერდა. ანზორი გამოერკვა, ძირს გადმოვიდა, ამხანაგები უკვე ჩასულიყვნენ, ბიჭები ყანებისაკენ წავიდნენ, ანზორი წინ გაიჭრა და რძემორეულ ბალახებში ლაღად გაგორდა, მალე წამოხტა, იქვე ახლო თავისი ნათესავის ეზოში საადრეო ატმის ხეებს დაერია, ზოგი უბეში ჩაიყარა და ზოგი ჯიბეში.

როგორ უნდოდა ანზორს კიდევ დიდხანს დარჩენილიყო აქ, ბუნების ამ საკვირველებით დამტკბარიყო, მტკვარში მკლავები გაეშალა, ქალებში უჯვო-უკვლოდ ერბინა, ბიჭებს წელდაწელ შევარდნოდა და მერე მხართემოზე გადმოეყვანა.

მაშინაც ხომ ეს დრო იყო, ასე ყვოდა

და დაღანებდა ქართლის დოგლათიანი ბალები და ყანები.

დარჩენა უნდოდა ანზორს. ახლა ხომ ხვალ დეპოში არ იყო მისასვლელი იმ ძიაკაცთან? ახლა ხომ თვითონ არის ამ სექციის „მკურნალი“, მისი შემკეთებელი? ახლა ხომ იმ ძიაკაცივით მასაც შეუძლია დაძრას ვაგონები ადგილიდან? ახლა მას სხვა აღარაფერი ახსოვდა, გარდა ამ ბარაქიანი მიწის სიყვარულისა, თითქოს მასთან ლაპარაკი მოუნდა, თითქოს მიწის ბუბუნიც ჩაესმა ყურში.

იგონებდა თავის ბავშვობას, ესაუბრებოდა მას და ავიწყდებოდა, რომ ის უკვე ბავშვი აღარ იყო, ადრე დაწყებულ შრომას სულ გამოეცვალა, კაცად ექცია, ზეინკალი გამხდარიყო, ცხოვრების დარჯჯაში გამოვლილს სიბრძნის ნაპერწკლები დაფრქვევოდა, მაგრამ ახლა ბუნების სიმშვენიერით გარინდებულს აღარაფერი ესმოდა, უნდოდა ისევ ბავშვობის მოგონებაში დარჩენილიყო. ფიქრებით მიინც შეეესო ის, რაც ბავშვობაში დაჰკლებოდა, მაგრამ ეს ხომ მიინც მოგონება იყო, სინამდვილე კი სულ სხვაა, ანზორიც სხვაა, ახლა იგი კომუნისტური შრომის ბრიგადირია, ცოლშვილიც ჰყავს, მეგობრებიც და მოყვრებიც.

ელმავალმა დაარღვია ანზორის სულის მყუდროება. ანზორმა ფეხები ძლიეს აითრია და გულდაწყვეტილი დაშორდა იქაურობას.

ანზორი ვეღარ ამჩნევდა, რომ დანიშნულ ადგილას მისულიყვნენ. უკან გამობრუნებისას ისევ ცქერად იქცა, ხოლო, როცა სექცია ქარხანაში შემოიყვანა, თითქოს მის წის ჩარხები, მანქანები და დამტვრეული ურიკები კი არ იდგა, არამედ — ქართლის ბალებში ტოტებდახრილი ატმის ხეები.

ამხანაგები ანზორს დაერივნენ.

— სად იყო ამდენი ატამი, ბიჭო? — მიიჭრა ოლივერი მასთან.

— ქართლში?

— მოიტა...

— ჰაა, გაინაწილეთ, მტკიცე მკუთხედებს, — რამდენიმე ცალი ატამი გადაინახა ანზორმა და დანარჩენი ეზოში მღვარ მაგიდაზე დაყარა.

— ანზორ! კორესპონდენტები იყვნენ დღეს, — უთხრა მამია სალუქვაძემ.

— ალბათ სურათები უნდოდათ, ვერ მიეცით?

— უშენოთ?

— მე რა ვარ ისეთი, ბიჭო?

— ბრიგადირი ხარ.

— კომუნისტური შრომის ბრიგადისა, ძმობილო! — სიტყვა ჩამოართვა თამაზმა — რაღაც ისე მგონია, თითქოს დღეს ხელმეორედ დავიბადე. ეხ, ეს რომ გამარჩემს ენახა!..

შავგვრემანმა და მოხდენილმა ოლივერმა ბრიგადის წევრები ერთად მოაქუჩა. ანზორი შუაში ჩააყენეს.

— აი, ასე უნდა გადავიღოთ სურათი!

— გაზეთისათვის?

— არა, სამსახსოვროდ, ხომ თანახმა ხართ?

ამას რა კითხვა უნდოდა. სურათის გადაღების შემდეგ ბიჭები ისევ დაიშალნენ, შხაპების მისაღებად სააბაზანოში შევიდნენ.

შიდალდა ანზორი სახლისაკენ და თვალწინ მოუხვეწარი ჯულიეტა ედგამერე წამით ისევ თავის ბავშვობას დაუბრუნდა. ეს ბატარა სათამაშო მატარებელი, რომელიც დედამ უყიდა და დედამვე თავისივე ხელით დაულეწა, ახლა მის მოგონებებში ძველებურად დაიძრა და ახრიალდა.

დიდხანს იდგა ანზორ ნიკოლაშვილი საკუთარი ფანჯრების წინ დიდი შენობის ბოძებთან. ფიქრებში წასული ვაჟკაცი, თითქოს ისევ ქართლის მინდვრებზე გადაჰიმულ ლიანდაგებს ხედავდა.

მეტი გარკვეულობისათვის ლიტერატურულ პრიტიკაში

ყანასკნელ წლების მანძილზე ქართულ ლიტერატურას ბევრი ახალგაზრდა ძალა შეემატა. ავტორების ყოველ დარგში თაობათა უწყვეტი ცვა-ცვა ამ კულტურის ცხოველყოფილობაზე მეტყველებს.

ყოველი კვშიარიტად შემოქმედი ახალი თაობა ლიტერატურაში ცდილობს ძველი საკითხებიც კი ახლებურად დააყენოს. ეს მისი ბუნებრივი მოთხოვნაა და ხალხს თუ სურს პქონდის დიდი ლიტერატურა და არა ეპიგონური იმიტაზობა, ის ყოველთვის ხელს უნდა უწყობდეს ახალს ძიებას. ყოველი ახალი თაობა ეძებს არა მარტო ახალ იდეურ პოზიციებს, ის ეძებს ლიტერატურული გამოსახლებების ახალ ხერხებს, ამუშავებს ახალ სტილს, ახლებურად, ძველთაგან განსხვავებულად წერს, ფიქრობს, ოცნებობს, სხვა კუთხიდან, სხვა რაყერსით უფერებს სამყაროს, ისტორიის, ახლებურად აფასებს ტრადიციებს და ხშირად სხვაგვარად იყენებს მათ. თუ ეს ასე არ ხდება, ერის კულტურა საერთოდ, ლიტერატურა კერძოდ, დაკნინების გზას დაადგება. ისიც ცნობილია, რომ ამ ახალს ძიებაში ხშირად ცდებიან და ყოველი ახალი თაობა თავისი შილენაშობის დაწყებით ეტაპზე ნებით თუ უნებდით მიმბაძველობს. შემოქმედების გარკვეულ მომენტში ეს მიმბაძველობა უნდა დამთავრდეს, უნდა დაიწყოს ეროვნული კულტურის ტრადიციებით შეპირებული დამოუკიდებელი შემოქმედება.

ჩვენი დროება მკვეთრად განსხვავდება წარსულსაგან. ეს შეეხება არა მარტო ერის ახალ სოციალისტურ წყობას, რომელიც სრულიად თავსებურ ახალ ხარისხს ანიჭებს ჩვენს კულტურას, მის განვითარებას, მის პერსპექტივებს. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს თანამედროვე ცივილიზაცია, რომელიც დიდ გავლენას ახდენს ხალხის ცხოვრებაზე. ახალი ცივილიზაციის ხეგვლენა ერის, ხალხის სულერ ვითარებზე, მისი მატერიალური ცხოვრების ფორმებზე

დაძმინათა საზოგადოების განვითარების ობიექტური კანონზომიერებებია და მას ვერ ერთი სუბიექტური ფაქტორი, დიდაქტიკური ხასიათის მსჯელობა, პათეტიკური მორალიზაცია, სხვადასხვა სახის განკიცხვა წინ ვერ აღუდგება. დიდი თუ პატარა ერი თავისი კულტურის, თავისი ცხოვრების თვითშეობადობას იმ შემთხვევაში. შეინარჩუნებს თუ ამ ცივილიზაციის სულიერ მხარეს თავის შეგნებაში და შეგრძნებაში იმგვარად გადატებს, გადაამუშავებს, რომ ცუდს უკეთადებს, კარგს და საჭიროს მიიღებს და მას ხალხისათვის დამახასიათებელ ტრადიციულ სახეს მისცემს და მიინიჭებს.

ამ ზოგადი მოსახრებებიდან გამომდინარე, ჩვენ ვერ გავიზიარებთ და მხარს ვერ დავუჭერთ იმ ლიტერატურულ კრიტიკოსთა და მწერართა ერთ წყებას, რომელნიც ცოტა არ იყოს ნერვიულად შეხედნენ სულ ახალგაზრდა ქართველ პროზაიკოსთა ზოგიერთ ნაწარმოებს, მათს ძიებებს, მათს ექსპერიმენტებს. ეს არასაკვირველია, სრულებით იმას არ ნიშნავს, რომ ჩვენ ამ სიჭიკით ახალგაზრდობის ყველა პოზიციას ვიცავთ ან მათ ლიტერატურულ კრედოს უკრიტიკოდ ვიზიარებთ. ამას იმიტომაც არა ვშერებთ, რომ ჯერ-ჯერობით ზოგიერთი ეს ახალგაზრდა მიმბაძველობას განაკრძობს და დამოუკიდებელ შემოქმედებით გზაზე მხოლოდ პირველ ნაბიჯებს დგამს, ამიტომ მათ საკეთარ პოზიციებზე მსჯელობა ნაადრევია. სხვათაშორის, მიმბაძველობასაც ნიჭი და უნარი უნდა. დამწყები მწერლის ლიტერატურულ შესაძლებლობაზე ხანდახან მიმბაძველობის ხასიათი და ხარისხიც მოწმობს. რამდენმა ქართველმა პოეტმა დაიწყო გალაცტიონ ტაბიძის მიმბაძეობა და რაოდენ დამორბა მას შემოქმედების მომწიფების ხანაში.

ჩვენი ახალგაზრდა კრიტიკოსებიც ახლებურად წერენ. მათ სისტემატური, სპეციალური განათლება აქვთ მიღებული. ბევრმა ჩვენი უნივერსიტეტის ფილოლოგიური თუ ისტორი-

რული ფაქტორები დაამთავრა, ბევრმა ასპირანტურაში ისწავლა, ზოგმა უცხო ენა იცის და სარგებლობს მისი ცოდნით. ზოგიერთი მათ შორის ცდილობს გაერკვეს ლიტერატურული ფაქტის შინაგან კანონზომიერებაში.

ლიტერატურული კრიტიკის ძველ და ახალ თაობასაც ჩვენს დროში განსაკუთრებულად დიდი ამოცანები აქვს. სოციალისტური კულტურული რევოლუციის შედეგად ახალი მთელი საქართველო წიგნს კითხულობს. ქართული წიგნი ათი, ოცი, ოცდაათი ათასიანი ტირაჟით ვრცელდება. კინოს, თეატრის, ტელეხედვის მილიონობით მაყურებელი ჰყავს. კულტურის გავრცელების რიცხობრივი მაჩვენებლების თვალსაზრისით ჩვენ, ქართველთა წინათაობებისათვის მიუწვდომელ, წარმოუდგენელ მწვერვალს მივალწვიეთ. პატარა ქართველ ხალხს უზარმაზარი ინტელექტუალური ძალა ჰყავს და გააჩნია. ახლა მთავარი ამოცანაა, ვიზრუნოთ კულტურის, ლიტერატურის ახალ, მაღალ ხარისხზე. იმ კეთილშობილურ შეკვიპებაში მრავალ ხალხთა შორის რომ ვგაჩლიდა, პატარა ხალხის კულტურა მხოლოდ დიდი ხარისხით თუ ვაიმარჯვებს, შეინარჩუნებს თავის თვითმყობას, თავის სახეს, თავის მეობას.

ლიტერატურულმა კრიტიკამ, კანონზომიერებების სხვა დარგებთან ერთად, ხალხს გემოვნება უნდა განუვითაროს, დაუდღობლად აშხილოს მდარე ხასიათის ნაწარმოებები, ვინც არ უნდა იყოს მათი ავტორი. სუბიექტურობა შეფასებებში, ურთიერთ აშხილები, უპრინციპო მსჯელობიდან გამომდინარე ურთიერთ შეკება და სწორად სრულიად არამართებელი მკვდარი პოზიციების დაცვა, მხოლოდ იმიტომ, რომ ამ პოზიციებს შენი მეგობარი თუ ამხანაგი იცავს, საქმეს დაუხეავს, ვის, მის კულტურას უდიდეს ზიანს მიაყენებს.

ლიტერატურულმა კრიტიკამ, პირველ რიგში, ძიებაში მყოფ ახალგაზრდა მწერლებს უნდა უჩვენოს მათი შემოქმედების სწორი გზა და თავისი მოსაზრებები დაასაბუთოს საღი, დინჯი და მკაცრად არაგუმინტები. იმპრესიონისტული ხასიათის კრიტიკა, პარადოქსები, ისევე როგორც დღემდე ტრიალ ხასიათის ლანღვა-გინება საქმეს მხოლოდ ავნებენ. ერთი ბრძენი ამბობდა, საშუალოდ განათლებულ კუთამხვილ ადამიანს, თუ მას უძილობა აწუხებს, ალბათ, თავში დამთ მრავალი პარადოქსის მოსიღისი, დილით, როცა ის აღგებამ ამ პარადოქსების 98 პროც. ბალიშზე უნდა დასტოვოს და დარჩენილი 2 პროც. იმ შემთხვევაში გამოიყენოს, თუ სხვა უფრო საფუძვლიანი და დამაჯერებელი არგუმენტები შემოაკლდება.

ამ ბოლო დროს ახალგაზრდა კრიტიკოსი გ. კანკავა ბევრ ლიტერატურულ-კრიტიკულ წერილებს ბეჭდავს. კერძოდ „მნათობში“. ჩვენ

მისი სტატიების ზოგიერთ დებულებას იმთავითვე ვერ ვეთანხმებოდით, მაგრამ რთვორც ყოველ ლიტერატურულ ნაწარმოებშიც კრიტიკულ სტატიებსაც თავისი შინაგანი ლოგიკა ჰქონდა, ავტორი ცდილობდა თავისი პოზიციები მრავალ შემთხვევაში სერიოზულად დაეხსებებინა და რადგან მისი მსჯელობა უმარტულეს შემთხვევაში კონკრეტულ ლიტერატურულ ფაქტებს შეეხებოდა, მასთან კამათი საქირი არ იყო.

1959 წლის „მნათობში“ № 3, გ. კანკავამ დაბეჭდა საკმაოდ ვრცელი წერილი „ახალგაზრდა მწერლების მოთხოვნები“. ეს სტატია ზოგიერთ ისეთ ზოგადი ხასიათის საკამათო დებულებას შეიცავს, რომ უეჭველად მოითხოვს კრიტიკულ შენიშვნას.

გ. კანკავს ეს სტატია შეეხება ორ, ბუნებით მართლაც რომ ნიჭით დაჯილდოებულ ახალგაზრდა მწერლის, გ. რჩეულიშვილის და ო. იოსელიანის მოთხოვნებს. გ. რჩეულიშვილის და ო. იოსელიანის მოთხოვნები, ამ ბოლო დროს, არა ერთხელ უოფილა ლიტერატურულ-კრიტიკული მსჯელობის საგანი და ჩვენ ახლა მას განხილვას აღარ დაუებარუნდებით. ამჯერად მკითხველის უფრადლება გვინდა შევამჩროთ გ. კანკავას დასახებულელი სტატიის ზოგიერთ დებულებასზე.

1. გ. კანკავა წერს: „მოთხოვნაში (გ. რჩეულიშვილის მოთხოვნაში „სიკვდილი მთებში“ ვ. შ.) იგრძნობა ინტელექტუალიზმი არა მარტო მთავარი გვირის სახის შექმნისას, არამედ ნაწარმოებში ზოგიერთი დასკვნის გამოტანაშიც. ეს მით უფრო სასიამოვნოა, რომ გ. რჩეულიშვილის მოთხოვნებში არ იგრძნობა საშეშროება მშრალი გონებისეული ელემენტების ჭარბი ხმარებისაკენ გადახრა. რას ნიშნავს, „ინტელექტუალიზმი გვირის სახის შექმნისას“, ან ეს რაღაა: „მშრალი გონებისეული ელემენტება ჭარბი ხმარებისაკენ გადახრა“. აქ ახალგაზრდა კრიტიკოსის ცუდი სტილი როდია დამნაშავე, ახრია მეტად არასწორი და ჩიქორთელი, ავტორის ამ დებულებებს ჩვენ ვერ დავუთანხმებთ. შეიძლება ლამაზაკი ამითუდი მოთხოვნის გმიჩების ინტელექტუალურ დონეზე, ამქდავენებენ თუ არა ისინი ინტელექტს, შეიძლება ისიც ითქვას, მწერალი არ იტყვის ინტელექტს გვირის სახის შექმნისასო (გ. რჩეულიშვილის მიმართ ეს სრულიად უმართებულ დრალიდება იქნებოდა. გ. რჩეულიშვილის ახასიათებს მხვილი ინტელექტი. სხვა საყოთიო, თუ როგორ იყენებს ის ზოგიერთ შემთხვევაში ამ ინტელექტს). ჩვენ ვერ ვავიჯეთ და ვერ მივხვდით, რატომ სწამებს გ. კანკავა გ. რჩეულიშვილს ინტელექტუალიზმს? რა არის ინტელექტუალიზმი? ფილოსოფიაში ინტელექტუალიზმი იდეალისტური თეორიაა, რომელიც წინა პლანზე იყენებს ინტელექტს, ამტკიცებს, რომ

მხოლოდ ინტელექტს (აზრს, აზროვნებას) აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა შემეცნებაში. სრულად უარყოფის გარეშე სამყაროს აღქმის პროცესში ადამიანის პრაქტიკულ მოღვაწეობას, ცხოვრების ინტერესებს, ფსიქოლოგიაში ინტელექტუალიზმს ადამიანის მთელი ფსიქიკური ცხოვრება გამოყავს წარმოდგენებიდან. წარმოსახვებიდან, პრაქტიკულ ცხოვრებას მოწყვეტილ განწყვეტულ აზროვნებიდან და სრულიად უარყოფის გრძობად და ნებასყოფით სამყაროს. გ. რჩეულიშვილს ინტელექტუალიზმთან არათუ არაფერი საერთო აქვს. შესაძლებელია გ. კანკაძის ინტელექტუალიზმი რაღაც თავისებურად ემსის, მაგრამ ამ ცნებას სრულიად გარკვეული, უკუ დადგენილი მნიშვნელობა აქვს და მისთვის ნებისმიერი შინაარსის მინიჭება არ შეიძლება.

2. ახალგაზრდა ავტორი ილტვის ინტონაციების სიმკვეთრისაგან. მისი გმირები საუბრობენ ინტონაციურად მდიდარი ფრაზებით, უწყვეტ ხმის იქ, სადაც საჭიროდ მიიჩნიათ, მაგრამ სწორად ლაქონურად და გულსიმბიერის კილოთი საუბრობენ, წერს გ. კანკაძე. ავტორს არ დაეუწყებთ კამათს, თუ რამდენად საჭიროა გაკამფლირით ქართული ენა ნეოლოგიზმით „სიმკვეთრე“. ჩვენ სხვა გვიანტერესებს. ყოველგვარი ინტონაციური სიმკვეთრის გარეშე შეიძლება გმირები საუბრობდნენ ლაქონურად და გულსიმბიერად. ინტონაციის მომენტში ამ შემთხვევაში გადამწყვეტ როლს ვერ ითამაშებს. მაგრამ უნდა რომ არ იყოს, მწერლის რადიკალური დამსახურებაა, რომ მისი გმირები ხმას იქ აუწყებენ, სადაც საჭიროა და ხმადაბლა საუბრობენ, თუ იქნა გარემოება მოთხოვს. ეს იგივე ელემენტარული ლიტერატურული ხერხია, რომ მისი გამოყენება შეუძლია რომელსაც გინდათ, ნიჭიერ თუ უნიჭო მწერალს. ეს კომპლიმენტარული კრიტიკაც აღარ არის. კომპლიმენტსაც რომ რაღაც ობიექტური საფუძველი უნდა ჰქონდეს.

3. გ. კანკაძე წერს: „ავტორი მოხერხებულად იყენებს სარკეების ერთგვარ სიმბოლიკას. ჩვენ არ ვიცით, თუ როდის აქვთ არის სარკე გამოყენებული ლიტერატურაში როგორც ემბლემა სიკვდილის თუ უბედურებისა. ყოველ შემთხვევაში, ცხადი არის, რომ სარკეების პოეზია ყოველთვის ჰქმნიდა ამგვარ შინაგანწყობილებას“. რას ნიშნავს და რას მოასწავებს ეს ფილოსოფია სარკეების სიმბოლიკის შესახებ, გ. რჩეულიშვილის მოთხრობის გარჩევასთან დაკავშირებით, სრულიად გაუგებარია. გ. რჩეულიშვილი მოთხრობაში „სიკვდილი მთებში“ აღნიშნავს ერთ ცნობად და უბრალოდ გარემოვნებას. ბევრია ადამიანი, რომელიც თავის დიდ სევდას, გასაჰირს ხალხში არ ამქლავებს, ყოველ შემთხვევაში, ცდილობს არ გამოამყდონოს ის. ასეთია გერმანიელი საზოგადო მოღ-

ვაწე და მწერალი ილტვად ქრება, რომელსაც მთაში, ხევსურეთში, ამ ორიოდ წლის წინათ უბედური შემთხვევის გამო ცოლი დაეღუპა ამ შემთხვევას ავტორს გ. რჩეულიშვილი თავის მოთხრობაში. იქ მთებში, ხევსურებში ის ცდილობს თავისი სევდა გულში დაიმარხოს და კიდევ აღწევს ამ მიზანს. მთაში უბედურების ზოგიერთი თანამახდურს ისიც კი ეჩვენება რომ ა. კერება არ ვანიცდის ცოლის გარდაცვალებას, გ. რჩეულიშვილი ჰკეტებს მისი გრძობის რიგებს, რომ ეს ასე არ არის. ა. კერება რომ თბილისში ჩამოღის, სასტუმროში შევა, იმ ოთახში დარჩება მარტოდმარტო, სადაც ორიოდ დღის წინათ თავის მეუღლესთან ერთად ბინადრობდა, ლოგინზე დაეცემა და რადგან დაწმენებულია, რომ მარტოა, მთლიანად მიეცემა თავის გრძობებს, ქეთინებს, ტირის, ღრიალებს. ამ დროს მეორე ოთახში მყოფი ორი ახალგაზრდა უნებლოდ სარკეში ხედავს ა. კერებას, მის განცდებს, მის გასაჰირს. ეს არის და ეს ამ შემთხვევაში მოთხრობის ეპიტოზის არავითარი სარკეების სიმბოლიკა გამოყენებული არა აქვს, „სარკეების პოეზიაზე“ ლამაზი სრულიად ზედმეტი და უადგილოა. გ. კანკაძე გ. რჩეულიშვილი ჯერ ინტელექტუალისტად გამოიყენა, შემდეგ სარკეების რაღაც სიმბოლიკას აღებდა. არ ვიცით, როგორ გრძობს თავს ასეთ ვითარებაში ჩვენი ნიჭიერი ახალგაზრდა პროზაიკოსი.

4. გ. კანკაძე აღნიშნავს: „მოთხრობის ავტორი შეტად ძეწვი სიტყვიერი მასალით გადმოგვიყვამ ადამიანის უკიდურეს სულერ ტანჯვას... ემბლემატურად, ქარაგმულად, ასოციაციურად“. სხვადასხვა მწერალს წერის სხვადასხვა მანერა აქვს და სხვადასხვა ხერხი გააჩნია. ზოგი ქარაგმულად წერს, ასოციაციურად, ზოგს ქარაგმა კი არა, მოვლენათა, სავანათა, განცდათა დაწვრილებითი აღწერა უყვარს. ზოგს ასოციაცია, ზოგს მოვლენისადმი პირდაპირი მინიშნება. კაცია და ბუნება. წერის ვერც ერთ სტილს, მანერას ჩვენ ვერ დავაჯანოებთ, უბრატესობას ვერ მივცემთ. ემბლემატურობა კი სხვა საქითია. რატომ მიაჩნია გ. კანკაძეს ემბლემატურობა ლიტერატურული თხრობის დადებით ნიშნად? ჰკარბი ემბლემატურობა, რამელიც სწორად მისტკაში გადადიოდა, დამახასიათებელი იყო პირველ რიგში სიმბოლისტური პროზისათვის. სიმბოლისტური პროზა გარკვეულ მსოფლმხედველობას გამოხატავდა. გ. რჩეულიშვილის მოთხრობებს არათუ არაფერი აქვთ სიმბოლისტურ პროზასთან, არავითარი ემბლემატურობა მათ არ მახასიათებს. ჩვენი აზრით, გ. რჩეულიშვილის პროზა შესრულებულია სადი რეალისტური მანერით. ინტელექტუალიზმით, „სარკეების სიმბოლიკით“ რომ აღარ დავმავიწყდოდით, ახლა მის ემბლემატურობაც მოვახვიეთ თავზე. არ ვიცით,

გრძნობს თუ არა გ. კანკავა, რა დათვერ სამსახურს უწყევს ის ახალგაზრდა მწერალს.

5. გ. კანკავა აღნიშნავს, რომ ე. ჰემინგუეის უწყრია, „ხველაზე მარტივი — ეს სიკვდილია. მე სიკვდილის აღწერით დავიწყე მწერლობა“. ჩვენ ვერ გავიგეთ, რისთვის დასჭირდა გ. კანკავას ე. ჰემინგუეის ამ ცოტა არ იყოს პარადოქსალური აფორიზმის გახსენება. გ. რჩეულიშვილს სიკვდილი ორ შემთხვევაში აქვს აღწერილი, უფრო ზუსტად, სიკვდილი კი არა, სიკვდილით გამოწვეული ფსიქოლოგიური ვითარება: „ნელ ტანგოში“ და „სიკვდილი მთებში“. ამ ორ მოთხრობიდან სრულებით არ ჩანს, რომ გ. რჩეულიშვილს სიკვდილი, მარტივად ჰქონდეს წარმოდგენილი. წინააღმდეგ, სიკვდილი ამ მოთხრობებში მეტად ტრაგიკულად არის განცდილი და აღწერილი. ამას, სხვათა შორის, გ. კანკავაც აღნიშნავს.

ბიოლოგიურად სიკვდილი შენაძლებელია ყველაზე მარტივი რამ არის, ირღვევა ნივთიერებათა ცირკულაციონი ცემა, ირღვევა არსებობა, სიცოცხლისათვის დამახასიათებელი კანონზომიერია კავშირები. ამის აღწერა ექიმს კი არა, განათლებულ ექთანსაც შეუძლია. თუ არ ვცდებით, სიკვდილის ამ „აღწერას“ მწერლობასთან კავშირი არ უნდა ჰქონდეს. მწერალი ცდილობს სიკვდილის ფალოსოფიურ გაზარებას, აღქმას, მასში ჩაწყობას, მის გაგებას. კაცობრიობა დღიდან თავისი არსებობისა და გათვითცნობიერებისა ცდილობს ჩაწედეს, ახსნას სიკვდილის საიდუმლოება, ალბათ იმიტომაც, რომ მკვდრებით არეინ აღმდგარა, რათა გამოამყდონ სიკვდილის ამავეი. მითიურ გრძნობებს ვერ დაეპირის მისამ მიმდევრებში ამ საიდუმლოების ამხსნა. უძველეს სამყაროს მითებიდან, ელდრე „ფთხსტამი“, შემდგომ ხანაშიც, აღამიანი ფიქრობს სიკვდილზე, ზოგი უკუაგდებს მას, კლასიკურ ინდურ ფილოსოფიას ან ეპიკურებს არ იყოს, სიკვდილის რამოდენიმე სიმართლედ ლამაზაყობს გ. კანკავა ეს მას უნდა ვთქვა, ჩვენ გვუკვირებს აღარ გავიჩინდებოდა. ნუთუ მართლა ჰგონია ისეთ ნიჭიერ კრიტიკოსს, როგორიცაა გ. კანკავა, რომ გ. რჩეულიშვილის „ნელ ტანგოში“ ან „სიკვდილი მთებში“ როგორღაც მაინც ახსნილია სიკვდილი, მისა არის თუ ბუნება. რად სჭირდება ასეთი ჭათინებები გ. რჩეულიშვილს ჩვენ დაწმუნებული ვართ, რომ ახალგაზრდა პროზაიკოსი ასეთ ქება-აღიღებს ყურს არ ათხოვებს.

6. გ. რჩეულიშვილი მოთხრობაში „უსახელო უფლისისციხელი“ მართლაც რომ ნიჭიერად აღწერს ჩვენ დედამიწის ვასპირს ამ უძველესი, ქალაქურ ტიპის ნაგებობის ისტორიასთან დაკავშირებით. მოთხრობის დედაზარი ეს არის: ქართველობა უბრალო, მშრომელმა კაცმა ახსნა ვასპირისაგან, ეს ვაერმოება დავიწყებას

არის მიცემული, და ხშირად ნამდვილი გვირგვინი, მათი სახელები დაეარტვლია და მათ ნამოდ-ვაწარს, საზოგადოების მადლი. ცენის წარმო-მადგენლებს მიაწერენო, მოგვიბრძნობს გ. რჩეულიშვილი. სალი და სწორი აზრია. ამაზე, თავის დროზე, ილია ჭავჭავაძე წერდა ერთ კერძო წერილში, „ქართლის ცხოვრებაზე“, რომ მსჯელობდა. გ. კანკავა, იხილავს რა ამ მოთხრობას, ერთ უცნაურ დასკვნას აკეთებს, არც მეტი და არც ნაკლები, „გ. რჩეულიშვილს კარგად ესმის ეროვნული საკითხი“. სიდან სადამ, წმინდა საბაო! ისევე ჭათინებები. ეროვნული საკითხი, საზოგადოებრივი ცხოვრების ურთულესი საკითხთაგანია, ის მოიცავს ერის თეორიას, სხვადასხვა კლასების ეროვნულ პოლიტიკის და ა. შ. როგორ შეიძლება, მწერლის ერთი უპრეტენზიო, პატარა მოთხრობიდან დაასკვნა, რომ მას კარგად თუ ცუდად ესმის ეროვნული საკითხი.

ჩვენ კი სულ სხვას ვიხტოდი. გ. რჩეულიშვილს შიშავალები დიდი, ეგებ სიზიფეს შრომა დასჭირდება, რომ მატერულ ნაწარმოებში სწორად გაიგოს და მიუთხველს წესიერად გაგებინოს ეროვნული საკითხი, მისი სირთულე და თავიებულება.

7. არჩვენს რა ო. იოსელიანის მოთხრობებს, გ. კანკავა ოლიმპური სიმშვიდით აღნიშნავს, ექი გმირები „მუდამ აღზნებულ მდგომარეობაში იმყოფებიან“. მოთხველი ვერც მიხედება, მოსწონს კრიტიკოსს გმირების ეს უცნაური მდგომარეობა, თუ ჰკიცხავს მას. აღამიანი თუ მუდამ აღზნებულ მდგომარეობაშია, მან ექიმს უნდა მიმართოს, მის ასეთ პათოლოგიურ ნათარებას ან ნევრასტენია, ან რაც უფრო ხახიფთაა, ალბათ, პსიქოსტენია იწვევს. ო. იოსელიანის მოთხრობები ჩვენც წაეკითხეთ და გერავითარ შემთხვევაში ვერ დავთანხმებით გ. კანკავას, რომ ეს მწერალი ნევრასტენიების და ნევროპატების ცხოვრების შემტანე იყოს. ეს რამ ასე იყოს, ამას გაკიცხვა სჭირდება და არა ფაქტის მშვიდი კონსტატაცია.

8. გ. კანკავა აღნიშნავს, რომ გ. რჩეულიშვილის წერის მანერა, „20-30 ათიანი წლების ქართული პროზაიკოსებთან უფრო მიმდინარეობს, თუმცა ამერიკელმა მწერალმა (ე. ჰემინგუემ ე. შ.)... ახალგაზრდა ქართული მწერლის შემოქმედებით პროფლის გამოკვეთისას თავისებური, კეთილყოფელი გავლენა“ იქონიაო. „შემოქმედებით პროფილი“ მოიცავს არა მარტო წერის მანერას, წერის სტილს, შემოქმედების ფორმას (ფორმაცხომ-შინაარსის ნაწილია, უფრომ შინაარსი ან უშინაარსო ფორმა არ არსებულა), ის მწერლის იდეოლოგიასაც, მის მსოფლმხედველობას ნიშნავს. მე გგონია შეუძლებელია ლამაზი გ. რჩეულიშვილის შემოქმედებაზე ე. ჰემინგუეის ასეთი ხასიათის გავლენაზე, და იმ რტომ. ე. ჰემინ-

გვეი დიდი მწერალია, რომლის ლიტერატურული გავლენა ბევრი ქვეყნის მრავალ ლიტერატორზე იგრძნობა, მაგრამ ის გარკვეული მსოფლმხედველობის მატარებელი მწერალია. ეს ზომ ფაქტია, რომ მის მოთხოვნებში ხშირად მთავარი, სოციალურ-ტიპიური ადამიანში, ინაცვლება შემთხვევით-ინდივიდუალურით, ბიოგრაფიკად. ე. ჰემინგუეი იმ თაობების მწერალია, რომელიც კაბიტალიზმის დასის ხანის ადამიანის ფსიქოლოგიას გვიხატავს, ადამიანებისა რომელთა ცხოვრება გადამტყვევლია, რომელნიც ხშირად თავის სულში სიყვდილის ან რადს ატარებენ, იმ „დაკარგულ თაობებისა“, რომელიც ეძებენ და ვერ მოუძებნიან გამოსავალი დაწინებელი კაბიტალისტური სამყაროს სულიერი ცხოვრების რთულ ლაბირინტიდან. ე. ჰემინგუეის ეს მსოფლმხედველობა შეაპირობებს, განსაზღვრავს წერის მის მანერას, მის სტილს. რადგან ე. ჰემინგუეის ამ იდეოლოგიურ პოზიციასზე სხვა ბევრი დასაყვლელი მწერალი დგას, საყარველი არ არის, რომ მას მიმდევრებიც გაუჩნდა.

სოციალისტური საქართველოს რეალური ცხოვრება მწერლის წინაშე არ აყენებს არც ერთ იმ პრობლემას, რომელიც ესოდნ სტანდარტს, აწვალს ე. ჰემინგუეის და მის მიმდევარ მწერლებს. ამიტომ ჩვენ პირობებში ე. ჰემინგუეის გავლენაზე ლაპარაკი ნებისმიერი, მწიგნობრული მსჯელობაა, რომელიც კონკრეტული ფაქტების ანალიზს არ ეყრდნობა. ყოველ შემთხვევაში გ. რაქელიშვილის მოთხოვნები ასეთ გავლენებზე მსჯელობის უფლებას არ გვაძლევს.

ხშირად გვსმენია, ე. ჰემინგუეი კოსმოპოლიტი, ზოგადკაცობრიული ლიტერატურის წარმომადგენელი არისო. ეს მცდარი აზრია, რადგან არავითარი კოსმოპოლიტიკური, ე. ი. ეროვნულ თავისებურებას მოყვებული მწერლობა არ არსებობს. ე. ჰემინგუეი მკვეთრად გამოხატული ამერიკელი მწერალია, იმიტომ კი არა, რომ ის ინგლისურად, თუ ინგლისურ ენის ამერიკულ დიალექტზე წერს. ის ამერიკელი მწერალია იმიტომ რომ ის ამერიკულ ეროვნულ ხასიათს გამოხატავს ლიტერატურაში. ანაის ერის ეროვნული წყობის მატერიალიზაცია სწორედ ამერიკულ კულტურაში იჩენს თავს. ანაის ერი ნარევი ვრია, ის სხვადასხვა ერის ნაღვლია, ამიტომ არის, მისი ლიტერატურაც სპეციფიკური ხასიათისა. ამერიკული ცივილიზაცია მერისმეტად თავისებური თვისებების მატარებელი ფენომენია. ე. ჰემინგუეი, როგორც დიდი ეროვნული მწერალი ყოველივე ამას მკვეთრად გამოხატავს. მისი წერის მანერაც, მისი ლიტერატურული ხერხები, წარმოსახვითი საყარო, ამ საყაროს აღქმის გზები სპეციფიკურ ხასიათს ატარებენ. ესეც რომ არ იყოს, ის მერისმეტად ინდივიდუალური,

თავისებური ნიჭის პატრონია. როგორ შეიძლება მიხამო ე. ჰემინგუეის წარმოდგენილი მიხამაველობა ბოლოსდაბოლოს უპიკრობამდე მივა. შემთხვევითი ზომ არ არის, რომ მას თვით ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებულ შტატებში არა ჰყავს დიდი ნიჭისა და ლიტერატურულ შესაძლებლობის მიმდევარი მწერალი. ფოლკ-კროლი, სტინბეკი, პერლ ბაიკი, არტურ მილერი, კოლდევი, საროიანი და ბევრი სხვა, ე. ჰემინგუეისაგან მკვეთრად განსხვავებულად წერენ. მათ საკეთარი შემოქმედებითი ინდივიდუალობა გააჩნიათ.

ქართული მწერალი ისე ვერ დაწერს და არც უნდა წეროს, როგორც ე. ჰემინგუეი წერს. ქართული მწერლის შემოქმედებაში მატერიალიზირებული უნდა იყოს სულ სხვა პიქიკური ეროვნული წყობა, სხვა ხასიათები. მე აქ არას ვამბობ ჩვენი მწერლის იდეოლოგიურ პოზიციებზე, რადგან ეს მომენტი თავისთავად იგულისხმება.

ფრანხის ლაქონტობა, ხანდახან მისი დამთავრებლობა, მისი ასონანსური წყობა, პროზაული მუსიკალური რიტმის დაშლა, ლიტერატურული მუსიკალური აკორდის მოულოდნელი, არაბუნებრივი შეწყვეტა, ყოველივე რაც დასავლეთის პროზის ზოგიერთ ნიმუშს ახასიათებს უშეალოდ თუ გამეშვებულად მწერლის მსოფლმხედვრებას გამოასახეობს. ჩვენი მწერალი კი სხვა იდეურ პოზიციასზე დგას და ამიტომ სხვანაირად წერს.

არის წერის სხვა მანერაც, რომელიც ახასიათებს მკვერის სოციალური ვლერადობის მწერლობას. გავისვენოთ იმავე ფოლკნერის პროზა, თუ ამერიკული ლიტერატურაზეა საუბარი, რომელსაც, მაგალითად ნობელის, 1959 წლის ლაურეატი, იტალიელი პოეტი სალვატორე ეკსნიზილო ე. ჰემინგუეის პროზაზე მიღდა აყენებს. ე. ი. ახლაც არსებობს ისეთი პროზა, რომელიც დაწერილია, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ტრადიციულ „ნორმალურ“ თბრობის საშუალებით. გავისვენოთ ისეთი ყოველმხრივ შესანიშნავი, დიდი მწერალი, როგორიცაა ფრანგი, ანტუან დე სენ-ექსიუპერი. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მისი წერის მანერა, რომელიც ამ შემოქმედის დიდ ფილოსოფიურ აზრს და აზროვნებას შეესაბამება, უფრო ახლოს დგას ჩვენ ლიტერატურულ ამოცანებთან, ყოველივე ეს სრულიად არ ნიშნავს იმას, რომ ჩვენ არ უნდა გამოვიყენოთ თანამედროვე მწერლობის გამოცდილება. ჩვენ გეკვირდება არამთუ ე. ჰემინგუეის, ფრანც კაფკას გამოცდილების შესწავლა. ერთი საბუთით, ქართულ პროზას თავიბა ეროვნული საბე უნდა ჰქონდეს, ის მას აქვს, საჭიროა მხოლოდ, ყოველგვარ ეპიგონონის გარეშე, ამ საბას გაღრმავება, განკარგება, მის თანამედროვე გამოსახვითი საშუალებებით გამდიდრება. ეს ამრიორული მსჯელობა რო-

დია, ეს არც დიდაქტიური ნარაქიაა, ქართული ლიტერატურის განვითარების ასეთ ეროვნულ გზებზე, ჩვენს კანონზღერებების ისტორია მიგვიბრუნებს.

XIX საუკუნის კრიტიკული რეალიზმის ლიტერატურის იდეები და ამ იდეების ამახველი ფორმა ქართველმა კრიტიკულმა რეალიზმმა ეროვნულ ინტერესებს დაუქვემდებარა და მის ჩვენს ხალხსათვის შესაბამის ტრადიციული, თავისთავადი ფორმა მისცა.

ცნობილია, რომ „ცისფერი-ყანწები“ ფრანგულ და რუსულ სიმბოლიზმის დიდ გავლენას განიცდიდა, მაგრამ მისი განვითარების ყველა ეტაპზე ის წმინდა ქართული ლიტერატურული მოვლენა იყო. „ცისფერყანწლებმა“ ბევრი რამ ახალი შემოიტანეს ქართულ ლექსთწერაში, მათ ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების და აზრის ისტორიის გარკვეული ხანაე ასახეს, და ამ ლიტერატურული ჯგუფის გაჩენა ამ ხანამ შეაძირობა, პაოლო იაშვილის თუ ტკიპან ტბაიძის პოეზია არც არტიკურ რემპის, არც ბრიუსტკის პოეზია არ აჩის, ის ქართული პოეზიაა. (ჩვენ სრულიად არ ვეხებთ ამ მწერლების ტალანტს, ჩაჭის მოცულობას და შესაძლებლობას). არას ვიტყვით აგრეთვე „ცისფერი ყანწლებს“ იდეოლოგიურ ევოლუციაზე, როდესაც ამ ჯგუფს დიდი უმრავლესობა გამოეხიზა წერილ-პეტრეპიზულ-ანაქსის-ბრულ დეკადენტურ მრწამსს და პროლეტარიატის იდეოლოგიური პოზიციები აღიარა.

სოციალისტური რეალიზმის მსოფლიო რეზონანსის ძალზე ახლა არავენ კამათობს. სოციალისტური რეალიზმის რუსულ და ქართველ წარმომადგენლებს ერთი მსოფლმხედველობა აქვთ, მათ ერთნაირი იდეოლოგიური პოზიციები უჭირათ, ისინი ერთ პოლიტიკურ კონცეფციას იზარებენ და ხშირად ერთი პოლიტიკური ორგანიზაციის წევრები არიან და მიუხედავად ასეთი მკიდროს და ურთვეი კავშირებისა, ამა ვინ იტყვის, მაგალითად, რომ გ. ნატროშვილის თუ ვიკტორ ჩიჭუაძის მოთხრობები არ ატარებენ წმინდა ეროვნულ, ქართულ ხასიათს. მე აქ არას ვამბობ დიდ ქართულ თუ რუსულ რომანზე. შესაძლებელია, ყველაფერი ეს ანბანური კუჭკარბიტებია, მაგრამ დრო და დრო მათი განწიკრება, საჭირო და აუცილებელი ყოფილა.

ე. ჰემინგუეის რაოდენ დიდ გავლენას განიცდის გ. რჩელიშვილი, და ო. იოსელიანი ე. კოლდუელისა, მე ეს არ ვიცი. სხვა რომ არა იყოს რა, გ. რჩელიშვილი და ო. იოსელიანი ანაწი ჯერ ცოტა რამ გააყეთეს ქართულ ლიტერატურაში, მათი ნაწიხს წყნობის კუჭკარბიტ გამოსხივებას ჩვენ მოუთმენრალ ველოთ. ერთი რამ კი კარგად ვიცი: სანამ ისინი ამ „გავლენ-

ისიგან“ (თუ ეს გავლენა მართლა არსებობს) არ განთავისუფლდებიან, კუჭკარბიტ ეროვნული მწერლები ვერასოდეს გახდებიან. ყოველი ხალხის დიდი ლიტერატურა ეროვნული ტრადიციების განვითარების ლოკატორ, ობიექტურ კანონებს ემორჩილება. ვინც ამ კანონის დარღვევას შიისურებს, მის ხალხის ლიტერატურა გარდაიყვანება და სხვაე არავენ მისცემს თავის შესაფარს.

ყოველივე ეს სრულიადე არ ნიშნავს, რომ მსოფლიო ლიტერატურა რაღაც დამოუკიდებელ ოაზისებში ვითარდება და ურთიერთგავლენას ადგლი არა აქვს. არამცოდე ახლა, როცა ესოდენ გახშირდა ხალხთა შორის ურთიერთკავშირები, არამედ ძველ დროშიც სხვადასხვა ენის ლიტერატურა ყოველთვის გარკვეულ კონტაქტში იმყოფებოდა. ჩვენ ხომ ვიცი, რომ არსებობს, მაგ., აღმოსავლეთის კულტურა და ლიტერატურა, დასავლეთის კულტურა და ლიტერატურა და ა. შ.

ერთი გარკვეული სოციალურ-ეკონომიური ფორმაცია (მონათმფლობელური, ფეოდალური, კაპიტალისტური), მიუხედავად ხალხიუნერ თუ ეროვნულ სხვაობისა, მუდამ ზოგადკავშირული, ამ ფორმაციისათვის დამახასიათებელი ელემენტებსაც წარმოქმნის და ეს ზოგადკავშირული ნაყადი გარკვეულ ზოგად ქვალიტეტს ატარებს, რომელსაც სოციალისტური კულტურაც ითვისებს. ჩვენ ასეთ კავშირებზე როდი ვლაპარაკობთ და ეს მომენტი არა გვაქვს მხედველობაში მიღებული.

სხვადასხვა ლიტერატურის ურთიერთგავლენის საკითხი მეტად რთული პრობლემაა, რომელიც სპეციალურ კვლევას მოითხოვს. ჩვენ შევეცდებით ამ საკითხს კვლავ დავებრუნდეთ სპეციალურ სტატიაში.

9. კიდევ ერთი მისტიფიკაციის შესახებ. გ. კანკავა იმეორებს ამ რამდენიმე წლის წინათ დარბეულ ხმას, თითქოს ე. ჰემინგუეის სადღაც დაუწერია, თუ უთქვამს, ჩემი ყველაზე საყვარელი მოთხრობების მწერალი ვიყავი-ფშევალი იყო. 1959 წლის ტურნად „Иностранна и литература“-ს № 7-ში დაბეჭდილია ე. ჰემინგუეის მოგზაურის დღიურები „აფრიკის მწვანე გორაკები“ („The green Hill of Africa“). ამ ნარკვიებში ე. ჰემინგუეი ბერძენი ქვეყნის მრავალ მწერალს ჩამოთვლის, რომლებსაც ის სიშმათით თუ ინტიმათით ეყვარობა, ზოგიერთი მისწონს, ზოგიერთი არა, ზოგს მასზე გარკვეული გავლენა ჰქონია, ზოგს არავითარი. ამ გრძელ ხიამი ვიკავშირებს სახელი არ მოჩანს. ასეე რომ არ-ყოფილიყო, ვერ გაიგავი, რა კავშირი აქვს გენიოს ვიკის პროზას და პოეზიას ე. ჰემინგუეის შემოქმედებასთან?

თანამედროვე თემის დაუფლებსათვის

ჩვენი თანამედროვე ცხოვრების სხვადასხვა საკითხს ეხება გრიგოლ ჩიჭოვანის მოთხრობებისა და ნარკვევების წიგნი „სოციალური“. თუმცა კრებულში შრავალი ნაწარმოებია შეტანილი, თვითველი მათგანი ხასიათდება მხატვრული თავისებურებითა და თემატური სიახლით, მათ შიღმა ჩანს ჩამოყალიბებული შემოქმედლი.

კრებული ძირითადად ეძღვნება თანამედროვე ქართული ადამიანის ცხოვრებას, მოსწავლის, კოლეგების თუ ინტელიგენტის პირად და საზოგადოებრივ ყოფას, მათ ტყვიანობას და სიხარულს, ცდუნებას და თავშეკავებას. მაგრამ კრებულს სხვა მხარეც გააჩნია: რამდენიმე მოთხრობა ასახავს იმ სისხლიან დღეების სიმძიმეს, რომლის წარმატებით დაძლევაშიც გახადა შესაძლებელი მშვიდობიანი დღეების შრომა და სიხარული.

მოთხრობა „მეგობრები“ დიწერილია ფინეთ-საბჭოთა კავშირის ომის თემაზე. ორი ახალგაზრდა პირველად შედის საბჭოთა არმიის რიგებში. საშობლო აგზაუნის მათ შორეულ ფინეთის ფრონტზე. ორი თანასოფელის სიყარმის მეგობრობას წაშლავს ერთმანეთისადმი დაპირისპირების გრძნობა: ერთს მშობლიური სოფლიდან მიპყეება საფეარელი ასულის თხილი სუნაჟა და ერთგულების ფიცი, ხოლო მეორეს იმავ ასულის გულგრილობა და შეუვალობა.

ბარდა ჩუშია და პირქვეში. მისი პირქვეშია კარგად შეესაბამება იმ ტყვიანობას, რომელსაც კეთილშობილი სულის ქაბუკში იწვევს უარყოფილი სიყვარული. იგი ვაერბის ჯონდოს. ასე გრძელდება, სანამ ჯონდო ტყვედ ჩაგარდნის სამშრობების წინაშე არ დგება. მოფიქრებისათვის არ რჩება დრო, შექმნილი ვარემოება ერთბაშად დანტავს იქვენულობას და ფარულ გაბორტებას, ბარდა თავგანწირვით გვეთება მტერს და მძიმე კრილობის ფსაად დაიხსნის მეგობარს.

ასე იმარჯვებს კერძო ინტერესებზე ჩვენი ჰეყენის მოქალაქეობრივი საერთო ინტერესი.

მოთხრობაში „ფოსტალიონის სიკვლილი“ კლავ ვხედვით წონა მოთხრობაში გაცნობილ გმირებს: აველა ისინი მტკიცედ დგას ცხოვრების მიერ მათთვის განკუთვნილ ადგილზე.

ზოგი სახალხო მეტრნობაში ძეშაობს და ზოგიც ბრძოლას აგრძელებს უვეე ახალი მტრის — გერმანელ ფაშისტთა წინააღმდეგ.

მოთხრობაში ყურადღებას იქცევს ბარდის მამობილის შვიას სახე. შვია ერთერთი სინტერესო სახეა იმ თავისებრი, უხერხული, ქარმაგი მოხუცების გაღერებაში, რომელთა შექმნის ტრადიცია საკმაოდ მტკიცე ვაბდა ქართულ საბჭოთა ლიტერატურაში. შვია რაღაცთ ენათესაება ლ. ქიაბელის მთის კაცს. ეს ის ადამიანებია, რომლებშიც ვერ შეძლეს თავის დროზე ანთებლიყვენენ ქაბუკური ცეცხლით და ახლა ცხოვრების დაღმართზე იღუპებს მათში ახალგაზრდული ვატაცება და მალე ზნეობრივი კვეთება. შვია გრძელდის ერთგვარა შეჯობრების სურვილის გრძნობას ახალგაზრდების მიმართ. ფრონტის წინა ხაზზე შემთხვევით მოხუდერილი იგი ვეყავურად იღუპება მტრის ტანკებთან ბრძოლაში. ასე დიღია ერთიანობა და ვანუყოფლობა ჩვენი საზოგადოების ძველ და ახალ თაობას შორის.

პირნიკიპული ვანზოგადების სიმაღლეზეა აყვანილი მოთხრობა „დაბრუნება“. აქ ერთმანეთის გვერდით და ერთმანეთთან შინაგანადა ვაერთიანებული ახლობელი ადამიანის დავარვეთ ვამოწვეული სეედა, სიმძიმილი ახალგაზრდულ ზრახვთა შეესრულებლობის ვამო, სიძულელი ომისადმი და უყეთესი მერმისის რწმენა.

უფროსი სურყანტი ვეანი მიქამე შეებულეებით ბრუნდება დედასთან. უმარეილობის ოცნებების შეუბლაღვი სიწმინდე დედის მოგონებებთანაა დავაშორებული. ვეანი ესწრაფის დედის ნახვას, სურს ჩახედოს მოსიყვარულე თვალბში და მძიმე დალილობის შემდეგ ვანუყადოს ის სიბოთ და სიმშვიდე, რაც არაოთხულ ვანუყადია ხოლმე. მაგრამ ვეანი იმორჩილებს საბლში სასწრაფოდ მისელის სურვილს. იგი მიდის თავისი მეგობრის ოჯახში, რათა ერთხელ კიდე მისსამძიროს მშობლებს მათი ვეის დაღუბვა ვეანი მძიმე მდგომარეობაში ვარდება. ხეტას ოჯახს ცხოვრობს ძაბებული მოლოდინით, ერთადერთ ვაებ ფიქრებით, მათ არაფერი არ იყიან ხეტას დაღუბვის შესახებ. ვეანი გრძნობს, რომ ხეტა მათთვის უფრო მტრია ვიდრე შვილი: იგი მთელი

ოჯახის მზანაა, მათი მოქმედების ღერძი. ის სასოება და ამაღლება, რითაც ხურტა გარშემორტყმული ერთგვარი სიმბოლიკით გამსახატავს რწმენას, სიყვარულს და პატივისცემას ოჯახის მომავლისადმი.

არა, არ შეიძლება ეთქვას სიმართლე მშობლებს: ეს მათში გამოიწვევდა სრულ სასოწარკვეთას. დღე, იფიქრონ, რომ ხურტა ცოცხალია და გააგრძელონ მისი მშობლიანი. ზოგჯერ აღამიანისათვის უმჯობესია თვალს ხეჭყედეს და არ ხედავდეს გამოუსწორებელ უბედურებას.

ასეთი იყო გვიანის შინაგანი ბრძოლა ხურტას მშობლებს წინაშე და მას, სხვისი მწუხარებით და თანაგრძობით მოცულს, არ ეყო გუმანი დაეჭირა ანალოგიური მღელვარება, რომელსაც მისი მასინამლები განიცდიდნენ: ისინი ხომ გვიანის საყვარელი ღედის გარდაცვალებას უშალავდნენ. მწერალს კარგად აქვს ეს დრამატული დაძაბულობა ნაწვევები: სიუჟეტის განვითარება ნელაა, მაგრამ უწყვეტი. მოქმედება იმდენად დიალოგებში და ზოგჯერ წიაღსელების მიშველვებით ახალი ნიუანსი ემატება ნაწარმოების სედიანი განწყობილებას.

მოთხრობაში „დაბრუნება“ ერთი სიმბოლიკური ხერხია გამოყენებული: საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ ხურტა და გვიანი ინსტიტუტში შესასული გამოცდებისათვის ემზადებოდნენ, მაგრამ მათ არ დაეცადათ, ისინი ჯარში გაიწვიეს და დაჯაზე გამოუყვანელი მაგალითი დარჩათ. წლების განმავლობაში ელოდა ეს მაგალითი გამოიყვანს, იგი იყო როგორც უბრყვი საყვედური ომის განმარტებულთა მიმართ, იგი იყო როგორც მინიშნება იმ ქუმზარტებაზე, რომ ომი არ არის ედამიანის მიზანი და ომის შემდეგ ის ელავ რჩება ახალი საკითხის გადაწყვეტის წინაშე, ახალი ამოცანის ამოხსნის წინაშე, ახალი ცხოვრების შექმნის აუცილებლობის წინაშე.

ნელა, მაგრამ მტკიცედ შემოდის გვიანის მორალი სუბში ახალი ამოცანის გამოყვანისათვის საჭირო ძალის რწმენა. ღედის გარდაცვალებით მიყენებული ტკივილებს აუტრებს ცხოვრების წინაშე მოვალეობა. იგი ერთბაშად დინჯი და ასაკოვანი გახდა. არა ადრინდელი გრძნობით, არამედ თავის გადაწყვეტილებაში გარკვეული ადამიანის სიმტკიცით მიღის გვიანი ცხოვრების სიძნელეებთან შესატყვრად.

აქ უნდა აღინიშნოს, რომ აეტორის მოთხრობის ზოგადი იდეური კონცეფციის და ემოციონალური ხასიათის საწინააღმდეგოდ ეს სიძნელე ელავ ომის საბით აქვს წარმოდგენილი. ნაწარმოების ფინალი სხვაინი გადაწყვეტის თხოულობდა. მოთხრობაში ომი აღიქმება განვლილ საშინელებად, რომელშიც ბეერა მწუხარება დასტოვა ადამიანებში, იგი დაძლეული ბოროტება და ამიერადან საჭიროა მისი შედეგების წინააღმდეგ ბრძოლა. გინა ნაწარ-

მოების მხატვრული ლოგია უფრო არ მოიგება თუ აეტორი ომგადაბდილ გვიანის ჩვენი მშვიდობიანი ცხოვრების რამეცრმე უნაწნე გაუშვებდა და მას უნაწნე აღაღა დაბრუნებდა ომის ქარცეცხლში? მაგრამ ხდება პირიქით, რითაც მოთხრობის ფინალი ისევე პესიმიზმისა-კენ გადაიხარა, ნაწარმოების ასეთი შეუხაბამო დასასრული აღბათ ამით აიხსნება, რომ იგი დაიწერა დიდი სამშელო ომის დღეებში და მწერალს არ შეეძლო ანგარიში არ გაეწია რეალური სინამდელიისათვის.

მოთხრობა „სიყვარული“ კრებულის წამყვანი ნაწარმოებია, როგორც აღჩრული საკითხების ისევე ამ საკითხების მხატვრული გადაწყვეტის თვალსაზრისითაც. ტყელიად კი არ გაავრცელა მწერალმა ამ მოთხრობის სახელწოდება მთელი კრებულის მიმართ. ამ ნაწარმოებში გამოყვანილია ჩვენი ახალგაზრდობის ყველაზე უფრო მშფოთავი ასაკის წარმომადგენელნი, საყვანი ყოყმანით, ძიებით, ფსიქოლოგიური და ფიზიკური იმპულსებით, იმ პერიოდის ახალგაზრდობა, რომელსაც მწეველ დგება ჰებელის საზოგადოებრივი ფორმირების საკითხი, მისი მომავალი ცხოვრების განსაზღვრის აუცილებლობის საკითხი.

ოჯახისა და საზოგადოებისადმი ინტერესი ორგანული აღმოჩნდა გრიგორი ჩიჭოვანისათვის. „მთორე ოჯახიდან“ ეს ინტერესი აეტორის ახალ მოთხრობაშიც შემოვიდა და თუ იქ ნორჩი ბავშვი დაუბირისპირა ცხოვრებისაგან ხასითდამიძებულ მოხუცს, აქ ასაკოვანი ქალიშვილი ილაშქრებს პარტიზოყვარე ღედის ენინიანობის და აქედან გამომდინარე ფეხი ბედნიერების წინააღმდეგ.

მზია მოხდენილი, თვრამეტო წლის ქალიშვილია. მისი აღზრდა თავიდანვე წარმოადგენდა ცილობის საგანს ცოლქმარს შორის. ბავშვის მამა გიორგი ცდილობდა მზია უბრალოებისათვის შეეჩვია, მაგრამ სხვა აზრისა იყო დედა. ვერცო თავიდანვე ახვედა მატარა მზიას თანატოლებისადმი განსხვავებულ დამოკიდებულებას: დაბალა მდგომარეობის მშობლების ბავშვს ზემოდან უნდა უტყერდო, მაგრამ შორიდებული იყო დიდი კაცის, ვთქვათ, რაიკომის მღედის, ბავშვის მიმართ. ბუნებით იმპულსური, მზია ცუდად ითვისებდა ღედის გაყვითლებს, მაგრამ იგი უფრო მგრძნობიერი აღმოჩნდა აღზრდის იმ ნაწილში, სადაც ვთავალსწინებელი იყო მზიაში ქალობის გაღვიძება დე მამაკაცზე ზემოქმედების ხელოვნების, ვაძის გაღვიზინებისათვის საჭირო მანერების შეთვი-სება. მზიას ქცევებით თანადთან შეერა რალედ უხუცო და ქარიფშეტული, რალეც ისეთი, რაც ვერ ბოულებოდა ახსნას თავის ვარემოში. ზეენს საზოგადოებაში მამა რომ ხშირად შორის დგას ოჯახიდან, ბავშვებიდან და მათზე ზრუნვა ძირითადში ღედას უხდება, განისაზღვრავს

წმობლების გავლენის უთანაბრობას ბავშვების მიმართ. ვერცერთი შეეცადა ამით ესარგებლა, მან ერთადერთი თავისი ქალაქილი დაუქვემდებარა შედევს, პირდაპირ, თუ არა პირდაპირ, შთაგონებას, თავისი ცხოვრება წაყვანა ასე, რომ საშუალო სკოლა დაემთავრებინა მედალზე და გამხდარიყო ექიმი. მაგრამ ვერცერთი განერჩევილია მიზნის მიღწევის საშუალებებში: მან ნაცნობობით აღებინა მზიას მედალი და გააშხადა ის თბილისის სამედიცინო ინსტიტუტში შესასვლელად.

მზია არაკოდეს არ მოქმედებდა დედის სრულ გავლენაში. მისი წმინდა სული არ იღებდა ანგარების მღვრთვ ნაქადს. მაგრამ მომავალი სტუდენტობის პერსპექტივა იმდენად რომანტიკულია ესაბებოდა, რომ მან უყოყმანოდ დასტოვა უახლოესი მეგობარი, ამხანაგები, მშობლები სოფელი და ქალაქში გაემგზავრა.

ელგუჯასათვის მტანჯველი, გაუგებარი და უცხოა მზიას ქვეყა. იგი გუბუდაყა სიყვარულის აღიარებაში. ეს თითქოს არც არის საჭირო. მისთვის ისე მრავალმეტყველია, ახლობელია მზიას თვითონი ქვეყა, რომ მის უკვე მათ შორის ყველაფერი თქმული ჰგონია. მაგრამ მან ვერ შეძლო მზიას გაღმყვებულების შეცლა. საგონებელში ჩაეარდნილი ელგუჯა სოფლად რჩება, მაგრამ მისი გული არ ღებულობს იმ აზრს, რომ მზიამ სამედამოდ უარყო იგი.

თბილისში მზია აღმოჩნდება მისთვის წარმტაც გარემოში. აქ სრული ბრწყინვალეობა, ცეკვა, მუსიკა, სუბარი ხელოვნებაჟე, დახვეწილი ქვეყები. მზიას დაეუფლა დამატარებელი ნებარების, გატაცების და ყოველგვარი ზრუნვათა დავიწყების განცდები. მან დაიფიქრა თავისი, როგორც აბიტარიენტის მოვალეობა და ხელი შეეშვა მეცადინეობას. მზია თავისივე ოცნებების და სურვილების ტყვედ გახდა. გატაცება იმდენად ძლიერი აღმოჩნდა, რომ ქალიშვილში მოდუნდა სინდისის გრძნობაც: იგი სიამოვნებით დათანხმდა მისთან გამიჯნვებულ ლადო ზეტრანის წინადადებას თავი დაანებოს სავნის მომზადებას და მიიღოს ნაცნობობით გაჩანტირებული ფრიადი.

მზიას არ აყლია პატრონება, მაგრამ იგი ღებულობს შემოთავაზებულ უპატიოსნო საშახურს; თავის მხრივ არც ლადო უწევს ახალგაზრდა, მაგრამ ქალიშვილის გულის მოსაგებად მიმართავს სახიფათო თამაშს. ლადოს ერთდევნა ზომიერება და მისი მორალური სახე ანტიპატიურად წარმოსდგება მზიას წინაშე. ქალიშვილი შთაბეჭდილებათა ბერანდიან გამოჰყავს მისთვის უმშავალითი თაზხედობას, რომელიც ვაგამ მზიას მიმართ გამოჩინა მისი დიდუღლის მიზნი. შთაბეჭდილებებმა სახე ცვლილეს. ამიერიდან ქალიშვილისათვის ლადო აღარ არსებობს როგორც იდეალი. ორივე თავის ქვე-

ყაში ამრალბობსაყენ გადაიხარა, მაგრამ მზიასთვის ეს გრძნობათა სიჭარბის შედეგი იყო ხოლო ლადოსთვის — განეხიერებულდა ახალგაზრდადის ჩვევა.

ელგუჯა და მზია, როგორც იტყვიან, კარის მეზობლები იყვნენ, მათი მეგობრობის დასაწყისის მოგონებაჟე ცნობიერების გაღვიძების უკვეშირდება. ყველაფერი, რაც კარგი იყო და დაუფიქრება, ორივეს ერთად განეცადა. ერთადვე მონაწილეობდნენ ახალგაზრდალ წამიწყებებში. მათი მეგობრობა იმ ასაკში დაიწყო, როცა არ ხდება ურთიერთობის გაყნობიერება. ეს იდუმალი მიმდობლობა და მეგობრული გულისთქმა არც შემდეგ გაუხდითი განსჯის საგნად. პირველ სიყვარულს სიწმინდე და სიღამაჟე ფართულ შეებარა. ძნელია მათ ურთიერთობაში გამოაცალკევე ერთმანეთის სიყვარული იმ გარემოს, ცხოვრებისა და მოგონებათა სიყვარულისაგან, რომელმაც ისინი ერთმანეთთან დააკავშირა. ამიტომაც თბილისში გამგზავრებული მზია, მხოლოდ ბუნდოვნად განიცდიდა ელგუჯასთან განწორების ტყივლებს.

მაგრამ თბილისის მაღალ საზოგადოებაში მზიას მალე შეიპყრობს ჭუნეარება და უკმაყოფილება. დედის მიერ შთაგონებულ პატიუწყვარვობას ებრძვის მასში ცხოვრებით განმტყიებული დამოუკიდებლობის სურვილი. ქალიშვილი უცხო საზოგადოების მხოლოდ ინერტულ ერთეულად იქცა, მას დაეკარგა თავისი პიროვნების გამომდგენების საშუალება. იმ შორეუნიბითა პატივისცემამ, რომლითაც იგი იყო გარშემორტყმული ვერ გაათავისუფლა მზია შეზღუდვისა და საუთარი „მე“-ს დაკარგვის საშიშროებისაგან.

ეს იყო ნამდვილი მზიეზი, რამაც განაპირობა მზიას მიერ ლადოს დახმარების დიდსულოვანი ზონლით უარყოფა და სწრაფა მშობლიურ საზოგადოებაში დასაბრუნებლად. ამ მიზეზით მოხდა, რომ თბილისში მზია მომეტებულად განიცდიდა ელგუჯასთან სიახლოვის ნდომას და ეს ყმაწვილი თითქმის პირველად წარმოეცა მას სხვად, ვეჟად. არ ვიქნებოდით სწორი მოთხრობის ჩანაფიქრის ვაგებაში, თუ დავეუშვებდით, რომ მზია მხოლოდ ელგუჯას სიყვარულში დააბრუნა სოფელში. არა, ელგუჯასადმი სიყვარული მხოლოდ ნაწილია იმ სიყვარულისა, რომელსაც იგი განიცდის თავის სოფლის, ხალხის, ჩვენი ცხოვრების მამართ, რომლისაგანაც ვექნიერად ვასვალზე ვერ დათანხმდა ქალიშვილის ამაყ სულ. გმირის სულში გარდატეხა ხდება აღმანური ტყივლების და იმდგაყრუების საფუძველზე, იგი თვით რწმუნდება საუთარი არჩევანის მცდარობაში და აღარ შეუძლია ცვლავ ამ არჩევანის ერთეული დარჩეს.

მოთხრობა „მია“ ყურადღებას იქცევს მთე-

ლი რიგი მართალი სახეებით: რიგითი კოლმეურ-
 არე ქალი მარიამი, კოლმეურნი პლატონი,
 ახლგაზრდა ჩაის მერეფეა გვანცა ისეთივე
 სიუვარდიოთა დაბატული, როგორც რაიკომის
 მდივანი-ლევანი. მაგრამ ამ ადამიანებისაგან
 მაინც გამოირჩევა: თავისი შრომით და გმირო-
 ბით ახლგაზრდა ქალი — შაია. თუ რა ახლოს
 იცნობს საბჭოთა სოფელს მწერალი ამას კარ-
 გად აღსატრეებს შაიას ცხოვრების აღწერა.
 მწერალმა ჯერ კიდევ ადრე ქართულ სოფელ-
 ში ჩანასახოვან მდგომარეობაში დაინახა ის,
 რაც შემდეგ მთელი საბჭოთა სინამდვილისათ-
 ვის ტიპური გახდა.

შაია ჩაის პლანტაციებში, კოლმეურნეობის
 ველზე შეშობაში დაქალდა. ამიტომ იგი
 სრულად თავისუფალია იმ გაოტებისაგან, რაც
 რამდენადმე შემორჩა რევოლუციამდელ თაო-
 ბას. შაია ვერ ხედავს სხვაობას საკოლმეურნეო
 და პირად-საყოფრების შრომის. მისი ერთგუე-
 ლი, შემომქმედი, მეზობლი, მჭაიებელი ბუ-
 ნება ცდილობს მაქსიმალურად წაყოფიერი გა-
 ხადოს შრომა, გააუმჯობესოს ჩაის მოყლის და
 კრეფის ელტერა. მაგრამ შაიას როდი აინტე-
 რესებს შრომად ჩაის მოყლის ტექნიკური სა-
 კითხები. იგი გრძნობიერია მისი გარემომცვე-
 ლი ადამიანებისადმი. ცუდი ორგანიზაციის ან
 საქმის უყოღინარობით გამოწვეული შრომის
 უფექტურობისადმიც ვერ რჩება გულგრილი.
 მან ნებაყოფლობით ისურვა კოლმეურნეობის
 შევსება ჩამორჩენილ ბრიგადში მოკაცელა. თა-
 ნაც შაიას უკან არ დაუბრუნია საჩუქრად მო-
 სავლის მიღების ვალდებულების წინაშე. შაიას
 ქუშმარიტად შალალი მოქალაქეობრივი გატაცე-
 ბა უცხო დარჩა მისი შეუღღსისათვის. შაია
 შრომის პირველად ჩამოწვა უსიამოვნების
 წარღლი. „რატომ მაინცდამაინც შენ უნდა წახ-
 ვლდე, ასეთ დაქცეულ ბრიგადში და არა
 სხვა?“ კითხულობს უფრო პატარა პირიზონ-
 ტისათვის დაბადებული ადამიანი. მაგრამ საბო-
 ლოოდ შაია მაინც თავისკენ გაყოლიებს ცხოე-
 რების მეგობარს.

მოთხრობა „შაია“ ცხადათ ამტკიცებს გვა-
 ნოველთა მოძრაობის ორგანიზულობას საბჭოთა
 საზოგადოებისათვის. ვალენტინა გვანცოვა ერთ-
 ბაშად არ გაჩენილა საბჭოთა სინამდვილეში.
 ადრეც იყვნენ ადამიანები, რომლებიც ანალო-
 გური მსოქმედებით ნიადაგს უმზადებდნენ ამ
 სახალხო მოძრაობას.

უნდა აღინიშნოს რომ გვანცოვისებური
 შრომითი თაოსნობა კრებულში შეშვეალ სხვა
 ნაწარმოებშიც იჩენს თავს. მავალითად ნარკ-
 ვევი „რკინას ხიდი“ აღწერილია თუ, როგორ
 ისურვა სახელოვანმა მეჩიემ კარლო გორგილა-
 ძემ გაწია ხელმძღვანელობა შრომის კოლ-
 მურნეობის შესაქონლეობისათვის. თუმცა ეს
 დარგი მოსთვის გაცილებით ნაკლები პერსპექ-
 ტიული იყო ვიდრე ჩაის პლანტაციები.

გრ. ჩიქოვანის მოთხრობების და ნარკვევების
 კრებულში განსხვავებული ადგილი უკავია მოთხ-
 რობას „ბერძენი“. მოთხრობაში ჩვენთვის
 მშობლიურ ენაზელ კობროსიდან განდევნილი და
 საქართველოში თავშეფარებული ბერძენის-გი-
 ორგოსის ცხოვრება.

მაგრამ მოთხრობაში გიორგოსის პირადი
 ხედრი, მისი დამოკიდებულება ადგილობრივი
 მოსახლეობისადმი დაუყენებელია იმ გვარ ას-
 პექტში, რომ მოთხრობა იქცევა არა სათაე-
 გადასავლო, არამედ დრამატულ-ტრაგიულ ხა-
 სათის ნაწარმოებად.

მოთხრობის სიუჟეტი აგებულია ისტორიულ
 მოვლენაზე. 1873 წელს ინგლისელები დაე-
 პატრონენ უძველეს ბერძენულ ენაზელ-საბ-
 როსს, რასაც თან მოყვა კიბრელი პატრიოტების
 რბევა. ინგლისელების მიერ დენილი გიორ-
 გოსი მორატისი იძულებული გახდა საშობ-
 ლიდან გადაბეუწიყო. საშობლოში მან
 დატოვა მტრის მიერ გადაწყვიარი სახლი,
 ცეცხლის აღში დაღუპული მეუღლე და უზო-
 უველოდ დაკარგული გოგონა-ურანია.

მოთხრობის შემდეგი ნაწილი საქართველოში
 ვითარდება. უსაშობლოდ და უოჯახოდ და-
 რჩენილი გიორგოსი შეითვისებს ქართველ მე-
 ზობლებს, განსაკუთრებით შეიციოთ შეიტე-
 ბობს იბოლ ცირუს. გაპირებება და პატიოსნება
 ერთ ენაზე ლაპარაკობს, გიორგოსისთვის არ
 ხდება დაბრკოლებად ის გარემოება, რომ იგი
 სხვა ეროვნების ადამიანია. მას შტაკეც მეგობ-
 რობა აქვს მეზობლებთან, მაგრამ ყველგ არ
 ასვენებს დეტის დაკარგულ ურანიაზე.

სიუჟეტის კენამი ბაზრობაზე იხსნება. აღ-
 შოხდება, რომ იმ შეგუდით ღამეს, როცა
 გიორგოსის სახლი დაწვეს, ურანია ცოცხალი
 გადარჩა და ახლა საქართველოში მამის საქბ-
 რად მოსულა. მაგრამ შაია-შვილი ვერ ეღიარე-
 ბა ერთმანეთთან შეხედრას: გიორგოსი იღუპე-
 ბა ცოფიან ძაღლთან ორთაბროლოში.

არ შეიძლება გაკვირვებით არ შევნიშოთ
 თუ, რატომ დაუკარგა მწერალმა ამ მოთხრო-
 ბას საოცარული ელერადობა, რისთვის, რა
 იღურა, შით, უმეტეს რა შხატერული მონით
 შეუწავლა მან ეროვნულ უბედურებიდან
 მომდინარე პიროვნების შმიმე ბუნდ უბრალო,
 შემთხვევითი, ბრმად დაღუპვის ფაქტი? გიორ-
 გოსის უბედურება იწყება ინგლისელების
 ბატონობით კიბროსზე. ამ ადამიანის მთელი
 უბედურება მთვან მოდის, მაგრამ მოთხრობის
 ფინალიში მორატისის იღუპება ცუდი სიყე-
 დლით, ცოფიანი ძაღლისაგან დაქცეული. ცო-
 ფიან ძაღლის გამოყენებამ მოთხრობას დაუ-
 კარგა შხატერული გამართულობა.

შით უმეტეს გაკვირვებას იწყებს ეს, რადგან
 მოთხრობას ეპილოგისებურ შინაწარში აეტო-
 რი კელეგ უბრუნდება მოთხრობის ამოსავალს:
 იგი გვაცნობს, რომ ურანია დახეტერული იქნა

ინგლისელების მიერ კაპროსის ვინთავისუფლებსათვის ბრძოლაში. მოთხრობა შეუდარებლად მოიგებდა მის დასაწყისსა და დასასრულს შორის შინაგანი მხატვრული და იდეური მთლიანობა რომ ყოფილიყო დაცული.

გრ. ჩიქოვანის მოთხრობების კრებულში არის ორი ნაწარმოები, რომლებშიაც დაგმობილია ძველი, ქართული საზოგადოების მოარისტოკრატი ზედაფენის ავანტიურაში და საზოგადოებისადმი დაპირისპირება.

მოთხრობა „სიცივლი თხრილში“ გრ. ჩიქოვანის შემოქმედების ადრინდელ პერიოდს გუთვინის. ყარაშან ზვინგია სახელოვანი ვაჟკაცი და შალაღი ბუნების აღმიანია, მაგრამ მისი ვაჟაკობა არასოდეს არ ყოფილა კეთილი მიზნებისათვის გამოყენებული. იგი ხან ჭრდობას მისდევდა და ხანაც კონტრაბანდისტობას. საბჭოთა ბელისუფლების დამყარების შემდეგ ყარაშანს ფეხქვეშ წააღაგი გამოეცალა. ის ვერ ახერხებებს შრომითი ცხოვრების დაწყებას და ეწირება უკანასკნელ ბოროტმოქმედებას, იღუპება მისგან შორეული გაიოზის ხელით.

მოთხრობა „კაცი გამოქვებულში“ აგვიწერს ქართულ მთიან რაიონებში ახალი ცხოვრების შესვლას და ამ პროცესთან დაკავშირებით ძველი ტრადიციის შტონე აღამიანების დაღუპვას.

გრ. ჩიქოვანის ნარკვევები ქმედითი, მებრძოლი ლიტერატურული ნაწარმოებებია. მათში მრავალი აქტუალური საკითხია დაყენებული, მწერალი ზედმიწევნით იცნობს აღებულ მასალას.

ნარკვევში „სოფლის დედა“ ავტორმა წინ

წამოწია ქალის როლი საზოგადოებაში, თამარ ყუფუნია, მხნე, ინიციატიური „ქალური“ მისი თაოსნობით ბრიგადამ შეძლო სამემეტრო თემის დღეებში არა მარტო უმამაკაცობა არ დაემჩნია კოლმეურნეობისათვის არამედ გაცოლებით გავდიდებინა მოსავალი.

ნარკვევში „მეორე ბუნება“ დაყენებულია საკითხი საქართველოს ბუნების კიდევ უფრო გამშვენიერების შესახებ, რაც შეიძლება გაკეთდეს ძვირფასი მცენარეების მოშენების საშუალებით.

გრ. ჩიქოვანის მრავალ ნარკვევში აქცევს ყურადღებას საქართველოში ძვირფასი კულტურების გაშენების საკითხს. კერძოდ ნარკვევში „ახალი თამაჯდომარე“ საქმის დიდი სიყვარულითაა გათვალისწინებული კახეთში მცენახეობის გაფართოება. ერთ მთლიანობაშია გაერთიანებული სამი ნარკვევი „თბილისი“, „ჩაუქრობელი ცეცხლის ქალაქი“ და „ძველი ქალაქის სიუბუქე“. მათში აღწერილია ამიერკავკასიაში მომხდ რესპუბლიკების დედაქალაქების სამრეწველო ცხოვრება და კულტურული საქმიანობა. თითქმის ერთი ისტორიული ზედის ქალაქები, რომლებიც წარსულში არაერთხელ ყოფილა მტრის მიერ აოხრებული, ამჟამად დიდ სამეურნეო და კულტურულ აღმავლობას განიცდიან.

გრ. ჩიქოვანის მოთხრობების და ნარკვევების კრებულს ერთი საერთო მიზანი აქვს: აჩვენოს ჩვენი დღეების გმირული შემართება და მისცეს საბჭოთა აღამიანს ცხოვრებაში ეთიკური დასკვიდრების გრძნობა. უნდა ითქვას, რომ ავტორის ამ მიზანს მტრნაკლებად აღწევს კრებულის თვითველი ნაწარმოები.

ღაღო ავალიანის ნოველები

ცნობილია, რომ მწერალი ისეთ ამბავს ვაძღვრის მეთხველისთვის ხელშესახებასა და ახლო-ბელს, რომელიც მისთვისაც სისხლხორცეული, ნათესაურია. მწერალი ამალელები სელისა და ნათელი ჰერტის აღმართი უნდა იყოს, თუ სურს თავისი გმირების ქირისა და ღვინის არა მხოლოდ „მოთვისება“, არამედ „გახსენება“. ქვეშაობებიც ის ამბავი, რომ მწერლის ბიოგრაფიის განუყოფელი, შემადგენელი ნაწილია, მისი გმირების ქმუნეთი და ნათელით აღსავსე დღეები.

მწერლის და, საერთოდ, ხელოვანის საყუთარი ბიოგრაფია მჭიდროდა დაკავშირებული მისივე შემოქმედებასთან. ისიც ცხადია, რომ გამოცდილი თვალი უმალ შეატყობს, შემოქმედების პროცესში შექმნილ და გამოქვეყნებულ სტრუქტურებს თუ როგორ ეტყობათ ავტორის სულიერი ბრძოლისა და ხელის ოდნავი თრთოლვის ნიშანწყალიც კი. ამიტომაც, რომ ყოველი ქვეშაობი ხელოვანის მხატვრული ტიპები გვიხიდავენ და თავსაც სამუდამოდ გვაჩვენებენ. ამგვარი „წიფი და დავით“ შექმნილი, ახლად ხორცშესხმული ტიპის შემოქმედების ცხოვრებაში, ალბათ, ისევე განიცდის მწერალი, როგორც ახლადდაბადებული ბავშვის ოჯახი შვილის ძივანს. უდავოა ისიც რომ, როგორც ბავშვის დღევანდელი მშობლებზე მინდობილი, გმირის მზებრძოლობა მწერალზე დაამოკიდებულია.

ამ თვალსაზრისით თუ შევხედავთ ლადო ავალიანის „ნოველებს“ წიგნს, დაინახავთ, რომ იგი მრავალმხრივად საყურადღებო; უპირველესად თავისი მკვეთრი ინდივიდუალობითა და მხატვრული სახეების სიცოცხლისუნარიანობით. შესაძლებელია ნოველების წიგნში გმირები თითხეა ჩამოსათელი, მაგრამ ყველა მათგანი იმდენად ენერგიული და ხორცისაგან, რომ მათ ლიტერატურაში შემოსვლისთანავე გმირთა გაღერებაში თავიანთი იდგილი დაიმკვიდრეს.

ღღუსდღისობით, — მიუხედავად იმისა, რომ ახალი თაობის პროზაიკოსებზე ლიტერატურაში გაბედულად შემოადგინა კარები და დროისა და ეპოქის დამახასიათებელი ემოციებისა და სტილის მოიხიანეს, — ღვენი მწერლობა მაინც ძველი ქართული კლასიკური პროზის ტრადიციების ფარგლებში რჩება. ლადო ავალიანიც მათ რიცხვს ეკუთვნის, ვინც თავის

სათქმელს კლასიკური პროზის სტილით ახერხებს.

ლ. ავალიანის ნოველების თემა მრავალფეროვანია, თუნდაც იმიტომ რომ, აქ არის ისტორია შორეული და უახლოესი. ნოველების მოქმედი გმირები სხვადასხვა ეპოქის, განსხვავებული სოციალური ფორმაციებისა და ფენის ღვიძლი შვილები არიან. ამდენად ავტორის გმირთა გაღერება მეტად მრავალფეროვანია თავისი იდეური მრწამსისა, ინტელექტუალური მონაცემებისა, შთანთქმებითა და მისწრაფებების მხრივ. მწერალი ისევე კარგად ჩასწვდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის სულიერ საშვარსს, როგორცაღაც ორი ეპოქის მიჯნაზე მდგომი გომგომის განცდებს.

მწერლის რომელი ნოველიც არ უნდა ავიღოთ (გარდა „სიღუსის“, რომელიც საინტერესოდაა დაწერილი, მაგრამ, ზვენი აზრით, მას აკლია ფსიქოლოგიური ზემოქმედების ძალა, რომლითაც სხვა დანარჩენი ნოველები გამოირჩევა) და ევეცადოთ დამაინტერესებლად მის მოყოლას, ამას ვერ შეეძლებთ. ნოველის სიუჟეტის გაღმაცემა ვაგვიჭრდება იმიტომაც, რომ მათში მოულოდნელი და საფათრიაკო თავგადასავალის აღწერას ნაკლებად ცდილა ავტორი. მართალია, კვანჩის გახსნა და დეტალი ნოველებში დიდ როლს თამაშობს, მაგრამ იგი მაინც შორსაა წმინდა სათავგადასავლო დამაინტერესებლობისაგან. ნოველები მეტწილად ფსიქოლოგიურ მომენტებზე აგებული გმირების სულიერი, ემოციური და ესთეტიკური განცდები მწერლის წინა პლანზე აქვს წამოწული, მათი ოცნებები, გმირებთან ერთად, ჩვენთვისაც ხელშესახები ხდება.

ნოველა „ღედის იმედი“ შეეხება ღედისა და შვილის ურთიერთდაამოკიდებულების ამბავს. ნაწარმოებში წინა პლანზე ღედის — ქეთევანის სულიერი განცდებია წამოწული. ნოველა იწყება ასე: კომმუნურების ვენახიდან სამუშაო ღდის დათავრების შემდეგ გაღმოსული ქეთევანი კალთას დაიბლერტავს და სახლისაკენ გასწევს, — მთავრდება მოთხრობა იმით, რომ ქეთევანი ჯარში წასული შვილის (ქეთევანმა სხვადასხვა მიზეზებით ვკინ გაიგო შვილის ჯარში წასვლა) ლოგინის წინ ჩაიშულებს. ნოველის მთელ შინაარსს მთავარი გმირის სულიერი მოძრაობის აღწერა შეადგენს.

დამაჯერებელია და სულში ჩაწვდომი ქე-

თევანის, როგორც შშობელის, განცდები. ყველასათვის აბლობელა მისი დედური სულის დაუღვებარი ფუსფუსი. შვილის ზრუნვაში გავალაგებული თმა ბევრ ისეთ ნიუანსზე მიგვითითებს, რაც წარსულში და აწმყოშიც ქალს არა მხოლოდ დედად გვიბატავდა, არამედ ერის მოჭირნახულდაც. სხვაც ბევრი დანარჩენი: ქეთევანის ირგვლივ თანასოფლელების შრომა და ხელგარჯილობა სრულფასოვანი ხლის მის სახეს. ერთი მხრივ, სოფლის მშვიდი საღამოები, ცუარ-ნამით დაპყრებული ვენახები და ყანები, მეორე მხრივ, ომისდროინდელი თბილისის ჩაუნელებული ქუჩაბანდების სურათი შესანიშნავადაა შესრულებული.

როგორც არქიტექტონიათ, ასევე სიუჟეტური განვითარებით ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ ნოველა ერთი დიდი ნაწარმოების შესავალს წარმოადგენს. ამიტომაცაა, რომ მწერლის წარმოდგენაში ქეთევანი მთლიანად ვერაა დასრულებული სახე და მთლად ინდივიდუალური მხატვრული ტიპი. იგი ზოგიერთ რამით მოგვაგონებს ოთარაანთ ქვრივის სახეს. ძნელია უფრო ამაღლებული და დახვეწილი სახე დედისა, ვიდრე ოთარაანთ ქვრივია, მაგრამ სხვა იყო ოთარაანთ ქვრივის გულსიტყვილი და სულ სხვაა ქეთევანის დარღის მიზეზი. მიუხედავად იმისა, რომ, როგორც გავიგებთ, ასევე კონკრეტული მიზეზებით არაივე ჩამოკვავს ერთმანეთს (თუნდაც რომ მათ ჰყავთ დედის იმედი), მაინც მწერალმა თავი უნდა დაიხდეთ ოთარაანთ ქვრივის შორეული რემინისცენციებისაგან.

მკვეთრად გამოხატული ნაციონალური კოლორიტი გამორჩევა ლ. ავალიანის ნოველა „მუხის ჭია“. ამ ნოველას მკითხველი პირველად ეცნობა. ამბავი შეეხება ძველის, დრომოქმელის ნგრევისა და ახლის შენების რთულ პროცესს.

სვანეთში თემური წეს-წყობილებს დროინდელ, საუკუნეების განმავლობაში დამკვიდრებულ და ძვალსა და რბოლაში გამჯდარ პატრიარქალურ აღათ-წყესებს ბზარი ვაუჩნდა. გომგოთის სახის ნაკეთებზე ჩვენ ვკითხულობთ გარესამყაროს სინამდვილის უტყუარ სურათს. ქორა მახვში ასახიერებს ძველი პატრიარქალური წყობილების ოჯახის უფროსის კლასიკური სახეს.

ნოველა „მუხის ჭია“ პირველი სტრიქონებიდანვე გვიპყრობს; შემოპოკავია და ჩამორეკია მისი პირველი სიტყვები, ასე გრძელდება ბოლომდე, მკითხველი მთელი გულისყურით მიჰყვება ავტორის მიმზიდველ თხრობას. ავტორი ამას აღწევს ქორა მახვის — გომგოთის და მისი შრავლიციკოვანი ოჯახის წევრების დასახსიათებლად მიგნებული უარესად თეითყობადი, ლაკონიური და დასამახსოვრებელი შტრიხების გამოხახვით.

ნოველის დასაწყისშივე ჩვენ თვალწინ ამოვლინდება სვანური ოჯახის კოლორიტული სურათი. შთავარი მოქმედი გმირის გომგოთის სახე გახსნილია ამ მრავალციკოვანი უჯახის წევრით პარპონიულ ანსამბლში. ნოველა სოციალურ დრამაზეა აგებული.

...ეკრით განათებულ სვანურ დარბაზში ქორა მახვთის მოლოდინში სუფრას ხალხმრავალი ოჯახის წევრები სულგატრუნული უსხედან; ავტორი ზოგიერთი მათგანის დასამახსოვრებელ სახეს გვიბატავს და ამას ახერხებს რამდენიმე ფრაზით, მაგრამ ეს წინადადებები იმდენად ძარღვიანი და ელასტიურია, რომ გმირთა სახეები ერთიმეორეს მიყოლებით ხორცს ისხამენ ჩვენს წარმოსახვაში.

ქორა მახვში-გომგოთი სუფრასთან მოედინებულად გაიგებს, რომ მისი საყვარელი შეილიშვილი მირანგულა (რომლის სახითაც იგი მომავალში თავის საქმის განმკარძობს ხედავს) სახლიდან გაპარულა, აღარ მოესურვება სახლში ძველგორად კარნაყეტური ცხოვრება. მირანგულას მოულოდნელი გაპარვის გამო ერთიანად შიშის ძრწოლას ატრანია გომგოთის ოჯახის წევრები, დიდი და პატარა — ყველამ იცის, გომგოთის რისხვა თეითულ მთავანს გასწვდება, ამიტომ დემილს მოუცავს ოჯახი... მაგრამ სინამდვილეს არ დალატობს მწერალი და ამ შემთხვევაში მეტად რეალურ სურათს გვთავაზობს. მართლაც, ხომ არ შეიძლება ასეთი საყოველთაო შემფოთება ყველას ერთიანად მოსდებოდა, ხომ არ შეიძლება ყველა ერთიანად იყოს შემოქილი და „ყველა ერთ ტრავში იწყოდეს“? რასაკვირვებელია, არა, თურმე ნუ იტყვით და, პატარა შპარბე ისე გართული უკრავდა ჩანგზე, რომ დის ნიდაყვების წაყვრასაც ვერ მოეყვანა იგი გონს, (მწერალი ამ შტრიხით თითქოს-და გვაშხადებს იმ ჯანყსათვის, რაც შემდგომში გომგოთის ოჯახში დატრიალდება). მაგრამ გმირის ასეთი მოქმედება ისეა გადმოცემული, რომ შეუძლებელია არ თანავუგრძნოთ „გასაჭირში“ მყოფ შპარბესაც. გომგოთის უფროსი სიძე, ქარიშანი, „საქმეშია“ გართული, — ჩოხას ხშირაც ბირკისა და ხმელი ბალახისაგან... ყველაფერი ეს ხდება საერთო ატმოსფეროს დაურღვევლობის ფონზე, გარემო საოცი სიმშვიდეს მოუცავს ქვიქხილის მოლოდინში, მხოლოდ ოჯახის წევრების გულები სცემენ გახშირებულად... აქ ავტორს მიეცეთ სიტყვა, რომ უფრო ნათლად წარმოვიდგინოთ, არა მხოლოდ მისი წერის მანერა, არამედ მხატვრის ოსტატური თვალათხედვის უნარი: „ეკარის აღისაგან განათებული ჩანვის სინამდვილეობის ფეხბევიით ოდნავ ირბოდნენ მისი (ე. ა. შპარბეს — ნ. რ.) გამურული პაწწინა თითები და ლანდებისაგან შტრიტმანებულ დარბაზს უჩვეულო ბეგრებით აე-

ტყველებდნენ. დამით აქ, აბრიალებული
 ავარიის შუაზე აველაფერს იდუმალი რბე-
 ვა და თრთოლვა იპყრობდა. თრთოდნენ ავ-
 დელზე უსწრაშასწოროდ მიყრული ჯიბვის
 რქების ერთმანეთში გადახლართული მუქი და
 ბაკი ლანდები: ოღრო-ზღრო იატაკზე წელს
 ირბოდნენ ჯაჭვით დაკიდული ქვაბის, სა-
 კურბილის, დაბალი, სამუხეხა სკამების, ვრძე-
 ლი სუფრის ფართო ლაქებად ვართხმული
 ჩრდილები. ჩრდილების ამ თრთოლვასა და
 ლივლივში უნებლიეთ მოგვიჩვენებდათ, თი-
 თქოს მათთან ერთად ირბოდნენ მკერდიად
 ნაშენი ტლანქი კედლები, ბოლსაგან, გალა-
 ქველივით მშხინავი ქვრის კოჭები და ჩრდილ-
 სინათლის უთვალავი ლაქებით აფორაჯებულ
 იატაკი..."

...აიის შემდეგ სწრაფად ვითარდება
 მოქმედება, „ძათს თავი უხსნება“ და ერთმან-
 ნეთის მიყოლებით შეშაპრწუნებულ ამბავს
 ამბავზე ივებს ქორა მახვში. ირკვევა, მირან-
 გულას ფეხის ხმას ბევრი აქოლია და სხვებ-
 საც სურთ სახლიდან წასვლა. ამ დრომდე დი-
 ნჯი და დარბაისელი ქორა მახვში ერთი წუ-
 თით ლოშს ემსგავსება, მაგრამ სველაფერი
 ამაოა... გოშგოთი ხელბეჩამოყრილი მოცელი-
 დეით ეცემა სკამზე... გახშობილი სუნთქ-
 ვა ისმის, თითქოს-და გოშგოთი უკანასკნელ
 სამედრო-სასიკოცლო ბრძოლისათვის ძა-
 ლას იყრება. ერთს კიდევ გაიბრძოლებს გოშ-
 გოთი, მირანგულას შეჩვენებას განიზიზხავს
 იმ მიზნით, რომ სხვების სახლიდან გაქცევა
 იქნებ როგორმე შეაჩეროს. აქ კი გოშგოთის
 დედამისი, სანახევროდ მუშიად ქცეული დეამი-
 ნი, აღუდგება წინ. ჩვენ მოკვლით გოშგოთი
 ოჯახის სათავეანბელი აკრას, ერთ წინადა-
 დებას მაინც დაიძახებს: „აბა, შე ისე ვიცხოვ-
 რებ, როგორც ამ დრომდე მცხოვრებო“,
 მაგრამ აბა ავტორის უტყუარი აღლო საინ-
 ტერესო დეტალს გეთავაზობს. სწორედ იმ
 დროს, როდესაც მკითხველს ჰგონია გოშგო-
 თი რაღაცას მიიმოქმედებს, იგი ჩემ შრიალს
 გაივრებს, უფრო მიუგდებს და მიხვდება,
 ოდნავი გაბრძოლებაც კი მის სიყვარულს და-
 ჩქარებს. თურმე, ნუ იტყვიან და მამაპაპურ
 საყურცხილს ჭია გაჩენა და ღრღნის, ღრღნის
 უწყალოდ, დაუნდობლად. (გაეხსენით ქ-
 გამსახურდიას „მთავრის მორტაყდაში“ ის იდ-
 გილი, სადაც ეს ამბავი აღუვგორილად შეხი-
 რის მოკვლავშია გამაზატრელი). „ზღვას გადა-
 ურჩა და ცყარმა დაღრჩო“ — სწორედ ასეა
 გოშგოთის საქმეც. ჭიის გაბმულმა შრიალმა
 გატება საბოლოოდ მოხუცი, იგი არ გაჯიუ-
 ტებულა, არ გაყრპებულა, უსიტყვოდ მიატოვა
 ბრძოლის ველს. როგორც ქ- გამსახურდიას რო-
 მანში, ასევე ლ. ავილიანის ნოველაში ასახულია
 მთაში ახალი ეპოქის მიახლოება. ქორა მახვში
 ისტორიის ბარდება. გოშგოთისა და ლაფარიანე-

ბის იდგილს მომავალი თაობის წარმომადგენ-
 ლი — მირანგულა და საერო იპყრენ. რომლებიც
 უფრო შედგარად და თვალჩინოდ შეეხებო-
 ლებიან ამ დრომდის იდუმალუბით მოცულ ბე-
 ნების საიდუმლოებას. სხვათაშორის, ამ გარე-
 მოებას შინაგანი ინსტიქტით გრძნობენ კიდევაც
 გოშგოთიცა და ლაფარიანიც.

ახალგაზრდა მირანგულას ქვევასა და მოქ-
 მედებაში გახსნილია ქორა მახვშის — გოშგო-
 თის სახე. „ეს ჩემი შვილიშვილი მიმინია და
 მწყერბივით მოპურობა არ შეუერისო“, ხში-
 რად იმეორებს ქორა მახვში, „გავა დრო და
 ჩემს მავივრად ეგ იქნება ქორა მახვში“, —
 იქვე უმატებს იგი.

გოშგოთის მხოლოდ ასეთი შთამომავალი
 შეპფერის და მწერალს მხატვრული აღლო
 არ ლაღატობს, როდესაც საყურცხილს, სამეფო
 ტახტის მსგავს მამაპაპურ მუხის სკამს
 გოშგოთის იგივე მირანგულა გამოაცლის, — ეს
 კი სველაფერზე მიგვიანიშნებს...

გოშგოთი მარცხდება იმიტომ, რომ მისი
 დამარცხება ვარდაუვალაა, ისტორიული აუ-
 ცილებლობითაა გამოწყვეული. იგი მარცხდება
 პროგრესულ ძალასთან ბრძოლაში, ამ პროგ-
 რესულ ძალას კი მირანგულაში ზედაეს ავტო-
 რი კვდება ძველი და მის სანაცვლად წარმო-
 იშობა ახალი.

იზალება კითხვა: ხომ არ იმსახერებს გოშ-
 გოთი მწერლის ან მკითხველის უარყოფითს
 დამოკიდებულებას? სრულიად აბა გოშგო-
 თისადმი მწერალი პირველ სტრუქტურებიდანვე
 სიმპათიურადაა განწყობილი და ასევე რჩება
 ბოლომდის, და თუ მის გმირს ბრძოლის ეე-
 ლის მოტოვება უხდება და ისიც ყოველგვარი
 ზედმეტი გაბრძოლების გარეშე, ეს ერთხელ
 კიდევ მისდამი სიმპათიით განგვაწყობს. გოშ-
 გოთი ისე შეემატა ისტორიულ არტიკულს,
 რომ თავის შთამომავლობას საყვარლ დუ-
 ტოვა სანთელ-საყვარელი, რათა ახალ დროში
 და ახალ გარემოში თავისებურად გაენათები-
 ნა გზა: მან ღირსეული მამულიშვილები დატოვა
 ამქვეყნად.

უდავოა, გოშგოთის საყურცხილს ჭია ად-
 რედ ღრღნდა, გულს უფუღურებდა, მაგ-
 რამ მისთვის მხოლოდ დღეს გახდა ეს ცხადი
 და ხილული, დღეს შეხვდა იგი თვალ-
 დამთვალ ცხოვრებას და „თვალის თვალში
 გაუყარა“. გოშგოთის სახე დრამატისმი-
 თაა აღსაქვს, იგი ძლიერაა სველა სცენაში,
 იქაც კი, როდესაც საბოლოოდ ვრწმუნდე-
 ბით — გოშგოთმა ბრძოლას თავის მიანება და
 მისთვის მწარე სინამდვილეს დანებდა.

ვერც ერთი ქვეშეში და მისგან ნატყრო-
 ცნი უმზარა ვერ მოახდენდა ნგრევის ისეთ
 შთაბეჭდილებას, როგორც ამას იქმს უბრალო
 ჭია. ამდენად, ავტორის ხეჩხი გამართლებულია.
 დეტალის ფუნქცია ნოველაში ნათელია, იგი

ტყვადი და აფართოებს მოთხოვნის შინა-
არსს, მის სიერცესა და არს, მით უფრო
ლესტერებს და მიზიდევს ზღის ნოველს.
ამ დეტალში გახსნილია ნოველის იდეური
აზრი, რაც ნაწარმოებს დიდი ესთეტიური
ზემოქმედების ძალას ანიჭებს.

ლ. ავალიანის ნოველი „მუხის ქია“ თავი-
დან ბოლომდე ექსპრესიულია და დიდად და-
მაინტერესებლად. ერთი ამოსუნთქვით იკი-
ბება; შთაბეჭდილება ისეთი რჩება, რომ ავ-
ტორმაუ ერთი ამოსუნთქვით დაწერა იგი.

ჩემი აზრით, ეს ნოველი არა მარტო წიგნ-
შია ერთ-ერთი საუკეთესოთაგანი, იგი ყურა-
დღვას იმსახურებს იმ ნაწარმოებთა შორი-
საც, რაც კი შექმნილია ძეგლისა და ახალის
ქედლის თაობაზე.

ლ. ავალიანის ნოველების წიგნის მეორე
ნაწილ მუტად სიანტრერესო და მიზიდევლია,
არა მხოლოდ იმტომ, რომ აქ მოთავსებული
ნოველები ნ. ბარათაშვილსა და ლ. გუდიაშ-
ვილს შეეხება. არამედ იმიტომაც რომ ეს
ნაწარმოებები ჯერ კიდევ ჩვენს ლიტერატუ-
რაში, თუ შეიძლება ითქვას, ე. წ. ჩაჯარდნი-
ლი ეანრის გამოცობლებასა და შეესებას
ემსახურება.

თანამედროვე დასავლეთ ვერძობის ლიტერა-
ტურაში ბიოგრაფიული რომანის ეანრი ძალიან
გავრცელებულია, მაგალითისთვის შეგვეძლო
დავესახებუდებო: ანრი მორეს რომანები შე-
ლისა და ბარიონზე, შტეფან ცევაგის ბიოგრა-
ფიული რომანები ერანზ როტერდამელსა, ბალ-
ზაცსა და რომენ როლანზე და სხვ. მრავალი.
ჩვენში ასეთი წიგნები თითზეა ჩამოსათვლელი,
მთ შორის განსაკუთრებული ყურადღება დაიმ-
სახურეს ე. გამსახურდიას „გვოთეს ცხოვრ-
ების რომანმა“, ნ. ავალიანის „სურენანტესის
ცხოვრებაში“ და ე. კვლიძის წიგნმა „ცხოვრება
ივანე მიახბლისა“. ბიოგრაფიული რომანებისა
დ. მოთხრობების ტრადიცია საქართველოში არა
გაუქვს.

ლ. ავალიანის ნოველები — „ყარიბი მგო-
სანი“ და „სოლოავის შლიაბა“ სწორედ ასე-
თი ბიოგრაფიული მომენტების შემცველია.
პირველ მთავანში ასახულია ნ. ბარათაშვი-
ლის ცხოვრების ერთი სახედისწერო დღე, მე-
ორეში კი გადმოცემულია ტეშმარტი მატე-
რისა და ხელოვანის — ლ. გუდიაშვილის ერ-
თი ბედნიერი დღის ამბავი. ამ ბედნიერ დღეს
გუდიაშვილი ვერძობა, როგორც დიდი მზა-
ტარი.

ბევრი რამაა საინტერესო ამ ორი ხელოვან-
ის ბედის დაბრისპირებაში. თითქოს ორი-
ვესთვის ერთნაირად თუნდებო ერთი ჩვეუ-
ლებრივი შრომათა და ვარჯიშთ აღსუსვ დღე,
მაგრამ სხვადასხვანაირად კი ლაშდება.

ნ. ბარათაშვილის საიდუმლოებით მოკულ
ბიოგრაფიას ბევრი მწერალი დაუინტერესე-

ბია და მათ თავი იმით უნდევებიათ, რომ
მისივე პოეზია გვთავაზობდა დაუშრეტელ
მასალას პოეტის სულიერი საზრდოობისას,
რამდენიმე ლექსისა და, ასევე, რამდენიმე
პირადი ბარათის გარდა, ისტორიამ ბარათა-
შვილის პირიდან ამოხდენილი ერთი უბრა-
ლო ფრაზაც არ შემოგვინახა. ამ ეს, მოკუ-
ლობით ძლიერ პატარა, მაგრამ ფართო მასშ-
ტაბის პოეზია უმართავს ხოლმე ხელს მწერ-
ლებს, რომლებიც ამ საამუსებისმგებლო საქ-
მეს ეისრტელობენ.

ჩვენი აზრით, ნოველაში ბარათაშვილის
სახე სწორედ იმიტომაა მიზიდევლი, რომ იგი
წარმოდგენილია, ბარათაშვილის სიტყვითვე
რომ ვთქვათ, „არც კაცი ვარგა რომ ცოცხა-
ლი შეედარსა ემსავესოს“ ფონზე. ეს დევიზი
შეიძლება ჩაითვალოს მწერლის ამოსავალ
წერტილად და გმირის სულიერი განწმობისა
და სტიკიური შემართების დედაარსად.

ბარათაშვილის ცხოვრების რომანი რომ და-
წერილიყო, ეფიქრობთ. „ყარიბი მგოსანი“
ერთი დღის მოკლე, მაგრამ ზეტად მნიშუნე-
ლოვანი ისტორიაა ერთ-ერთი შემადგენელი
ნაწილი იქნებოდა დიდი ტილოსა.

ნოველა გვამცნობს იმ სახედისწერო დღის
ისტორიას, როდესაც თელავში გაწვესებულ
მა ტატომ ელისავეტოპოლს (ვანჯას) მიაშე-
რა... ესაა მთელი ნოველის შინაარსი, მაგრამ
ასე ადვილად არც ტატოს დაუთმია თბილისი
და არც მწერალი ელევა ტატოს.

ჩვენს წარმოდგენაში ცოცხლობს ძველი
დროის თბილისი, ამის მიზეზი, ერთი მხრივ,
თუ ჩვენ თბილისში ჯერ კიდევ შეიმარტენილი
ისტორიული ადგილებია, რასაც უშუალოდ
ეხედავთ და შევივარძნობთ, მეორე მხრივ, ამა-
ში ჩვენს ქართულ მწერლებსაც დიდი ლეწლი
მიუძღვით, ასე რომ, ძველი თბილისის ვიწ-
რო და ოჯარიბოყო ქუჩების დახატვაში ძნე-
ლად რომ ეინმე მოტყუედეს. ამ მხრივ ლ.
ავალიანის „ყარიბი მგოსანიში“ ბევრი რამაა
საგულისხმო.

ძველი ქალქის კოლორიტი ნამდვილი მზა-
ტერული საღებავებითაა შეფერადებული ნო-
ველაში; მწერლის ფანტაზიას ბევრი უვლია
წარმოდგენებით ძველი თბილისის, ბარათაშვი-
ლის დროინდელი ქალქის ქუჩებანდებში...
დიდი ისტორიითაა წარმოდგენილი ტატოსა
და ძველი თბილისელი მოქვიფე დარღმინდი
არიფების პერმარილობის სურათი ორთაქა-
ლაში... მაგრამ მთავარი მაინც ტატოს სულიე-
რი ბრძოლის სურათის გამოხატვაა ნოველაში;
შთამაგონებელია თბილისის ქუჩებში და მთაწ-
მინდის პლატოზე მოხეტიალე პოეტი... ყველ-
გან და ყოველთვის ჩანს ბედთან უწერივებელი
პოეტის სახე, რომელიც თითქოს უხილავ მე-
რანზე ზის და ბედის საზღვარზე გადავს

მოლოდინში „უსაქმოდ“ ეხეტება მისთვის საყვარელ ადგილებში.

საწუთრომ მწარედ დასციენა ბარათაშვილს, უბრალო მოხელის მუნდირში გაახვია იგი. იმისათვის, რომ მწერალმა ნ. ბარათაშვილის ირველი შექმნილი მდგომარეობა დავეხიბატოს, ის, რაც პოეტისათვის სულშემუთავი იყო, ლ. ავალიანი მიმართავს ერთ საინტერესო ხერხს. სახლიდან გამოსული ტატო მისდაუნებურად ორ რუს მოხელეს—ჯვან ხარიტონოვიჩსა და ეარლამოვს აედგენება. აი, ეს ორი ჩინოვნიკი საუბრობს იმის შესახებ, თუ როგორია თბილისში ცხოვრება, საუბრობენ მათთვის საინტერესო სასმელებზე, მოკლედ, იმაზე, რასაც მათი გონება გასწვდებდა; მათ მიჰყვება ლანდოვი ტატო, და აქ მწერალი ახერხებს დაგვანახოს უზომო ზღვიარი ხარიტონოვიჩებისა და ბარათაშვილის სულიერ საშუაროს შორის.

კიდევ ერთი კარგი სურათი აქვს მწერალს ამ ნოველაში დახატული. ტატო და მოიხედუ (ეს უკანასკნელი წვრილი ხელისაინი) საუბრობენ, ტატო ერთი შეხედვით დიდი გულმოდგინებით იღებს მონაწილეობას, ამ საუბარში, მაგრამ თანდათან ვრწყინდებით, რომ აქაც ბარათაშვილი თითქოს თვალებით მტყუყვლებს, „გასწი გაფრინდი, ჩემო მერანო“.

„არც კაცი ვარა, რომ ცოცხალი შევდარსა ესმავსო“— იტვობა ბარათაშვილი, და თავისი სულიერი ტკივილების ნავსაყუდელად შინც უოველდღიურ ცხოვრებას არჩევს, და ამიტომაცა, მასთან სტუმრად მისულ სკოლის მეგობარს, რომელიც მფარველობას სთავაზობს, განჯამი ვაკუყება... „სულ არ დავკარგო მე უბედურბაო!“, წამოსდება ეფემიას, აქ მოთვრდება ნოველა.

ერთ კერძო საუბარში უშანგი ჩხეიძემ ამ ნოველის შესახებ შენიშნა: ნოველა ნ. ბარათაშვილის ცხოვრებასავეთ დაუსრულებელის შთაბეჭდილებას ტოვებსო.

სულ სხვაა ლ. გუდიაშვილის ცხოვრების გზა. როგორც „ყარიბ მგოსანიში“, აქაც ერთი დღის ამბავში ვახსნილია მთელი მისი შემოქმედების შინაარსი.

...აი, თითქოს, მოთვრდება პარიზის ერთი ჩვეულებრივი დღე. ლ. გუდიაშვილს თავის საბულოსნოში მუშაობა დღეისათვის უკვე დამთავრებული აქვს. როდესაც მასთან ხელოვნების დიდი მეცენარე ესაჩრლო იგნასიო სულაგა შემოაბიჯებს. საშემოდგომო სალონში წარდგენილი გუდიაშვილის ოთხი სურათი უკვე მიღებულია ეიურის მიერ. ყველაფერი ეს დიდი ხელოვნების შარავზისკენ უბიძგებს გუდიაშვილს და სულაგაც თითქოს იმიტომ გამოჩენილა მასთან, რომ გზა დაულოცოს ამ რთულსა და სახიფათოს გზაზე, გუდიაშვილის განუმეორებელმა ნიჭმა მოიყვანა

სულაგა მასთან. ესმანელ მხატვარს სურს პირადად გაეცნოს გუდიაშვილს და მის ნახატებს და რამდენიმე სურათიც თავისი სალონისათვის შეიძინოს. საიღ, უბრალო და ძალდაუტანებელია ამ ორი დიდი ხელოვნის საუბარი სულაგა უკვე ამ დროისათვის დიდების მწვერვალზე იყო ასული, გუდიაშვილი კი ახლა მიაბიჯებდა მტკიცედ დიდების მწვერვალისაკენ... მაგრამ დიდების შარავანდელი მოსილი სულაგა შეგონებებითა და სენტენციებით კი არ უქედავს ყურს გუდიაშვილს, არამედ ისინი საუბრობენ, როგორც ტოლი ტოლთან, მეტიც, როგორც შმა მამასთან. სულაგას სახეზე ეტყობა, რომ მან იხილა ქვეშარტი ხელოვანი, რომელიც სრულიად ახალ სიტყვას იტყვის მხატვრობაში, მაგრამ იგი გარეგნულად დიდწი, უშფოთელი და სიტყვა ძუნწი რჩება...

„სულაგას შლიაპაში“ ნაწვენებია ნიჭიერი და ბუნების მადლით ცხებული ხელოვანის დიდ შემოქმედებით გზაზე ფეხის შედგმის ამბავი.

საინტერესოა ერთი გარემოება. „ყარიბ მგოსანიში“ და „სულაგას შლიაპაში“ რაღაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქედებს.

„ყარიბ მგოსანიში“ ქუდი სიმბოლოა გარეგნული ეფექტურობის, დეკორუმის, ცარიელი ფორმის... ტატო აღმანანის ღირსებას აღაშინასავე შინაგან ეთილშობილებასა და სულიერ თვისებებში ხედავს, ამიტომაც ის ასე ინდფერენტული მოიხედეს მიერ მიწოდებული ქუდისადმი.

„სულაგას შლიაპაში“ კი ქუდს სხვა სიმბოლური მნიშვნელობა ენიჭება. როდესაც გუდიაშვილი შემთხვევით შეეცლია ქუდს უკან სთავაზობს სულაგას, ამით ავტორი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ლადო გუდიაშვილი იმთავითვე თავისთავადი დამოუკიდებელი, ორიგინალური ხელოვანი იყო, რომ ის არ აპირებდა გატყენილი, ეპიგონური გზით სიარულს... ეს გამოხატულია სულაგას სიტყვებში: „სინიორ ლადო! ის, რაც მოხდა, კარგის მომასწავებელია! სხვანაირად არც შეიძლებოდა! როგორც გივლა, კვლავაც ისე იარე— შენი ქუდით, შენი რწმენით და შენი გზით!“ მართლაც ასეთია ყველა ქვეშარტი ტალანტის გზა. ასეთია ლადო გუდიაშვილის, როგორც მხატვრისა და მოქალაქის უაღრესად რთული ძიებით აღსავსე შემოქმედებითი გზა.

ლადო ავალიანის ნოველები, იქნება ის ისტორიულ თემაზე დაწერილი თუ შიძენილი თანამედროვეობისადმი, შეუნელებელი ინტერესით იკითხება და ზეწვი წერალიც შხილოდ და შხილოდ იმის საზღაურა, რომელსაც მკითხველი წიგნის დახურვის შემდეგ განიცდის ხოლმე.

კომუნისტური საზოგადოების ორი ფაზისა და სოციალიზმის კომუნიზმში გადაზრდის კანონზომიერებათა შესახებ

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის რევოლუციური XX I ყრილობას, ჩვენმა პარტიამ და ხალხმა სამართლიანად უწოდეს კომუნისმის მშენებელთა ყრილობა. ყრილობამ სრული ერთსულოვნების, მაღალი ლენინური პრინციპულობისა და საქმიანობის ვითარებაში განიხილა კომუნისტური მშენებლობის უმნიშვნელოვანესი საკითხები. ნ. ს. ხრუშჩოვის მოხსენებაში და ყრილობის რეზოლუციაში მოცემულია არა მარტო პარტიისა და საბჭოთა ხალხის პრაქტიკული საქმიანობის გრანდიოზული პროგრამა, არამედ ჩვენს ქვეყანაში სოციალიზმის მშენებლობის მდიდარი გამოცდილების განზოგადოების საფუძველზე შეცნობად გაშუქებული ჩვენი შემდგომი წინსვლის გზა და განვითარებულია მარქსიზმ-ლენინისმის მთელი რიგი უმნიშვნელოვანესი დებულებები სოციალიზმიდან კომუნიზმში გადასვლის შესახებ.

შეცნობილი კომუნისმის ფუძემდებლებმა კ. მარქსმა და ფ. ენგელსმა აღმოაჩინეს ისტორიული განვითარების კანონები, დაასაბუთეს კაპიტალისტური წარმოების წესის, ახალი სოციალისტური წარმოების წესით შეცვლის აუცილებლობა და შეიმუშავეს სოციალიზმისა და კომუნისმის შესახებ გენიალური მოძღვრება.

მარქსისა და ენგელსის საქმის დიდმა განმარტობმა ვ. ი. ლენინმა ახალ ისტორიულ ვითარების შესაბამისად შემდგომ განავითარა მარქსიზმი, დაასაბუთა ერთ ქვეყანაში სოციალისტური საზოგადოების აშენების შესაძლებლობა, შეიმუშავა ჩვენს ქვეყანაში სოციალიზმისა და კომუნისმის აშენების გზები და მეთოდები, მეცნიერული სოციალიზმის იდეა გადაიქცა რეალურ სინამდვილედ.

წინააღმდეგ სოციალ-დემოკრატებისა, ანარქისტებისა და ზოგი სხვათა, რომლებიც ოცნებობდნენ თითქოს კაპიტალიზმიდან უშუალოდ უფილიყო შესაძლებელი კომუნისმზე გადასვლა, მარქსმა და ენგელსმა ნათლვეეს, რომ კაპიტალიზმიდან უშუალოდ კომუნისმზე გადასვლა შეუძლებელია. ამ გადასვლისათვის საჭირო იქნებოდა მთელი გარდამავალი პერიოდი, მთელი ისტორიული ეტაპი, რომლის განმავლობაში მოსაზრებოდა კაპიტალიზმი და ექსპლოატატორული კლასები და სახალხო მუდრანობის ყველა

სფეროში გამოარჯეებდა სოციალიზმი. კ. მარქსი წერდა: „კაპიტალისტურ და კომუნისტურ საზოგადოებას შორის მდებარეობს ერთი შეორეულ რევოლუციური გარდაქმნის პერიოდი. ამ პერიოდს შეესაბამება აგრეთვე პოლიტიკურად გარდამავალი პერიოდი, რომლის დროს სახელმწიფო არ შეიძლება სხვა რამ იყოს თუ არ პარტიატარიატის რევოლუციური დიქტატორა“ (კ. მარქსი და ფ. ენგელსი, რჩეული ნაწერები, ტ. II, გვ. 27).

კ. მარქსი იქვე ასაბუთებს კომუნისტური საზოგადოების ორგანიზაციის პრინციპებს, მიუთითებს, რომ კომუნისმში თავის განვითარებაში გაივლის ორ ფაზას: პირველი სოციალიზმი, ხოლო მეორე, უშუალოდ ფაზა — კომუნისმი. სოციალიზმი და კომუნისმი — ეს ორი სხვადასხვა ეკონომიური ფორმაცია კი არ არის, არამედ ორი ფაზა ერთი და იმავე საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციისა — კომუნისტური საზოგადოებისა. ახასიათებდა რა კომუნისტური საზოგადოების ამ ორ ფაზას; ვ. ი. ლენინი წერდა: „იმას, რასაც ჩვეულებრივ სოციალიზმს უწოდებენ, მარქსმა კომუნისტური საზოგადოების „პირველი“ ანუ დაბალი ფაზა უწოდა, რამდენადაც წარმოების საშუალებანი საერთო საკუთრება ხდება, იმდენად სრულყოფილი კომუნისმი“ აქვს შეიძლება ვიხსენიოთ თუ არ დავივიწყებთ, რომ ეს სრული კომუნისმი არ არის“ (ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 25, გვ. 56). სოციალიზმსა და კომუნისმს შორის არ არსებობს არავითარი „ჩინური კედელი“, ისინი არ არიან ერთმანეთისაგან დაშორებულნი არავითარი გარდამავალი პერიოდით. სოციალიზმს და კომუნისმს, როგორც კომუნისტური საზოგადოების ორ საფეხურს აქვთ საერთო ნიშნები, რომლებიც შემდგომ მდგომარეობენ: როგორც სოციალიზმის, ისე კომუნისმის დროს წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრება მოსაზრებულია და დამკვიდრებულია მათზე საზოგადოებრივი სოციალისტური საკუთრება; წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრების მოსაზრება შედეგად, არ არსებობენ ექსპლოატატორული კლასები და ადამიანის ექსპლოატაცია ადამიანის მიერ; საზოგადოებრივი წარმოების მიზანია საზოგადოების მუდმივად მზარდი მატერიალური და

კულტურული მოთხოვნებთან დაკავშირებული დაქვეითება უმალესი ტექნიკის საფუძველზე წარმოების განუწყვეტელი ზრდისა და გაუმჯობესების შედეგით; ეკონომიკის განვითარების განხორციელება წარმოების სახალხო მურგნების გეგმზომიერი განვითარების საფუძველზე, საზოგადოებრივი სიმდიდრის გაძღვებისა და ხალხის ცხოვრების დონის განუზრუნვლობის ინტერესებისათვის; არ არსებობს კონკურენცია და წარმოების ანარქია, კრიზისები, უმუშევრობა და მშრომელთა გარდატეხვა; წარმოებითი ურთიერთობა მშრომელთა ძალეების მდგომარეობასთან სრულ შესაბამისობაში არიან. მიუხედავად ამ საერთო ნიშნებისა, სოციალიზმი და კომუნისმი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან მთელი რიგი არსებითი ნიშნებით. მათ შორის განსხვავება ეკონომიკური მოწყობის ხარისხში და მასების კომუნისტური შეგნებულობის განვითარების დონეშია. სოციალიზმი, როგორც პირველი ფაზა კომუნისმისა, „რომელიც ეს არის ახლა გამოდის კაპიტალისტური საზოგადოებიდან; ამიტომ, მას ყოველ მხრივ, — ეკონომიკურად, ზნეობრივად, გონებრივად, ჯერ კიდევ დალი აზის ძველი საზოგადოებისა, რომლის წიაღიდან ის გამოვიდა“ (ე. მარქსი და ფ. ენგელსი, რ. ნაწერები, ტ. II, გვ. 16). ამ საზოგადოებაში გაბატონებულ პრინციპს წარმოადგენს „თეთიფელისაგან — მისი უნარის მიხედვით, თეთიფელს — მისი შრომის მიხედვით“, „ვიც არ მუშაობს ის, არ სკამს“. ეს იმას ნიშნავს, რომ სოციალიზმის დროს არ შეიძლება განხორციელებულ იქნეს სრული თანასწორობა, რამდენადაც ანაზღაურება ხდება შრომის მიხედვით, შრომის რაოდენობისა და ხარისხის მიხედვით. ხოლო ადამიანები რამდენადაც არ არიან ერთნაირნი თავისი უნარით, კვალიფიკაციით, ჯანმრთელობით, ოჯახური მდგომარეობით, ბუნებრივია თანაბარი შრომისათვის თანაბარი ანაზღაურების დროს მათ ფაქტიურად არათანაბარი შრომისაველი ექვეით. მართალია, სოციალიზმის დროს გამოირჩეულია კლასობრივი უთანასწორობა, მაგრამ რჩება უთანასწორობა წილში, რასაც იღებენ პროდუქტების განაწილების დროს. მარქსისტული გაგებით სოციალიზმის დროს პირველი თანასწორობა არის არა გათანაბრება ანაზღი მოთხოვნებისა და ყოფაცხოვრების დარჯში, არამედ ექსპლოატატორული კლასების მისაძობის საფუძველზე ექსპლოატაციისაგან ყველა მშრომელის თანაბარი განთავისუფლება, ყველასთვის თანაბრად გაქმნება წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრებისა, ყველას თანაბარი მოვალეობა იშრომის თავის უნარის მიხედვით და მიიღოს შრომის მიხედვით სოციალიზმის დროს და მოთხოვნების მიხედვით კომუნისმის დროს. მხოლოდ მაშინ, როგორც ე. მარქსი მიუთითებდა, რაღაც შრომა გახდება არა მარტო ცხოვრების საშუალება, არამედ თეთი პირველი სასიცოცხ-

ლო მოთხოვნება, როდესაც ადამიანთა ყოველმხრივი განვითარებისათვის ერთდროულად საჭიროება ძალეები დიდად გაიზრდება და შეიქმნება მატერიალური დოვლათის სიუხვე, დამყარდება სრული თანასწორობა და დამკვიდრდება პრინციპი „თეთიფელისაგან — მისი უნარის მიხედვით, თეთიფელს — მისი მოთხოვნების მიხედვით“, ეს იქნება სრული კომუნისმის დროს.

მიუხედავად იმისა, რომ სოციალიზმის დროს არ არსებობს კერძო საკუთრება წარმოების საშუალებებზე, მისაძობილია ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაცია და ინტერესთა დაპირისპირება ქალაქსა და სოფელს შორის, რომ მუშები, გლეხები და ინტელიგენცია სამეურნეო, პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების ყველა დარგში თანასწორფლებიანნი არიან, ჯერ კიდევ მიიწე არსებობს არსებითი განსხვავება ქალაქსა და სოფელს შორის. ეს განსხვავება გაპრობუებულია იმით, რომ სოციალიზმის დროს წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივი საკუთრება არსებობს ორი ფორმით: სახელმწიფო საკუთრება და კოოპერატული-საკოოპერატული საკუთრება. ასევე დაპირისპირება გონებრივ და ფიზიკურ შრომას შორის სოციალიზმის დროს არ არსებობს. მაგრამ ჯერ კიდევ არსებობს მათ შორის არსებული განსხვავება.

სოციალიზმსა და კომუნისმს შორის განმასხვავებელი ნიშანია აგრეთვე ის, რომ სოციალიზმის დროს სამეურნეო და კულტურული მშენებლობის მთავარი იარაღია სახელმწიფოს, ხოლო კომუნისმის მსოფლიო მასშტაბით გამარჯვების დროს სახელმწიფო საჭირო არ იქნება და მოყვდება.

ასეთია ზოგად ხაზებში სოციალიზმისა და კომუნისმის საერთო და განმასხვავებელი ნიშნები.

მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრება სოციალისტური საზოგადოების შესახებ პირველად იქნა ცხოვრებაში პრაქტიკულად განხორციელებული სსრ კავშირში. ჩვენში გაიმარჯვა პირველად სოციალიზმმა, ჩვენში აშენდა პირველი სოციალისტური საზოგადოება.

საბჭოთა ხელისუფლების წლებში სსრ კავშირი ეკონომიკურად, ტექნიკურად და კულტურულად ჩამორჩენილი შევიდა, ვადაიქცა მოწინავე ინდუსტრიული, ყველაზე პროგრესიული სოფლის მეურნეობისა და მოწინავე მეცნიერებისა და ტექნიკის ქვეყნად.

მან დიდი წარმატება მოიპოვა საერთაშორისო ასპარეზზე. სსრ კავშირმა პირველმა სოციალიზმის ქვეყნამ, სამრეწველო წარმოების საერთო მოცულობით შორს გაუსწრო დასავლეთ ევროპის განვითარებულ ქვეყნებს და მეორე ადგილი დაიკავა მსოფლიოში. სსრ კავშირის სამრეწველო პროდუქციამ 1958 წელს მნიშვნელოვნად გადააპარბა საფრანგეთის, ინგლისისა

და დასავლეთ გერმანიის სამრეწველო პროდუქციის ერთად. სოციალიზმის წარმატებები სსრ კავშირში კიდევ უფრო განამტკიცა იმან, რომ სოციალიზმი გასცდა ერთი ქვეყნის ფარგლებს და იგი მსოფლიო სისტემად გადაიქცა. იგი მილიარდზე მეტ მოსახლეობას აერთიანებს. სოციალისტური სისტემის ქვეყნების წილად მოდის მსოფლიო სამრეწველო წარმოების მესამედზე მეტი, მარცვლეულის მსოფლიო წარმოების ნახევარი. მოსსპო ჩვენი ქვეყნის კაპიტალისტური, ვაჭრობეა, მოსსპო კაპიტალიზმის რესტრუქციის საფრთხეც. სსრ კავშირში სოციალიზმმა გაიმარჯვა მთლიანად და საბოლოოდ. მაგრამ ეს არ არის ის საბოლოო მიზანი, საითკენიც წავს მივიწრაფვით. კომუნისტური პარტიის საბოლოო მიზანია დედამიწაზე ყველაზე უკეთესი და ყველაზე სამართლიანი საზოგადოების — სრული კომუნისტური საზოგადოების აშენება, რომელიც მშრომელი მასების იდეალს წარმოადგენს.

ამჟამად რა სრული სოციალისტური საზოგადოება, საბჭოთა ქვეყანა შევიდა თავის ისტორიული განვითარების ახალ პერიოდში, კომუნისტური მშენებლობის ახალ პერიოდში, რაკა ხდება სოციალიზმის გადახრდა კომუნისტურში. კომუნისტური პარტეილი დაზიდან მისი უმაღლესი ფაზაზე გადახრდა კანონზომიერი ისტორიული პროცესია და იგი ხდება არა სოციალური რევოლუციის გზით, არამედ თანდათანობით, დაბალი ფაზის მის უმაღლეს ფაზაში გადახრდის გზით. ვ. ა. ლენინმა ჯერ კიდევ ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის წინ მიუთითა სოციალიზმის კომუნისტურში გადახრდაზე: ლენინი აღნიშნავდა: „კაპიტალიზმიდან კაცობრიობას შეუძლია უშუალოდ გადავიდეს მხოლოდ სოციალიზმზე, ვ. ა. წარმოების საშუალებათა საერთო მფლობელობაზე და პროდუქტების განაწილებაზე თვითთვის მუშაობის და მიხედვით. ჩვენი პარტია უფრო შორს იხედება: სოციალიზმი თანდათანობით აუცილებლად უნდა გადაიხარდოს კომუნისტურში, რომლის დროშაზე წერია: „თვითთვისაგან — მისი უნარის მიხედვით, თვითთვის — მისი მოთხოვნილებების მიხედვით“.

როგორც პარტიის XXI ყრილობაზე თავის მოხსენებაში ნ. ს. ხრუშჩოვი მიუთითებდა, კომუნისტურ მშენებლობაში თანდათანობით გადასცდა ეს არის პერიოდ თანამედროვე ინდუსტრიის, მსხვილი მექანიზირებული სოფლის მეურნეობის, მთელი ეკონომიკისა და კულტურის სწრაფი განვითარებისა კომუნისტური მილიონობით მშენებელთა აქტიური და შეგნებული მონაწილეობით. მისი დაქირება შეიძლება მატერიალური წარმოების მაღალი განვითარების საფუძველზე. ამიტომ ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში ამჟამად მთავარი ამოცანაა — კომუნისტური საზოგადოების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა, სოციალისტური საწარმოთა ძალების ახა-

ლი მძლავრი აღმავლობა. „საბჭოთა ხალხმა, ნათქვამია XXI ყრილობის რეზოლუციაში, — პარტიის ხელმძღვანელობით ეკონომიკურ და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ყველა დარგში სოციალიზმის ისეთ გამარჯვებას მიიღწია, რომლებიც საშუალებას გვაძლევენ პრაქტიკულად განვიხორციელოთ კომუნისტური საზოგადოების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნისა და კომუნისტურ გეგმაზომიერი გადასვლის ამოცანები. კომუნისტური განხორციელება შეიძლება მხოლოდ ამ პირობით, თუ ჩვენ გადავაპარბებთ განვითარებულ კაპიტალიტური ქვეყნების წარმოების დონეს და უზრუნველყოფთ შრომის უფრო მაღალ ნაყოფიერებას, ვიდრე კაპიტალიზმის დროს არის“. ეს არის მთავარი ამოცანა ამჟამად ჩვენი ეკონომიკის განვითარებაში, ვინაიდან კომუნისტურ გადასასვლელად საჭიროა მატერიალური დოვლათის წარმოების ისეთი გადღეობა, რომ შესაძლებელი გახდეს მატერიალური და სულიერი დოვლათის სიუხვის შექმნა, აღამაანთა მზარდი მოთხოვნილების მაქსიმალური დასაცავიერებლად. რას ვულისხმობს კომუნისტური მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა? იგი გულისხმობს აღნიშნულ ნ. ს. ხრუშჩოვი „დღიად განვითარებულ თანამედროვე ინდუსტრიას, ქვეყნის სრულ ელექტროფიკაციას, სამეცნიერო-ტექნიკურ პროგრესს მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის ყველა დარგში, ყველა საწარმოო პროცესის კომპლექსურ მექანიზაციასა და ავტომატიზაციას, ენერჯის ახალი წყაროების, უმდიდრესი ბუნებრივი რესურსების, ახალი სინთეზური და სხვა მასალების ყოველმხრივ გამოყენებას, ყველა მშრომელის კულტურულ-ტექნიკური დონის ზრდას, წარმოების ორგანიზაციის შემდგომ გაუმჯობესებას და შრომის ნაყოფიერების გადღეობას“.

კომუნისტური აშენების საქმეში უდიდესი ნაბიჯი იქნება სსრ კავშირის ძირითადი ეკონომიკური ამოცანის — დავეწიოთ და გავუსწროთ ყველაზე განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებს ერთ სულ მოსახლეზე პროდუქციის წარმოების მხრივ განხორციელება, რათა გადავაპარბოთ განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნების წარმოების დონეს, უზრუნველყოფთ შრომის ახალი, გაიღებთ უფრო მაღალი ნაყოფიერება, ვიდრე კაპიტალიზმის დროს. ეს იქნება კომუნისტური მშენებლობის პირველი ეტაპი და კაპიტალიზმთან შეჯიბრებაში გადამწყვეტი ეტაპი. ამ ამოცანის განხორციელებას დასაქირება მიმდინარე შედგლიანი გეგმის შესრულება შეიძლება, კიდევ ერთი ხუთწლიდ. მაშინ მიღწეულ იქნება საერთაშორისო ასპარეზზე სოციალიზმის მსოფლიო-ისტორიული გამარჯვება კაპიტალიზმთან მშვიდობიან შეჯიბრებაში, მაგრამ ეს არ იქნება კომუნისტური მშენებლობის დასრულება. ამ ხნის განმავლობაში ჩვენ გავუსწრებთ ყველაზე განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყ-

ნებს და გაეწეოთ წინ კომუნისტებისა. მაგრამ კომუნისტები გადასვლა არ იქნება უცაბედი აქტი, არამედ ეს გადასვლა ხორციელდება თანდათანობით, განუწყვეტლავ, კომუნისტური საზოგადოების მატერიალური და სულიერი პირობების მომზადების მიხედვით. აგრეთვე ეს გადასვლა ხორციელდება არა ერთი საზოგადოებრივი წყობილების, მეორე წყობილებით ძალდატანებით შეცვლის გზით, არამედ ერთი დაბალი ფაზის, მეორე, მაღალ ფაზაზე ორგანიზული გადაზრდის გზით. სოციალიზმი და კომუნისტური „ზინური კვლევა“ არ არიან ერთმანეთისაგან დაშორებული. სოციალიზმი შეაჯერა ზოგიერთ ხელშეშახებ და ხილულ ნიშნებს კომუნისტურს. ეს ნიშნები, როგორც ნ. ს. ხრუშჩოვი აღნიშნავდა პარტიის XXI ყრილობაზე, იმაში მდგომარეობს, რომ სოციალიზმის პირობებშიც მატერიალური და სულიერი დოვლათის მნიშვნელოვანი და სულ უფრო მზარდი ნაწილი საზოგადოების წევრთა შორის ნაწილდება მათი შრომის რაოდენობისა და ხარისხის დამოუკიდებლად, ე. ი. უფასოდ. ეს არის საზოგადოებრივი პროდუქციის ის ნაწილი, რომელიც იხარჯება მოქალაქეთა უფასო განათლებისათვის, უფასო მეტრნალობისათვის, პენსიებით უზრუნველყოფისათვის, მრავალშვილიანი ოჯახების დახმარებისათვის, კვლევებით, ბიბლიოთეკებით, და სხვ. უფასო მომსახურებისათვის, აგრეთვე კოლმურსეობათა საზოგადოებრივი ფონდებიდან გაწეული ხარჯები. შემდეგში ამ მიზნისათვის სახელმწიფო ხარჯების კიდევ უფრო გადღდება იქნება უმნიშვნელოვანესი წინამძღვრები სოციალიზმიდან კომუნისტურ თანდათანობით გადასვლისათვის.

სოციალიზმიდან კომუნისტურ გადასვლისათვის საჭიროა მტკიცედ უზრუნველყოთ მთელი საზოგადოებრივი წარმოების განუწყვეტელი ზრდა წარმოების საშუალებათა წარმოების უზრატესი ზრდით. ამის გარეშე შეუძლებელია საწარმოო ძალთა მძლავრი ზრდა და მომხარების სავანთა სიუხვის შექმნა. ამიტომ შეიძლება გვევლით დასახულია მრეწველობის სავითო პროდუქციის მოცულობის გადღდება 80 პროცენტით, აქედან წარმოების საშუალებათა წარმოებისა 85-88 პროცენტით, ხოლო მომხარების საგნების წარმოება 62-65 პროცენტით. მთელი საზოგადოებრივი წარმოების განვითარებისათვის ყველაზე სრულყოფილი ენერგეტიკულ საფუძველს ქმნის ჰეყუნის ელექტროფიკაცია, რომელიც მთელი ტექნიკური პროგრესისა და შრომის ტექნიკური აღჭურვილობის ამაღლების საფუძველია. კომუნისტურ გადასვლა განხორციელდება ტექნიკის ყოველმხრივი განვითარებით, ხოლო მისი საფუძველი კი ელექტროფიკაცია, ამიტომ შეიძლება ვეგვა სახეს უდიდეს პროგრესს ჰეყუნის ელექტროფიკაციის დარგში. ელექტროენერჯის წლიური გამოიმუშავება შეიძლება გააღებება 500-520 მილიარდ კილოვატ. საათამ-

დე, გათვალისწინებულია მანქანათმშენებლობის ყველა თანამედროვე დარგის, უწინარეს ყოვლისა მძიმე მანქანათმშენებლობის, ხელსაწყოთმშენებლობის, ავტომობილების, ელექტრონიკის საშუალებათა წარმოების დაჩქარებული განვითარება, კომპლექსური მექანიზაციის დამთარება. გადიდდება სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მოცულობა 1,7-ჯერ. ინდუსტრიისა და სოფლის მეურნეობის ასეთი განვითარება მნიშვნელოვნად გააღებებს სასურსათო სამრეწველო საქონლის წარმოებას.

ამრიგად, ახალი ტექნიკის ფართოდ დანერგვის, საწარმოო პროდუქციის კომპლექსური მექანიზაციისა და ავტომობილური, სახალხო მეურნეობის ყველა დარგის სპეციალიზაციისა და კომპარტიზების საფუძველზე, წარმატებით გადაიჭრება სსრ კავშირის, სახალხო მეურნეობის განვითარების შეიძლება ვეგვა მნიშვნელოვანი და გადიდებება ვადამრეწვევით ნაბიჯი კომუნისტურ მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნაში.

საწარმოო პროდუქციის კომპლექსური მექანიზაცია და ავტომობილური ხელს შეუწყობს მეშების ელექტრულ-ტექნიკური დონის ამაღლებას და უზრუნველყოფს შრომის ნაყოფიერების ახალ, მაღალ დონეს. ხოლო მაღალი შრომის ნაყოფიერების ბაზაზე არის შესაძლებელი კომუნისტურ აშენება. ე. ი. ლენინი არაერთხელ მიუთითებდა, რომ შრომის ნაყოფიერების ამაღლება შეიძლება ახალი საზოგადოების ძირითადი აპოკანის, რომლის გადაჭრის გარეშე შეუძლებელია კომუნისტურ გადასვლა. შეიძლება ვეგვა ვითვალისწინებულია მრეწველობაში ერთი მომუშავეზე გაანჯარიშებით, შრომის ნაყოფიერების გადიდება 45-50 პროცენტით, მშენებლობაში — 60-65 პროცენტით, კოლმურსეობაში — დაახლოებით ერთი-ორად, შეიძლება ვეგვა საზოგადოებრივი პროდუქციის სამი მეოთხედი მატება მიღებული იქნება შრომის ნაყოფიერების გადიდებით.

შრომის ნაყოფიერების გადიდება პირდაპირ დამოკიდებულია მეშეკის კვალიფიკაციასა და მათ აულტურულ-ტექნიკურ დონესთან. ამიტომ დიდი ღონისძიებებია ვეგვით დასახული ჰეენი სახალხო მეურნეობის მრავალრიცხოვანი კადრების მოსამზადებლად, მათი ტექნიკური და იდეურ-პოლიტიკური დონის ამაღლებლად. მშრომელთა კომუნისტური შეგნებლობის ზრდა, მათი გადაქცევა სოციალიზმისა და კომუნისტურ აქტიურ მშენებლებად თავის გამოხატულებას პოელობს შრომის სოციალისტური მეთოდების მრავალფეროვნებაში, სოციალისტური შეჯიბრებებისა და მისი უმაღლესი ფორმების სულ უფრო და უფრო ზრდაში. ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ უდიდესი მნიშვნელობა აქვს კომუნისტური შრომის ბრძოლებს, რომელიც ამათად სულ უფრო და უფრო ფართოდ ვრცელდება და მეშების სულ უფრო მეტი რაოდენობა ებნება.

სოციალიზმიდან კომუნიზმში თანდათანობით გადასვლის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობაა ქალაქა და სოფელ შორის განსხვავების მოსპობა. მართალია, სოციალიზმში მოსპობა ქალაქსა და სოფელ შორის დაპირისპირებულადაა, მაგრამ არსებითი განსხვავება მათ შორის მაინც არსებობს, რაც უმთავრესად საზოგადოებრივი საქუთრების ორ ფორმას ემყარება. ამიტომ ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა ქალაქსა და სოფელ შორის არსებითი განსხვავების მოსპობისა არის საკომუნისტური-კომპარტიული საკუთრების და საყოველთაო-სახალხო საკუთრების შეერთება ერთიან კომუნისტურ საკუთრებად. ეს შეერთება მოხდება არა საკომუნისტური კომპარტიული საკუთრების შეკვეთის შედეგად, არამედ საწარმოო ძალების მძლავრი განვითარების შედეგად აბაღდება საკომუნისტური წარმოების განსაზოგადოების დონე, მოხდება საკომუნისტური-კომპარტიული საკუთრების დაახლოება საერთო-სახალხო საკუთრებასთან და თანდათანობით მათ შორის წაშლება ზღვარი. ამას დასტურებენ კომუნისტურნობათა განუყოფელი ფონდების განვითარების ზრდა, საზოგადოებრივი საკომუნისტური წარმოებით სოფლის მეურნეობის ყველა დარგის მოცეა, საკომუნისტურნობათაშორისო საწარმოო ურთიერთობათა სულ უფრო და უფრო გაფართოება და ზრდა. ამავე დროს საკუთრების ამ ორი ფორმის შეერთებას ხელს შეუწყობს და დაანჭარებს სოფლის მეურნეობის ელემენტარულიაქციის, წარმოების მექანიზაციის და ავტომატიზაციის განვითარების შედეგად წარმოების საკომუნისტური საშუალებათა შეერთება წარმოების საერთო სახალხო საშუალებასთან, სასოფლო სამეურნეო შრომის ინდუსტრიალური შრომის ნაირსახეობად გადაქცევა.

სოციალიზმიდან კომუნიზმში გადასასვლელად საჭიროა მოსპობა აგრეთვე არსებითი განსხვავება გონებრივ და ფიზიკურ შრომას შორის. ჩვენს ქვეყანაში ფაბრიკაშია და ექსპლუატაციის სისტემის მოსპობის შედეგად გაჭრა ინტერესთა დაპირისპირება ფიზიკური და გონებრივი შრომის მუშაკებს შორის. მაგრამ დარჩა მათ შორის არსებითი განსხვავება. იგი იმაში მდგომარეობს, რომ ჯერ კიდევ არ არის დამღეული განსხვავება მუშებისა და ინჟინერ-ტექნიკური პერსონალის კულტურულ-ტექნიკურ დარგში. სოციალიზმიდან კომუნიზმში თანდათანობით გადასვლის დროს იცვლება და ეითარდება არა მარტო საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო, არამედ ადამიანში. მრეწველობაში და სოფლის მეურნეობაში წარმოების ტექნიკის შემდგომი განვითარება: ელემენტარულიაქციის ფართოდ განმარტოვება, შრომის მექანიზაცია, წარმოების ავტომატიზაცია და ქიმიზაცია, ადამიანის სამსახურში ატომური ენერჯის დაყენება და სხვ. ყველაფერი ეს წარმოების შემსუბუქებასთან შიითხოვს, როგორც საერ-

თოდ, ისე სპეციალური განათლების მაღალ დონეს, ეს იმას ნიშნავს, რომ თვით წარმოების განვითარება უზიარებს ადამიანებს სწავლის სფეროში მუშაკების კულტურულ ტექნიკური ზრდა, თავის მხრივ უდღევს გაეღრმას ახდენს წარმოების ტექნიკისა და კულტურის შემდგომ განვითარებაზე. გონებრივ და ფიზიკურ შრომას შორის არსებითი განსხვავების მოსპობის მნიშვნელოვანი პირობაა მუშებისა და კომუნისტურ გლეხობის კულტურულ-ტექნიკური დონის შემდგომი მძლავრი აღმავლობა, რომელსაც ითვალისწინებს ჩვენი ქვეყნის კომუნისტური მშენებლობის პროგრამა.

კომუნისტური დროს უმაღლესი ტექნიკის ბაზაზე წარმოების ზრდისა და ვაშლავობების შედეგად, მშრომელთა განათლება და კულტურულ-ტექნიკური დონე ისე ამაღლება, რომ კომუნისტური საზოგადოების ყველა წევრი უაღრესად კულტურული და განათლებული ადამიანები გახდებიან, მეცნიერება და ხელოვნება სრულ აყვავებას მიადგენენ, გაჭრება არსებითი განსხვავება გონებრივ და ფიზიკურ შრომის ადამიანებს შორის.

სოციალიზმიდან კომუნისტურ გადასვლა განვითარებულ მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზასთან ერთად შიითხოვს მშრომელთა კომუნისტური შეგების მაღალ დონეს. კომუნისტური აღზრდა — ეს ახალი ადამიანის — განათლებული, მაღალი კულტურის მქონე, კომუნისტური საზოგადოების ხსენებული ადამიანის ყოველმხრივი განვითარებაა. ეს არის მისი კოლექტივიზმის, შრომისმოყვარეობის, სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის და პატრიოტიზმის სულსკვეთებით, მარქსიზმ-ლენინიზმის სულსკვეთებით აღზრდა. კომუნისტური აღზრდას პარტია უკავშირებს კომუნისტური მშენებლობის ამოცანების გადაჭრას. ვინაიდან როგორც მარქსიზმ-ლენინიზმი გვასწავლის ადამიანთა ცხოვრების პირობებისა და შეხედულებების შეცვლაში გადაწყვეტა როდეს ასრულებს რევოლუციური პრაქტიკა, მთელი აღზრდებითი მუშაობის ცენტრში ჩვენი დაყენებულია ყველა ადამიანის შრომითი აღზრდა, რათა თანდათანობით შრომა ადამიანთა სასიცოცხლო მოთხოვნილება გადაიქცეს. ეს მით უმეტეს აუცილებელია, როცა ჯერ კიდევ გახდენიან ადამიანები, რომლებიც არაკეთილსინდისიერად ეკიდებიან საზოგადოებრივ შრომას, ეწევიან სპეკულაციის და არღვევენ დისციპლინას და საზოგადოებრივ წესრიგს. მზარდი თაობის კომუნისტურად აღზრდის საქმეში განსაკუთრებული როლი აქვს ჩვენს სკოლებს. ამის გამო, რომ ჩვენი სკოლები ჯერ კიდევ ჩამორჩებოდა კომუნისტური მშენებლობის ამოცანებს, პარტია და მთავრობამ მიიღო დადგინებული ცხოვრებასთან სკოლის კავშირის განმტკიცებისა და სახალხო განათლების შემდგომი განვითარების შესახებ, რომელიც მთლიანად

შეესაბამება განათლებისა და აღზრდის შესახებ მარქსისტულ-ლენინისტურ სტრატეგიას და გზას ეკონომიკური სფეროს ნაყოფიერი პოლიტიკური რეფორმების.

სოციალიზმიდან კომუნისმში თანდათანობით გადასვლის პროცესში ეკონომიკური განვითარებისათვის ერთად განვითარდება სოციალისტური სახელმწიფოებრიობა, რომლის მთავარი მიმართულება იქნება დემოკრატიის ყოველი ღონისძიებით განვითარება, მოსახლეობის უპარტიალო ფართო ფენების ჩაბმა ქვეყნის მართვაში, ყველა მოქალაქის ჩაბმა სამეურნეო და კულტურული მშენებლობის ხელმძღვანელობაში მონაწილეობისათვის და პარტიის, როგორც მთელი საბჭოთა ხალხის ავანგარდის, სოციალისტური საზოგადოების ხელმძღვანელი და წარმმართველი ძალის როლის გაძლიერება. კომუნისმზე გადასვლის პერიოდში მოსახლეობის ფართო ფენების ქვეყნის მართვაში უფრო მეტად ჩაბმისათვის სახელმწიფო ორგანოების ბევრი ფუნქცია ასე მავალითადაა: მოსახლეობის კულტურული მომსახურების ზოგიერთი საკითხი, ჯანმრთელობის დაცვის და საკურორტო მომსახურების ორგანიზაცია, ფინანსურ-საბიუჯეტო მართვასა და ხელმძღვანელობა, სოციალისტური საერთო ცხოვრების წესების უზრუნველყოფისა და ბევრი კიდევ სხვა საკითხები, სულ უფრო და უფრო გადავა საზოგადოებრივი ორგანიზაციების გამოყენებაში. მაგრამ ეს სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ კომუნისმის გაშლილი მშენებლობის პროცესში სოციალისტური სახელმწიფოს როლი შესუსტდეს, პირიქით სოციალისტური სახელმწიფოს როლი ძლიერდება კომუნისმის აშენებისათვის ბრძოლაში.

თანამედროვე რევიზიონიზმი და მათი ავანგარდული იდეოლოგიური რევიზიონისტები გვეპირთავენ სოციალისტური სახელმწიფოს განმტკიცებისათვის ზრუნვის გამო, იმ მოტივით, რომ თითქოს იგი ეწინააღმდეგებოდეს მარქსისტულ-ლენინისტურ მოძღვრებას სახელმწიფოს კვლევის შესახებ. მათი მიზანი ცხადია, მათ სურთ მიადნონ ჩვენს განაჩაბლებას, ჩვენს სახელმწიფო ორგანოების მოსაბოძებს და მივიწოდოთ მტრის მოწყალებას. მარქსისტულ-ლენინიზმი გვასწავლის, რომ სახელმწიფო მოკლებულია კომუნისმის სრული გამარჯვების დროს, როცა საყვებით ვაჭარებ ჩვენს ქვეყანაზე ან ჩვენს მოკავშირე ქვეყნებზე იმპერიალისტების თავდასხმის საფრთხე. მაგრამ კომუნისმის დროს სახელმწიფოს კვლევა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ქვეყნად დამკვიდრდება არაორგანიზებულობა და ანარქია, არამედ ეს იქნება შრომის ადამიანთა დიდად ორგანიზებული და შეწყობილი თანამშრომლობა.

პარტიის XXI ყრილობამ მოგვცა ღრმა შეხედულებები ახალიზი მსოფლიო სოციალისტური

სისტემის განვითარების კანონზომიერების თანხებულებისა. იმასთან დაკავშირებით, რომ სოციალისმის მსოფლიო სისტემაში შემავალი ქვეყნები განვითარების სხვადასხვა სტადიაშია, ზოგმა აშენა სოციალიზმი და გადავიდა გამწვანებული კომუნისტური მშენებლობის პერიოდში, ზოგი გამწვანებული სოციალისმის მშენებლობის პროცესშია, ზოგი კი ამთავრებს სოციალისმის აშენებას, პარტიის XXI ყრილობამ დასვა საკითხი, სოციალისტური ქვეყნების განვითარებისა კომუნისმისაგან და ვასცა მას ამოწმურავი პასუხი. ყრილობაზე თავის მოხსენებაში ნ. ს. ხრუშჩოვი მიუთითებდა, რომ თუ განვითარდებიან მშენებლობის სოციალისტური სისტემის ეკონომიკური განვითარების კანონებს, ამოწმურავლად უფრო სწორია ევგენისმით, რომ სოციალისმის ქვეყნები, წარმტებით გამოიყენებენ რა სოციალისტურ წყობილებაში მოცემულ შესაძლებლობებს, მეტად თუ ნაკლებად ერთსა და იმავე დროს გადაადგენ კომუნისტურ საზოგადოების უმალეს ფაზაში.

მეურნეობის სოციალისტურ სისტემაში მოქმედი გეგმავლობითი, პროპორციული განვითარების ეკონომიკური კანონის ძალი, სოციალისტურ სისტემაში შემავალი ქვეყნების ურთიერთდახმარებისა და თანამშრომლობის შედეგით, ეკონომიკურად სუსტად განვითარებულ ქვეყანას საშუალება ეძლევა დაეწიოს ეკონომიკურად მძლავრად განვითარებულ ქვეყნებს და მიღწეულ იქნას ყველა სოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკური და კულტურული განვითარების საერთო ხაზი, დასრულდეს სოციალისტური საზოგადოების აშენება და თანდათანობით, ერთდროულად მოხდეს კომუნისმში გადასვლა.

მსოფლიო სოციალისტურ სისტემაში შემავალი ევროპისა და აზიის სახალხო დემოკრატიის ქვეყნებისათვის სოციალისტური მშენებლობის ჩქარი ტემპისათვის უფრო ხელსაყრელი პირობები არსებობდა, ვიდრე ეს ჩვენს ქვეყანას ჰქონდა. ეინაიდან, ჯერ ერთი, თუ ჩვენს ქვეყანას სოციალისმის აშენება უძღებოდა იზოლაციის ვითარებაში, ამჟამად სოციალისმის მსოფლიო სისტემის არსებობისას ასეთი იზოლაცია გამორიცხულია, მეორე, სოციალისტური სისტემის ქვეყნებს წინ მიუძღვის ისეთი ყოველმხრივ განვითარებული და მძლავრი ქვეყანა, როგორცაა სსრ კავშირი, რომელმაც უკვე ააშენა სოციალისტური საზოგადოება და შევიდა კომუნისმის მშენებლობის ახალ პერიოდში.

სსრ XXI ყრილობამ შეიმუშავა ჩვენს ქვეყანაში კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის გენიალური პროგრამა. სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობის განვითარების შედარებით გეგმის განხორციელება დიდი ნაბიჯი იქნება კომუნისტური საზოგადოების აშენების საქმეში.

3. ქორეაზილი

„ქართული ეროვნული კომიტეტი“ და ქართველი რევოლუციონერები პეტროგრადში

თებერვლის ბერკუზიელ-დემოკრატიული რევოლუციის პერიოდისათვის ქართული თავადაზნაურობის ზედაფენები, ასე ვთქვათ — მისი „ნაღები“, თავმოყრილი იყო პეტროგრადში. აქ იყვნენ: დადიანები, დადგეყელიანები, წერეთლები, ანდრონიკაშვილები, ნაკაშიძეები, ზერქეზიშვილები, ერისთავები, ვაბაშვილები, ციციშვილები და მრავალი სხვა. ნაწილს თავადების მხიარული კავშირი ჰქონდა მეფის ზამთრის სასახლესთან, თეივ მუფე ნიკოლოზ II-სთან და მისი ოჯახის წევრებთან (გენ. ივანე ნაკაშიძე, უჩა დადიანი და სხვ.), ბევრი იყოფებოდა ახლო კავშირში რუსი თავადაზნაურული არისტოკრატის უმადლეს წარმომადგენლებთან — გრად პანინთან, თავად ვოლოცინსკისთან, თავად ობოლენსკისთან, გრაფ ოლდენ-ბურგისთან და სხვ.

ბევრი ქართველი თავადი და აზნაური პეტროგრადში ცხოვრობდა უმოკრესად საქართველოს გლეხებისა და მეშენების ხარჯზე. ნაწილი (სამხედრო პირები — ოფიცერები, გენერლები) დებულობდა ღებ კავშირებს და უმეტესად იმ შემოსავალს, რომელსაც ისინი, როგორც მემამულეები, ღებულობდნენ საქართველოდან, ერთი ნაწილი ეწეოდა ვაჭრობას (ღვინით, რუსტორნებით და სხვ.) და თავიანთ თავდაზნაურულ შოაშოაველობას და კლასობრივ „ღირსებას“ ამ გზით აძლევდა განსაზღვრულ შატერიალურ „ბაზისს“.

ბაზი უნდა გავუვსათ იმას, რომ საგრძნობი ნაწილი თავადებისა და აზნაურებისა მოსწყდა საქართველოს, ქართველ ხალხს, მშრომელთა მსახებს, „არსებობა“ მათი პეტერბურგში არავითარ სარგებლობას არ აძლევდა არც საქართველოს, არც რუსეთს. მრავალი მათგანი გადაყვარებული იყო დავიწყებული ჰქონდათ მშობლიური ქართული ენა.

თავადი ალექსანდრე ზერქეზიშვილი (ზერქეზოვი 1). შემდგომი ქართული ეროვნული კომიტეტის თავმჯდომარე, რევოლუციამდე რეაქციული გაზუთის „Санкт-Петербургские ведомости“-ს რედაქციის წევრი იყო. სამოქ-

ლაქო ომის პერიოდში პეტროგრადში აშობდნენ, რომ ის ერთბაშად დასაყლეთ რუსეთის ერთ-ერთ გენერალში თავადაზნაურობის წინამძღოლი იყო. ქართული ენა არ იცოდა და სრულიად მოწყვეტილი იყო საქართველოს.

თავადები — წერჯაველი და ციციშვილი (ციციანოვი) გაქნილი ადერისტები იყვნენ. წერჯაველის „უნარიანობა“ იმაში იხატებოდა, რომ ის ციციშვილთან ერთად „ჩუკებს“ ამზადებდა და აწერდა ხელს იმ მშობლებისას, რომელსაც ბანკში პირად ანგარიშზე ჰქონდა თავისი საყუთარი თანხა. წერჯაველის ხელისმწერა ძალიან წააგავდა მენაბრის ხელისმწერას. ასეთი გზით მათ რამდენიმეჯერ გამოიტანეს პეტერბურგის ბანკებიდან საკმაოდ დიდი თანხები, როცა საქმე გაახსნა, ისინი დავიწყებს და ციმიბრში გადასახლეს. თებერვლის ბერკუზიელ-დემოკრატიული რევოლუციის შემდეგ წერჯაველი და ციციანოვი ასევე დაუბრუნდნენ პეტროგრადს, მოიგონეს თავიანთ ძველი „ხელობა“ და 1918 წელს იმავე თაღლითური გზით გამოიტანეს ბანკებიდან დიდი თანხა, რომლის ოღენობა განსაზღვრებოდა, თუ არ ვცდები, რამდენიმე მილიონით. უნდოდათ გაქცეულიყვნენ ფინეთში, მაგრამ... საბჭოთა რუსეთის პეტროგრადის დასჯელმა ორგანოებმა მოუღეს ბოლო მათს „საქმიანობას“.

თავადი ნოდარ ჯანდიერი ყოფილი მსწავლებელი გეოგრაფიისა. თავისი საპატიო პროფესია მან ადვილად გაეცალა რუსტორან „კახეთის“ გამგებლობაზე. (რუსტორანი მოთავსებული იყო ნუვის პროსპექტზე). კახეთში მას ჰქონდა მამული, საიდანაც უმოდოდა დიდძალი შემოსავალი. ნოდარ ჯანდიერს როგორც ჩვეუარდა ხელში მილიონები, რომლებიც გამოიტანილი იყო ბანკებიდან წერჯაველისა და ციციშვილის მიერ. უკანასკნელთა დამატობების შემდეგ ჯანდიერი, შეიქნა რა ამ თანხების ბატონ-პატრონი, მზილბულ იქნა და სასტიკად დაისჯა.

თავადი ანდრონიკაშვილი (ანდრონიკოვი). სინოდთან იყო დაკავშირებული საშახტროთ. იმ რას წერს მის შესახებ ლეე ლიბნაშოვი თავის მოგონებებში — („На чужбине“ ქურნალ „Новый мир“-ში; თავად ანდრონიკაშვილს, რომელიც ირისებდა სინოდთან, არავითარი დი-

1 ნუ შემლით ანარქისტ ვარლამ ზერქეზიშვილის სახელთან.

დი თანამდებობა არა, უკეთესი, მაგრამ ყოველივე შეუძლია, ყველას უბრძანებს. მამა მოგვი-
თხრობს ანდრონიკაშვილზე; მე შემატობინ-
ნეს, რაშია საიდუმლოება იმის გავლენისა. ის
მოისყიდის ზოლზე შეიკრებიან დაიბ, „Правит-
ельственный Вестник“-ის უბრალო შეიკრე-
ბებს, სტამბისაკენ მიმავალი შეიკრე მასთან
მასალა, განკუთვნილი დასაბეჭდად, ანდრონი-
კაშვილის აინტერესებს მხოლოდ ჯილდოები,
დანიშნულები. მაშინვე ურუკავს, ვისაც კი გაუ-
ღიმა ბედა. „მოხარული ვარ გითხრათ, რომ
ჩემი შეკრებილება გადავირგებდა წარმატებით.
ხელმწიფემ უკვე მოაწერა ხელი ბრძანებულუ-
ბას, ხვალ წაიკითხათ „Правительственный
Вестник“-ში ვილოცათ“. ასეთი გზით ჰქონ-
და მოპოვებული გავლენა თავად ანდრონიკა-
შვილს.

უბრწყინვალესი თავადი უნა დადიანი შეფე
ნიკოლოზ II-ის ამალაში ირიცხებოდა. იგი უმა-
ღლესი თავადანაურობის თავადთა უარყოფი-
თი თვისებების სრული განსაზღვრება იყო.
თებერვლის ბურჯებზედ-დემოკრატიულ რე-
ვოლუციას, როგორც ბევრი სხვა თავადი, მტრულ-
ად შეხვდა. ოქტომბრის სოციალისტური რე-
ვოლუციის დაუძინებელი მტერი იყო. უნა და-
დიანი თავისი ძველთა უარყოფითი მხარეებით
კარგად არის დახატული ფეხთ ფულარია-დგე-
ბების ნაწარმოებში — „ოქტოს ბეჭედი“.

თავადი იოთარ დადემკელიანი, სვანეთის ერთ-
ერთი მფლობელთაგანი, ცხოვრობდა პეტრო-
გრადში უმთავრესად თავისი მამულების შემო-
სავლის ხარჯზე. ბუნებრივია, რომ დიდი
ოქტომბრის რევოლუციას იგი მტრულად შეხ-
ვდა დიდად უყვარდა ბანქოს თამაში და ფუ-
ლების ფლანგვა ერთად თამაშის დროს ფუ-
ლი აღარ დარჩენია, თავისი ცოლი გაუთამაშე-
ბია და წაუგია. ამის შემდეგ ცოლი განშორე-
ბია მას და თავის შვილით — ლამაზით გაქცეუ-
ლა პარიზში.

ასეთი იყო შორალური და პოლიტიკური საბე-
რეულობა მყოფ ქართულ თავადთა დიდი ნაწი-
ლისა. არავინ იფიქროს, რომ მხოლოდ ქართუ-
ლებს ჰყვართ ასეთი გადაგვარებული და უმა-
სგავსო, ანტიხალტური ფენები თავადანაურო-
ბაში. შემუშარულ ლიტერატურაში საქმიოდ მო-
იქმნება შნავასი და კიდევ უარესი ფაქტები
თავადანაურთა და ბურჟუაზიის შორალური

გადაგვარებისა და გაბრწყინისა. სხვათა შორის
იგივე ლიბეზიოვის მოგონებებიც და ბონი-
ბარტუვიჩის შემუშარებიც — („Вся власть Сове-
там“¹) საქმიო მასალას იძლევიან იმისათვის,
რომ დაეისკვნათ, თუ რაოდენ ღრმად ჰქონდათ
ფსკეები გადაგვული რუს თავადანაურთა ზე-
დაფენებში საშობლოს მოლატეობას, ჯამუ-
შობას, გაბრწყინს. ზემოთ დასახელებული ერთ-
რები, სხვა შემუშარისტ-მწერლებთან ერთად,
კარგად ამუშებენ რევოლუციამდელი რუსეთის
მმართველი კლასების გადაგვარებულთა ფენე-
ბის ცხოვრებას და ამოღებობასა.

მაგრამ, არც ის იქნება მართალი, ვთქვათ,
თითქოს პეტროგრადის ქართული თავადანა-
ურთა შრის ყველა ფენა იყო ასეთი. სამართლია-
ნობა მოითხოვს აღენიშნოთ, რომ თავადანაურ-
რთა შვილები, სწავლობდნენ რა პეტროგრადის
უმაღლეს სასწავლებელში (და აგრეთვე სხვა
ქალაქებში), თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემო-
კრატიულ რევოლუციის გადატრიალების დროს
ხალხთან ერთად გამოვიდნენ რომანოვების შო-
ნარქიის წინააღმდეგ, მეუფის თეთმწყობლო-
ბის დაშობისათვის.

კიდევ მეტს ვიტყვი: თავადანაურთა კლასი-
დან გამოსული ერთეულები, პროლეტარული
რევოლუციის და იმის ბელადის ლენინის უშუ-
ალო ზეგავლენით დაადგნენ ბოლშევიკურ გზას,
მათ უარყვეს შემუშარეობა და კაპიტალისტები
და ეზიარნენ ბოლშევიკები პარტიის დიდა
იღებეს. მათ აქტიური მონაწილეობა მიიღეს
ოქტომბრის რევოლუციის მოშახდენაში და
განსაკუთრებული როლი ითამაშეს სამოქალაქო
ომის ისტორიულ პერიოდში.

მაგრამ — ამაზე ჰკვიროთ.
დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუ-
ციის მოშახდების პერიოდში და რევოლუციის
გამარჯვების შემდეგ ნაწილი ქართული თავად-
ანაურობის, მენშევიკებისა და სხვა გაიქცა
ბოლშევიკური პეტროგრადიდან და მენშევიკურ
საქართველოში პოვა საყდარი. სულ სხვა მი-
ზნით ჩამოვიდნენ საქართველოში გამოჩენილი
და დეწმოსილი მეცნიერები: პროფ. ალ. ცა-
გარელი, ისტორიკოსი ფ. ჯგავიშივილი, სიმონ
ავალიანი, ახალგაზრდა მეცნიერები — იოსებ
ყფშიძე, ვეკუა ბერძე, ა. შანიძე, ა. წერე-
თელი, დე. ყფშიძე (იოსებ ყფშიძის ძმა), ვლ.
ფუთურაძე, სილ. ლომია და სხვები. ისინი გა-
მოეშერნენ საქართველოსკენ, რათა შობლიურ
მიწაზე ვეშევათ და გამოეჩინათ თავიანთი
უნარი ისტორიის, ენათმეცნიერების, ქართული
ლიტერატურისა და სხვა სამეცნიერო დარგში.
პეტროგრადში დარჩა ქართულ თავადანაურთა
საქმიოდ დიდი ნაწილი, აგრეთვე ქართველი და

¹ ტურნალი „Новый мир“, 1957 წ., №2, გვ. 198.

2. ლეე ლიბეზიოვის მამას, დემიტრი ნიკოლოზის ძეს, ეკავა დიდი ადგილი მონარქიის სხე-
ლმწიფთ წყობაში: გოფმესისტრას, სენატორის
და სხვ., ახლოს იმყოფებოდა მეფესთან და ექვს
გარეშეა, პირადად იცნობდა ქართულ თავად-
ანაურთა.

¹ „Вся власть Советам“, შ. დ. ბონი-
ვიჩი, 1958 წ.

შენშევიციბი. ესენი, ყოველა, აშკარა წინააღმდეგი იყვნენ სოციალისტური გადატრიალებისა.

2 (15) ნოემბერს 1917 წელს გამოქვეყნდა საბკომსაბჭოს დიდი ისტორიული მნიშვნელობის დოკუმენტი „რუსეთის ხალხთა უფლებების დეკლარაცია“. რუსეთის რესპუბლიკის სახელთა ამ დეკლარაციის ხელს აწერენ: ეროვნებათა საქმეების სახალხო კომისარია — იოსებ ჯუღაშვილი-სტალინი, სახალხო კომისარია საბჭოს თავმჯდომარე — ულიანოვი (ლენინი).¹ რუსეთის ეროვნებათა საკითხის გადაჭრაში საბკომსაბჭო ამ დეკლარაციით გამოაცხადა თავისი მოღვაწეობის საფუძვლად შემდეგი საწყისები:

- 1) რუსეთის ხალხთა თანასწორობა და სუვერენობა.
- 2) რუსეთის ხალხთა თავისუფალი თვითგამორკვევის უფლება გამოყოფილად და დამოუკიდებლად სახელმწიფოს შექმნად.
- 3) ყველა და ყოველი ეროვნულ და ეროვნულ-რელიგიურ უპირატესობათა და შეზღუდვათა გაუქმება.
- 4) რუსეთის ტერიტორიაზე დასახლებულ ეროვნულ უმცირესობათა და ეთნოგრაფიულ ჯგუფთა თავისუფალი განვითარება.

აი, ამ დეკლარაციაში გამოცხადებული პრინციპული საფუძვლებით ისარგებლეს ქართულმა თავდაზნაურებმა, — ქართველმა ბერძენებმა და ბერძენაზიულმა ინტელიგენციამ, ქართული კოლონიის დიდმა უმრავლესობამ პეტროგრადში. მათში დაიბადა ახრი ქართული ეროვნული ორგანიზაციის შექმნისა. ინაციატორთა გვარობით დასავლეთით ასეთი ორგანიზაცია საშუალებას მისცემდა მათ ახალ ისტორიულ ვითარებაში თავი დაიკვან რევოლუციური ქარცეცხლისაგან და შესაძლებლობის მიხედვით უცადონ იმ დროს, სინამ ბოლშევიეტი რევოლუცია დამარცხდებოდა და ისევ აღდგებოდა ძველი წყობილება. გრაფინია პანინასთან შეთანხმებით, ქართული ეროვნული კომიტეტი მოთავსდა იმის კუთხილ სასახლეში (ლიტინის პროსპექტისა და ფერშტადსკის ქუჩის კუთხეში). ამგვარად შეიქმნა ორგანიზაცია, რომელსაც უწოდეს „Грузинский Национальный Комитет“. ამ ორგანიზაციაში ჩაეწერა 500 ქართველი თუ ქართული ჩამომავლობის პირები. ამთ რიცხვში ნაწილმა ქართული ენა სულ არ იცოდა. ქართული ეროვნული კომიტეტის პოლიტიკური სულის ჩამდგმელები იყვნენ უფიცილი თავადები და ბერძენაზიული ინტელიგენტები. ის ფაქტი, რომ ქართულმა ეროვნულმა კომიტეტმა თავმჯდომარედ აირჩია ყფთ. თევზაძე ალექსანდრე ზერქეზიშვილი, რომელიც მო-

ნარქისტულ იდეებით იყო გამსჭვალული და, ამჟამად დროს, ქართული ენა არ იცოდა, დიდხანს მნიშვნელოვანია.

ქართულ ეროვნულ კომიტეტს არ ჰქონდა წესდება. და, აი, დაიბადა ახრი წესდების შემუშავებისა. წესდების შემუშავების ორგანიზაციის სულის ჩამდგმელებმა საჭიროდ დაინახეს, რათა ქართული ეროვნული კომიტეტი შეენდობათ, ე. ი. გამოეყვანათ ის, როგორც უპარტიო ორგანიზაცია, და ამ გზით დაემალათ თავიანთი რეაქციულ-პოლიტიკურ ზრახვები, მიდრეკილებანი. ამ მიზნით, წესდების 1-ლი პარაგრაფის შენიშვნაში ჩაწერეს, რომ მათი ორგანიზაცია არის უპარტიო ორგანიზაცია.

1918 წელს, ივლისის ბოლოს, ეროვნული კომიტეტის მესვეურებმა მოიწვიეს საერთო კრება, რომელზედაც დასვეს საკითხი წესდების მიღების შესახებ. თანაც მიიღეს საჭირო ზომები, რათა წესდება მიღებული ყოფილიყო დიკვე სიის გარეშე. ვინაიდან ორგანიზაციის წევრთა 99 %, როგორც ანტისაბჭოთა ელემენტები, ზურგს უმაკრებდა ქართული ეროვნული კომიტეტის ხელმძღვანელს, სრულიად, არ არის გასაკვირი, რომ წესდება მიღებულ იქნა უკმათოდ.¹

მეშინ ზემ მოვალეობად ჩავთვალე საჯაროდ ამხადა ანტისაბჭოთა ნიღაბი ქართული ეროვნული კომიტეტისათვის. ამ მიზნით შე დავწერე წერილი შემდეგი სათაურით: „Открытое письмо Грузинскому национальному Комитету“. ეს წერილი დაბეჭდა ჩრდილოეთის ოლქის და პეტროგრადის საბჭოს ვახუთში „Северная Коммуна“².

აი ეს წერილიც:
„და წერილი ქართულ ეროვნულ კომიტეტს“. „არის ცნობილი თქმულბა: „დიდლომატებს ენა იმიტომ აქეთ მიცემული, რათა დამალონ თავისი აზრები“. ასეთი დიდლომატები ბრძანდებით თქვენ, ქართული ეროვნული კომიტეტის ბატონო წევრებო. თქვენ მიერ წარდგენილი და ქართული კოლონიის წინა კრებაზე ნა-

1 წესდების მიღების წინააღმდეგ ხმა მისცეს: ქეთო ჯინჭველაშვილი (შწერალ მართამ გაროყელის დამ), შალვა ჯინჭველაშვილი, პროკოფი გუჯაბიძემ, ამ წერილის ავტორმა და კიდევ რამდენიმე აშანავამ. 1917—1918 წლებში პეტროგრადში ქართული მუშები არ იყვნენ და ამით აიხსნება საბჭოთა ელემენტების დიდი სიმცირე ქართული ეროვნული კომიტეტის შემადგენლობაში.

2 გზა. Северная Коммуна“. ჩრდილოეთის ოლქის საბჭოეთის და პეტროგრადის საბჭოს ორგანო, 1918 წ. 15 ავგისტოს მე-30 ნომრის საღამოს დამატება.

¹ „Декреты Советской власти“ ტ. 1, 25 39—40, 1957 წ.

ჩქარვად მიღებული წესდება მთლიანად ამოწმებს ამას.

საქმე ისაა, რომ, როგორც ეს ნათქვამია თქვენი წესდების პირველ პარაგრაფში, ქართული კომიტეტის მიზანია გააერთიანოს პეტროგრადის ქართველობა წმინდა უფლებებით და გეონომიერ ნიადაგზე.

მე თქვენ შეგითითეთ, რომ ამ პარაგრაფში ნათლად არ არის განსაზღვრული თქვენი კომიტეტის მიზნები და ამოცანები. მე ვამბობდი, და სხვებიც ამტკიცებდნენ ჩემს აზრს, რომ ქართული ეროვნული კომიტეტი — პოლიტიკური ორგანიზაციაა და, როგორც ასეთი, ის ვალდებული იყო თავისა წესდების პოლიტიკური მხარე განსაზღვრა ისე ნათლად, რომ ამის შესახებ არავითარი ეჭვები არ ყოფილიყო.

მე ვამბობდი საერთო კრებაზე, რომ პეტროგრადულ ქართველთა 99% (მათ შორის თქვენც, ეროვნული კომიტეტის ბატონო წევრებო) დგას ანტისაბჭოთა პლატფორმაზე და რომ მე წინადადება მივეცი კრებას, შესცვალოს წესდების 1-ლი პარაგრაფი ამ სხივით: „ქართული ეროვნული კომიტეტის მიზანია გაერთიანება ყველა პეტროგრადული ქართველებსა, რომლებიც არ იზარებენ საბჭოთა თვალსაზრისს“ (ცინიდან ცნობილია, რომ პეტროგრადში არიან ქართველებიც, რომლებიც იზარებენ საბჭოთა ხელისუფლების თვალსაზრისს და ბუნებრივია, რომ ეს უკანასკნელი არ საჭიროებენ ეროვნული კომიტეტის მხრივ დაიცვას და მხარ დაჭერას).

შეგარე, კრების თავმჯდომარემ!) ვერ გამოიჩინა გაბედულება და ევაკაცობა თუნდაც დაესვა ჩემი წინადადება კენჭის საყრდელად, კრების ერთერთ მონაწილის ბ. ხედაგერძის პირით ჩემი წინადადება — შეტანილ იქნეს შერტი ნათელი წესდების პირველ პარაგრაფში და ითქვას აშკარად ის, რაც არის (და არის ის რომ ქართული ეროვნული კომიტეტი როგორც პოლიტიკური დაწესებულება არის ანტისაბჭოთა ორგანიზაცია) იყო წოდებული როგორც პროვოკაციული (?).

როცა უკანასკნელ კრებაზე თქვენი კომიტეტის წევრთა შორის მომხდარი კონფლიქტის გასარჩევად იყო არჩეული კომისია, სადაც მე არ მოეხედი, თქვენ მთლიანად სოლიდარობა გამოუცხადეთ დასახელებულ ხედაგერძის, რომელმაც მე აცილება მიყო და ამ შავალითთ თქვენ ცხადდ დაამტკიცეთ თქვენი მტრული განწყობილება საბჭოთა ხელისუფლებასადმი. თქვენითვის კარგად ცნობილი იყო, რომ მე ვარ კომუნისტი-ბოლშევიკი და ჩემთვის გასაგებია, რატომ ვერ დამიშვებდით ამ კომისიაში.

თქვენი წესდების 1-ლი პარაგრაფის შენიშვნაში ნათქვამია, რომ ქართული ეროვნული კომიტეტი უპარტიო ორგანიზაციაა. ჩვენთვის არავითარ ეჭვს არ იწვევს ის, რომ დღევანდელი მომენტში ყოველივე ის, რაც უპარტიოა სრულიად კონტრევიკულია: ბოლოს და ბოლოს საჭიროა გაგება, რომ დღევანდელი დრო მტკიცედ მოითხოვს ჩვენგან არა ორპარტიოვან პასუხს კითხვებზე: ვის ეტყვიან მხარს და ვის წინააღმდეგ მივდივართ ჩვენ?

ეროვნული კომიტეტის ბატონო წევრებო, მე გვითხვებით თქვენ: საბჭოების მომხრე ხართ თუ წინააღმდეგი? თუ თქვენ საბჭოებს ემხრობით, კეთილ ინებეთ და და ჩაწერეთ წესდებამ 1-ლ პარაგრაფში, რომ თქვენი ორგანიზაცია მხარს უჭერს საბჭოთა ხელისუფლებას. თუა თქვენ საბჭოების წინააღმდეგი ხართ, გამოიხიენთ ევაკაცობა, აშკარად თქვათ ეს.

გარდა ამისა, მე მაქვს ცნობები, რომლებიც მიუთითებენ იმაზე, რომ გასულ ზამთარს ზოგიერთმა ქართველმა რომლებიც ეკემბერში არიან თქვენს კომიტეტთან, გადაწყვიტა შეაიარაღონ პეტროგრადში მაშინ შეყოფი ქართველ სალდათები და გაგზავნონ ისინი ეკუასიაში ბოლშევიკთა წინააღმდეგ საბრძოლველად. ჩემთვის ცნობილია ის პირი, რომელიც იყო მაშინ ეროვნებათა საქმების კომისიართან ამ. სტალინთან, სთხოვა რა მას, დახმარებოდა ქართველ სალდათებს მათთვის იარაღის გაცემის საქმეში. გარკვეულად ყოველივე ისე იყო მოგვარებული, რომ ქართული სალდათები უნდა გამგზავრებულიყვნენ ეკუასიაში იმ მიზნით, რომ დახმარებოდნენ ბოლშევიკურ შეიარაღებულ ნაწილებს!

რას იტყვის ამაზე ეროვნული კომიტეტი? ან და მას არავითარი დამოკიდებულება არ ჰქონდა ამ საქმესთან?

ქართული ეროვნული კომიტეტის გარშემო რად ჯგუფდებიან ისეთი აღაშაგენი, რომლებიც ნიკოლოზ შერგეს და კერენსკის დროს მოსმენაც კი არ სურდათ საქართველოს რუსეთთან დაგროვების შესახებ და დამოუკიდებელ სახელმწიფოს შექმნის შესახებ, იმ დროს, როცა საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში იგივე აღაშაგენი, მოკლებულნი უნარს, გამოხატონ თავისი აზრები ქართულ ენაზე, ერთბაშად გარდაიქმნენ პატრიოტებად, საქართველოს მოყვარულებად, სემპრატისტული აზრების ქომავებად?

მე მოვიტხოვ, რომ ქართულმა ეროვნულმა კომიტეტმა ყოველგვარი ორჭოფობის გარეშე უპასუხოს ყველა ჩემს კითხვას.

სტუდენტო კ. ქონიაშვილი*. როგორც შენაშენაში ვწერ, ეს ჩემი წერილი დაიბეჭდა გაზ. „Северная Коммуна“-ს მე 80 ნომრის საღამოს დამატებაში, (15 აგვისტოს). პარასევს, 16 აგვისტოს, პეტროგრადის საგანგებო კომისიის თავმჯდომარემ ამ. ურიციმ დაიბარა თავის კაბინეტში ეროვნული

1 ა. ზერკუნიშვილი.

კომიტეტის თავმჯდომარე ა. ჩერქეზიშვილი და მისთვის პასუხი გახუთში დაბეჭდილ წერილში წამოყენებულ ბრალდებათა შესახებ. კვირას, 18 აგვისტოს, მოიწვევს ეროვნული კომიტეტის წევრთა საერთო კრება. ეს კრება, რომელსაც ეწვევებოდა სამასამდე ქალი და კაცი, გახსნა თვით თავმჯდომარისმა. შეხვედრა სიტყვა მან ასე დაიწყო: „Дамоклов меч висит над Грузинским Национальным Комитетом“. მან უამბო დამსწრეთ, როგორ გამოიძახა ის უტიტომ, როგორ დაემუქრა მას, რომ ქართ. ეროვნული კომიტეტი დაშლილი იქნება და კონტრარევოლუციონერები, ანტისაბჭოთა ელემენტები სასტუად დასჯილინი. კამათში გამოსული პირები ერთმანედ გამოთქამდნენ იმ აზრს (ტყუროს კი — უაზრობას), რომ ასეთი შინაარსის წერილი არ უნდა დაბეჭდილიყო გახუთში, და, ასე ვთქვათ, არ უნდა მიიღებულიყო არსი და სახე მათი ორგანიზაციისა.

მე ვხედავდი, რომ ჩემმა წერილმა დიდი ვაგვამი შეიტანა ქართული ეროვნული კომიტეტის წევრთა შორის. ბოლოს მე ავიღე სიტყვა და ვთქვი შემდეგ:

„ეროვნული კომიტეტი რომ ანტისაბჭოთა ელემენტებისაგან შედგება, ეს უდავოა; რომ აქ სხედან კონტრარევოლუციონერები, მემათა კლასისა და გლეხობის, ბოლშევიკური პარტიის ამჟამო მტრები, ამაში ეჭვი არავის არ უნდა ჰქონდეს, რომ ეროვნულ კომიტეტში შედიან ისეთებიც, რომელნიც გუშინ მეფის მონარქიის დროს — ქართველობას უარყოფდნენ, შიშბილური ქართული და დაიწვეყეს და ახლაც არ სტობ იცოდნენ ეს ენა, არ უყვართ ქართველი ხალხი, დაიწვეყეს თავისი სამშობლო — საქართველო და გადაგვიარდნენ“.

ჩემმა გამოსვლამ, პირდაპირ წაყენებულმა ბრალდებებმა, ცოტა არ იყოს, კრიჭა შეეკრა დამსწრეთ, ეროვნული კომიტეტის წევრებს: ასინი დუმდნენ, სათქმელი არა ჰქონდათ რა. როცა მე ჩემს გამოსვლაში ბრალდება წავეყვე ეროვნულ კომიტეტს ქართული ენის დაიწვეყებისა და გადაგვიარების შესახებ, ერთ-ერთი დამსწრე შემეკითხა იდეალადან: „А Вы знаете грузинский язык?“. — ამის საპასუხოდ მე მაშინვე გადავედი ქართულ ენაზე, ასე რომ, სიტყვის მეორე ნახევარი ქართულად დაემათავრა.

მე ვგრძნობდი, რომ მორალურ-პოლიტიკური გამარჯვება ჩემს მხარეზე იყო. ეროვნული კომიტეტის წევრები ვაჩივებოდი იყვნენ. ბოლშევიკური ბრალდებები, წაყენებული მათ წინააღმდეგ, დაღ უმრავლესობას ისე შიხებდა გულში, როგორც ლახვარი.

სულ ბოლოს სიტყვა ითხოვა ყოფილმა თავიშვილი, ახალგაზრდა კუერი ნაიშმატე. მან პირი შიობრუნა ჩემენ და განაცხადა, რომ გახუთში წერილის დაბეჭდვისათვის ის

მიწვევს დულში. ამნაირად, კონტრარევოლუციონერმა კუერი ნაიშმატემ თავის გამოსვლით ამჟამად გამოამკლავა ის, რაც სტეპანეს სტეპანეს მონაწილეთ — თავდაზნაურთ და ბურჟუებს, ბურჟუაზიულ-ინტელიგენტებს თავში უტრიალებდამთ: „გულის ჯაგრი“ იყარონ ჩემზე, გამისწორდნენ მე, როგორც კლასობრივ და პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეს.

როცა მეთხველები გაცნობიან ქართული ეროვნული კომიტეტის „მოღაწეობას“ პეტროგრადში, მნიშვნელობა იმას კი არ უნდა მისცენ, რომ ეს ორგანიზაცია მართადა კონცერტებს, საღამო-ბალებს, სადაც დღე იდგელი ჰქონდა დათმობილი ქართული სიმღერას და ცეკვას, რომ კომიტეტს ჰქონდა დაჯარბებული საკონსერტო და სასტრასათო მოვალეობანი, რომ „აქ (ორგანიზაციაში) იყრიბებოდნენ ფინჯანი ჩაის ირგვლავ, როგორც კლებში სამსახაათოა“¹ და სხვ. უტრიალებდა იმას უნდა მიეცეს, რომ ქართულ ეროვნულ კომიტეტში თავს იფარებდნენ ანტისაბჭოთა ელემენტები, რომელნიც გუშინ ეკუთვნოდნენ ისტორიულად გაკობრებულ თავდაზნაურთა და ბურჟუაზიულ კლასს, რომ ისინი, როგორც უტილო, ხერხემლი გადამტყდარი დედაბრები გველბიეთ სისინებდნენ და კონტრარევოლუციურ შხამს გადმოიანხებდნენ სახელოვანი ბოლშევიკური პარტიის მიმართ, სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის მიმართ, სწუტროდით რა, რომ სამოქალაქო ომის მსვლელობაში მემათა კლასი და გლეხობა დამარცხებულყო, რის შედეგად გამარჯვება უნდა დარჩენილიყო რეაქციონერ გენერლებს (კორნილოვს, კრასნოვს, იუდენიჩს, დენიკინს და სხვ.) და აღდგენილიყო ძველი, კაბატალისტურ-მონარქიული წყობილება!

1917 წლის ბოლოს პეტროგრადში თავი მოთავსავს ფორტეზიდან დაბრუნებულმა ქართველმა ოფიცერებმა და სალდათებმა. იმ საბაბით, რომ ბრძოლა ეწარმოებინათ გერმანელთა შემოსევის წინააღმდეგ (იანვარი — მარტი 1918 წ.), ქართველ ოფიცერებს ნება დართეს შეედგინათ ეროვნული რაზმი, ქართული რაზმი². ვინაიდან საბჭოთა რესპუბლიკამ მაშინ თავიდან იიცილა გერმანელთა აგრესია და პეტროგრადს საშიშროება აღარ ელოდა, ხსენებელი რაზმი, რომელიც ჯერ კიდევ საორგანიზაციო პროცესში იმყოფებოდა, დაშალა მაიარამ ნაწილი ამ რაზმისა, შეიარაღებული შამანებათ, ეროვნული კომიტეტის მსუიერათა გადაწყვეტილებით, გახსნულ იქნა საქართველოსაყენ სულ სხვა-მიზნით: დასმარებოდნენ

¹ ზ. ავალიშვილი, „საქართველოს დამოუკიდებლობა“, გვ. 30.
² ზ. ავალიშვილი ამ რაზმს „იერიელითა რაზმს“ უწოდებს.

ანტიბოლშევიტურ ძალებს და ბრძოლა ეწარმოებინათ პროლეტარული რევოლუციის წინააღმდეგ, ვინ არის დამნაშავე იმაში, რომ ქართული რაზმის ეს ნაწილი ქალაქ არშვიანში დახრატეს? ამაში დანაშაული მიუძღვის, პირველ ყოვლისა, ქართული ეროვნული კომიტეტის ზელმძღვანელთ, რომლებიც იყვნენ შთამბგონებლები და ორგანიზატორები ქართული სამხედრო პირების საქართველოში გამგზავრებისა და კონტრარევილუციურ დავალებათა შეაარგლებლად.

ბ. ავალიშვილი წერს: „საბჭოთა ხელისუფლება პირველ ხანებში საერთო მოთმინებით ეპყრობოდა ამ ეროვნულ კომიტეტებს¹. შემდეგ, ტერორის გაძლიერებასთან ერთად, დაიწყო სხვადასხვა „შევიწროება“. მართლაც, საჭიროა ხაზი გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ საბჭოთა ხელისუფლების ორგანოები დიდ ღმობიერებას და მოთმინებას იხეზდნენ ქართული ეროვნული კომიტეტისადმი. ასეთი დიდი ღმობიერების შედეგი იყო ის, რომ, გარდა რამდენიმე უფილი თავადისა და ვაკარსკე-ქულანტისა, ეროვნული კომიტეტის წევრთა დიდი უმრავლესობა გადაურჩა პროლეტარული რევოლუციის ქარშხალს, კლასობრივი ბრძოლების ცეცხლს სამოქალაქო ომის პერიოდში და ასე თუ ისე შეინარჩუნა თავისი ფიზიკური არსებობა.

რაც შეეხება ტერორის გაძლიერებას, ამის შესახებ უნდა ვთქვა, რომ ის (ტერორი) გამოწვეული იყო თვით კაპიტალისტთა და მემამულეთა მიერ, რომლებმაც პირველბომა ასტუბეს სამოქალაქო ომი, კლასობრივი ომი საბჭოთა რესპუბლიკის წინააღმდეგ, მშრომელთა მასების და მათი ზელმძღვანელების — კომუნისტური პარტიის წინააღმდეგ. ერთი სიტყვით, ტერორი აუცილებელი გახდა ისტორიაში პირველი მეწერ-გლეხური რესპუბლიკის დასაცვალად. მას შემდეგ, რაც კონტრარევილუციურმა კლასებმა დაიწყეს სამოქალაქო ომი დასავლეთ იმპერიალისტური სახელმწიფოთა უშუალო დახმარებით.

სურათის სრულსაყოფად მიზანშეწონილად ვთვლი, შევიდარო ქართული თავდაზნაურობის ზედაფენები, რომლებიც „მოლვაწობდნენ“ პეტრბურგში მე-20 საუკუნის დასაწყისში, იმ ქართველ თავდაზნაურთ, რომლებიც გადახვეწილი იყვნენ მოსკოვში მე-17-18 საუკუნეში და თავს იყრიდნენ მეფისწულის ერგულეს გარშემო და არილი მეფის ირგვლივ.

¹ ბ. ავალიშვილის შედეგობობაში აქვს ეროვნული კომიტეტები (ქართული, სომხური და სხვ.), რომლებიც ოქტომბრის რევოლუციის შედეგად დაარსებული იქნენ რუსეთის სხვადასხვა ქალაქში: „საქართველოს დამოუკიდებლობა“, გვ. 30 შენიშვნა.

ჩემი თემა არ იქნება საესებით ამოწურული, თუ მე არ გაეაშუქებ აქ ქართველთა ხალხის საუკეთესო შეილების როლს და მოწინააღმდეგობის დიდი ოქტომბრის სოციალისტურ რევოლუციაში და სამოქალაქო ომში. ქართული ეროვნული კომიტეტს, როგორც თავდაზნაურთა და პოპულარული ორგანიზაციის, უნდა დავუბრძნოთ არა მხოლოდ ის, სულ მეორე ჯგუფი ქართველებისა, რომლებიც თვით კომიტეტის „წიაღში“ აქტივობდნენ. ქართული ეროვნული კომიტეტის პარალელურად მოქმედებდა, ერთი ნაწილი ქართული ახალგაზრდობისა (უბოთრესად სტუდენტები), რომელმაც სათანადო მუშაობა გასწია ოქტომბრის რევოლუციის მომზადებას პერიოდში და განსაკუთრებით — მთელი სამოქალაქო ომის განმავლობაში, რუს ხალხს და, აგრეთვე, სხვა ხალხების საუკეთესო შეილებთან ერთად ჩვენი ახალგაზრდობის ამ ნაწილმა საპტოო როლი შეასრულა სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის დაცვისა და განაწილების საქმეში.

ახლა შევხედოთ, ვინ შედიოდა ქართველი ახალგაზრდობის ამ ჯგუფში?

შეგნებლეთ მათზე სათითაოდ. ვლადიმერ ნესტროვის-მე მიქელაძე, პეტროგრადის უნივერსიტეტის სტუდენტი, ოქტომბრის რევოლუციის პირველი დღეებიდანვე ის იყო ერთ-ერთი აქტიური დამცველი ბოლშევიკური იდეებისა. 1918 წელს ის მუშაობდა პეტროგრადის 1-ლი საბჭოთა მეთაურების სარტიტორი კერსების სამხერო კომისრად. 1919 წლის შემოდგომაზე, როცა მტერი უახლოვდებოდა მოსკოვს, მიქელაძეს პირადი თხოვნის ნიადაგზე აგვიანიან სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტზე შეერთებული საცხენოსნო კორპუსის სამხედრო კომისრად. მძიმე მომენტში მოხვდა ახალგაზრდა კომისარი სამხედრო წინააღმდეგობის კორპუსში შეიფუტებოდა ლალატი რევოლუციისადმი. საჭირო იყო კორპუსის ნაწილების საბრძოლო უნარიანობის გაძლიერება, დისციპლინის გამაგრება. მიქელაძემ მშვენიერად შეასრულა ეს ამოცანა, მაგრამ რევოლუციის მოლაღატეთა მიერ გასროლილი ტყვის შედეგად ის მსხვერპლად შეეწირა სოციალისტურ რევოლუციას.

ილია დავითოს-მე დგებუაძე 2. პეტროგრადის უნივერსიტეტის სტუდენტი. ლენინის დაბრუნებამ რუსეთში 1917 წ. ამირლი ამ აღმოაჩინა მოახდინა ძირითადი გარდატეხა: ის გახდა ბოლშევიკური პარტიის ცხოველყოფილი იდეების მტარებელი. 1918 წელს, სავაგულური კერსების გახსნასთან ერთად, ის ინიშნება ამ

¹ გაზ. „Заря Востока“, 1958 წ. № 47 22 იანვარი.

² ტერ. „Красный Командир“, 1921 წ. № 14. პეტროგრადი.

ქრსების სამხედრო კომისრად და, როგორც ასეთი, ხელმძღვანელობდა წითელი მეთაურების — ავალიონების აღზრდა-გამოყვანას. 1920 წ. თვითდგომამდე ის დაიბრუნა პეტროგრადის ქრსაზრთა ბრიგადის პოლიტკურ ხელმძღვანელად და ბრიგადისთან ერთად გაიგზავნა სამხეთის ფრონტზე მახრველებისა და ვრახველის წინააღმდეგ საბრძოლველად. უკრაინის სამხრეთ ნაწილში ვახუშტისას ქურსისტების ბრიგადა გასლაგდა დასაყენებლად ერთ-ერთ სოფელში, აქედან დამორჩაით კ, 6-8 კილომეტრის მანძილზე, მეორე სოფელში ბრიგადის შტაბი მთელი თავის შემადგენლობით (აქ იყო ან. დგებუაძე). მახრველებმა გაიგეს, რომ შტაბი დამორჩებული იყო ბრიგადისაგან. ღამით, როცა ყველას ეძინა, მახრველთა ბანდა თავს დაესხა იმ შესობის, სადაც შტაბი იყო განლაგებული და მთელი შემადგენლობა დახვრიტა, დღეცა. ვერც დგებუაძე გადაურჩა მახრველთა თავდასხმას: ისიც მსხვერპლი გახდა მათთან უთაასწორი ბრძოლისა. დგებუაძე (და მასთან ერთად ბრიგადის შტაბის ყველა მეთაური ჩამოსაყენეს პეტროგრადში. 8 იანვარს, 1921 წელს, რევოლუციონერმა პეტროგრადში, პარტიულმა და სახელმწიფო ორგანიზაციებმა, დახარისხებულ მეთაურებთან ერთად, ღრისმული პარტიით დასაფლავებს ალექსანდრე — ნეველის სასაფლაოზე.

აკაკი ვასილის ძე ბერეჟაშვილი, პეტროგრადის უნივერსიტეტის სტუდენტი. 1917 წელს, თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის პირველ დღეებშივე (მარტში) შევიდა ბოლშევიკური პარტიის რიგებში და ეზიარა რევოლუციური მარქსიზმის ძველმოსილ იდეებს. 1918 წელს, მარტში, ის ინიშნება პეტროგრადის მეორე სამკოთა მეთაურების საბრტულირო ქრსების სამხედრო კომისრად. 1919 წელს, შემოდგომამდე, ბერეჟაშვილი, როგორც სამხედრო კომისარი მეორე საბრტულირო ქრსებისა, თავის ქრსანტებთან ერთად აქტიურ ბრძოლებს აწარმოებდა „Красное Село“-ს რაიონში იუდენიჩის კონტრრევოლუციური ჯარების წინააღმდეგ. 1920 წელს ის მუშაობდა საბრტულირო ავადმშობის კომისრად. 1921 წელს (დგებუაძის შემდეგ) ის დანიშნა სახელმწიფო სკოლის კომისრად: მთელი სამოქალაქო ომის მანძილზე, ბერეჟაშვილს უდავოდ სამართო როლი მიუძღვის წითელი მეთაურების გამოქვლეტაში, როგორც საბრტულირო, ისე სახელმწიფო დარგში.

შალვა დანელია, პეტროგრადის უნივერსიტეტის სტუდენტი. 1917 წელს იღებდა აქტიურ მონაწილეობას სტუდენტების რევოლუციური მოძრაობაში, გამოდიოდა მარტინგებსა და კრებებზე ბოლშევიკური სიტყვებით. იყო მტკიცე მარქსისტი. შემდეგ მუშაობდა, როგორც კომისარი, წითელი ჯარის ნაწილებში. 1920-21

წლებში იგი ასრულებდა პასუხისმგებელ სამუშაოს.

შალვა პლატონის ძე ჯინჟვალაშვილი, პეტროგრადის 1-ლი სახაიონო საბჭოს შილიციის (კომენდანტურის) მუშაკი, შემდეგ (1919 წ., წითელი ჯარის ნაწილების სამხედრო კომისარი. 1917-18 წლებში ჯინჟვალაშვილი შეუბოძრად იბრძოდა პეტროგრადში კონტრრევოლუციური ბურჟუაზიული ელემენტების წინააღმდეგ, რომლებმაც ვერ მოასწრეს სახლგარკარეთ გაქცევა. შეიარაღებული ორი რევოლუციონერი, ის თავზარს სცემდა ბურჟუაზიის, რომელმაც კლდები და მხეგავის საზოგადოებრივი ადგილები გამოიყენა შეთქმულებათა მოწყობისათვის ბოლშევიკური რევოლუციის წინააღმდეგ საბრტულიროდ. ჯინჟვალაშვილი აწარმოებდა მედგრად გამოდიოდა ქართული ეროვნული კომიტეტის კრებებზე ქართული თავადებისა და ბურჟუაზიის წინააღმდეგ.

ბესარიონ (ბესო) ბესარიონის ძე ლომინაძე, პეტროგრადის უნივერსიტეტის სტუდენტი. იღებდა აქტიურ მონაწილეობას სტუდენტთა რევოლუციური მოძრაობაში. იყო რა ორგანიზაციულად დაეყვინებელი ბოლშევიკურ პარტიასთან, მან რომანოვების მონარქიის დაშობის შემდეგ კიდევ უფრო გააორკეცა თავისი მუშაობა და გამოდიოდა, როგორც თვალსაჩინო პიროვნება. შემდეგ ის ბრუნდება საქართველოსა და ამიერკავკასიაში (ბაქო) და ეწევა პარტიულ მუშაობას. სამოქალაქო ომის ბოლოს (1920-1921 წ. წ.) ლომინაძე ბრუნდება პეტროგრადში და ინიშნება ვიბორგის რაიონული პარტიული ორგანიზაციის პირველ მდივად. მუ კარგად მასსოვს ლომინაძის მკვეთრი გამოსვლები მენშევიკების და ესერების წინააღმდეგ ვიბორგის რაიონში მუშებისა და ქრსანტ-არტილერისტების კრებებზე. პეტროგრადის მაშინდელ ვითარებაში ის წარმოადგენდა ერთ-ერთ სერიოზულ პარტიულ მუშაკს.

ვლადიმერ ვაბრიელის ძე ჯიჭია, პეტროგრადის უნივერსიტეტის სტუდენტი. აქტიური მონაწილე სტუდენტთა რევოლუციური მოძრაობაში. თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის პირველ დღეებშივე ის შევიდა ბოლშევიკური პარტიაში. 1918-1922 წლებში მანძილზე ის მუშაობდა, როგორც საოლქო კომისიონერი პეტროგრადის სამხედრო ოლქის სამხედრო ქრსებისა (სამხედრო სასწავლებლებისა), სამოქალაქო ომის მეორე ნახევარში ის შეთავსებით მუშაობდა, როგორც პეტროგრადის სამხედრო ოლქის ჯარების სარდლის მოადგილე. ვაგრამ მთავარი ჯიჭიის მოღვაწეობაში იყო — ხელმძღვანელობდა სამხედრო სკოლებისა, სადაც იჭედებოდა წითელი ოფიცრები, წითელი მეთაურები, გამოსულნი მუშათა კლასის რიგებიდან. პეტროგრადის სამხედრო სკოლებიდან გამოშვებული წითელმა მეთაურ-

რებმა დაუქმნობელი სახელი მოიხვეჭეს კლასობრივ მტრებთან და მათ შეიარაღებულ ძალებთან ბრძოლებში და საეხეობით უზრუნველყვეს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის უშიშროება.

რუსეთის საბჭოთა რესპუბლიკის სახელით ჯიქია თვით უშეებდა საზეიმო ვითარებაში სამხედრო სკოლებიდან ექვსდამთავრებულთ და ანიჭებდა მათ წითელი მეთაურის წოდებას.

1918 წლის 18 სექტემბერს ლენინმა მაღალი შეფასება მისცა პეტროგრადის სამხედრო ექვსეზიდან (სკოლებიდან) გამოშვებულ წითელ მეთაურთა პირველ ჯგუფს 400 კაცის შემაღვენლობით. რევოლუციის ბელადმა ასეთი შენიშვნის დეკრეტით¹ გაუგზავნა სამხედრო ექვსეზის სოლტო კომისიარს ჯიქიას:

„მიეხებალემები 400 ამხანაგ მეშას, რომლებმაც დღეს დაამთავრეს წითელი არმიის მეთაურთა შემაღვენლობის ექვსეზი და რომლებიც შედიან წითელი არმიის რიგებში, როგორც ზღმძღვანელები 2. რუსეთის და შსოფლიო რევოლუციის წარმატება დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ენერგიით შეუდგებიან მუშები სახელმწიფო მართვის და კაპიტალის უღლის დამხობისათვის მეომარ მშრომელთა და ექსპატრირებულთა ხარდლობას! ამიტომ დარწმუნებული ვარ, რომ ოთხასის მაგალითს მიჰმაძვას კიდევ ათასობით და ათასობით მეშა, ხოლო ასეთი აღმინისტრატორებითა და მეთაურებით კომუნალის გამარჯვება უზრუნველყოფილი იქნება“.

ამ დეკრეტის ნათლად ჩანს, თუ რა სერიოზულ როლს ანიჭებდა ვ. ი. ლენინი წითელ მეთაურებს, როგორც წითელი არმიის ზღმძღვანელებს და კომუნისტების გამარჯვების უზრუნველყოფელთ, როგორც მეომარ მშრომელთა და ექსპატრირებულთა ჯარის ხარდლებს.

უდგოა, რომ 1919 წელს იუფენიის ორჯერ შემოტყვის დროს პეტროგრადის ახალგაზრდა 1919 წელს დენიკინის წინააღმდეგ ბრძოლებში, 1920 წელს — ვრანგელის და მახონის წინააღმდეგ, არხანგელსკში — ინგლის-საფრანგეთის ინტერვენტების წინააღმდეგ, 1921 წელს კრონშტადტელ კონტრრევოლუციონერ შემაშობეთა წინააღმდეგ და სხვ. — პეტროგრადის სამხედრო სკოლებმა (ექვსეზებმა) და წითელმა მეთაურებმა, როგორც წითელი ჯარის ნაწილების ზღმძღვანელებმა, დიდი ბრძოლები

ჩაატარეს, რათა განადგურებულიყვნენ პროლეტარული რევოლუციის, რესპუბლიკის საბჭოთა რესპუბლიკის შინაგარე და ვაშლმე მტრები. ამ დიად საქმეში ამა. ჯიქიამ, როგორც სამხედრო სკოლების ზღმძღვანელმა, ექვსეზი გაიყვანა, განსაკუთრებულ როლი ითამაშა და ეს როლი მან ღირსებულად შეასრულა მთელი სამოქალაქო ომის მანძილზე.

საინტერესოა ცნობა, დაბეჭდილი პეტროგრადის ეურნალში „Красный Командир“³ იმის შესახებ, თუ 1922 წ. ჯიქია როგორ გააცილეს, შიმაგალი საქართველოში, სადაც ის დანიშნულ იყო სამხედრო და საზღვაო საქმეების სახალხო კომისარად.

ეს ცნობაა: „ქრონოკ. ამა. ჯიქიას გამგზავრება“. „ხუთშაბათს, 20 აპრილს (1922 წ.) სამხედრო სკოლების პეტროგრადის სამმართველო, იდგილობრივი მეშაეცხი და პეტროგრადის ექვსეზის ყველა ექვსანტი აცილებდნენ თავის უფილ უფროსს — ელ. გ. ჯიქიას, მის მოადგილეს — ამა. პ. პ. ისაიკოს, და სამხედრო ექვსეზის სხვა მეშაეცხს, რომლებიც მოგმგზავრებთან საქართველოში. გაცილების ჰქონდა განსაკუთრებული საზეიმო ხასიათი.

სანამ მატარებელი გავიდა, იარაღის ყველა სახეობის ექვსანტი ჩამწყვიდდნენ. ოთხის ნახევარზე სადგურზე შვიდდნენ პეტროგრადის სამხედრო სასწავლებლების უფროსი — ამა. ნ. ნ. კუზნეტი, მისი მოადგილე ამა. გუსაიკოვი, სხვა ამხანაგები და მათი ვაგონის მახლობლად გაიხსნა გამოსათხოვარი შიტინგი.

მთელ რიგ სიტყვებში, რომლებიც წარმოთქვეს პეტროგრადის სამხედრო სასწავლებლების გამოცდილმა მეშაეცხმა, ილინიშნებოდა დიდი მეშაობა, რომელიც ჩაატარა ამა. ჯიქიამ და მისმა უახლოესმა თანამშრომლებმა, რომლებიც მოგმგზავრებთან ახლა, რევოლუციის ძახილზე, საბჭოთა საქართველოში.

პეტროგრადის სამხედრო სასწავლებლების პოლტავანოვოვლების უფროსმა ამა. შულაევმა სიტყვაში საერთო ჯამი გაუყეთა ზოელ გაერთილებ ერთობლივ სამუშაოს და მითითა: იმ განსაკუთრებულ როლზე, რომელიც ამა. ჯიქიამ ამ სამუშაოზე შეასრულა. პეტროგრადის 1-ლი ქვეითა ჯარის სკოლის უფროსმა — ამა. კახანავამ წაიკითხა ადრესი პეტროგრადის ყველა სამხედრო სასწავლებლის სხელოთ.

სასახეო სიტყვაში ამა. ჯიქიამ მაღლობა გადაუხადა სამხედრო სასწავლებლების ექვსანტებს და მეშაეცხს მთელი შსრელებელი ერთობლივი სამუშაოსათვის და გამოთქვა იმედი, რომ პეტროგრადის ექვსანტები ყოველ

¹ ეს დეკრეტია პირველად დაბეჭდა გიბ. „Правда“-ში 1918 წ. 19 სექტემბერს, № 201 (ნახე ვლ. ი. ლენინი თხზულებანი, ტ. 29, გვ. 99.)
² ექვსეზი ჩემია.
³ ექვსეზი ჩემია.

¹ ეურნ. „Красный Командир“ 1922 წ. №№ 26-24, გვ. 41.

თვის იქნებიან რუსეთისა და მთელი ქვეყნის რევოლუციური მოძრაობის ავანგარდში.

დაბოლოს, ამხ. ჯიქიამ მოიწვია კერსანტები, სკოლების დამთავრების შემდეგ, ჩამოვიდნენ საქართველოში, რომელსაც სავანგებო გულის-იქმით უყურებს მსოფლიო კონტრრევოლუცია და სადაც პეტროგრადის წითელ მეთაურთა გამოცდილებას შეუძლია მიიღოს სათანადო გამოყენება, შესაძლოა, მომავალ ბრძოლაში.

ხმაალ შექაზილებთან — „ეაშა“ და ორ-ქისტრების დაცვასთან ერთად მატარებელი გადის სადგურიდან.

პეტროგრადის კერსები განშორდნენ თავის ხაყვარელ უფროსს — ორგანიზატორსა.

ზემოთ დახასიათებული ამხანაგების გარდა, იყვნენ სხვა ამხანაგებიც, რომლებმაც პეტრო-გრადში ოქტომბრის გადატრიალებაში, სიმო-ქალაქო ომის პერიოდში და ამით თავისი წვლილი შეიტანეს კაპიტალიზმის დამსხვრევის და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვე-ბის დიად საქმეში. მაგრამ, სტატიის მიერე მოცულობის გამო მე მათზე ვერ შეეჭვრებო.

დეი, ჩვენმა ისტორიკოსებმა, სანამ გვიან არ არის ავლდასმით შეისწავლონ¹⁾ ოქტომბრის რევოლუცია პეტროგრადში; ამ რევოლუციაში მონაწილეთა — ქართველი ხალხის ღირსეული შეილების სათანადო მონაწილეობა, ქართველი ხალხის შეილებმა პეტროგრადში, რევოლუციის ცენტრში მასიურად მიიღეს მონაწილეობა დი-დი ოქტომბრის მომზადების და გამარჯვების საქმეში. ეს არის უცილობელი დასკვნა, გამომ-დინარე ისტორიული ფაქტებიდან.

დიდი ოქტომბრის დაწყებდან არ გასული სამი-ოთხი წელი და სოციალისტური რევო-ლუციის ცეცხლმა მძლავრად შეანათა საქარ-ველოს მიწა-წყალზე, მისმა ცხოველყოფელ-მა ქალებმა ღრმად ჩასცეს მახვილი ექსპლოა-ტატორულ კლასებს და, დიდი რუსი ხალხის დახმარებით, ბრძოლებში გამობრწყვდილი კო-მუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით, დიდი ლენინის მეთაურობით ლეკვიდირებული იქნა როგორც მენშევიკური დიქტატურა, თავდაზ-ნაურობა და ბურჟუაზია და ამით მტკიცე საძირკველი ჩაუყარეს სოციალისტური და კომუნისტური საზოგადოების ამენებას.

შვიარალგებულ აჯანყება შორაპნის მაზრაში 1917—1918 წლებში

თებერვლის რევოლუციის საქართველოს მეშათა კლასი უფრო ნაკლებად ორგანიზებული შეხვდა, ბოლშევიკურ ორგანიზაციებს მეფის ოხრანეები ყოველნაირად არბევდნენ, მათს ხელმძღვანელებს აპატიმრებდნენ. მენშევიკებზე კი, რომლებიც მხარს უჭერდნენ დამანგრეველ ომს, თვითმპყრობელობის მკაცრი რეაქცია არ მოქმედებდა. ბოლშევიკები როდესაც იატაკქვეშეთიდან ამოდიოდნენ, მაშინ მენშევიკები მზად იყვნენ, ხელში ჩაეგდოთ რევოლუციით შობილი მეშათა და ჯარისკაცთა საბჭოები. რევოლუციური კერების — პეტროგრადისა და მოსკოვის სისოურე, ამიერკავკასიის ეკონომიური ჩამორჩენილობა სამრეწველო პროლეტარიატის სისუსტე, წვრილი მესაქუთურ მოსახლეობის სიჭარბე, ბატონყმური წყობილების ნაშთების სიმტკიცე — ყოველივე ეს აფერხებდა ბოლშევიკების ბრძოლას*.

მეშათა და გლეხთა მანიფესტაციები როცა იმართებოდა და შორიმელთა ტალღას მეფის ხელისუფლების ორგანიზებულ დამანგრეველი იერიშები მიჰქონდა, იმ დროს ქართველი მენშევიკები დროებითი მთავრობის მიერ დანიშნულ ამიერკავკასიის განსაკუთრებულ კომიტეტთან კავშირში შეეცადნენ, მეშათა დებუტატების საბჭოების ყურადღება გადაენაცლებინათ ბურჟუაზიის რეფორმებზე, რომ ამ გზით ჩაეშობოთ მეშათა მოძრაობის დიდი მომავალი. ისინი რევოლუციის მსვლელობაში პროლეტარიატსა და გლეხობას ეკონომიური მოთხოვნებისაკენ მიუთითებდნენ და ამით ცდილობდნენ, დაეფარათ მათ მიერ პოლიტიკური მოთხოვნების აუცილებლობა, მათ არ სურდათ მასებისათვის ეჩვენებინათ, რომ გლეხთა ბრძოლას კლასობრივი ხასიათი აქვს. ხმაშაღლა გაკვიოდნენ, თითქოს გლეხებისათვის მთავარი და ვადამწყვეტი დღის შემტყარება და არა შემამულეთა მიწების კონფისკაცია.

ასეთი ნილაბით გამოდიოდნენ ქართველი მენშევიკები რევოლუციური მოძრაობის პერიოდში. ისინი, ბურჟუაზიული აგენტურის სამსახურში ჩაბმულნი, დემოკრატიული ფრაზებით ფარავდნენ თავიანთ კონტრარევოლუციურ საქმიანობას. მათ ვადაწყვეტეს, რადაც უნდა დაჯე-

ლომოდოთ, ჩაეხშოთ საქართველოში უკვე შემოჭრილი რევოლუციური სული, ძირშივე მოესპოთ ყოველგვარი კარგი, პროგრესული.

თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულმა რევოლუციამ მეფის დამხობით აღფრთოვანებულ გლეხობა კვლავ უმოწოდ დატოვა, შემამულეთებს კი ისევ ძველი პრივილეგიები დაუნარჩუნა. მათს უფლებებში დარჩა სახნაე-სათესი მიწები, ტყეები, საძოვრები. კვლავ მეხატონის მარწყუებში დარჩა გლეხი, რომელსაც დამატებითს ექსპლოატაციას უწევდნენ სოფლის ბურჟუაზია და კულაკობა. აღესპო გლეხობის მოთმინებათა ფილა, რის შედეგადაც თვითონ დაიწყო შემამულეთა მიწების ჩამორთმევა და მისი დამუშავება.

გლეხობას ერთნაირად სტანჯავდა როგორც სახანო, ისე საერობო და სასოფლო-საოფო ვადასახადები. შავალითად, შორაპნის მაზრის გლეხობას უნდა ვადაეხადა საეზოო მიწით სარგებლობისათვის წელწინაში 6 მანეთი, ზალ-გენახზე — მოსავლის ერთი მეოთხედი, სათიბზე და სახნაე-სათეს მიწაზე — თითო მესამედი. ვადასახადის ანაზღაურება ხდებოდა როგორც ფულთი, ისე ნატურით. გლეხობა რომ ვადაეღებოდა და უიმედო მდგომარეობაში ჩაეარდა, ამის უარყოფა მენშევიკებსაც აღარ შეეძლოთ. ყორანია იძულებული შეიქმნა, ასეთი რამ ეთქვა: „ჩვენმა ხალხმა ჯერ კიდევ ვერ მიიღო ის მთავარი, ძირითადი დამაყოფილება, რასაც მოითხოვდა იმთავითვე და რისთვისაც იგი რევოლუციის რიგებში ჩადგა. ჩვენი ხალხი კიდევ ვერ ეღირსა აგრარული საყობის ვადაჭრას, ჩვენ მოვეგმიოიბა დეკრეტები, მაგრამ ისინი ჭალდნენ დარჩენა... და სანამ ჩვენში არ იქნება მოგვარებული აგრარული საყობი, ანარქია თანდათან გაიზრდება და, შესაძლებელია, ანარქიამ ბოლოს და ბოლოს ჩვენი წაგლეკოს“¹.

გლეხები კარგად გრძობდნენ მენშევიკების თვალთმაქცობას და მივიდნენ ამ შჯარაბამთ, რომ შეუძლებელია აჯანყების გარეშე მათი სურაილის დამაყოფილება. ბოლშევიკების ხელმძღვანელობით გლეხები თვალს აღვივებდნენ საბჭოების ქვეყანაში მომზადარ რევოლუცი-

* აბ. კეკელიძე, ჟურნალი „ბოლშევიკი“, № 11, 1947 წ. გვ. 31.

¹ დ. ჯიბლაძე, სტატიების კრებული, სოც. დემოკრატიის გამარჯვება საქართველოში გვ. 192; 1957 წ.

ურ ამბებს ეცნობოდნენ საბჭოების მე-2 ყრილობის მიერ მიღებულ დეკრეტებს, რომელთა ძალით უქმდებოდა მიწის მემამულური საყუთრება დაუყოვნებლივ, ყოველგვარი გამოსყიდვის გარეშე, მემამულეთა, საუფლისწულო, სამონასტრო მიწები მშრომლის ძელეოდა უსასყიდლო სარგებლობაში. ნათელი შეიქმნა, რომ ამ დეკრეტის ძალით რუსეთის გლეხობამ მიიღო 150 მილიონ დენგინანზე მეტი მიწები, რომელნიც წინათ მემამულეების, მეფის ოჯახის ვაჟთა-მონასტრების განკარგულებაში იყო.

საქართველოს გლეხობა რწმუნდებოდა ამ ღონისძიების ყოველმხრივ უპირატესობაში, სასოებით შესჭვროდა მას და ბოლშევიკების ხელმძღვანელობით დღითიდღე ეუფლებოდა რევოლუციური აჯანყების განწყობილება.

საქართველოში ფრონტიდან გაბოლშევიკებულ ჯარისკაცების დაბრუნება დაიწყო. მათ თვალწინ მოხდა აქტივობის სოციალისტური რევოლუცია, და როცა სამშობლოში დაბრუნდნენ, რევოლუციური გამოცდილება გლეხობის სასარგებლოდ გამოიყენეს. მათი აქტიური მოქმედებით სოფელს აგარული რევოლუცია მოედო.

არ შეიძლება მენშევიკებს შეუმჩნეველი დარჩენოდათ სოფლად მომხდარი ძვრები. ისინი დემობილიზებულებზე წერდნენ: „ჯარი დღეს შინ ბრუნდება, როგორც განსაკუთრებული ფსიქოლოგიისა და ჩაბერილი პოლიტიკის აზროვნების მატარებელი. ჯარისკაცების სოფლად შემოსვლამ ახალი საფრთხე შემოიტანა... ჯარისკაცები ცარიელი როდი დაბრუნდნენ შინ. მათ თან მოიტანეს ეგრეთწოდებული ბოლშევიზმი და სოფელს საჩუქრად შესთავაზეს. დღეს მცნება—ჯარისკაცო და ბოლშევიკო ერთმ ნეთ-შია გადახლართული. ეს სიტყვები სინონიმები და ვინც ახსენებს ჯარისკაცს, მან იმავე დროს უნდა ახსენოს ბოლშევიკი“¹.

მენშევიკებს ცოფს ჰგვირია ყოფილ ჯარისკაცთა რევოლუციური აქტივობა სოფლად. ისინი ყოველგვარ ღონისძიებას ხმარობდნენ მათი განიარაღებისათვის.

საბჭოების ქვეყნის საყურადღებო მაგალითმა ქართულ გლეხობას მიწების „თვითნებურად“ დატყევისათვის უბიძგა. მოხდა გლეხთა დიდი გამოსვლები დუშეთის, გორის, შორაანის და სხვა მაზრებში. მემამულეები მოითხოვდნენ მოტაცებულ მიწათა უკან დაბრუნებას და მიმართავდნენ მთავრობას, რომ მიეღოთ ზომები, დაეპატიმრებინათ „დამნაშავე“ გლეხები და ამით შეენელებინათ სოფლის ბურჟუაზიისა და მემამულეთა შემოჭომა.

ქუთაისის გუბერნიის კომისიის სახელზე გაგზავნილ განცხადებაში შორაანის მაზრის სო-

ფელ ზეარეს (ხარაგაულის რაიონი) მემამულე ქალი კორძია იტყობინებოდა ამის შესახებ, რომ გლეხები აღარ იძლევიან საიჯარუო გადასახადს, რადგან მათ მიანიათ, ტრემკერქო საკუთრება მიწაზე უკვე გაუქმებულია და მიწები გლეხების სრულ განკარგულებაში გადავიდაო. იგივე მემამულე ქალი იტყობინებდა, რომ გლეხები თვითნებურად ჩხვდნენ მის ტყეს².

ამიერკავკასიის საგანგებო კომიტეტმა ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებს მიუთითა, რომ არ დაუშვათ მიწების, წყლების თვითნებურად მიტაცებაო და აფრთხილებდა, მიმტაცებელნი დაესაჯათ.

• •

მენშევიკებმა მთავრობამ უკიდურეს სიღატაკემდე მიიყვანა არა მარტო გლეხობა, არამედ მუშათა კლასიც. ჩამორჩენილი, ნაკლებად განვითარებული, თითქმის დაცემული მრეწველობა აუარესებდა მუშათა ცხოვრების ისედაც გაუარესებულ პირობებს.

საგარეო მხრივ დაეცა ჭიათურის მარგანეცის წარმოება. დაიხურა მალაროთა დიდი ნაწილი, რის შედეგადაც მკვეთრად შემცირდა მარგანეცის ამოღება.

ძალზე აუტანელი იყო წარმოებაში ჩაბმულ მუშათა პირობებიც. მუშებს უხდებოდათ ჯგუფურად ცხოვრება ყოველგვარ სანიტარიას მოკლებულ ქოხმახებში. მათ ვერ აჟამყოფილებდათ ჯერ კიდევ ომის წინა პერიოდში კერძო მრეწველთა მიერ აწეებული ყაზარები.

ჭიათურის მალაროს მუშები დამცირებასა და ახლზე ადგებას განიცდიდნენ მესაბაროეთა მხრივ. მათ ატყუებდნენ ეპკრობის დროს, წონა-ზომისადაც ამუშავებდნენ 12-14 საათს. არ იყო წესრიგი თვით მალაროებში. ანტიპიგიენური მღვდამარეობის მსხვერპლი ხდებოდა შრავალი მუშა.

მენშევიკებს არაერთხელ განუცხადებიათ, რომ ისინი მუშების ინტერესებს იცავენ, მაგრამ ეს იყო ლტონი სიტყვები, ცარიელი ფრაზები, საქმით ბურჟუაზიის პოზიციებზე იდგნენ და ყოველ წუთს მუშათა კლასის პოლიტიკურად დასუსტებაზე ფიქრობდნენ. კანონი მსაათიან სამუშაო დღის შემოღების შესახებ ჭალაღზე დატოვეს და განკარგულებასაც კი სცემდნენ, რომ ვინც მსაათიან სამუშაოს მოითხოვდა, გაეყარათ სამუშაოდან. ისინი წერდნენ: მსაათიანი სამუშაო როგორც მოხელეებისათვის, ისე მუშებისათვის თქვენს-დაწესებულებაში გაუქმებულია. ყველა, ვინც ამას არ დაემორჩილება, დაუყოვნებლივ დაითხოვეთ საშსახურადან“³.

¹ გაზეთი „სოციალ-დემოკრატია“, № 259, 1918 წ.

² საქსსრ ორცხა, ფ. 3. საქ. 180. ფურცელი 273.

შენშევეთა ასეთი განცხადებანი და თვით რეპრესიებიც კი ვერ ამიწუნებდა მეშათა კლასს. ბოლშევიკები მუშებს ჭიათურის მაღაროებში ახსნა-განმარტებას აძლევდნენ იმის შესახებ, რომ შენშევეთა დიქტატურა დაღუპვას უქადის მათ, რომ მისი მოსპობა მათ შეუძლიათ ერთიანი ძალით, შეიარაღებული აჯანყების მოწყობით.

საქართველოს მეშათა კლასი გლეხობასთან ერთად დიდი სიხარულით შეხვდა დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებას რუსეთში: იმართებოდა მიტინგები, სამარეველო ცენტრებში — თბილისში, ჭიათურაში, ფოთსა და ბათუმში. გამოჰქონდათ დადგენილებანი, რომ მხარი დაევირათ საბჭოთა ქვეყნისათვის.

ჭიათურის მაღაროს მუშები გამოვლენდნენ ამოჯავჯავისი სახელოსნოს მუშებს და მოაწყვეს გაფიცვა ოქტომბრის დამდეგს. ჭიათურის შავი ქვის მაღაროებში საყოველთაო გაფიცვა დაიწყო. ამის გამო ოქტომბერს „ოზაქომის“ სახელზე მიღებული იქნა შემდეგი შინაარსის დეკლარაცია: „დამაკმაყოფილებელი პასუხის მიუღებლობის გამო დღეს მუშებმა და მოსამსახურეებმა შესწყვიტეს მუშაობა, ქონების მიმართ თვითნებობა გამოყვებული, გაყიდული მადნის დიქტატორთა შეწყვეტილია.“

ჭიათურაში შეიქმნა საბჭო, რომელიც აქტიურად ეროვნად მწარმოებელთა და მუშათა ურთიერთობაში, იცავდა შრომის ინტერესებს. საბჭომ აქ დახმარება გაუწია მუშებს შათი მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესების საქმეში. არა მუშათა ელემენტებს არ შეუძლიათ სამუშაოზე მოეწყონ, რადგანაც ეს საქმე ახლა საბჭოს ხელშია. საბჭომ შეარჩია მეშათა ერთი მესამედი, სწორედ ისეთები, ვინც ნამდვილი მუშაა, დანარჩენი დაითხოვეს ჭიათურიდან...“¹

მაღაროს მუშებს რევოლუციის დიდი გამოცდილება ჰქონდათ მიღებული ვერც კიდევ 1905-07 წლების პერიოდში. მაშინ იმასაც კი მოადრევეს, რომ დაამხეს ადგილობრივი ხელისუფლებას. მართალია, იმ პერიოდში მაღაროები მუშათა უფრო მეტ რიცხვს მოიცავდა, ვიდრე შენშევეთა ბატონობის დროს, მაგრამ, მიუხედავად მუშათა სიმცირისა, ჭიათურის მაღაროს მუშებმა უდიდესი მუშაობა გასწიეს ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის ცხოვრებაში გატარებისათვის. როდესაც მაღაროები იხურებოდა, უშეშვარად დარჩენილნი იძულებულნი იყვნენ დაბრუნებოდნენ თავიანთ სოფელს, სადაც კიდევ უფრო ცუდი და აუტანელი პირობები ელოდებოდათ.

¹ ნ. მახარაძე სტატიების კრებული: სოც. რევოლუციის გამარჯვება საქართველოში გვ. 72 1957 წ.

ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებამ უდიდესი გამარეველოვნებელი გავლენა მოახდინა სოფლებზე. ჭიათურის რაიონის მშრომელებმა მოაწყვეს მიტინგი, სადაც ასეთი დადგენილება გამოიტანეს: ეკრას, 14 იანვარს ჩვენ, მთელი ჭიათურის რაიონის ჯარისკაცთა წარმომადგენლები, შევიკრიბეთ და დავადგინეთ შემდეგი:

„რუსეთის დღევანდელი მთავრობა — ეს არის მუშების, გლეხებისა და ჯარისკაცთა მთავრობა. ჩაგრულმა ხალხმა პირველად იხილა მთელი რვა თვის განმავლობაში ნამდვილი მისი ინტერესების გამოშხატეული ორგანო, ამიტომ მას აღტაცებით ვეგებებით და აღფრთქვამით, რომ სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე ვიბრძოლებთ ყოველგვარი კონტრრევოლუციის წინააღმდეგ, რომელიც მის დასაზარებელ იქნება მიმართული“¹.

1917 წლის მაისს სახზრის რაიონში, (სოფელ არგვეთში) ფრონტიდან დაბრუნებულმა ჯარისკაცებმა მოიწვიეს კრება, სადაც დასვეს საკითხი შენშევეთა კომისრების სამუშაოდან მოხსნის შესახებ, გამოიტანეს დადგენილება, რომ კომისრად დანიშნულიყო ხარშილავი, შექმნეს სამხედრო რევოლუციური შტაბი და მის ხელმძღვანელად იირნის ფრონტელ ბოლშევიკი ბაგრატ ხედელოძე.

1918 წელს, როგორც მაშინდელი პრესიდან ჩანს, ბაგრატ ხედელოძე ყოფილა აჯანყების ხელმძღვანელი. „სახზრის აჯანყების მთელი პერიოდის განმავლობაში აჯანყებული გლეხობის რევოლუციური რაზმებს მეთაურობდნენ ბაგრატ ხედელოძე, ტერენტი კვამლავი, სანდრო მეცხარიშვილი და სხვა...“² ეს გვარები გვხვდება სხვა ვახუთებშიც.

მოტანილი მასალები საშუალებას იძლევა დავასკვნათ, რომ სამხედრო რევოლუციური შტაბის უფროსი ყოფილა ბაგრატ ხედელოძე, რომელიც იმდროინდელ პრესაში დასახელებულია; როგორც აჯანყებულთა რაზმის ხელმძღვანელი. უნდა აღინიშნოს, რომ შენშევეთა სინამდვილეს მალაღდნენ და არავითარ შემთხვევაში არ დაწერდნენ, რომ სახზრეში არსებობდა სამხედრო რევოლუციური შტაბი. ისინი ყოველ გამოსვლას უწოდებდნენ ხელგზნერს, ბანდიტურსა და ყაჩაღურს, სახზრის იღებთა აჯანყებას კი ნაციონალური გამოსვლაც უწოდეს, იმ ბრალდებით, თითქოს ისებმა ააპარეს იმერეთი და ქუთაისზე თავდასხმასაც აიპრებდნენ.

სახზრის რაიონში სამხედრო რევოლუციურ-

¹ გაზეთი „ბრძოლა“, № 25, 1918 წ.

² გაზეთი „ერთობა“, № 294, 1918 წ.

მა შტაბმა ფართო საავტორიტეტო-პროპაგანდისტული მუშაობა გააჩაღა, სამხედრო ქვეშტაბი შეიქმნა რაიონის ყველა სოფელში.

მენშევიკებმა მოიწვიეს სახმების რაიონში ფრონტიდან დაბრუნებულთა თათბირი და მოითხოვეს, დაეყოვნებლად გადაეკათათ მთავრობისათვის ფრონტიდან გამოყოფილი იარაღი და ტანსაცმელი. თათბირის მონაწილე იყო ბავრატ ხვედელიძეც, რომელმაც აღნიშნული საკითხის დღის წესრიგიდან მოხსნა მოითხოვა. მან თათბირის მონაწილეებს განუმარტა იარაღის მნიშვნელობა, გაუანალიზა არსებული მდგომარეობა და სხვა. მის გამოსვლას მხარი დაუჭირა თათბირის ყველა მონაწილემ. მენშევიკებმა მიზანს ვერ მიაღწიეს.

1918 წლის 14 იანვარს მენშევიკი ვალკო კუდელი 34 კაცისაგან შედგენილი რაზმით შეიჭრა სახმების რაიონში, გადასწვა რამდენიმე სოფელი და ბ. ხვედელიძე და ი. კესარელი დააპატიმრა. ამ ამბავმა ძალიან ააღელვა რაიონის მკვიდრნი, რომელთა ზეგავლენით მენშევიკები იძულებული გახდნენ, გაეთავისუფლებინათ დეპატიმრებულნი.

რაიონის დარბევა-აწიოკებამ უფრო მეტი ბიძგი მისცა მოქმედებისათვის რევოლუციური შტაბის ხელმძღვანელობას, რომელმაც საჭიროდ სცნო, კონკრეტული ღონისძიებანი შეემუშავებინა. 1918 წლის იანვარში შტაბმა მოიწვია კრება სახმების ეკლესიის ეზოში, სადაც გამოიტანეს დიდგენილება, რომ მენშევიკებს ჯარისკაცთათვის ჩამორთმეული ტანსაცმელი და იარაღი, უკანვე დაებრუნებინათ. მათ მოითხოვეს, აგრეთვე, რომ განხორციელებულიყო ყველა ის დეკრეტ, რომლებიც მიიღო საბჭოების ჩრდილოდად რუსეთის მეორე ყრილობამ. კრების შემდეგ კიდევ უფრო მეტად გამაღეს ბოლშევიკებმა საავტორიტეტო მუშაობა. გლეხობას უმხმობებდნენ ყურადღებას მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენების მიმართ. განსაკუთრებით მიუთითებდნენ რუსეთის ამბეზზე.

საქართველოს მშრომლები კარგად გრძნობდნენ საქართველოს რუსეთისაგან მოწყვეტით გამოწვეულ უხედურებას. ქართველმა ხალხმა იცოდა, რომ რუსეთთან ისტორიული გადაკლებლობით დაკავშირებამ იგი ბევრჯერ გადიარინა განადგურებას, რომ ქართველმა ერმა შემოხვევით არ დაეკავშირა თავისი ბედი რუსი ხალხის ბედს და ახლა, როცა რუსეთის მშრომლებმა თავისუფლება მოიპოვეს, საქართველოს მშრომელნი, რასაკვირველია, უფროადიდებოდ არ ხელუდობდნენ ამ დიად ფაქტს. დიდი რუსი ხალხისაგან კვლავ დახმარებას ელიან. უარყოფდნენ მენშევიკთა მოლაპარტე პოლიტიკას და ერთბაშად აცხადებდნენ: „ჩვენ მოვდგებით, რომ შევეუბრთოდეთ ჩვენს ძმებს, რუსებს, რუსებს, რომლებსაც მენშევიკებმა ჩამოგვაშორეს“¹.

1918 წლის ივნისში ბოლშევიკების ხელმძღვანელობით გაიმართა გლეხთა დებუტატების ყრილობა, რომელმაც მოწოდებით მიმართა საქართველოს მშრომლებს: „...ამხანაჯებო! დღეს წყდება ჩვენი სიცოცხლისა და სიკეთის საკითხი. ჩვენ ან უნდა დავამხოთ მემამულეებისა და მენშევიკების ხელისუფლება და ვაიგმარჯვოთ, ან სახელგანთი და გმირული სიკვდილით დავეცეთ — სხვა გზა ჩვენ არ გვაქვს, ამხანაჯო გლეხებო, მუშებო და ჯარისკაცებო, გამოუხმებურეთ ჩვენს მოწოდებას ყოველი მახრიდან, ყოველი კუთხიდან, ყოველი სოფლიდან და, ვისაც რითაც შეგიძლიათ — თოფით, ცულოთ თუ კეტებით, დახმარება გაუწიეთ საერთო საქმეს, ბრძოლა წარმოებთ მშობნისა და ერთობის დასამართლებლად, ბრძოლა წარმოებთ მუშურ-გლეხური რევოლუციის გამარჯვებით და გვიარგინებისათვის, ბრძოლა წარმოებთ იმისათვის, რომ მთელი ძალაუფლება მუშათა და გლეხთა დებუტატების საბჭოების სახით მუშებისა და გლეხების ხელთ იყოს. ძირს მენშევიკებისა და მემამულეების მთავრობა. გაუმარჯოს მუშათა და გლეხთა რევოლუციის გაუმარჯოს საბჭოთა ხელისუფლებას ამიერკავკასიაში! გაუმარჯოს რუსეთისა და კავკასიის მუშათა და გლეხთა ერთიანობას! გაუმარჯოს რუსეთის საბჭოთა ფედერაციულ რესპუბლიკას! გაუმარჯოს სოციალიზმს!“

დუშეთის გლეხთა ყრილობის ამ მოწოდებას გამოეხმებოდნენ საქართველოს მაზრები, ვერაფერი არიოდა ვერ შეაჩერებდა მოსალოდნელ აჯანყებას. გლეხთა შეიარაღებულ აჯანყებას ამზადებდა შორაპნის მაზრის გლეხობაც.

არ გამოპირავით მენშევიკებს, რომ სახმების რაიონის სამხედრო-რევოლუციურმა შტაბმა ამ მიმართულებით გაცხოველებული მუშაობა გაშალა. მენშევიკები შეეცადნენ, მიეღოთ ზომები მათი მუშაობის ჩაშლისათვის. ამ მიზნით სახმების რაიონში გაგზავნეს ცხენოსანთა რაზმი შორაპნის მაზრის მილიციის უფროსის კ. ვაჩიხილაძის ხელმძღვანელობით, რომელმაც დააპატიმრა რამდენიმე კაცი და გლეხობას წინააღმდეგ მისცა, ყოველგვარი საბრძოლო იარაღი ჩაებარებინა რაზმისათვის. რაზმი დაბანაკდა სახმების რაიონის სადგურის ირგვლივ და გლეხობას სამი დღის ვადა მისცა იარაღის შეგროვებისათვის. ყველა სოფლის ქვეშტაბებს კი შეატყობინა, რომ მდგომარეობა რთულდება. სასწრაფოდ მოიწვია გაფართოებული სხდომა, სადაც დაადგინეს, აჯანყება დაწყებულიყო მილიციის უფროსის ვაჩიხილაძის რაზმზე თაღდასხმით და თაღარაკებ უნდა დაეკირათ მენშევიკური გვარდიის შესახედრად. ეს დიდგენილება ეცნობა ყველა სოფლის ქვეშტაბებს. გლეხობამ ამ ღონისძიებას კმაყოფილებით დაუჭირა მხარი. სახმების რევოლუციური შტაბის ხელმძღვანელობით აჯანყებულმა ლაშქარმა (28 ივნისს) ალაშქრა მუშაობის გაჩეხილად ცხენოსანთა რაზმს და მცირე წინააღმდეგობის შედეგად

¹ ვაჭეთი „ბრძოლა“, № 25, 1918 წელი.

რამი განიარაღდა. აჯანყებულებმა ხელთ იგდეს რამდენიმე შაშხანი, ვახანი და ცხენები. ვაჩიხილამე და რამდენიმე რაზმმა კი გაქცევით უშველეს თავს.

გლებომა საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ ერთადერთი გამოსავალი მენშევიეური მთავრობის დამხობაშია. ბოლშევიეური ორგანიზაციების 1918 წლის კონფერენციის რეზოლუციებში ვკითხულობთ: „... ორ-სამ თვეში ჩვენი სოფელი საგრძობლად შეიცვალა. მენშევიეებმა იქ ან უკვე დაიარაგეს უოველგვარი ნიადაგი, ან ამჟამად კარგავენ. ამასთან ერთად, ჩვენ ეხედავთ ბოლშევიეების გასაოცარ ზრდას, — თითქმის ყოველ სოფელში არსდება ბოლშევიეური ორგანიზაცია“. მენშევიეური მთავრობის მიერ შეიწირული გლებომა იარაღდებოდა; მენშევიეები თავიანთ სახალხო გვარდიას ხან ერთ მხარეში ვადანსროდნენ ხან მეორეში.

როგორც აღვნიშნეთ, მენშევიეური გვარდია ჭიათურიდან საჩხერის მიმართულებით გაემართა. ერთი ნაწილი სოფელ სარკეში ამოქმედდა, მეორე ნაწილი კი ქორეთისაკენ გაემართა, ბრძოლით გაიარა სოფელი ჯალაურთა და არტილერის ცეცხლი დაუშინა საჩხერის „მოდინაზე“ — ციხეს. ბრძოლა 12 საათს გაგრძელდა. საშხედრო-რევოლუციურმა შტაბმა მოახერხა, ამ ხნის განმავლობაში შეენარჩუნებინა გამაგრებული პოზიცია, მაგრამ მოწინააღმდეგეთა ძალამ აიძულა, დაეტოვებინა ეს პოზიცია, რევოლუციური გლებომა ბრძოლით იხვედა უკან. საშხედრო-რევოლუციურმა შტაბმა გაათვალისწინა გვარდიის იერიშები და შოახდინა ძალების დაჯანყება, დაუო ასეულუბად და გამოყო მათი ხელშეწყობის გზები. შტაბმა დაიწყო რაიონებში მოძილიზაცია, აჯანყებულთა დასახმარებლად.

აჯანყების ერთ-ერთი მონაწილე ექვთიმე ლაზარეს-მე კვამლაძე, სკაპ წევრი, კოლმუერტენე, აღნიშნავს, რომ ჩვენს აჯანყებას ეხმარებოდნენ ოსები ისეა ხარბოვის ხელმძღვანელობით. თქმა იმისა, რომ ოსები აწიოკებდნენ ჩვენს სოფლებს, ტყუილია, ამას მხოლოდ მენშევიეები ავტყუებდნენ. ოსები ჩვენთან ერთად თავკანწირულად იბრძოდნენ. უფრო მეტიც: როდესაც ჩვენ მენშევიეური გვარდიაში შემოვიტარა, ოსეთში გადავიდით აჯანყებულთა დიდ რაზმში. მათ ჩვენ მივვიღეს, როგორც ძმები, გვეუბნებოდნენ, ბინები მოგვცეს და პატივისცემით გვაქცეოდნენ.

აჯანყებულმა გლებომამ მოახდინა თავისი ძალების მოძილიზაცია და უეტრად განახორციელა თავდასხმა მენშევიეურ გვარდიაზე სოფელ დარკეთისა და საჩხერეს შუა, დაეტუნე აგრეთვე სოფლებს: საიანეს ჩიხის, ორღულს, იმარწინდას. ეს იყო მოლოდინად გვარდიისათვის და ვერ წარმოედგინათ მომავალი შეტაკება აჯანყებულთა მხრიდან. გვარდიამ დაინაკლისი განიცადა. საშხედრო მინისტრი, მენშევიეუი გიორგაძე აღმფოთებული იყო ამ მდგომარეობით. მისი ბრძა-

ნებით ლანჩხუთიდან სასწრაფოდ გაიხზავენა ქვემეხებითა და ტყვიამტრქევეებით შეიარაღებული 50 კაცი, გამხეციებული გვარდია კი რწმობდა არც მოხეციებულსა და არც ბავშვებს. გვარდიის წევრებმა მხეციერად მოკლეს 90 წლის მოხეციებული მხა ქუსოშვილი. სოფელ სივანეში დააბატმირეს დიპტრი კვამლაძე, გააშვილეს, ხეზე მიაკრეს, და, კონდახებით ნაცემს, ესეც კი არ აქმარეს და თვალწინ სახლ-კარი გადაუწვეს. მენშევიეების „სახალხო“ გვარდიის მიერ ჩადენილი ასეთი ბერიი მავალითის მოტანა შეიძლება.

გვარდია ახალ-ახალი ძალით უტყედა საჩხერის რაიონის სოფლებს და არაიის და არაფერს ინდობდა, სოფელი ჩიხა არტილერისა და ტყვიამტრქევის ცეცხლში გაახვია და მთლად გადაწვა. ვახუთი „სოკიარა-დემოკრატო“ აცხადებდა ცნობას: „ზარბაზნებმა და ტყვიამტრქევეებმა კარგი დასმარება გაგვიწიეს“. ამ „დასმარებას“ აჯანყებულები, რასაკერაველია, მთლომდე ვერ გაუმტუნდნენ და უკან იხვედნენ.

რევოლუციური შტაბი საჩხერიდან სოფელ ჩიხაში იქნა გადატანილი, კამანძის ბინაზე. გამხეციებულმა გვარდიის ცეცხლმა აქაც უწია და შტაბმა კვლავ გადაინაცვლა სოფელ ჭილაში. აჯანყებულები სრული წესრიგით იხვედნენ უკან. მენშევიეური მთავრობის მხეციური მოქმედებით აღფრთოვანებულმა რევოლუციურმა შტაბმა მოწოდებით მიმართა საჩხერეში მოქმედ ე. წ. „სახალხო“ გვარდიის შტაბს.

გლებომა რევოლუციური შტაბის მიმართვის „სახალხო“ გვარდიის შტაბმა მხოლოდ ზარბაზნებისა და ტყვიამტრქევისა ცეცხლით უნასტვია. აღშფოთდნენ მენშევიეები. მათი წარბიანდგენელი ფხაკაძე „ოაგეიძე“ დელეგატების შეწყობისაკე კი ლამობდა. მან განუტყადა, რომ აჯანყებულებმა იარაღი დუყარონ, დიშლონ და სახლებში წაიღიდნენ. ვადას იძლეოდა 11 ივლისამდე და თუ რევოლუციური შტაბი 11 ივლისს 5 საათამდე ამ წინადადებას არ განახორციელებდა, თეთიმოქმედებას გამოწვევად მიიღებდა და დაიწყებდა საშხედრო წინსვლას, რაც კიდევ უფრო მეტ სასჯელსა და მწუხარებას მოუტანდა წესიერებისა და თავისუფლების „მტერს“.

მოლოდინულმა იერიშებმა თავზარი დასცა მენშევიეებს, რომელთაც ულტიმატუმის დაცვლის შედეგად ბრძოლა შეწყვეტილი ეგონათ. აჯანყებულებმა სწრაფთ ტემპით შეუტრეს გვარდიას.

იშხელის გაციოვებული ბანაკი არ ინდობდა აჯანყებულებს. მან გახსნა არტილერისის ცეცხლი და მოწინააღმდეგეი იძლეული გახადა, უკან დაეხიით. მენშევიეები განუწყვეტლად უშენდნენ ზარბაზნების ცეცხლს სოფლებს: ჩიხას, ორღულს, საკიხიას, სპეთს, საიანეს, არგვისს, ქორიელს, გორისს და სხვ. მენშევიეური ნაწილებს მაქსიმალურად შეიარაღებულმა ძალებმა აჯანყებულები იძლეული გახადეს.

დაეთმოთ მოპოვებული წარმატებანი და კვლავ მომავალი გამარჯვების იმედით მთებს შეხიზნოდნენ.

აჯანყებულნი ვეღარ უძლებდნენ არტილერიისა და ტყვიამფრქვევის ცეცხლს, რის გამოც დატოვეს ბრძოლის ველი და ნაწილი გადავიდა სამხრეთ ოსეთში, ნაწილი კი შეეხიზნა ტყეს, საიდანაც პარტიზანული ომი უნდა ეწარმოებინათ.

სახერის გლეხთა აჯანყება სრულ ერთ თვის, 28 ივნისიდან — 28 ივლისამდე, გაგრძელდა. მენშევიკებმა გააუქმეს სახერის რაიონის გლეხების საბჭოები და მოაღიწეს ისევ ყოფილი პოლიციელები და ოფიცრები.

მენშევიკებმა გვარდიამ დღე ზიანი მიყენა სახერის შრომელებს. დაწვეს 45-ზე მეტი სახლი, ადგილზე განაჩინეს გამოუტანლად სამხედრო-საველე სასამართლოს ძალიან დახარბიერს 21 კაცზე მეტი, ციხეებში გაგზავნეს 80-მდე, ბრძოლაში დაღუპულთა, დაჭრილთა და დამახინჯებულთა რიცხვი ხომ საგრძნობი იყო...

შორაპნის მაზრის მუშათა და გლეხთა გამოცხადება 1917 — 1918 წლებში დამარცხდა, მაგრამ დამარცხებულნი მორალურად არ დაცემულან, მათ სწამდათ, რომ ბოლშევიკების ზღვრულად ენელებით საბოლოოდ მაინც გამარჯვებდნენ.

„1918 წლის მაისის უკანასკნელ რიცხვებში საოლქო კომიტეტმა მიიღო გადაწყვეტილება, რომ თავისი მოქმედების დერჟი ჩრდილო კავკასიაში გადაეტანა, თბილისში კი დაეტოვებინათ მხოლოდ ბიურო, უმთავრესად, კავშირის დაქვარის მიზნით. თანახმად ამ დადგენილებისა, მაისის დამლევს თუ ივნისის დამდეგს სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა გზით ჩრდილო კავკასიაში გადავიდნენ საოლქო კომიტეტის შემადგე წევრები: ნაზარეტაი, ლეშმაძე, შაბარაძე, ცინცაძე, შრავინი, ქეთთარაძე და თოდარი. თბილისის ბიუროში დატოვეს მ. ცხაკაია და კასიანი. მამია ორბელიანი და მ. ოკუჯაია ამ დროს უკვე დაჭერილი იყვნენ ქუთაისის ციხეში. საოლქო კომიტეტის დანარჩენი წევრები — შაუშიანი და ჯაფარიძე ბაქოში იმყოფებოდნენ“¹.

ქართული კომუნისტების მიზანი, რომ ჩრდილო კავკასიიდან დახმარებას გაუწევდნენ საქართველოს აჯანყებულ მეშებსა და გლეხებს,

არ გამართლდა, ვინაიდან ჩრდილოეთ კავკასიაში საფრთხეში შეიქმნა საბჭოთა ხელისუფლება, ასეთი ვითარება გაგრძელდა 1919 წლის თებერვლამდე, და ამან განსაზღვრა 1918 წლის აჯანყების ბედი.

უნდა აღინშნოს, რომ 1918 წლის აჯანყებები არ წარმოადგენდა აჯანყების ერთიან რგოლს. აჯანყებები ხშირად ხდებოდა სხვადასხვა რაიონში, სხვადასხვა დროს, არ იყო კონტაქტი მაზრებს შორის. ამიტომ მენშევიკური მთავრობა, უცხოელი იმპერიალისტების ხიმტებზე დაყრდნობით, იოლად აქრობდა აჯანყებებს. უფრო მეტიც: აჯანყებულები ძალზე ცუდად იყვნენ შეიარაღებულნი, არ გააჩნდათ საომარი მასალა, არ ჰქონდათ არც ერთი ზარბაზანი, ტყვიამფრქვევი, მაშინ როცა მენშევიკური „სახალხო“ კავადია მაქსიმალურად იყო მოთარაღებული. თედე მეტიც: მენშევიკებმა მთავრობამ საქართველოს ზოგიერთ რაიონში გლეხთა შეიარაღებული აჯანყების ჩასაქრობად გამოიყენა გერმანელი იმპერიალისტების თვითმფრინავები.

მენშევიკებმა მთავრობამ ვერ გადაჭრა მუშათა საყიბი, მუშათა მოთხოვნა სამუშაო დღის შემკირების შესახებ კვლავ განუხორციელებელი დარჩა.

მენშევიკებმა მთავრობამ ვერ მოაგვარა აგრარული საყიბი, რომლის გადაჭრით დინტერესებული იყო უმწიფო დარჩენილი გლეხობა. მენშევიკებმა მიწის შესახებ მრავალი დადგენილება გამოიტანეს, მაგრამ გლეხობას მაინც არაფერი მიუღია, პირიქით, ამ დადგენილებით შემამოღულები ისევ ძველ პრივილეგიურ პირობებს ინარჩუნებდნენ.

მართალია, 1917 — 1918 წლების გლეხთა აჯანყებანი დამარცხდა, მაგრამ ეს დამარცხება არ იყო მორალური. გლეხობა აყენებდა საყიბს ახალი შეიარაღებული აჯანყებისათვის და ახალ გამოსავალს იმაში ხედავდა, რომ მტკიცე კავშირი შეეკრა სოციალისტურ სახელმწიფოსთან, დიდ რუსეთთან, შეეკავშირებინა თავისი ძალები და ხელსაყრელ პირობებში დაემშო მენშევიკური მთავრობა. ეს მართლაც ასე მოხდა.

წელს ქართველმა ხალხმა საზეიმო ვითარებაში აღინშნა თავისი ეროვნული დღესასწაული — საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების 38-ე წლისთავი. 38 წლის წინათ, 1921 წელს 25 თებერვალს, საქართველოს შრომელებმა კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით, დიდი რუსი ხალხის ძმური დახმარებით დაამხეს ინგლის-ამერიკის იმპერიალისტთა მოსყიდული მსახურების — საძლეველ მენშევიკების ბატონობა და დაამყარეს საბჭოთა ხელისუფლება, რის შედეგად ქართველი ხალხის ცხოვრებაში დაიწყო ახალი ერა.

¹ ფ. შაბარაძე — საბჭოები და ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლებისათვის საქართველოში, გვ. 160.

ამიერკავკასიის მომემ ხალხთა მემობრუდ ოჯახში

ამიერკავკასიის ხალხები მსოფლიოში ყველაზე უძველეს კულტურულ ერებს წარმოადგენენ. ეს ხალხები საუკუნეთა მანძილზე აწარმოებდნენ ბრძოლას შინაგან მხაგერელებსა და გარეშე დამპყრობელთა წინააღმდეგ, მედგრად იბრძოდნენ თავისუფლებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის. მერამ მათი საბოლოო განთავისუფლება დაგვირგვინდა მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ.

დიდი ოქტომბრის სოციალისტურმა რევოლუციამ, რომელსაც ხელმძღვანელობდა კომუნისტური პარტია, მისი ბრძენი ბელადის ვ. ი. ლენინის მეთაურობით, დაამსხვრია რა მსოფლიო იმპერიალიზმის ბოროტები, ახალი ერა შექმნა კაცობრიობის ისტორიაში — ერა კპიტალიზმის განადგურებისა, სოციალიზმისა და კომუნისმის გამარჯვებისა, შექმნა რეალური შესაძლებლობა განაპირა, დაჩაგრული ხალხების, ევგროფოდებული „ტუზემკების“ განთავისუფლებისათვის ექსპლოატორებისაგან და მომე რუსი მეშებისა და უღარბეს გლეხების გამარჯვების გამოკლილების საფუძველზე, ახალი სოციალისტური წყობილების დამყარებისათვის. ამიერკავკასიის მშრომელები, მათი მორგანისზედელი ბოლშევიკების მეთაურობით, მზურვალედ მიესაღმნენ რუსეთში მომდარ სოციალისტურ რევოლუციას და აქტიურად ჩაებნენ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისათვის ბრძოლაში.

საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ მებრძოლ რუს თეთრგვარდელთა ხროვას მჭიდროდ დაეკავშირდნენ ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური პარტიები: სომეხი დამნაკები, ქარაველი მენშევიკები და აზერბაიჯანელი მუსავატისტები რომლებმაც ანტანტის კარნახით 1917 წლის ნოემბერში თბილისში, ნაცლად რეაქციულ ამიერკავკასიის საგანგებო კომიტეტისა, შეაკოწიწეს კონტრრევოლუციური ამიერკავკასიის კომისარიატი, ხოლო 1918 წლის 10 თებერვალს ჩამოყალიბდა ამიერკავკასიის სეიმი, რომელიც რაზმავდა ამ კუთხის ანტისაბჭოთა ძალებს. იმავე წლის მისში დაიშალა ყბადაღებული სეიმი და გერმანულ-თურქი ოკუპანტების „ლოც-ვაკურიბეთი“ ჩამოყალიბდა საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის „დამოუკიდებელი“ მარიონეტული რესპუბლიკები.

სომხეთის მშრომელებმა კარგად იცოდნენ, რომ მხოლოდ საბჭოთა რუსეთს შეეძლო ვადაერჩინა ისინი თურქეთის, ამიერკავკასიის

მონობისაგან, ვაეთავისუფლებინა დამნაკური წამებისაგან. საბჭოთა აზერბაიჯანის მაგალითმა ნათლად დაანახა სომხეთის მშრომელებს, რომ ერთადერთ გზას ყველა დაჩაგრული ხალხის თავისუფლად და დამოუკიდებლად არსებობისათვის წარმოადგენს საბჭოთა რუსეთის მშრომელებთან მშერი კავშირი. ამ მიზნით, რკპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის დახმარებით „სომხეთის კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტი აძლიერებს პოლიტიკურ შემოაბას სომხეთის მშრომელ მასებს შორის: ყველგან იგრობონდა მთავრობის საწინააღმდეგო განწყობილება. სომხეთის კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტი, რომელიც უხვად სარგებლობდა მომე კომუნისტური პარტიების დახმარებით, უფრო დიდი რწმენით და ვაბუდულად რაზმავდა მშრომელ მასებს ყველაჯურის მტრთა შესაშურსადად.

რუსურ, ასრულდება რა სომხეთისა და საქართველოს თხოვნას შინაურ და გარეშე მტრებთან ბრძოლაში დახმარების შესახებ, მზად იყო ყოველნაირად შეეწყო ხელი რევოლუციური მასებისათვის, რათა დამყარებულიყო საბჭოთა ხელისუფლება სომხეთისა და საქართველოში. ამ მიზნით 1920 წლის ნოემბრის პირველ რიცხვებში, რკპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის დაავლებით, ბაქოში ჩამოდის ვ. ბ. სტალინი. ნოემბრის მეორე ნახევარში სომხეთის ხალხისადმი დახმარების აღმოჩენის შესახებ საკითხი განიხილა აზერბაიჯანის კპ (ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა, რომელმაც მიიღო, დადგენილება ვავზავნილიყო სომხეთში წარმომადგენელი იდგილობრივ კომუნისტური ორგანიზაციებისადმი დახმარების აღმოსაჩენად.

სომხეთში ვანუხრედა იზრდებოდა რევოლუციური მოძრაობა. დამნაკური მთავრობას აღმავფოთებული ცნობები მისდიოდა არარტის გუბერნატორისაგან, ნორბაიბეთის, დილიგნის, ეწმისინის, ზანგეზურის მახრების კომისრებთან კომუნისტური მოძრაობის ვაძლიერების, სალდათების დეზერტირობის, ოფიცრების „ღალატის“, დამწეულ ლტოლვილთა ენერგიული პროტესტისა და გლეხთა სისტემატური ვამოსვლების შესახებ. დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის სამი წლისთავთან დაკავშირებით აღექსანდროპოლის, კარაკლისის სანაინის რკინიგზის მუშა-მოსამსახურეებმა მოაწყეს დემონსტრაცია. ყველგან ხდებოდა მუშებისა და გლეხების ვამოსვლები.

სომხეთის აჯანყებულმა მშრომელმა მასებმა, პირველ ყახახის ამბოხებულ ბოლტან ერთად,

რომელიც შედგებოდა 1200 კაციდან, კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით. 1920 წლის 29 ნოემბერს ყარაჯანსარაში (ახლანდელი იფეანი) აღმართეს რევოლუციის დროშა, გამოაცხადეს დამხობილად დაშინებული მთავრობა და ჩამოყალიბდა სამხედრო-რევოლუციური კომიტეტი, რომელმაც აღიარა საბჭოთა ხელისუფლება სომხეთში.

დაშინების მილიციის პოლი იფეანში გადავიდა აჯანყებულთა მხარეზე, ხოლო ნუცუბედავად გადმოსროლილა დაშინებული სამხედრო ნაწილებმა უარი განაცხადეს საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლაზე. აჯანყებულთა მიერ დილიჯანის დაკავების შემდეგ, 1920 წ. 30 ნოემბერს სამხედრო-რევოლუციურმა კომიტეტმა დებეშით აცნობა რსდსრ კომისარათა საბჭოს თავმჯდომარეს ე. ი. ლენინს აჯანყებულთა „პირველი დარტყმის“ შესახებ და სთხოვა დახმარება სომხეთის მშრომელი მასების რევოლუციურ წარმატებათა განსამტკიცებლად.

1920 წ. 2 დეკემბერს ე. ი. ლენინი თავის საპასუხო დებეშით მიესალმა... იმპერიალიზმის წაგვისასაც განთავისუფლებულ მშრომელ საბჭოთა სომხეთს¹. რსდსრ მთავრობამ მიიღო ზომები აჯანყებული სომხეთის ხალხისადმი ეკონომიური და სამხედრო პოლიტიკური ეფექტური დახმარებისათვის. რსდსრ მთავრობის შიითეთებით, წითელმა არმიამ თავისი მსლაერი ხელი გაუწოდა დასახმარებლად სომხეთის ხალხს. დაიწყო თურქი ოკუპანტების, ამერიკანგლის იმპერიალისტებისა და საბჭოთა სომხეთის სხვა მტერთა წინააღმდეგ ბრძოლის დამამთავრებელი ეტაპი. სომხეთის მშრომელთა ყველაფერს სხარტულად ეგებებოდნენ წითელი არმიის ნაწილებს. 1920 წ. 2 დეკემბერს ერევანში დაიდო ზელშეკრულება რსდსრ-სა და საბჭოთა სომხეთის შორის მისი დამოუკიდებლობის ცნობის შესახებ. ეს იყო უპარესად დიდი მნიშვნელობის აქტი, რამაც ნათელყო მთელი მსოფლიოსის წინაშე ძლიერდებოდა საბჭოთა პრესისთვის, რომელმაც დახმარება აღმოუჩინა სომხეთის ხალხს და აღიარა მისი თავისუფლება და სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი. გაიღო საპრობოლეთო კარები და თავისუფლება მიენიჭათ იქ დაწყებული ტესალებს— მისი აჯანყების გმირებს და სხვა პოლიტპატიმრებს.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება სომხეთში შესაძლებელი გახდა რუსეთში დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების მეშვეობით. უბრუნველყოფილი იქნა სომეხი ხალხის ეროვნული განახლება, მშვიდობიანი შრომა და დამოუკიდებელი ცხოვრება. „დაე, იყოდეს ყველამ, ვისაც გუთუნის, — წერდა „პრავდაში“ 1920 წ. 4 დეკემბერს ი. ბ.

სტალინი, — რომ ეგრეთწოდებული სომხეთის „პრობლემის“ გადაჭრა, რომლის გარეშეცხადეს იტებდნენ იმპერიალისტური დამპყრობლების მცდელები, შეძლო მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლებამ¹.

საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვება სომხეთში ნიშნავდა მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეების ზეიშს. პროლეტარულ ინტერნაციონალიზმის ერთგულმა სომეხმა ხალხმა თავისი ბედი მკიდროდ დაუკავშირა დიდ რუს ხალხს და სხვა საბჭოთა რესპუბლიკის მოძვე ხალხებს. განხორციელდა სომეხი ხალხის საუკუნეობრივი ნატურა. საბჭოთა ხელისუფლებამ სომხეთში, კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით, გახსნა ახალი ერა სომხეთის ხალხის ისტორიაში, ხალხისა, რომელიც დადგა სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობის გზაზე.

ახლავარდა საბჭოთა სომხეთში მიიღო მეტად მძიმე შეშვიდროება. მან დაიწყო თავისი საქმიანობა ნანგრევებზე, თითქმის გავერანებულ, ცარიელ ადგილზე, გადაბუგული ქალაქებისა და სოფლების ფერფლზე უნდა აშენებულიყო ახალი ცხოვრება და სომხეთის ხალხის შეოქმედებითი ძალები დამდგარიყო სოციალიზმ-კომუნისმის გზაზე. საბჭოთა სომხეთის წინაშე მთელი სივრცე-სივრცით წამოიჭრა შინაური ცხოვრების მოწესრიგების საკითხები, რომლებიც მოითხოვდნენ დაუყოვნებლივ გადაჭრას.

სომხეთში საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცებისათვის საჭირო იყო აგრეთვე ურთიერთობის მოგვარება თურქეთთან, რომელიც მოითხოვდა დამხობილ დაშინებულ მთავრობისთან აღქმანდრობოლში დადებული ზელშეკრულების შესრულებას. თურქეთში მხოლოდ ფორმალურად ცნო საბჭოთა ხელისუფლება სომხეთში, სინამდვილეში კი ის ძალზე თითონებობდა მის მიერ სომხეთის დაპყრობილ რაიონებში, საიდანაც როგორც სამხედრო ტყვეებს ერეებოდა თურქეთის დასაღელურ რაიონებში, მოცვა-ქლებს შემდეგ გადარჩენილი სომხეთის მშვიდობიან მოსახლეობის ნაწილს. ამავე დროს, თურქეთის საოკუპაციო ორგანოები, თავისი ანტისაბჭოური პოლიტიკის შესაბამისად, ბლომად გზავნიდნენ თავის აგენტებს ამიერკავკასიის სხვადასხვა რაიონში კონტრრევოლუციურ აჯანყებათა ორგანიზაციისათვის. ამერიკან-ინგლისის იმპერიალისტების შთაგონებით წარმოებდა ანტისაბჭოური პროპაგანდა ნიხიევანსა და აღქმანდრობოლში, მასთან თურქეთი ყოველგვარ დახმარებას უწევდა სულ-ხორციანად გაყოტრებულ დაშინებულ და მუსსაგატის ტებს.

კომუნისტური პარტია, საბჭოთა ხელისუფლება დიდ ყურადღებას აქცევდნენ სომხეთსა და თურქეთს შორის გაშფავებული ურთიერ-

1 ე. ი. ლენინი, თხ., ტ. 31, გვ. 409.

1 ი. ბ. სტალინი, თხ., ტ. 4, გვ. 414.

თობის მოგვარებას. საბჭოთა მთავრობამ მაშინვე გადაჭრით განაცხადა, რომ მისი საგარეო პოლიტიკა მკვიდროდ არის დაკავშირებული ამიერკავკასიის ხალხთა ინტერესებთან. ხალხებისა, რომლებმაც დაამხეს მათთვის საქმეველი მთავრობები და დადგნენ სოციალისტური განვითარების გზას. რუსურ მთავრობამ ენერგიული პარტესტი განუცხადა თურქეთს რომელსაც მოსთხოვა ძალადობის შეწყვეტა სომხეთის ხალხის მიმართ და მასთან შევიდოდა იანი ნორმალური ურთიერთობის დამყარება. საბჭოთა რუსეთი თანმიმდევრულად იცავდა სომხეთის ინტერესებს. მაგრამ დაშნაკები სომეხი ხალხისათვის ამ ხელსაყრელ მომენტებშია შეუკადნენ, ჩვენ უნდა და დეტალიზებინათ ისტორიის ხალხი და იარაღის საშუალებით ხელახლად ჩაეგდოთ ხელში ძალადუღეობა. დაშნაკებმა საიდუმლოდ ჩამოაყალიბეს შაბუაისტების შეიარაღებული ბანდები კრახულავეში, ზანგი ბასარში, ნორკში, ზანგეზურში. ეს ბანდები მკვიდროდ იყვნენ დაკავშირებული დაშნაკების ყოფილ პრეზიერ მინისტრ, ერვანში ჯერ კიდევ თავისუფლად დარჩენილ ავანტიურისტს ერაციანთან, რომლისგან ლებულობდნენ ოპერატიულ მითითებებს და ეშხადებოდნენ აჯანყებისათვის. დაშნაკები ახდენდნენ ტერორისტულ აქტებს პარტიული და საბჭოთა მუშაების წინააღმდეგ, აწყობდნენ მთელ რიგ პროვოკაციებს და ა. შ.

მაგრამ ასეთი მდგომარეობის მეტი ბტანა უკვე აღარ შეიძლება. რკ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მითითებით, მიღებული იქნა ზომები წითელი არმიის სომხური ნაწილების უცხოელ მუშაობისაგან გასაწმენდად, გამოიგზავნა გამოცდილი კადრები სომხეთში პარტიული და საბჭოთა ორგანოების გასამტკიცებლად. ამ დროს რესპუბლიკაში ჩამოდიხ კომუნისტური პარტიის ცნობილი მოღვაწე გ. ათარპიანი, რომელმაც დიდი მუშაობა ჩაატარა საბჭოთა სომხეთში მტრულ მოქმედებათა აღსაკვეთად. მაგრამ დაშნაკები იხტიბარს მაინც არ იტყხდნენ და განაგრძობდნენ შხადებას კონტრრევოლუციური გამოსვლებისათვის.

ანტანტის წარმომადგენლები ცდილობდნენ შეექმნათ მხარე რევოლუციის წინააღმდეგ დაშნაკებისა და მენშევიკების ბრძოლის საერთო ფრონტი, სასტიკად იღვენებოდა მუშებისა და გლეხების რევოლუციური გამოსვლები. ამიერკავკასიაში ინგლისის უმაღლესმა კომისარმა ლუკამ განუცხადა დაშნაკების პრემიერ-მინისტრს „ახლანდელი პოლიტიკური მომენტი მოითხოვს მოხდეს შეთანხმება ქართველებთან „ნეიტრალ ზონის“ საკითხის შესახებ მაინც. ეს რაიონი შეტად სამიშა ბოლშევიკური მოძრაობის თვალსაზრისით“.

ხელმძღვანელობდნენ რა რკ (ბ) ცკ კავკა-

სიის ბიუროს დირექტორებით, საქართველოს კომუნისტური ორგანიზაციები 1921 წ. იანვარში ენერგიულად აშხადებდნენ ნიადაგს რევოლუციური მასების შეიარაღებული გამოსვლებისათვის, რათა დაემოხთ მენშევიკური მთავრობის საშუალებელი რეჟიმი და დაემყარებინათ საბჭოთა ხელისუფლება. რაკი ლორის შრომელები შხად იყვნენ იარაღით ხელში გამოსვლიყვნენ ამერკავკასიის, იმპერიალისტების, მენშევიკებისა და ადგილობრივ ექსპლოატატორების წინააღმდეგ, რკ (ბ) ცკ კავკასიის ბიურომ ბოლშევიკურად მოყდა ხელი ლორის მუშებისა და გლეხების აჯანყებისადმი დახმარებას. 12 თებერვალს დამის 2 საათზე ლორში გამოვიდნენ საბრძოლველად აჯანყებული რახმები. ამავე დროს, ლორის აშხადებულმა შრომელებმა მიმართეს საბჭოთა რუსეთს და წითელ არმიას თხოვნით, აღმოეჩინათ მათთვის მტერი დახმარება, რაც სასწრაფოდ იქნა შესრულებული. მენშევიკური ჯარები დაიხნენ. მათ შორის კომუნისტების იატაკქვეშ მუშაობის შედეგად საღდათები ყრიდნენ იარაღს და არ უწყედნენ წინააღმდეგობას აჯანყებულებს. 14 თებერვალს 2 საათიდან „ნეიტრალური ზონა“ გაქმნედილი იქნა და ლორში დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება.

რევოლუციურმა ტალღებმა უკვე მოიცვეს მთელი საქართველო. საქართველოს შრომელებმა, რომელთაც ხელმძღვანელობდა კომუნისტური პარტია, რუსი მუშებისა და გლეხების მავალითის მიხედვით აღმართეს აჯანყების დროს მენშევიკური მთავრობისა და უცხოელ დამპყრობლების წინააღმდეგ. საქართველოს აჯანყებულნი მუშებისა და გლეხების თხოვნით, წითელმა არმიამ მათ გაუწია მტერი დახმარება. ამებში ვითარდებოდა განსაკუთრებული სისწრაფით. მენშევიკური მთავრობა დახმობილი იქნა, 1921 წლის 25 თებერვალს საქართველო გამოცხადდა საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად. ამგვარად, საბჭოთა რესპუბლიკამ გაიმარჯვა მთელ ამიერკავკასიაში.

1921 წლის პირველ თვეებში საბჭოთა სომხეთმა განიცადა ახალი გამოცდა. ანტანტა, რომელიც დამარცხდა თავის სამ ლაშქრობაში საბჭოთა ქვეყნის წინააღმდეგ, ცდილობდა გამოეყენებინა ამიერკავკასიის ანტი-საბჭოთა ძალები და გადაექცია ის პლაცდარმად საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად. დაშნაკები კი ანტანტის დაეღებით აშხადებდნენ ნიადაგს კონტრრევოლუციური აჯანყებისათვის.

1921 წლის 13 თებერვალს, როცა ლორის აჯანყებული მასები „ნეიტრალური ზონაში“ ანადგურებდნენ მტრის ჯარებს, სწორედ ამ დღეს დაშნაკური ბანდა თავს დაესხა სოფ. კეშიშენში (ახლა სოფელი მიქოიანი), მე-11 არმიის ბატალიონს. ეს თავდასხმა წარმოადგენდა სიგნალს კონტრრევოლუციური გამოსვლებისათვის მთელ რიგ სხვა რაიონებში. დაშნაკე-

რი ბანდები დაიძრნენ ერევნისაკენ. 1921 წ. 18 თებერვალს ისინი შეიკრნენ ერევანში. სომხეთში შექმნა მეტად რთული ვითარება: დაშინების მიერ ერევნის ხელში ჩაგდებაში, საბჭოთა სომხეთის მთავრობისა და მისი წითელი არმიის ნაწილების გამარჯვებულ ნახჭევანის რაიონების ხაზზე ბლოკირებამ, კონტრრევოლუციური „სამშობლოს გადარჩენის კომიტეტის“ გამშვებულმა მოქმედებამ განსაკუთრებული რთული პირობები შექმნეს სომხეთის კომუნისტური პარტიის ბრძოლისათვის. საბჭოთა ხელისუფლება განაგრძობდა არსებობას მთელ რიგ რაიონებში, რომლებიც გააფთრებით ემბროდნენ დაშინების.

კონტრრევოლუციური გამოსვლები კავკასიის თავიერი რაიონებში, მათ შორის დაშინების თებერვლის ავანტიურაჲ სომხეთში, წარმოადგენდნენ ანტირის ფართო გეგმის ნაწილს, რომელიც მიზნად ისახავდა საბჭოთა ხელისუფლების დამხობას რუსეთში. დაშინებამ ავანტიურმა დადასტურა თურქეთის აშკარა ანტისაბჭოური პოლიტიკა საბჭოთა რუსეთის, აზერბაიჯანის და სომხეთის საბჭოთა რესპუბლიკების მიმართ¹. დაშინებამ შეიძრო კავშირი დამყარეს ქვემოლსტეხთან საბჭოების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

დაშინების კონტრრევოლუციური შეამბოხებეთან წარმატებით ბრძოლის წარმოებისათვის 1921 წლის 26 თებერვალს დიდიგანში ჩამოყალიბდა სომხეთის ჩრდილოეთის სამხედრო კომიტეტი გ. ათარბეკიანის მეთაურობით, რომელიც ხელმძღვანელობდა შეტევაზე გადასულ წილდ არმიას და ჩრდილოეთ რაიონების მშრომელთა შეიარაღებულ რაზმებს. ღირსი, კარაკისის, დიდიგანის კომუნისტური რაზმები წარმატებით აწარმოებდნენ ბრძოლას დაშინათა ბანდების წინააღმდეგ დიდიგანამაჟინის უბანზე. დაშინების მიერ დაპყრობილ რაიონებში კომუნისტური ორგანიზაციები აწარმოებდნენ იატაკქვეშ მუშაობას და რაზმებდნენ მასებს მუშერისტების წინააღმდეგ.

მალე შეიკვალა სამხედრო-პოლიტიკური ვითარება. საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისა და შენევიკების განადგურების შედეგად მე-11 არმიამ სპირის ძალები ვაგზავნა საბჭოთა სომხეთში დაშინებულ ბანდების სალიკვიდაციოდ. წითელი არმია წარმატებით ავითარებდა შეტევას დიდიგანისა და ამაჟინის მიმართულებით. მშრომელთა რაზმებთან ერთად წითელი არმიის ნაწილებმა განადგურეს დაშინებულ ბანდები და 1921 წ. 2 აპრილს ხელახლა გათავისუფლეს ერევანი. დიპლომატიური ზემოქმედების შედეგად თურქეთი იძულებული

ვარდა 1921 წ. მარტს დაედო ხელშეკრულება რუსეთის საბჭოთა ფედერატიული სოციალისტური რესპუბლიკასთან. ქვემოლსტეხის ავანტიურა დატოვეს ავტოსანდრებოლი.

საბოლოოდ გამარჯვება სომხეთში საბჭოთა ხელისუფლებამ, გადაიშალა მის ისტორიაში ახალი ფურცელი. მეურნეობის სოციალისტური სისტემის შეოხებით რესპუბლიკის მშრომლებმა საბოლოოდ იხსნეს თავი სოციალურ ჩაგრაგვასლორატისაგან. საბჭოთა სომხეთში მშრომელთა შორის დამყარდა ახალი, სოციალისტური ურთიერთობა. საბჭოთა წყობილების გამარჯვების შედეგად სომხეთის ხალხის სოციალ-ეკონომიურ ცხოვრებაში მოხდა ძირითადი ცვლილებანი. საბჭოთა სომხეთის კომუნისტური პარტიამ და მთავრობამ ენერგიულად მოკიდა ხელი რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის აღდგენას.

კომუნისტური პარტიის ბრძნული პოლიტიკის წყალობით საგრძნობლად განითარდა სახალხო მეურნეობის ყველა დარგი, რის შედეგად ზღაპრულად გაიზარდა სომხეთ ხალხის ეკონომიკა და მშრომელთა მატერიალური კეთილდღეობა. სოციალიზმის ძირითადი ეკონომიური კანონის შესაბამისად თანდათან უფრო უზრუნველყოფილი ხდება მეშუების, გლეხების და ინტელიგენციის მედმეოდ მზარდი მატერიალურ და კულტურულ მოთხოვნილებათა მაქსიმალური დაკმაყოფილება საბჭოთა სომხეთში, როგორც საბჭოთა კავშირის ყველა სხვა რესპუბლიკაში. საბჭოთა სომხეთში დიდ წარმატებას მიაღწია აგრეთვე სახალხო განათლების, ჯანმრთელობის დაცვისა და კულტურის დარგში. არსებულ 1168 მასობრივ სკოლაში 1954-55 წელს სწავლობდა 300 ათასი მოსწავლე. რესპუბლიკაშია 44 ტექნიკური, 18 უმაღლესი სასწავლებელი, სადაც სწავლობს 12 ათასი სტუდენტი. მეცნიერების გაფურჩქნა საბჭოთა სომხეთში დაკავშირებულია 1943 წელს სომხეთის სსრ მეცნიერებათა აკადემიის დაარსებასთან, რომელიც აერთიანებს მთელ რიგ სამეცნიერო-საკვლევო ინსტიტუტებსა და დაწესებულებებს. სომხეთის მეცნიერებათა ცნობილი არიან როგორც უდიდეს ალმრჩენათა აკრებიები. მათ შორის აღსანიშნავი არიან ვ. ა. ამბარტუმიანი, ა. ა. აღიხანოვი და ა. ი. აღიხანიანი, რომელთა შრომებს მიენიჭათ სტალინური პრემია. საბჭოთა ხელისუფლების წლებში მეტად განვითარდა სომეხი ხალხის ფორმით ნაციონალური, ხოლო შინაარსით სოციალისტური კულტურა და ხელოვნება.

დღეს საბჭოთა სომხეთის, აზერბაიჯანისა და საქართველოს მშრომელები, რომელთაც ხელმძღვანელობს კომუნისტური პარტია, ყოველდღიურად ზრდიან თავიანთ მიღწევებს, მთელი ჰვენი დიდი ქვეყნის ხალხებთან ერთად იცავენ მშვიდობის საქმეს მთელ მსოფლიოში.

¹ სსა, ფონდი 109, აღწერა 4, სივ. 519 ფ. 1 (კავკასიის ფრონტის 1921 წ. 12 ნოემბრის ოპერ. ცნობებიდან).

შოთა რაჰიზილი

შიღერი მარქსისა და ენგელსის კონსეფციაში

(შიღერის დაბადების 200 წლისთავის გამო)

შიღერის შემოქმედებისა და მსოფლმხედველობის, საერთოდ, ესთეტიკის ცალკეული პრობლემების მართებული გადაწყვეტისათვის განსაკუთრებული ყურადღება ენიჭება მარქსისა და ენგელსის მიერ მოცემულ შენიშვნებს. ფეოდალური დესპოტიზმის, წოდებრივი პროვიალიზაციისა და კასტრი ცრუწმენების მამხილებელი, კაცობრიობის უკეთესი მერმისინათვის და გერმანიის გაერთიანებისათვის მებრძოლი შიღერი საკუთარი იდეალების განხორციელების რეჟიმურ საშუალებად მიიჩნევდა ინდუიდიუალურ ბუნებს („უაჩალებს“), შემდეგ სახალხო აჯანყებას („ფიესკოს შეთქმულება გენუაში“) და, ბოლოს, განთავსებულ მონარქიის იდეის განხორციელებას. შიღერი თავს ესმოდა ფეოდალურ იდეოლოგიას, ამხელდა არისტოკრატის მორალურ გადაჯვარებას, მაგრამ მისი კრიტიკა ყოველთვის ატარებდა შეზღუდულ ხასიათს. აღამაინებს იგი ხან, რუსოს მსგავსად, ბუნებრივიობისა და უბრალოებისაკენ მოუწოდებდა, ზოგჯერ კი, იმანუილ კანტის ანალოგიურად, ცდილობდა გაქცეულიყო გარემომცველი უბნის სინამდვილიდან და თავი შეეფარებინა ესთეტიკურ ზმანებათა სამყაროსათვის. შიღერის ხელისაღება მარქსლის იყო ბინურ მეთოდებზე განსაკუთრებით ნათლად გამოვლინდა „ღონ კარლოსში“, რომლის ცენტრში დაყენებულია მოპოლიტიკოსო იდეალისტი მარკოზ პოზა. სურს რა დიდებულთა სინდისზე ზემოქმედებით ხალხს შეუმსუბუქეთ სავალალო ყოფა, თავიდან აიცილოს ისეთი მდგომარეობა, როცა უფლებათა დაცვა ადამიანებს უხდებათ იარაღით ხელში, ლიბერალურად მოაზროვნე პოზა მუხლებზე იჩიკებს ტახტის შემკვიდრის წინაშე და ცდილობს დაარწმუნოს მომავალი შეფე პოლიტიკური რეფორმების ჩატარებისა და სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში ზემოდან საქმრო ცვლილებების მოხდენის ვიწროებაში. პოზა აქცია თვით შიღერის იდეების რუპორად, ხოლო შემდეგ — წინაპრად იმ გერმანელი ბურჟუაზიული ლიბერალებისა, რომელთაც 1848 წლის ფრანკფურტის პარლამენტში თავისუფლებისადმი ლაღობით ზელი შეუწყვეს კონტრარევიოლუციის ზეიშს და რომელთაც შემდეგ მთლიანი

კაპიტალითა მოახდინეს იტყერობისა და ცრუკონსტიტუციური წესრიგის წინაშე! შიღერის ასეთი მთელი შემოქმედებისა და მსოფლმხედველობიდან ზოგი მთავარ მომენტად მიიჩნევდა — ტრფიალს თავისუფლების იდეალებისადმი და, ამდენად, მწერალში ხედავდა პროგრესულად მოაზროვნე პირივნებს, ზოგი კი აიღებდა, ან კაცებდა შიღერის მიერ მარკოზ პოზას მუშეობით ნაქადაგებ რეფორმისტულ მეთოდებს. მენცელმა, გერმანელმა რეპეტიონერმა კრიტიკოსმა, ვოეთეს მატერიალისტური ტენდენციებისა და რეალისტური მეთოდის დამკვირების მიზნით, სკაცა შიღერში აღმოეჩინა „დიდად მორალური“ და „იდეალური“ პარონება. მისგან განსხვავებით, ლუდვიგ ბოერნემ, ბურჟუაზიული თეორიის მუბლიცისტურმა წარმომადგენელმა, შიღერში დაინახა „დიდი ფილისტერი“, ხოლო ეილემ ტელი მიიჩნია ზედმეტად იდიოლურ ფიგურად. შიღერის შემოქმედების რამდენადმე მართებულ დახასიათებას ეხვედებით ჰაინსთან. შიღერი, — აღნიშნავს იგი, — წერდა რევიოლუციის დიდი იდეების სახელით, ანგრევიდა აზრის ბასტილებს, მონაწილეობდა თავისუფლების იმ დიდი ტაძრის აგებაში, რომელშიც, ერთიანი მშერი თემის მსგავსად, უნდა გაერთიანოს ყველა ხალხი. ჰაინსეული დახასიათება არაა მოკლებული ჰემარტივებს, თეცა იგი ცალმხრივია და ნაწილობრივი.

შიღერის შემოქმედებამ იმთავითვე მიიქცია მარქსისა და ენგელსის ყურადღება; ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე ისინი ხშირად უბრუნდებოდნენ „უაჩალებს“ იტორს, მითითებდნენ მისი მსოფლმხედველობის ნათესა და ჩრდილოვან მხარეებზე. მარქსი ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა იყო, როცა შეეხო შიღერის სახელს ფილოსოფიური ხასიათის „უბიკრამბში“, რომელთაც იგი რომანსების, ბალეტებისა და მოგვიანო გერმანელი რომანტიზმის სტლისკეთების ლექების პარალელურად წერდა. გერმანელთა პოლიტიკური უმოქმედობის, დამყაუბული ყოფისა და უნა-

1 Клара Цеткин, о литературе и искусстве, стр. 31, 1958 г.

ყოფი თეორიული მსჯელობის მიზნობრივად ეპირამათა ერთ ჯგუფში იყრიდა შილერი პიეტეტს, კანტისა და ფიხტეს ფილოსოფიაზე, აგრეთვე გოეთესა და შილერის მსოფლმხედველობის ცალკეულ მხარეებზე. შილერი, მარქსის აზრით, სრულიადაც არაა უზადო; ეს ნაულებად აღიანიერია პიროვნება ზედმეტად დაფრანს ღრუბლებში და მწიფარი ცხოვრებას დაჟურუნებს ზევიდან; მის ხელთა გრევა და მება, მაგრამ განა იცნობს იგი აღიანიერებს და მათს საღ აზრს! მარქსი აფასებდა შილერის იდეურ ნაწარმოებებს. 1839 წელს შილერის სახელს ვხედებით ენგელსის ორ ბარათში გრებერებისადმი. ამათან პირველში (24 მაისს) ლამარკია იმ გასაოცარ მსგავსებაზე, რომელიც მოიპოვებდა შილერის „ყაჩაღებსა“ და იმ დროს ჯერ კიდევ რამდენადმე განსაღ-იდეურ პოზიციებზე მდგომი ანტირეალური პოეტის კარლ ბეკის ლექსთა კრებულს — „ღამებს“ შორის. ამ კრებულისათვის უცხო იყო ის ოპორტუნისტული სულიკეება, რომელიც შემდეგ სოციალურ ნიშანდობლივ ვაზად „ქეშმარიტი სოციალიზმის“ ბანაკში გადაბარებული ბეკისათვის. შილერის და ბეკის ზემოსხეხებულ ნაწარმოებებში დანახულია ერთნაირი განმთავისუფლებული სული, დაეცბრომელი ფანტაზია, ახალგაზრდული ქედმადლობა და მანკები. „ყაჩაღებში“, აღნიშნავს ენგელსი, შილერი ილტვოდა თავისუფლებისადმი; ამ პიენის მან პირველი გაფრთხილება მისცა სერვილიზმით გამსქვალულ ეპოქას; მაგრამ მსგავსს მისწრაფებას იშვამად არ შეეძლო მადლო განსაზღვრული კონკრეტული ფორმა.¹ მეორე ბარათში (30 ივლისს) გარკვეული მოსაზრებით გოეთეს წინაშე უბრატესობა ემღევა შილერს. მასში დანახულია „საყოველთაოდ აღიარებული“, „უდიდესი ლიბერალური პოეტი“. ენგელსის აღნიშვნით, შილერი „წინასწარ გრძნობდა, რომ საფრანგეთის რევოლუციის შემდეგ უნდა დაწყებულყო ახალი ერა, მაშინ როცა გოეთემ ეს ვერ გაიგო თვით ივლისის რევოლუციის შემდეგაც კი“. როცა გოეთე მოეღუნებს პირისპირ ეჯახებოდა, იძულებული ხდებოდა დაეწახა რადიკა ახალის დადგომა, იგი მიდიოდა დასამშვიდებლად; გასაღებით იცეტებოდა ოთახში, რათა იქ უშფოთველად ყოფილიყო. „ეს გოეთეს მტად ვნებს; მაგრამ, იგი, — დასძეს ენგელსი, — ორმოცი წლისა იყო, როდესაც იჭუბა რევოლუციამ. ამ დროისათვის იგი უკვე ჩამოყალიბებული აღიანი იყო და ამისათვის არ შეიძლება მას ეფსაყვედუროთ რაიმეში“.² 1845 წელს სტატიაში „გერმანიის მდგომარეობა“ ენგელსმა გოეთესა და კანტის,

ფიხტესა და ჰეგელთან ერთად, შილერი მთავრისა „დიდ აღიანიად“, „ყაჩაღებში“ დინახა ეპოქის ღირსშესანიშნავი წარმომადგენელი გამსქვალული იმდროინდელი „საზოგადოებრივ წინააღმდეგ მიმართული პროტესტისა და აღშფოთების სულიკეებით; დინახა პიესა, რომელშიც შექმნილია მთელი საზოგადოების წინააღმდეგ აშკარად მებრძოლი დიდსგოდინი ახალგაზრდა.¹ „გერგობა და სუყარულს“ ღირსებად ენგელსმა 1885 წელს მიიჩნია მისი იდეურობა, ყოველივე ის, რის გამოც ეს ნაწარმოები იქცა პირველ გერმანულ, პოლიტიკურ ღრამად. „მე, — წერს იგი მ. კაუციანსში ბარათში (26 ნოემბერს), — არიეთარი შეძობვევაში წინააღმდეგ არ ვარ ტენდენციური პოეზიისა, როგორც აქეთისა. ტრაგედის მამამთავარი ესქილე და კომედოს მამამთავარი არისტოფანე, ორივე ძლიერ ტენდენციური პოეტები იყვნენ არა ნაყლებ დანტე და სერვანტესი, ხოლო შილერის „გერგობა და სუყარულის“ მთავარი ღირსება ისაა, რომ იგი წარმოადგენს პირველ გერმანულ პოლიტიკურ ტენდენციურ ღრამს“.²

მაგრამ ლიტერატურის ისტორიაში, შილერის დიდი ამაგის აღიარებასთან ერთად, მარქსსა და ენგელსს არასოდეს დაუბუკათ თვალ მისი მსოფლმხედველობრივი შეუღობებისა და იდეურ-მხატვრული ნაყლების წინაშე. კანტის ეთიკური და ესთეტიკური შეხედულებები, რომელთა გავლენას ქვეშაც აღმოჩნდა შილერი XVIII საუკუნის 80-იანი წლებიდან, განსაკუთრებით თავს იჩენებს ფილოსოფიურ ლექსებში; ამ უკანასკნელთანგან ზოგიერთი, კერძოდ „იდეალი და ცხოვრება“ (1795), ქადაგებს ბეჩაიე სინამდელიდან, რეალური ფაქტებისა და მოვლენების სამყაროდან ესთეტიკურ ხილვათა და იდეალის შარტანდელით მოცულ სამყაროში გადასახლების იდეას; ქადაგებს შეზუთევი ცხოვრების გმობას და იდეალურ სამყაროში გადასვლას. მარქსისა და ენგელსისათვის მიუღებელი იყო რეალურიდან ეთიკურ იდეალურ სამყაროში გადაბარების კანტ-შილერისეული ცდა; მათ საჭიროდ მიანდათ თვით რეალური სინამდელის გადაქცივა იდეალურ სინამდელიად ჩაგვრის შეკათუნეობრივი ყოფის რეკოლუციური გარდაქმნის შედეგად. ამით აიხსნება ის გარბოება, რომ შრომაში „გერმანული სოციალიზმი ლქმება და პროზაში“ (1847) ენგელსი თავს ესპოდა როგორც კანტის დუალისტურ ფილოსოფიას, ასევე მის ნადაგებ აგებულ შილერის ესთეტიკას. ენგელსი დაუნდობლად ამხელდა სინამდ-

¹ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч. т. II, 510.
² იქვე, გვ. 528—529.

¹ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч. т. V, стр. 7.
² კ. მარქსი და ფ. ენგელსი, რჩეული წერილები, გვ. 434.

ვილს სამყაროდან ესთეტიკურ სამყაროში გაქცევის შიღერისებურ სერვილს; მიიხვედდა მას „უხამსი უნადრეკობის“ „მაღალფარდოვანი“ უნადრეკობით შეცდომის ცდად.¹ კანტის შვენიერების იდეალისაკენ და ოცნებათა სამყაროსაკენ შიღერის გაქცევაზე, მის სტრუქტურ იდეალიზმზე უფრო მეტად დასაფასებელი იყო გოეთეს რეალისტური მეთოდი. ეს უკანასკნელი, ისევე როგორც საბუნებისმეტყველო კლდეის მეთოდი, მიუხედავად მისი წინააღმდეგობრივი და ნახევრადელი ხასიათისა, შედარებით უფრო მოწინავე, უფრო რენესანსური და რეკონსტრუქციული იყო ამიტომაც მოსწონდა ვენგელს კანტ-შიღერის უნიკალური ოცნების კრიტიკა, მოწოდებული ჰეგელის მიერ „სულის ფენომენოლოგიაში“. როგორც ცნობილია, დასრულებული იდეალისტი ჰეგელი — ფილოსოფიაში უფრო მეტად კონსერვატიული მხარისაკენ რომ იხრებოდა, დროდამდრო შიღერს აბერებდა რაციონალური მოსაზრებების განვითარებას. მან დაკინების საგნად აქცია შიღერის მიერ ეთიკაში გაზიარებული კანტის „კატეგორიული იმპერატივი“, რაკ ეს უკანასკნელი იყო უნიკალური, თხოვდა შექმნა უბედურად, ამდენად, სინამდვილეში ვერაფერს აღწევდა.

შიღერის ესთეტიკის კანტისაღიერი ხასიათის კრიტიკასთან ერთად, მარქსი და ვენგელი მიუთითებდნენ მისივე მხატვრული შემოქმედების სხვა ნაელებზედაც. მავალითად, მათ შიღერის ნაელები მიიხივის იდეური მომენტის წინ წამოწევა, რეალისტური მომენტის საზიაროდ. შიღერის, ისევე როგორც შექსპირის, შემოქმედებაში გვაქვს იდეური და რეალისტური საწყისების შეხვევა, მაგრამ, ინგლისელი დრამატურგის შემოქმედებისაგან განსხვავებით, შიღერთან ვერ ვხვდებით რეალისტურთან იდეურის პარაზიტულსა და თანაბარ შერწყმას. იდეური მომენტი შიღერთან ყოველთვის როდია გახსნილი სიტუაციებისა და ხასიათების დიალექტიკური გახსნის გზით. შიღერის შემოქმედების ეს ნაელოვანი მხარე შემოქმედებით მიიღეს მისმა წარბებურეტიზმში ეპიკურებმა და თავიანთი მხრივ შეაქვს ინდივიდუალისტური და სტრუქტურისტური ტენდენციებით; მათ შექმნეს წერის თავისებური მეთოდი — „შიღერობა“, ხოლო პირადად შიღერი აღიარეს ფილისტერად იდეურ ბიარადად. ასე იქცეოდა, მავალითად, ლასალი. ნამდვილად კი ლასალი ვერც შიღერის შემოქმედების თავისებურება ვაიგო და ვერც მისადმი მიზაქვა შექლო.

შიღერის შემოქმედებიდან ლასალი იღებდა ამა თუ იმ პრინციპს, მაგრამ მის განხორციე-

ლებაში, იდეის მხატვრულად დამუშავებაში ვერ აბერებდა ამაღლებას შიღერის შემოქმედებით მიღწევების დენდრეტიკულ სტრუქტურებში, კერძოდ ლასალი, ვერ განავითარეს შიღერის შემოქმედების ღირსშესანიშნავი მხარეები, ვერ მოახერხეს დაეხატათ ხასიათების ვენებათა ძლიერი შინაგანი ღეღე და ღრმა სულებრივი განცდება, დაძაბული ფსიქოლოგიური წინააღმდეგობანი და პლასტიკურად გამოხატული ინდივიდუალური შტრიხები, ერთი სიტყვით, ვერ მოახერხეს ყოველივე იმისი ათვისება, რასაც ვგაღვთვს ოსტატურად ფლობდა შიღერი. გმირთა ხასიათების დამოუკიდებლობაში შიღერის ეპიკურებმა მიივიწყეს რეალისტური მომენტი და აქცენტს გააკეთეს იდეურ მომენტზე, რომელსაც მისცეს პედაგოგიკური სიმშველე. შიღერის ეპიკურებმა მასწავლებლის შემოქმედებთან აიღეს „გაშიშვლებელი“ პრინციპები და მათი დამუშავება სცადეს რეალისტის მოთხოვნებთანავე უგულბებლოდის გზით. სწორედ ახალგაზრდა ჰეგელიანელებმა, საკუთრივ ფრიდრიხ ჰებელმა, სცადეს შეეტანათ კორექტივი ინგლისელი დრამატურგის წერის მეთოდში. პირადად ჰეგელი კი შექსპირის შემოქმედებას იფასებდა ბევრად მართებულად, ვიდრე ამას აკეთებდნენ მისი ლიტერატურული და ესთეტიკური ეპიკურები.

შიღერისადმი ღრმა პატივისცემის მიუხედავად, მარქსი და ვენგელი აკრიტიკებდნენ „ღონ კარლოსის“ აეტორს და კიდევ უფრო დაუნდობლად — „შიღერობის“ დამარცხებელ ეპიკურებს. ისანი თავს ესხმოდნენ ლიბერალურ და იდეალისტურ კრიტიკოსებს, მათ შორის არხოლდ რუგეს და როდერის ბენდიქსს, რომლებიც შიღერის სასარგებლოდ აწარმოებდნენ შექსპირისა და შიღერის მეტაფიზიკური ურთიერთდაპირისპირების მანვე პრაქტიკას, როდესაც რუგემ, შემარცხებელ ჰეგელიანელმა და რადეკალურმა პოლიტიკოსმა, იქცეო მისი მტრეცება, თითქოს შექსპირი არაა „დრამატული პოეტი“, რაკი მას „არ გაანია ფილოსოფიური სისტემა“, ხოლო შიღერი გამოაცხადა ნამდვილ „დრამატულ პოეტად“, რაკი იგი არის ფილოსოფიაში კანტის მიმდევარი, მანინ ინგლისისადმი ბარათში (1858 წლის 24 ნოემბერს) მარქსმა არხოლდ რუგემ მოიხსენია „პირტუცად“. შექსპირთან შედარებით შიღერის გაიდვალება, რუგეს მსგავსად, სცადა ბენდიქსმა; მან გამოუშვა სქელტანიანი წიგნი, რომელშიც იგი, ინგლისის თქმით, „ზედმიწვენი ამტიკებს“, რომ „კამლურის“ აეტორი ვერ შეედრება ვერმანელთადი პოეტებს. ასეთი აზრების გამო მარქსისადმი ბარათში (1873 წლის 10 დეკემბერი) ვენგელსმა როდერისი მოიხსენია „არამხადად“, ხოლო მისი წიგნი — „მერალ“ წიგნად. „როგორც ეტყობა, — შენიშნავს ვენგელი, — შექს-

¹ K. Маркс и Ф. Энгельс, 3-й т., 33-143.

პირი პირდაპირი გადმოგდებული უნდა იქნეს კვარცხლბეკიდან, რათა მის ადგილს სქელგავიანა როდერის ბენედიქტი დაჯდეს". ბენედიქტისათვის არაფერს ნიშნავდა შექსპირის პიესების ლირსული მხარეები. „მოუხეშავი რეკვირები ბენედიქტი იმ გამოკიდებია რამდენადღაც სერიოზულ, იმდენადვე იაფფასიან მსჯელობას მის შესახებ, რომ შექსპირი ხშირად მოერიდებოდა და სსწრაფოდ წვეტს კვანძის გახსნას და ამით ამოკლებს მოსაწყენ, თემცა ნაშთივლად აუკლებელ ყბედობას".¹ შილერს მარქსი და ენგელსი შეეხნენ აგრეთვე პოლემიკაში ლხალის პიესის „ფრანც ფონ ზიკინგენის“ გამო. დრამატურგის მთავარ ნაკლად მარქსმა მიიჩნია წერა „შილერისებურად“, ინდივიდუულებს გადაქცევა „დროის იდეების უბრალო რტპორებად“. მგვრამ მარქსის ეს მოთხოვნა არ უნდა მივიჩნიოთ შილერის უგულვებლყოფად. წინააღმდეგ შემთხვევაში თავს ვერ დავაწვედით ფრანც შერინგის მიერ დაშვებული შეცდომის განმეორებას.

მარქსი და ენგელსი ზედადნენ ერთგვარ სხვაობას შექსპირისა და შილერის შემოქმედებით მეთოდებს შორის, მგვრამ ამის გამო ეს ორი მწერალი მათ არასოდეს დაუბრისპირებიათ ურთიერთისათვის; მით უმეტეს, შილერი არასოდეს დაუშვალუბათ მისივე ეპიგონების ღონეშდუ. როცა მარქსი და ენგელსი მითითებდნენ შილერის განყენებულ მეოცნებობაზე, აბსტრაქტული იდეალებისადმი მისწრაფებაზე, პერსონაჟების გადაქცევაზე დროის სულისკვეთების უბრალო „რტპორებად“, მათ, პირველ რიგში, მხედველობაში ჰქონდათ „დონ-კარლოსი“ და ამ ყაიდის პიესების წინააღმდეგ ლაშქრობა როდღ უნდა მივიჩნიოთ შემართებად, საერთოდ, შილერის დრამატურგისა, წერის მისებური მეთოდის წინააღმდეგ. შილერის ესთეტიკას, რომელსაც ვერდნობოდა ლასალი, მარქსი და ენგელსი მიიჩნევდნენ გერმანული იდეოლოგიის განვითარების გარკვეულ კონკრეტულ-ისტორიულ საფეხურად. ვასეოდ საუენის 60-იანი წლებისათვის, როდესაც შილერის ეპიგონები ცდილობდნენ თავიანთი სულიერი წინაპრის ესთეტიკური პრინციპების აღდგენას, საზოგადოებრივი ბრძოლის არენაზე უკვე მოქმედებდა მკენიერული სოციალიზმის თეორიით შეიარაღებული რევოლუციური მუშათა კლასი. ანუ

სიტუაციაში კი საჭირო იყო თავისუფლებისათვის მუშათა და გლეხთა რევოლუციური ბრძოლის ჩვენება, და ტრინიუტ განქვეყნებულ კრიტიკის ნაცვლად, კონკრეტული კლასობრივი მოთხოვნილებების წამოყენება. მკენიერული სოციალიზმის ფუძემდებლები აკრიტიკებდნენ შილერის შემოქმედებისა და მსოფლმხედველობის მხოლოდ სუსტ მხარეებს, თავს ესხმოდნენ ამ მხარეთა გამართლების ყოველგვარ ცდას ეპიგონთა მხრივ. მარქსი და ენგელსი თვალისწინებდნენ, რომ ეს სუსტი მხარეები დაპირობებული იყო იმეამინდელი გერმანული ყოფის სიბუნავეით და შილერის მხატვრული შემოქმედების, აგრეთვე მსოფლმხედველობის, არსებით მხარედ მიიჩნევდნენ პოლიტიკურ იდეურობას; ერთგულებას თავისუფლების იდეალებისადმი.

ბარათში ლასალისადმი (1859 წლის 18 მაისს) ენგელსი გადაქრით მოითხოვდა, რომ ნაშთივლად ხალხური, რევოლუციური დრამის შექმნისას რეალისტრთან ერთად არ უნდა იქნეს დაიწვეებული იდეალური, შექსპირთან ერთად — შილერი.¹

ამრიგად, მარქსი და ენგელსი დადებითად აფასებენ შილერის დაუცხროშელ ფანტაზიას, თავისუფლებისავე ღტოვას; ახალი ერის დადგომისათვის აბლურს აოფის უნარს და ბრძოლას ფეოდალური ყოფის წინააღმდეგ; იწონებენ პროტესტის მატარებელი ადამიანების ხატვას; მოწინავე ტენდენციების გატარებას და პოლიტიკური სულისკვეთების ნაწარმოების შექმნას; მგვრამ ამასთანავე „მინიფესტის“ ავტორები აკრიტიკებდნენ მისი მსოფლმხედველობის ცალკეულ მანკიერ მხარეებს; იდეალებით ზედმეტად გატაცებას; კავშირის გაწყვეტას რეალურ სინამდვილესთან და ესთეტიკურ ხილვათა საშყაროში გადასახლების ცდას; იწონებდნენ დროდადრო რეალისტური მოშენების საზიანოდ იდეური მოშენების წინ წამოწვეას და პერსონაჟების გადაქცევას იდეათა რტპორებად. მგვრამ უფრო მეტად მარქსი და ენგელსი თავს ესხმოდნენ ახალგაზრდა ჰეველიანთა იდეებს — შექსპირზე მალდა დაყენებით შილერი; გაიდეალებინათ ამ მწერლის შემოქმედებიდან ყოველივე იდეალისტური, წერლ-ბურჟუაზიული და უგულვებლყოფთ შექსპირი. დრამის მოშეაღას მარქსი და ენგელსი ზედადნენ შექსპირისა და შილერის შემოქმედების საუკეთესო თვისებათა სინთეზში.

1 კ. მარქსი და ფ. ენგელსი, რჩეული წერილები, გვ. 315.
2 იქვე, გვ. 114.

კ. მარქსი და ფ. ენგელსი, რჩეული წერილები, გვ. 116.

რუმინეთის დიდი ეროვნული პოეტი

ჩვენს ხალხს მოჰყვარებოდა რუმინეთთან შორეული მეგობრული ურთიერთობა აქვს. სულთანების სისხლანმა უღელმა ბედით თანაზიარი რუმინელი და ჭაბუკი ხალხები ერთმანეთს ურღვევი მეგობრობის უხილავი ძაფებით დააკავშირა, რაც სიმბოლურად გამოიხატა ანთიმოზ ივერიელის მოღვაწეობაში. ჩვენი სასიძაფლო ბესიკიე ზომი, იმავე მიზეზის წყალობით, რუმინეთის მიწამ მიიზარა. დღეს სახალხო რუმინეთი სოციალიზმის მძლავრი ბანაქის საპატიო წევრია და ხალხთა შორის მშვიდობის დაცვის საიმედო ბურჯთაგანი, ბანაქისა, რომელსაც ჩვენი დიადი სამშობლო — საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკებს კავშირი მეთაურობს.

სოციალიზმის მსოფლიო სისტემად გადაქცევის პირობებში, სოციალიზმის ბანაქის ქვეყნებს შორის ურთიერთობა კაცობრიობის ისტორიაში ხალხებს შორის არანაბელი მეგობრობის ფორმებში ვითარდება და, ცხადია, ასეთ პირობებში მოჰყვარებოდა ხალხის დიდი ეროვნული პოეტის მიხაილ ემინესკუს შემოქმედების ქართულ ენაზე გამოცემას უდიდესი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა აქვს.

მიხაილ ემინესკუ დაიბადა 1850 წლის 15 იანვარს, ბოტოშანის მაზრის სოფ. იპოტენტში, წყარო მემამულის გეორგე ემინოვიჩის ოჯახში. ემინოვიჩები ძირძველი ბოიარები რადი იყვნენ — პოეტის ბაბუა კალინესკიელი გლეხი ყოფილა ბავშვობა მომავალ პოეტს მშობლიურ სოფელში გაუტარებია. ელტერის მოყვარულ გეორგე ემინოვიჩს საკუთარ ოჯახში მდიდარი ბიბლიოთეკა ჰქონია, სადაც ძველი რუმინული ქრონიკების გვერდით მსოფლიო ლიტერატურის კლასიკოსების — ვოლტერის, მოლიერის და სხ. — თხზულებებისათვისაც მოყურია თავი, რომელთა კითხვა პატარა მიხაილს ადრე დაუწყია.

მშრომელი ხალხთან სიახლოვემ, მისი ჭირვარამის ახლო გაცნობამ, ხალხური შემოქმედების მდიდარი საუნჯის შესწავლამ, მიხაილ ემინესკუს მშობლიური ხალხისადმი ღრმა სიყვარული ჩაუნერგა და მილდოვის ლად ბუნებაში აღზარდილი ყმაწვილი თავისუფლებისადმი

მისწრაფებით და ჰუმანიზმით, მშობლიური მხარისა და ხალხისადმი სიყვარულით აღარევე განმსჭვავა. ცხოვრებასთან და ხალხურ შემოქმედებასთან კავშირში, რომელიც განსაკუთრებით ძლიერი იყო მ. ემინესკუს ბავშვობისა და ქაბუკობის წლებში, განაპირობებს მისი საუკეთესო ნაწარმოებების ხალხური ხასიათი; სპეციალისტების აღიარებით, ბავშვობის წლებს გუთვნის უდიდესი როლი პოეტის ოპტიმისტური ხასიათის ჩამოყალიბებასა და ცხოვრებისადმი ძლიერ სიყვარულში, რომელიც მ. ემინესკუს ნაწარმოებებს ახასიათებს.

მ. ემინესკუ მამამ სასწავლებლად ქ. ჩერნოვიცში გაგზავნა, სადაც იგი წარჩინებით სწავლობდა, მაგრამ ვერ ეგუებოდა რა კაზიონერ გერმანულ გიმნაზიასა და მისი პედაგოგების ჩამორჩენილ შეხედულებებს, რომლებიც მომავალ პოეტს თავისუფლებისადმი სიყვარულს უხშობდნენ. მ. ემინესკუმ II კლასიდან გიმნაზია მიატოვა და მშობლიურ სოფელს მიაშურა. შემდეგ იგი ისევ დაბრუნდა ჩერნოვიცში, რათა ჩააბაროს გამოცდები, მაგრამ 1864 წ. გაზაფხულზე ჩერნოვიცში სავსატროლოდ ჩამოვიდა ფანი ტარდიდის თეატრალური დასი, რომელსაც ქაბუკი ძლიერ მოხიბლა. მ. ემინესკუმ გადაწყვიტა, გაჰყოლოდა თეატრალურ დასს, როგორც მოყარნაზე, და მათთან ერთად მოგზაურობდა კიდევ რუმინეთში. 1865 წლის შემოდგომაზე მ. ემინესკუ ისევ ჩერნოვიცში ბრუნდება, რათა ჩააბაროს გამოცდები. აქ მას გამოცდებისათვის აშხადებს არან პუშნელი, რომელმაც მ. ემინესკუზე კეთილისმყოფელი გაიღუნა მოახდინა.

1866 წელს მ. ემინესკუ (ემინოვიჩი) ეურნალ „ფილიაში“ („ოჯახი“) იწყებს თავისი პირველი ლექსების გამოქვეყნებას. ლექსებს პოეტი ხელს აწერდა ემინოვიჩის გვარით, მაგრამ რედაქციამ მიაწერა ემინესკუ, რაზედაც ატორის წინააღმდეგობა არ გაუწყვია.

1866 წელს 16 წლის მ. ემინესკუმ ჩერნოვიცში დაწერა ლექსი „უცხოეთიდან“, სადაც ასახულია მშობლიურ მხარეს მოცილებული პოეტის პირადი განცდები. იმავე წელს იგი შილერის გაიღუნით წერს ლექსს „იმედო“, სადაც ჩანს რწმენა უკეთესი მომავლისადმი. პოეტის აზრით, თავისუფლება შეიძლება მოპოვებულ იქნას ბრძოლით.

მ. ემინესკუს პირველი ნაწარმოებები ღრმა ოპტიმიზმით იყო გამაჰყველელი.

ახალგაზრდა პოეტს შეგნებულა ჰქონდა, რომ ხალხთან სიახლოვის მისი ცხოვრებისა და ხალხური შემოქმედების მდიდარი საუნჯის შესწავლის გარეშე, იგი ვერ შეძლებდა მოწოდების სიმალღებულ დგომას. ამიტომ მ. ემინესკუ ხელახლა იწყებს მოგზაურობას: იგი ჯერ არდელშია (ავსტრიის პროვინცია), სადაც ზერტება სოფლებში, კრებს რემინულ ხალხურ სიმღერებს, ზღაპრებს, ლეგენდებს. შემდეგ როგორც მოკარნახე, მოხეტიალე დღესთან ერთად კვლავ შემოივლის მთელს რუმინეთს. უახლოვდება ხალხს, ეცნობა ზნე-ჩვეულებებს, ტრადიციებს. ხალხის ცხოვრებასთან მჭიდრო კავშირით გაიცინა მან ხალხის ვრწმობები და მისწრაფებანი, რაც გახდა პოეტის შემოქმედების პატარატული დემოკრატიული მოტივების მდიდარი წყარო, პოეტის რეალისტური და კრიტიკული ორიენტაციის საფუძველი. ხალხის ცხოვრებას ღრმადგაცნობილი ემინესკუ აღმოფოთებული იყო სოციალური უსამართლობით. სწორედ ამითი აიხსნება, რომ ექსპლოატატორებისადმი სიძულვილითაა გამაჰყველელი ემინესკუს შემოქმედების უკეთესი ნაწილი.

1869 წ. ეტრნ. „ფაშილაში“ („ოჯახი“) ემინესკუ აქვეყნებს ლექსს „გაზარდობა“,¹ სადაც სოციალური უსამართლობით, ექსპლოატატორული კლასების პარაზიზმითა და მძარკველური ბუნებით აღმოფოთებული პოეტი სამარტხვინო ბოძე იყრახს გაბატონებულ წრეებიდან გამოსულ ახალგაზრდობას — დსციენის მათ ზერტობას, სიმბდალეს, სიზარმაცეს, პარაზიტისმს. მ. ემინესკუს ხსენებული ნაწარმოები მძაფრი სატირია, რომლის მახვილი შექთახორა თავადაზნაურობის უზრუნველ წრეების წინააღმდეგაა მემართული. იმავე ნაწარმოების მეორე ნაწილი შეიცავს მოწოდებას — ყველამ მიიღოს მონაწილეობა ხალხის სოციალური და ეროვნული (ემინესკუს აწუხებდა ავსტრიის უღღკვეშ მოქცეული რუმინელების ბედი) განთავსიფლებლისათვის ბრძოლაში. თავისიტეება და სამართლიანობა ცარიელი სიტყვები ყ აბაა, პოეტის რწმენით იგი მომავალში ამქვეყნად უნდა დამკვიდრდეს. მაგრამ მოუწოდებს რა ბრძოლასაკენ მ. ემინესკუს სწამს, რომ გაბატონებული წრეებიდან გამოსულ ახალგაზრდობას არ შეუძლია მიიღოს მონაწილეობა ამ დიად ბრძოლაში.

1869 წლის შემოდგომაზე მ. ემინესკუ ეენაში გაემგზავრა, სადაც უნივერსიტეტში ისმენდა

ლექციებს, ხოლო 1872—74 წლებში იგი სწავლას აგრძელებს ბერლინში. ამჟვერად პოეტი გატაცებულია ფილოსოფიური დისკუსიონებითა და პოლიტეკონომიით, რაც იმ დროის პოლიტიკური ამბებით უნდა იყოს გამოწვეული. ეენასა და ბერლინში ყოფნის დროს მ. ემინესკუ მუშაობს ნაწარმოებებზე „იპერატორი და პროლეტარი“, სადაც ამლავნებს თავის სიმპათიას პარიაზის კომუნისა და პროლეტარიატისადმი.

1874 წელს მ. ემინესკუ სამშობლოში ბრუნდება. იგი ჯერ ქ. ისის ცენტრალური ბიბლიოთეკის დირექტორია და სკოლაში გერმანული ენისა და ლოგის მასწავლებელი, ხოლო შემდეგ სასკოლო რევიზორი. მაგრამ რეპტიკული წრეების დამოლით მ. ემინესკუმ მალე სამუშაო დაკარგა და ისეთ მძიმე პირობებში აღმოჩნდა, რომ მას ოთახის დაქირავების შესაძლებლობაც კი არ ჰქონდა. ერთერთ მეგობართან წერილში პოეტა აღნიშნავდა, რომ, მთელი ჩემი უბედურების მიუხედავად მე ბედნიერი ვიქნებოდი, უსამართლობის მზილება რომ შემძლებოდაო. მიუხედავად სიღარიბისა, მეტად ამაყი ვარ და არ მინდა მომდევნო თებამ ვაიგოს, თუ როგორ ვიტანჯებოდი ჩემი ძმებისთვისო.

ქ. ისში ემინესკუ შევიდა ლიტერატურულ საზოგადოება „კუნთიაში“ („ახალგაზრდობა“), რომლის ეტრნალ („კონფორბი რიტერარში“) („ლიტერატურული საუბრები“) თანაშრმოკლობაა. მ. ემინესკუს ნაწარმოებები მოწმობენ, რომ კონსერვატიულად განწყობილ წრეებთან თანაშრმოკლობის მიუხედავად, პოეტს მტკიცე პოზიცია ევირა ფორმალიზმისა და კონსერვატიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში, რასაც „ეუმიანა“ ქადაგებდა. მ. ემინესკუ თავისი შემოქმედებით უბრისპირდება რეპტიკულ თეორიის „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“. მაგრამ ისიც უნდა შეენიშნოთ, რომ, მიუხედავად პოეტის პროგრესული შეხედულებებისა, ეუმიონისტების რეპტიკულ წრეებთან კავშირმა უთუოდ უარყოფითი გავლენა იქონიეს პოეტზე.

1877 წლის მიწურულში მ. ემინესკუ ქ. ბუქარეშტში გადავიდა, სადაც ტ. მიორესკუს და ი. სლეაზის მეორე მიწვეული იქნა რეპტიკულ გაზეთ „ტიმბულში“, ეროვნული („დოკება“) სამუშაოდ.

„ტიმბულში“ სამუშაოდ მ. ემინესკუ ცხოვრების მძიმე პირობებში მიიუყანა, ხოლო აქ აუტანებლად შრომამ საბოლოოდ გატეხა მისი ჯანმრთელობა.

მიუხედავად ამისა, რომ მ. ემინესკუ კონსერვატიულ გაზეთში თანაშრმოკლობდა, იგი კონსერვატორი არ გამხდარა. პოეტი ამ გაზეთშიაც კი გამოიხი ხალხის უფლებების დამცველად, ამოთრახებს მასების ჩაჯვრისა და ექსპლოატაციის საწყაროს. მ. ემინესკუს მოღვა-

¹ გრ. აბაშიძე ამ ლექსის სათაურს თარგმნის როგორც „გარჯვნილი ჰბაუკები“.

წყობის ეს პერიოდი ყველაზე ნაყოფიერი იყო. ამ პერიოდს ეკუთვნის მისი „წერილები“, რომლებიც ღრმა რეალისტურია და კრიტიკული ხასიათისაა, სადაც ნაჩვენებია ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული საზოგადოების გადაჯვარების სურათი.

მ. ემინესკუს მომდევნო ხანის ლექსები პესიმისტურია. პოეტი სელიგრად ეცემა. მის ძულს კაბიტალისტური სამყარო, მაგრამ ვერ პოულობს გამოსავალს და იმედგაცრუებულია.

ცხოვრების მძიმე პირობებით ილაჯგაწყვეტილი მ. ემინესკე სელიგრად დაეხადდა და, საშინელ მატერიალურ სიღიწროვეში მყოფი, არსებობის საშუალებას მოკლებული პოეტი, ხალხის მიერ შეგროვილი სახარებით მყრნალობდა. 1889 წლის 15 ივნისს მ. ემინესკე გარდაიცვალა. ასეთია მ. ემინესკეს ცხოვრების გზა.

• •

მ. ემინესკე სამოღვაწეო ასპარეზზე XIX საუკ. 60-იან წლებში გამოვიდა. ეს ის პერიოდი იყო, როცა რუსეთის მიერ წელში გატეხილი თურქეთი სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპასა და ბალკანეთში პოზიციებს თანდათან კარგავდა და რუმინეთი დამოუკიდებელი განვითარების ფართო სარბიელზე გამოდიოდა. თუკა უცხოელთა ბატონობის უღელს თავდაღწეული რუმინეთი, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, სამეურნეო და ეკონომიკურ აღმავლობას განიცდიდა, მაგრამ ველური თურქეთის მრავალსაუკუნოვანი ბატონობის წყალობით იგი კვლავ ჩამორჩენილ, ნახევრად ფეოდალურ ჰეგემონ რჩებოდა, სადაც, კაბიტალისტური ურთიერთობის განვითარების მიუხედავად, წარმოების შესაბამისობები იწესებოდა ბატონობდა. მართალია, დროის მოთხოვნების გამო, 1864 წელს, რუმინეთში გატარდა რეფორმები, მაგრამ რუმინეთის სუსტი ბურჟუაზია, სხაბო მოძრაობის შიშით, ფეოდალურ არისტოკრატიასთან შეთანხმების გზას დაადგა და მოტყუებ, ნახევრად რეფორმებს გლეხობის მდგომარეობა არ შეუშუბუტქებია. ამასთან, ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციური მოთხოვნები ფართოდ ვაუხუნა გზა უცხოეთის კაბიტალს და რუმინეთის მშრომელი მოსახლეობა ადგილობრივი ფეოდალური არისტოკრატისა და რუმინელი და უცხოელი კაბიტალისტების ორმაგი ექსპლოატაციის ობიექტი გახდა.

მ. ემინესკეს პოეზიაში აისახა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის წინააღმდეგ რუმინეთის მშრომელი მასების აღშფოთება. ექსპლოატატორებისადმი სიძულვილი პოეტმა ჯერ კიდევ აბაღაზრდობაში დაწერილ ლექსებში („გარყენილი კაბუტები“, „ჩვენი აბაღაზრდობა“ და სხვ.) გამოხატა.

განსაკუთრებულ უფრადღებას იმსახურებს მ. ემინესკეს ლექსი „იმპერატორი და პროლეტარი“ („ლანდები დროის ტილოზე“) ამ ნაწარმოებს თავისი ისტორია აქვს. ჯერ კიდევ ვენაში სწავლის პერიოდში ემინესკე შეუღდა ლექსის წერას სახელწოდებით: „პროლეტარი“ ან „პროლეტარის იდეები“. ლექსის ეს პირველი ვარიანტი, „პროლეტარის“ სახელწოდებით, დაიწერა 1870 წელს, რომელიც შეიცავდა მხოლოდ სოციალისტი აგიტატორის სიტყვას. შემდეგ, როგორც აღენიშნეთ, ემინესკე სწავლის ფარგლებს ბერლინში (1872 — 74 წწ.), სადაც ხსენებული ლექსის ახალი ვარიანტი ჩნდება სახელწოდებით — „ლანდები დროის ტილოზე“, რომელიც პარიზის კომუნის გავლენით იყო დაწერილი. ლექსის მესამე ვარიანტი, „იმპერატორი და პროლეტარი“ სახელწოდებით, დაიბეჭდა ქ. იანში 1874 წელს, სადაც ავტორის შეკვეცილი აქვს რეველუციური ხასიათის რამდენიმე სტროფი და ბოლოს გაკეთებული აქვს სექტატური ხასიათის დასკვნა, რაც ეწინააღმდეგება დასაწყისს.

ხსენებულ ლექსში პოეტი აღაპარაკებს აგიტატორს, რომელიც ამიშვლებს არსებულ უსამართლო სოციალური და პოლიტიკური წყობილების სურათს:

„აბა სად არის სამართალი? მხოლოდ მდიდრების

ქონებას იცავს კანონებას მტკიცე კედელი, სასახლეებიც მათ ეკუთვნით, ბაიცი.

მინდერებიც,

ხოლო ათასებს — გამოჰმეღვლეთ მათი დიდების,

მარტო ტანჯვა და შრომა რჩებათ

განუწყვეტილი“.¹

აგიტატორი ცდილობს გაათავისუფლოს მასები ცრურწმენისაგან. იგი არწმუნებს მეშუებს, რომ ღმერთი ბატონებმა გამოიგონეს, რათა ერთგულად გვემსახურონო:

„იმ ქვეყნად მიტომ აღვითქვამენ ჰელს და ქონებას,

რომ აქ, ამ ქვეყნად გეყოლიონ ერთგულ მონებად,

და ხარბებით გაწევიონ მძიმე უღელი“.²

მოაგონებს რა არსებულ უსამართლო სოციალური წყობილების საშინელებას, სადაც მშრომელთა „ხეუდრია — სიღარიბე, ცრემლი, სხაბი“, ხოლო „ბატონთა ხეუდრი ღინი, სუფრა, ღვინის ნაკაი“, აგიტატორი რწმუნებს უნერგავს მეშუებს, რომ ისინი, — თუ ინდომებენ,

¹ მიხეილ ემინესკე, ლექსები, სახელგამო, თბილისი, 1956, გვ. 15 (თარგმანი გრ. აბაშიძისა)

² იქვე, გვ. 16.

თვით შექცეულით გახდნენ ქვეყნის მპყრობელნი:

„ქვეყნის მპყრობელნი, თუ ინდომებთ, თვითონ გახდებით, თქვენ მრავალნი ხართ, ბატონები — თქვენზე უკეთესნი, ნუ იცავთ მკერდით, დე დამისხარვის მათი ტახტები, ნულარ აშენებთ საპყრობილეს: რატომ არ ხედებით, რომ იგი ისევ თქვენთვის არის ტანჯვის მომტანი“.¹

შემდეგ ავტობიოგრაფიული მოწოდებაზე, რათა მოსპობოლ იქნას „ქვეყნის მართვის უკუღმართული“ წესი, რომელიც ღარიბს მდიდარს „აქელენებს ფუტკვემ ცბიერად“:

„მამ მოსკეთ წესი ქვეყნის მართვის უკუღმართული, მდიდარს რომ ღარიბს აქელენებს ფუტკვემ ცბიერად; რაკი სამოთხე არ არსებობს ღეთისგან აღთქმული, დე ცხოვრებაში იყოს ყველა წელგამართული. ეიცხოვროთ მძურად, თანასწორად და ბედნიერად“.²

ამ ლექსში, პოეტი გვევლინება არა მარტო უსამართლო სოციალური წყობილების წინააღმდეგ მებრძოლი, ჩაგრული მასების მოსარჩლე და ჭოშავი, არამედ ემინესკუ აქვე ლაპარაკობს აგრეთვე ბედნიერ მომავალზე როცა გაჭრება ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაციი, როცა „სიღარიბისაგან გაჩენილი ვაჭრება სენი“ და ადამიანები იცხოვრებენ ბედნიერად.

რუმინულ ლიტერატურაში მ. ემინესკემ პირველმა უმღერა პარიზის პოლუტარიატის გმირულ ბრძოლას. ამიტომ შემთხვევითი არაა, რომ ემინესკე რუმინეთის მშრომელი მოსახლეობის განსაუკუთრებული სიყვარულით სარგებლობდა.

საყურადღებო ნაწარმოებია მ. ემინესკეს „წერილები“, დაწერილი პოეტის მიერ გაზეთ „ტრამპლი“ („დროება“), მეშობის პერიოდში. პირველი ოთხი წერილი პოეტმა გამოაქვეყნა 1881 წელს, ხოლო მე-5 გამოქვეყნდა მ. ემინესკეს გარდაცვალების შემდეგ (1890 წელს). ამ სატარულ ხასიათის ნაწარმოებებში ასახულია პოეტის სიძულელი კაპიტალისტური სამყაროსადმი, კერძოდ, პირველ წერილში ნაჩვენებია ბურჟუაზიული საზოგადოების ზიზილი შეკურისა და არტისტის კეთილშობილური შრომისადმი; მეორეში — პოეტი გაიხივებს კაპიტალისტურ სამყაროში ტალანტის განვითარების შეუძლებლობას, რადგან ისინი

თვლიან, რომ ხელოვნება ბურჟუაზიულ საზოგადოებას უნდა ემსახურებოდეს; მეოთხე და მესამე — მიმართულია ბურჟუაზიული შრომის რალის წინააღმდეგ. ყველაზე საყურადღებოა „წერილი მესამე“, როგორც მხატვრულად ძლიერი და პოლიტიკურად მახვილი. პოეტი ებრძვის გაბატონებული კლასების ყაზბ პატრიოტიზმსა და კონსოლიდირებს, იმ მიზნით, რომ მკვეთრად გაუსვას ხაზი ბურჟუაზიული პოლიტიკოსების მორალურ დაცემელობას. მათ ყაზბ პატრიოტიზმს, ემინესკეს ბურჟუაზიული დემოკრატიის კარიკატურული პორტრეტის გვერდით მოყავს პატრიოტული სახე რუმინეთის მთავარ მიზნსი. აქ წარსული აწმყობითან შესიღარებულად მარჯვე ისტორიული მოქმედებია შერჩეული, რადგან მიზნა ისტორიული პიროვნება იყო, დიდი პატრიოტი, რომელმაც გაანადგურა თურქები როეინის ბრძოლაში 1394 წელს¹, უკუაგლო თურქების პირველი ცდა გადაეღება დენაი.

ემინესკეს შემოქმედებას შეზღუდულობის დღაც ამის. იმ დროს როცა ევროპის მეშობა კლასის კაპიტალიზმთან საბრძოლველად მიწინავე რევოლუციური თეორიით — მარქსიზმით იარაღდებოდა, ემინესკე, თუმცა იცნობდა მარქსს, მაგრამ რჩებოდა ეტროპიერი სოციალისტის მოხიციებზე. მის ლექსებში დროდდრო გაისმის უიმედობისა და პესიმიზმის განწყობილება. მაგრამ ემინესკეს ლექსების ძალა იმ განყენებული ეტროპიერი იდეალებში კი არაა, რომელიც პოეტის ცნობიერებაში იხატებოდა, არამედ მათ ხალხისადმი სიყვარულის პათოსში, მისა მტრებისადმი სძულულობა, მათ მზუნებაზე ანტიბურჟუაზიულ-მოწოდებაში, მათ სიმარტლესა და უბრალოებაში. ემინესკეს მსოფლმხედველობის ჩამორჩენილობა რუმინეთის სინამდვილით იყო გაპიროვნებული.

რუმინელი ხალხის დიდი ეროვნული პოეტის მიზი ემინესკეს ლექსების ქართულ ენაზე გამოცემა საყურადღებო მოვლენაა ორი მოძმე ხალხის ცხოვრებაში. ნიჭიერმა ქართველმა პოეტმა გრ. აბაშიძემ მის მიერ შესრულებული კარგი თარგმანებით, რომელთა უმრავლესობას ორიგინალის სიზუსტე და ელერადობა ახასიათებს. შესაძლებლობა მისცა ქართველ მკითხველთა დართი მასის, ახლო განცნობოდა რუმინელი პოეზიის ბრწყინვალე წარმომადგენლის საუკეთესო ქმნილებებს, რითაც ხელი შეუწყო რუმინელი და ქართველი ხალხების ერთმანეთთან დაახლოების საქმეს. ემინესკეს ლექსების ქართულ ენაზე თარგმნა რუმინელი და ქართველი ხალხებებს კულტურისადმი სამსახურია.

¹ გრ. აბაშიძეს შენიშვნებში შეცდომით უწყობაა 1384 წელი. შტრ. მ. ემინესკე, ლექსები, თბილისი, 1956, გვ. 76.

¹ იქვე, გვ. 17.
² იქვე.

მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, საჭიროდ მიგვაჩნია ქართული თარგმანის მიმაჩთ რამდენიმე შენიშვნა გავკეთოთ:

ლექსში „ღანდები დროის ტილოზე“ დაშვებულია შეცდომები, განსაკუთრებით ერთ სტროფში დამახინჯებელია ავტორის აზრი, რაც რუსულ ენაზე შესრულებული თარგმანის უკარგისობითაა გაპირობებული.

რუსული თარგმანი ასეა გავკეთებული:

«На деревянных лавках кобачьего при-
тона,
Где свет едва сочился сквозь тусклое
стекло,
За узкими столами угрюмо, утомленно
Сидели оборманцы рабочего района, —
Сюда их безнадежье и горе привело!»

გრ. აბაშიძეს ქართულად ასე უთარგმნია:

„ზნელ ტავერნაში, სადაც შუქი ძლივს ატანს
მურთალი,
ხის გრძელ სკამებზე სუფრებს უსხდნენ
მაწანწალები,
მათი ყავანით ირეოდა ღუქანი მურალი,
რისხვას აფრჭვედა შაბი მზერა ეშუბა და
მწყრალი

და სახეები დაქანცული და ნაწეალები“².

მართალია, ლექსის მთარგმნელს ვერ მოვთხოვეთ, რომ მან ზუსტად დაიცივას ტექსტი, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს, რომ შეგვიძლია ავტორის აზრის ან გარკვეული სოციალურ ფენასთან თუ კლასთან მისი დამოკიდებულება დამახინჯებულად წარმოვიდგინოთ. მ. ემინესკუ პარიზის პროლეტარიატის გმირულ ბრძოლას სიმპათიით ეპყრობოდა, რაც ნათლად ჩანს ლექსის მომღვეწო სტროფებიდან, და რატომ უნდა წარმოვადგინოთ პოეტი, როგორც ანტი-პათოტიკად განწყობილი პროლეტარიატისადმი?

¹ იხ. Михаил Эминеску, стихи, Москва, 1950, стр. 20.

² იხ. მიხეილ ემინესკუ, ლექსები, სახელგამი, თბილისი, 1956, გვ. 15.

ემინესკუ პროლეტარებს „მაწანწალებს“ არ უწოდებს, დედანში არც „მათ ყავანზეა“ ლაპარაკი. ლექსის სხენებული სტროფის ზუსტი თარგმანი ასეთი იქნება:

„ღაბალ ბნელ სამიკტროში, სადაც ღლის შუქი ქუჭვიანი ფანჯრებს ძლივს ატანს, ხის (გრძელ) სკამებზე, გრძელი მაგიდების ირგვლივ, პირქუშად, მოწყენილი (დაღვრემილი) სახეებით, იჯდა მოხეტიალე გვეფთი პლებები პროლეტარების საწყალი სცებტიკოსი შეილები“.

ნ. ასევეს „o ceată pribegită“ რუსულად „ობორманцы“-ით უთარგმნია, რაც არაა სწორი. Ceată“ ნიშნავს „ხალხს“, „ხალხის ჯგუფს“ („толпа“, „группа“, „множество“); იგი ნიშნავს აგრეთვე „ბანდა“-საც. მაგრამ აქ, რა თქმა უნდა, მას ასეთი მნიშვნელობა სრულეზითაც არა აქვს. რაც შეეხება „pribegită“-ს, „pribegit“ ნიშნავს „ხეტიალს“, „სამშობლო მხარის მიტოვებას“ („скитаться“, „блуждать из родного края“), ხოლო pribegit „მოხეტიალეს“, „მოგზაურს“, „სამშობლო მიტოვებულს“ („скитающийся“, „странствующий“, „покинувший родину“).

რა თქმა უნდა, ემინესკუ ლაპარაკობს სახლკარ მიტოვებულ პლებები პროლეტარებზე, რომელიც ლექსმა პერის საშოვნელად ქალაქს შეხიზნებია, რომელთაც ავტორი, შეგნებულ მუშა, აძლევს დარიგებას, მიმართავს მოწოდებით. რუსმა მთარგმნელმა მთლიანად უგულებელყო დედნის გამოთქმა „პლებები პროლეტარი“ და „ობორманцы“ დატოვა. გრ. აბაშიძეს რუსი მთარგმნელის შედარებით რბილი ნიუანსი „ობორманцы“ — „მაწანწალებად“ უქცევია, ხოლო შემდეგ, რატომღაც, ტექსტისათვის დაუმატებია ამ ხალხის „მურალ ღუქანში“ „ყავანიც“ რაზედაც არა. იდ არაა ლაპარაკი ტექსტში.

ეს მცირე შენიშვნები ოდნავადაც არ ამცირებენ იმ მუშაობის მნიშვნელობას, რომელიც გრ. აბაშიძეს გაუწევია ემინესკუს ლექსები, საერთოდ, ბრწყინვალეაა ქართულად გადმოცემული სიტყვის ისეთი გამოჩენილი ოსტატის მიერ, როგორიცაა გრ. აბაშიძე.

ალაზიკელი ქართველები

ცარიზმის პირობებში უმიწაწელო რაჭველი გლეხები გარესამუშაოზე მიისწრაფოდნენ. ამ შემთხვევაში მათი თავშესაფარი დიდი რუსეთის (და სხვა ქვეყნების) ტერიტორია იყო.

ეს გარემოება კი ხელსაყრელ პირობებს უქმნიდა რაჭველებს, ემუშავათ და ეცხოვრათ როგორც რუსეთის, ისევე მოსაზღვრე ჩრდილოკავკასიის რაიონებში და ზოგჯერ მკვიდრი სოფელიც გაეშენებინათ, თუმცა 100 წელი რომ ეცხოვრათ ძველი რუსეთის ტერიტორიაზე, მაინც საზღვრებში ამოიკითხავდით დამამცირებელ სიტყვებს: „დრაოებთი მცხოვრები“.

მიუხედავად ამისა, ქართველები მაინც რუს ხალხში ხელაღდნენ ნამდვილ მეგობარს, რაც ოქტომბრის დიდმა სოციალისტურმა რევოლუციამ უტყუარ ფაქტად აქცია.

ზემო რაჭველებისათვის რუსეთისაკენ სამგზავროდ შრომად ერთი უახლოესი ოსეთის სამხედრო გზა იყო, მამისონის უღელტეხილით. მგზავრობდნენ უმეტეს შემთხვევაში ქვეითად, ხოლო ზოგჯერ ოსების ურმებით სარგებლობდნენ. (ოსები სისტემატურად ეზიდებოდნენ ოსში საკლთარ სიმინდსა და პურს). სხვა სატრანსპორტო საშუალებები კი არ იყო. ზამთარში მგზავრობა მეტად შეზღუდული იყო მამისონის უღელტეხილის მრისხანების გამო.

ორი გრომის საშოვნელად მიმავალ რაჭველებს ოსეთის სამხედრო გზით კავასონის მთის კალთებზევე მდებარე სოფელ ალაგირზე უხდებოდათ გაცლა. ამ სოფელში კი შშრომელი რაჭველების ყურადღება იმთავითვე მიიპყრო და ზოგ მათგანს იქ დასახლების სურვილშიც კი გაუღელა გულში. როგორც უხვმოსავლიანი ადგილი, სადაც პური, სიმინდი, კარტოფილი და ხილი უხვად მოდიოდა, ასევე ის გარემოებაც, რომ ამ სოფელში მოქმედებამი იყო ტყვია-ვერცხლის ქარხანა, რომელიც ბელჯიის კომპანიას ჰქონდა აღებული, — ყველაფერი ეს ხელს უწყობდა როგორც მეტრეველებსა და ლობჯანიძეებს, აგრეთვე სხვებს, თანდათანობით შეკედლებოდნენ ამ სოფელს და თავიანთი შრომით მოეპოვებინათ სარჩო-საბადებელი. ეს ასეც მოხდა.

რაჭველებმა სოფელ ალაგირში დასახლება იწყეს 1870—1880 წლებში და პირველად 15-20 კომლამდე ლობჯანიძეები და მეტრეველები დასახლდნენ 1919 წლისათვის კი აქ რაჭველები 260 კომლზე მეტს აღწევდნენ. (ნასახლებული

იყვნენ ონის ყოფილი მახრის სოფელ უწყარიდან — მეტრეველები, სოფ. ბაჯიხევიდან და ხერზინისიდან — ლობჯანიძეები, სოფ. ჭიორიდან — რეხვიამელები, სოფ. ეამჭვიდან — თოკაძეები, სოფ. წედისიდან — მისურაძეები და სხვ.)

ალაგირი ტერიტორიულად თერგის ოლქის ვლადიკავკაიდან (ამჟამად ქალ. თრჯონიძე) დაშორებულია 52 კილომეტრით და ცალკე სამმასახლისოს შეადგენდა. ალაგირის ძირითადი მოსახლეობა ოსებისაგან შედგებოდა, ხოლო, გარდა ქართველებისა, 120 კომლამდე რუსებიც ცხოვრობდნენ.

მომავლს ამონაწერი ეურნალ „განათლებიდან“ (1912 წლისა) სათაურით: „ალაგირელ ქართველთა ევლტურული ნაბჯი (წყაროლი ჩრდილო კავკასიიდან):“

„ქალაქ კავკაიდან დასავლეთისაკენ 52 ვერსის მანძილზე სოფელი ალაგირი მდებარეობს. ალაგირს საზღვრავს: აღმოსავლეთით მდინარე არდონი, ჩრდილო აღმოსავლეთით სოფელი სალუგარდანი, დასავლეთით სახელმწიფო ტყე, სამხრეთით ოსეთის სამხედრო გზატკეცილი. ადმინისტრაციულად ალაგირი თერგის ოლქის კავკაიის განყოფილების შესამე საბოლით უბანს ეკუთვნის.

ალაგირი შავი ზღვის ზედაპირთან 2096 ფუტის სიმაღლეზე ძვეს და კავკასიის მთათა მწყრივის კალთებზევე საუკეთესო მდებარეობის ადგილი უქირავს: მარად დეშშრიალი, ჯანსაღი, მთის ანკარა, გემრეილი კალმახით მდიდარი მდინარე არდონი, ნაყოფიერი და მოსავლიანი სისხე-სათესი მიწები, მრავალი საბაღოებო, სამი მხრით შემორტყმული ვეებურთელა ტყეები. თი რა შეადგენს ალაგირელ მკვიდრთა სიამაყესა და სიმდიდრეს. სწორედ ეს უხეად დაჯილდოებული ბუნება და მასთან სახე-სათესი მიწების რაოდენობის სიმრავლე ყოფილა იმის მიზეზი, რომ უადგილობით შეწყუბებული რაჭველი გლეხთაგანამ ამ 30 წლის წინ გადმოსახლებულა ალაგირში და ჩვეულებისამებრ ხარბად დასწავებია მეურნეობას. პირველი ემიგრანტები, რომელთაც წილად ხდომიით საძირკველის გასკენა და საფუძელის ჩაყრა ალაგირში, ყოფილან თხუთმეტოიდე კომლი ლობჯანიძეები და მეტრეველები. იმ დროს ალაგირში მოქმედებდა რუსეთის კომპანიის ტყვია-ვერცხლის ქარხანა, სადაც სადონის სამთო-მადნებიდან (35 ვერსის მანძილზეა ალაგირიდან) ეზიდებოდნენ

მადანს. ამ ქარხანას მიუზღიდავს რუსეთიდან უსაქმოდ დარჩენილი მუშები. როცა ქარხანას შემოაბოა შეუწყვეტია, რუს მუშებს აუღიათ იჯარით ხაზინიდან სახნავ-სათესი მიწები და საბალახო ადგილები, რასაკვირვებელია, თითქმის მჭკთან და მურნარეობისათვის მიუყვიათ ხელი. ვარდა იმისა, რომ თვითონ ამუშავებდნენ იჯარით აღებულ მიწას, მოთხოვნილებებზე გადამტებულ ნაკვეთებს აქირავებდნენ დესიატინობით: სახნავ მიწებს წლიურად 3 მანეთად — დესიატინას, ხოლო საბალახოს — ათ შუარად, ასეთ იაფ ფასებში ადგილებს აება ძლიერ ხელსაყრელი და სასარგებლო შეიქმნა ახლად გადმოსახლებულ შრომის მოყვარე რაჭველებსათვის. ისინი ბეჯითად და ენერგიულად შეუდგნენ ბაღებისა და ბოსტნების გაშენებას, ზენა-თესვისა და, ამ, მხოლოდ ეს დარგი მურნარეობისა შეადგენდა მათ ცხოვრების სახარისს, უმეტეს ნაწილად და უმთავრესად შეადგენს დღესაც. გადმოსახლებულთა რიცხვს პროგრესიულად დაუწყია ზრდა და დღეს ალაგირში მცხოვრებ ქართველთა რიცხვი 200 კომლამდე აღის, რაც 1000 სულზე მეტს შეადგენს (ორთავე სქესის). ქართველები თითქმის ყველა რაჭიდან გადმოსახლებულნი არიან. ზემოხსენებულ 200 კომლში შედიან: 46 კომლი ლობჯანიძე, 32 კომლი მეტრეველი, 20 კომლი რეხიაშვილი, 5 კომლი გუგუშაშვილი, 4 — ჩიკვილაძე, ხიდვეშელი, ვახისიანი, ჩიხლაძე — ოთხ-ოთხი კომლი, გობეჯიშვილი, გვაშელიშვილი, ჯაფარიძე, სულთანიშვილი, ტაბუკიძე, ალაიძე, დოკვაძე, სხირტაძე, მაისურაძე — ორ-ორ კომლი, ჩაგალიშვილი — 3, საბანაძე, მინდელიშვილი, გვაგური (კახეთიდან), გამყრელიძე და სხვა თითო კომლი... თუ მივიღებთ მუდგეგობაში, რომ მიუღს ალაგირში 4550 სული მცხოვრები ითვლება... ქართველები შეადგენენ თითქმის მთელ მცხოვრებთა მეოთხედ ნაწილს.

მიუხედავად იმისა რომ დღეს საგრძნობლად აწეულია სახნავ-სათესი მიწის ფენები, (სახნავ-სათესი — დესიატინა იყვამ 30 მანეთად, საბალახო — 15 მანეთად) ქართველები, როგორც ზემოთაც მქონდა აღნიშნული, უმთავრესად მიწის შემოაბას ეყვებიან. სიმანდი, პური, ლილიფრა, კვხა, ბოსტნეული და სხვა. ბარაქიანად შობის. აქაური ვაშლი, ქლიავი, მსხალი ხომ საუკეთესო ხილად ითვლება*.

ალაგირში არსებული ტყვია-ვერცხლის ქარხანა მოუღიდენელმა ხანძარმა იმსხვერპლა და შემდეგში აღარ აღუდგენათ. მუშები იძულებული იყვნენ სოფლის მურნარეობისათვის მიუყვიათ ხელი.

ტყვია-ვერცხლის დამუშავება ვლადიკავკაში გადართანეს, ხოლო მადანს საღონის საშოი მადნებიდან უზღებდნენ ალაგირში დასახლებულ რაჭველებში. მათ მადანის ჩაზიდვა უზღებოდათ საღონიდან ვლადიკავკაშიში, რომლის შორის მანძილი 87 კილომეტრამდე შეადგენს.

ალაგირში დასახლებულ ქართველებს თავიანთი სახნავ-სათესი მიწები არ მქონდათ და სახნავ მიწებს იჯარით იღებდნენ მოთხოვრებულ ვაქარ ვაბო ბასიციუსაგან. ასევე იჯარით იღებდნენ საეკლესიო მიწებს, მაგრამ იჯარა იმდენად ღირდ იყო, რომ მოსაგლის ნახევარზე მეტი, იმდროინდელი ფასების მიხედვით, იჯარას უნდებოდა.

მაგალითად, ერთ დესიატინა სახნავ მიწაზე ბასიცი და იქაური საშლედელოება 40 მანეთამდე იღებდა იჯარას, ფული პური კი 70 კაპიტიან 1 მანეთამდე ღირდა.

ეს ვარკვეობა კი ალაგირში მცხოვრებ ქართველებში თანდათანობით აღევიებდა მეფის წყობილებისადმი სიძულელის და უნერგავდა მათ რევოლუციურ განწყობილებას.

ალაგირელი ქართველები ნათლად ხედავდნენ, რომ იჯარით აღებულ სახნავ-სათეს მიწებს არაეითარი სარგებლობა არ მოქონდა მათთვის. ამიტომ ისინი იძულებული იყვნენ გარესამუშაოზე გადასულიყვნენ და რუსეთის სხვადასხვა ქალაქში სამუშაო ეძებნათ.

ვარდა რუსეთის ფარგლებისა, რაჭველებმა იწყეს წასვლა ამერკავშიც, რამაც მასობრივი ხასიათი მიიღო.

ეს მოხდა ასე:

1911 წელს ამერიკიდან ჩამოსული იყო ერთი კომპანიის წარმომადგენელი და ჯგუფიანი მუშები. ზოგიერთი წამოიყვამ მის ანკესზე და ქართველებიდან, პირველმა, ბასილა სულთანიშვილმა გადაწყვიტა წასვლა, მაგრამ გზის ხარჯი ხომ უნდოდა წასლას? ეს კი ისე იაფი არ ჯდებოდა. ალაგირიდან ამერკავში ჩასვლას უნდოდა 200-250 მანეთი. ბასილა სულთანიშვილი იძულებული იყო თავისი საკუთარი ერთადერთი უღელი ხარი გაეყვია.

გავიდა რამდენიმე თვე. სულთანიშვილს მონატრა ალაგირი, თავისი მეგობრები და მოიყვამ 100 მანეთი ნასესხები ვალის გადასახდელად. სოფელში გავარდა ხმა, რომ ბასილას ფული გამოუგზავნია, აღმათ კარგი მუშაობაა ამერკავში. ისესხეს ფული და 1912 წლის დასაწყისში გაემგზავრნენ: ლუკა გავაშელიშვილი, საღონი ჯაფარიძე, იავორ გამყრელიძე და რამდენიმე სხვა. მათი გამგზავრების შემდეგ კი მასობრივად იწყეს რაჭველებმა გამგზავრება 1912-1913 წლებში. სულ ალაგირელ ქართველთაგან წასული იყო ამერკავში 80 კაცზე მეტი (ალაგირში ცხოვრობდნენ 260-280 კომლამდე). სამგზავრო ფული ძირითადად ვაჭრებისაგან ისესხეს პროცენტებში თამასოქებით. მათ შორის მამანქვიც იყო წასული ამერკავში.

თი რას მოგვითხრობენ მაქსიმე თვალისძე რეხიაშვილი და ექიმი ივანე საბაძე ლობჯანიძე (ამჟამად ცხოვრობენ ლავოდაში): „ჩვენ ტანჯობის მეტი არაფერი არ გვიჩაბას ამერკავში. მუშაობა გვიხდებოდა დღიურად შავ სამუშაო-

ებზე, იმდენად შეზღუდული გეონდა პირობები სამუშაოს პრაქტიკაში, რომ დალაპარაკების უფლება არა გეონდა. თუკი ვინმე მუშაობის დროს დალაპარაკებდა, იმას საღამოზე გასწორებულ პქონდა საბოლოო ანგარიში. სამუშაოს ზედამხედველს რომ შეეცდებოდა: რა მიზეზითა, რომ სამუშაოდან მათავისუფლებო, ვიპასუხებდა, მუშაობის დროს რომ დალაპარაკე, იმიტომ. ამ სახით განთავისუფლება იმ მუშას, რომელსაც იქაური ენა არ იცოდა, საგონებელში აგდებდა, უძნელდებოდა სხვაგან სამუშაოს შოვნა და დღეებისა და კვირის განმედილობაში უმუშევრად რჩებოდა. თამბაქოს მოწევა არ შეიძლებოდა მანამდე; სანამ თვითონ ზედამხედველი არ მოისურვებდა. ასეთ პირობებში ვეიხდებოდა მუშაობა. სამუშაო დღის ხანგრძლივობა 10-12 საათი იყო, ხოლო დღიური მუშა უმნიშვნელო ხელფასს იღებდა, არ გვერდობდა ბონის ქირასა და საკმელ-სასმელში. სამუშაოებზე მოწაობილი იყო სასადილოები და ტუყის გვაპრობდნენ, საკმელი განა ზეწნი სურვილის მიხედვით მოქონდათ. მათ უნდოდათ სურსათ-სანოვავე გასაღებელი მუშებზე. იმიტომ სადღეზე 5-6 თავი საკმელი მოქონდათ, ასევე დესერტები, გვიქვითავდნენ ხელფასიდან და ამის შედეგად ჩვენ არაფერი აღარ ვერჩებოდა. 1913 წელს ალაგირელი ქართველები 40 კაცამდე ემუშაობდით ერთ-ერთი რკინიგზის კომპანიის ხაზით გზის სამუშაოებზე. ამ სამუშაოებზე ვიმუშავებთ დაახლოებით სამი თვე და მძიმე, აუტანელ პირობებში ვეიხდებოდა მუშაობა. დამის გათვლა ვეიხდებოდა „პლატკებში“. როდესაც ჩვენზე გაპრობებულ უბანზე სამუშაო დაეამთავრეთ, გაგვისწორეს საბოლოო ანგარიში, დღეში შეიღ-შეიღო კაპიტი შევცხებდრეს. აი ასეთ შეზღუდულ პირობებში მუშაობის შედეგად კარგი რა უნდა გვენახა ამერიკაში. მუშაობა ვეიხდებოდა ძირითადად ჩრდილოეთ ამერიკაში და ნაწილობრივ კანადაშიც (ქალაქები: ვანკუვერი, სიეტლი და სხვა).
 იმიტომ იყო, რომ ყრუ-მუნჯ ვიო ივანესძე გუგუშაშვილს, რომელიც მუშაობის დროს ლაპარაკით თავს არავის შეაწყენდა, უფლება მისცეს ბალტიის პორტ ლიბავიაში, რომ ამერიკაში წასულიყო. გვეში ჩაჯდომის წინ ყველა ალაგირელი ქართველის გაპრობობა შეამოწმეს და მიხეილ ქიტცას ძე ქებაძესა და სხვებს უფლება არ მიცეს ამერიკაში წასვლისა და ლიბავიის პორტიდან უკანვე დაბრუნდნენ სოფელ ალაგირში, იმიტომ რომ მიხეილ ქებაძეს თვალზე ნეტარს წვერის ოდნა ზიანი შეამჩნიეს, მას ეს პატარა წვერითი დაბადებიდანვე თანდაყოლილი ქონდა და 40 წლის ასაკის კაცის მხედველობაზე არავითარ გავლენას არ ახდენდა. ვინო საბას-ძე ლობჯანიძეს (ხელნობით მქედეს) უფლება არ მისცეს ამერიკაში წასვლისა იმის გამო, რომ ცოტა ელამი იყო.

მისცეს, ვისაც კი წვერი ჰქონდა. მამანქნს ბეგრჯერ უთქვამს: „იმდენად შეჩვეულნი ვიყავით წვერს და პატრესა ვეცმდი, რომ, როდესაც ვამოვიციხადეს, ვისაც ამერიკაში წასვლა გინდათ, წვერი გაიპარსეთო, გადაეწვერიტე, აღარ წასულიყავი და ვაპირებდი პორტ ლიბავიიდან უკან დაბრუნებას, მაგრამ შემომიხინდნენ ამხანაგები და წამიყვანეს საპარკმაბეროში და გამპარსეს“. ამ მიზეზით ასევე დაბრუნებას აპირებდა თურმე ზერაბ ჩიცილაძე, ივანე ბუკისძე მებრეველი, მისია გუგუშაშვილი და სხვები.

ასევე არ უშვებდნენ ამერიკაში, თუ თან სოფლის მოსახლეობაგან ხელის მოწერა არ გვექნებოდა მათს ვინაობაზე. მე პირადად 20-30 კაცის სახელით მომიწერია ხელი, თუმცა, ასაკის მიხედვით, უფლება არ მქონდა (ვიყავი 13 წლისა). როგორც მასსოვს, ასაკის მიხედვით არანაღებ მესამედს უნდა მოეწერა ხელი, იმ დროს კი წერა-კითხვის მცოდნე იშვიათად მოიძებნებოდა.

ვისაც გზის ფული არ ჰქონდა, ამერიკაში მოუხდა დარჩენა და, სანამ, გვარი არ გამოიცვალეს მანამ იქაურ პასპორტს არ აძლევდნენ. მაგალითად, თომა ჩიცილაძე, რომელიც 1913-1958 წლებში ამერიკაში იყო, იწერებოდა: „მისტერ ჩიგლო“, პართენ ჩიცილაძე — „მისტერ ჩიგლო“, კელიძე — „მისტერ ჩელიძე“ და სხვა.

ქართველებმა ჯერ კიდევ 1914-1915 წლებში განიზრახეს წამოსულიყვნენ ამერიკიდან, დაბრუნებოდნენ თავიანთ ოჯახებს, მაგრამ ვერ შეძლეს წამოსვლა მამგზავრო ფულის უქონლობის გამო. ამ ხნის განმავლობაში, როგორც იქნა, ბევრმა შეავაროვა ფული და 1916 წელს მასობრივად დაიძრნენ ამერიკიდან. თუ აქედან ბალტიის ზღვით მოუხდათ წასვლა ამერიკაში, იქიდან ჩამოვიდნენ იაპონიაზე გამოვლით. ეს იმიტომ, რომ რუსეთი გერმანიასთან იყო ომში ჩაბმული, ხოლო იაპონია რუსეთის მოკავშირედ თვლებოდა.

1916 წელს მე სადგურ ტიბორეწკაში ემუშაობდი მოკავშირედ კერძო ვაჭრებთან, როდესაც მამანქმი, ქალაქ ცარიცინზე გამოვლით, ტიბორეწკაში ჩამოვიდა. მამანქმა ძალიან ვაჭარდა, რომ მნახა და თან ტრილი მოერია სიხარულით. მასთან ერთად 30 კაცამდე იყვნენ ჩვენი სოფლები და იმ დღესავე გაემგზავრნენ როსტოველდიაკავის მატარებლით, სადგურ დარგოხიდან ეს „ლინე-იყებით“ ან ურმებით უნდა ასულიყვნენ ილაგირში (25 ელომებტრია).

ქართველებმა, როგორც აღინიშნა, ალაგირში დასახლება იწყეს 1887-1880 წლებში და 20 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში სკოლის ღირსი ვერ გახდნენ. ბეგრჯერ დასვეს საკითხი მთავრობის წინაშე, თხოვნაც ბევრი გაგზავნეს, მაგრამ თხოვნა თხოვნილ რჩებოდა და ქართული სკოლის გახსნის უფლებას არ აძლევდნენ.

ამერიკელებმა არავის წასვლის უფლება არ

დიდი წვადებისა და ტანჯვის შემდეგ, როგორც იქნა, 1897 წელს დართეს ნება სამრეწველო სკოლის გახსნისა.

ქართველებს მოსწყინდათ ყოველწლიურად სკოლის ჭირის შეგროვება და 1910 წელს გადაწყვიტეს აეგოთ სკოლის საკუთარი შენობა.

ბოლშევიკური რაზმები სამოქალაქო ომის ქარცეცხლში თავგანწირვით იბრძოდნენ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისათვის. დენიკინის კონტრარევოლუციური და, აგრეთვე, ნაიონალური კონტრარევოლუციური ბანდები არაფერს არ ერიდებოდნენ იმისათვის, რომ ჩაეხშოთ რევოლუციური მოძრაობა. ხშირი იყო ცალკეული გამოსვლები ბოლშევიკების წინააღმდეგ, ხოლო ასეთ გამოსვლებს მეფის მთავრობის ცალკეული ყოფილი მოხელეები და ოფიცრები ბელმძღვანელობდნენ. იმ პერიოდში და, განსაკუთრებით, 1918 წელში კავკასიი ხელიდან ხელში გადადიოდა.

მეფის ჯარის ყოფილმა ოფიცერებმა 1918 წელს შეძლეს შეეცოწიწებინათ ალაგირის რაიონში კონტრარევოლუციური ბანდა, რომელიც ალაგირსა და სხვა რაიონებში ბანდოტურ თავდასხმებს აწყობდა ბოლშევიკების რაზმებზე. ისინი ძარცვავდნენ მშვიდობიან მოსახლეობას, საც, ბევრს კი წუთისოფელს ასაღებდნენ.

ისე გამწვავებული იყო მდგომარეობა 1918 წელს, რომ ალაგირელი ქართველები მოსავლის ასახლება ვეღარ მიდიოდნენ, თუ მათ შეიარაღებული ჯგუფი თან არ ახლდათ; გამოყოფილი იყო მცველები გზებზედაც. ასე რომ, გასაქანს არ გვაძლევდნენ არც სოფლად და არც მინდვრად. ალაგირიდან 7 კილომეტრის დაშორებით პურს ღეწავდნენ ქართველები. მიუვადდნენ შეიარაღებული ბანდოტები, ურმები დატვირთეს პურით და გლეხები დაწიოყეს.

არც მენშევიკური მთავრობის გვარდიელები ჩამორჩებოდნენ ძარცვა-გლეჯაში ჩრდილოეთელ ბანდოტებს. მოსახლეობას სისტემატურად ვადაქონდათ ურმებით სიმინდი ორში, მამისონის უღელტეხილით. 1918 წლის შემოდგომაზე ოსების დიდმა ჯგუფმა სიმინდი გადაიტანა ორში გასასვიდოდ და როდესაც უკან დაბრუნდნენ, მენშევიკური მთავრობის პოლიტიკით გავლნიერებულმა გვარდიელებმა ონიდან გამოიგზავრებულ ოსებს თავდასხმა მოუწყვეს და სიმინდის გაყიდვით მიღებული ფული და შექმნილი საქონელი მთლიანად წაართვეს, შემდეგ კი, გამახარავეების მიზნით, შეაჭრეს ყველანი ერთად, გააკეთეს წრე და უთხრეს: აბა, გვიჩვენეთ ოსური ცვერა როგორი არისო, და თითქმის ყველანი აცვერეს.

1918 წელს ალაგირში ჩამოვიდა საშა გეგეკიორი თავისი რაზმით (300-მდე რაზმულით), მენშევიკური მთავრობის მიერ დეინილი.

ალაგირელმა ქართველებმა დიდი დახმარება აღმოუჩინეს საშას რაზმს სურსათ-სანოყვანოთ. გარდა ამისა, რაზმელებს მეტ ნაწილს ფეხზე

ალარ ეცვათ. ალაგირელმა ქართველებმა შეიძინეს ფეხსაცმელები და ჩააცვეს რაზმელებს. საშამ ალაგირში დარჩა საშაქ ტაშვიქ მისთვის სურსათის მიწოდება არ შეგვიწყვეტა.

რაზმს ჰყავდა მხოლოდ ერთი ცხენი, რომელიც საშას განკარგულებაში იყო. ალაგირში ჩამოსვლისთანავე საშას ცხენი სილღან მეტრეველმა წაიყვანა და მისთვის მოვლა-პატრონობა არ დაუკლია. საშა თავისი რაზმით ელადიკავკასიისაკენ გაემგზავრა.

საშა თავისი რაზმით დაბანაკდა ქართველების ორკლასიანი სასწავლებლის შენობაში და შტაბიცი ამავე შენობაში ჰქონდა მოწყობილი. რაზმი მზადყოფნაში იყო ყოველთვის. ალაგირიდან ელადიკავკასიამდე ტელეფონის ხაზი არ მოქმედებდა და, ამრიგად, კემირი გაწყვეტილი იყო. როცა საშა თავისი რაზმით ჩრდილოეთ კავკასიაში ჩამოვიდა, თურგის ოლქში და მის ვაიეთაი ძირითადი ხელმძღვანელობა ბოლშევიკების ხელში იყო, ცენტრი კი — ელადიკავკავი (ორჯონიძე, ბუაჩიძე, მახარაძე, ორახელაშვილი და სხვები) იმყოფებოდნენ ელადიკავკავში).

1918 წლის ზაფხულში ბოლშევიკების ცენტრში ჩრდილოეთ კავკასიაში ფ. მახარაძე გამოგზავნა ალაგირში და მან ქართველების საერთოკრებაზე მოხსენება გააკეთა, ქართველები დიდი სიხარულით შეხედნენ.

საშას რაზმის ჩამოსვლამ ალაგირში დიდ საგონებელში ჩააგდო ადგილობრივი ოსეთის ნაციონალური საბჭო, რომელიც ბოლშევიკების საწინააღმდეგო ღონისძიებებს ატარებდა. შემოფოთებულმა ნაციონალურმა საბჭომ დელეგაცია გაუგზავნა საშა გეგეკიორს. ამ დელეგაციაში 16 კაცი შედიოდა. შერჩეული იყვნენ იმ დროის მოწინავე ადამიანები, კერძომესაკუთრებები, უმთავრესად, მოხუცები. დელეგაცია მივიდა საშასთან ქართველების სკოლის შენობაში. გაიმართა მიღება-სააღიება.

დელეგაციამ საშა გეგეკიორს განუცხადა, რომ ისინი გამოგზავნილი არიან იმის თაობაზე, რომ იარაღი აიყაროს მისმა რაზმმა და საამისოდ ორი საათის ვიდა მისცეს. საშა ძალზე ააღელვა ამ ამბავმა, მაგრამ არ დაიბნა და განუცხადა მათ, რომ „ამისათვის არაითარი ვადის მოცემა არ არის სპორი, მე ახლავ გავცემო პასუხსო“ და იძრო მუზერი და შესახა: „აკედან დიკარგეთ, თორემ ახლავ დაგზავრებთ ყველას, ვინც თქვენ აქ გამოგზავნეთ იმითაც კული დღე მოელოთო“. დელეგაციის წევრები დაფრთხნენ და მოკურცხლეს.

საშამ ამით უფვე გაიგო ოსეთის ნაციონალური საბჭოს განზრახვა და დაეაღა თავის მოადგიულე ქვეპინიძეს, დაეკავებინათ საფდრის გაღავანი და სხვა სტრატეგიული ქუჩები და ადგილები. დაეაღადა დაუყოვნებლივ იქნა შესრულებული. ამ საქმეში საშას გვერდში ამოუდგა ქართველი მოსახლეობა.

საშა თაიის რაზმით 7 დღემდე დარჩა ალაგორში, შემდეგ კი, ორჯონიკიძისაგან განკარგულების მიღებისთანავე, გაემგზავრა ვლადიკავკასიისკენ. ალაგორელმა ქართველებმა მას დიდი დახმარება გაუწიეს გამგზავრებაშიც. აღიძრა რაზმი ალაგორიდან. საშამ მალეობა გადაუხადა სოფელს და აღუქვა, რომ ალაგორში მუდმივ რაზმს გამოეგზავნა და ამ საყიხის სერგო ორჯონიკიძისთან შეეთანხმებო.

როდესაც რაზმი სოფლის ბოლოს ჩაეიდა, შეამჩნიეს, რომ სოფლის ბოლოს, მარჯვენა და მარცხენა მხარეზე, ჩასატრეებული იყო ცხენოსანი ბანდა, მგერამ არაფერი გამოუვიდათ. რაკი სპეციალურად ვაგზავნილმა დელეგაციამ მოლაპარაკებით საშასაგან მათთვის სასარგებლო პასუხი ვერ მიიღო, კონტრრევოლუციონერმა ბანდამ განიზრახა საშას რაზმისთვის იარაღი აეყარა, მაგრამ ეს ცდაც ჩაუფუძნათ.

სოფლის ბოლოზე რომ ჩაეიდნენ, საშამ განკარგულება გასცა, რაზმს ევლო გაშლილ, საბრძოლო მდგომარეობაში. ოსთა კონტრრევოლუციონერმა ბანდამ სროლა აუტეხა საშას რაზმს. იყო უმნიშვნელო მსხვერპლი. საშამ ამის შემდეგ უფრო მეტი სიფრთხილით განაგრძო სვლა ვლადიკავკასიისკენ, რადგან ვადავსა ყაზახების სტანიცებშიც იყო გასასვლელი. რაზმს სტანიცა არხონის მისადგომებშიც მოუხდა ყაზახებთან შეტაკება.

რაკი რაზმი ვლადიკავკაში შეეიდა, იქ მას შეხვედრამ მოუწყო სერგო ორჯონიკიძემ, მიტინგზე მიესალმა საშასა და მის რაზმს და უსურვა გამარჯვება. მიტინგის შემდეგ სერგომ დიდი მადლობა გადაუხადა ალაგორელ ქართველებს საშას რაზმზე დახმარების გაწევისათვის.

არ გასულა დიდი დრო და სერგო ორჯონიკიძის განკარგულებით ალაგორში გამოეგზავნა რაზმი, რომელშიც შედიოდა 120 კაცი. ამ რაზმის შტაბი მოთავსდა ქართველების სკოლაში. რაზმის განკარგულებაში იყო ორი ზარბაზანი და ორი ტუფიამფრქვევი. რაზმის უფროსად დანიშნული იყო აფერციე, მას კი მოადგილედ ჰყავდა ქაფიანიძე. ეს რაზმი უმთავრესად ქართველებისაგან შედგებოდა.

რაზმში ალაგორელი ქართველებისა და რუსების მოსახლეობიდან ჩაეწერა, ვისაც კი ზღუში თოფის აღება შეეძლო. ამრიგად, რაზმი ძლიერი გახდა. ამ საქმეში დიდი ღვაწლი მიუძღვის ალაგორელ ლუარსაბ კაკიას-ძე ლობჯანიძეს.

რაზმს მოუვიდა ცნობა იმის შესახებ, რომ ალაგორის მახლობლად მდებარე სოფელ ბირაღუნის მხრიდან საფრთხე მოელოდა-ალაგორში მყოფ ბოლშევიკების რაზმს და, ამ სოფელში წესრიგის დაწყების მიზნით, ბოლშევიკების რაზმის ნაწილი გაემგზავრა აღნიშნულ სოფელ-

ში. მათ სროლა აუტეხეს ბანდას. ამ სროლაში სასიყვლილოდ დაიჭრა რაზმის უფროსის შოადგილე ქაფიანიძე და ალაგორში ჩამოყვანილნი გახდნენ გარდაიცვალა. იყო სხვა მსხვერპლიც. ქაფიანიძის გარდაცვალების შემდეგ რაზმის უფროსის აფერციეის მოადგილედ დანიშნული იქნა ალაგორელი დავით გაიაშვილი.

იმდენად გამწვავებული იყო მდგომარეობა, რომ ალაგორის ქუჩებსა და სტრატეგიულ ადგილებში გაეკეთდა სიმაგრეები და სასროლო თხრილები.

კონტრრევოლუციური ბანდა გრძნობდა დიდ საფრთხეს ბოლშევიკების მხრიდან, მოსახლეობაში აიტაციათ ეწეოდნენ—ყველას დაგზოცავენო და ალაგორში მცხოვრები ოსების მოსახლეობა მთლიანად გაიხიზნეს მეზობელ სოფლებსა და მთებისკენ, მდინარე არდონისა ყრუღის სოფლებში, თუმცა ბოლშევიკების მხრიდან მუდმივად მოსახლეობას არავითარი საფრთხე არ მოელოდა.

ალაგორი მტრისაგან ალყაშემორტყმული აღმოჩნდა, კერძოდ, ის უბნები, სადაც ქართველები და რუსები ცხოვრობდნენ. დაგვიკეტეს სასაშა წყალი, შეუძლებელი გახდა წისქვილებში სიმინდისა და ხორბლის წალბა და დაქუჯა წისქვილები განლაგებული იყო სოფლის გარეთ, მდინარე არდონზე და ეს ადგილები კონტრრევოლუციური ბანდის კონტროლის ქვეშ იყო. მოსახლეობა ხარშავდა სიმინდსა და პურის მარცვალს და ამით იკმაყოფილებდა თავს. სასაშა წყალს კი იყენებდნენ ჰაობის წყალს. ცხოვრების ასეთმა მდგომარეობამ გამოიწვია მოსახლეობის მასობრივი დაავადება ტიფით. გარდაცვალებულების დასაფლავება გვიხდებოდა შეიარაღებული რაზმის თანხლებით. ნაწილს კი ვასთფლავებდით საყდრის გალავანში.

უნდა აღინიშნოს, რომ ძალზე გაჭირდა ვაზნების შოვნა. რაზმელები ვაზნების სიმცირეს განიცდიდნენ. იმ პერიოდში კი ერთი ვაზნა 5 მანეთი და მეტრეც ღირდა როგორც ალაგორის რაიონში, ისე თერგის ოლქის სხვა ქალაქებსა და სოფლებში. ერთ შაშხანა თოფში ერთ ცხენს ან ერთ სროხას აძლევდნენ, ასე იყო გამწვავებული მდგომარეობა ჩრდილოეთ კავკასიაში სამოქალაქო ომის პერიოდში, კერძოდ, ალაგორში.

როგორც რაზმელებს, ისე სოფლის მოსახლეობის მებრძოლებს ჰქონდათ ერთსროლიანი თოფები (ბერდანები). ამ თოფის ვაზნების შოვნა უფრო იოლი აღმოჩნდა. ასეთი ვაზნების საკეთებელი ზელსაწყობები ჰქონდა ალაგორში მცხოვრებ ტყის მკველ ვასილ ივანეს-ძე მეტრეველს, რომელიც დღემდე ამ რეკონსტრუქციას და ევაზნების კეთებაში იყო. მას ბერდანის ვაზნებით მომარაგებული ჰყავდა მებრძოლები.

(გაგრძელება იქნება)

შარვა ნუსხიძე

სიბრძნის ცნება ს.-ს. ორბელიანის ნააზრევში

გარდამავალ ეპოქებს მრავალმხრივი აღმავლენები სწევდა. XVII-XVIII საუკუნეთა მიჯნა საქართველოს ისტორიაში არცთუ ისე დიდი ვაჟანებისა და სიღრმის ეპოქა იყო მის სოციალ-ისტორიულ და კულტურულ ვითარებაში. ვახტანგ VI ხანა უკანასკნელი ცდა იყო საიმედო პოლიტიკური ორიენტაციისათვის, მაგრამ ამან მხოლოდ დროებითი ილუზიები შექმნა, თითქოს საქართველო კვლავ აღორძინების გზაზე დგებოდა.

დიდი მწიგნობარ-მთაბროვნე ეპოქისა ს.-ს. ორბელიანი, რომლის დაბადებიდან სამასმა წელსა ვახელო, უშუალოდ იყო ჩაბმული ქართლის ბედის მოგვარების საქმეში და დიპლომატი-პოლიტიკოსი შალე დარწმუნდა, რომ ირველივ, მაშინდელ სინამდვილეში, მხოლოდ ვერაგობა მართებოდა, მან ვერა-რა არგო განწირულ საქართველოს, მაგრამ „ვერაგობისაგან ჰქვის“ სწავლამდე მოიყვანა. აქაა პრაქტიკული ძირი საბას მიერ სიბრძნის „როგორც სიკეთის, ვაგებობისა, რომელსაც სიკრძე, როგორც ვერაგობა“ დაუბირისპირდა და ამოსაცნობი ვახდა მხოლოდ „მსვავსება“, რომელიც საბამ სიბრძნისა, როგორც სიკეთის და სიკრძის, როგორც ვერაგობის, შუა დასაშვებად აღიარა.

ეს გარემოება ერთსა და იმავე დროს ამოცანაც იყო და განმარტებაც, რადგან შას უნდა ეჩვენებინა, რას ნიშნავს სიბრძნის ცნება, როგორც სიკეთისა, და როგორი შეიძლება იყოს მისი განმარტება. მართალია, ს. ორბელიანის ლექსიკონში მოცემულია სიბრძნის ვითომცდა განმარტება, მაგრამ ეს მისი მხოლოდ ერთი მხარეა, რომელიც შეიძლება გააზრებულ იქნეს მხოლოდ მაშინ, თუ გაიარებდა, როგორ იაზრება თვით სიბრძნის ცნება. აქედან იწყება სიბრძნის ცნება, როგორც საკვლევო საგანი. ს. ორბელიანის მეთოდი აქაც ნათელია: იგი ჯერ მიმართავს საუკუნისთა განმარტებას და წყაროს, რომელზეც ამოფარებითაც იგი შემდეგ აყენებს საკუთარ ისე, როგორც შას ესმის.

აქაც, ისე როგორც თითქმის ყველგან, ს. ორბელიანი ჯერ მოიყვანს სიბრძნის განმარტე-

ბას სახარებიდან — „ეს არს მშობელი ჰუიონი და განმსინჯველი ცნობათა“. ეს განმარტება, ცხადია, არაფრად ღირს არც ფორმალურად და არც შინაარსით: ჰუიონის და სიბრძნის დამოკიდებულება შებრუნებულია, ხოლო მსჯელობის „ცნობათა განმსინჯველის“ ამბავი არეულია და, ნაწილობრივ, აგრეთვე შებრუნებული. ძნელია იმის თქმა — ხედავდა ამას ყოველივეს ს. ორბელიანი თუ არა. მოყვანილ განმარტებას ის მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ მისთვის ამოუფარებინა მიზნად დასახული ვაგება — განმარტება.

აქ კი შას უწყობია: „სიბრძნე და სიევერაგე ემსვავსებთან; სიბრძნე კეთილი, ხოლო სიევერაგე — არა“ (ს. ორბელიანი, სიტყვის კონა, თბ., 1949. გვ. 60). არის აქ განმარტება მოცემული? ჩვეულებრივი ვაგებით, ცხადია, არა, რადგან არაა ნაჩვენები არც ერთი ნიშანი განსამარტავისა, არც ერთი სამისოდ არსებული წესი. ამის ნაცვლად, ვტუთობლობთ ავტორისაგან, რომ სიბრძნე, თურმე „ემსვავსება სივერაგეს“, რაც სრულიად გაუგებარი რჩება, რადგან არათუ მსვავსების დამამტკიცებელი ან, ყოველ შემთხვევაში, მაჩვენებელი ნიშნები არაა მოყვანილი, არამედ მსვავსების ძებნის საფუძველიც არაა მითითებული. ჩვეულებრივი, არაფილოსოფიურად მოაზროვნე აღმავანი აქ ვერაგობით განმარტებას ვერ დაინახავს, ვიდრე ავტორი თვითონვე არ მიუთითებს, რომ მსვავსების საფუძველი უნდა დამტკიცდეს იქნეს სიბრძნის და სივერაგის წინააღმდეგობაში, რისთვისაც ის აღნიშნავს სიბრძნის „კეთილობით“, ხოლო სივერაგეს — „პარაკეთილობით“.

არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება დაეუშვათ, თითქოს ს. ორბელიანი ვერ ხედავდეს, რომ ის არ იძლევა სიბრძნის ცნების განმარტებას, მაგრამ მან კარგად იცის, რომ ის აყენებს სიბრძნის ვაგების ამოცანას იმ გზის ნათელყოფით, რომელსაც უაღრესად ფილოსოფიური მნიშვნელობა აქვს. ეს ფილოსოფიური მომენტი მოცემულია არა სიბრძნისა და ვერაგობის მსვავსებაში, რასაც ორბელიანი სხვა გზით არც ეფიქრებდა, არამედ წინააღმდეგობათა, ე. ი. თით-

ლის და არაკეთილის, როგორც წინააღმდეგობათა, მსგავსებაში. სიბრძნე და სიგრიბე კი არ არიან მსგავსი, როგორც კონკრეტული, ემპირიული მოვლენები. ისინი „მსგავსებთან“ ერთი-მეორეს, უკეთეს გაიჩვენებენ, როგორც ერთი — მეორის მოწინააღმდეგენი — ამ შემთხვევაში, როგორც კეთილ და არაკეთილ. ამაყარა, რომ ეს უკანასკნელი ოდნავადაც არ არის განმარტების გამომხატველი, რადგან არ ემორჩილებიან განმარტების წესებს, რომლებიც მოითხოვენ კონკრეტ ნიშანს, რასაც კეთილ-არაკეთილ არ წარმოადგენენ, ხოლო თუ აქ გვარებობითა — მასადაამე — ზოგადი ნიშანია აღებული, იგი სპირიტუალის სახეობის ნიშანს, რომელიც ჩვენს შემთხვევაში გამოიკვლია.

მასადაამე, ს. ორბელიანის ლექსიკონში სიბრძნის ცნებისათვის არაა მოუვანილი განმარტება, არამედ მისი გაგება და ისიც, როგორც ამოცანა. უკანასკნელი შეიძლება გაიჩვენოს, როგორც რაღაც საერთო წინააღმდეგობათა, მათი გამაერთიანებელი, ანუ როგორც ორბელიანმა მიგვითითა — „მსგავსება“. ამოცანა, მასადაამე, მდგომარეობს ცნებისათვის მოწინააღმდეგის დადგენაში, მაგრამ ლექსიკონში ავტორი განმარტების სრულად თავისებურ წესზე ლაპარაკობს — წინააღმდეგობათა ერთობლიობაზე და არა განსამარტებ საგანზე. მასადაამე, ს. ორბელიანი, ნაცულად განმარტებისა, უკანასკნელს მხოლოდ წესს ეხება, რომელიც არსებითად განსხვავდება ფორმალ-ლოგიკური წესისაგან და წინააღმდეგობათა მსგავსებით ანუ ერთიანობით ღვიწვია. ეს წესიც, ს. ორბელიანის გაგებით, მოქმედებს დამოუკიდებლოც კვალზედაც მოვლენათაგან. ამ განმარტებაში გადამწყვეტია ნევაცია, მაგრამ ამით განმარტება არ ხდება ნეგატიური, რაც ფორმალ-ლოგიკურად დაბალი ღირებულებისა; აქ კი, ს. ორბელიანის განმარტება ნევაციის გზით ხდება და ის უმადლესი ღირებულებისაა, რადგან განმარტების შესაძლებლობა მასშია მოცემული.

ამაყარა, რომ ეს განსხვავება ნეგატიური განმარტებისა არის განმასხვავებელი ნიშანი ფორმალ-ლოგიკური და დიალექტიკურ-ლოგიკური განმარტების შუა. მთავარია ის რომ ორბელიანი აღგენს, რომ ნამდვილი განმარტებისათვის საჭიროა ნევაცია — მაგ. „კეთილ“ და „არაკეთილ“, რომლის ქვეშ შეიძლება ვივლინებოდეს სიბრძნე და მისი საწინააღმდეგო — არასიბრძნე, თუმცა თვითონ ორბელიანი შენაცვლების გზით მიდის და სიბრძნეს შეანაცვლებს — „კეთილი“ და საწინააღმდეგოს — იფულისხმება არა სიბრძნეს — „არაკეთილი“. წესი ნევაციით განმარტებისა (და არა ნეგატიური განმარტებისა) იძლევა საშუალებას საჭიროების მიხედვით სიბრძნეს არ მიეცეთ შენაცვლებული სახე, რაც წესს არ ეხება, რადგანაც სიბრძნე პირობითადაა „კეთილად“ აღებული ისე, როგორც სიგრიბე — „არა კეთილად“. არ შეიძლებოდა ორბელიანს,

რომელიც ისეთ რთულ გარემოებაში ვერცხვია, როგორცაა ნევაციით განმარტება, არ სცოდნოდა, რომ მისი წვეილეული სიბრძნე-სიგრიბე და კეთილ არა კეთილი არაა სწორადირებული, ე. ი. რომ არა სიბრძნე არ უდრის სიგრიბეს ანუ, პირიქით, არასიგრიბე — არ უდრის სიბრძნეს. აღარაა საჭირო განვავრტოთ ლაპარაკი, თუ რამ შემთხვევაში ორბელიანი და სიგრიბის მიმართებაში დაყენება ორბელიანის ნააზრევში. ეს თავისთავად იჩვენება იქიდან, რომ სიგრიბე „სიმტყუფნეს“ ანუ მოტყუებას ნიშნავდა, რასაც პოლიტიკური მოღვაწე და დიპლომატი ორბელიანი ვარაუდო იცნობდა საქართველოსათვის გამოსავლის ძებნისას.

ორბელიანი მიჰყვება რუსთაველის სიტყვასმარტებს, რომელიც ორბელიანს და სიგრიბეს თანაწარად ხმარობს ცნობილ ბუქარში: „სიკრუე და ორბირობა ავსებს ხორცსა შემდეგ ხელსა“. ამ პირობებში ორბელიანი ადვილად ააბლოგებს სიკრუეს „სიმტყუფნესთან“ (სიტყვის კონა, გვ. 613). საუკეთესო ნიმუშს სიბრძნის სიკრუესთან მიმართებაში მოყვანისა წარმოადგენდა შოთას სტროფი (789), სადაც სიბრძნე, პლატონი და სიკრუე, როგორც ორბირობა, ერთადაა განვიღოლი.

ყველა ამის მიანც აკლია სიბრძნის ცნების, როგორც ასეთის, ე. ი. შეუნაცვლებლად, საწინააღმდეგო ცნების დადგენა. წვეილეული — სიბრძნე არასიბრძნე გარეგნული წინააღმდეგობათა, რადგან იგი უპირობისაა სიბრძნეს, როგორც სავსეობას, ცარიელ უარყოფას, ნევაციას, რაც არ გამოდგება წინააღმდეგობა „მსგავსებისათვის“, რადგან ერთი სავსეობა და მეორე სიკრუილე. ს. ორბელიანის მიერ მოტანილ „მსგავსებას“ არ შეიძლება დასაყრდენად ქონდეს მხოლოდ გამოთქვა — „არა“, რაც გარეგნულარებას, გარეგობას აღნიშნავს. უარყოფა უნდა ეხებოდეს სიბრძნის არსებას და ამისათვის არ კმარა მარტო არ სიბრძნის თქმა, რადგან იგი სიბრძნის არსებაში ჩაწვლილი უარყოფა (ნევაცია) არაა. ისეთი შეიძლება იყოს მხოლოდ არსებითი ნევაცია და არა ნეგატიური ნევაცია, მხოლოდ „არა“-თი გამოხატული.

ეს გარემოება არ გამოეპარა ორბელიანს და მან სიბრძნეს დაუპირობებოდა სიკრუე, რომელიც იმთავითვე სიგრიბის გამოხატულება იყო, მაგრამ, იმავე დროს, ფილოსოფიური თვალსაზრისით, სიბრძნის არსებითი უარყოფაც იყო, სახელდობრ, უეციობა. ეს რედაქცია ორბელიანის ნააზრევში უდევს საფუძვლად სიბრძნის იმ გაგებას, რომელიც მოცემულია ხელნაწერებში დატულ დასათარგმნებას. „წივი სიბრძნე სიკრუისა“, ნათქვამი ს. ორბელიანის მიერ! ამაყარა, რომ ორბელიანისათვის მთავარი იყო ორი მომენტი: ერთი — ჩვენება წინააღმდეგობათა „მსგავსებისა“, რომელიც გამოსადეგი იქნებოდა ყველა შემთხვევისათვის და მეორე იმის ჩვენება, რომ წინააღმდეგობა იყოს არა არსებობა.

თი, არამედ არსე ბაშო. თუ სიბრძნე ჭკუის და „ცნობის განმსჯელობის“, ვ. ი. ცოდნის მამყენებელია, როგორც ამას ორბელიანი აღნიშნავს, მაშინ მის არსებობა საწინააღმდეგო იქნება უწყობა და უცნობობა, ვ. ი. არსებობა, ანუ უწყობა. მოხსნა რა ვერაფერა, როგორც სიბრძნის საწინააღმდეგოს შეტყვევება და შეეცალა იგი სიტყვით — „სიკრუე“, ს. ორბელიანმა საკითხი კეთილისა და აჯაყთაილის ზოგადფილოსოფიური დაპირისპირებიდან, სიკრუეც გაიგო, როგორც „სიმტყუენე“, ვ. ი. როგორც ტყუილი „განმსჯელობა“ და არა როგორც „ცნობათა განმსჯელობა“. ამდენად ორბელიანი დაუბრუნდა სიბრძნის საწინააღმდეგოს იმ გამოხატულებას, რომელიც „ცნობათა განმსჯელობას“ უარყოფდა ანუ უცნობობა, არცოდნა, უცილობა იქნებოდა.

ცხადია, ამ მნიშვნელობით დარჩა ორბელიანის ნააზრევში ცნება „სიკრუისა“ და იგი მოწოდებული იყო დაპირისპირებოდა სიბრძნეს არსებობის მოხსნით, მაგრამ „მსგავსებით“, ვ. ი. როგორც უცილობა. ამრიგად, რჩება სიბრძნე, როგორც „განმსჯელობა ცნობათა“ და მისი საწინააღმდეგო როგორც განმსჯელობა ცნობათა, ვ. ი. უცილობა. ორბელიანმა არა მარტო შექმნა არისი წინააღმდეგობა სიბრძნისა და სიკრუის, უკანასკნელის — „უცილობის“ მნიშვნელობით, არამედ ესეც არ ჩათვალა შესრულებულ საქმედ და აქაც ამოცანა წამოსწია წინა აღგიღებ. მან კარგად იგრძნო, რომ სიბრძნისა და სიკრუის შუა წინააღმდეგობის ნიადაგზე აღმოცენებული მსგავსება არ შეიძლება საქმის ვითარების გაგება-განმარტებად ჩითვალოს, რომ სიკრუისა ამის ჩვენება. ეს კი შესაძლებელი ვახდა, და უნდა გამხდარიყო კიდევ სიკრუის, ვ. ი. უცილობის, როგორც უცილობის, გახსნით. ფილოსოფიურად ეს ნიშნავდა არცოდნის (უცილობის) ცოდნას და არისის უწინააღმდეგობა, რომელიც ქმნის სიბრძნეს. აქ კი არა ვეაქვს ცოდნა-არცოდნა, როგორც „კეთილ“ და „არაკეთილ“, რომლებიც მხოლოდ გარეგნულ წინააღმდეგობის (ფორმალ-ლოგიკურის) გამოხატულებაა, არამედ წინააღმდეგობა ცოდნის (სიბრძნის) არსებამოთა არცოდნის ცოდნა. კეთილსა და არაკეთილში არ არის მსგავსების (ვ. ი. მთლიანობის) სფერო. მისი შესატყვისი იქნებოდა ცოდნა-არცოდნა, რაც აგრეთვე მოკლებულია მსგავსების (მთლიანობის) სფეროს, რაც გარკვეული წინააღმდეგობაა და, ამდენად, სიკრუილუა; მასში არაა უარყოფილი უწინააღმდეგობის დაკვა: არცოდნა ცოდნის მოხსნა და შეტი არაფერი.

სხვა არის არცოდნის ცოდნა, რადგან, რაც მოხსნილია არცოდნაში, დაკლებილია მის ცოდნაში. ის, რაც ქმნის არცოდნის, არის საგანი ცოდნისა და, ამდენად, უარყოფითის საშუალებით მოკეპული დადებითია, სადაც დიალექტიკის

უმალესი მომენტია მიღწეული: ნეგატიური დიალექტიკის პოზიტიურობა. ამ საფუძვრამდე მივიდა ორბელიანი, მან შიინდომა ეს ეჩვენებინა. აქედან დაიბადა არაკეთილსა წიგნის იდეა, სადაც უცილობის ასახვა ისე, რომ მისი შინაგანი უცილობა ნათელი გამხდარიყო, იქნებოდა წყარო სიბრძნისა. ეს გზა ცხადია, ს. ორბელიანს არ მოუნახავს ისე, როგორც მხატვრული ჩვენებით მისი გაცხადება, რაც იცის ისტორიამ. მწელი სარკვევია დღეს, რადგან გაცნობილია ორბელიანი იმ გზას, რომელმაც დაეზროვნების ისტორია ვიღოდა სათანადო დასკვნამდე მისასვლელად. ამდენად, ს. ორბელიანის გზა ორთქილური არაა, მისი საწყისები სიბრძნის იდეის ჩასახვამდე მიდის და მის განვითარებას ემთხვევა.

სიბრძნე, ზერძობა — „სოფია“, ცოდნის სინონიმად ითვლებოდა იმთავითვე, რასაც ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ მეცნიერება და სიბრძნე ერთმეორისაგან დაშორებული არ იყვნენ. ამ სიბრძნის მატარებელი ბრძენებელ ანუ „სოფისტებმა“ ითვლებოდნენ. მალე მოხდა საკრიველი ფაქტი: სიბრძნე, ცოდნასთან გაოგებებული, გაირქვა, როგორც არცოდნა და ამავე სოფისტის წამყვანი ხელმძღვანელების სახით აღიარებული იქნა, რომ ცოდნა არ შეიძლება. ეს მწვევე მომენტი, სოფისტების მიერ ფერგავებული თავის მნიშვნელობაში, გახდა ფილოსოფიის დაბადების მომენტი. რა იქნა შეგნებული სოფისტური ყოვლისშემოდნობის კრიზისის ნიადაგზე, რამაც საფუძველი ჩაუყარა სიბრძნეს ანუ ფილოსოფიას?

ცნობილია, რომ ეს მომენტი ფილოსოფიის ისტორიაში უკავშირდება სოკრატეს სახელს და ემყარება მის განთქმულ თეზისს: „მე ვიცი, რომ არაფერი ვიცი“. რა მოხდა ამ ცნობილ შეხებაში ერთმეორესთან ორი მომენტისა — სოფისტებისა და სოკრატის? ერთი მხრივ აქ არის არცოდნა, რაც ვიღავდაც ყოვლის მტკიცების შესაძლებლობაში, ანუ სიკრუეში. სოკრატეს მხრივ კი აქ არის არცოდნის ცოდნა. აქ ჩაისხა სიბრძნე, სიბრძნისმეტყველება, ფილოსოფია, მაგრამ ეს მხოლოდ ამოსავალი იყო, რომელიც არათუბადა სამქმეს, რადგან არცოდნის და არარობის დაახლოების შესაძლებლობას ქმნიდა. ამით სარგებლობა სცადა ექსისტენციალურში (სარატრის სახით მის ნაშრომში — „ყოფიერება და არარობა“), რათა იგი დიალექტიკის წინააღმდეგ გამოეყენებინა. ამან სიბრძნის ცნების შერყვას გამოიწვია, რაც იმაში გამოიხატა, რომ ექსისტენციალურში ფილოსოფია (ვ. ი. სიბრძნის სიყვარული) სოფიაფილად (ვ. ი. სიყვარულის სიბრძნედ) გადააქცია.

ეს დაბნეულობა იმის მიჩვენებულია, რომ სიბრძნის დაბადება, როგორც არცოდნის ცოდნა, არ იყო საკმარისი, რადგან არცოდნა არ შეიძლებოდა ყოფილიყო მხოლოდ როგორც უარყოფითი, რადგან მაშინ მისი ცოდნა შექმნებ-

ლი იქნებოდა. საჭირო იყო ნეგატიურში ყოფილყოფილი დადებითი, უარყოფითი გამოსატყუი. მაშინ მისი შემეცნება შესაძლებელი გახდებოდა.

არც პლატონთან და არც ნეოპლატონიკოსებთან არ მოხერხდა ღვთაების ნეგატიური განმარტება, როგორც ამას ჰეგელი აღნიშნავდა¹. ეს ხდებოდა იმიტომ, რომ ნეგატიურის პოზიტიურება (არანეგატიურ-პოზიტიურის დაპირისპირება) არ იყო მიღწეული ნეგატიურ დიალექტიკამდე. ეს საფუძვლი მიღწეულ იქნა ე. წ. არეოპაგისტულ წიგნებში.

ამ დებულებათა დასაბუთების დასაგება აქ უადგილოა. მთავარია იმის ცოდნა, რომ ყველაზე ნათლად ჩანს ფილოსოფიის დაბადების მომენტი, სოკრატესთან დაკავშირებული, მაგრამ აქ არცოდნა ცოდნის პოზიტიური მომენტის შემეცნელია და ამ გზით, ე. ი. არცოდნით, ცოდნისაკენ საელ გზას აჩვენებს, რაც ჯერ კიდევ ნათელი არ იყო სოკრატესთან — ვიდრე პლატონ-ნეოპლატონიკოსებამდე. აქ საქმე იმაში კი არაა, რომ მე არაფერი ვიცი, არამედ იმაში, რომ მე ვიცი რომ არაფერი ვიცი, სხვანაირად: იმის ცოდნა, რომ მე არაფერი ვიცი იმაზე შეტია, ვიდრე — რომ მე არაფერი ვიცი.

აქ საქმე მარტო დიალექტიკურ დაპირისპირებაში კი არ არის. „პო“ და „არაპო“ დიალექტიკამ იმთავითვე იცოდა და იგი პლატონის თითქმის ყველა დიალოგში გეხედება, სადაც იგი გზა, მეთოდის იყო ფილოსოფიისათვის. ამ გზით ვახდა სიბრძნე ბრძნობად, ე. ი. იმის შეგნებად — როგორი გზით შეიძლება სიბრძნის, როგორც ბრძნობის, განხორციელება. დიალოგ „პარმენიდში“ ეს გარემოება საკმაოდ ღრმად განვითარდა, მაგრამ სიბრძნე განსაზღვრული აღმოჩნდა, რადგან განუსაზღვრელი ვაგება უარყოფის გზით შეუძლებელი ვახდა და დიალექტიკა აქ დროებით შედგა, რაც ჰეგელმა ნათლად აჩვენა².

ნეგატიურის დიალექტიკის ძველი — დადებითი — უარყოფითის — ლოგიკური დაპირისპირების იქით წასვლისათვის ლოგიკური დასაყრდენი აღარ ყოფნიდა. მას არა ლოგიკური (რაც ამოწურული იყო უკვე ნეოპლატონიზმში) არამედ ონტოლოგიური დასაყრდენი ესაჭიროებოდა. ე. ი. სუბიექტური დიალექტიკის საცვლად, ობიექტური დიალექტიკა, რომელიც არსებობის წინააღმდეგობის დასაწახვად არსებულში, ყოფიერებაში, ე. ი. იმაში რ ა ც ა რ ი ს წინააღმდეგობის დაწახვას საჭიროებდა. ამ გზით იქნა მიღებული, რომ არსებობა შეტია, ვიდრე არსებული, რომ ყოფიერება ამ შემთხვევაში შე-

ტია, ვიდრე ის, რაც ყოფიერია. ეს გარემოება აზროვნების მიერ კი არაა შეტყუილ ყოფიერების ცნებაში, რადგან ეს ყოფიერების მხოლოდ სუბიექტური ასახვა იქნებოდა და დასახული მიზნისათვის არ გამოადგებოდა. ყოფიერება იმის გამო, რომ ის არის ის, რაც ის არის, შეტია, ვიდრე ყოფიერება. ყოფიერება, როგორც ასეთი, არის ის, რაც ის არის. ის არაა არსებულის რაიმე ნიშანი, ანუ მხარე, ის არაა არსებულის პრედიკატი, იგი ყოფნაა და შეტი არაფერი. მაგრამ, როგორც ამგვარადყოფნა იგი, ყოფიერებაზე შეტია ე. ი. შეტია, ვიდრე ის, რაც არის ის ორი მომენტისაგან კი არ შედგება, არამედ ის, რაც არის, ყოფნობს, ემსგავსება იმას, რაც არ არის, არყოფნობს, რადგან იმაზე შეტია, რაც არის.

ამრიგად, ყოფიერება არყოფნაშია და არეოპაგისტის ავტორმა განუხრველად დაასკვნა: ღმერთის არსებობა მის არარსებობაშია. ასეთი იყო ეს თავისებური ონტოლოგიური ძირი ნეგატიური დიალექტიკისა, რომლის მეტყუიერი გამარტივებით, რაც ვერგაგებას უდრდა, ანსელმ კენტერბერგიელმა თავისი ონტოლოგიური არგუმენტი შეამზადა. მან ვერ შეამჩნია, რომ არარსებულის ანუ არსებულზე შეტის არსებობა შეტის ნიშნავდა არეოპაგისტისთვის, ვიდრე არსებულის არსებობა.

აქ უადგილოა ყოფიერების, როგორც პრედიკატის, დისკუსიაზე ლაპარაკი. იგი დღესაც აქტუალური საკითხია. ჩვენთვის დღეს საკმაო ვიცოდეთ, რომ, თუმცა არეოპაგისტის შემქმნელი ღვთაების არსებობაზე ლაპარაკობდა, რაც საკითხის ისტორიული ფარგლებით განისაზღვრებოდა, მისი თეზისი — რომ ყოველი ყოფიერება არსებული არის და არარსებული — განისაზღვრება აღარ იყო მას შემდეგ, რაც იგი პანთეისტური მატერიალისტური სოფლგაგების შემადგენელ ნაწილად იქცა.

შეცვლილებისათვის შესაძლებელი აღმოჩნდა იმის დადგენა, რომ საქართველოში იოანე პეტრიწის სახით აღორძინებულ იქნა ანტიკური ფილოსოფიის არეოპაგისტული გადამშავება. ამ გარემოებას დიდი მნიშვნელობა აქვს, თუმცა იგი ჯერაონდ შესწავლილი არაა³. ჩვენ ერთი მომენტი გვესაჭიროება: პეტრიწი, ებრძვის რა თავის მოწინააღმდეგეებს, აღნიშნავს, რომ ამათი უბედურება მარტო იმაში კი არაა, რომ არ იციან ის, რაზედაც ლაპარაკობენ; მთავარი უბედურება ყოფილა ის, რომ პეტრიწის მოყმათებს არა აქვთ ცოდნა თავისი არცოდნის შესახებ. შემთხვევითი როდია, რომ ამ შენიშვნის დროს პეტრიწი იხსენიებს სოკრატეს ღებულუბას, რომელიც სიბრძნის გზად იქცა ფილოსოფიაში. პეტრიწს ერჩია, რომ მის მოყმათებს

¹ იხ. შ. ნუტუბიძე „პეგელი და ფილოსოფიის ისტორიის საკითხები“ „მნათობი“, № 11, 1957 წ.

² იხილეთ დასახლებული ნაშრომი: „პეგელი და ფილოსოფიის ისტორიის საკითხები“.

³ იხ. შ. ნუტუბიძე, „ქართული ფილოსოფიის ისტორია“, ტ. II, თავი „იოანე პეტრიწის ფილოსოფიური წინამორბედნი“.

სეოდნოდათ თავისი არცოდნის, „სიკრუის“ შესახებ. ჩანს, რომ ეს სულ სხვა იქნებოდა, ვიდრე არცოდნა „სახელდობრ“, არცოდნის ცოდნა, აშკარაა, რომ არცოდნის ცოდნა ცოდნაზე მეტი, ე. ი. სიბრძნე იქნებოდა.¹ ძნელი არაა მიხვედრა, რომ აქ გამოყენებულა სოკრატეს ფორმა, მაგრამ მასში ჩადებული ის უფრო განვითარებული ვაგება სიბრძნისა, როდესაც არცოდნა მხოლოდ ნეგატიური ცნება კი არ იყო, არამედ იმ დადებითად შეიცავდა, რომელიც ნეგატიურის ისეთი ვაგება იყო, როცა იგი პოზიტიურის შეიცავდა, პოზიტიურის და ნეგატიურის მთლიანობის შემცველი რომ იყო, ე. ი. იმისა, რასაც ორბელისი გამოთქვამს ტერმინ „მსვავსებით“ და რაც შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ცოდნა შეიცავს არცოდნის ცოდნას, რომელიც იმაზე მეტია, რაც არის. სოკრატეს სწორედ ამის თქმა ჰქონდა მიზნად. წინააღმდეგ შემთხვევაში, სრულიად შეიცვლებოდა მისი ისტორიულ-ფილოსოფიური როლი, როგორც სიბრძნისმეტყველების დამფუძნებლისა და მისი მნიშვნელობა ერთ-ერთ აგნოსტიკურ-სკეპტიკურ ფილოსოფიამდე ჩამოქვეითდებოდა, რაც სულ არედა ფილოსოფიურ პერსპექტივებს. არცოდნის ცოდნა მეტი იყო, ვიდრე ცოდნა, როდესაც წინააღმდეგ შემთხვევაში, სოკრატე თავის დებულებას სოფისტების აგნოსტიციზმის წინააღმდეგ ვერ გამოაყენებდა.

აშკარაა, რომ აქ უბრალო, ანუ გარეგნულ ნეგატიურზე არ იყო ლაპარაკი. ამ გზით არაერთი სიბრძნე არ მიიღებოდა, სიბრძნე, რომელიც აგნოსტიციზმს უნდა დაპირისპირებოდა. სოკრატეს როლი ფილოსოფიის ისტორიაში აგნოსტიციზმის დანგრევა იყო და მას რომ ცოდნა-არცოდნა ისევე ვაგვო, როგორც ეს სოფისტებს ესმოდათ, მაშინ ესეც სოფიზმი იქნებოდა და, როგორც აღნიშნულია მეცნიერებაში, სოფისტური დაპირისპირების იქით აზროვნება ვერ წაივლიდა;² ცოდნა-არცოდნა, როგორც წინააღმდეგობა, ერთ მთლიანობაში ვერ შეეიდოდა, როგორც ამას ფილოსოფიის განვითარება მოითხოვდა. ხოლო თუ ასეთი მთლიანობა აუცილებელია, (და, ეს მოასწავებს ფილოსოფიის არა მარტო გაჩენას, არამედ წინსვლას), საჭიროა არცოდნაშიც იყოს ისეთივე დადებითი, როგორიც არის ცოდნაში.

ამის შეგნებამდე ფილოსოფიას დასჭირდა საკმაოდ გრძელი გზა და ეს შესაძლებელი ვახდა, როგორც ითქვა, მის შემდეგ, როცა მივხვდებოდეთ დიალექტიკის ონტოლოგიური დასაყრდენი, რათა იგი გადაერჩინა სოფისტური სუბიექტივიზმის გავლენისაგან.

მას შემდეგ, რაც დადგენილია არცოდნის, როგორც ნეგატიურის, პოზიტიური შინაარსი, ე. ი. იმაზე მეტი, რაც არის ცოდნა, როგორც ასეთი, ე. ი. მიღებული იქნა თეზისი, რომ არცოდნის ცოდნა იმაზე მეტია, რაც იყოთ. მაშინ შემუშავდა ისტორიულად ცნება შემეცნებელი, ანდა სწავლული არცოდნისა. ასეთი დიალექტიკური შედეგი სოფისტური აგნოსტიციზმის მოხსნისა და ფილოსოფიური „გნოსტიციზმის“ ანუ სიბრძნისმეტყველების დადგენისა. ამ სახით ეს მოძღვრება დასაელეთშიაც წავიდა. იგი იქ იოანე სკოტ ვრიფენანს მეოხებით (IX ს.) არეოპაგისტული წიგნების დასაელეთში გადათარგმნა-გადაყეთებასთან ერთად შევიდა, მთელი საშუალო საუკუნეები სქოლასტიკას ებრძოდა, ვიდრე რენესანსის დამდგენისას კვლავ არ დამკვიდრდა და ნიკოლა კუზანელი კუზანელი პანთეისტური მატერიალიზმის ფორმით დასაელეთის რენესანსის იდეოლოგია შეამზადა. ამ შემზადებას ნიკოლა კუზანელმა ორი პრინციპი დაუდო საფუძვლად: „წინააღმდეგობათა დამოხვევისა“ (coincidentia oppositorum) და სწავლული უცილობისა (docta ignorantia). ორივე არეოპაგისტულ ნადავზე აღმოცენდა, გაიარა რა გრძელი გზა ხუთი საუკუნისა (IX ს. — XIV მეფ.).

ჩვენ ამ ვრცელ ისტორიას აქ ვერ გამოვუდგებთ. თუ საშუალო საუკუნეების ისტორია ბელახლად, დიალექტიკური მატერიალიზმის თვალსაზრისით დაიწერება, გაიკვევია, რომ იქაც მატერიალიზმი, თუმცა პანთეისტური, წამყვანი იყო იდეოლოგიურ ბრძოლაში იდეალიზმთან და ახალი დროის პანთეისტური მატერიალიზმისაგან (სინონიმურ) გზას იკავებდა; ეს მატერიალიზმი, იმავე დროს, დიალექტიკასაც უკავშირდებოდა ზემოაღნიშნული ორი პირითადი დებულებით.

როგორც ირკვევა, სწავლული უცილობა (docta ignorantia) იგივეა, რაც „სიბრძნე სიკრუისა“, ე. ი. სიბრძნე, მოპოვებული სიკრუის როგორც სიკრუის, ე. ი. უცილობის ცოდნით. ეს ორი მოვლენა ერთსა და იმავე ძირზეა ამოსული და შეიცავს ერთსადაიმევე ცნებებს. სიბრძნის ცნება ნიკოლა კუზანელისა, ისევე როგორც ს.-ს. ორბელიანისა, მომდინარეობს არეოპაგისტული ცნებიდან: არცოდნის ცოდნა, ე. ი. უცილობისაგან დაბადებული ცოდნა. დამახასიათებელია, რომ ნიკოლა კუზანელი არა მარტო ლაპარაკობს „წინააღმდეგობათა დამთხვევაზე“ (coincidentia-ზე), რაც ძალიან ახლოა ორბელიანის გამოთქმასთან, თუ უკანასკნელს ისევე ზმნის ფორმაში ავიღებთ, როგორც ეს ორბელიანს აქვს: „ემთხვევიან“ ნიკოლა კუზანელი, „მსვავსებიან“ — ს.-ს. ორბელიანი.

გარდა ამისა, აღსანიშნავია, რომ ორივე მოაზროვნე, ე. ი. ნიკოლა კუზანელი და ორბელიანი, ყურადღებას აქცევენ უცილობის (ignorantia ნიკოლა კუზანელთან, „სიკრუე“ — ორბელიანთან) დადებითი მომენტის ხაზგასმას, რასაც არ-

¹ იოანე პეტრიწი, შრომები, II, შ. ნუცუშიძის და ს. ნუცუშიძის გამოცემა, თბილისი, 1937 წ. ნაწ. 3.

² В. И. Ленин, Философские Тетради, 1947, გვ. 84.

სებითი მნიშვნელობა აქვს იმ ფაქტთან დაკავშირებით, რომ სოკრატეს, როგორც აღინიშნა, ეს მომენტი არა აქვს გათვალისწინებული, რადგან ჯერ კიდევ გაელენა აქვს სოფისტურ მეტყვიანობას, რომელიც სუბიექტურად უდგება ცოდნა-არცოდნის საკითხს და მათი მთლიანობა არა სწანს. არცოდნის ხაზგასმას, როგორც ნეგატიურის პოზიტიურობისა, უცვლელად შევსდები ნაბიჯი იყო, სადაც არცოდნა ცოდნასთან მარტივი დაპირისპირება კი აღარ იყო, არამედ არცოდნის ცოდნის საშუალებით გაძლიერებული ცოდნა. ამიტომაც არცოდნა ნიკოლა კუზანელისათვის „სწავლული“ არცოდნა (docta) და არა უბრალო ignorantia.

განსხვავებას აქვს, ისე როგორც „დამთხვევის“ შემთხვევაში, აძლიერებს გრამატიკული განსხვავება: თუ იმ შემთხვევაში ნ. კუზანელთან გვიკონა სუბსტანტივი — „დამთხვევა“, ხოლო ჰენა ორბელიანთან — „უშედეგობა“, ამ შემთხვევაში ორბელიანთან გვაქვს „სიბრძნე“ (სუბსტანტივი), ხოლო ნიკოლა კუზანელთან ადოქტივი docta (სწავლული). თუ ამ შემთხვევაშიაც ორივე მოაზროვნის ნათქვამს მივიყვანთ ერთსა და იმავე გრამატიკულ ფორმამდე, შეიძლება მივიღოთ „სიბრძნე უცილობისა“ (სიბრძნისა) ანუ ბრძენი უცილობა.

მთავარი, ცხადია, არის არა გამოთქმის საშუალებანი, არამედ გამოსათქმელი, რადგანაც პირველი საშუალებანი, მეორე — მიზანი. უკანასკნელი კი ნიკოლა კუზანელთან, ისე როგორც ორბელიანთან, უარყოფითის (ნეგატიურის) დადებითი შინაარსის აღნიშვნაა, რაც აერთებს დადებითსა და უარყოფითის და მათი მთლიანობის საფუძველს ქმნის. ირაკევა, რომ „სწავლული უცილობა“ ნიკოლა კუზანელისა, იგივეა, რაც ორბელიანის „სიბრძნე სიბრძნისა“. ორივეს ახსნილი აქვთ რომ ასეთ ცნებათა მიმართება ავტუტული წინააღმდეგობათა დამთხვევის ანუ მსგავსების ნადავზე.

ასეთი ეთაბრება დასავლეთში არეოპაგისტრული მოძღვრების ნიადაგზე. აღმოსავლეთის მიმართულებით არაა საჭირო საქართველოს ფარგლებიდან გამოვიდეთ და სხვა ძველები მიმოვიხილოთ, რადგან, თუ რამე გავკეთდა იქ ღირსშესანიშნავი, ქართული აზროვნებიდანა ამ შემთხვევაში გადაღებული. ამის საბუთი „ფსევდოპარისტოტიკური წიგნი უშაღლეთი სიკეთის შესახებ“, რომელიც არეოპაგისტრის შემქმნელის მიერ ქართულად დაწერილი მიზეზთა შესახებ ტრაქტატის თარგმანია.

რაც შეეხება თვითონ საქართველოს, აქაც ისევე როგორც დასავლეთში, რამდენიმე საუკუნის შემდეგ, როგორც ვნახეთ, იოანე პეტრიწმა ათვისა არცოდნის ცოდნის დიალექტიკური გაგება. ქართული კულტურისათვის იმდენად ორგანიული იყო არეოპაგისტრული ნააზრევი, რომ სხვა დებულებათა ვარდა, ზანს, აზრი სიბრძნის ანუ ცოდნის არცოდნის ცოდნასთან დამოკიდებ-

ბულებაში დანახვის შესახებ ბუნებრივად უნდა იყოს ჩაქსოვილი რუსთაველის „ფილოსოფიური პოეზიაში. ცხადია, პოეტურ ხუმრუტებსა და პოეტურ პრობლემაში ფილოსოფიური დებულება შეიძლება ზუსტად არ დავიხვავს ერთიგორის, მაგრამ „ფივეხისტაოსის“ სათავეთა სტროფში უნდა იყოს არცოდნის ცოდნის ერთგვარი მიმართება, სახელდობრ, მის შესახებ უკარპო: „...ქებნი წამლისა მისისა, ცოდნა ხაჰს მართ უცივისა“. მართალია, ეს ადგილი არა ნათელ კაშვირში მთელ სტროფთან, მაგრამ მას შინა კავშირი აქვს სავსებით გამართლებული, და საჭირო არ იყო მისი გატყვევების გამართვა. რუსთაველს ის განმარტებული „მართ“ აქვს აქ ნახვარი, რომელიც ხაზს უსვამს, რომ ცოდნა მხოლოდ არცოდნისგან იწარმოება. არც ერთი შემთხვევა სიტყვა „უცივის“ ორჯერ ხმარებისა „ფივეხისტაოსისაში“ არ ნიშნავს არცოდნის სუბიექტს, იგი ნიშნავს თვითონ არცოდნას, როგორც ობიექტურ მოვლენას.

ახლა ნათელია, რომ ორბელიანის ნააზრევი სიბრძნის ცნება გაგებულია ისე, როგორც ეს იმთავითვე ესმოდათ სიბრძნის, როგორც ბრძნობის, გაიწინასთან დაკავშირებით, ხოლო ამ გატყვევების სუბიექტური გამოყენება, რაც ვ. ლენინის მოითხოვით სოფისტისკან მოასწავებდა, დაძლეულ იქნა ანტიკური ფილოსოფიის განვითარების მიწურულში. იგი, აქედან შეუთავსებელი ერთნაირად გაფორმდა აღმოსავლეთში და დასავლეთშიაც. ს.-ს. ორბელიანმა უოველ შემთხვევაში კარგად იცოდა პეტრიწის მიერ აღორძინებული გაგება, რაც ობიექტური კანონზომიერების ძალი დასავლეთის ფილოსოფიური რენესანსის მიერ სიბრძნის გაგებას დაემთხვა. ამრავად, არცოდნის ცოდნა, როგორც ცოდნაზე მეტი, ანუ სიბრძნე სიბრძნისა, თუ არ იყო მიგნებული ორბელიანის მიერ, უოველ შემთხვევაში, საერთო უკაროდან წარმოშობიან რე, გაგებულ იქნა ისე, როგორც ეს სრულიად დამოუკიდებლად ვაიგო დასავლეთის რენესანსის იდეოლოგიურმა მებრძობებმა — ნიკოლა კუზანელმა.

არც ერთ დასახელებულ მოაზროვნეს ვ. ი. არც ნიკოლა კუზანელს და არც ს.-ს. ორბელიანს, თვითონ არ მოუგნიათ სიბრძნის, როგორც არცოდნის ცოდნის თემა, როგორც ეს ნათლად ვაიკვია. ქრონოლოგიურად ორივეს გზაში არის განსხვავება: არეოპაგისტრული შექმნა V საუკუნეში, ხოლო აღორძინდა საქართველოში ექვსი საუკუნის შემდეგ — XI-XII საუკუნეებში — იოანე პეტრიწის სახით, როგორც იდეოლოგიური წინამძღვარი ქართული რენესანსისა. იგივე არეოპაგისტრული შევიდა დასავლეთის აზროვნებაში

1 იხ. „ფივეხისტაოსისა“, სტროფები: 523, 706. „ცოდნა ხაჰს მართ უცივისა“ შედის 706 სტროფში.

IX საუკუნეში იოანე სკოტ ერიუგენას სახით, მაგრამ გარკვეული სახე ჰილიო მხოლოდ პანთე-ისტურ მატერიალისტებთან XII-XIII ს. ს. მიჯნაზე, აშენდა, ქრონოლოგიურად ერთ საუკუნეზე მეტი განსხვავება არა ნიკოლა კუზანელისა და ორბელიანის აზროვნების პანთე-ისტურ მატერიალიზმთან შეხების შორის.

ასეთი პირობები ორივე მოაზროვნის მიერ გარკვეული ნაზროვნო წინამორბედის შეთვისე-ბისა, რის ნაიდაგზუდაც საბოლოოდ დადგინდა მათი თეზისი სიბრძნის, როგორც უმეტერების შემეცნებისა.

რამდენადაც ორბელიანის მიერ შეთვისებუ-ლი დებულება (ისევე როგორც იოანე პეტრიწისა და, განსაკუთრებით, ნიკოლა კუზანელის მიერ) ფილოსოფიური განვითარების ფრანკო-რთულ მომენტებს ეხება და მასთან შვიდრო კავშირშია, რაც მთელ რიგ სიძნელეთა გათე-ლისწინებას საჭიროებს, ბუნებრივია, ორბელი-ანის ნაზრევში სიბრძნის ცნების გარკვევა დღემ-დე მეტად მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. საქმე მართო ის კი არაა, რომ ს.ს. ორბელიანი, როგორც ფილოსოფიური აზროვნების წარმო-მადგენელი საქართველოში, იმავე პოზიციაზე იდგა, როგორც დასავლეთის მოაზროვნე ნიკო-ლა კუზანელი, იდეოლოგიური ტონის მიძიეში დასავლეთის რენესანსისა. აბც ის იყო გადამწყე-ვეტი, რომ აზრები, რომელთაც ორბელიანი იყე-ნებდა, ხანგრძლივი ისტორიის მქონე იყო და თავისი ძირებით ანტიკურობას აკრავდა. მთავა-რი იყო თვით საკითხთა სიმძიმე, რომლისთვი-საც უარესად ფილოსოფიურ თელსაზრისზე დადგომა იყო საჭირო.

ს. ორბელიანი რთული პიროვნება იყო: პო-ლიტიკოსი, დიპლომატი, მეცნიერი, ფილოსო-ფოსი, საეკლესიო მწერალი, ხელოვანი. ყველზე ძნელი აღმოჩნდა მისი ფილოსოფიური საქმის კვლევა, როგორც ამას უდავოდ ამტკიცებს უნა-ყოფო ცდები მის ნაზრევში სიბრძნის ცნების გარკვევისათვის. ამთავითვე შეიძლება ითქვას, რომ ვერც ერთმა მისმა მკვლევარმა, კომენტა-ტორმა თუ მთარგმნელმა, ვერ მოახერხა სიბრძ-ნის იდეის თუ ცნების, რამელოც გადამწყვეტთა ს. ორბელიანის ნაზრევისათვის, მიახლოებით მაინც გაგება. შეიძლება ითქვას, რომ ამ შემთხ-ვევაში არაა გამორიცხული ორბელიანის მიერ ნაყადი შეთოდის ანუ გზის გამოყენება, რათა დასახელებულ ცდათა უმეტერების შემეცნებით დადგენილ იქნას ორბელიანის ნაზრევში სიბრ-ძნის სახე ანუ იდეა.

გადვილდით ამ საკითხის განხილვაზე. სიტყვის გაუგებრებლად შეიძლება შეეჩრდდეთ რამდე-ნიმე დამახასიათებელ შემთხვევაზე. ყველა გრძნობდა, რომ ორბელიანის ნაზრევში მთავა-რი სიბრძნის ცნების გარკვევა და ამიტომ ცდი-ლობდნენ მისი მთავარი წიგნის მიხედვით სიბრ-ძნის და სიცრუის მიმართების გარკვევას. ასეთი მიმართულება კვლევის განზე ტოვებდა ლექსი-

კონში მოცემულ ცნებას სიბრძნისა, სადაც, ბუ-ნებრივია მეტად მოკლედ აღწერილი იყო სიბრძნის წარმოშობის წინააღმდეგობრივი გზა, რის გამო განზე რჩებოდა ორბელიანის ნაზრე-ვის სისტემატური ხასიათი.

აქად. კ. კეკელიძე მართალია თავის კრიტიკულ შენიშვნაში პროფ. ა. ცაგარის წინააღმდეგ, სა-ხედობრ, რომ შეუძლებელია ვილაპარაკოთ სი ბ რ ძ ნ ე და ს ი ც რ უ ე ზ ე თ. მართლაც და, როგორც კარგად ვიცით, ზემოთ ნათქვამის შედეგად, — სიბრძნესა და სიცრუეს შორის, ს. ორბელიანის გაგებით არაა ისეთი დამოკე-დებულება, რომლის გამოსახვა „და“-თი შეიძ-ლებოდეს, რაც ან ჩამოთვლას ნიშნავს, ან კე-შორის მინიმუმს გამოხატავს. ცხადია, რომ სიბრ-ძნე და სიცრუე გაცილებით უფრო მჭიდრო კავშირშია არაიან ერთიმეორესთან.

მაგრამ თავისი საკუთარი გაგების დროს, თით-ქოს „სიბრძნე“ ნიშნავდეს სიცრუის აზრს, კ. კეკელიძე თვითონ უშეგებს შეცდომას. მართ-ლაც და, რა „აზრი“ უნდა ჰქონდეს სიცრუეს, როგორც ანდის, რომლის გამოსახვა საჭირო იყო, და ისიც „სიბრძნის“ საშუალებით. აქად. კ. კეკელიძე ძალიან შორსაა ს.ს. ორბელიანის გაგებისაგან, ორბელიანისა, რომლისთვისაც სიცრუეს, როგორც ცალკე აღებულს, არავითა-რი აზრი არა აქვს თუ იგი შეგებული არაა, როგორც სიცრუე, რომლის შემდეგ ჩნდება სიბრძნე. უმეტერების შემეცნებას აქვს აზრი და არა მხოლოდ უმეტერებას, ანუ, ორბელიანის ტერმინით, „სიცრუეს“ ამდენად, აკადემიკოსი კ. კეკელიძე ვერ გრკვევა ს. ორბელიანთან სიბ-რძნის ცნების წარმოქმნის მეთოდსა და პრო-ცესში.

ამის შემდეგ გასაგებია კ. კეკელიძის განცხა-დება: „გამორიცხული არაა, რომ თვით სახელ-წოდება კრებულისა „ს ი ბ რ ძ ნ ე (ზახვასმა კ. კეკელიძეს ვეთუთისა“ სიცრუისა“ მოგონილია „ეპარამის და იოლანასის“ წიგნის მიხედვით, რომელსაც ქართულად „ს ი ბ რ ძ ნ ე (კ. კე-კელიძე) ბალაგარისა“ ეწოდება“! ფრთხილად გამოთქმული, ეს აზრი მაინც გაუგებრობას წარ-მოადგენს, რადგან ერთი სიტყვის — „შსგავსე-ბის“ დამთხვევა არ შეიძლება მივიჩნიოთ საყმაო საფუძვლად იმის სამტკიცებლად, რომ დასახე-ლებულ თხზულებათა შორის რაიმე კავშირი დაიინახოთ. საქმე ის კი არაა, ჰგავს ერთიმეო-რეს ო რ ჯ ე რ ნ ა ხ მ ა რ ი ს ი ტ ვ ე ა — „სიბრძნე“, — ამავე ლაპარაკი ზედმეტია. საქ-მე ისაა არის თუ არა შესავსი მეორე მომდევნო სიტყვა, რაც ამ შემთხვევაში პირდაპირი საყლა-ლოა, რადგან მოითხოვს ბრძენი „ბალაგარის“ „სიცრუესთან“ შესავსებას.

აქ იმდენად ნაჩქარვე და გაუგებარ გარემოე-ბასთან გაიქვს საქმე, რომ მასზე ყურადღების

1 კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ის-ტორია.

შეგრება არ ღირდა, მაგრამ ასეთმა განცხადებამ ავტორიტეტული მეცნიერისა შეცდომაში შეიყვანა ინგლისელი მეცნიერი დ. შ. ლენგი. უკანასკნელი წერს ორბელიანის წიგნის — „სიბრძნე სიკრუის“ შესახებ: „ჩვენ ვაპყვებთ ყურადღებას ამ წიგნის სათაურის მსგავსებას ჯიდე ერთ კლასიკურ ძეგლთან — „სიბრძნე ბალეარისთან“, რომელიც ვახდა კარგად ცნობილი საშუალო საუკუნეების ევროპაში, როგორც ბალეარის და იოდსაფის ისტორია“¹. დამოუკიდებლოც იმისაგან, რომ ჩვენ უნდა ვეცადოთ არ შევიყვანოთ შეცდომაში ჩვენი კულტურისადმი კეთილგანწყობილი მეცნიერნი, არსებობდა იმის შესაძლებლობის დაშვებამ, თითქოს ორბელიანის ნააზრევში სიბრძნის ცნება საეკვი გაეღწიოთ კოფილა გამოყვეული, აშკარას ხდის, რომ ს.-ს. ორბელიანის მიერ საკითხის დაყენება მიუწვდომელი აღმოჩნდა.

დ. შ. ლენგი, ბუნებრივია, თვალყურს ადევნებს, რას ამბობენ ქართული მეცნიერები, კერძოდ, ამ შემთხვევაშიაც, მან კარგად იცის, რომ ამ ცნებათა მიმართებაში საკვანძო მომენტია ორბელიანის ნააზრევისა. ლენგი არ უჭერს მხარს გერმანული თარგმანის მიერ მოწოდებულ გაგებას, რომელიც გამოხატულია, Die Weisheit d. Lüge-ს ფორმით, რომელსაც, მისი გაგებით, აცდემ. ა. კეკელიძე და პროფ. ალ. ბარამიძე თანაუგრძობენ. სინამდვილეში, — ფორმობს დ. შ. ლენგი, — სიკრუის სიბრძნეზე, როგორც მის აზრზე, კი არ უნდა იყოს ორბელიანთან ლაპარაკი, არამედ სიბრძნისა და სიკრუის თავიანთობაზე პრე, როგორც ლენგი ამბობს, „ეს არის ნარევი ბრე და ბრეველ მოთხრობათა, სწორი თხრობის უაზრობასთან დაპირისპირებაში“².

აშკარაა, რომ დ. შ. ლენგს მეტად გამარტივებულად აქვს გაგებული ორბელიანის თვალსაზრისი. მისთვის სიბრძნე-სიკრუე შეიძლება „ნარევი“ იყოს სიბრძნისა და სიკრუისა, რომელთაც ერთმეორეს გვერდით „დაპირისპირების“ მეტი არაფერი ევალეზათ ცხადია, რომ, თუ ეს ასეა, აქ შეიძლება „და“-ც გამოდგეს სიბრძნისა და სიკრუის გამოსაქმეულად და გასაგებია, რომ დ. შ. ლენგს შეუძლია ასეთი გაგების დროს მხარი დაუჭიროოს პროფ. ა. ცაგარელს და უორდრომს. მაგრამ რადგან ეს „და“ წინააღმდეგობას იწვევდა ქართველ მეცნიერათა შორის, დ. შ. ლენგი კმაყოფილებით შეხედა გ. იმედაშვილის გამოსვლას, რომ ორბელიანს, როგორც დ. შ. ლენგი ამბობს, „მშვენიერად შეეძლო გაეეთ-

ბინა სათაური ქართული გრამატიკის მიხედვით შექმნილი კომპოზიტური „სიბრძნე-სიკრუის“ გვიარად“. (იქვე).

რა თქმა უნდა, გერმანული ვარიანტი არ ამართლებს საკითხს ისე, როგორც ამას სწადის დ. შ. ლენგი და, თუმცა არ ჩანს გერმანულ ვარიანტში ყველაფერი, რაც საჭიროა, მაგრამ აქ მართო დაპირისპირებაში კი არაა საქმე, არამედ სიკრუის სიბრძნეში. თუ გერმანული თარგმანის მიერ ნაჩვენებ პრაბლემას ვერ დავინახავთ და მას, მიუხედავად იმისა, რომ ის არ გამოირიცხავს ორბელიანის სწორ გაგებას განზე დავტოვებთ, მაშინ შესაძლებელი გახდება ცაგარელ-უორდრომის თვალსაზრისის აღდგენაზე ლაპარაკი. გ. იმედაშვილის მიერ ქართული კომპოზიტის მოშეღობის დადებით შედეგს ამ შეხედულებათა აღდგენაში ხედავს დ. შ. ლენგი. იგი პირდაპირ წერს: „თბილისელი მეცნიერები, როგორც ჩანს, განწყობილი არიან ამ ბოლო დროს მიდიონ ცაგარისა და უორდრომის მოსაზრებაზე, როგორც ყველაზე მართებული. უახლოესი წერილი მეცნიერ მეშახის გ. იმედაშვილისა... აჯი-მებს არგუმენტებს ძველი ინტერპრეტაციისაგან მისაბრუნებლად“ (იქვე).

შეიძლება ეს ისე იყოს, მაგრამ ეს კიდეც არ ნიშნავს ს.-ს. ორბელიანის მიერ მოწოდებულ სიბრძნის ცნებისაგან მიბრუნებას, რადგან ვერც „და“-ს ამოკეთა კომპოზიტის საშუალებით და ვერც მისი დატოვება ახლოსაც არ მიდის სიბრძნის, როგორც უმეტერების შემეცნების, გაგებასთან, უორმლისოდაც იძლება მთელი თავისებურება ქართული აზროვნების მიერ ამ საკითხის დატენების, მისი ისტორიულ-ფილოსოფიური სიტუაცია და სხვ.

ნათქვამის შემდეგ ნათელია, რომ სხვადასხვა ენაზე გადატანილი სიბრძნე-სიკრუის მიმართება იზიარებს მისი ინტერპრეტაციების ბედს. იგი ერთი მთავარი არ დგას ს.-ს. ორბელიანის ფილოსოფიურ თვალსაზრისზე, რომელიც მან აიღო ისტორიულად შემუშავებული სიბრძნის ცნებისაგან. ინგლისური გამოსახვა ს.-ს. ორბელიანის ცნებათა მიმართებისა — იმავე ნაყლს შეიცავს, რასაც რუსული „Книга о мудрости и лжи“. ახალი ვარიანტი რუსული გამოსახვის, რომელიც მოწოდებულია ეუნეფ ლოლობერძის (და ა. გ. ლენდბერგის) მიერ „О мудрости вымысла“ გონებაშეხილურია, მაგრამ სიკრუის გაკეთილშობილება ვერ ავსებს ძირითადი ვითარების ნაყლს, რომ სიკრუის თვისებრიობის აწევა არაფერს ცვლის უმეტერებაში, რომლის შემეცნება არის, ს.-ს. ორბელიანისათვის გზა სიბრძნისაგან. მასთან ერთად ირკვევა დიდი და მნიშვნელოვანი ადგილი, რომელიც უჭირავს ორბელიანს ქართული აზროვნების ისტორიაში.

¹ დ. შ. ლენგი, BSOASU ტ. XVIII, ლონდონი, 1956 წ.

² იქვე, გვ. 445.

ტექსტიური მრეწველობის ორი ტერიტორიისათვის „ვეფხისტყაოსანში“

გამარჯვებულმა ტარიელმა ხატავთის საგანძურებში ნახა ერთი განსაკუთრებული ქსოვილისაგან გაკეთებული რიდე.

ფთანდილთან საუბარში თვით ტარიელი ასე აღწერს ამ რიდეს:

„ვერა შეეგან, რა იყო, ანუ ნაქმარი რაულად.“

ვისცა ვეწვენი, უყირადის, ღმრთისაგან თქვის სასწაულად;

არცა ლარულად ჰგებოდა მის ქსელი, არ ორბადლად,

სამტარეუ ჰგანდის წმქელსა; ვთქვი ცუცხლთა შენართულად.“¹

რიდეს რუსთაველის საზოგადოებაში ატარებენ როგორც მამაკაცები, ისე ქალები. ქართულ ლექსიკოგრაფიაში რიდე სსკმოდ მრავალგვარი განმარტება მოპოვება. „ვეფხისტყაოსანის“ აკადემიური გამოცემის ლექსიკონში ვითხულობთ: „რიდე — პირსაბურავი, ანუ ჩაღრი, თავპირის დასამალავი ფარის მოსახვევი. პირბადე“.²

ეს განმარტება უახლოვდება ს.ს. ორბელიანისას, იმ განახლებებით, რომ, საბას გავებით, რიდე არის თავსახვევი „ქედისა წილ საბურავი“.³

კად. ნ. შარის განმარტებით, რიდე — მანტია, ზეღატანზე მოსასხელი, რასაც ქართულში ჩადარი შეესატყვისებაო!⁴

ჩვენ ვფიქრობთ, მართებული ვ. ნოზაძის განმარტება იმ მხრივ, რომ რუსთაველას საზოგადოების რიდეს ჩადრთან არაფერი აქვს საერთო, — აქ შესლიმანები მამადინთა შესაბამის წესს არ მისდევენ, „დღდაყენი თავის პირისახეს არ მალავენ“. რიდე ფრთხილ უახლოვდება XIII—XIV სს. დას. ევროპაში აზი-

იდან შესულ და გავრცელებულ შლიერს, რაც, იმდროინდელი მწერლების ცნობით, შუბლიდან თავზე ნაკეცბად დაბურული ქვემოთქენ, ბეჭებისაგან მოხდენილად იშლებოდა და ზურგზე ეშვეზოდა; ამასთანავე, რიდეს გამოიღოსა მოიხამდნენ („...ებურა მოშლით პირ-ოქრო [იქნებ უფრო სწორი იყოს „...პირ-ოქროს...“] რიდე...“, სტროფი 521, ტაეები 2-521ა).

„ვეფხისტყაოსანში“, სხვადასხვა კონტექსტში, როგორც ეს სავსევბო, ისე, საერთოდ, რიდე მრავალგვანაა მოხსენებული და, როგორც წესი, იგი ძვირფასი ქსოვილისგანაა გაკეთებული. რიდეს ატარებენ არისტოკრატიული, სამხედრო, ვაჭართა წოდების აღაშიანები (იხ. სტროფები: 72, 123, 124, 460, 496, 502, 505, 515, 521, 577, 100რ, 1073, 1125, 1131, 1148, 1255, 1291, 1309, 1310, 1339, 1340, 1659)“.

ხატავთიდან წამოღებული ზემოხსენებულ არაჩვეულებრივი რიდე ტარიელს იმავეთვე წესტან-ღარეჯანის სამღვრდ ჰქონდა განკუთვნილი. ეს რიდე იმდენად საკვირველი და იშვიათი მასალისაგან იყო ნაკეთები რომ „...თუმცა მანახ, სახელისა ცოდნასაცა ინატრიდე“ (სტროფი 460)“.

აქედან ჩანს, რომ ტარიელმა არ იცოდა სახელი იმ ტექსტილისა რისაგანაც ეს რიდე იყო გაკეთებული და, ვისაც უჩვენა, ვინაა გაკეთებული იყო, ღვთისგან ქმნილ სასწაულად მიაჩნდათ, რადგან „...არცა ლარულად ჰგებოდა მის ქსელი, არ ორბადლად“.

ჩვენი შესჯელობაც სწორედ ამ ორი ტერიტორიის, სახელობარ, ლარულისა და ორბადულიის აზრის განმარტებას შეეხება.

ფიქრობთ, რომ რუსთაველოლოგიაში აქამდე გავრცელებული ამ ორი სიტყვის ტრადიციული გაგება ზუსტი არ უნდა იყოს.

1. ღაეწყოთ ლარულიდან.
1712 წელს გამოცემული „ვეფხისტყაოსანისთვის“ ვახტანგ VI მიერ დაბრულ „თარგმანში“

¹ შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, 1937, თბ., სტროფი 461.
² იქვე, გვ. 373.
³ ს.ს. ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, პროფ. ფ. ი. ყიფშიძის და პროფ. ა. შანიძის რედ. 1928.
⁴ „Тексты и разыскания...“, 1910, кн. XII, стр. XX.

⁵ ა. შანიძე, ვეფხისტყაოსნის სიღონა, 1956, თბ., გვ. 275.

ნათქვამია: „ლარი ფარა აისო“.⁶ პროფ. ს. კაკაბაძის განმარტებითაც ლარი ფარა ეწოდება.⁷ „ვეფხისტყაოსნის“ სათუბილო გამოცემისათვის დართული პროფ. იუსტინე აბულაძის მიერ შედგენილ ლექსიკონში სიტყვა „ლარულად“ განმარტებულია: „ლარის ქსოვილით“⁸ და ა. შ.

„ლარისა“ და „ლარულის“ განმარტებისათვის დღემდე ყველაზე ვრცელი და მასშტაბიანი, დასაბუთებული მოსაზრებანი ეყრდნობა ვ. ნოზაძეს. იგი წერს: „...ვეფხისტყაოსანში“ სიტყვას „ლარი“ ორგვარი მნიშვნელობა აქვს. 1. ლარი არის ქსოვილი, 2. ლარი არის ნივთიულობა, საგანძფრი, ხაზინა. „ვეფხისტყაოსნის“ ლარი ჩვეულებრივ ბაშის ან სელის ქსოვილი არაა. ამ ლარის სახელი წარმომდგარი უნდა იყოს იმ მხარედან, რომელსაც ლარი ერქვა ამ შოთხევეწი ჩვენ ორი გეოგრაფიული სახელი მოგვცაუება 1. ლარისტანი სპარსეთის ერთ მხარეა, რომლის დაბა-ქალაქს ლარი ჰქვია... იგი, ლარი, ხუთის დღის სავალითაა და-შორებული ბენდერ-აბასიდან და ორმუხდიდან, სპარსეთის ყურედან; 2. მეორე მხარე ლარი (ლაპი) არსებობს ბელჯისტანში. — შესაძლებელია, რომ სახელი „ლარი“ ქსოვილთა სწორედ ერთობით ამ მხარის სახელი იყოს“⁹.

არაინ დავიბს იმის თაობაზე, რომ „ლარული“ („ლარულად“) ნაწარმოებია სიტყვა „ლარიდან“. „ლარი“ „ვეფხისტყაოსანში“ მრავალგზისა ნახშირი: 54, 461, 618, 1021, 1028, 1031, 1033, 1056, 1054, 1059, 1073, 1079, 1224, 1235, 1315, 1317, 1438, 1464, 1495. ამ „ლარი“ იხსენიება, როგორც საერთოდ ძვირფასი ნივთების, განმეულობის შესატყვისა: შერტლის ნაყოფობათა თუ პატროსან თვალთა და შალისა თუ აბრეშუმის ძვირფასი ტექსტილური ნაწარმის სახით.

ხოლო საერთოდ ტექსტილის (ქსოვილის) გიგებთ „ლარი“ იხსენიება: პირველად ზემოთ შოყვანილ სტროფში (461); მეორედ, როგორც „...უსახო ლარ-საგებელი“ (1056) რაც, კონტექსტის მიხედვით, ქსოვლს და, იქნებ, კერძოდ, საფენს-კვებ ძვირფას ქსოვილს, ე. ი. ნოსს, ფარდას და მისთანებს გულისხმობს; მე-

სამედ, სადაც ბაღდადეგი ვაჭრები აცხადებენ, რომ შიქვთ დიდძალი საქონელი და... არ ლარნი გვაქვან ნაჭარნი“ (1031; შეადარე 1033); მეოთხედ, როდესაც აღწერილია ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის ქორწილი ფრიდონისაგან. ამ ნათქვამია, რომ მამინ „გაზრადლდა ძუნობა ლარისა ლბილისა“ (1464; შეადარე: „იესო სახლი სტავრითა და ოქსინითა ლბილითა“ 1467); მეხუთედ, იმ დროს, როდესაც ცნობილი კვაბისკენ მიმავალ მეგობრებს ტარიელი უცხადებს „მე რომე გიძღვენი ტურფათა, აქით ლარისა ქრებო“ (1496).

ამსთანავე, უდავოა, რომ იქაც, სადაც ლარი იხსენიება, როგორც ძვირფასიულობა (განმეულობის) ზოგადი სახელწოდება, სხვათაშორის, უნდა ვიგულისხმოთ ქსოვილებიც (სხვადასხვაგვარი ტექსტილური ნაყოფობანი), რაც იმდროინდელი ტრადიციით სიმოჭარათა (სარე-ქართა) სახით უაღრესად ხშირად გაიცემოდა ხოლმე როგორც მზა ტანისამოსის (მოსახაშის), ისე შეუქერავი (დაუქრევი) სახით.

„ლარი“ რომ ქალაქს (საერთოდ, გეოგრაფიული პუნქტის) სახელიად მივიჩნიოთ, მამინ უნდა დავუშვათ, რომ რუსთაველის საზოგადოებისათვის, ე. ი. საზოგადოდ შესაუქუნებ-რივი ცივილიზაციის შესაბამისად უაღრესად განვითარებული ქართული კულტურისათვის სხვა ძვირფასი ტექსტილური ნაყოფობა, ვარდა ქ. ლარში, ანდა ორბაოში (ახ. ქვემოთ) წარმოებულისა უცნობი იყო; ანდა, ყოველ შემთხვევაში, ეს ორი ქალაქი მიჩნეული იყო ამ დანიშნულების ყველაზე ძვირფასი ქსოვილების მწარმოებელ ადგილებად.

როგორც ვიცი, ტარიელისათვის ხატურის რიდის მასალის, ქსოვილის სახელი (და მასშაბადმე, წარმომავლობაც) უცნობი იყო. იგი ამ ბოძს:

... ერთგან ენაზე საყიერელი ყაბაჩა და ერთი რიდი. თუმცა პნაზე, სახელი სი ცოდნასაც ინატრიდეო“.

და სწორედ ამიტომ აცხადებს ტარიელი: „ვერა შევოფნ, რა იყო, ანუ ნაქმარი (ნაყოფობა— გ. გ.) რადლად ვისცა ვენწერი, უკერდის, ღმრთისაგან თქვის სსწულად“, — რადგან მას ქსელი (ნართი) არც ლარულად ჰგებოდა (ანდა), არც ორბაულად და, ამსთანავე, ნაუდის სიტყვი ჰქონდა, ციხელში შენადობს, შედღებულს (შენართულს) ჰგავდაო.

ასეთი საყიერელი ნაყოფობის შესახებ ტარიელი ვითომ ამბობს, რომ ის არც იმ წესითაა ნაქსოვი, როგორც ლარში აწარმოებენ და არც ისე, როგორც ორბაოში; ანდა ის არც ქ. ლარში მწარმოებული პროდუქტია და არც ქ. ორბაოში, ე. ი. ვაიროდის, თოქოს მსგავსი ძვირფასი პროდუქტის წარმოება, რუსთაველის საზოგადოების წარმოდგენით, მხოლოდ-

6. შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, ვახტანგისეული გამოცემა 1712 წლისა, აღდგენილია აკაკი შინაძის მიერ, 1937, გვ. ტკ. და 376.
7. „ვეფხისტყაოსანი“, ს. კაკაბაძის რედაქტორობით, 1927, გვ. 198.
8. შოთა რუსთაველი „ვეფხისტყაოსანი“, 1937, ტფ., გვ. 361.
9. ვიქტორ ნოზაძე, „ვეფხისტყაოსანისა განკითხვანი. ვეფხისტყაოსნის ფართომეცნიერება“, 1954, ბუენოს-აირესი, გვ. 52.

და, (ან თუნდაც უპირატესად) ამ ორ ადგილას, ან ამ ორი ადგილის წესიამებრ იყოს შესაძლებელი და, მაშასადამე, საგულეებელიც და ეს მაშინ, როდესაც ეს პუნქტები ობიექტულად არაა ცნობილი, როგორც ამ ეპოქის ტექსტურული მრეწველობის რამდენიმე მნიშვნელოვანი ცენტრები.

მაგრამ არსებობს კიდევ არანაკლებ მნიშვნელოვანი არგუმენტი, წინააღმდეგ იმ მოსაზრებისა, თითქოს „ლარი“ იყოს იმ გეოგრაფიული პუნქტის სახელი, სადაც აწარმოებდნენ სამი-გალით ოდ მიჩნეულ ძვირფას ქსოვილებსა, მსგავსად, მაგალითად, ქაშვირისა, როდესაც ნაკეთობა (ან შემთავებაში — ტექსტურული) სახელწოდებას ღებულობს იმ ქალაქისა (თუ პროვინციისა), სადაც ის აწარმოება, სადაც პირველად დაიწყო მისი წარმოება.

საქმე ისაა, რომ შ. რუსთაველის ტექსტიდან ნათლად ჩანს, რომ ლაპარაკია რიდის არა წარმომავლობის (სადავრობის), არამედ, სახელდობრ, მისი ქსოვილის ხასიათის (როგორობის, თავისებურების) შესახებ, სახელდობრ, მისი შესახებ, რომ მის ქაელის (ნათის, ძაფის) გაბმულობა ((დალაგებულობა, დაღობილობა) არ ეტყობოდა, არ აჩნდა არც ლაწულად, ე. ი. ლარის მსგავსად და არც ორხველადად.

საისტორიო წყაროებით დასტურდება, რომ „ლარი“ შ. რუსთაველის ეპოქის ლიტერატურულ ენაზე, ამ სიტყვის წარმომავლობა მიხედვით მაინც, უპირატესად იყო ზოგადი სახელწოდება აბრეშუმის თუ შალის ტექსტურული ნაკეთობისა.

მაგალითად, იმ ეპოქის ქართული მწერლობის იესთ ძველში, როგორცაა „თამარიანი“ ნათქვამი:

„... აღიესეს ტყვიითა, ღარ პირტყვიითა არ ღარია კაცი არ შოებულად.“¹⁰

რკინის ეკლესიისაღმ 1259 წ. ბოძებულ სიგელში კახა თორელი (მეურველთუბუცისი) აღნიშნავს, რომ მან, საქართველოს მეფის მიერ დიპლომატიური მისიით შორეულ ქვეყანაში — პულაგუ ყაენთან — მიმავალმა, ორტალთაგან „ლარი ოდ თეთრი“ აიღო, რათა ნასესხები საშუალებებით კომერციული ოპერაციები ეწარმოებინა („ევიარებოდლი და ევილდი თუღსა მარგალიტსა და ხარქმასაო“)¹¹.

ზუსტად იმ ხანებში, მონგოლთაგან ზაღდადის აღების დროა, სახელდობრ, 1258 წ., როგორც ქართული მემატიანე მოგვითხრობს, გამარჯვებულმა, მათ შორის, ქართველთა სექსპედლიო ჯარის ნაწილებმა იმდენად ბევრი და ძვირფასი ნაღველი ჩაიგდეს, „რო-

¹⁰ ჩ ა ხ რ უ ხ ა ძ ე, „თამარიანი“, 1937, გვ. 21.
¹¹ თ. გო რ დ ა ნ ი ძ ე, „ქრონიკები...“, II, 133—134.

მელ არავინ აიღებდა, თვინორ ოქროსა და ვერცხლსა, თვალთა და მარგალიტებზე და ტათა და შესაშოსელთაგან კიდევ...“

ლარი უველი სუნებულ შემთხვევაში და აგრეთვე „ვისიამიანში“¹² იხმარება, როგორც ძვირფასი ქსოვილების, ტექსტილის აღმნიშვნელი ტერმინი. საქაროა აქვე აღინიშნოს ის გარემოება, რომ ღარი სწორი ხაზის, სისწორის (და, მაშასადამე, სამართლიანობის) მნიშვნელობითაა ნახშიარი „აბდულ-მესიანი“:

„სჯულსა ღარი, ქვეყნის საღარი გამდიდრებელი ფრად ყოვლითა“.¹⁴

მაგრამ „ლარის“ თავდაპირველი, უპირატესი და, მაშასადამე, წარმომავლობის განმარტების თვალსაზრისით უველაზე მნიშვნელოვანია ქართული საისტორიო ლიტერატურის ისეთ შედეგში, როგორცაა „ისტორიანდ და აზმანი შარავანდედთანი“, შემონახული ცნობა.

აქ ვკითხებით, რომ თამარ მეფის ქორწილის დროს „...ოქმანი... ძღუნობანი და ნიჭობანი თუღლთანი და მარგალიტთანი, ოქროთა პედილთა და უვედლთანი, სიმდიდრეთა და ღართა კერულთა და უკერულთა...“¹⁵.

ამ კონტექსტში უვე ეკვივტანლდაა შემონახული „ლარის“, როგორც ტექსტილის აღმნიშვნელი ტერმინის, თავდაპირველი შინაარსი. აქ არსებითად ოფიციალური მემატიანის, როგორც მეოქმის მერ, აღწერილია ქორწილის პროცესში ძღუნობათა და ნიჭობათა (ბოძებთა) დროს გამოტანილი ძვირფასი სიმდიდრე სავსებით გარკვეული და თანამდევრული კლასიფიკაციის მიხედვით: 1. თ ვ ა ლ მ ა რ გ ა ლ ი ტ ნ ი — როგორც, საერთოდ, ძვირფასი (მატიონისი) ქვევის ზოგადი სახელწოდება; 2. ო ქ რ ო ჭ ე დ ე ლ ი, ე. ი. სხვადასხვაგვარ სიშვეულთა, პერქულულთა და სხვ. ნაკეთობისა და ო ქ რ ო უ ჭ ე დ ე ლ ი — სხვადასხვა სიდიდის ზოდების ზოგადი სახელწოდების სახით (ამ შემთხვევაში ვერცხლს და სხვ. ძვ. ლითონთა მოუხსენებლობა დიდი სიმდიდრის მქონებლობის მაჩვენებელია) და, ბოლოს, 3. ღ ა რ ი (ლარები), როგორც შეყვრილი და შეუყვრივი ტექსტურული ნაკეთობის (საფეიქრო მრეწველობის პროდუქციის) ზოგადი სახელწოდება.

როგორც ძველ ისე თანამედროვე ქართულ-

¹² „ქართლის ცხოვრება“, მ. ბ რ ო ს ე ს გ ა მ ო ც ე მ ა, 1949, სპ, ტ. I, გვ. 385.
¹³ „ეისარამიანი“, მეორე გამოცემა, 1938, გვ. 6, 40, 145.
¹⁴ შ ა ე თ ე ლ ი, „აბდულ-მესიანი“, 1937, გვ. 38.
¹⁵ „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, კ. ქ ე ე ლ ი ძ ი ს რ ე დ ა ქ ე ი თ, 1941, გვ. 82.

შიც ლარი იხმარება სივრცეზე გაბმული, გაკუმბული თუ გასაკუმბავი სხვადასხვა დანიშნულების ძაღის, თოყის, სიმის აღსანიშნავად; 16 — შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სწორედ ასეთი ვიფილავო ამ სიტყვის ძველი, იქნებ თავდაპირველი, გაგებაა.

სინაღროს, საომარ, თუ ბოკოეანთა (მარტულის, შამხის) საპენტ შეიღებუ გაბმულ თოყს ლარს უწოდებენ; საყრავი ინსტრუმენტის სიმებზე იტყვიან: ჩონგურს ან ფანდურს ლარები ეძევათ 17.

სევეური შეფანდრე ლექსებს აწყობს:

„ღაფურავ, ჩემო ფანდურო, ახლებს ჩაგიღებ ლარებსა, ახლად ვიამბობ ლექსებსა თემებში დასაბარებსაო.“ 18

ვანის, თუთის და სხვ. მცენარეთა ლარის მიხედვით, ლარზე დარგვა გულისხმობს ამ მცენარეთა სწორ ხაზებზე პარალელურად, ერთმანეთის გასწვრივ გაადგილებას; დურგალი, სავრთოდ ხელოსანი, ხის ან სხვა მასალის სწორ ხაზზე გამოყენების მიზნით, მაგალითად, დასაჭერს შორზე, დასაბეჭებულ ფიცარზე ლარს, ჩვეულებრივ ნაშრომის წყალში ამოვლებულ თოყს, დაარტყამს. არაა გამორიცხული შესაძლებლობა ვივარაუდოთ, რომ ტერმინი „ლარტყავ“ ლარიდან წარმოდგებოდეს, — ლარის დარტყვით გამოყენილი ბრტყელი ლარანი იყო 19. ლარში გამოყენილი გასწორებას 20, ლარის და ხაზის გაყვანა თუ გაბმა სისწორის შემოწმებასა და ჩვენებას ნიშნავს 21.

დასასრულ, არ შეიძლება უუვრადღებოდ დავტოვოთ „ლარის“ ეტიმოლოგიური გაგება. იგი წერს, რომ ამერეთში — ქართლსა და კახეთში

— აცეით ატანს კაბა ლარისა, სკლარისა ანუ ჩოხისა (= შალისა — ვ. გ); 22 რომ იმერელთა თაზე ახლებრეთ მცირე რაიონე ნაკრისიან ლარათა, ვიარაკა მღებარედ თავსა ზედათ 23; — რომ აქ აბრეშუმს აცეთებენ და ქსოენ ლარს არა დიდფანსა. ეოქრომეფოსა, და ხმარობენ სხეებრცა 24.

ვფიქრობთ, რომ მოყვანილი ამონაწერების მიხედვით, ვახუშტი, როდესაც მხედველობაშია ტექსტილური ნაყოფობა, ლარს უწოდებს აბრეშუმის ქსოვილს. ლარის კაბა აბრეშუმის, ხოლო სკლარისა კოდუე ჩოხის, ანუ შალის ქსოვილისაგან იყრება. ამასთანავე, ვახუშტი ლარს, ცხადია, ხმარობს, როგორც, სავრთოდ, ძვირფასეულობათა აღმნიშვნელ ტერმინსაც 25.

ახლა აქ ისიც უნდა დავსძინოთ, რომ რუსთაველის ეპოქის ჩვენთვის ცნობილ ლიტერატურულ ძეგლებში არა ჩანს, რომ ლარი, როგორც ფიქრის ხაზლევი, მხოლოდ აბრეშუმის ქსოვილს გულისხმობდეს, თუმცა ასეთი ვარაუდის გამომრიცხველი ჩვენებაც არ მოგვეპოვება.

რაც შეეხება შერჩინილ განმარტებებს, ამ მხრივ საუბრადღებოა ვახტანგ VI „თარგმანი“, რომ „ლარი ფაობა არისო“. რამდენადაც სპარსული „ფარა“ ოქრომეფით ნაკერ აბრეშუმის ქსოვილს ნაჭერს ნიშნავს. საფუძველი არსებითს დავუშვათ, რომ ვახტანგ VI ლარის ქსოვილი სწორედ იგი უნდაა, როგორც მის გენიალურ „უცანონო“ შეიღს.

ჩვენ დავინახეთ, რომ „ლარელი“ ნაწარმოები „ლარიდან“ და აღვნიშნეთ, აგრეთვე, „ლარის“ სხვადასხვა მნიშვნელობა (შინაარსი), როგორც რუსთაველის ეპოქის სინტაქსით ძველებს, ასევე შერჩინილი ლიტერატურული და ხალხური ქართლის მიხედვით.

2. ახლა შეეჩრდეთ „ორბეული“ მნიშვნელობაზე.

ს.-ს ორბელიანის განმარტებით, „ორხოვა“ (ორხუა) ხოლანი სიფენია. 26. სხვაგან კოდუე იგი წერს: „ესე ტერი არს ქვეშაფენელი და საგებული: ორხუა (ორხოვა)“ 27. ნოხის განმარტებისას იხატლებს, რომ ესაა „გრძელი ორხოვა“. 28 — „ხალიჩა სხეთა ენაა, ქართული“

16 იხ. „ქართული ენა: განმარტებითი ლექსიკონი“, აკად. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. IV, გვ. 1482—1483.

17 ივ. ჯავახიშვილი, ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები, 1938, გვ. 106, 111—113, 173—174.

18 ა. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია, 1931, I, გვ. 145. იხ. აგრეთვე გვ. 273.

19 შედ. ს.-ს ორბელიანი, „ქართული ლექსიკონი“, გვ. 183; ივ. ჯავახიშვილი, მასალები ქართული ენის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, მშენებლობის ხელოვნება ძველ საქართველოში, 1946, გვ. 173.

20 „ქართულ მთიელთა ზეპირსიტყვიერება“, გ. ვირსაყალაძის რედაქციით, 1958, გვ. 210.

21 ი. ჭავჭავაძე, ნაწერების სრ. კრებული, 1928, VI, გვ. 95; — VIII, გვ. 116; თ. ს. ხოკია, ქართული ხატვანი სიტყვა-თქმანი, შ. ძიძიგურის რედაქციით, 1950, I, 225.

22 ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თ. ლომთოვრისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, 1941, თბ., გვ. 32.

23 იქვე, გვ. 144.

24 იქვე, გვ. 145.

25 იქვე, გვ. 17, 22.

26 ს.-ს ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, 1928, გვ. 264.

27 იქვე, გვ. 332.

28 იქვე, გვ. 260.

ვებს დადევნებელი ჯარჯი... ორხაოს ქალს გვიდა, არხალოს-პერანგინი⁴⁵; ტიმოთე გახაშვილის მიერ „ორხოვა“ ნახმარია, როგორც ხალხის შესატყვისი⁴⁶.

ამგვარად, ქართულ ეთნოგრაფიულ მასალაში, ეფექტობთ, საუკუნით გარკვეულად და ნათლად გვაქვს დამოწმებული, ჯერ-ერთი, არქაული ფორმა ტექსტურის (საფეიქრო) მრეწველობის ტექნიკური გაწყობილობისა, რომელიც სატანისამოსე შალი და ფარდაგიც ერთსა და იმავე საესო დაზგაზე (უდაზე) აქსოვება და, მეორეც, ძველი ქართული ტერმინი ფარდაგის ქსოვისა — ერთპირახვეულად, რაც უკვე თავისთავად გვაგონებს და, მაშასადამე, გულისხმობს ორპირახვეულად ანუ ორხელად (= ორხეველად) ნაქსოვ ტექსტურის ნაყოფობას, იქნება ის წარმოებული ფარდაგის, ნახის, თუ სატანისამოსე შალისა და აბრეშუმის ქსოვილის სახით.

ცხადია, ორპირახვეული (ორხელად) ჩვეულებრივ უფრო სქელი (შაბუ), ხოლო წმინდა ნართის გამოყენებისას კი მსუბუქი და ლბილი, შვარამ ამავე დროს, მტკიცე და რთულ ნახელავს წარმოადგენდა.

საერთოდ, ზემოთ წარმოდგენილი მასალა გარკვეულ საფუძველს გვაძლევს ეფექტობთ, რომ ტარების მიერ ხატვის მონაწილეობა საკვირველი ქოვილისაგან ნაკეთები შეიძლება, რომელიც მერმე მან ნესტან-დარეჯანს აჩუქა, და, ბოლოს, რომლის კიდის ერთი მონაკეთი, როგორც მისი ქაჯთა ცხეში ყოფნის დამადასტურებელი ნიშანი, ქაჯთა ტყვეობაში მყოფმა ნესტანმა ტარებისათვის მიწერილ წერილთან ერთად ფატმანის შინს გაა-

ტანი, წარმოადგენდა შიშის ანუ თიკის სახეობის შალის ანუ ხავერდის სახეობის აბრეშუმის ძვირფას ქსოვილს, რომელსაც არ აჩნდა არც ლარის (ე. ი. ქსელის; სივრძილ) და არც განის (მისაქსელის), ე. ი. ორხელის (რაც ლარის ნართზე ორხეველად დალობილია) ქსელი (ძაფი, ნართი)⁴⁷.

ეგრეთვე კომპლექსური ცხოვრების, ეგრძოდ, ტექსტურის საქონლით ვაჭრობის ისტორიიდან ცნობილია, რომ იმ პერიოდში დას. ევროპის არისტოკრატიაც გაკვირვებული იყო ჯვაროსანთაგან აღმოსავლეთიდან შემოტანილ ანალოგიურ ძვირფას ქსოვილთა ნაქსოვების მღალა ხელოვნებით, ისეთი მუდის ანუ თიკის (აქლემის მატყლის ნართისაგან ქსოვლ) ანუ აბრეშუმის ხავერდის, საერთოდ, მკვიდროდ ნაქსოვი, უაღრესად ლბილი და საუკუნოდ შეღებილი ძვირფასი ტექსტურის საქონლით, რომელიც ფრთხილ ძვირად ფასობდა, მაგალითად, კონსტანტინუპოლის, ვენეციის, ფლორენციის, გენუისა და სხვ. ბაზრებზე.

⁴⁷ მეორე შესაძლებელი მოსაზრება, რომ ორხელად საერთოდ შალის, ხოლო ლარული კი აბრეშუმის ქსოვილად და, მაშასადამე, ხატური რიგე ისეთ ტექსტურის ნაკეთობად შეიქნინოთ, რომელიც ნახელავობის (ქსოვის წესის) მიხედვით არც აბრეშუმისა და არც შალისას არ ჰგავდა, ეფექტობთ, ნაკლებად სავარაუდოა.

ამგვარად, „ლარული“ და „ორხელის“ შესაბამისი ქართული სიტყვებისგან წარმოებული შიშის შესახებ ჩვენს მიერ 1933 წ. გამოთქმული მოსაზრება, რომ სახელდობრ ძვ. ქართულში ძირის ძაფს (ქსელს) ეწოდებოდა ლარული, ხოლო განის ძაფს (მისაქსელს) ორხელად (იხ. ჩვენი „ტექნიკის მარქსისტული ისტორია“, 1933 წ. ტფ., ნაკვ. 3-5, გვ. 59) დამტკიცებულად მიგვაჩნია.

⁴⁵ ქართულ შიგელთა ზემობისტიკურებზე, 1958, გვ. 146, 575, 583.

⁴⁶ ტ. გაბაშვილი, მიმოხილვა, 1956, იბ., გვ. 14, 153.

შენიშვნები „ვეფხისტყაოსნის“ გოგინძრის დაზინაგებულ და დაზინაგებულ ადგილის შესახებ

როგორც ამ ბოლო დროს აღიარებულ იქნა, ვეფხისტყაოსნის ტექსტი, საიუბილეო თუ აკადემიის ინსტიტუტის გამოცემებისა, ხარვეზებისა და დანართების შემცველია და შემდგომ გაშენდა-გასუფთავებას საჭიროებს. ამ საპატრიო ამოცანის გადასაჭრელად დიდი წინასწარი სამუშაოები ტარდება. წინამდებარე წერილში ლაპარაკია მხოლოდ ცალკეული დაზინებულ თუ დამაზინებელი ადგილების აღდგენა-გასუფთავებაზე. უპირველესად ამ შესწორებათ და კონიექტურებს მხარს ხელნაწერები თუ არა, ამას, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, არ უნდა ქონდეს გადაწყვეტი მნიშვნელობა.

დღეს პოემის ასამდე თუ მეტი ხელნაწერი მოგვევლება, მაგრამ არცერთი მათგანი არა თუ რუსთაველის დედანი არ არის, არამედ მე-17 საუკუნის სტილია. ამის გამო ყველაზე უძველესიც კი შეიძლება დედნის მე-7, ან, უკეთეს შემთხვევაში, მე-6 პირად მივიღოთ მხოლოდ, და არა უშუალოდ რუსთაველის ავტოგრაფიდან მომდინარედ. მაგრამ უშუალოდ რუსთაველის ხელნაწერიდან მომდინარე პირიც რომ ხელთ გვქონდეს, ვერაინ მოგვეცემა გარანტიას, რომ იგი ადვილად უცვლელი პირია მისი დედნისა, რადგან შეუძლებელია გადაწყვეტის, სხვას რომ თავი დავანებოთ, კალმის შეცდომები არ გაპარვოდა! ამოცანად უნდა დაისახოს არა პოემის ავთოტიპური, არამედ აკადემიური ტექსტის დადგენა. პოემის ავთოტიპური ტექსტის დადგენის არავითარი შესაძლებლობა არ არსებობს, რადგან არაფერ იცის, როგორ წერდა თვით რუსთაველი: გულ მდღლარი, გულ-მდღლარი, გულმდღლარი, თუ როგორც შეხედებოდა. ეს ერთი მაგალითიც კმარა იმის ნათელსაყოფად, რომ ჩვენ მოკლებული ვართ შესაძლებლობას აღვადგინოთ ავტოგრაფის პირი: თუ არ ხერხდება დაედგინოთ ისეთი მარტივი მომენტები, როგორცაა კომპოზი-

ციების რუსთაველური ორთოგრაფია, რა შესაძლებლობა გვაქვს დაედგინოთ რუსთაველური მართლწერა ზმნის პირის ნიშნებისა, ზმნისწინებისა, ზმნიზედებისა, ზოგიერთი სახელისა, თანდებულებისა, ან რა შესაძლებლობა მოგვეპოება ზუსტად აღვადგინოთ რუსთაველის სინტაქსი მთელი მოსალოდნელი ლექსისებრი და ანონიმური ლექსებით?

უფრო მეტის თქმაც შეიძლება. ჩვენ კიდევ რომ ხელთ გვექნას პოემის არა უშუალოდ ავტოგრაფიდან მომდინარე ნუსხა, არამედ თვით ავტოგრაფი, თვით პოემის ავტორის ხელიდან გამოსული დედანი, ფერტიშად ვერც მას გადავავტყველოთ დ. გურამიშვილის ავტოგრაფისეული ჭკუევაზუდა, მძიჯნურსა, ღუნდოდოდათა, ძმნულა, მამცხოვრებებელია, და ბუერის სხვა ლექსის აკადემიური გამოცემის ტექსტში გასწორებულა!

და სად არის გარანტია, რომ რუსთაველის დედანი თავისუფალი იქნებოდა ყოველგვარი ნებსითი და უნებლო შეცდომებისაგან? არსაღ. მაშასადამე, გერჩება ერთადერთი შესაძლებლობა (და საჭიროება) დადგინდეს არა ხელნაწერებისადმი მონუხად დაქვემდებარებული ტექსტი, არამედ მათი ავტორიანობის საზომი, ე. ი. ისეთი, რომელსაც შეიძლება ნამდვილი აკადემიური (და არა ავთოტიპური) ტექსტი ვუწოდოთ. თუ ოცდაათი წლის წინათ ამაზე ფიქრით კი გამბედაობა იქნებოდა, დღეს მისი განხორციელება სიმძლავრის აღარ უნდა წარმოადგენდეს. ხელნაწერთაღმე მონუხი მორჩილება ხელნაწერთა გავრცელება, როგორც ყოველგვარი ფერტიშში, ამ საქმეში მხოლოდ შეცდომებამდე მიგვიყვანს, რის გამოც იგი ყველაზე საშიშროაო ბოლიად უნდა ჩათვალოს ტექსტის დადგენისკენ მიმართულ ვაზზე, მართლაც, შეცდომა იქნებოდა უარგვეყო-თაუთუხის მარცვლებში შემჩნეული ლეარქლის ასეთგვარობა ამ მოტივით, რომ ასე-

1 გადაწყვეტილების ნებსითი თუ უნებლო ცვლილებების შეტანა საეკლესიო ძველებს კანონიკურ ტექსტებშიც, თვით სახარებაშიც კი იმდენად ვარდაულობა იყო, რომ გიორგი მთაწმიდელს საჯანგებო თხოვნა დასჭირდა მომავალი თაობებისათვის: ჩემი სახარების ტექსტს გადაწყვეტის ნუ შეცდომი, უცვლელად გადაწერეთ, თუ ჩემი არ მოგწონთ, ძველად ნათარგმნი სახარებები გადაწერეთ.

1 დავით გურამიშვილი, დავითიანი. საქ. სსრ მეც. აკად., თბილისი, 1955.
2 ხელმეტი არ იქნება ვაგიხსენოთ ვილაც ოზანის ოლიტერატურული მოღვაწეობა, ასაში საშინელია, რომელშიც როგორც ჩანს შეასწორა, ფაქტობრივად — წარყვანა ექვთიმე ათონელის მიერ ნათარგმნი სახარებისა და სხვა ძველების თვით ექვთიმესეული ავტოგრაფები.

თვე ღარილი გვხვდება ხავედ ზეღელის ყველა ფენაში, კერძოდ, თუნდაც ფსკერზე.

1. 153.² ქმარი არ მინდა უშენოდ, მომხვდეს ხისაცა რგულისა, მითხრა თინათინმამო, ეუბნება ავთანდილი შერამდინს.

მაგრამ რას ნიშნავს ექმარი... ხისაცა რგული-საა? რუსთველთმკოდნეობას ეს შეტყფორა ეს-მის საშობის, თუ ბაღნარის აღვად (იხ. თარგმანები).

თინათინმა კი უთხრა ავთანდილს:

ფიცით ვითხრობ: შენგან კიდე თუ შევირთო რაცა ქმარი, მზეცა მომხვდეს ხორციელი, ჩემთვის კაცად შენაქმარი (133)...

უშენოდ არავის შევირთო... მტკვალი ცის (მნათობი) მზეც რომ შეხვდებასო.

არ გვეგონია, რომ ავთანდილმ. თინათინის ნათქვამი შერამდინამდე სწორად ვერ მიიტანა. უ. ი. ამომხვდეს ცისაცა მრგულისაა¹.

არ შეიძლება იქვე არ გაეიხსენოთ რუსთაველის ღმერთმან სიმრგვლე ცისა ჩვენთვის რისხვით წამოგრაგნაჲ (569). აგრეთვე ეპოქადალი და სიმრგვლე ცისაჲ, რომელიც არისხვით გარღუბრუნდაჲ, თურმე, ქაჯებს (1415).

აღნიშნული დაზიანება, ეგრძელ, ახ ის ა ც აფ ნაცელად სიტყვისა ე ც ის ა ც აჲ, ბანისა და ცანის ღიღი მსგავსების გამო, შეიძლება მომდინარეობდეს ნუსხური დედნიდან. ეს უაზრობა შეუძმნევიათ შემდეგში და უცლიათ კიდევ მისი გასწორება: პოემის № 205 ხელნაწერში ქუთაისის მუზეუმისა გვაქვს: ამ ზ ის ა ც ა რ გ უ ლ ი ს აჲ, რაც კიდევ უფრო უარესი გაუგებრობაა.

2. 435². ევამლსა შეიქმნენ ლაშქარნი, ყოველგნით მოგებევიან,

უთხრეს თითქოს ტარიელს. გამოდის, რომ ტარიელს და მის რაზმს შემოეხვევა ხატელთა ევამლ-აშეებული ლაშქარი, რაც შეუძლებელია. ნამდვილად აქ გვაქვს არა შეარწყმული, არამედ რთული თანწყობილი წინადადება, რომელშიაც ქვემდებარე გაუწინარებელია. რუსთაველი ამბობს:

ევამლსა შეიქმნენ, ლაშქარნი ყოველგნით მოგებევიან...

¹ ულ აქ მაწარმოებელი სფოქსია, რომლის უ-საც მ რ გ უ ა ღ ი ს ფუძისეული უმარცვლო უ გაუძეეება, როგორც მავალითად, სიტყვებში: რაცხუი, აღრიცხუა—აღრიცხ-უ ღ-ი, რისხუა—შერისხუა — შერისხ-უღ-ი, გუალუა—დაგუალუღ-ი და სხვ. ეს პროცესი კარგად ჩანს ახალ ქართული ორთოგრაფიის მიხედვით. რიცხვი — აღრიცხვა — აღრიცხ(ვ)-უღ-ი, შერისხვა — შერისხ(ვ)-უღ-ი და სხვა.

ეს ნიშნავს ევამლს აუშეებენ (მესტიანელნი, ამ ნიშნავს ხატელთა) ლაშქარნი მოგებევიან, ყოველგნით (გარემოვითაც) და

რა ერთსა გვემდნენ ათასნი, ვერცა მოგებევიანო.

მართლაც, ევამლი შექმნეს ლაშქართათვის, დამალული გაამულავენეს; სამალავით გამოვიდეს, თავნი ორგნით აქარავენეს...

ერთობილნი მომხევიენეს, მრგვლოდ შეიქმნა ომი ღიღიო (444¹⁻², 881),

გვიამობის ტარიელი. ამრიგად, სურათი ნათელია. ევამლი შექმნეს ლაშქართათვისა გამოირიცხავს წინადადებას ევამლსა შეიქმნენ ლაშქარნი. უნდა დაეტყვოთ: ევამლსა შეიქმნენ, ლაშქარნი და სხვ.

3. 443. იმავე ეპიზოდის გადმოცემისას ტარიელი უამბობს ავთანდილს: განავარძე რა გზა, ერთი ქვედიდან მინდორს მტკვრი დაეინახე. მივხვდი, რომ ეს ოცო რამაზის მოახლოების მუწყუბელი, რის გამოც ეუბრძანე ჩაცმა აბჯრისა, დავეკაშენით, რაზმი დაეწიყვე და წავე ღიღითა სწრაფითა. მაგრამ რაზმაჲ კაცი შემოგვაგება-მაცნობებდა: აბჯრითა გხვდავთ, ამაღ შეგვექმნია გულნაყლულობაო. შემდეგ განავარძობს:

შევსთვალე თუ: მზეცა ვიცი, რაცა ჩემთვის გავგვიან; თქვენ რასაცა სთათბირობდით, არ აქმნებთ, არ, იგია; ბრძანეთ, მოდით, შეგვებესით, ვითა წესი და რიგია. მზეცა თქვენად დასახოცლად ხელი ხრამლსა დამიგიაჲ (443).

დამოწმებული სტროფი ამ საბით არის შეტანილი კრიტიკული გამოცემების აბსოლუტურ უმრავლესობაში. აღარ ვლანარაკობთ სისვენ ნიშნებზე, რომელთა სხვადასხვაობაც აზრს არ აბნელებს. გამოყოფით მხოლოდ მე-3 ტაქსს: რა ბრძანოს რამაზმა? ამოდით, შეგვებენით, ვითა წესი და რიგიაო? ასე უნდა ესმოდეს ტაქსი სათუბლუო (1937 წლ.) გამოცემის რედაქციას. იქ კვათხულობთ: ებრძანეთ: მოდით, შეგვებენითა და სხვ.

მაგრამ ტარიელს არ დაურღვევია ბრძოლის წესი და რიგი. თან, არაბუნებრივია, იგი ურჩევდეს რამაზს: ჩემგან წესიერი ბრძოლის წარმოება მოითხოვე, წესრიგისაკენ მომიწოდეთ და თუ მთელი ებრძანეთ, მოდით და სხვ. ტარიელს გუთუნის, რაღა ბრძანოს რამაზმა? წინააღმდეგობათაც გამოისვლა უცლაა დ. კარისაშვილს, რის გამოც მის 1920 წლ. გამოცემაში კვათხულობთ: ააწ მოდით და შეგებენითა და სხვ.

ასეთი წაიხრება თითქოს გამართლებულია; ტარიალა უფლის რამაზს, შოღი და პატიოსნად შეშებო. მაგრამ მართალი უნდა იყოს ვადამწერ-გამომცემელთა უმრავლესობა.

საქმე ის არის, რომ რამაზი ფეხქვეშ თელავს ფეოდალური ეპოქის სამხედრო მორალს, ვითაც, წესებ, ტრადიციებს, მას განზრახვა აქვს, დასაბუთო დაღუპოს ტარიელი. ეს უკანასკნელი კი წესრიგისაგან მოუწოდებს ვერაღ მტერს: ვიცი, რაც განვიზრახავს (ჩვენი შეტყუება და გაყვლა), მაგრამ ეს არ მოხდება. (უკუაგდეთ ვე უკადრისი აზრი, გამოდით სამალაევებიდან და საქეყნოდ) ბრძანეთ: ამოდიოთ! (ეს იქნება ვეპატრიოტი საქეყელი). შეგვეგებებით, ვითა წესი და რიგია, (და რა შვავერულად, ლანრულად, მუხანათური ხერხებით). ამეცა თქვენაო რამაზოცა ვ. ი. თქვენთან პატიოსანი ბრძოლისათვის ზეელი ზრამალა დამიგაო.

ამრიგად, დამოწმებული სტროფის მესამე ტაევი უნდა იყოთებოდეს ასე:

ბრძანეთ: ამოდიოთ! შევეგებებით, ვითა წესი და რიგია,

მოკლედ რომ მოკერათ, 443³ ტაევის ბრძანეთ შოღითა უნდა გაგებულ იქნას არა როგორც შერწყმული წინადადების ერთგვაროვანი წყურბები, არამედ რთულ წინადადებაში შემავალ მარტივთა შემასწავლებლები.

4. 565¹. თითქოს ტარიელს შეუთვლია ფარსადანისათვის:

ვერ გათნე, თქვენთან კეთილმან, აწ ვეგ არ — მართალია: ღმერთთან არ მოგვცა ყმა შეილი, გიზას ერთი-ჯილია, ზვარაზმმა დასვა ხელმწიფედ, დამრჩების რა ნაყილია? სხვა მეფე დაჯდეს ინდაეთს, შერტყას მე ჩემი ხრამალია? შენი ქალი არად მინდა, გაათხოვე...

გაუგებრობას იწვევს აწ ვეგ არ-მართალია და შემდეგ ორი წერტილი. გამოდის, რომ ყველაფერი მომდევნო, ტარიელის აზრით, ტყუილია. ამ მომდევნოში ტარიელი საკეთარ პოზიციას აყალიბებს და მის სამართლიანობას ასაბუთებს. ამიტომ უნდა იყოს არა ვეგ, არამედ ეს ე. მაგრამ რა არის ტარიელის პოზიციამ მართალი და სამართლიანი? ერთადერთი: შენი ქალი არად მინდაო. ეს კი ტაქტიკური ვესტია და ტარიელი ამის შესახებ ვერ იტყოდა ტყუილიაო: ფარსადანს ხომ ვერ შეუთვლიდა ვსაბუთად გამბობ შენს ქალზე უარს, თორემ იმასაც შე ვეპატრონებოო. ამის გამო უ. ი. აწ ვესე არს მართალია. ვერ გათნე ვ. თქვენთან კეთილმან, აწ ესე არს მართალია ნიშნავს: ვერ ჩაივდენ პარამოთნობას, ვერ ვიქნები მლოქნელი, ვერ ვაგებ, ვეცადე თქვენს კეთილყოფას, ეს არის

მართალი: ინდოეთი ჩემია, თქვენი ქალი კი ვიყავ ვიღა, იოთა მიეცო.

5. 589⁴. კაცსა ღმერთი არ ვაწიროვს ასრე მისგან განაწირსა. უნდა იყოს: ასრე თვისგან განაწირსა; ნიშნავს: ასე, როგორც შე გამწირა ღმერთმა, ის არ გაწირავს თავმობეზრებულ აღმანისაც.

6. 687². სმა ვარდაბა, თავის-თავის ვაიყარნეს მამელი შინა. დიდებულნი არ გაუშვეს, ყმა დაისვეს აბლოს წინა...

გამოდის, რომ სამეფო ნაღიშე მოწვეულს ვოფილან პროფესიონალი მამელები არადიდებულთა წრიდან, ნაღიშის დასასრულს ისინი ვაუშვით, დიდებულნი კი დაუტოვებთ, რაც მომდევნო ტექსტით არ მართლდება.

მთელი მომდევნო საუბარი მიმდინარეობს მხოლოდ როსტევანსა, თინათინსა და ავთანდილს შორის და მას არ ვსწრება არც ერთი სხვა პირი. რუსთაველის განზრახვა ნათელია. მას სურს აღნიშნოს, რომ ოფიციალური ნაღიშის შემდეგ როსტევანი, თინათინი და ავთანდილი ერთმანეთს შეხედნენ ინტიმურს ვითარებაში:

დიდებულნი არ გაუშვეს, ყმა დაისვეს აბლოს წინა;

მეფე კეთილხანს, იგი კვადრებს, რაცა კირი დაეაღინა მერმე მისი, უცნობოსა, რა ენახა რა ესმინა...

7. 785⁴. მქელს რა კაცსა სააუგო საქმე არა არ შესწონდეს. უ. ი. არად არ შესწონდეს.

8. პოემის ერთი უშუალომწავესი თავი, ცენობა როსტევან მეფისაგან ავთანდილის გამარჯობა 19.34 წლ. და მომდევნო გამოცემით სამართლიანად იწეება სტროფით:

813: აწ ამავეი სხვა დავიწყო, ყმასა წაქეყნე წამავალსა. არ შეექნა დარბაზობა მას დღეს როსტვანს გულგამწერალსა: რა ვათენდა, ქუში იდგა, ჰვავს თუ ადენს პირით აღსა, ხმობა ბრძანა ვაზირისა, მიიყვანდეს შიშით მკრალსა. რა ვაზირი მოწიწებით დარბაზს ნახა შემოსრული და სხე.

მაგრამ სტროფის პირველი ტაევი, როგორც კუხდავთ, წინააღმდეგობაშია როგორც დანარჩენი სამი ტაევის, ისე მთელი თავის შინაარსთან: აქ მოთხრობილია არა წამავალი ყმის ამავეი, არამედ ის, რაც მოხდა სასახლეში საგარტის მოციქულების მეორედღეს. წინამკვალთაეებში კი ავტორმა სწორედ ავთანდილს ოპარჯის შესახებ გვიამბო: ავთანდილმა შერმაღმის დაუტოვა ანდერძი როსტევანისათვის ვადასაცემად, თვითონ კი ილცაო ბოლოს, არა ილცა, ცხენსა შეჯდა, მიღვით კარნი ვაიარნა

და აშერმადინცა დაბარუნაო (212). ამროვად, თუ პოეტი წამავალ ყმას წაყუებოდა, იგი 813 სტროფით დაწყებულ თავში უკან, სასახლეში კი არ უნდა დაბრუნებულყო, არამედ ქვაბში მკაცროდა ავთანდილს.

შეიღებოდა ზოგიერთი ძველი გამოცემის, აგრეთვე პ. ინგოროყვას ყუმასა წაეკყევე წარმავალსაჲ, რაც ნიშნავს: ახლა სხვა ამბავი გიამბოთ, ყუმას უკვე წაეკყევი წამავალსო, რადგან ამით შექმნილია ახალი წინააღმდეგობა: სინამდვილეში პოეტი აგრ წამავალ ყმას არ წაყოლია, იგი მან ამხანად მხოლოდ გზაზე დააყენა და გაუშვა.

ეს წინააღმდეგობანი იხსნება, თუ დამოწმებული სტროფის პირველ ტაყს ასე წავეთხოვო:

აჲ ამბავი სხვა დავიწყო, ყმას არ წაეკყევე წამავალსა...

ახლა ჯერ გიამბობთ სასახლეში რა მოხდაო, გუოწყებს აჲ პოეტი. ეს შენიშვნა ბუნებრივად ხერხავს ავთანდილის გამარჯვებულსა. ავთანდილის თავმდაბლადს გამარჯვებულსა უმადვე კი იგი გვიამბობს მომდევნო თავში და ამის შესახებ იქვე საგანგებოდაც შენიშნავს:

აწყა დავიწყებ ამბავსა, მის ყმისა წამავალბასაო (831).

9. 985⁴. თითქოს ავთანდილმა შეუთვალა ფრადონს:

ვარ ძმოო ტარიელისი შეყრად ფრადონის მქისსად.

მქისი პოემაში რამდენჯერმე გვხვდება და ყველაზე უარყოფითის, ცუდის მნიშვნელობით. არსაიდან არ ჩანს, რომ ავთანდილი ჯერ უნახავ ფრადონს ასე შეგუბრებოდა. პ. ინგოროყვა, აღბათ იმავე მოსაზრებით, ასწორებს: ფრადონის ძმისისადა.

მაგრამ ასეთი შესწორება ეწინააღმდეგება სტრასაც (იარი ძმა ერთ ტაყში) და შინაარსსაც, რადგან პ. ინგოროყვა შესწორებულ სიტყვას მძიმით არ გამოყოფს, რის გამოც გამოდის, რომ ავთანდილი ფრადონის რომელიღაც ძმის სახანავად მოსულა

ყველაფერი გასწორდება, თუ დავუშვებ: რომ ტექსტში უნდა იყოთბოლდეს „შეყრად ფრადონის, მტკიცისადა“.

10. გადავღვივართ ერთი მეტად სერიოზული დამახინჯების გასწორებაზე.

პოეზის, უკეთ—მისა აკადემიის გამოცემის ტექსტში, რომელიც სტროფული შედგენილობით სათებლებო გამოცემის განმეორებაა, ლახტი გვხვდება ორ სტროფში, სახელდობრ, 655 და 1109 სტროფებში. პირველი მათგანი, რომელიც ქართველი მეფის 1888 წლ. გამოცემის რელაქტივ ვაზტანგის გამოცემაში შეპარულ ნაწარად შეინიანა და ტექსტში არ შეიტანა, ანუთადვე იცნო საუბრელო გამოცემის ტექსტის დამდგენმა კოზისიამ, რის გამოც იგი

ტექსტში არც მან შეიტანა. მაგრამ გ. კიკინაძის დაყენების წყალობით ხსენებული სტროფი ამ გამოცემაში მაინც მოქცა!

აი ეს სტროფი წინამდებელი და მომდევნო სტროფებით. ტარიელი უამბობს ავთანდილს ავადანსავალს, და ამთარებს:

ესე ქვაბნი უკაცური ვბოვენ, დევთა შეკადუნეს; შემოვები, ამოწყვილდენ, უოლა ვერას ვერ მებახუნეს.

მათ მონანი დამხოცუნეს, ვაჰუნე ავად მოეკუნეს.

საწუთრომან დაშარიჯა, ცქაფნი მისნი კვლა შეცქაფუნეს (654).

დევთა ყვიარლა, ზახილა, ზეკამდის აიწყოდა; მათისა ლახტის ცემითა ქვეყანა შეირყვიოდა; მზე დახანელეს მტვერითა, ალვის შტო შეირხეოდა,

ასა ერთ ვერძოთ მომიხდეს, დავფრიწე, დაიხეოდა (655).

აჲ, ძმოო, მაშინდლითგან აჲ ვარ და აჲ ვეუღობი;

ხელი მინდორს გაევიტრები, ზოგჯერ ეტარ და ზოგჯერ ვზნდები,

ესე ქალი არ დამაგდებს, — არს მისთვისვე ცეცხლანდები, —

ჩემად ღონედ სიყვილისა მგტსა აჲს არ ვეუღები (656)!

რომე ვეფხი მშვენიერი (657)...

აჲ სიტყვას იღებს რუსთაველი: ჰირსა იცა გაიხეთქა დაწეო ტარიელშო (6593) და სხვ.

თელის ერთი გადავლებაც საეპარისაო, რომ დამოწმებულ კონტექსტში ყალბი სტროფი ვიცნოთ.

მაგრამ ჯერ საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ, რომ ვეფხისტყაოსნისა ლახტი არის არა გვრძელა უტარო მათხაზი მაგარი თისისსავან, ანუ დედისაგანს როგორც მას ფეტისა ლეშსიკონსე განმარტავს იუს. აბულაძე, არამედ უშუკეთლო საცემი იარაღი, როგორც განმარტავს საბა, კეტი (ოლონდ მსხვილთავიანი), როგორც შვაბ ნამესა ლეშსიკონში ხსნის იგივე იუს. აბულაძე, და რომელსაც რუსულად ეწოდება була. па. აჲ იგი განიმარტება, როგორც ударило туноем оружие, набулданник, палица с шаром или утолщением на конце. მას წარმოშობისა და გამოყენების ურცელი ისტორია მოეპოვება და აქვს სახესხვაობანი. ყოველ შემთხვევაში ვეფხისტყაოსნისა დანართი 655 და 1109 სტროფების ლახტი სწორედ ასეთ იარაღს გულისხმობს. ამას ბეჭდითურადა აღასტურებს ის ვარემოება, რომ ტაყის თამხისავან ვაქვთებულ საცემ იარაღს თუ ნიღოს, თუნდაც იგი იყოს ლემსხოსი მკლავისა (85).

¹ ს. იორდანიშვილი, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, თბილისი, 1953, გვ. 88 — 87.

რუსთაველი მითრახს უწოდებს. ამაზე ჟღერს სოსო კი არაერთი ტყავის ლახტი არ შეიძლება იყოს. ამ მითრახს პოემაში მხოლოდ ტარიელი ხმარობს, მაგრამ არა როგორც საომარ იარაღს, — იგი მას არც ერთ სერიოზულ ბრძოლაში არ გამოუყენებია, — არამედ აბეზარი ადამიანების კუთხის სასწავლებლად, რომელთათვისაც ხმლის მოქნევას არ კადრულობს. კერძო შემთხვევაში აეთანდლილი იყენებს ტყინის ვეტს, მაგრამ არა ხალხის დასაბოცად, არამედ ზომილის დასაღწევად (1042):

ამთავრებს რა ტარიელი საკეთარ თავგადასავალს, რომელიც ესოდენ დამატრეზით არის სასვე, ბუნებრივია, რომ მას არ შეუძლია და არ შეუძერის იგი დაასრულოს ოპტიმიზმის, გმირობის გამომხატველი ომბიანა ფინალით. ტარიელის ობრობის ხასიათი აქ მართლაც უაღრესად მინორულია. წამოველი რა ფრიდონისგან იმედგადაწყვეტილი, ვიპოვე ეს უყაცური ქება, რომელიც დევებს შეეკეთა. შეეგები მათ, ამოწყვეტე, თუმცა მათაც დამიბოცეს შემორჩენილი მონები: საწუთრომ დამეც იმან, მომატყუა, ხელიდან გამიხსლტა (654). აქ, ძალი, მაშინდელითგან აქა ვარ და აქა ვკედები, მხოლოდ ასმითი არ მტოვებს. მე კი სიკვდილის მეტს აღარას ვცდილობო (656).

ამ ორ სტროფს შორის ჩაჩხვრილი დღევთა ყვირილი, ზახილა (655) არღვევს შილილი ეპიზოდის უღარესად მინორულ, მელანქოლიურ დრამატრეზიულ სახეს. ურადურეს პესივისტურ განწყობილებას, რი მლითაც იხერება და უნდა დაიხუროს კიდევ ტარიელის გრცელი ტრადიციული მყვირალა, ბრიალა, რიხიანი, ოპტიმისტური სტროფი, რომელსაც არაერთი სახალღე არ შეაქვს მოვლენათა მსვლელობაში, ან ხასიათების განვითარებასა და განსაზღვრაში, და მხოლოდ ბუკივით გაკვირის ტარიელის ჩვენთვის კარგად ცნობილი ვაგაკობისა და გმირობის შესახებ, სრულიად არ შეეფერება ამ ადგილის ობრობის სტილს, არღვევს მის ბუნებრიობას და აქარწყლებს მთავებდილებას.

ამ ასე თუ ისე შიანი პოპოთეტურ მოსაზრებას მზარს უჭერენ მტკიცე ფაქტებიც. ასე, ტარიელი ვადმოგვეცეს, დევებსო

შემოვება, ამოწყვეიდენ, ყოლა ვერას ვერ
მეხატუნს...

მომდენო სტროფი კი ვვაწყევებს, თითქოს ტარიელმა ამას დაუმატა:

დევთა ყვირილი, ზახილა ზეყამდის ამოვოდა. განა დასაჯერებელია, რომ თვით რუსთაველი ასეთ წინააღმდეგობას დაუშვებდა? ალღვის შტო შეირბოდა და დევებთან ბრძოლაში, უთქვამს

ტარიელს. ალღვის შტოა მეტად რაცოთ თავის ქებაა, რაც ტარიელს არ ახასიათებს. ეს არაფერი. თურმე ნუ იტყვიო, ეს ალღვის შტოა, ხატეითის, მელაზანზარის, ქაჯეთის გმირი, დევებთან ბრძოლაში შე რ ხე ე ჯ. განსხვავებულა რუსთაველის დევების ხასიათიც. ეს დევები ზღაპრული არსებანი კი არ არიან, რომელიც იცნობენ ფოლკლორი, ამირანდარეჯანიანი, ჯშანამე, მისი მიზანძვანი და აღმოსავლური ტიპის სხვა სადევგმირო თუ საბრძოლო ძეგლები. ამ დევებს ზოგს სამი თავი აქვს, ზოგს — ცხრა, ზოგსაც — ასი, თვლით ცალი, ან სამი, ხახა უზარმაზარი, და ძალა — ქვეყნის შემარყველი. იმათ ჯადოქრული უნარი გააჩნიათ, ზოგჯერ ადამიანებს მტრობენ, ზოგჯერ — არა, ემსახურებიან კიდევ და სხვ. რუსთაველის მოყრდინებელი დევები გამოქვამულში ცხოვრობენ და არც არავის აწუხებენ. მათ არც ცხრა თავი აქვთ, არც ასი. ისინი ველურებს, უკეთ — ბარბაროსებს უფრო მოგვგონებენ, — რაც ზედმიწევნით შეეფერება რუსთაველის შემოქმედების რეალისტურ მანერას, — ვიდრე ზღაპრულ — ფანტასტიკურ არსებათ.

ამრიგად, ყველა ზემონათქვამის შემდეგ აშკარაა, რომ 655 სტროფი შინაარსობლივად პოეტისთვის ხორცმეტაა.

სამაგეროდ, შინაარსის თუ ფორმის მხრივ იგი ჯშანამეცა ქართული ვერსიების (ეროსტომიანისა ქირაშვილი. მხოლოდ ერთ თავში, აქა პირველი ომი როსტომისა და გამარჯვება, რომელიც 37 სტროფისაგან შედგება, 7-ჯერ გეხედება ლახტი, მაგრამ მათ წინამავალ 2054 სტროფშიც ვკითხულობთ:

როსტომ ჩაიყვა ზაბრაბი, რაშს ბარგისტანი
შეაბა,

პაპისა ლახტი აღოა!

და საომრად წაივლიაო.

პოეტურის მხრივ კი დევებთან ბრძოლის ცემა ქვეყნის შემოყველი და გამანადგურებელი ძალა, ცამდე მისაღწევი ღრალი ამ შეტაკებათა დროს, შიის, ცის, სინათლის დაბნელება ბრძოლაში აუბრუნებელი მტკერისაგან ხომ სწორედ როსტომიანისა პოეტური აქსესუარის საგანძურებიანა.

და განა შეიძლება შემთხვევითად ჩავთვალოთ ის გავრთვება, რომ პოეტის ვახტანგისეულ რედაქციამ ამგვარი შინაარსისა და პოეტური აქსესუარის სტროფი მხოლოდ ერთი გვხვდება?

! ჯშანამე, ქართული ვერსიები, თბილისი 1916 წ.

ნ. ბარათაშვილის „მერანის“ მსთეტიკურ-მნტიფიკატური ანალიზი¹

„მოკვდავსა ენას არ ძალუძს
უკვდავთა გრძნობათ გამოთქმა“

ნ. ბარათაშვილი.

I

ნიკოლოზ ბარათაშვილის „მერანი“ უდავო შედევრია ქართული პოეზიისა. „მერანი“ დიდი სტილის ნაწარმოებია მსოფლიო პოეზიის თვალსაზრისითაც. პოეტი ეიზონერი, მოგვი და ბრძენი ერთმანეთს ეცილებიან პირველობაში კლასიკური ნაწარმოების ამ უებრო ძეგლის შექმნის დროს. ლექსის წარმტაც ფორმისა და მომხიბლავ მუსიკის ორგანულად შეერთების მაღალი შთაგონება შინაარსისა. უიმედობის ტონი მისი პანგისა შესრულების პროცესში იქცევა მარადისობის ხილვის იმედად და ლექსის პესიმისტური დასაწყისის მთავრდება სიცოცხლის პოეზიულად და გაპარჯების რწმენით.

ამავე დროს, ეს ლექსი ქართველური მოღვმის უკვდავების მონუმენტია. ზოგადდამიანური თავისი ბუნებით, იგი უღარესად ნაციონალურია თავისი შინაარსითა და დანიშნულებით. ამ ლექსით გენიალურმა პოეტმა განსაზღვრა უსასრულობა და დამკვიდრა ქართული განცდა მარადისობისა, რამელიც ამ შემთხვევაში არის უშაღესი პროდუქტი სამშობლოს სიყვარულისა და შედევრი პატრიოტიკისა, დაწერილი საქართველოს სახელმწიფოებრივი და მეობის შერყევის ეპოქაში.

როგორც ლექსი, დაწერილი მომხიბლავი და სრულქმნილი ფორმით, „მერანი“ აჯადოებს მკითხველს მაღალი იდეურობით და ცხოვრების ფილოსოფიის საკითხების ადამიანის ინტერესის ცენტრში დასმით.

„მერანი“ ადამიანის აზრის სიღრმეიდან უშუალოდ გადმოქვებს და გენიალურად ნახატი პოეტური სახეები ეკობრება მარადიულ პრობლემას კლასიკური პოეზიისა, ბრძოლას ადამიანისა

თავისი ბედისმდევართან. თავისებურება ამ ლექსისა, როგორც მხატვრული კომპოზიციისა, იმაში მდგომარეობს, უპირველეს ყოვლისა, რომ მის შთაგონებას ადამიანის აზრი შემოქმედების ცენტრში მოუქცევია და მხატვრული სახე უშუალოდ კონსოლიდირებულია შემეცნებად. ამიტომ თავისი შინაარსით ეს ლექსი არის ფილოსოფიური ტრაქტატი, რომლის თემა არის ზოგადდამიანური მოტივი და რომლის დიამეტრიული საყვაველითი და საზოგადო პრობლემებს შეეხება ერთი შეხედვით, ინდივიდუალური სამშობლოს სიყვარულისა და მამა-პაპათა ხალხის მყუდროების მიმართ, პოეტი დაინტერესებულია ადამიანის ინდივიდის ბედითა და არსებობის აზრით, იგი ეძებს კაცის სოციალური უოფის დანიშნულებას. ამ ლექსის აზრი არის ის კოსმოპოლიტური და პანთეისტური ხორალი, რომლის პარმონიით დამძიმებულსა და დაბნეულს ადამიანს ეღვიძება თავისი ნაციონალური მეობისა და პატრიოტული თეოცენტრიკების სრული შეგნების სიმაღლეზე.

ეს ლექსი შესრულებულია კონტრასტების სტილით და ამიტომ მისი მხატვრული ათვისებისა და შთაგონების პროცესში სასოწარკვეთილება ქრება და ბრძოლის წყურვილი იზადება, უიმედობის ადგის იჭერს იმედი, სიცოცხლის უარყოფის ფილოსოფია კი უველა სასიცოცხლო ძალის კოლოსალური კონცენტრაციით მთავრდება. ეს შემოქმედებითი მოტივი ამ ლექსს კლასიკური მუსიკის იმ ცნობილ მოტივთან აერთებს, რომელიც სწორედ იმ დროს შექმნეს მოცარტმა, ზეთხოფენმა და შოპენმა, როცა ძველი საქართველოს სახელმწიფოს უკანასკნელი დიდი ნაშთები ნალექში ამოწმებული კალმით წერდა „მერანის“ სტრუქტურებს, წარსული დიდების დაღუპვას დასტიროდა, მაგრამ შორეული იმედით გასხვიონებული, ბრძოლისაკენ მოუწოდებდა ახალ საქართველოს.

რუსთაველი და ბარათაშვილი ამართლებენ ჰეგელის მიერ „ესთეტიკაში“ წამოყენებულ დებულებას, რომ მრავალი ხალხი თავის უშაღეს სიბრძნესა და რეფლექსიას, ე. ი. ამ ხალხის სულისათვის ბუნებრივ ფილოსოფიას და მსოფლ

¹ მ. გოგობაჰიძის (1897 — 1949 წ.) გამოკვლევები პროსთაველის ესთეტიკის საკითხებზე დაიბეჭდა ჟურნ. „მნათობში“ (1956 წ. № 10; 1957 წ. № 8 და 1958 წ. № 1). ქვემოთ ეაქვეყნებთ მის წერილს ნ. ბარათაშვილის „მერანის“ შესახებ.

ავტორის ხელნაწერის შავი (1947 წ.), რომლის თეორი დაარგულია, დასაბეჭდად მოამზადა და რედაქციას წარმოუდგინა ი. შეგარელიძემ.

შედეგობას, აღწევს მხატვრული ფაქტის გაფორმების საფეხურზე და თავის თეორიულ აზროვნებას აფორმებს პოეზიის სახით.

ნ. ბარათაშვილის „მერანი“ ერთ-ერთი ყველაზე უგამომჩინილესი ძეგლია ქართული აზროვნებისა და მსოფლმხედველობის განვითარების ისტორიაში, იგი არის არა მარტო ქართული მხატვრული სიტყვის შედეგები, არამედ ქართული აზრისა და ფილოსოფიის ეპოქალური მედლიტაცია. ნ. ბარათაშვილი არის არა მარტო უნებრო პოეტი, არამედ გამოჩენილი მოაზროვნე და ფილოსოფოსი ქართველთა შორის. ქართული საზოგადოებრივი აზროვნებისა და ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის ისტორიის მას ვერადს ვერ აუღლის ვერასდროს და „მერანიმ“ დასძლუნ ზოგადსაეცობრიო, ცხოვრების ფილოსოფიისადმი აზრისა და შინაარსის მიმკვამ იდეებს ჯეროვანი კვლევის გარეშე ვერ დატოვებს.

„მერანი“ არა მარტო ფორმის მიხედვით არის შესრულებული კონტრასტების სტილის მხედველით არამედ შინაარსითაც, და ამიტომ ფერობრივი განმეორებით და წრეების კონცენტრული ზრდით მისი პარამონა პოპულარობელი ზღაპრის მსგავსად ინტენსიურდება და მასში გამოთქმული აზრების დენა განვითარების მწვერვალთან ამოსავალი წერტილისა და დასაბამის სრულ წინააღმდეგობად იქცევა. შემოქმედებითი სტილის ეს თავისებურება რელიეფურადაა მოცემული „მერანის“ ძირითადი იდეის გაშლის პროცესში, რომელშიც ლექსის მუსიკა და აზრის მიზანგანი ხილვა აღმაშენებელი შთაგონებას იმდენად იზიარებს, რომ მას მთლიანად გადაეფაროს თვითონ ნაწარმოების ამოსავალი იდეისა და მხატვრული პანგის საწინააღმდეგო ქვეყანაში.

როგორც ცნობილია, ბარათაშვილის პოეზიის ამოსავალი პრობლემა არის „ბედი ქართლისა“. პოეტის შემოქმედების სოციალური საფუძველი და უმთავრესი ლეიტმოტივი პატრიოტიზმი; სიყვარული მშობელი მიწისა, სულიერი ტანჯვა მისი აწმყვისა და ზრუნვა მომავლისათვის არის დასაბამი მისი შემოქმედებისა. შემოქმედების აქტი თავის შესრულებისა და სრულყოფის პროცესში შინაგანად ინტენსიურდება და დასრულებისას ამოსავალი წერტილის სრულ მიპირისპირედ კონსოლიდირდება. ამიტომ პესიმიზმის ადგილს იჭერს ოპტიმიზმი, ინდივიდუალიზმისა — უნივერსალიზმი, ნაცონალიზმისა — კოსმოპოლიტიზმი, უიმედობისა — იმედი, მიზიარისა — მყოფობა და სხვა.

ამ ლექსის შინაორთვი მელოდიის მუსიკა მოგვაგონებს ტბილ პანგს დარბაზივლი, ერთგული, ჰვიანი ქალისა, რომელმაც საყვარელი ვაჟაკი ქმარი ცოც სამარეს მიბარა, თაზარად დაკეზული სასაფლაოზე თავის ქმარს უკანასკნელად რომ ეთხოვებოდა და გათხოვდა სამართეში ჩახტომის ლამობადა, მაგრამ უეცრად წინ ორი მშვენიერი ქაბუჯი შეილი ვადაეღობა, სიყ-

ვარული ქმრისადმი უცებ ვადავიდა შეიღებულ და იგი გაასკეცდა კლდეც, ამ მომენტში უმედობა იქცა იმედად, შავი აწმყვი შეიკვალა ნათელი მომავლით, სასოწარკვეთილება — სნაპით, სიუღლი — სიუცხლით.

ასეთს შთაგონებას და ასეთს იმედს უცვლადებისა ჰკერის „მერანი“ იმას, ვისაც ძალუქს განიცადოს მისი მუსიკა და ათევისოს მისი მადალი იდეა.

ამიტომ „მერანის“ იდეა, ვითომ პესიმ-სტერი, სინამდვილეში არის ოპტიმიზმის უმაღლესი ფორმა; მისი მსოფლგაგება, ვითომ უკიდურესი ინდივიდუალიზმი, სინამდვილეში არის უნივერსალიზმი, თავისი დასაყრდენით და ლეიტმოტივით ერთობელი და ქართული, იგი თავისი შთაგონებით არის ინტერნაციონალური.

სხვა ქართული მოაზროვნე და პოეტი ახალდროში შემოქმედების ამ ღვთაებრივ სიმალღებზე არასდროს არ ასულა და ხელოვნებისა და სიბრძნის ესოდენი სრული ნაწარმოები არ შეუქმნია, როგორც ნ. ბარათაშვილმა მუსიკა ქართველობას თავისი შეღვერის — „მერანის“ — სახით. შეიძლება მეტის თქმაც, როგორც ცალკე აღებული ძეგლი, იგი კონკურსგარეშე დგას, ალალი ხელოვნების ამ უზადლო მონუმენტის ძნელად თუ შეედრება მეორე რაიმე თვით ძიელ საქართველოში. მეტიც: „ვეფხისტყაოსანშიაც“ ძნელად მოინახება რომელიმე ცალკეული ლექსი, რომელიც ესოდენ გენიალურად იყოს შთაგონებული იდეის ინტენსიურობით და მარადისობის განცდის თვალსაზრისით. არც „ლოცვა აეთანდილსა“, არც „წერილი ნესტანისა“, ქაჯევისი ციხიდან მიწერილი ტარიტისადმი, მიუხედავად მთელი თავისი სრულყოფისა, არ აღის პოეზიის მეშვეობით დახატული სიტყვისა და სიბრძნის, მუსიკისა და კომპოზიციის, ფილოსოფიისა და იდეის ამ მწვერვალზე, რომელზედაც ბარათაშვილის გენიამ ქართული შემოქმედების სტილით „მერანი“ ათავადა.

პოეზიის მსოფლიო ისტორიაში „მერანი“ თუ ყველაზე სრულქმნილი ლექსი არ არის, ყოველ შემთხვევაში, ასეთი შთაგონებითა და ღრმა განცდით დაწერილი ლექსი ერთ ათეულზე მეტე არ მოიპოვება ძველსა და ახალ დროში. სრულყოფა ფორმისა და სიდიდე იდეისა ამ ლექსის შთაგონებისა და განცდის პროცესში ისე კონცენტრულად იზრდება, რომ აღმაშენებელი წარმოსახვის საზღვრებს ვადადის და მარადისობასა და უსასრულო ზეცას უერთდება.

„მერანის“ არსების ენტიფიკატორთ ანალიზი უნდა დაეწყოთ შინაარსისა და იდეის კონცენტრული ზრდის განხილვით. ამ ნაწარმოების ძირითადი იდეის ზრდა შესრულებულია იმ ხერხით, რა ხერხითაც კლასიკური მუსიკა ასრულებს კონტრასტებს. როგორც მუსიკალური კონტრა-

პენტის შემთხვევაში ფენობრივი გახშირებით და ზრდით ღრმავდება და ინტენსიურდება ამოსავალი ძირითადი მატერული სახე, მუსკულური ტონი, ისე აქად ნაწარმოების შინაარსის იდეა, ანუ კონსტრუქციამდებელი იდეა, სულ მეტად და მეტად იზრდება განვითარების პროცესში და კონტრაპენტისდაგვარი განმეორების საშუალებით ლაგდება, როგორც ერთგვარი კონცენტრული წრეების სისტემა. პირველი წრე ასეთი მუსკულური სახისა თავისებური მაღალი ტონირებით შერწყმულია თუ გადასულია მეორე მასზე უფრო მაღალს და მისდაგვარი მელოდიის შქონე ტონირებაში, მეორე წრე — მესამეში და ასე სულ, რამდენი მაღლა მივდივართ, იმდენად წინა საფეხურის ტონის, პარამონიას თუ მატერულ სახეს უფრო რელიეფურად, უფრო ძლიერად ავიყოფით და შთავიწვნებთ: მუსკის მიერ მოვარილი მშენიერების ათვისება ინტენსიურდება, სიაშოვნება არსებობისა იზრდება, ტონი და პარამონია უფრო და უფრო მუქდება და, ასე ამრიგად, ჩვენს ვანცლასა და შთავონებაში მომჭირის უცვლელობა ქრება და უსასრულოა იმადება, როგორც აქტიური პროცესი. უკეთ თუ ვიტყვი, ადამიანის სული და ვანცლა იწყებს ინტენსიურ შეზრდას უსასრულო პროცესში, მის წარმოსახვაში იქნება მატერული იდეისა მარადისობის ნივთობრივი ვანცლისა.

მარადისობის ვანცლის ილუზიის ასეთი ინტენსიობით ადამიანის სულში არაფერი არ იწყებს, როგორც მუსკულური პარამონიის კონტრაპენტები. ამიტომ უველა სხვა მატერული სახე, თავისი ბუნებით მარადისობის ვანცლასთან დაკავშირებულ, უსათუოდ კონტრაპენტის ანალოგიით შენდება. აქ შემეცნება უდრის მუსკის სმნეთს ინტუიციას.

რაც შეეხება პოეზიას, აქ, ცნობილია, რომ ლექსის დაწერა შემოქმედების ამ ხერხით მეტნაწილად ეხება ფორმის, ლექსწყობის, ე. ი. მუსკულურ ფერს და სისტემაში მოდის კონტრაპენტული დაოაგებით იმ კატეგორიებისა, რომლებიც შეადგენენ ლექსის ფორმის ელემენტებს, როგორცაა რიტმი, ალიტერაცია, მარჯამა და სხვა.

ქართულ პოეზიას თავის ისტორიის საღაროში მოგპოვება კონტრაპენტური ნაწილი ლექსის შედგენი. ეს არის რუსთაველის ლექსი, შესრულებული ლექსწყობის ფორმალური ხელოვნების უმაღლესი ინსტაბობით და ბერა შემთხვევაში შესრულებული სხვა კონტრაპენტის მუსკულური მომხიბლავი ფერადებით. თვით ქართული ეოკალური ხალხური მუსკა კონტრაპენტის შედგენის წარმოადგენს. „მერანის“ შესრულება აქ ქართული პოეზიისათვის და ქართული სახალხო მუსიკისათვის ჩვეული ფორმით რასაკვირველია, ჩვენს გავიყრებას არ იწყებს.

გენილობა ამ ლექსისა, უპირველეს ყოვლინა, მდგომარეობს არა ლექსის ფორმის კონტრაპენტულად განლაგებულ მუსკულურ გაფ-

რადებაში, არამედ ლექსის იდეისა და მასში ჩასვლილი სიბრძნის კონცენტრული ზრდაში. რომელიც მოგვაგონებს მუსკალური კონტრაპენტის შესრულებიდან გამოწვეულ კვამარადამიანის ცნობიერებაზე.

ამ ლექსის მატერული ფორმისა და შინაარსის ათვისების პროცესში ხდება მკობველში ერთგვარი კონცენტრირებული ზრდა ლექსის ძირითადი იდეისა, იზრდება და ღრმავდება მისი სიბრძნეც, ჩვენს შთავონებაში ღრმავდება და ვითარდება მისი წამყვანი მსოფლმხედველობა და, დასრულების საზღვართან მისული, იგი ქველს უსასრულო პროცესად, დაიკავებს ადამიანის აზროვნებისა და სულიერი ცხოვრების თითოეულ პოზიციას და აქცევს ნეგატიურს პოზიტიურად, უნამდომობს — იმედად, პესიმინს — ოპტიმიზმად.

როგორც უოველი ადამიანის აზრისა და სულის პირველწყაროდან გადმოიჩქეფარე ცნების ბუნება, ისე ამ ლექსის მოტივი და სიბრძნე არის ნეგატიური და პოზიტიური ერთსა და იმავე დროს, უარყოფითი პროცესის დასაწყისში და მოყოფითი მის დასასრულში.

„მერანის“ წამყვანი იდეა არის ადამიანის ბრძოლა თავის ბედისმდევართან, ამ იდეის გადმოცემისათვის ავტორი ხატავს წარმტაც სახეს: თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის შორეული ფანტაზია ტიტანური პიროვნებისა, მერანზე მეტადი უგზოუცვლოდ მიფარინავს უსასრულო სიერეში, — ადამიანს სწყურია გადალახოს საწუთროება უველა მისი დაბრკოლება-უსიამოვნებითა და შეუერთდეს მარადისობის ეამისა და უსასრულობს სიერეს, მომგვრელს იმედისა და შთამერგველს ბრძოლისა და გამარჯვების წურველასა. ეს არის ცენტრი, იდეა, რომლისაგან კონცენტრული განვითარება იწყება.

ახლა შეხედეთ თავისუფლების მაძიებელი ტიტანური პიროვნების ტრავედიას. მის, აღსაქებს ბრძოლისა და წინსვლს წუერვილით, მოიქცელს თავისუფლებასა, ესმის ხმა ბედისმდევრის, რომელიც განსახიერებელია შავი ყორანის საზარელ ხმაში და ეს ათვალბულით შავი ყორანი“ მასხივის ექან ადამიანს და ჩასიბინებს, რომ გამარჯვება იმთავითვე აღკვეთილია, რომ თავისუფლება მიუწოდებელია, რომ მიშავალი უფრო მშუად იქნება, ვიდრე არის აწყუა. ამრიგად, პირველი წრის ვამოლისას მერანის გაბედულ მხედარს წინ ეიობება ბედისმდევრის მიერ შექმნილი და თოქმის შემოუღული წინააღმდეგობის მთელი შთა.

აქვე იწყება მეორე-წრე. მხედარი ახსენებს თავის მერანს, იგი უნამდობს ცენებას, გაბედული აბრბნს წინააღმდეგობათა უმაღლეს მწვერულზე. სიმავიროდ, ბედისმდევარიც ახსენებს უბედურებას, აბთულებს წინააღმდეგობას და შთავონებს თავისუფლებისა და მომავლს

მაძებელ სულს აღაშინებს, რომ ამ გზით სარბოლის გამო მხედარს მოაკლდება სიბოძო და მშვენიერებს თავისი მამულისა, დეარგავს წწორსა და მეგობარს, ველარ იხილავს მშობელთა და ვერც სატრფოს „ტვიზლ მოუბარსა“, იგი დეარგავს სამშობლო მიწას და მოსვენებას, ამიერიდან უსასრულო სიერეც იქნება მისი ბინა და საღვთო. დასვენებასა და ორიენტაციამოკლებულს იქ გაუთვლებს, სადაც დაუღამდება და ამ უსასრულობაში არ არის გარკვეული ფაში და იდგილი. კენესა გულისა იზრდება, სასოწარკვეთილება მატულობს, სიყვარული იფერფლება, მოსვენება და იმედი ზღვის ღვრისა უფრთდება და უიმედობა საეჭვინაიყო წყარტილიან მიღებს. მფარამ თავისი უფლების მაძებელი სული ინდივიდუალისა არ შედრკება, პირიქით, იგი ძალას იკრებს ახალი გადახტომისა და ახალი ბრძოლებისათვის. ბარათაშვილის გენია შესახებებს მერანს: „გამსწი, მერანო, შენს ჭენებას არ აქვს სამძღვარი“¹ და ამით გამხსნეველი სული აღაშინებს, რომელმაც ახლა უფრო თქვა სატრფოს, მშობელზე, მამულსა და მეგობარზე, ერთი საფეხურით კიდევ უფრო მაღლა ადის შარადისობის უსასრულო გზის ყოფის კიბურზე და უკანასკნელი ძალების კონცენტრირებით შეეცდება იგი ზელო იფლოს გამარჯვების სადავე და იგვიმოს თავისუფლება.

საპასუხოდ ამისა, ბედისმღევარი ათათებს საშინელებას და განსაცდელს, ამუქებს კაეშანს და უიმედობას. უღმობელი შავი ყორანი, მთვლეელი უბედურებისა და ექვის, მოციქელი ბორბოტი ბედისმღევრისა ახალ პოეზიებზე გადის და აღაშინებს, გენიას, მკვდომარეს შეუბოიარ მერანზე, ჩასნიიხებებს: აღსრულდება განაჩენი, სიცოცხლის მაძიებელი! მაღე პოეზებ სიყვილს და იცოდე, რომ შენი საფლავი გათხრება უცხო ქვეყანაში, შორს მამა-მამათა საფლავთაგან, შე თოითონ გაგთხარი საფლავს, ერთგულ ნათესავთა გლოვისა ნაცვლად, სივი მუვიარი ივალალებს შენსა დაღუქვას, სატრფო გულისა არ დაიტირებს და მწუხარების ცრემლებს არ დაფრქვევს შენს ცხედარს.

ბედისმღევრის ასეთი მძაფრი შემოტევის გამო სასოწარკვეთილების საზღვართან მისული გენია თავისუფლების მაძიებელი აღაშინებსა უკანასკნელ ძალებს მოიკრებს, უკანასკნელ ბრძოლას გაუმართავს ბედისმღევრის მოციქულს — შავ ყორანს და ბარათაშვილის ლექსი გაუწევებს მებრძოლის გადაწყვეტილებას:

„გამსწი, გაფრინდი, ჩემო მერანო,
გარდამატარე ბედის სამძღვარი,

თუ აქამომდე არ ემონა მას, არც აქ ემონოს შენი მხედარი“.

მაშასადამე, კვანძი ვახისნა აღაშინებს გენიამ უარი თქვა, როდესმე დეემორჩილოს ბედისმღევრის გადაწყვეტილებას. ბრძოლისა და გამარჯვების სტიქიამ მიადწია კონცენტრირების იმ წრეს, სადაც პროცესი გაკლუჯს თანდათანობას და იშვება წინააღმდეგობა, როგორც მამოძრავებელი ძალა და სტიქიონი განვითარებისა. სამყაროს მოპირისპირე ძალეუნი ერთი ნახტომით ერთმანეთში გადაკლენ, პოზიციები შეიცვლება, უკანანი დაიკვირნ წინანის ადგილს, უარყოფა იქერს პოეზიის პოზიციას და პირიქით შესრულდება განაჩენი და აღმოჩნდება, რომ დღესვენარმა სულმა მებრძოლის ბედისმღევარი უკან მოიქცია. აღაშინებს გენია საბოლოოდ გადაწყვეტს, რომ არ დეემორჩილოს მღევარს მისი ბედისა, არ ემონოს შავ ყორანს. მონა დამახზერეებს ბორკილებს, თავისუფლების მაძიებელი სული აღაშინებსა იწყებს მონობის წგრევისა...

ათასი წლების მანძილთ შემხზერებელი (შექადარავებული) ინსტრუქტი მონობისა იწყებს წგრევა. გამარჯვების იმედით ანთებელი აღაშინი ლამობს თავისუფლების აღამის ზელოვებას... ბარათაშვილი არ არის ისე უღმობელი, როგორც იყო ფილოსოფოსი ჰეგელი, რომელმაც უთხრა კაცობრიობას, რომ თავისუფლების გამარჯვების უკანასკნელს მომენტში მოხდება ადგილის შეცვლა: მონა გახდება ბატონი. უკვე — მზრანებული, და ბატონი კი — მონა, უკეთ შემსრულებელი.

ბარათაშვილი არის არა ფილოსოფოსი იდეალისტი, აბრის მიყვანი და უყოღრუესობამდე, სადაც აბრთვება ალაი აიხს საქორი, არამედ იდეალების მოციქული პოეტია. ამიტომ ამ მომენტში „მერანისა“ იდეის კონცენტრირება აბრთალერ უსასრულო პროცესად იქცევა და კონტრაპუნქტი მისა ლექსისა იწყებს ახალ მანკს. სიმღერა იქცევა ბრძოლის გალობად, რომელიც ქუბს, ვითარცა გრავალი მთისა, და ბარს რომ მოედება, დეემსგავსება ოკეანიდან მოვარდნილ ქარიშხალს და ყიფინას გენერალური შეტევისა. ამ მომენტში აღაშინის გენია თავს გამოაცხადებს ბედის მღევრისა და მისი მოციქული შავი ყორნის ჯვალად და ამჟამად ამცნობს ქვეყანას, რომ ამიერიდან აღაშინის აღარ ეშინია ბედისწყრისა და მის მიერ მოვლენილი ურჩხელისა, თუ ბედშავითი შავი ყორნის მხავილისა.

აქ კონტრაპუნქტი ბარათაშვილის ლექსისა ერთხელ კიდევ შემობრუნდება — და გამხსნეველად მოეტი, აღვზნებული ბრძოლის ცეცხლით, ერთხელ კიდევ შესახებებს თავის შეუპოვარს მერანს, აღაშინის არსებობის აზრი ახალ წრეს შემოავლებს სამყაროს და სიცოცხლეს, თავისუფლების მაძიებელი ინდივიდუალში, შინაგანი

¹ ნ. ბარათაშვილი, ლექსები, პოემა, წერილები, თბილისი, 1939 წ. გვ. 29. ქვემოთაც ყველგან ამ გამოცემით ვსარგებლობთ. რედ.

იღმარეო ძალებით გამხვევებულო, სმონტანურ-რად აღმოაჩენს, რომ აღამიანის გამარჯვება ბედისმღვეარზე უზრუნველყოფილია, მისთვის ნათელი გახდება, რომ გამარჯვება უზრუნველყოფილია იმით, რომ აღამიანმა ბრძოლის პროცესში თვითონ შექმნა აზრი ბრძოლისა, არსებობას გუნდად მტოეც დასაურდერა, აზრითა და იღვით აიესო ყოფა, უიმედობა არსისა იქცა იმედად არსებობისა. ამრიგად ინდივიდუალური ბრძოლა აღამიანისა თავის ბედისმღვეართან ყოფის უნივერსალური არსებობის შეგნებით დამთავრდა, სოციალური სულის-სვეთება აღამიანის არსებისა იქცა ყოფის ქვაკუთხედად, ამიტომ ბარათაშვილის გენია მერანზე მკდომარე იწყებს სოციალურ სიმღერას შროფლიო მოქალაქისა:

• ცუდად ხომ მაინც არა ჩაივლას ეს
განწირულის სულის კვეთებამ
და ვა უვალი, შეგან თელლი, მერანო
ჩემო, მაინც დარჩება,
და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა სიძნელე
გზისა გუაღდეოდეს,
და შეუპოვრად მას ქუე თვისი შვიის
ბედის წინ გამოქროლდეს!*

ასეთი მაღალი შთავგონებით, ასეთი მშვენიერი ფორმით, გოეთეს ვარდა, ჯერ არც ერთ პოეტს არ ეთქვა ჰაშინი სოციალური ფილოსოფიისა, რომელიც მაღწეებულა კოლექტივიზმისა და უნივერსალზმის იღვის გამარჯვებისა პარტიკულარიზმისა და ინდივიდუალიზმის იღვებზე. პლატონსაც კი არ უთქვამს ამ შთავგონებით სიკეთის გამარჯვების პიზნი და ამ გავებით არ უდიდებია სუბიექტურის მიმართ ობიექტურის ამაღლებულება და უპირატესობა.

„მერანი“ დაიწყო, როგორც ტიტანური ბრძოლა ინდივიდუუმისა თავის ბედისმღვეართან, თავისუფლების მამიებელი ინდივიდუუმის არ დაემორჩილა ბედის შწარე განაჩენს, მწეავე ბრძოლის პროცესში ინდივიდუუმში მიხვდა, რომ გამარჯვებისა და თავისუფლების უზრუნველყოფისათვის აუცილებელი იყო გუნდაობა. ამ მაღალი იღვის შესრულებასათვის ინდივიდუუმმა მსხვერპლად მიიტანა თავისი ინდივიდუალობა კოლექტიურის საკეთილდღეოდ და ამით აღმოაჩინა მან თავისუფლებისათვის ბრძოლის აზრი და იზიმა ეს აღმოჩენა, რომელიც იყო ინდივიდუუმის და მისი ბრძოლის აზრის აღმოჩენა. ეს აზრი არის აღამიანის ყოფის სოციალური მომენტო. ამრიგად, ნ. ბარათაშვილის „მერანი“, დაწებულ ინდივიდუუმის ჯანყით ტრადიციის მ-მართ და შეუპოვარი ბრძოლით ბედისმღვეარის წინააღმდეგ, დამთავრდა ბრძოლის სოციალური აზრის აღმოჩენათ, რომლის განვითარების პროცესში სოციალური ბრძოლა ინდივიდუუმისა იქცევა სოციალურ ფილოსოფიად.

ინდივიდუუმში აღმოაჩენს, რომ მის ბრძოლას თავისუფლებისათვის აზრი, შეუპოვებულობა შემთხვევაში აქვს, თუ ამ ბრძოლის შემდეგ პიროვნებას ექნება უფლება თქვას, რომ ვიბრძვი, რათა ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა სიძნელე გზისა გუაღდეოდეს!*

ეს რწმენა არის აბლა ინდივიდუუმის შინაგანა კეასარიტება, და ეინც თავისი ბრძოლის აზრს განიცდის, როგორც შინაგან ჰუმანიტეტებას არსებობისა, იგი უსათუოდ არის უბედნიერესი და უმშვიდესი აღამიანი.

აღამიანის წინააღმდეგ ამხედრებული თვალბედითი შავი ყოჩანის დამარტება, მისმა ჩხვილმა აღამიანისათვის აზრი დაკარგა; სოციალური იღვით შევიარალებულ მებრძოლს ყოჩანის არ ეშინია. აღამიანმა აღმოაჩინა, რომ ბრძოლამ უშედეგოდ არ ჩაიარა, რომ განწირულის სულისკვეთება ცუდად არ ჩაივლის, რომ, რაც არ უნდა მოხდეს, უპიველია, მომავალ თაობას გადაეცემა ვა, გათვლილი შეუპოვარი მერანის მიერ და ამ თაობას სიძნელე ამ გზაზე სვლასა გუაღდეოდება. ეს შინაგანი შთავგონება სოციალური ღირებულების უპირატესობისა ყველა დანარჩენ ღირებულებებზე გახდა საფუძველი აღამიანის სულის სიმშვიდისა და კმაყოფილებისა. ამით კი აღამიანის არსებობამ შოიბოვა აზრი. ცხოვრება აზრიანი შეიქმნა, ბრძოლა ბედისმღვეართან გამარჯვებით დამთავრდა, აწმყოს უიმედობა შეეცვლა მომავლის იმედმა, შინორული ტონი შეიცვალა მავროითო.

აი ასეთია ამ ლექსის სოციალური აზრი. იგი სოციალურობის ინტერესის დაცვისათვის დაწერილი ხორალია, შესრულებული მაღალი მხატვრული ოსტატობით და ანალოგიური მუსიკალური კონტრაპუნქტის პანგისა. ლექსის არქიტექტონიკისა და იდურთ დაფუძნების მიხედვით „მერანში“ ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ ორი ფენა: ტიტანური ბრძოლა ინდივიდუუმისა ბედისმღვეართან თავისუფლებისათვის და ბრძოლის პროცესში ინდივიდუუმის შთავგონება, რომ თავისუფლების გამარჯვება მოიკლავს საქმეს, რომ მისი მიღწეებისათვის აუცილებელი ინდივიდუუმის ინტერესისა და ბრძოლა თავისუფლებისათვის შეუერთდეს კოლექტიურის ინტერესს. ამიტომ ინდივიდუუმმა, რომელმაც უარი თქვა თავის ინდივიდუალურ ბედნიერებაზე და სიამოვნებაზე, აღმოაჩინა, რომ მან თავისი ბრძოლით აზრანი გახადა სოციალური სინამდვილე და მისი არსებობა.

ამოსავალი იღვის კონტრაპუნქტის ანალოგიური ზრდა შესრულებულია ჩინებულად. შინაარსი კონცენტრირების შემეფობით უსასრულობის აღსაყლას ყაბებთან შიტანილი ბრძოლა ინდივიდუუმისა გამარჯვებით არის დაგვირგვინებული, ტანჯვის ჯვარი ატანილია ლავენ-

დარულ გოლგოთას მთაზე. ამიტომ ამ მარადისობის ქვეყანაში უკვე შესრულებულია ოცნება ამ ანტიურთ ბრძენისა, რომელმაც შეგობრებს სთხოვა, მისი ცხეღარი პირველ დაემარხათ მიწაში. გაკვირვებულთა შეკითხვაზე მან უპასუხა, მალე ვეღლაფერი შეიკვლება და გადაბრუნდება; მე სამარეში უკვე სამარადისო უოფის ბუნებრივი პოზა მექნებაო. ე. ი. აქ იღვა იქცა რეალურ და მატერიალურ ძალად, ინდივიდუალური და სოციალური გაერთიანდა, წინანი უცინანი არიან და უცინანი წინანი. ახლა გაიმარჯვა ადამიანის გენიამ ბედისმდევრის განაჩენზე, სიკეთემ — ბორბტებაზე. სოცოცხლე ვახდა სასიამოვნო, რადგან მან მოიპოვა აზრი. ამ შეგნებით ბარათაშვილის მხედარი კიდევ ერთხელ ეტყვის თავის შეუპოვარ მერანს:

„გასწი, მერანო, შენს ჰენებას არ აქეს
სამძლვარი
და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი, შვიად
მღელვარი!“

III

პრობლემა ბრძოლისა ადამიანისა და მის ბედისმდევარს შორის იყო ცენტრალური თემა ბერძნული ანტიურთობისა. პოეზიის ფუძემდებლმა პოპეროსმა ბედისმდევრის იღვა მოქმედების განვითარების მიზნად და მოელენესისადმი შინაარსის და მიმართულების შემცემ ინსტანციად მიიჩნია. სეკ-ბედისა თუ ბედისმდევრის იღვაზე შენდებოდა თავიდან ბოლომდე ანტიურთი ტრავედია და არა ნაყლებად ანტიურთა ფილოსოფია. ტრავედია, როგორც ცნობილია, ბუღის განაჩენის წარმოდგენაა. მისი მოქმედებას გაშლისა და დამთავრების ეენიმი ბედისა და განგების მიერ დადგენილი განაჩენის სისრულეში მოყვანის პროცესში ზორცივლდება, როგორც ამოსავალი და მოსავალი წერტილი არსებობისა, როგორც მიზანი.

კლასიკური სპერძენტის შიდასა და ღრმა ცოცხლობისა საკითხი ბედისა და ღმერთის ურთიერთობის შესახებ ასე გადაჭრული დარჩა, როგორც ეს საკითხი გადაჭრული იყო კლასიკურ პოეზიის ფუძემდებელთან. — პომეროსთან. „ილიადას“ შესწავლის ნადავზე არ შეგეძლია საბოლოოდ მიჩნეულად ვლითართ საკითხი ზეესასა და ბუღის დამოკიდებულების შესახებ. ასევე გარკვეულია ეს საკითხი ბერძენთა უდიდეს მოაზროვნე არისტო-

ტელესთან, — თეოლოლოგის მიერ კლასიკოსთან. ბუღი, როგორც მიზანი, მუხნეს განამდებლუბა არის ღმერთი, შავრამ, ასევე არისტოტელეს აზრით, ღმერთი, როგორც დასაბამთა დასაბამი, უნდა განსხვავდებოდეს არსებობის მიზნისაგან, როგორც ბუღის განაჩენის განმარტებულისაგან. სტოელბერს „პეიმარმენე“, რომელიც იყო საკულმინაციო სობრძნე ბერძნული თეოლოლოგიატრია მსოფლგაგებებისა, როგორც ცნობილია, ღმერთის ადგალს დაიჭერს ბერძნული კაცობრიობის შეგნებაში და, რადგან დასაბამთა ვიფიქროთ, რომ ნ. ბარათაშვილის კლასიკურ ბერძნული მსოფლმხედველობის ცოდნა არ აკლდა, — უოველმუხთხევეამო, ამ სახით, რასახითაც ეს მსოფლმხედველობა დაყუელი იყო ფეოდალური საქართველოს შიდაარ ლატერატურულ ძეგლებში, — ამიტომ მისი ბრძოლა ბედისმდევარს და სეუს განაჩენის გადალბვის მისი მსოფლმხედველობა შესაძლბელია გავიგოთ, როგორც ბრძოლა ადამიანისა ღმერთის წინააღმდეგ, როგორც ჯანუი ამასწლოვანი ტრადიციის წინააღმდეგ.

ეს პრობლემა ანტიურთობამ ვერ გადატრა იმიტომ, რომ მან სოციალური ბრძოლისა და თაყრუფლების იღვა ვერ შექმნა, იქ საკეთის გამარჯვება ინდივიდუალიზმის პირობათა შილოლო.

მართლაც, ბარათაშვილის „მერანო“ ნამღველს რეალურ ცოიას აბღუნს არა მარტო ტრადიციულ გაგებაში ბედისწერისა, არამედ ადამიანს არსებობის აზრისა და დანიშნულების საკითხიად. ამის საღმონსტრაციოდ საპირიბა განვიხილოთ კლასიკური გაგება ბედისმდევრის პრობლემისა, რომელიც ბერძენებს შემდეგ ტრადიკია იყო დასაველთის ცოვილობის შემღგომს განვითარებაში და რომლის თაყრუბტერ განშტებებს წარმოადგენდა ქრისტიანობა კლასიკურ-ბერძნული თვალსაზრისით, „პეიმარმენეს“ ექვემდებარება არა მარტო ადამიანი, არამედ ბუნებაც და თეოთ ღმერთიც კი.

ადამიანის ცხოვრება არის ბრძოლა ბუღის განაჩენთან, შავრამ საბოლოო ანგარიშით ყოველთვის მარცხდება. ბრძოლა ბედისმდევარსა და ადამიანს შორის შეთოგენდა ბერძნული ტრავედიის ეენამს. შავრამ დასახროლო კიანმი იხსნიბა ადამიანის დამარცხებოთ. ბუღისმდევარი იმარჯვებ. ადამიანს ზაჩაჩაზე და სუტვილზე. „ბუღის ეურსად დაეშლბა!“ — ჩასჩინებმდა ადამიანს ცნობლი ფორმელა სტოელთა ფილოსოფიური სკოლისა.

(გაგრძელება იქნება)

ა. წამრეთელი კატკოვის წინააღმდეგ

1882 წლის 20 იანვარს თბილისში ქართული დასის მიერ დიდი წარმატებით იქნა წარმოდგენილი დავით ერისთავის „სამშობლო“. დ. ერისთავმა ეს ნაწარმოები ვადმოაკეთა ფრანგი დრამატურგის ვიქტორიენ სარდუს (1831-1903) დრამიდან „Patrie“ (ამ დრამების ურთიერთობის შესახებ იხ. ნიკო ტატიშვილი, ქართულ-ფრანგული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან, საკანდიდატოს დისერტაცია (ვაშლიძე ვენბელია), სერგო გერსამია, დავით ერისთავი და მისი პიესა „სამშობლო“, შესავალი წერტილი, რომელიც წინ უძღვის დ. ერისთავის „სამშობლოს“ 1947 წლის გამოცემის, გვ III-XVI).

სექტაკლმა ქართული საზოგადოებაზე უღრმესი შთაბეჭდილება მოახდინა. ცნობილი საზოგადო მოღვაწე იონა მუენარგია წერდა: „მე პირველად ამ საღამოს გამიარა ტანში გრძანტელმა და ვიგრძენი ქვეშაირიტი კმაყოფილება ქართული ხელოვნებისაგან. საფაროსისა, ავალშივისა. აბაშიძე, ვაბუნია, შესხი, მესხიშვილი, ყიფიანი — ერთიერთანეთზე უკეთესნი იყვნენ. თეატრი იმტერეოდა შეუღლებული ხალხის ტანისკრისა და ვაშის ძახილისაგან.“

თბილისის შემდეგ წარმოდგენები გაშართა ქუთაისს, ბათუმს, ფოთს და სხვ. ქუთაისის საზოგადოების თხოვნით ერისთავი ქუთაისშიაც დაესწრო პირველ წარმოდგენას თეატრში მყოფმა საზოგადოებამ აქაც ამგვარი პატრიოტიზმი ბედნიერ ატორს, როგორც თბილისში. საზოგადოების აღტაცებას საზღვარი არ ჰქონდა, როდესაც მესამე მოქმედებაში ყიფიანმა მუხლი მოიყარა და საქართველოს დროშით ხელში დაიწყო ილია კავკავიძის:

ღმერთო მალალო, ეს ქვეყანა შენი ხეუდრია... ერთი წილი საზოგადოებისა დეხვ წამოდგა. ეს იმის ნიშნავს, რომ შერტალი თითოი სწედა მსმენელის გულში პატრიოტულ სიმებას.

„სამშობლოს“ წარმოდგენას მარტო ესთეტიკური სიამოვნება კი არ მოუგვრია ქართული საზოგადოებისათვის, „სამშობლო“ იმიტია განსხეავებულთ ყველა სხვა დრამატიკული თხზულებიდან, რომ ამ დრამამ დაამთავრა ის პატრიოტული აღზრდა ჩვენი საზოგადოებისა, რომელიც „დროებამ“ დაიწყო და „დედაენამ“ ვერ მოითავა. „სამშობლომ“ სამშობლოს სიყვარული განავრძო, ამ წრებშიც, რომელთაც კითხვა არ იყოდნენ და მარტო თვალ-უბრი ჰქონდათ ამ ხეყვარულის სცენაზე დასანახად და გასაგონად

(ი. მუენარგია, ქართული მწერლები, I, ს. ციი-შვილის რედაქციით, 1954, გვ. 395-397). ეს ასეა, მაგრამ სვიმონ ლიონიძის მიერ სცენაზე ქართული დროშის აღმართვამ და ილია კავკავიძის სიტყვათა თრთოლუთ წარმოთქმამ:

ღმერთო ძლიერო! შენთვის პრძოდნენ ქართლისა ძენი დასაბამითვე არ იციან, რა არს მშვიდობა. იკმარე სამლოოდ მათ პატრიენი და სისხლის ძღვენი თუ რომ შეგკოდეს, შეისყიდეს, ტანჯილი შენდობა! სხელოვანი ვანებალე წარსულთ დღეთ ყოფა, მამაპატრი სელი, გული მოჰმადლე შეცნა! რაცა ტანჯულა ეს ქვეყანა, ტანჯვად ეყოფა, მოციე ძალი დავტდომილსა ეკლავ აღდგომისა!

ბევრ შავრამელსა და მონარქისტში გაბორტება გამოიწვია და ამაში დინახა ქართველ ერის მისწრაფება რუსეთის იმპერიისაგან გამოყოფისა. ამიტომაც ქართველი ხალხის წინააღმდეგ ღვარძლით სავსე წერილების ბეჭდვა დაიწყო. ამაში თავი ისახელა „Московские Ведомости“-ს თბილისელმა კორესპონდენტმა С. Р.-მ და მისმა შეუმა მ. ნ. კატკოვმა. „სამშობლოს“ პირველი წარმოდგენიდან სამი კვირის შემდეგ (1882 წლის 13 თებერვალს) კატკოვის მონარქისტულმა ვაზუმა „М. В.“ (№ 41) გამოაქვეყნა С. Р.-ს ბინტური კორესპონდენცია, რომელიც ასეთი შინაარსისაა. „Два вечера здесь шло с необыкновенным успехом представление на грузинском языке драмы «Родина», переданной новым редактором газеты «Нанка» ки. Д. Г. Эрнстом, известной французской драмы Сарду Patrie и примененной к истории нашего персидского шаха Ага-Магомед-хана на Тифлисе в 1795 г.“

Крайне странно, еще небывалое явление — переделка французских патриотических драм на грузинские нравы и применение их к истории старой Грузии, до подчинения ей России. Но у здешних молодых патриотов, настроивших к возрождению всего их родного, отжившего, шпеса встретилса самый восторженный

прием: автор, (если можно его так назвать) был вынесен из театра на руках и провожаем ночью громадной толпой, по грязи, при падавшем снеге с бенгальскими огнями и восторженными криками до квартиры. Много бы вечеров продолжалось еще это упоение молодых туземных патриотов, если бы, наконец местный цензурный комитет, в виду ожидавшего приезда нового начальника края, не побоялся ответственности за причинение беспорядков разрешением этой странной пьесы и не запретил дальнейших ее представлений. Озлобление патриотов сильное, так что цензорам угрожает обыкновенная в таких случаях в этом крае кара, о которой рассказывается в № 5 финишского сатирического листка «Гусли», на стр. 11.

Жаль затрат, сделанных на постановку пьесы: во она, кажется, могли бы окушаться от продажи декораций, костюмов и грузинских знамен в здешний цирк братьев Годфруа, где, в виде пантомимы пьеса могла бы скорее быть разрешена и быть там весьма эффективна, с высокими бараньими шапками действующих лиц, персиян и грузин.

Кто-то, неучастный местному патриотизму и сепаратизму, так сострил над этой переделкой князя Д. Г. Эристова:

В порыве молодечества,
В патриотическом чаду,
Не отыскав отечества,
Его ты занял у Сарду.

შემდეგ კორესპონდენტი ასეთივე უსვავგოს ტონით შეურაცხყოფს სომეხთა ეროვნულ გრძნობას, პროვოკაციულად უპირისპირებს ერთმანეთს ქართულ, სომხურ და რუსულ თეატრებს და მოქცეა: «Калко, конечно, такое преобладание туземных театров над русским, тем более, что такое положение дела здесь совершенно иное. Со времени князя Барятинского до отъезда Его Высочества Великого князя Михаила Николаевича из края, здесь всегда были хороший русский театр и итальянская опера, и повсе не было туземных сцен».

პროვოკატორული სულით გაყვანილობა ამ წერილში უდიდესი აღწევება გამოიწვია ქართველ საზოგადოებაში, მის მოწინავე შეკრებში. აღმშრომლებელი იყენენ რუსი პროგრესული საზოგადო მოღვაწენიც.

კატკოვისა და მისი გავრთის «Московский вестникის» წინააღმდეგ პირველად გაილაშქრა შაქრო მაღალაშვილმა. იგი აღმშრომლებით კითხულობდა: «რომელი დროში უნდა გადაეცეთ

ციტის, რომელ დრომებზე ლაპარაკობს «Московский вестникის» ვედომოსტი», ამ უტყუარეს უტყუარეს არა, რომელსაც მთელი თორმეტჯერ ხელწერის მატარებელნი ამჟამად ატარებენ ქართველი ხალხი, თვის შეილებს მიერ დაღვრილი სისხლით პატრონსად იყავდა მას, არაის წინაბილწენია იგი დასე შეურცხველად მიიტანა მეცხრამეტე საუკუნის ბუებამდე» (გაზ. «Голос», №70, 1882 წ.).

ამას მოჰყვა ილია ჭავჭავაძის ცნობილი «კატკოვის პასუხად» (გაზ. «დროება», 24 თებერვალი, 1882, № 40).

ილია წერდა: «... დამქაშების შემწეობით ბ.ს. კატკოვის დიდი ზალე აქვს გაბმული რუსეთის სანაპირო ქვეყნებში. ...რაც კი უწმინდურება მოგუბდება ხოლმე მის დამქაშების უწმინდურს გულში, სულ ერთიანად სანაპირო ქვეყნებიდამ მიედინება ბ.ს. კატკოვისკენ და შესაფერის სურნელებით გროვდება იმ თავდახრილ და პირ-მიხუტულ აუზში, რომელსაც «Московские Ведомости» ჰქვიან» (ტ. II, გვ. 146). ილიამ გამოაშქარა და მიწასთან გაასწორა მონარქისტული გაზ. «Московский вестникის» რედაქტორ-კატკოვისა და მისი კორესპონდენტის ზოლოტიერო შვიანიზში, რასაც ქადაგებდნენ ისინი პატარა ერების მიმართ რუსულ საზოგადოებაში, შავრამ უმრავლეს შემთხვევაში მ.ზანს ვერ აღწევდნენ. მოწინავე რუსი მოღვაწენი სასტიკად ილაშქრებდნენ კატკოვისთან არაშხადების წინააღმდეგ.

ცნობილი პუბლიცისტი ნ. კ. მიხაილოვსკი გამოეხმურა «სამშობლოს» დაღმასთან დაკავშირებულ ინციდენტს, სასეხებით დაუჭირა მხარი შ. მაღალაშვილის აღმშრომლებს და აღნიშნა, რომ ერთა შორის მეგობრულ და კეთილ დამოკიდებულებას კატკოვის მსგავსი უციური უთბრიან ძირსო. «...ჩვენ მხოლოდ ფრანგები გუაუფლებენ საქმეს? რას ბრძანებთ, რომელი ფრანგი? ფრანგი კი არა, აქ სრულიად უბრალოდ უნდა ვთქვათ, თვის ბატონი კატკოვი აღუტებს საქმეს» (Сочинения Н. К. Михайловского, Петербург, 1897, т. V, стр. 604. მოგვყავს ს. გერსამიას ზემოაღნიშნული წერლის მიხედვით, გვ. XII, ნ. მიხაილოვსკის კითხვა: «ჩვენ მხოლოდ ფრანგები გუაუფლებენ საქმეს?» ველისსმობს კორესპონდენტის ფარისცელურ გაკვირვებას: «Крайне странно еще непыпало явление — переделка французских патриотических драм на грузинские нравы») ა.

აქამდე ჩვენ მხოლოდ შ. მაღალაშვილი, ი. ჭავჭავაძის და ნ. მიხაილოვსკის გალაშქრების შესახებ ვიცოდით კატკოვის მიმართ გამოხდომის წინააღმდეგ. ამ ბოლო დროს უნობლი გახდა, რომ კატკოვის წინააღმდეგ სასტიკად გუაუფლებია ქართველი ხალხის დიდ პოეტს აკაკის გაზ. «Кавказ»-ში (1882, № 55, 28 თებერვალი) ქრონიკაში გამოაქვეყნა აკაკის წერილი.

«Известный грузинский поэт, кн. Ака-

кий Церетели, просит нас напечатать нижеследующую заметку:

В 44 № «Московских Ведомостей» помещена возмутительная корреспонденция из Тифлиса, в которой возводятся разные клеветы на грузин.

Мы уверены, что на благомыслящих и честных русских она произвела отрицательное впечатление. Автор корреспонденции, зло надеваясь над настоящим грузин, затрагивает даже прах их предков. Означенный корреспондент может не знать, что в продолжении нескольких столетий под грузинским знаменем собирались прославленные воины, проливавшие кровь за христианство, — ибо это относится к прошедшим векам; но непростительно не знать ему, что это самое знамя в настоящее время с честью служит России и не раз удостоивалось оно Высочайших наград и знаков отличия...

Послать-же это знамя, обгащенное кровью светочей христианства, в цирк Годфруа могут нам советовать только люди неблагонамеренные.

В ожидании приезда нового начальника края, все те, которые мечтают ловить рыбу в мутной воде, желая доказать, что они пострадали не за свои собственные деяния, а вследствие интриг за их энергическое служение высокому идеалу патриотизма, хором начали распевать перемяды. Поводом ко всему этому послужила известная драма Викторiena Сарду «Родина» в переделке на грузинский язык. В пьесе этой весьма рельефно изображается, как Шах-Абаз, покорив Грузию, предаёт все огню и пламени, разоряет Тифлис, жжёт, вешает, сажает на кол без всякого сожаления христиан и так далее...

Одним словом, рисуется полная картина народного бедствия и ужаса. После представления подобных пьес у зрителя невольно рождается чувство благодарности к судьбе, что эти ужасныя времена миновали и ничего подобного не видит он в настоящее время. Кажется, человеку здравомыслящему другого вывода и нельзя сделать, но корреспондент «Моск. Вед.» увидел в этом со стороны грузин желание вернуться «к отжившему» времени. Другое дело, если бы пьеса эта изображала нам одну из счастливых эпох жизни

грузинского народа! Тогда подвारेище этого господина имело-бы хоть какое-нибудь основание, но теперь в данных случаях трудно даже чем-нибудь и оправдать его...

Очевидно, что корреспондент не видел этой пьесы, незнаком с содержанием ея, а подхватил одно только слово «Родина» и, подобно одному господину, который, в давно прошедшие времена, принял шалеровский «Колокол» за герценовский, забил в набат.

Ак. Церетели

იგივე წერილი რუსულად დაბეჭდიდან გვესი დღის შემდეგ გამოაქვეყნა გაზ. „დროებაში“ (1882 წ. № 45. 4 მარტი) ასეთი სათაურით: „ეფრა ხელადი?“ და შენიშნით: „ეს სტატია შემოკლებით იყო დაბეჭდილი ვაზუთის „კავკაზში“. ამ უფრო სრულად ებეჭდათ“¹

განსხვავება მათ შორის მართლაც არის და ისინი ერთმანეთს აესებენ. მაგალითად, რუსულად დაბეჭდილი აკაკის წერილის ბოლო აბზაც „დროებაში“ არ არის გამოქვეყნებული. „დროების“ ტექსტი კი ასე მოაგრდება: „ეჰ, ასე თამამად მისთვისა გეწამებენ ცილს, რადგანეუ იციან, რომ როგორც უნდა და როგორც გეშარტლებით, მისთანა პასუხს არაიენ გვათქმევიენებხ, თორემ მაშინ დავემტკიცებდით, რა შეილებიკა ბრძანდებთან და რადგანაც აქაურობა არ მოსწონთ — ეუჩვენებდით — საღ შემგერისთ ბინა“.

ასევე განსხვავდება ერთმანეთისაგან ამ წერილების დასაწყისიც. ა. წერეთლის თხზულებათა VI ტომში, (სახელგამი, 1957 წ. ლ. ასათიანის რედაქციით და კომენტარებით) შეტანილია აკაკის „ეფრა ხელადი?“² სამწუხაროდ, მას არავითარი კომენტარი არ ერთვის. „დროების“ შენიშნავ არაა სადმე მოხსენებული. ეს გარემოება კი წერილს უარავებს იმ პოლიტიკურ სიმახვილეს, რომელიც მას ჰქონდა თავის დროზე თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლის საქმეში.

იუცილებელია, ეს გარემოება გათვალისწინებულ იქნეს აკაკის თხზულებათა შემდეგი გამოცემის დროს.

¹ მეგრამ უნდა შევნიშნოთ, რომ აკაკის წერილი „დროებაშიც“ არ უნდა იყოს შილიან საბით დაბეჭდილი, ვინაიდან გამოთქმა „უფრო სრულად“ არ ნიშნავს შილიანად და უცვლელად წერეთლის წერილის დაბეჭდვას.

² გაზ. „კავკაზის“ ტექსტს VI ტომის რედაქცია არ იცნობს.

მ. გოზალიშვილი

ნიკო ნიკოლაძის წერილები სერგეი მესხისადმი*

VII წერილი.

19 იანვარს 1872, ქუთაისს.

ძმაო სერგეი „დროების“ პირველი № მოვიდა. ის კარგია, თუმც ტიპოგრაფიული მხარე ძლიერ და მეტის მეტათ მოსაწონი არ არის. მაგალითათ ასომთავრულებში არეულ დარეული ასოები 20 და 24 №№, ფელტონი დანარჩენი ტექსტიდან საკმაოთ გაყოფილი არ არის თეთრი ქაღალდით და შეცთომავები ბევრია. მაგრამ ეს ყოველი ფერი გასწორდება. თუ ღმერთი ვწამს რუსულ სიტყვებს კარგათ დააკვირდი, ასეთ შეცთომავებს ნუ დატოვებ, როგორც „Тифлиси“ თორემ ეხლა — ხომ იცი — მოდაში შევედით და დიდი კაცები გვათვალიერებენ!

შე აქ ვრჩები ათ-თორმეტ ან თოთხმეტ დღეს. პაპოს არც ფული გამოუგზავნია, არც კაცი. ამის გამო ახალ საშუალებებს ვეძებ: აქ მზათ მაქვს (თითქმის) ორას ორმოცდაათი თუმანი, და ერთი ამდენის იმედიც მაქვს. თუ მომიხერხებ მანდ, რომ ამ გაჯირკვების დღეს ცოტაოდნათ მაინც დამაზმარებინებ სტეფანეს!), დიდათ დამეზმარები. მართლაც, სირცხვილი როგორ არ არის, რომ ამისთანა დიდ და ხეირიან საქმეს არიგებდეს კაცი, თავს აჯღავდეს, და არც ერთმა სულეირმა ერთი ნამცეცა შემწეობა არ მისცეს! განა არ შეიძლება, რომ სტეფანე!) მართო ზემ ვეწიოს ენდოს და ბილეთები გამოიგზავნოს! რომ იყო დღე; რამსიღე შემწეობას მომცემდა ეს. ბილეთები ეხლა ხელში რომ მქონდეს! პროცესმა ჩემმა ხომ ყელში დანა ვამიყარა, იმ მხრით, რა საეკირველია, რომ ყველა შევიწიდა. ასე განიხილე ვისაც ჩემი ეილი ემართა, ისიც კი აღარ მაძლევს ფულს! ღმერთმა უწველოს იმათ, ვისიც შე ეილი მემართა, რომ არ მომავლენ ყინყიტობზე. საეკირველი საქმე იყო ეს პროცესი: ზ) შე ვაკერქვედი, და სულში ხმა არ ამოვიღე, როცა ნოვოსელსკოზე ლაპარაკი არ მაქალეს, და მთელი საზოგადოება იმ დღეს შეინძრა — ზოგს გულ-

ხარდა (უმეტესს ნაწილს), ბევრმა იმედი დაკარგეს ჩემში, და თითქმის ყველამ გულგრილათ თქვეს: ე, ვინ ნოვოსელსკი და ვინ ნიკოლაძეო. მაგრამ ჩემმა ბროშურამ და გულგრილობამ დიდი საქმე მიქნეს. რაკი საზოგადოებამ გაიყინო, რომ სიმაართლე ჩემსკენ ყოფილა, რაკი ყველა ხედავდა, რომ ჩემში არაფერი ცვლილება არ მოხდა, და უწინდელივით ვისკასობდი, ქალებს ვებრფოდი და დაესვიარბოდი, მაშინ გავიარდა საზოგადო ხმა, ეს უსამართლობაო, მიდგომით გადაწყვიტესო, არაფერიო, საქმე კარგათ წავიო და სხვა. და დღეს შე ისევ მოდაში ვარ, ისევ კარგი ბიჭი და ისევ საწდო პირი ვარ. რა ადვილი იყო, რომ იყო დღე, ამ საზოგადო გაციებ-გაცხელების მაჯის შინჯვა. მაგრამ ამას მაშინ გეტყვი როცა გნახავ.

„დროება“ გამოუგზავნე და გავგზავნე წელს:
1. სტეფანე პავლეს ძეს შეფისოვს.
2. ელისაბედ კოსტანტინეს ასულს კანდე-ლაქისას ქუთაისს.
3. გიორგი სიმონის ძეს ჩიქოვანს. { ხონს.
4. ლუკა დავითის ძეს ქორქაშვილს }
5. ლევან ივანეს ძეს ქურთოვეს (ქუთაისს).
6. თ. პეტრე ნავაშვილს (ოზურგეთს).
და 7. აი ადრესით ანტონ კამპოკასს: (ქუთაისს) „Антону Алонзовичу Де-Кампо-кассо, антон алоизиის ძეს დე კამპოკასს“.
ჯვარიანებისაგან ფული მივიღე.

შენი მ. ნიკოლაძე

VIII წერილი.
სტამბოლი, 7 (19) თებ. 1873 წ.
საღვარელო ძმაო სერგეი!
გაგზავნი ხელდახელ კორრესპონდენციას. თუ ძმა ხარ ეს რუბრიკა: „სხვათა შორის“!) არ წაშალო, რადგანაც ამნაირი ზედ წარწერით მინდა მგზავრის შთაბეჭდილებები ვწერო. სხვა, ვადარებნებ ეს სტატია ცუნზურას-თუ არა, არ ეიცი: მაგრამ იმას კი გთხოვ, რომ შე მაინც და მაინც ბევრი რამ წაშალოს ან თლათ ნუ დაბეჭდ, ანა და შენ თეთლონ ავეცე წაშლილი ადგილები ისე, რომ აზრის ერთობა არ დაიკარგოს და ნაეწ-ნაეწვით სტატია არ გამოვიდეს.

* გაგრძელება. იხ. „ნათობი“ № 9.

ამას საზოგადოთ ამ სტატიაზე კი არა, ყველა ჩემ სტატიაზე გწერ, და გთხოვ ნუ დაიზარებ შემდეგში ორი სამი ფრანგის ჩამატებას, წამოღლის მაგიერ, ისეთისას, რომელსაც აზრის გადაბმა შეეძლოს.

„ღროების“ კოლექცია მოგპარე. ვიცი გეწყინება, მაგრამ რა ენა, შენ თვითონ მოთხარის, შეიძლებაო, — ამისი ოთხი მოწმე შეყავს. რასაკვირველია ცუდი იქნებოდა ამ საქმის ჩადენა მანდელის პუბლიკერ ბიბლიოთეკაში რომ არ იყოს მაგვე კოლექცია. მაგრამ რადგანაც მე დავრწმუნდი კატალოგით რომ ეს კოლექცია მანდ არის, მე სინდისმა ნება მომეცა და შენც ნუ იწყენ.

ასს შინაგანს ვიორგი 2) მოგცემდა, რადგანაც იმისთვის 600 უნდა მიმეცა და მე შეიძლებოდა მეტი დაუტოვებ, თუ არ მოეცეს მომწერე, და ან შენვე გამოგვავაზნი, ან ჯადარძიძეს 3) ვადავსცემ, ან რასაც მომწერ იმას ვიზამ, მაგრამ მგონია, რომ მოგცემდა, რადგანაც წინიც საგანგებოთ მოესწერე. ამ სჯავნე.

„კრებულისთვის“ 4) კრიტიკა ნამეტანო გრძელი გამოდის, და ამის გამო სანამ არ გავათავებ პირველ ნაწილს (1857 — 1862) ვერ გამოგვავაზნი. ეს სტატია მოუფა კირილეს უსათუთო 28 თებერვალს (მევილი სტილით) თუ აღერა. ეს იმის გამო მომიხდა, რომ ზღვაში „ციხურები“ ვერ ჩავიგდე ხელში, რადგანაც გადავიწი მოქველუყვენენ. ვხლა კი იმედია, საქმე აღარ დაგვიანდება.

შენი ნ. ნიკოლაძე.

(ცოდებე შინაწერი)

შენ იცი როგორ ხშირათ მომწერ რასმე. უხეირო ხარ, ვიცი, მაგრამ იქნება იმან შინაც ავადიბინოს კალამი წიგნის მოსაწერათ, რომ ჩემზე ქართული წიგნის წაყითხვას უცხოეთში საკვირველი გაელენა აქეს გამაღვიძებელი და აღმტაცებელი. ვინ იცის რამდენი ფელტონი დაიწერება შენი წიგნის წაყითხვის შემდეგ! (მოგიქრთამე?).

(თავზე შინაწერი)

კირილეს 5) ასობების დაწერა და გამოგვავაზნა არ დაევიწყო, თუ ძმა ხარ, აგრეთვე როგორც „კრებულის“ 4) სათაურის თუ „ღროებისთვის“ ვინდა დამიხატე და იმასაც მოვაპრევივნე.

შენი ნ. ნიკოლაძე.

IX წერილი.

თბილისი, 8 ივლისი 1873.

საყვარელო ძეო სერგეი!

რომ იცოდე, რა გუნებაზე ვიყავი შენზე, შენი წასვლის შემდეგ სწორეთ რომ ხელში ჩამვარდნილი, ისე ვაგლანძღავდი, როგორც

შეეფერება „руггательствованиямъ господина Николадае“, მაგრამ ეს შემდეგისთვის იყოს.

ამბები: კირილე 1) ჯერეც არ დაემტკიცებიათ და შენ ჯერეც ქუთაისს ხარ (იცოდე) 2) 3) 4) 5) 6) 7) 8) 9) 10) 11) 12) 13) 14) 15) 16) 17) 18) 19) 20) 21) 22) 23) 24) 25) 26) 27) 28) 29) 30) 31) 32) 33) 34) 35) 36) 37) 38) 39) 40) 41) 42) 43) 44) 45) 46) 47) 48) 49) 50) 51) 52) 53) 54) 55) 56) 57) 58) 59) 60) 61) 62) 63) 64) 65) 66) 67) 68) 69) 70) 71) 72) 73) 74) 75) 76) 77) 78) 79) 80) 81) 82) 83) 84) 85) 86) 87) 88) 89) 90) 91) 92) 93) 94) 95) 96) 97) 98) 99) 100) 101) 102) 103) 104) 105) 106) 107) 108) 109) 110) 111) 112) 113) 114) 115) 116) 117) 118) 119) 120) 121) 122) 123) 124) 125) 126) 127) 128) 129) 130) 131) 132) 133) 134) 135) 136) 137) 138) 139) 140) 141) 142) 143) 144) 145) 146) 147) 148) 149) 150) 151) 152) 153) 154) 155) 156) 157) 158) 159) 160) 161) 162) 163) 164) 165) 166) 167) 168) 169) 170) 171) 172) 173) 174) 175) 176) 177) 178) 179) 180) 181) 182) 183) 184) 185) 186) 187) 188) 189) 190) 191) 192) 193) 194) 195) 196) 197) 198) 199) 200) 201) 202) 203) 204) 205) 206) 207) 208) 209) 210) 211) 212) 213) 214) 215) 216) 217) 218) 219) 220) 221) 222) 223) 224) 225) 226) 227) 228) 229) 230) 231) 232) 233) 234) 235) 236) 237) 238) 239) 240) 241) 242) 243) 244) 245) 246) 247) 248) 249) 250) 251) 252) 253) 254) 255) 256) 257) 258) 259) 260) 261) 262) 263) 264) 265) 266) 267) 268) 269) 270) 271) 272) 273) 274) 275) 276) 277) 278) 279) 280) 281) 282) 283) 284) 285) 286) 287) 288) 289) 290) 291) 292) 293) 294) 295) 296) 297) 298) 299) 300) 301) 302) 303) 304) 305) 306) 307) 308) 309) 310) 311) 312) 313) 314) 315) 316) 317) 318) 319) 320) 321) 322) 323) 324) 325) 326) 327) 328) 329) 330) 331) 332) 333) 334) 335) 336) 337) 338) 339) 340) 341) 342) 343) 344) 345) 346) 347) 348) 349) 350) 351) 352) 353) 354) 355) 356) 357) 358) 359) 360) 361) 362) 363) 364) 365) 366) 367) 368) 369) 370) 371) 372) 373) 374) 375) 376) 377) 378) 379) 380) 381) 382) 383) 384) 385) 386) 387) 388) 389) 390) 391) 392) 393) 394) 395) 396) 397) 398) 399) 400) 401) 402) 403) 404) 405) 406) 407) 408) 409) 410) 411) 412) 413) 414) 415) 416) 417) 418) 419) 420) 421) 422) 423) 424) 425) 426) 427) 428) 429) 430) 431) 432) 433) 434) 435) 436) 437) 438) 439) 440) 441) 442) 443) 444) 445) 446) 447) 448) 449) 450) 451) 452) 453) 454) 455) 456) 457) 458) 459) 460) 461) 462) 463) 464) 465) 466) 467) 468) 469) 470) 471) 472) 473) 474) 475) 476) 477) 478) 479) 480) 481) 482) 483) 484) 485) 486) 487) 488) 489) 490) 491) 492) 493) 494) 495) 496) 497) 498) 499) 500) 501) 502) 503) 504) 505) 506) 507) 508) 509) 510) 511) 512) 513) 514) 515) 516) 517) 518) 519) 520) 521) 522) 523) 524) 525) 526) 527) 528) 529) 530) 531) 532) 533) 534) 535) 536) 537) 538) 539) 540) 541) 542) 543) 544) 545) 546) 547) 548) 549) 550) 551) 552) 553) 554) 555) 556) 557) 558) 559) 560) 561) 562) 563) 564) 565) 566) 567) 568) 569) 570) 571) 572) 573) 574) 575) 576) 577) 578) 579) 580) 581) 582) 583) 584) 585) 586) 587) 588) 589) 590) 591) 592) 593) 594) 595) 596) 597) 598) 599) 600) 601) 602) 603) 604) 605) 606) 607) 608) 609) 610) 611) 612) 613) 614) 615) 616) 617) 618) 619) 620) 621) 622) 623) 624) 625) 626) 627) 628) 629) 630) 631) 632) 633) 634) 635) 636) 637) 638) 639) 640) 641) 642) 643) 644) 645) 646) 647) 648) 649) 650) 651) 652) 653) 654) 655) 656) 657) 658) 659) 660) 661) 662) 663) 664) 665) 666) 667) 668) 669) 670) 671) 672) 673) 674) 675) 676) 677) 678) 679) 680) 681) 682) 683) 684) 685) 686) 687) 688) 689) 690) 691) 692) 693) 694) 695) 696) 697) 698) 699) 700) 701) 702) 703) 704) 705) 706) 707) 708) 709) 710) 711) 712) 713) 714) 715) 716) 717) 718) 719) 720) 721) 722) 723) 724) 725) 726) 727) 728) 729) 730) 731) 732) 733) 734) 735) 736) 737) 738) 739) 740) 741) 742) 743) 744) 745) 746) 747) 748) 749) 750) 751) 752) 753) 754) 755) 756) 757) 758) 759) 760) 761) 762) 763) 764) 765) 766) 767) 768) 769) 770) 771) 772) 773) 774) 775) 776) 777) 778) 779) 780) 781) 782) 783) 784) 785) 786) 787) 788) 789) 790) 791) 792) 793) 794) 795) 796) 797) 798) 799) 800) 801) 802) 803) 804) 805) 806) 807) 808) 809) 810) 811) 812) 813) 814) 815) 816) 817) 818) 819) 820) 821) 822) 823) 824) 825) 826) 827) 828) 829) 830) 831) 832) 833) 834) 835) 836) 837) 838) 839) 840) 841) 842) 843) 844) 845) 846) 847) 848) 849) 850) 851) 852) 853) 854) 855) 856) 857) 858) 859) 860) 861) 862) 863) 864) 865) 866) 867) 868) 869) 870) 871) 872) 873) 874) 875) 876) 877) 878) 879) 880) 881) 882) 883) 884) 885) 886) 887) 888) 889) 890) 891) 892) 893) 894) 895) 896) 897) 898) 899) 900) 901) 902) 903) 904) 905) 906) 907) 908) 909) 910) 911) 912) 913) 914) 915) 916) 917) 918) 919) 920) 921) 922) 923) 924) 925) 926) 927) 928) 929) 930) 931) 932) 933) 934) 935) 936) 937) 938) 939) 940) 941) 942) 943) 944) 945) 946) 947) 948) 949) 950) 951) 952) 953) 954) 955) 956) 957) 958) 959) 960) 961) 962) 963) 964) 965) 966) 967) 968) 969) 970) 971) 972) 973) 974) 975) 976) 977) 978) 979) 980) 981) 982) 983) 984) 985) 986) 987) 988) 989) 990) 991) 992) 993) 994) 995) 996) 997) 998) 999) 1000)

ხეალ კირილე 1) პირველად იწყებს ნორის შედგენას. უნდა სცადო თქო, უთხარი, და ესეც არის ეხლა გარდავეცი რაც კარგისონდენციები მქონდა მოსულა. ვნახოთ როგორ მოუხერხებს ამ გაჭირების თავიდან აცილებას. კორესპონდენციები ბლომათ მოდის, მაგრამ ზაღბულის ვალი კიდევ ატყვია. ვაუთუბ ძლიერ ბევრს ლაპარაკობენ, და ჩვენს პოლემიკა 4) ამ თვის განმავლობაში ყველა ის სადაპარაკო მასალათ მქონდა. „კრებული“ იბეჭდება საშინელი სისწრაფით. იმედი მაქვს, პირველ სექტემბრამდე გამოვეცემთ № 4, 5, 6, 7 და 8, მაგრამ ამაში დარწმუნებული ვერ არა ვარ, ამიტომ რომ ექვთიმე 5) ერთობ მისულა; ორი ბიჭი „დაეღალა“ და ამბობს, თავს ხომ ვერ მოვიტოვო. ლავრენტიაც ავით გამიხდა; დიღას რომ ოთხს საათზე ვაგდებდი ჩიის გასაკეთებლათ, უძილობას ვერ ვაუქლო, მერმე ხილიც ბევრი სჭამა, და ცხებუბა დამეპარა, მაგრამ ეხლა უკეთ არის, და მორჩება კი უსათუთო. „კრებულის“ დაბეჭდება, სხვათა შორის, ძლიერ გამოსადეგი სტატია „ევმონტის“ 6) გარჩევა. მიიქციე იმას შენი და მანდაურების უურადლება, რადგანაც ეს სტატია უფრო პუბლიცისტიკური იქნება, ვინამ კრიტიკულა. მეოთხე წიგნი 7) იქნება ჩემი „სხვათა შორის“, რომლის ზოგიერთი ნაწილამ გვარიანნი გამოვიდა. მეხუთეში და მეექვსეში (ერთ წიგნათ) იქნება ევმონტის პირველი ნაწილი; 8) „გვართა ბრძოლა“ 9) „მგზავრის წიგნები“ (წერეთლის); 10) ვაკვათის „გლახის ნამბობის გარჩევა“ 11) და ჩემი პასუხი ფურცელათქვს 11). ამას გარდა, თუ იღვილი დავტრის, შეგვე იქნება „რუსეთის ცხოვრების“ 12) მიმოხილვა. მეშვიდეში იქნება ევმონტის მეორე ნაწილი 9), „მგზავრის წიგნები“ (გაგრძელება) 9) და შინაური მიმოხილვა 13), თუ იღვილი დავტრის — ევმონტის გარჩევა. 9) მერვეში დაბეჭდილია — სკავენის ცულტობა (მოლოთი). 14) — ბეჭდება ივანეს სტატია 15), რომელიც გუშინ მივიღე. ევმონტის გარჩევის გაგრძელება 6) და შინაური მიმოხილვა 13), აი მასალა, თუ მოგვივდა რამე მეცხრე წიგნისთვის იქნება.

შენ წასვლაზე რომ ფელტონი მინდოდა და

მწერა, ის ჯერაც თავიდან არ მომცილებია ისე შემიყვარდა, რომ ან ძლიერ და ნამეტანად კარგი რამ გამოვა, ანა და სულ გროსად არ ივარგებს. ამას ვერ დაებუდო, ვინემ კიბილეს¹⁶⁾ არ დავემტკიცებენ. მაშინდამ, სანამ გაზუთუნ შენი სახელი აწერია რედაქტორთან და სანამ ის ფელტონი არ დაიბეჭდება, იცოდე რომ გაზუთის განსაცდელი არ ასცილებია და ყოველწამს მისი მოსაზრება შესაძლებელი იქნება.

შენ აქ შე ძალიან მაკლხობარ. შე ეხლა ბიბლიოტეკაში ვცხოვრობ. კირილეს¹⁶⁾ გამოვეჭეცი, ამიტომ რომ ის სულ თავიზიანობდა და რიცა ან თავიზიანობდა — რწყილების სრესით და მათი ონიზის მოთხრობით მკლავდა. ვიორგი¹⁷⁾ კარგათ არის, მაგრამ კინალამ მოგვიყვდა, დაემართა ზოლერა. იცი რისგან? ლოლბერი-შემ¹⁸⁾ დაბატოვა ისა და კირილეს¹⁶⁾ თავის განსაზღვრულბათ და ზაბურზაყი და ნესეი აჰმა-ვიორგმა¹⁷⁾, როგორც იცი, მისდგა თურმა თავისი დალოცვილი მადლი, და რადგანაც ბ. ლოლბერიძის¹⁸⁾ არგუმენტები არ ექანაყა, ნესეი ერთობ მოიწონა (შედარებით, რასაცირველია) და გაძალ თავისებურათ. მოვიდა შინ, და შენს მტერს იმისთანა იმას დავმართა. კირილეს რწყილების ქერაც დაავიწყდა და დაძინების საათიც, ასე ვასიჯე! «კვდებიო» დაიგინა თურმე ვიორგიმ, მაგრამ შორჩა. შენს მტერს, კრებულს მაშინ საქმე დაემართებოდა. რომ იცოდე როგორ შრომობს ეს კაცი დღე და ღამ, მოხუცენარათ, ვაწმარბულათ, აუღვამულათ. კირილეს თავებურ ებევეა ამისთანა ნიადავი კალმის ჭრიკინისაგან! Дер-ჯი იაშუ!

იმ დღეს ბებუთოვი¹⁹⁾ ჩამაცვდა, ბორჯომს მივდივარ, და ორი ნაშეკი შენ გამოუშვიო. მეც — რა ექნა! — ვერ გაუძელე ამ განსაცდელს და შევაღვინე, ნახე, ზემიანსკი²⁰⁾ ჭალს გამოართვი და წაიკითხე 80 № ფელტონში მანშერაეზზე²¹⁾. ეს ხებრული და ხстерямს ფელტონი ისეთი გამოდგა, რომ მეტი არ შეიძლება. წარმოიდგინე, მთელმა ქვეყანამ თავის თავზე მიიღო. შეიქნა ერთი ყიფინი, ლაღადება, ბულვარზე ხმაშალდა კითხვა, ტეატრში სოკოლოვის ოხუნჯობა იმ ფელტონში მასხარათ აგდებულ პირებზე და სხვ. და სხვ. ერთი სიტყვით, როგორც ვეროპში ამბობენ, მოხდა სენსაცია — ამისთანა სისულელეზე. ეს კი არაფერია, ორლოვისკის დობროვოლსკისთვის უთქვამს Н[и]-ко[л]а[и]шев[ы]м за[па]хло-ო, და აწი რა იქნებაო. ლეთის მადლით მეორე ფელტონი, ზეირიანი, (ჩემის აზრით) წაშალეს, და ბებუთოვიც¹⁹⁾ მოვიდა. შოიტანა დ. ერისთავის²²⁾ ბიბლიოგრაფია კრებულზე, რომელიც ზვალ დაიბეჭდება. შე-ეს ჯერ არ წამიკითხავს, მაგრამ შეგიძლია წარმოიდგინო შეგ რა უნდა იყოს.

„მნათობს“ ნახავდი — მე ის გურამიშვილს

გამოუგზავნე. მაგ სტატის პასუხი უნდა დაეწეროს, იცი რისთვის? ჭუთაისში ლოლბერიძეები, დამარცხების შემდეგ, პირდაპირ წერილიან, რომ ნიკოლაძე მახურიცი, ქურდი და ავაზაიათი, დასამტკიცებლად ამოსკოვის უწყებების²³⁾ სტატის და სერნოსოლოგიეების ბროშურას ხმარობენ. აუცილებლათ საჭიროა, რომ შე ნება არ მიეცე ჩემი პიროვნების გალანძლით და დატალახიანებით დაამცირონ ჩვენი მიმართულება და მწერლობა. ეს, მგონია, შენი აზრიც უნდა იყოს. ამის გამო შე წერს ილმან შენიშვნებს თავს დაეანებებ, და პირდაპირ ჩემს საფუთარ პიროვნობას გამოეყვიან სენსაციაზე, ვიტყვი, რომ რაკი საფუძველი არაფერია აქვს ამ ვაებატონების წინააღმდეგობას, ჩვენი პიროვნობის გათქვით ცდილობენ ჩვენი მიმართულების დაეყვას და ენახოთ, ანა, ამ მხრითაც რა საფუძველი აქვთ თქო. მგონია, რომ ასე უნდა მოვიქცე, მაგრამ ამ საგანზე, სანამ პირველ სტრიქონს დავსწერდე, ბევრს ვიფიქრებ, რომ არც აჩვენება და არც პიროვანი გულის მოსვლა მომერიოს, თუმც, გეფიციები, არც ერთი იოტის ვულშოსულობა არ აღძვრავს ჩემში არც ფურცელამის სტატის, არც ამ ვაებატონების ლაღადს.

რატომ არას იწერები „დროებაზე“. აი ეხლა, შე ოხერო, ძვირფასი შენი აზრი და დაფასება. ეს კი იცოდე, რომ ჯერ-ჯერობით კრებული იმოდნათ გეტანჯავს და დროს გეართმევს, რომ დროებისთვის ყურადღება ზეირიანათ ვერ მიიხიოვება. რა ექნა, მშობრევე, ეს უმთავრესი საქმე როდია ეხლა, ეხლა კრებულის შესახებ დამარცხების ასრულებით უნდა წამოვადგეთ ფეხზე, თორემ ვაი სირცხვილო, სირცხვილოო მაშინ იქნება.

შენი ფული ამ წიგნის მოსვლამდე უსათუოთ მოვდა. რომ იცოდე, რები შეშემოხება, — (ორასი მანეთი ფოთში დავგარე, და ფსონი კინალამ დამირჩა ამ მიზეზით), მაგრამ ამის მიღებაში ფული ჯიბეში გექნება უსათუოთ. — ივანე და ვველანი მომიკითხე. წიგნი მომწერე უსათუოთ.

შენი ნ. ნიკოლაძე.

X წერილი.

თბილისი 18/30 აგვისტოს 1873.

საყვარელო ძმაო სერგეი!

ჩვენ, ილხისის მადლით, კარგათ ვართ ჯერ, და სულც, როგორც ხედავ, ვეიდვია. „დროებას“ ჯერ არა ვაპირებია რა. მინდ შენ იქნება ხანდახან მისი შინაარსი არ მოგეწონოს, მაგრამ აქ ყოველ მის ნომერს შფოთი და ლაპარაკი მოსუვება. რასაცირველია, შენ ვერც კი წარმოიდგენდი, რომ № 31-ში დაბეჭდილი კორექტორული წიგნი სილნალიდამ (მგზავრისა) შესანიშნავი იქნებოდა, და აქ კი მთელი ქვეყანა შენაწრია¹⁾. სასტიკი გამოძიება დანიშნეს, შე-

იქნა ერთი დღეშემის რაკა-რუჯი, და ვინ იცის რაები მოხდეს, „Шумни, брат, шумни! თუ სხვას ევრას ვახერხებთ...“

ეს არაფერია. შინდა ამაზე უფრო საამო აშბავი გამახარობლო, უკანასკნელი ორი ნომერი თავიდან ბოლოში კირილემ? შეადგინა და თითოთუთის თითო სტატიის მეტი არ მოუთხოვია ჩემგან? საშინლათ განწელდა გამებედღეინებია მისთვის ერთი სტრაიქონის დაწერა კი არა, ვად-მოთარგმნავ. ევრაფრით ვერ გავებუდებინე. ხან შოტუღეღობა, ხან ქუთაისში წასვლა მოვიგო-ენ, მაგრამ არა გამეწყურა, ბოლოს, ავთ რომ გავებდა და ვიარგი? სოფელში იყო წასული, ვთხოვე ორიოდ ცნობა ვადმოეთარგმნა, და გებედა. რაკი ნახა, რომ ბეკდვის დროს სტა-ნოსკ არ დაუყვირია კირილეს ნაშრომი არ მინ-დაო, მეორეჯერ უფრო ადვილათ მოჰკიდა ხელი საქმეს, და მესამეჯერ მითათ ნომრის შედგენა იყისრა, იმ პირობით კი, რომ ფულ-ტონი მე დამეწერა. როგორც ხედავ საქმე კარ-გათ მიღეს, და მალე გაიწავება ეს ახირებული შიმინო. საქმე ეხლა იმაში კი არ მდგომარეობს, რომ მიინც და შინც ჩინებული და შროიანი ნომრები გამოვსცეთ. იმას შემდეგშეიც მოვეს-წერებო. ამაზე უფრო საჭირო დღეს ის არის, რომ რაც შეეძლება ვაგებრავლოთ იმ პირების რიცხვი, რომელთაც ჩვენი დამხარება და მხარში შემოდგომა შეეძლოთ. ასეა, ხომ. მაშასადამე, წინათვე დარწმუნებული ვარ, რომ არ დამეშ-დურები ამ „დროების“ ვითომ მიტოვებას, რადგანაჲ იმას ჩემი აზრით „დროების“ სარგებ-ლობა და საჭიროება მოითხოვდა.

აუცილებლათ საჭირო იყო, ამასთანავე, რომ მე არ გავრეოდი კირილეს განკარგულებაში და წერაში, რაც შეეხება თითოეული ნომრის და სტატიის შინაარსს, ხომ იცი მისი აშბავი, „*послушай не мешай, ты мне мешаешь*...“-ო ამას რომ მოერიდებოდი, საქმე დაინერგოდო. ამათ სხვათა შორის ის მინდა აგისნა, რომ ეს დალოცვილი ჯერ-ჯერობით ნამეტანს პატრეს სცემს სხვა და სხვა კორრესპოდენტების ორ-გინალს და მათ ნაწერს ვერ ეხება, მაგრამ შე-მოკლებას და შეფერვაჲს მალე ისწავლეს, იმე-დი იქონიე ამისი.

კრებული იცი როგორ მიღის? მეოთხე წიგ-ნის ოთხი ფორმა დამჩნა დასაბუღი (ორ-გინალი სტამბაში) მეხუთე და მეექვსე (ერთათ) მხათ და დამუჭილია, და აგერ სამი დღე რაც ცენზორის აქვს, შემივიდეს ბეჭედა გუმწინე დაეიწყეთ (ორგინალი 12 ფორმის მხათა) და მერვესი დაბეჭდილია 10 ფორმა. ორი ფორმა ნახვარის ორგინალი მხათ არის კიდევ. გვაკლია ორიოდ ფორმის დაწერაც. მაშასადამე, თითქ-მის დარწმუნებული ვარ, რომ 1 სექტემბერს გათავებული გეპქნება რვა წიგნი, როგორც გან-ზარახვაც გეპქნდა. ამითი სირცხვილიდამ მიინც ამოვჭერებით, და თუმი მისი (სირცხვილის)

ტლამო ცოტადენი კიდევ შეგერჩება, ეცე-ლოთ, რომ შემდეგმა წიგნებმა გავებანოს და ვაგებუნანოს, მინდურების შეწყვეთ ეს ყვე-ლი საქმე უნდა იყოს, ასე ვგონია, მაგრამ ჯერ-ჯერობით კი სუსტობენ მაგ დალოცვილები, და შემდეგის კი ღმერთმა მალაშა უწყის რა იქნება.

იცი, რომ მეცხრე და მეთათე წიგნის ორიგინ-ლი თითქმის მხათა გვაქვს? ღმერთმანი, დაწე-რის მეტი არა უკლია რა. მე ჩემი ოსეთში მოგზაურობის დღიური ეპოვე და ასეთი ლა-ზათიანი „მოებში“ მიძიქს თავში, რომ დერ-ДЖИ-ი მუღი გ. წერეთელი? სოფელში, შამ-ფურს აშბადეს, რომ ზედ ნ. ლოლიბერაძე წა-მოაგოს, და „მზავარის წიგნებში“ შესწვას ნელ ნაკერცლებზე. ამის მეტს არას ვაგიმ-ხელ, რომ სიურპრიზი უკეთესი გამოვიდეს. შენგამ კი სიურპრიზს არ ველო, ვიცი რომ ზარ-მაიცი ხარ ვითარცა მწერალი და უმაღური, — ვითარცა შევეარებული. დაუმატოთ ამას რომ უთავებლო ხარ ვითარცა ქართველი მზავარი, და ჩვენს იმედს ერთიანათ ბოლო მოეღება.

ფულის მხრით დღი ვაქირვებები მადგია-რაც უფრო ნაკლები დღეები დამჩნა ფულის მიღების ვადამდე (დღეიდან კიდევ ცამეტი ოცდაოთხსათათიან დღე დარჩენილა), იმოდნათ უფრო და უფრო მივირს გროშის შოენა. ბანკ-ში ევესილი გეპქნდა „ნახლადგორთევი“, მოელი ქვეყანა შეეძარბო, მაგრამ უკანასკნელი პასუხი დღესაც არ მიმიღია, ორშეფათს სამშეფათისა-თვის მპირდებთან. ამატუნმა ფული გარდებდა, მაგრამ მე კი ზეგ სახლის გაყიდვას მიქადავ, და რამე შეეძლებელი სასწაული თუ ვერ მოვახ-დინე დღესა და ხვალ, არ ვიცი რა იქნება. ფულათ უფრო დღეს გროში რომ იტყვიან არა გვაქვს. გ. წერეთელი გაიბარა, ი პალეული, და არ ვიცით რომელ სოფელში ან რომელ ფაცხა-შია დამალული ველოთ, ვითარცა ოდესმე მე მელოდით თურმე. (უკეთესი შედარება ვერ ვიპოვე. რადგანაც კარგათ იცი, რომ ურბები დღეს მესას ისე გამწარებათ აღარ მოელია). ეპ, როგორც იქნება იმ უკანასკნელ ვაქირებასაც აეიტანი, რომ სიტუბომა შემდეგ უფრო ტბი-ლათ გვეჩვენოს.

ბოტიანს უთხარი „Тиф. Вестник“-ი გარე-ნოს. შიგ მე და შენ გვარბიანათ ვადმოგვარეს. ჩინებული მოძრაობა მოახდინა აქ ამ ვაზეთის უკანასკნელმა ნომრებმა. მაქსიმოვიჩი? ფრი-ნავს, „შე უკვლავლეთის ვამბობდი, რომ რუსული ვაზეთებილად ბევრი ხვირიანი რამეების ვადმო-ბეჭედა შესაძლებელიაო, ხვირიანათ რომ იყო-დეს კაცმა მათი კითხვაო“ აშბობს, მაგრამ ბე-ბუთოვი ერთობ ზარმაცია, შეადარე Общар печати 80 და 81 №№-ს უწინდელს და შემ-დეგებს, და გაიგებ, რომ ეს დალოცვილი არც კი კითხულობს იმ ვაზეთებს, რომლიდანაც

ცნობებს იღებს ხოლმე. შენ როგორ მოგეწონა „ბოტინის“ ფელტონები?²⁰ ვაიცინებ კი ცოტას. ვასილიყვის ქალმა (აქტრისმა) შემომითვალა, რომ მართალია, შე აქტრისა ვარ „На затылку, да только не для вѣста“—ო. მეც უნასუსებ, რომ არაფერი მისი პასუხი ისე არ დაამაღონებდა და პირდაპირ გულში არ მეცემოდა, როგორც ეს შეიქი, ტუთილია, თუ?

რა მოგეწონო კიდევ? დაღალული ვარ ისე, რომ წარმოადგენა არ შეგიძლია. თითები ლამის უნარს შეტყვევებ წერისას. — მაგრამ აქიერ ამბებს მაინც მოგეწონა: შენიგისას ყოველ საღამოს გაცხარებული литературный собрания-ბია, ყველა რედაქციებისა (имя же им легион). არწრუნი¹¹ ფხუეურობს, გ. ჩიქოვანი¹² ქადაგობს და ცქუტუტავს, ბ. ლილიბერიძე — წარმოადგენს, რომ ველარ გეშორდება — უმაწვილობს, კირილი მოაზრობს (умозаключает), ბეუთთოვი ჭუნებს და მე ჩაის ვსამ ჩიძთა და სუხარეუბთ — და ქალებს ვათვალერებ, ჩემებურათ, მაგრამ ვხლა კი პლატონიერათ. რომ იცოდე რანარბი ბერ-მოლაზონი შევიქენია შენი წსავლის შემდეგ ორჯერ არ დაღალაბარებულვარ ქალს, დომპროესკის ქალს ვარდა, მაგიერათ ავიშვა თავი, და შერმე ვშევიცი ველარ ჩამაბავს წერა-ბეჭდვაში. ვაი, ვაშინ, კირილეს ბრალი, ის ვადმიხდის ამდენ თავდაკაეუბას.

შაბი¹³ გუშინ წინ მოვიდა და ზეალ მიდის. თფილისში დიდი ამბებია. მაგრამ, წარმოადგი-ნი, შაბი — აქ ჩემსავეთ ვაკოტრებული მობრ-ძანდა, და ჩემსავეთ ფულს ვერ შოვნილობს. მა-შასადამე დღეს მე მეფეი-მეფეებთან მარტო ის საერთო თვისება კი არა მაქვს, რომ იმთავით „ჩენს“ ვხმარობ, „მეს“ მაგიერ: იმათ დღეს ჯიბის პლეკინაზობითაც ვეშვავსებო. სუბედუ-როთ, იმის ბრილიანტების ფოლაქები არა მაქვს, თორემ მალე უჩვენებდი ცეიქების და მისი ჩა-ფთხარებული ქალიშვილის სახლისკენ გზასა და კვალს.

ივანეს¹⁴ მისი დაპირება ვაახსენე: მისი სტა-ტიის შედგეი: და სხვა წვერების ნაშრომი მე დღემდინაც არ მიმიღია. ნუ დაივიწყებს რომ მისი სტატიის მეორე ნაწილი მეტბრე ნომერში იქნება, რომელიც უსათლო 15 სექტემბერს უნდა გამოვიდეს, მამ 7 სექტემბრისთვის მიინც მოგეწოდოს თავისი სტატია, ათ ღმერთი და „კრებული“ სწამს. შენც თუ რამე არ გამომიგ-ზავენ „კრებულისთვის“ იცოდე დაგარჩობ. ხომ იცი, რომ დღეს შენი სული ჩემს ხელშია, მით, რომ შენ ადგილზე წამოსვლას მოვიდნომებ და შენ ჩემს ადგილზე გამოვითხოვს, ХОТЯ-МЫ ПО ЭТАПУ.

მოიწერე შე უხვირო, დაწერილებითი ამბები მანდაურებისა. ხომ იცი, რომ კარგი იყოს გინდ ცუდი, მაინც მიამება.

შენი ნ. ნაკოლაძე.

XI წერილი

6 ნოემბერს 1873, ქუთაისი

საყვარელო ძმად სერგეი

რა ხანია შენთვის წიგნი არ მომიწერია. ან რისი მოწერა შემეძლო? ფული ვერ ვიშოვეთ-ქო? ეს შენ თვითონ ჩემზე უფრო კარგათ იყო-ლი იმით, რომ ფული შენ ჩემგან არ მოგდიოდა. ეხლა, როგორც იქნა: ცოტაოდნათ ვაგმდიდრდი და ასი მანეთი გამოვიგზავნე, დანარჩენს ას ოცს ამ თვის 20 გამოვიგზავნი ყოელის უარის უთქ-მელათ და გადაუღებლათ, იმავე ზნით, როგო-რითაც ვხლა გამოვიგზავნე (ზეშინასკის სახელ-ზე¹), ამიტომ რომ არ ვიცი შეიჩინე შენ პა-რიგის ოთახი, თუ არა.

ვხლა სხვა რამეებზე მოგვლაბარებო. „დრო-ება“ ვიცი, არ მოგეწონებოდა, რადგანაც საყ-მაო სხვა და სხვა ფერობა არა აქვს, და ამ მხრით მეც არ მომწონს ვაზეთი. მაგრამ, მეორეს მხრით რაც შეეება საზოგადოების ყურადღე-ბის მიქცევის, საყოველთაო ყაყანს, ლანძღვის და ქებს — მგონია და დარწმუნებულიც ვარ, რომ „დროება“ ჩინებულათ მიდის. ამ უკა-ნასყელად ხუთი თვის განმავლობაში ყოველგან ნიადავ „დროებაზეა“ დაპარაკი, სჯა, ბაასი, და-ეა, და ორჯერ-სამჯერ მთელი საზოგადოების მხრით მოგვესმა სრული მადლობა და თანმო-ბა. „ეს ღიღით სასიამოვნო ვარემოებაა“ ჩვენი ვაზეთისთვის, და იმედა მაქვს, რომ დღეს იქით ის ნამდვილ ძალათ შეიქნება ჩვენებურ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, თუ მარჯვეთ ვიქენით ჩვენ ყველანი და ნამეტნათ არ დავრ-წმუნდებით, რომ რაც ვასაკეთებელი იყო ვაკე-თებულა.

რაკი ეს სასიამოვნო მხარე დაგინატი ჩვენი ვაზეთისა, მინდა ვხლა ვერთ საშინელი ბრალ-მდებითი წერილი დაგიწერო. რას მივდ-მოვდებ-ბი შე კაცო? მოსვენება გამოვინია, სიზარმაცე გამომიცლია, ჭეიფის თავის მიცემა ხშირათ მიჩვევია, მაგრამ შენს ვაყუტჩებას და ხმის ამო-უღებლობას მაინც ვერ ვიგებ და ვერ ვხსნი, რას ნიშნავს, რომ აქამდე ერთი წერილიც ვერ მოსწერე „დროებას“? რას ვაგს ეს? (მართალია მიქელაძის² ნიადავი „აქურატნისტობისა“? ეს კიდევ არაფერი. ათასჯერ უფრო ვასაკვირველო ისაა, რომ 5 ნოემბერს, როცა პარიცი მონარ-ხისი რესპუბლიკის ვაწმამოფია უნდა ვადამ-წყდარიყო, შენ პარიცი მიგიტოვევია და ციუ-რინში წამოსულხარ, რას ვაგს ეს? (მართალია გი-თხბა, ჩემი მხრით კი ძლოერ მიამა შენგან გი-გვარი მოქცევა: მე რომ მექნა ვაგ, ხომ მომ-კლავდი ბრალის დაღებით და ვამტყუნებით, ხომ ამკიდებდი — ცუდლუტი ხარო, ქალებში ვიდგა სული და სხე და სხე. დღეს იქით შენ ამავებუ ხმა აღარ ამოგვლებს). ერთი სიტყ-ვით, ჯერჯერობით „დროება“ დაღ უსიამოვნე-ბას და ვაფრთხილებას უცხადებს თავის პა-

ტივემულს რედაქტორს და უბათივემულ კორრესპონდენტს.

სხვა? სტეფანე³ მოვიდა, მის შემდეგ მიქელაქე². მიქელაქე მე ერთი დღის მეტი არ მიწინაბავს თფილისში, მაგრამ მალე ვინახავ. საქმე ჩინებულათ წავა აქ. შენ დარდი ნურაფრისა გაქვს, ნურაფრებზე ფიქრთ აქაურზე, გაზეთი ჩინებულათ წავა, ფული საკმაო იქნება, ხელის მომწერლებიც, მასალაც, ყველაფერი ერთი სიტყვით, გაზეთი და „კრებული“ ჩინებულ მდგომარეობაში არიან და იქნებიან. მაშასადამე შენის მხრით შენ მარტო იმზე უნდა ფიქრობდე. 1) თუ როგორ და რაინაირათ გამოიყენო სანადაგოთ სასარგებლოთ ის ერთი წელიწადი, რომელიც სამზღვარის გარეთ დარჩები. ამ ვადაში ფრანტუხული ენა, რომ არ შეისწავლო და თანამედროვე ისტორია (1815 დამ.) კარგათ რომ არ გაიციო, ნუ იზამ, იციოდე, და თანამედროვე ლიტერატურასაც გაუსწორდი, რამდენათაც ეს შეიძლება იდეს. ამ მხრით რასაკვირველია, დარჩება საჭირო არ არის შენთვის, მაგრამ მე მიინდ მინდა მოგწერო, რომ ეს შენი მოვალეობა იქნება, და ჩვენ ყველანი ამის ვერაღ შენგან. 2) მეორე შენი მოვალეობა კორრესპონდენტების წერაში მდგომარეობს. მარტო ეხლა აღმოჩნდა, რომ „დროების“ მკითხველებს გემო გაუღაათ მიქელაქის² წერილებისა და ამ უკანასკნელი ნომრების ცალიერობა. ამ მხრით ძლიერ ბევრს არ მოსწონს და ბევრს აცლია. ენაბოთ, აბა, როგორ მოახერხებ ამ მეორე მოვალეობის შევსებას.

ჩემი საქმე კარგათ მობრუნდა ორი უცნაური და მოულოდნელი ჰესტორიის და ცუდათ წამართვის შემდეგ. დღეს დარწმუნებით შემიძლია ვთქვა, რომ აწი აღარა მიშავს რა, რაც უნდა მოხდეს და რაც უნდა დამეხაროს მარტოველ კამპანიაში. დაწერილებით ამაზე არაფერს მოგწერ, მარტო იმიტომ, რომ ამ თვის დამლევეს მე თვითონ წამოვიღე და პირად ნახვის დროს შევატყობინებ ყოველნაირ მდგომარეობას.

იქნება შეიტყობდი: 1) რომ ანტ. ფურცელაძემ რვეილური მესროლა და ამოიღო; 2) რომ მე „ნაღობრო“ დამინაშენს, შემკერს ხელითა და ფეხით, მაგრამ მალე ხელახლავ ამხსნიან, при-нимая в соображение что это было „недо-розумение“. 3) რომ „კრებულის“ წიგნები დროზე გამოვიდნენ (მოკაცე თითი, შე თომა ზისწმენი). 4) რომ იანვრის დამლევეს „დროების“ კალენდარი⁴) უნდა გამოვიდეს, რომელსაც შენი სტატები მოხვდება განსაკუთრებით თუ რასმე მხატვს, სუბუქსა და სახეიაროს დასწერ ათიოდე გვერდზე. 5) იციოდე, რომ იანვრის

კრებულისთვის⁵ შენი სტატი⁶ უნდა მოვეთვიდეს რამე.

იმედი მაქვს მალე პირად გინახავ და ბევრს გაცივებ აქაურობაზე, მაგრამ არ შემიძლია ერთი „კანკანი“ არ მოგწერო: ამას წინათ ივანოვი და შვედროვი შეეტაკენ ერთმანეთს ქუჩაზე, შუალამის დროს, იცი რისთვის? შვედროვს არ მოეწონა, რომ ივანოვი მარია ალექსანდროვნას ემუსიაფებოდა შვედროვმა ივანოვს დარჩინა მონდომა, ივანოვს ხელში უშველებელი ბროწული ეკავა, ზღურთა თავში, პრიწაული გასკდა, წამოვიდა მისი წითელი წვენი და გადაეხსა შვედროვს პირზე, ივანოვს ეს წვენი სისხლათ ეჩვენა და ლამის გული წაუვიდა, მერმე მოხდა კრივი, მარია ალექსანდროვნის კვილითურთ, ხალხის შეყარობით და სხვ. გვინია შენ აღბათ, რომ საქმის კომისში ამით თავდაბა? არა. ეს ამბავი მოხდა იმ სახლის ბალკონის წინ, საცა ივანოვის დუღიწენია, შიტიის ქალი, იღგა. დანარჩენი ამბავი შემდეგ შეუარაზე გეამბებახომ კაი „კანკანი“ ეს?

ივანოვი ამ თვეში პეტერბურგს მიდის. ბიბლიოთეკა ჩამარბა პეტერ წულუციქის⁶ ჩინებულ მდგომარეობაში, უვალთ და უდარდოთ. საქმე ჩინებულათ გაიწმინდა. ეს ისეთი ამბავია, რომ ამაზე უკეთესი არა იქნება რა, მგონია, მით უფრო, რომ ეხლა ამავე ნაირათ გაიწყობა აქ ყველა ჩვენი საზოგადო საქმეები. ყოველ განსაკუთრებულ საქმეს — „დროების“, „კრებულს“ მომავალ სტამბას, ბიბლიოტეკას და შკოლას თავისი საკუთარი მმართველი ეყოლება, რომელსაც მარტო საქმე, შრომა ებარება ხელში. ფულის საქმე კი ესე იგი შემოსავალი და გასავალი ერთს პირს ებარება ყველას: კრიოლ ლორთქიფანიძის, რომელიც გაჩენილია ამ გვერი საქმისთვის, ის იქნება ჩვენი ფინანსების მინისტრი და კონტროლერი; და თითოეულს რედაქტორს ან მმართველს თავისი შრომის მეტი დარდი არა ექნება რა. ამ ორ კვირაში ეს საქმე ჩარხსავით გაიწყობა ისე, რომ უკეთესის წარმოღვევაც შეუძლებელი იქნება. იმედი მაქვს, ამავს შენ სრულებით მოიწონებ, განსაკუთრებით მაშინ, როცა აქ დაბრუნდები და შენი საკუთარი თვლით და სხეულთ გაიციოთ იმ მდგომარეობის ლაზათს, რამელსაც შენ წერისა და კითხვის მეტი არაფერი მოგთოვება გაზეთის გამოხატულათ.

დამაიწუდა ახალი ამბავი მომეწერა: გოგებაშვილმა⁷ თავი მოიკლა, ესე იგი გაქვია სხლაც. წიგნი კი დატოვა თავს ვიკავო.

სხვა ნახვამდის წიგნს მე ნულარ მომწერ, შენი ნ. ნიკოლაძე

მონოგრაფია რეფორმადელი აზნაზეთის ეკონომიურ განვითარებაზე

აქტორიის შეცნობებთან დოქტორის გ. ძიძარის გამოკვლევა მიძღვნილია მნიშვნელოვან თემისადმი — რეფორმადელი პერიოდის აზნაზეთის გლეხობისა და სახალხო მეურნეობის ისტორიის შესწავლისადმი.

წიგნი ქვეყნის სხვადასხვა აქტივში მოპოვებული დიდი ფაქტობრივი მასალის შესწავლისა და შეცნობილი ანალიზის საფუძველზე ავტორმა შექმნა მონოგრაფია აღნიშნული მხარის სოციალ-ეკონომიური განვითარების შესახებ. მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა შექმნილ დებულებებზე დაყრდნობით გ. ძიძარამ შემოიღო სხვადასხვა კატეგორიის გლეხთა დამახასიათებელი ნაშენების გარკვევა და XIX საუკუნის აზნაზეთის ეკონომიური განვითარების სრული და, ძირითადად, სწორი სურათის მოცემა. ამავე დროს, მის მიერ წამოყენებული დებულებები, ცალკეულ გამოკვლევების გარდა, მტკიცედ არგუმენტირებული, შეცნობილად დასაბუთებული და სავსებით დამაჯერებელია. ამ თვისებებით განირჩევა მისი გამოკვლევა რევოლუციონადელი და ნაპოვითა დროის ავტორების ბევრი სხვა შრომისაგან აზნაზეთის ისტორიაში.

მონოგრაფიის შესავალში (გვ. 3-14) ავტორი გიშორავს საქართველოსა და, კერძოდ, აზნაზეთის რუსეთთან შეერთებასა და მასთან დაკავშირებულ დეტალებს. აქ დახასიათებულია აღნიშნული მხარეში შექმნილი ვითარება შეერთებამდე. ამ პოლიტიკური აქტის მნიშვნელოვან დახასიათებისას ავტორი მიუთითებს, რომ მისი წყალობით აზნაზმა ხალხმა შეინარჩუნა ფეოდალური არსებობა და შიშობა შემდგომი კლასტრულ-ეკონომიური განვითარების შესაძლებლობა.

შრომის პირველ თავში გ. ძიძარია იძლევა აზნაზეთის ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობების მოკლე მიმოხილვას, წარმოგიდგენს მხარის აღმინასტრაციული დაყოფის სურათს და

გვიჩვენებს მოსახლეობის რიცხობრივი შემადგენლობის დინამიკას.

ამის შემდეგ, შრომაში მოცემულია XIX საუკუნის პირველი ნახევრის აზნაზეთის სოფლის მეურნეობის მდგომარეობის, შინამრეწველობისა და ხელოსნობის დაწვრილებით მიმოხილვა (იხ. თავი II).

საინტერესოა მესამე თავი (გვ. 80-140), სადაც განხილულია რეფორმადელი პერიოდის აზნაზეთის ეკონომიკაში მომხდარი ძვრები. აქ მოტანილია მკაფიო ფაქტები სასაქონლო წარმოების ზრდისა და სავაჭრო-კომერციულ ობიექტებში მოსახლეობის ჩაბმის შესახებ — უმთავრესად გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან. ამ მნიშვნელოვანი დებულების დასამტკიცებლად ავტორს მოჰყავს დიმიტრი შარვაშიძის შამულის მმართველის პაპომოვის შემდეგი სიტყვები: აზნაზეთის „მცხოვრებნი თანდათან ხედებოდნენ, რომ ხელსაყრელია არა მარტო დღიური ლექმის მოპოვება, არამედ პროდუქტის ერთგვარი ნაშენისა გასასყიდად. საკუთარი შეზღუდვებისადაც მოსახლეობის ეს ახალი შეხედულება, ცხადია, საქართველოში წახალისებულ იქნას“ (გვ. 107). კიდევ უფრო საინტერესოა ს. პუშკაროვის ცნობა, რომელიც განეკუთვნება 1854 წელს. უკანასკნელი ირწმუნება, რომ მას უნახავს, თუ როგორ იყებოდა ოჩაჩირის ბაზარი აზნაზი ქალებით, რომლებიც ყიდდნენ აბრეშუმს, აბრეშუმის პარკს და საკუთარი ხელსაქმის სხვა ნაწარმს და ყიდულობდნენ ჩითსა და სხვა საქონელს.

სოფლის მეურნეობის თითქმის ყველა პროდუქტი — სიმინდი, ღვინო, თაფლი, სანთელი, თხილი, კაკალი, ჩაი, თამბაქო, ბამბა, ციტრუსები და სხვ. თანდათან იღებდნენ სასაქონლო ხასიათს. შედარებით გამოცოცხლდა შინაგანი ვაჭრობა, გაიზარდა სავაჭრო ვაჭრობის ბრუნვა (გვ. 125), გაუმჯობესდა მიწისთვის საშუალებები; შესამჩნევად გაიზარდა ეკონომიური მნიშვნელობა სანაგავადგეო ქალაქ სოხუმისა, რომელიც უფრო და უფრო იზიდავდა რუსეთის და, აგრეთვე, უცხოეთის გემებს (გვ. 125—129).

გ. ა. ძიძარია, სახალხო მეურნეობა და სოციალური ურთიერთობანი აზნაზეთში XIX საუკუნის (1870 წლის საგლეხო რეფორმამდე), სოხუმი, 1958.

შრომში ერთ-ერთი ცენტრალური თემა — მეოთხე — ფეოდალური აფხაზეთის კლასობრივი სტრუქტურა“ (გვ. 141—359), რომელიც არკვევს სოციალურ ურთიერთობას XIX საუკუნის აფხაზეთში. გ. ძიძარია აღნიშნავს, რომ აფხაზეთის, როგორც ყოველი ფეოდალური ქვეყნის, საზოგადოება შედგებოდა ორი ანტიკონსტრუქციული კლასისაგან — ფეოდალებისა და გლეხებისაგან. უკანასკნელი წარმოადგენდა მატერიალურ სამდიდრეთა მთავარ მწარმოებელსა და ისტორიული პროცესის გადამწყვეტ ძალას.

მემამულური მეურნეობის დასახილველად გ. ძიძარია ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ მთლიანად ის სუსტად იყო დაკავშირებული ბაზართან და მის მიერ წარმოებული სასაქონლო პროდუქტთა უმნიშვნელო ოდენობისა იყო. მემამულურ მეურნეობათა სახნავი ფართობიც უმნიშვნელო იყო. „ნატურალური რენტის ბატონობა და მეტად განასაზღვრული ფულადი რენტა, — წერს გ. ძიძარია, — ახასიათებდა აფხაზეთის მემამულური მეურნეობის მთელ ჩამორჩენილობას. აფხაზეთის მემამულეთა საერთო მიერ მეურნეობა არ განირჩევიდა ფართო ხასიათით, საბატონო სახნავები უმნიშვნელო იყო. თვით მთავრის მამულშიც ეს საკუთარ სახნავ — სათესებს ეკიბა სრულიად უმნიშვნელო ადგილი და ემსახურებოდა მხოლოდ მთავრის, — მიხეილ შარვაშიძის, — ოჯახის მოთხოვნილებას დაკმაყოფილებას“ (გვ. 172). წინწკლებში მოქცეული უკანასკნელი სიტყვები ეკუთვნის პოლოვნიკ კონიარს. ის დაწერილია 1866 წელს).

გადადის რა უშუალოდ გლეხობის შესწავლაზე, ავტორი ლაპარაკობს მათ ცალკეულ კატეგორიებზე, როგორცაა: ანხიუ, ახოუი და ახაშვალა. ზოგიერთი ოფიციალური პირისა და რევოლუციამდელი ისტორიოგრაფის წარმომადგენელი (დუბროვინი, ვედენსკი, ესაქე და სხვ.) მტკიცების ხაზინააღმდეგოდ, გ. ძიძარია ანხიუს კატეგორიის გლეხებს თვლის ეკონომიურად და იურიდიულად დამოკიდებულ ადამიანებად. ავტორის მსჯელობის თანახმად, აღნიშნული კატეგორიის შრომელები ფეოდალური გადასახადების მიმომ ტვირთს ატარებდნენ და წარმოადგენდნენ მემამულური ექსპლუატაციის ობიექტს, თუმცა მთლიანად ყმურ მდგომარეობაში არ იყვნენ და რამდენიმე უკეთეს პირობებში იმყოფებოდნენ, ვიდრე სხვა კატეგორიის გლეხები აფხაზეთში. ეს დებულება საყვებო შეესაბამება სინამდვილეს. საერთოე ყმა გლეხების კატეგორიას აუთენტიკურს ავტორი ახოუიუს, თავისი მასით რომ შეიქმნა შონებისაგან (ახაშვალა), რომელთაც ოჯახის შექმნის უფლება მოიპოვეს, და, აგრეთვე, ტყვეებისა და ანხიუს დაკავალების ხარჯზე. გ. ძიძარია დაწერილებით იყვლება ამ

კატეგორიის გლეხთა საადგილმამულო უფლებებს და მიდის ამ დასკვნამდე, რომ მათ მეტად დაუშვავებელი მიწები ეკუთვნოდათ მათ არა ეკრძო საყუთრების, არამედ შემეკიდრობით მფლობელობის უფლებით. აკრიტიკებს რა სოხუმის წოდებრივ-სადგილმამულო კომისიის შეხედულებას, რომლის მიხედვით ახოუი აღიარებულა თავის განკარგულებაში მყოფი მიწების სრულფულეობიან მებატარონედ, ავტორი წერს: „მიუხედავად იმისა, რომ ახოუი ესახლა თავის მიწაზე და ეწვეოდა საკუთარ მეურნეობას, ის არ იყო ამ მიწის მესამყუთრე-ახოუი, მაშასადამე, წარმოადგენდა ამ მიწების მხოლოდ მემეკიდრეობით მფლობელს და მებატარონეს უხდიდა ზედმეტ პროდუქტს“ (გვ. 290).

ახოუიუს სოციალური არის გაგებისათვის პრინციპული მნიშვნელობისაა ავტორის დასკვნა იმის შესახებ, რომ მისი ვალდებულებების ძირითადი ფორმა იყო შრომამოგებით რენტა, განსხვავებით პროდუქტისაგან, რომელსაც უპირატესად იხდიდნენ გლეხები ანხიუ. ეს ვარაუდება ახოუი უფრო მეტად ეფუძნება ავტორის ექსპლუატაციის მიჩვენებელია იმევე დროს ავტორი, აღნიშნავს რა ბევრის (შრომამოგებით რენტის) ხვედრითი წონის უფრო და უფრო მეტად ზრდის ფაქტს ანხიუს ვადისახადთა საერთო მასაში, უკავშირებს ამ მოვლენას სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობისა და ფეოდალური მეურნეობის ზრდას რეფორმამდელ პერიოდში.

გლეხთა ძირითადი კატეგორიების განხილვა მთავრდება ყოველგვარ ქონებრივ და იურიდიულ უფლებებს მოკლებული ახაშვალის დასახილველად (გვ. 307 — 320).

სამკაო ყურადღებით არის ნაშრომში განხილული 1864 წელს აფხაზეთის სამთავროს ავტონომიის ლიკვიდაცია. მას დათმობილი აქვს მე-5 თავი (გვ. 360 — 369), ავტორი აღნიშნავს და უხვი მასალებით გვიჩვენებს ამ მოვლენის უდიდეს მნიშვნელობას აფხაზი ხალხისათვის.

საგულისხმოა აღინიშნოს, რომ აფხაზეთის მოსახლეობა, როგორც ეს გ. ძიძარიას მიერ მოყვანილი საბუთებიდან ჩანს (გვ. 365), სრულიად დამწყვდებით, „უდრეტიწველად“ შეხვდა სამთავროს ლიკვიდაციას.

კარგ შთაბეჭდილებას ტოვებს მეექვსე თავი — „აფხაზეთის შრომელთა ბრძოლა ფეოდალური და კაპიტალიური ჩაგვრის წინააღმდეგ“ (369 — 495). ამ განყოფილების პირველ პარაგრაფში განხილულია კლასობრივი და ანტიკაპიტალიური ბრძოლა 1866 წლამდე. მეორეში — 1866 წლის აჯანყება.

1866 წლის აჯანყების შესახებ საბუთო და რევოლუციამდელი ავტორთა შრომების მოკლე კრიტიკული მიმოხილვის შემდეგ ავტორი გ-

დადის ამ ფრიალმნიშვნელოვანი მოვლენის მიზეზების გარკვევაზე. სახალხო მოძრაობის საერთო მიზეზები გ. ძიძარას დადგენილი აქვს თავისი გამოკვლევის მეორე, მესამე და მეოთხე თავებში, სადაც მოცემულია რეფორმამდელი აფხაზეთის სოციალურ-ეკონომიკური ცხოვრების დასაბამები. მშრომელთა მიერ შეტანილი და უფლებრივი მდგომარეობა, შეპირობებული მხარეში ფეოდალურ-ბატონყმური წესების არსებობით, ფეოდალ-სასაქონლო ურთიერთობის განვითარების შედეგად 40-50-იანი წლებიდან გლეხთა ფეოდალური ექსპლოატაციის გაძლიერება და ცარიზმის კოლონიალური პოლიტიკის ანტიხალხური ხასიათი — ასეთია, ავტორის აზრით, ეს საერთო მიზეზები.

რაც შეეხება აჯანყების უშუალო მიზეზებს, ავტორი ასეთად თვლის, პირველ რიგში, მხარეთელობის არადამკმაყოფილებელ ორგანიზაციას, რომელიც შემოღებული იქნა მხარეში სამთავროს გაქვების შემდეგ. ახალი დაწესებულებები, ს. ესაქის სიტყვებით, „წარმოიშენენ ადგილობრივ მოთხოვნილებებთან შეუთანხმებლად და შექმნილ იქნენ, ნაქარვამდ პოლიტიკური მოსაზრებების შესაბამისად, იმ მიზნით, რომ რაც შეიძლება სწრაფად შეცვლილ იყო სამთავროს ავტონომიური მმართველობა“. მხარის საზოგადოებრივი წყობილების სპეციფიკა უნდა იყო ქვეყნის მმართველად გამოგზავნილი რუსი მოხელეებისათვის. უველფერი ეს, როგორც გვიხვეწებს ავტორი, იწვევდა ხალხის მძლავრ აღშფოთებას, ხალხისა, რომელიც ახალ პირობებში მოელოდა დასვენებასა და სიმშვიდეს „დიდი გაცივებისა და აქვულობის შემდეგ“.

წინააღმდეგ იმ პეკლავართა, რომლებიც ვერ ამჩნევდნენ 1866 წლის აჯანყების ანტიფეოდალურ ხასიათს, ავტორი მიდის დასკვნამდე, რომ ის, პირველ ყოვლისა, მიმართული იყო ბატონყმური ურთიერთობის წინააღმდეგ. ასევე დასკვნის სასწორებს აღსატურებს ნაშრომში მოყვანილი მრავალრიცხოვანი ფაქტი აჯანყებულთა მიერ შემამულეთა სამფლობელოების დაბრუნებას. ამასვე მოწმობენ აჯანყებულთა მიერ წამოყენებული მოთხოვნებიანა.

ამასთან ერთად, გ. ძიძარია არ იფიქრებს აჯანყების მეორე მხარესაც — მის ანტიკოლონიალურ ხასიათს. იბრაძოდენ რა კოლონიალური რეჟიმის წინააღმდეგ, აფხაზეთის მშრომელთა მასები, როგორც სწორად მიუთითებს ავტორი, სრულებითაც არ ისახავდნენ ზუსტობისაგან გამოყოფის მიზანს.

სარეცენზიო ნაშრომში კარგადაა დასაბუთებული ის დასკვნა, რომ აჯანყების მთავარ მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენდა გლეხობა. რაც შეეხება ფეოდალებს, ისინი არ იყვნენ და არც შეიძლება ყოფილიყვნენ ასეთი. პრი-

ვილეგიური წოდების წარმომადგენლები, ავტორის აზრით, მოძრაობაში მონაწილეობდნენ იმ მიზნით, რომ გამოეყენებინათ ის თავისი კლასობრივი ინტერესებისათვის: აფხაზეთის რუსეთისაგან ჩამოშორებისა და მხარეში მთავრის დრომოქმედ ხელისუფლებას აღდგენისათვის. გლეხთა და ფეოდალთა ინტერესებზე შეურიგებლობით ხსნის ავტორი უკანასკნელთა განდგომას მოძრაობისაგან მისი განუთავრების ყველაზე ვალდამწვევტ პერიოდში.

სარეცენზიო შრომის დასმული და გადაწყვიტილია თითქმის ყველა საკითხი, რომელიც გამოკვლევის თემააანაა დაკავშირებული. გ. ძიძარას ნაშრომი გვიხატავს მხარის ეკონომიური მდგომარეობისა და სოციალური ურთიერთობის ნათელ სურათს (XIX ს.). ამ შრომით შევსებულია დასავლეთ საქართველოსა და, კერძოდ, აფხაზეთის ისტორიის შეცნირებულ შესწავლას საქმეში დღემდე არსებული ერთი დიდი ხარევი.

გადვიდეთ შრომის სუსტი მხარეების განილვაზე.

1. ნაშრომის სერიოზული ნაკლია მისი მტრისმეტად გაზიანებულობა. საკითხის ფართოდ განილვის უღისას ავტორი ხშირად ლაპარაკობს, და თანაც ძალზე დაწვრილებით, ისეთ მოვლენებზე, რომელთაც შრომისთან არა აქვთ პირდაპირი კავშირი. ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, რომ გ. ძიძარია ცდილობს თავის შრომაში მოაქციოს აღებული ხანის აფხაზეთის ისტორიის ყველა ფაქტი, რაც კი მისთვის ცნობილია. საქმისათვის უნებლად შეიძლება შრომის მნიშვნელოვნად შექცირება. მაგალითად, პარაგრაფისა, რომელიც ნიძღვნილია გლეხთა კატეგორიის ანაიუსა და, ასევე, 1866 წლის აჯანყებისადმი, განსაკუთრებით, თუ შედევლობაში მივალბთ აღნიშნულ საკითხზე სპეციალური გამოკვლევის არსებობას, რომელიც ჩვენს ავტორსავე ეკუთვნის.

2. ანაიუს სოციალურ-ეკონომიური მდგომარეობის განილვისას გ. ძიძარია დაწვრილებით ლაპარაკობს ამ ფენის გლეხთა საადგილ-მამულო უფლებებზე. მოყვება რა ამასთან დაკავშირებით ბუკრი, ერთმეორის გამოშროცხველი, მონაცემი, ავტორი, სამწხაროდ, ნათლად ვერ გამოხატავს თავის შეხედულებას თემის ამ მნიშვნელოვან საკითხზე. მაგრამ, ნაშრომის შესაბამისი ადგილების გულმოდგინედ წაითხვა გვიჩვენებს, რომ იგი ემზრობა და იზიარებს იმ აზრს, რომელიც უნაყოფს ანაიუს მიწაზე საკუთრების უფლებას. ავტორი, როგორც ჩანს, თვლის, რომ გლეხების იმ ფენას, რომელიც ანაიუს მიეკუთვნება, არ ჰქონდა საკუთარი მიწა და რომ მათ მიერ დასამუშავებელი ნაყოფების შეპატრონებობა ყველა შემთხვევაში ფეოდალებს გამოდიოდნენ.

ასეთი მტკიცება, ჩვენი აზრით, არა სწორია.

თვით გ. ძიძარას მიერ მოტანილი მასალა კი მოწმობს არა მისი თეზისის სისარგებლოდ, არამედ პირუტყვ, იმ აზრის სისარგებლოდ, რომელიც ანხილუს აღიარებს მიწის შესაკეთებლად. ავილოთ, თუნდაც, ფაქტი შემამულეების მიერ ხსენებული კატეგორიის გლეხებისაგან მიწის შეყიდვისა. ასე, მაგალითად, 1840 წელს თავადთ. ანჩაბაძემ სოფ. ტაგლიონში ანხაიუ (პიოში) კერძუ პაპასკარისაგან იყიდა სახალე ნაკვეთი, გადაუხადა რა 100 მანეთი ფული (გვ. 244). ათი წლის შემდეგ აზნაურმა გ. ეშმაქ აღნიშნული კატეგორიის გლეხ გ. ბაქრაძისაგან იყიდა ნუგახი, რაშიც გადაუხადა 60 მანეთი (იქვე). ანხილუსგან შესყიდვით შეიძინეს მიწის ნაკვეთები და ვენახები, აგრეთვე, კ. მარლიანიამ, ზ. ჩქორტაძემ, ბ. ანჩაბაძემ, ხ. შარვაშიძემ, კ. ზეანაძემ, ბ. ემვაჩაძე და ბევრმა სხვა ფეოდალმა. დამახასიათებელია, ამივე დროს, რომ, ავტორის განცხადების თანახმად, გლეხებმა მიწის ეს ნაკვეთები შაჰყიდეს როგორც თავის საკუთარ შემამულეებს, ისე სხვებს.

ვისი აყო ეს მიწები? ვინ ითვლებოდა ბოლოს და ბოლოს მათ შესაკეთებელ? ბუნებრივია ვითვქროთ, რომ მიწები ეკუთვნოდა გლეხებს. მართალია, გ. ძიძარა მითითებებს იმ ფაქტზე, რომ გლეხების მიერ მიწების ყიდვა-გაყიდვა ყოველთვის არაა იმის მაჩვენებელი, რომ ის ეკუთვნის მის გამყიდველს სრული საკუთარი უფლებით, მაგრამ, ჩვენ გვგონია, ეს არაა საფუძვლიანი პასუხი. რთუთ ავტორი სერიოზულად ფაქტობს, რომ გლეხები — ანხაიუ ასე დაუზრუნველდნენ და ავირყვებდნენ სხვის, შემამულეების მიწებს? რატომ არ აჯანყდნენ ამ უკანონობის წინააღმდეგ ფეოდალებში და არ აიძულეს მთავრობა ჩარეოდეს? ყო ამ საქმეში, მით უმეტეს, რომ მიწების ყიდვა-გაყიდვამ მასობრივი ხასიათი მიიღო? ავტორის ლოგოსა რომ ვაყვეთ, გამოვა, რომ ანხაიუთის ფეოდალები დამწვიდებით უმზერდნენ მათი კუთვნილი მიწების მასობრივად გაყიდვას და, ხშირად თვითონვე ყიდულობდნენ რა ამ მიწას, სიამოვნებით იხილდნენ მოთხოვნად ფასს.

3. თანმიმდევრობით ავითარებს რა თეზისის იმის შესახებ, რომ ანხაიუს არ გაანდათ მიწაზე საკუთრების უფლება, გ. ძიძარა მიიღის დასკვნამდე, რომ მათი დამოკიდებულება შემამულეებისაგან აყო, პირველ ყოვლისა, საადგილმამულო დამოკიდებულება, თავისი თეზისის თეორიულად დასაბუთებისას იგი მიუთითებს მარქსიზმ-ლენინიზმის ცნობილ დებულებაზე, რომლის თანახმად ფეოდალური ურთიერთობის საფუძველია მიწაზე ფეოდალური საკუთრება. მაგრამ, ჩვენი აზრით, ავტორის შექანიერად ესმის ამ ფუძემდებელი მითითების არსი, როდესაც ფაქტობს, თითონ ბატონყმობის დროს არ არსებობს და არც შეიძლება

არსებობდეს სხვა დამოკიდებულება, თუ არა ეკონომიური, საადგილმამულო.

სადგლისხმოა აღინიშნოს, რომ თვითონ გლეხებს — ანხაიუს სჯეროდათ და ლაშქარს სწამდათ, რომ მათი დამოკიდებულების საფუძველია არა ეკონომიური მომენტები. ერთ სახალხო კრებაზე (1866 წ.) თავად მარლიანის ცინიკური განცხადების გამო იმის შესახებ, რომ ანხაიუ დამოკიდებულნი არიან შემამულეებისაგან მიწით, გლეხმა გაველიამ დაიყვირა: „ტყუიხარ. ჩვენ მიწით არ ვყავით დამოკიდებულნი“. გლეხი ანხაიუს შემამულეებისაგან დამოკიდებულების მიზეზების ყურადღებით შესწავლამ აუცილებლად უნდა მიგვიყვანოს დასკვნამდე ვარეკონომიური იძულების გადამწყვეტი როლის შესახებ. ამ ფაქტს თითქმის არც კი ითვალისწინებს ავტორი, რაც ჩვენ მისი გამოკვლევის ერთ-ერთ არსებით ნაკლად მიგვაჩნია. საყოველთაოდ ცნობილია, რაოდენ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ამ მომენტს ვ. ი. ლენინი. „შემამულეს, — წერს იგი, — რომ არ ჰქონოდა პირდაპირი ძალუფლება გლეხის ბიროვნების მიმართ, ის ვერ შესძლებდა თავის სისარგებლოდ ემუშავებინა ადამიანი, რომელსაც მიწა მიუღია და რომელიც საკუთარ მეურნეობას ეწვეა. საჭიროა მამასადავად ავარეკონომიური იძულება“ (ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 3, გვ. 208, ვამ. მე-4)

4. სარეცენზიო შრომაში ლაპარაკია გლეხობის დაშლად მხარის ასიერთო სამეურნეო განვითარების შედეგად. ამის დასამტკიცებლად ავტორს მოყვას ისეთი ფაქტები, როგორცაა სოფლის ზედაფენის ხელში ყვებისა და მონების მოკალათება, ზოგიერთი გლეხის მიერ მიწის ყიდვა, რომლის ფაქტობით ზოგჯერ 12 დესტინების აღწევდა და ა. შ. მაგრამ ეს და ამის მსგავსი ფაქტები მოწმობენ არა გლეხობის კლასობრივ დაშლას, არამედ მათ შორის ქონებრივი უთანაბრობის არსებობას. ანალიტიკური მოკლევნის გზადებით ადრეც, ვთქვით, XVII სოკუნეში, მაგრამ არა გვაქვს არავითარი საბუთი ვილაპარაკოთ რაღაც ეკონომიური აღმავლობისა და ქვეყნის ბურჟუაზიულ განვითარების შედეგად იმ დროს გლეხობის კლასობრივი დიფერენციაციის შესახებ. სოფლის მისახლეობის სოციალური დიფერენციაციის ყველაზე სწორი მაჩვენებელია თვისიუფალი დაქირავებულო შრომის გამოყენების ფაქტი, რაც ქრონოლოგიურად ემთხვევა ფეოდალური წარმოების წესის რღვევასა და კაპიტალიზმის ჩასახვას. ამიტომ გლეხთა კლასის დიფერენციაციის საკითხის განხილვისას საჭირო იყო პირველ რიგში ისეთი მასალის შიკანა, რომელიც ვეჩვენებდა სოფლის მდიდართა მეურნეობებში თავისუფალი დაქირავებული სამუშაო ძალის გამოყენებას.

5. ანხაიუთის სოფელში კლასობრივ ბრძო-

ლის დამახასიათებელ ფაქტებს შორის გ. ძიძიას მოყვას (იხ. გვ. 394) გლეხების—ღაბარისა და ჩანბას მიერ ფეოდალების მოყვლის შემთხვევა, რაც გამოიწვია უკანასკნელთა მიერ პირველი ღამის ბარბაროსული უფლებით სარგებლობის ცდამ. მაგრამ ეს ფაქტი უადგილოა, რადგან ხსენებული მკვლელობა მოხდა არა იმ საუკუნეში, რომელსაც ჩვენი ავტორი სწავლობს (XIX ს.), არამედ, დაახლოებით, XVIII საუკუნის შუა ხანაში.

იგივე თქმის მეორე მაგალითის — თავადი ცანბას მოყვლის შესახებ. ა. ვედენსკის სიტყ-

ვით ცანბა მოკლულ იქნა „ოთხი თარბის წინ“ (გვ. 394 — 395). თითო თარბას მხოლოდ 25 წელი რომ დაეუთმოთ, მაინც ხსენებული მკვლელობა არ შეიძლება მომხდარიყო უკვანეს XVIII საუკუნის 70-იანი წლებისა.

მონოგრაფია, რომელიც ავტორის ხანგრძლივი და ნაყოფიერი მუშაობის შედეგია, მთლიანად, სათანადო მეცნიერულ-თეორიულ დონეზე დგას და წარმატებით ავსებს ერთ დიდ ხარვეზს ჩვენს ისტორიოგრაფიაში.

პროფ. შ. ჩხეტიანი,
პროფ. ი. ანთონაძე

წიგნი ბორჯომის ხეობაზე

სახელგამა გამოსცა პროფ. სერგი მაკალათიას წიგნი „ბორჯომის ხეობა“, სადაც ავტორი გვაწვდის ისტორიული თარიღის ანუ დღევანდელი ბორჯომის რაიონის ისტორიულ-გეოგრაფიულ მიმოხილვას. ავტორი აღნიშნავს თორის, როგორც ქართლისა და სამცხის სანაპირო მხარის, ისტორიულ მანძინელობას საქართველოს სამხრეთი საზღვრის დასაცავად. ეს მხარე თორის სახელწოდებით ცნობილია ჩვენს ისტორიაში მე-7-9 საუკუნეებშიდან მე-15 საუკუნემდე, შემდეგ კი ეს სახელი შერჩა მხოლოდ დაბა თორს, რომელიც დღესაც ამ სახელწოდებითაა ცნობილი ბაქრაიანის ახლოს.

თორის შესახებ მე-8-9 საუკუნეების მიანილობაზე საყურადღებო ცნობებს გვაწვდის გიორგი მერჩულე, რომ თორის მხარე არაბებს გაუზღვერებიათ, მაგრამ მისი განხილვა-აღდგენა დაწვებულა მე-9 საუკუნიდან. თორი მე-12-13 საუკუნეში გადაიქცა დად საერისთავოდ, რომელიც აერთიანებდა ტერიტორიას დაწვებულ დღერიდან ტაშისკარამდე, ე. ი. მთელ ბორჯომის ხეობას. მის ტერიტორიულ საზღვრებში გარკვეულ დროს შედიოდა ჯაჯაბთი. აქედან იყვნენ სახელგანთქმული მოღვაწეები და სარდლები: გამრეკელი თორელი, შალვა თორელი, თამარის დროინდელი ზაქარია და ივანე მხარგრძელნი (თორელნი) და ა. შ.

თორი მონაღოლა შემოსევების (მე-13-14 საუკუნეები) დროს დაღვა დაეუზღვეოდაცინების გზას. ხოლო მე-16 საუკუნის ბოლო პერიოდში თურქებმა მთელ სამხრეთ საქართველოსთან ერთად იგიც დაისაკუთრეს. მართალია, ქართველთა შედეგებმა ეს მხარე მე-17 საუკუნეში სოფელ დღერიამდე თურქთა ბატონობისაგან გაათავისუფლეს, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი მაინც ვერ აიღა თურქთა და ლეკთა ავაზაკების აუარებელ თავდასხმებს. თორის მხარე მთლიანად ახალიციხე-ახალქალაქთან ერთად დღეს-სამშობლო საქართველოსთან შეერთებულ

ლი იქნა 1828 წელს, რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ.

წიგნში დამატებულად არის მოცემული ბორჯომის რაიონში არსებული მრავალი მეტეორიული კვლტურის ძეგლის (თავდაცეითი მნიშვნელობისა თუ საკულტო) შესახებ მეტად სკიპრო და სიანტერესო ცნობები. წიგნის ბოლო ნაწილში ლამაზაია ბორჯომის რაიონის ეკონომიკისა და კვლტურის აღმავლობის შესახებ.

ზემოთაღნიშნულ დიდებით მხარებთან ერთად ნაშრომს აქვს ნაკლიც. რამდენიმე ადგილის ძირითადი ფაქტობრივი მასალა ზოგან დამახინჯებულია, ზოგან კი არასწორადაა გადმოცემული. მაგალითად: ავტორი შრომის დასაწყისში (გვ. 3) წერს: „აღმინისტრაციულად თორი შედიოდა მეოთხე სასპასეტოში, რომელი იწვეობდა თბილისიდან-ტაშისკარამდე“. იქვე ავტორს ავტორიტეტს თქვით: „ხოლო არის მეოთხე სასპასეტო ტბილისიდან ვადრე ტაშის-კარამდე“, უფრო ქვემოთ (გვ. 55) დასძენს: „ავტორიტეტს აღწერით მეოთხე სადროში თავდებოდა. ტაშისკარით, რომელიც წარმოადგენდა ძნელად გასაყულ ვიწრო კარს“. მაგრამ თუ მეოთხე სასპასეტოში შედიოდა თბილისიდან ტაშისკარამდე არსებული ტერიტორია, ხოლო ტაშისკარი საზღვარი იყო თორისა და ქართლს შორის, თორი კი ტაშისკარის სამხრეთით მდებარეობდა, საიდან შევიდოდა თორი მეოთხე სასპასეტოში. თორი ისტორიულად ეკუთვნოდა სამხრეთ საქართველოს და ყოველთვის მასთან ერთად ქმნიდა ერთ სადროშოს.

ავტორი აღნიშნულ საკითხში ვახტანგის სწორად არ იშველიებს, ვინაიდან საქართველოს სადროშობად დაყოფაზე ჩვენი-სახელმწიფო ისტორიკოსი თავის საქართველოს გეოგრაფიაში (1941 წლის გამოცემა გვ. 84) წერს: „ხოლო ტაშის-კარსა და ლიხის მთას ქვეითი არაგვ-ტფილისამდე სამნი ესე სასპასეტონი: შემარცხენე მუხრანისა, შემარჯვენე ქართლისა,

მეფის თანამყოფი“. მისივე მტკიცებით, მთელი შიდა ქართლი თბილისის ზემოთ და ზემო ქართლი ფარავნმდე პირველად იყო ერთი სასპასმეტო, თანაჲ მეფის შემდეგ პერიოდში კი გაიყო რამდენიმე სადარომოდ და „შემოდგომად განყოფის ესრე სამ სადარომოდ იქმანა“.

სერგი მკვალათას აზრით (გვ. 5), თორიციხისგუჯარზე გადადიოდა და დღესაც გადადის რაი სავაქრო გზა, ერთი გუჯავთილიდან ცხრაწყაროს უღელტეხილზე ქართლში, მეორე — მტკვრის ზეობით სამცხიდან ქართლში. მკვრამ მტკვრის ზეობით სამცხიდან ქართლში გადასასვლელი გზა თორზე კი არ გადაიოდა, არამედ — მის დასავლეთით მდინარე მტკვრის ზეობაზე.

წიგნის ავტორის მტკვრის ზეობაში არსებული სლესის ციხე ჰგონია ბორჯომის რაიონში (გვ. 6), მაშინ როდესაც იგი ნამდვილად ახალციხის რაიონშია. მკვარია, აგრეთვე, ბორჯომის ზეობად ჩათვლა მდინარე მტკვრის ზეობისა ბორჯომიდან ახალციხემდე. ბორჯომის ზეობა ეწოდება მდინარე მტკვრის ზეობას სოფელ აწურლიდან (უფრო სწორად, სლესის ციხიდან) ბორჯომამდე. ავტორის მიერ ორ ადგილას (გვ. 25 და 45), ასევე შეცდომით მოხსენიებულია სამცხის მთავარი ეპისკოპოსის — მამყვერელის მავიერ სამცხე — საათაბაგოს კათალიკოსი.

სერგი მკვალათია ედება ბორჯომის სახელწოდების წარმოშობის საკითხს და სწორად აღნიშნავს, რომ ბორჯომის სახელწოდების პუნქტი ადრე მესხეთში არსებობდა, მკვრამ ვერ არკვევს მესხეთში არსებულ ნასოფლარ ბორჯომის ადგილმდებარეობას.

ს. მკვალათიას მტკიცება — „ამგვარად, ირკვევა, რომ ბორჯომი მდებარეობდა სოფელ სოფელ, კი არა ქალაქ დ. კ) ახალციხესთან და თურქების ბატონობის დროს იგი მცირე სოფელი ყოფილა“ (გვ. 11) სიმართლეს მოკლებულია. სოფელი ბორჯომი ხუთი კომლით „გურჯისტანის ვილაეთის დიდ დაეთარში“ (გვ. 12) მოხსენებულია კუპარაქის რაიონში (ახალციხის ლივა) სოფელ ანდრიაწმინდასთან ცუნქის ანუ ურავლის ზეობის შარტენა შხარტს. იგი ქალაქ ახალციხის სამხრეთით 18 კილომეტრის მანძილზეა. ახლანდელ ნასოფლარი ბორჯომი არის სოფლების ანდრიაწმინდასა და ანდას შორის, მას შუაზე ჩაუდის ხევი, რომელსაც ეძახიან მიღმა ხეეს, ხოლო მის ზემოთ არსებული ხეეს კი გუარახეეს. ნასოფლარ ბორჯომ-

ში აქამამდე შემორჩენილია წმინდაიგორგის სახელობის დანგრეული ეკლესია. უცხარანი მოხუცებულნი მკვებით და გუჯავთილიდან ლავანში არსებული ძველი საფლავებით. აქვეა მიწისქვეშა ზვრელი-დარანი (ხელოვნური სამალავი), რომელსაც შესასვლელში ქონია ქონია კარები, რაოდ, დაახლოებით, 20 წლის წინათ წიულიათ სოფელ ანდრიაწმინდაში, და შემდეგ დაიარგულა. ახლანდელ ბორჯომამდე, მესხეთში ყოფილა ასეთი სახელწოდების სოფელი, რომელიც სხვა ზეერ ძველ სოფლებთან ერთად თურქების ამ ეთხებში ბატონობის დროს გავერანებულია, მოსახლეობის ნაწილი თურქებს ამოუხოცათ, ნაწილი კი, რაჲ ველარ აუტანიათ თურქთა ბატონობის მიძიმე უღელი, გაქცეულია საქართველოს სხვადასხვა ეთხებებში. საერთოდ, მესხეთიდან გაქცეულ მოსახლეობას თავიანთი სოფლების სახელწოდება ახლად დასახლებული პუნქტებისათვის მიუკუთვნებიათ. ამის მრავალი მაგალითი მოგვეპოვება მთელითად, მესხეთის დასახლებული პუნქტების სახელები გვხვდება: ახალქალაქი, ახალციხე და კუპარაქი კასპის რაიონში; ორპოცი გორის რაიონში, ჩორჩანი ხაშურის რაიონში, გუჯავთიანთი კარი ღუშეთის რაიონში, ვარძია და ვარძანი ორჯონიძის რაიონში, სამესხიო წალენჯიხის რაიონში და ასე შემდეგ. იმრიგად, მე-17-18 საუკუნეებში თურქთა აუტანელი ბატონობისაგან შეწუხებული მოსახლეობა მესხეთის ნასოფლარი ბორჯომიდან გაქცეულია და დასახლებულია დღევანდელ ბორჯომში. ახლად დასახლებულებს ამ პუნქტისათვის სახელი შეუტეულიათ და დურქმევიათ თავიანთი შობლიერი სოფლის ბორჯომის სახელი. ასე უნდა მიეღო დღევანდელ ბორჯომს თავის სახელწოდება.

რაც შეეხება ახლადმის სახელწოდებას, იგი ადრე არსებობდა და დღესათვისაც არსებობს მესხეთში, ურავლის, ხეოთის დასაწყისში. იგი გურჯისტანის ვილაეთის დიდ დაეთარში“ (გვ. 13) მოხსენებულია, როგორც სათესველი ახლადმა კუპარაქის რაიონში (ახალციხის ლივა) სოფელ ტბეტთან.

მიუხედავად აღნიშნული შენიშვნებისა, სერგი მკვალათიას ნაშრომი დაბარებას გაუწევს ბორჯომის ზეობით დანტერესებულ მკითხველებს.

დ. კოშორიძე

კახუხის კახუხი

„მნათობის“ პირველ ნომერში დაბეჭდილია ვ. კახანაძის საპასუხო წერილი ჩემს რეცენზიაზე.

ვ. კახანაძე წერს:

1. რეცენზიის ავტორი ამბიჯებს წიგნის წინასიტყვაობაში გამოთქმულ აზრს. წინასიტყ-

ვაობაში ნათქვამია: „Некоторые сельскохозяйственные термины все же пришлось внести в словарь, но это такие термины, которые общеизвестны и не могут вызвать споров и недоразумений.“

რეცენზენტს შეუცვლია სიტყვა „общеизвестны“ სიტყვით „общеприняты“, სიტყვა „недоразумений“ შეუცვლია სიტყვით „возражений“.

რალა თქმა უნდა, ყოველი ციტირება უნდა ხდებოდეს ტექსტის სიზუსტის დარღვევებზე. ამიტომ მადლობით ვიღებ ამ შენიშვნას. ასევე მისაღებია შენიშვნა სიტყვათა „аир“-ის, „на-рост“-ისა და „страда“-ს შესახებ.

მაგრამ ვ. კაპანაძემ აღნიშნული წინასიტყვაობიდან მხოლოდ სამი უკანასკნელი სტრიქონი მოიყვანა, ხოლო მთავარი, რაც ნათქვამია წინასიტყვაობაში და რაც აღნიშნულია ჩემს რეცენზიაში, ვ. კაპანაძემ დაუმალა მკითხველს.

თი რას ეწერდი რეცენზიაში: „ამთავითვე უნდა აღინიშნოს, რომ სარეცენზიო წიგნის ავტორები დაეკვიდრებოდნენ საკუთარ ძალ-ღონეში, ამიტომაც თვითონვე ხაზი გადარსებდა თავიანთ „შემოქმედებას“ შემდეგი გულბრველი განცხადებით, რომელიც მოთავსებულია ლექსიკონის პარაფრაზის წინასიტყვაობაში: составители избегали вносить в него (в словарь) сельскохозяйственные термины (ერთი ავტორისა — ა. ნ.). Разработка и установление содержания (?) сельскохозяйственных терминов — это дело специалистов. Научный термин должен иметь одно четкое очерченное значение. Раскрыть это значение — дело сложное и трудное.“

სავსებით მკვიდრმეტყველია და კომენტარებს არ მოითხოვს ეს „Чистосердечное признание в делах моих“.

2. „კურიოზად ა. ნეიმანს მიაჩნია „ორინტოლოგია“, ნაცლად „ორინტოლოგისა“, გვედგება ვ. კაპანაძე. აქაც მართლწერის დარღვევაა: არ არსებობს არც „ორინტოლოგია“ და არც, მით უმეტეს, „ორინტოლოგია“, ალბათ, ეს დამახინჯებაც კვლავ კორექტორის დაეკისრება. მეორეც, ამ ტერმინის ორთოგრაფიის ხელშეკრულება უარესი დამახინჯების გამო იძულებული ვარ აღნიშნო: ვ. კაპანაძეს უნდა მოეხსენებოდეს, რომ ამ კომპოზიციას „Орнитология“-ს პირველი ნახევარი წარმოქმნილია ბერძნული სიტყვისაგან „ორნის“ (ფრინველი), რომლის ნათესაობით ბრუნდა „ორნიოსი“. შესაშვ, რაც მთავარია, კურიოზად ჩავთვლი არა მართლწერის დარღვევა (ეს უფრო უცოდინარებაა!), არამედ თვით ტერმინის განმარტება. ლექსიკონში სწერია: „Орнитология“ — ზოოლოგიის დარგია, რომელიც შეისწავლის მეფრინველეობას“ (ზაზი ჩენია ა. ნ.). ამ მართლაცდა კურიოზული განმარტების გამო აღნიშნე: „მეფრინველეობის კი არ სწავლობს, არამედ თვით ფრინველს, სახელ-

ლობრ, მის მორფოლოგიას, ეკოლოგიას, ფიზიოლოგიას, სისტემატიკას, ბიოგეოგრაფიას“.

3. „ა. ნეიმანი უმართებლოდ ეცხადება, თითქოს ჩვენ ლექსიკონებით არ ვვისარგებელია, პირაქით „სიტყვების თარგმნის დროს ჩვენ ვეყარდნობოდით შემდეგ ლექსიკონებს“ — გვისაყვედურებს ვ. კაპანაძე და მოჰყავს 15 ლექსიკონისგან შემდგარი სია.

მე ეწერდი: „ზნირ შემთხვევაში შემდგენელნი საკუთარ ავტორიტეტს ეყარდნობიან, საჭიროდ არ თვლიან არცერთ ლექსიკონებს ან სწავილისტებს მიმართონ. ხოლო თუ რამე წყაროს დაიხმარებენ, იქიდან ამოღებული დამახინჯებით შეაქვთ თავიანთ ლექსიკონში“. ამის საილუსტრაციო მასალა ლექსიკონში უხვად მოიპოვება. მაგალითად, ლექსიკონში ვკითხულობთ: **Осмядзат** — უნაგირის დაღმა, შევაზმვა, ზურგზე შეჯდომა. ყოველივე გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად სჯობდა ამ შესაშვ შესატყვისის წინ ყოფილიყო მიწერილი ჩანაწერი, რომ ეს გამოთქმა ვადატანიით მნიშვნელობისაა. უმართებლო **Осмядзат** კორექტორის ბრალი არაა. ჩანს, შემდგენელს არ ჩაუხედავთ სიაში მოხსენებულ უშეყოვის ლექსიკონში, სადაც სწერია **оседлать** და ვადატანიით მნიშვნელობის საილუსტრაციოდ მოყვანილია ფრაზა — **оседлать мужа**. მეორე სახის მაგალითი: დოც. ა. მავაშვილის ბოტანიკური ლექსიკონიდან ამოღებული „კაქების საყვაველი“ სარეცენზიო ლექსიკონში „კაქების სათლად“ ვადატყვა.

აღნიშნულ წყაროებთან შემოწმების შედეგად თუ ავტორთა საკუთარ ავტორიტეტზე დაყრდნობითა შეტანილი ლექსიკონში არაერთი დუბიოზული შეუსაბამბო და კურიოზი, როგორცია, მაგალითად, შემდეგვი:

1. Шелуха — ჩენო, ნაფტკენი, ნაჭუჭი. ნაფტკენსაც რომ თავი დაეანებოთ, ნაჭუჭი აქ უადგილოა, მისი რუსული შესატყვისისა სკორპულა, რაც თავის ადგილზე მართებულადაა შეტანილი ლექსიკონში.

2. Пахтáнное масло — ღო. რუსულად „ღო“ არის пахта ან пахтáнное და არა უალაგო ილაგას დასმულ მახვილიანი пахтáнное масло (იხ. უშეყოვის ლექსიკონი).

3. Малоподный край — შშარლი ქვეყანა. რატომ „შშარლი“ და არა „წყალმცირე“?

4. Растущий — მოზარდა. მოზარდის, როგორც არსებითი სახელის რუსული ეკვივალენტი იქნება подросток, როგორც მიმლეობისა — подростáний (подростáющее поколение მოზარდი თაობა). ხოლო ქართულად растущий არის შშარდი და შშარდი და растущая потребность рынка ბაზრის შშარდი (მეზარდი) მოთხოვნისება.

5. Вибрион — (ზოოლ.) ვიბრიონი. ვიბრიონი ხომ მიკრობის ერთ-ერთი სახეობაა. მასმასადაც, მიკრობიოლოგიის ტერმინია და არა ბიოლოგისა.

6. ლექსიკონის მიხედვით, **майорат** მიიჩნევა არის და ნაყრდილი. რატომ შეიქმნა არე-დარევა ავტორებს? მათსავე ლექსიკონში ხომ სწერია, რომ ნაყრდის რუსული შესატყვისი მხოლოდ **заповедник** — ია!

7. **Водоперица** — ბოტანიკური ცნება ენტომოლოგიურადაა გამოცხადებული (იხ. დიდი საბჭოთა ენციკლოპედია).

8. **Узколистный** — ეს ზოგადი ზედსართავი სახელი ავტორიტოლიანი¹ არსებით სახელ „ქალაქმატადა“ თარგმნილი. უნდა ყოფილიყო **узколистный лох**. — ვიწროფოთლიანი შეიძლება სხვა მცენარეც იყოს, მაგალითად, ხანჯკოლა — **узколистный лютик** (იხ. დოც. ა. მაყაშვილის „მემცენარება“, 1932).

9. **Валлиснерия** (ბოტანიკ.) ლექსიკონის მიხედვით, „წყალმცენარის სახეა“, ხოლო საბჭოთა ენციკლოპედიის კლასიფიკაციით, ყვავილოვანი მცენარეა.

10. **Стопущий** — მოფენილი, მოდებუ-ლი, მხოხავი. ეს შესატყვისები უმართებულაა. მისი სწორი ქართული ეკვივალენტია — გარ-თხმული.

11. რომელ ლექსიკონში სწერია, რომ „**часть**“ „უფსკრულსაც“ ნიშნავს?

12. ავტორთა „აღმოჩენათ“, ზურგიელი (ნა-ლი) თერმე თევზია, ხოლო დროში (тешка) ზოოლოგიურ ტერმინი. თუ ასეა, მაშ, „სუცი“ და მისგან მომზადებული „მწვადი“ ბიოლოგიური სახელწოდებები ყოფილა და არა სამზარეულო-გასტრონომიული.

13. ერთი „აღმოჩენა“. **ОМОНИТ** (ცლავ ბე-დითი კორექტურა: **ОМОНИМ** უნდა ყოფილიყო) — მაჯამა, არც მეტი, არც ნაკლები — ბო-ტანიკური ცნება ყოფილა!

ვ. კაპანაძე არ თანხმდება, რომ ლექსიკონში შეტანილია ბევრი ისეთი სიტყვები და ტერმინები, რომელსაც სოფლის მეურნეობის დისციპლი-ნებთან კავშირი და დამოკიდებულება არა აქვთ. ასო ნ-ზე, მაგალითად, შემდეგი ზედმეტი სი-ტყვებია: **набат**, **набело**, **наволоотбойщик** უნდა ყოფილიყო **навалоотбойщик!**), **наде-жда**, **надежный**, **надзвездный**, **надоумить**, **надуমানый**, **накануне**, **намериваться**, **на-перевес**, **напрямик**, **наперебой**, **напеть**, **напая-лить**, **парзан**, **насморок** (?!), **нахлебник**, **на-циональный**, **нация**, **небо**, **небосвод**, **неве-жа**, **невежда**, **невеста**, **непестка**, **неволь-ник**, **негр**, **недолёт**, **нонпарель**, **непотреб-ство**, **неологизм** და სხვა და სხვა.

ამასთანავე, ზოგიერთ შემთხვევაში გვხვდება არასწორი დამწერლობა ან მიწერილი არასწორი შესატყვისი, ანდა ორივე სახის შეცდომა ერთდ, როგორც, მაგალად, **начетник** (უნდა ყოფილიყო **пачетчик!**), არასწორი შესატყვისით **пачѣт-ничество** მედლეინებთან (?). არასწორი დამ-წერლობით და შესატყვისით საეკლესიო გამო-თქმა **неопалимый** (ცლავ შეცდომა! ჯეროვა-

ნი **неопалимый**) — ცეცხლგამძლე, აქ უნდა ყო-ფილიყო „დაუწვავი“ ან „უწვავი“, ვინაიდან ცეცხლმძლე (ანუ უფრო მართებული ცეცხლ-გამძლე) რუსულად არის **огнеупорный**.

მავე ასოზე „ლექსიკონში არ არის შეტანი-ლი მრავალი საჭირო და აუცილებელი სიტყვა, როგორცაა: **навоз** (конский, коровий, пе-репрелый, полупрелый, свежий), **навозная жижица**, **навозохранилище**, **навозники**, **надельное землевладение**, **на корню над-ломка ветви**, **надсемядольное колено**, **налет** (восковой, сизый), **наперстянка** (наперсток საითვე კი შეტანილია!), **напльн**, **недозавле-ный лист**, **незрелый**, **нектароносное рас-тение**, **нервация листа**, და მრავალი სხვა.

მიუხედავად იმისა, რომ ნინაბი და ბარი სხვადასხვა მასალისგან ეთოლება, სხვა-დასხვა მოყვანილობისაა და სხვადასხვა გამოყენება-დანისწულუბისაა, მათ ავტორი იმდენად აიგივებს, რომ ბარის, სოფლის-მურჩნეობის ამ მნიშვნელოვან აბრადის რუსულ-ლი სახელწოდებაც კი (**заступи**), არ შეაქვს თა-ვის ლექსიკონში. გარდა ამისა, ნინაბის კინობით სახელს (**лопатка**) მიწერილი აქვს შემდეგი შე-სატყვისები, გადმოწერილი 1937 წ. ლექსიკონი-დან: ნინაბი, ბარი, აქანდაბი, ფოთბი. ნუ თუ არც ერთი შემდგენელი არ დაეცვდა რა აქვს საერთო ამ ორ უკანასკნელ შესატყვისს ბარსა და ნინაბთან. ავტორს თავი რომ შეეწუხებინა და 1937 წლის გამოცემაში ზაებედა, 968 გვერ-დზე წაიკითხავდა, რომ აქანდაბის, ფოთბისა და აგრეთვე ყოჩის რუსული შესატყვისია **совок** და არა **лопатка**.

ასევე უნდა ითქვას, „ხმელ ზილზე“. 1937 წლის გამოცემის მიხედვით, ხმელი ჭერამია, ხოლო, 1936 წლის გამოცემის თანახმად, „ჭერამის ჩი-რია“. ვინაშემ რომ თქვას, „სუფრაზე ხმელი ხილი მოიტანეს“, ქართლის მართებულად მყოფენ იმას კი არ იგულისხმებს, „ხმელი ვაშ-ლი“ მოიტანესო, არამედ ფსტას, ნუშს, ქალაზ-ბადამსა და სხვ.

ამ საკითხში ვ. კაპანაძე, 1937 წლის გამო-ცემის გარდა, დოც. კ. მაყაშვილსაც იმორწმებს: „**მაყაშვილი** კი „ბოტანიკურ ლექსიკონში“ (თბილისი, 1949, გვ. 73) გადმოგვეცემს ჭერამი **курага**, **урюк**, **оба** **названия** **чаще** **отно-сятся** **к** **сушеным** **опощам** **да** **мере** **ამ** **მოით-ებულ** **წყაროში** **სად** **სწერია** **„ხმელი** **ჭერამი“?**

ვ. კაპანაძე შედავება, აგრეთვე, შემდეგ ზემ მერ მითითებულ სიტყვების შესახებ და წერს **болезнетворный** **буляк** (**бодяк**), **канатик**, **ость**, **грубое** **сукно**, **растения** **зараженные**, **лужайка** და სხვ. სიტყვის მართლწერაც იხ. ზემოთმოყვანილ ლექსიკონებში².

მართლწერა კი არა, არამედ ქართული შესა-ტყვისი დაეწერნენ რეცენზიამ³. შევამოწმოთ ყველა ჩამოთვლილი სიტყვა სათითაოდ.

1. **Болезнетворный** ავადმყოფობის

გამომწვევი. ამ ფრაზეოლოგიური ერთეულის ნაცლად შეეთავაზე ტერმინი „დამაავადებელი“.

2. Будяк (бодяк). მის შესახებ ვერდი, რომ ეს სიტყვა „არც „შეი“ არის და არც „უხა“. პირველის შესატყვისი რუსულად არის канатик, ხოლო მეორისა — „ость“.

3. Грубое сукно — მსხვილი მუდი. კორექტივი შევიტანე და ვთქვი: ამისთანა შემთხვევაში მუდღისა და სხვა ქსოვილის შესახებ ამბობენ „ხამი“.

4. Растения зараженные — დაავადებული მცენარეები. სამედიცინო ლექსიკონზე დაყრდნობით შევიტანე შემდეგი განმარტება-შესწორება: „ამ შემთხვევაში მედიცინა ხშიარობს ტერმინებს დასენიანებელი, სენზობილური (კონტაგეზური, ვადამდები ავადმყოფობით დაავადებული)“. ნუთუ არასწორი დასაბუთებაა?

5. Мушкетер — ამის შესახებ ვთქვი: „პატარა მინდორი ეკ არა, აქ უნდა ყოფილიყო ველობი“. სადავოა ეს შესწორება?

ვ. კაპანაძე ამბობს: „უმართებლო შენიშვნებია სიტყვებზე: налог, баран, шерсть, разрастаться, пар, залежь, вытащить, размахивать ორივე სტრიქონის შემდეგ კვლავ ვამტკიცებ: „არასწორი შენიშვნები აქვს რეცენზენტს სიტყვებზე: мыт, понос, кабакчик, окись, гидра, მაგრამ არ მოჰყავს არც ერთი საბუთი ან დამტკიცება ჩემი „უმართებლო“ და „არასწორი“ შენიშვნების გასაბათილებლად. შევუდგეთ უაღრესად სწორი სიტყვის შემოწმებას.“

1. ნუთუ налог — ხარკია და არა დანა?

2. განა баран-ის გამო სრულიად ვარკვევით არ დაწერე: „ვერძი, ყოჩი, ვრკემალი, სამივე შესატყვისი სწორადაა მოყვანილი?“, ხოლო იქვე აღნიშნული დასახელება (баран) დაეუბიროს ბირე მის აბსოლუტურ სინონიმს — სიტყვის ოენი და მივიცი საემარისად ვრცელი განმარტება, რომ დაუშვებელია სხვადასხვა სქესისა და ასაკის ცხოველთა — ვერძისა და შიშვაცის სინონიმიზაცია.

3. რა აქვს დასაწერი შერсть-ის ჩემს განმარტებას? ის ხომ არა, რომ რუსულად იგი ამბობება ყველა ცხოველის მიმართ, ხოლო ქართულში სხვადასხვა ცხოველის შესახებ არსებობს სხვადასხვა სპეციალური სახელწოდებანი და აღნიშნე ეს სახელწოდებანი ეს ხომ ქართული ენის სიმდიდრეა, და რატომ არ უნდა იყოს მოხარდი თაობის ცნობად ასახული ლექსიკონში?

4. სიტყვისათვის разрастаться, აღწერითი ფრაზეოლოგიის ნაცლად, სპეციალური შესატყვისი „გაბარდნა“ მივაწოდე.

5. ვინ არ იყის, რომ пар მხოლოდ ანუელია

და არა ნისეენი, რომლის რუსული შესატყვისია залежь?

6. თუ სოფლის მეურნეობის ტერმინებს გაურბის ვ. კაპანაძე, როგორც რუსული ენის სპეციალისტმა, უნდა იცოდეს, რომ, როგორც აღნიშნე, вытащить და перетанить პრევერბების გამო სხვადასხვა ნივანისაა, ხოლო размахать, размахивать სრული და უსრულო ასპექტისაა.

7. Мыт არც ფაღარათია, როგორც ლექსიკონშია, და არც ქოთი, როგორც 1937 წ. ლექსიკონშია, ვინაიდან ქოთიას უკუკეცივით თარგმანი მოვეცემს სიტყვას саш. ზოოვეტერინარიაში мыт ცნობილია „მალას“ სახელწოდებით.

8. Окись — ამის შესახებ შემდეგი მაქვს ნათქვამი: „Окисел ეანგუელი. ქვევით ცალკე სტრიქონად შეტანილია ОКИСЬ — ეანგი. საბჭოთა ენციკლოპედიის მიხედვით, აღნიშნული ორი რუსული სიტყვა იდენტურია“.

9. დასასრულ, უკანასკნელი ამონაწერი: „гидра“ — რა საჭირო იყო ეს ასტრონომიული და ზოოლოგიური ტერმინი, რომელიც ქართულადაც ასევეა, ოღონდ ლათინური დაწერილობით — „ჰიდრა“? მის შესატყვისად ლექსიკონში შეტანილია ვეულეშაბი, მაშინ როდესაც უნდა ყოფილიყო ბერძნული წარმოშობის „ადრაკონი“ (იხ. ქართ. განმარტებითი ლექსიკონი“).

შენიშვნა эндосперм-ის შესახებ დაფუძნებულია თანამედროვე რუსული ლიტერატურულ ენისა და მეტყველების ანტრპოლის სექტორის განმარტებაზე: „...традицией закреплены написания эндосперм и перисперм“.

პასუხს ვ. კაპანაძე ამთავრებს შემდეგი სტრიქონებით: „...კორექტურული შეცდომები მართლად გაპარულია ლექსიკონში (მართა კორექტურული შეცდომები? ა. ნ.), მაგრამ ეს „აღმოჩენა“ ა. ნეიმანს არ ეუთენის. ამის შესახებ „ახალგაზრდა კომუნისტში“ და „საბჭოთა აგრონომში“ თავის დროზე იყო მითითებული“.

რეცენზიაში კორექტურული შეცდომებისა და სხვადასხვა სახის არაერთი შეცდომა-დამახინჯებაზე მითითებისას ვებმძღვენლობდი არა „აღმოჩენილობის“ სურვილით, არამედ მოქალაქეობრივი მოვალეობის შესრულების შეგნებით.

რეცენზიასა და ამ წერილში მითითებული ყველა შეცდომა რომ გავითვალისწინოთ, საცხებით საკმარისი იქნება შემდეგი დასკვნა გამოვიტანოთ: რუსული ენის კათედრის კოლექტივისა და მისი ხელმძღვანელის ვ. კაპანაძის მიერ უპასუხისმგებლოდ შედგენილი ლექსიკონი მიუღებელია მოსწავლე ახალგაზრდობისათვის.

დოცენტი ა. ნიიბანი

ახალი წიგნები

გამომცემლობა „საბავოთა საპარტიზოლო“

- სულხან-საბა ორბელიანი — თხზულებანი ტ. I. გამოსაცემად მომზადებულია ს. ყუბანეიშვილისა და რ. ბარამიძის მიერ. გამომცემლობის რედაქტორი რ. ბეჟანიშვილი. გვ. 369, ფასი 19 მანეთი 30 კაპიკი.
- აკაკი წერეთელი — ტომი VII. სოლომონ ხეციშვილის რედაქტორობით. გვ. 835, ფასი 31 მანეთი. შედეგად დადიანი — ტომი II. სარედაქციო კოლეგია: ბ. ელენტი, ა. შირატულავა, ვ. მგალობლიშვილი, გამომცემლობის რედაქტორი რ. ბეჟანიშვილი. გვ. 329, ფასი 12 მანეთი.
- სოლომონ თაყაიძე — შიასის განთიადი. რედაქტორი რ. ბეჟანიშვილი, გვ. 607 ფასი 11 მანეთი 70 კაპიკი.
- კოსტა ხეთაგაიძე — ლექსები და პოემები. რედაქტორები: შ. აფხაიძე, ვ. ბესთაუთი. გვ. 261, ფასი 7 მანეთი 40 კაპიკი.
- დავით ავალიანი — ახალი პორიზონტი. ტომი II, ნაწილი III-IV. რედაქტორი ხუტა ბერუღავა. გამომცემლობის რედაქტორი რ. ორჯონიძე. გვ. 437, ფასი 5 მანეთი 30 კაპიკი.
- სიკო ფაშალიშვილი — ერთრომეული. რედაქტორი ვიორჯი ლეონიძე. გამომცემლობის რედაქტორი ვ. ციციშვილი. გვ. 300. ფასი 6 მანეთი. 15 კაპიკი.
- ელიზბარ შიასურაძე — ისევე შევსებული. რედაქტორი რ. ბეჟანიშვილი. გვ. 129, ფასი 2 მანეთი.
- დავით სულაბერიძე — ჩემი ბილიკი. რედაქტორი ვ. ჯავახიძე. გვ. 93, ფასი 1 მანეთი 60 კაპიკი.
- შოთა ლომსაძე — დაკარგული რადსოდიები. რედაქტორი რ. ორჯონიძე, გვ. 73, ფასი 1 მანეთი 30 კაპიკი.
- ოთარ კუპრავე — ახალი ლექსები და პოემები. რედაქტორი თ. ვოგოლაძე. გვ. 64, ფასი 1 მანეთი 15 კაპიკი.
- ხოსოკა (ვლადიმერ ბერაძე) — პოლიანდრე რეკრეაციამდე. რედაქტორი ბ. შირატულავა. გვ. 103, ფასი 1 მანეთი 50 კაპიკი.

პოლიტიკური ლიტერატურის რედაქცია

- მიხეილ გაფრინდაშვილი — კომუნისმის მშენებლობის დიდებული პროგრამა. რედაქტორი დ. ჯაბუა. გვ. 73, ფასი 80 კაპიკი.
- ვ. ი. მიღუქაძე — საქართველოს სახალხო მურწუნობისა და კულტურის განვითარება შეიღწეულში. (1959-1965 წ. წ.) რედაქტორი მ. კორძაია. გვ. 63, ფასი 75 კაპიკი.

ღარგობრივი ლიტერატურის რედაქცია

- ე. მარტოვი — მონადირის მოგონებანი. რედაქტორი ირ. არაბული. გვ. 360, ფასი 6 მანეთი 20 კაპიკი.
- ზ. კურდღელაშვილი — ქართული სტამბის ისტორიიდან. რედაქტორი ერასტი ტოროტაძე. გვ. 102, ფასი 4 მანეთი 50 კაპიკი.
- ფ. არჯენიაძე — ზოგიერთი ღირსშესანიშნავი ადგილი ჭეთისსა და მის მიდამოებში. რედაქტორი ი. არაბული. გვ. 101, ფასი 1 მანეთი 50 კაპიკი.
- ქ. დათაკაშვილი — ქართულ-რუსულ ლექსიკონი. რედაქტორები: დ. კანდელაკი, ე. ტოროტაძე. გვ. 583, ფასი 14 მანეთი 30 კაპიკი.
- ი. შ. იაბლოჩკინა — ფიზიკური კულტურა მოხეტეულობის ასაკში. მთარგმნელი ბ. დარსაძე. რედაქტორი ი. არაბული. გვ. 180, ფასი 2 მანეთი და 50 კაპიკი.
- 1960 წლის მაგიდის კალენდარი — შემდგენელები: ე. ტოროტაძე, გ. აბაიშვილი, ს. აბულაძე, ბ. დარსაძე, კ. ჩიხლაძე. რედაქტორი ზ. ჯამასპიშვილი. ფასი 2 მანეთი 90 კაპიკი.
- ბ. გ. რეზნიკოვი — რა უნდა იცოდეს წიგნის გამყიდველმა. რედაქტორი ა. ფარულავა. გვ. 135, ფასი 3 მანეთი.
- მელქონოზა. შეჯიბრების წიგნები. მთარგმნელი ლ. გიორგაძე. რედაქტორი ბ. დარსაძე. გვ. 143, ფასი 2 მანეთი.
- ვ. ჯაოშვილი — ჭიათურა. რედაქტორი ე. ტოროტაძე. გვ. 89, ფასი 2 მანეთი 60 კაპიკი.
- გ. ს. ათანუღაშვილი — სვანეთის საკითხი ბიზანტია-ირანის დიპლომატიურ ურთიერთობაში. 562-590 წ. წ. რედაქტორი პროფ. ს. ვუხჩიშვილი. გამომცემლობის რედაქტორი გ. ზურაბიანი. გვ. 93, ფასი 2 მანეთი 50 კაპიკი.

შპს 8 8.

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ХУДОЖЕСТВЕННО-
ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ

„**მნათობი**“

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ГРУЗИНСКОЙ ССР

«**საბჭოთა საკართველო**»